UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andrej Benedejčič

Slovanska dimenzija ruske diplomacije: ruska identiteta, slovanska ideja in zunanja politika Ruske federacije

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andrej Benedejčič

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

Somentor: prof. dr. Jože Pirjevec

Slovanska dimenzija ruske diplomacije: ruska identiteta, slovanska ideja in zunanja politika Ruske federacije

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2019

Povzetek

Slovanska dimenzija ruske diplomacije: ruska identiteta, slovanska ideja in zunanja politika Ruske federacije

V znanosti o mednarodnih odnosih je slovanstvo slabo raziskan pojem, čeprav ravno ta disciplina svoj sodobni teoretski razvoj dolguje dogodkom v slovansko govorečem svetu. Ruska perestrojka in posledični razpad sovjetskega bloka sta namreč zagotovila ključni test za neorealizem kot etablirano paradigmo mednarodne politike. S tem, ko je bila spodkopana razlagalna hegemonija dominantne racionalistične teorije, so se odprla vrata kritičnim teoretikom. Vendar pa so se njihova kasnejša dela komajda dotaknila vprašanja slovanske identitete in možnih zunanjepolitičnih implikacij.

Slovanstvo je sicer prepoznan kot potencialno pomemben pojem v drugih akademskih krogih, predvsem literarnih in zgodovinskih, ki pa nimajo na razpolago učinkovitega konceptualnega vmesnika. Ta manjkajoči vezni člen lahko zagotovi znanost o mednarodnih odnosih, pri čemer je med njenimi glavnimi teoretskimi paradigmami družbeni konstruktivizem tisti, ki omogoča premoščanje političnih praks s socialnimi identitetami. Kot takšen je bil že uporabljen pri analizi arabske kolektivne identitete v luči odnosa med panarabizmom in državno-centričnimi modeli. Zato je smiselno, da se s pomočjo konstruktivističnega pristopa prav tako ugotovi, kakšna vedenjska pričakovanja in interakcijske vzorce izkazujejo slovanske države.

Slovanskih držav je danes trinajst, skupaj z Rusko federacijo. Od tega jih je slaba polovica vključena v evroatlantske integracije, ostale pa predstavljajo levji delež neposrednega novega sosedstva tako Evropske unije kot Severnoatlantskega zavezništva. To dejstvo je pomembno zaradi vloge, ki ga je slovanska ideja igrala že v 19. stoletju v razpravah o poslanstvu Rusije in pri formiranju ruske identitete kot takšne. Zastavlja se torej temeljno izhodiščno vprašanje, če gre pri specifičnosti razvoja ruske zunanje politike od leta 1991 naprej med drugim za odraz slovanske dimenzije ruske diplomacije v odnosu do tako imenovanega Zahoda, ki je tudi sam v procesu svoje institucionalne širitve pridobil razpoznavno slovansko komponento.

Odgovor na to vprašanje zahteva analizo izvora in razvoja slovanske ideje, tudi v ruski politični misli. Njeni rezultati kažejo, da je imela kompleksno genezo, saj že najstarejše slovanske kronike izpostavljajo medsebojno sorodnost slovanskih ljudstev, prvi razdelan predlog medslovanskega sodelovanja pa je sredi 17. stoletja na ruskega carja naslovil hrvaški kajkavec, s ciljem slovanske združitve in cerkvene edinosti. Tudi kot sodobni filozofski in družbeni fenomen se ideja slovanske vzajemnosti ni rodila v Rusiji, ampak na Slovaškem, predvsem kot reakcija luteranskega pastorja Jána Kollárja na nemški in madžarski raznarodovalni pritisk. Avstroslavizem je predstavljal poskus češkega zgodovinarja Františka Palackega reformirati habsburško monarhijo, da bi spoštovala pravice svojih slovanskih prebivalcev, njegov neuspeh pa je najprej privedel do odkritega panrusizma L'udovíta Štúra in kasneje do rusofilskega neoslavizma Karla Kramáře. Analiza torej kaže, da se slovanska ideja periodično aktualizira in aktivira, najpogosteje v kriznih obdobjih, pri čemer so bili iniciatorji teh pobud praviloma manjši slovanski narodi, ponavadi iz srednje in južne Evrope.

Predvsem pa analiza kaže, da je imela ruska država zgodovinsko gledano zadržan odnos do slovanske ideje. Še več, v oblastnih krogih se je slovanstvo praviloma obravnavalo kot dokaj nevaren in v bistvu nezaželen pojav, ki je šel v navzkriž z idealiziranim nadetničnim značajem Rusije, same teoretike slovanskega sodelovanja pa se je obravnavalo kot "idejne disidente".

Že car Aleksej je Juraja Križanića zaradi njegovega slovanskega fundamentalizma in verskega ekumenizma izgnal v Sibirijo. Odnos Nikolaja I. do slovanstva je bil sploh trdo odklonilen, o čemer priča tudi doktrina "uradne nacionalnosti". Podobno zadržan, čeprav v manjši meri, je bil Aleksander II., medtem ko je njegov naslednik Aleksander III. znamenito izjavil, da sta edina zaveznika Rusije "njena vojska in mornarica". V prvih desetletjih sovjetske oblasti je bila celo slovanska filologija ožigosana za "fašistično ideologijo", medtem ko znani sodobni ruski filozof in strateg Aleksander Dugin meni, da "slovanstvo ni geopolitična kategorija".

Pomembne izjeme od tega pravila so bila obdobja demokratičnih populističnih reform in epizode resnih nacionalnih groženj. Pravzaprav je ravno zaradi kombinacije obeh dejavnikov sredi 19. stoletja rusko slovanofilstvo, pri katerem je šlo dejansko za izolacionistično in pravoslavno rusofilstvo, preraslo v ekspanzionistični in etnični panslavizem. V prvem primeru je pritisk javnosti prisilil ruske oblasti, da se priklonijo nacionalističnim zahtevam po slovanski solidarnosti, tako kot ob izbruhu rusko-turške vojne v letih 1877-1878 in aneksijske krize v letih 1908-1909. V drugem primeru pa so ruske oblasti aktivno razmišljale o uporabi slovanske karte, tako kot med krimsko vojno v letih 1853-1856, ali pa po njej tudi dejansko posegle, tako kot med veliko domovinsko vojno v letih 1941-1945. Slednja je celo privedla do kratkega obdobja, ko je slovanska ideja postala uradna ideologija v vseh slovanskih državah. Ta panslavistična epizoda je doživela strmoglav konec leta 1948 z burnim razkolom med Titovo Jugoslavijo in Stalinovo Sovjetsko zvezo.

Slovanska dimenzija ruske diplomacije je zato bolj kot od same Rusije odvisna od drugih Slovanov, kot tudi od notranjih dogodkov in zunanjega pritiska. V tem smislu sta izkušnji Poljske in Slovenije pomenljivi. V prvovrstnih primerih definicije Jaza s strani Drugega sta obe periodično odkrivali svoje slovanske korenine skozi zgodovinsko pogojene reflekse, ki so se aktivirali ob zavrnitvah in izzivih s strani Zahoda. V začetku 19. stoletja so si poljski intelektualci, kot Stanisław Staszic, iz razočaranja nad zahodno reakcijo nad delitvami Poljske prizadevali za združitev Slovanov pod vodstvom Rusije. Idejo slovanskega poslanstva so še naprej izpostavljali tudi po neuspeli vstaji leta 1830-1831, le da takrat že s poudarjanjem posebne poljske vloge. Joachim Lelewel je celo uspel prepričati italijanskega revolucionarja Giuseppeja Mazzinija, da so Slovani eden od odločilnih političnih dejavnikov v Evropi, Poljska pa naravna "voditeljica usode rase". Istega mnenja je bil pesnik Adam Mickiewicz, ki je imel pri tem poljsko idejo za popolno nasprotje ruske. Vendar pa so se zaradi percipirane nevarnosti germanizacije z Zahoda že na začetku 20. stoletja poljski politiki, kot na primer Roman Dmowski, aktivno angažirali v okviru rusofilskega neoslovanskega gibanja. Leta 1955 je poljska prestolnica postala sedež Varšavskega pakta v znak priznanja poljske vloge pri njegovem nastanku, ki je predstavljal odgovor na vstop Zahodne Nemčije v zvezo Nato in ponovno oborožitev države. Ob koncu 20. stoletja pa si je celo demokratično izvoljeno poljsko vodstvo pustilo odprta vrata v Moskvi vse dokler ni bilo vprašanje povojne poljsko-nemške meje dokončno rešeno.

V slovenskem primeru je že sam obstoj Rusije navdihoval narodne prebuditelje kot sta bila Blaž Kumerdej in Valentin Vodnik, ki je tudi začel s prakso plemenitenja slovenskega besednega zaklada z rusko leksiko. Obrat k odkritemu rusofilskemu slovanstvu v 19. stoletju pa je predstavljal neposredno reakcijo na vzpostavitev Avstro-Ogrske leta 1867 ter združitev Italije leta 1861 in Nemčije leta 1871. Strah pred germanizacijo in italijanskim poseganjem z Zahoda tudi pojasni aktivno slovensko vlogo, še posebej v osebi dolgoletnega ljubljanskega župana Ivana Hribarja, v neoslovanskem gibanju na začetku 20. stoletja. Leta 1942 je bila podpora moskovskega Vseslovanskega odbora uporabljena za utrditev legitimnosti slovenske Osvobodilne fronte, katere vodstvo je tudi odkrito računalo na rusko pomoč pri vzpostavitvi

novih meja. Izrazit obrat k slovanstvu na začetku 21. stoletja pa je predstavljal reakcijo na dejstvo, da je Zahod ne le začasno zaprl vrata Sloveniji, temveč tudi začel postavljati pod vprašaj veljavnost povojnega *statusa quo* glede države. Navkljub visokim pričakovanjem je bila tako Slovenija soočena z blokado njenega EU pristopnega procesa in izločitvijo iz prvega kroga širitve Nata po koncu hladne vojne, medtem ko je Italija, ena od ustanovnih članic evroatlantskih inštitucij, celo poskušala odpreti veljavni sporazum o njeni zahodni meji, ki naj bi bil rezultat nepravičnega "slovanskega aneksacijskega naklepa". Vse to je privedlo do tega, da Slovenija ni le postala pobudnica in gostujoča država Foruma slovanskih kultur, temveč tudi vzpostavila razvejane odnose s sodobno Rusijo.

Na podlagi opravljene raziskave zato lahko ugotovimo, da je zamišljena slovanska skupnost v zgodnjem 21. stoletju več kot le analitični konstrukt temveč dejansko dejstvo. V teoretskem smislu to tudi potrjuje pomen identitete in zgodovine pri oblikovanju meddržavnih politik in varnostnih skupnosti. Prav tako dokazuje uporabnost družbenega konstruktivizma v znanosti o mednarodnih odnosih zaradi njegove sposobnosti premoščanja političnih praks s socialnimi identitetami. In nenazadnje, kar se politik tiče ima disertacija jasne implikacije za proces evroatlantskih integracij v prihodnje, še posebej glede slovanskih držav kandidatk. Kot je bilo prikazano v primeru Poljske in Slovenije imajo neumestne zamude na tej poti lahko nenamerne posledice, zaradi česar bi morala EU in Nato izkazati več premisleka in senzibilnosti pri obravnavi vprašanja širitve kot v preteklosti. To še posebej drži v primeru nekaterih držav kandidatk iz bivše Jugoslavije, za katere se včasih zdi, da gre pri njihovi poti do zahodnih inštitucij bolj za sizifovska potepanja. To je tvegano, ker lahko različna pričakovanja na koncu privedejo do histereznih učinkov in popuščanja prej samoumevnih resnic. V tem smislu je Zahod sam ustvaril idealne pogoje za poseganje in vmešavanje Rusije na Zahodnem Balkanu.

Prav tako bi bilo napačno domnevati, da lahko relativno zadržan ruski odnos do slovanstva zdrži tudi v prihodnje. Dejstvo, da ruska država ni posegla po tem inštrumentu v novem kriznem obdobju z Zahodom še ne pomeni, da ne bo tega storila kdaj v bodoče, če bo prišla do zaključka, da je pod vprašanjem njen obstoj. V tem smislu je en od izzivov za nadaljnje raziskave možnost, ki jih slovanstvo ponuja za hibridno vojskovanje. Pri sedanjem konfliktu med Zahodom in Rusijo gre namreč v marsičem za medslovanski konflikt. Zato bo ta vidik odnosov med novim, razširjenim Zahodom in Rusijo še bolj pomemben v prihodnje kot se mogoče zdi danes in torej zahteva dodatno razumevanje in proučevanje.

V tem smislu je prav tako pomembno slediti odnosu do slovanskega sodelovanja med člani ruske opozicije. Če je Kremelj osredotočen na promocijo državocentričnega ideala ruske identitete – pri čemer si predsednik Vladimir Putin zamišlja Rusijo kot polietnično civilizacijo, ki jo povezuje rusko kulturno jedro – je nacionalistična opcija v marsičem brezkompromisno etnična v svojih pogledih. To je pomembno, ker očitno predstavlja najbolj možno alternativo sedanjim oblastem. Dimitrij Rogozin, bivši vodja nacionalistične stranke Rodina, je tako pozval k ustanovitvi slovanskih prostovoljskih bataljonov v ruskih oboroženih silah še ko je bil veleposlanik pri Natu. Aleksej Navalni, ki je najbolj izpostavljen obraz sodobne ruske opozicije, pa se ima za nacionalnega demokrata in odkrito nasprotuje muslimanski in azijski migraciji v slovansko osrčje Rusije ter je aktiven udeleženec ruskih maršov, teh vsakoletnih demonstracij ruskega etničnega ponosa, ki sovpadajo z dnem narodne enotnosti. Vse to navkljub dejstvu, da sodobni ruski evrazijci rišejo ostro ločnico med evropskimi Slovani, kot pasivnimi in odvisnimi oponaševalci političnih projektov Zahoda, in evrazijskimi Slovani, kot aktivnimi in samostojnimi državotvorci, še posebej Rusi, ki naj bi že presegli svoje slovanstvo in bili naravno orientirani na Vzhod.

Seveda vedno obstaja možnost ponovnega samostojnega povečanja interesa k slovanstvu med samimi zahodnimi in južnimi Slovani. Trenutne spremembe v Evropi, vzpodbujene z begunsko in migracijsko krizo ter Brexitom, so namreč nepredvidljive. Če se bodo nadaljevale z nezmanjšano hitrostjo lahko pripeljejo do pomembnih sprememb v razmerju sil znotraj evroatlantskih inštitucij, še posebej kar se tiče tradicionalnih slovanskih sosed, se pravi Nemčije, Avstrije in Italije. Njihove prihodnje poteze lahko v marsičem vplivajo na to, kako se bo slovanski element znotraj nove Evrope obnašal v prihodnje.

Primer Poljske v zvezi s tem je indikativen. Prej nadebudno učenko med novimi članicami evroatlantskih integracij zdaj v Bruslju gledajo postrani in je predmet sankcijske procedure EU. Vendar pa država ostaja kritična do "evroliberalnega mainstreama", odločno nasprotuje sprejemanju muslimanskih in afriških migrantov in promovira nativistični patriotizem. Sprožila je celo vprašanje nemških reparacij za povzročeno škodo med II. svetovno vojno in lansirala lastni zunanjepolitični projekt, tako imenovano Pobudo treh morij. Slednja vključuje vse slovanske članice EU in Nata, med drugim tudi Slovenijo, gostiteljico četrtega vrha te poljske iniciative leta 2019.

Pozornost na te in druge možne razvoje dogodkov je pomembna, tudi zaradi potencialnih implikacij za in interakcijo z rusko diplomacijo. Ali se bo trenutno poudarjanje nadetnične narave ruske identitete s strani Moskve nadaljevalo, skupaj z evrazijskim drsenjem proti Vzhodu? Ali pa bo trend obrnjen, bodisi zaradi reakcije na percipirano nevarnost z Zahoda bodisi zaradi spremebe vodstva v Kremlju? Ali bo slovanski faktor v tem primeru dejavnik potencialne destabilizacije ali zbližanja med Rusijo in novim Zahodom, ki ima zdaj tudi svojo slovansko dimenzijo? Ali pa je mogoče alternativni slovanski center že v nastajanju, baziran v Varšavi in navdahnjen s federalističnimi idejami kneza Adama Czartoryskega, Medmorjem Józefa Piłsudskega ter politko "ravnovesja" med liberalnim Zahodom in avtoritarnim Vzhodom? V zvezi s tem se velja spomniti na aktivni slovenski angažma v medvojni poljski iniciativi Slavia Catholica, kot tudi na poglede takratnega slovenskega filozofa Franceta Vebra, ki je verjel, da mora biti slovanska politika agrarna, sinkretično zahodno-vzhodna in vzhodno-zahodna ter še miroljubna in mesijanska.

Možnosti so torej številne in različne, vse pa govorijo o tem, da so državni interesi sestavni del procesa identitetne konstrukcije. Prav tako pričajo o tem, da je v slovansko govorečih državah slavizem sestavni del takšnega procesa. V tem smislu je disertacija osvetlila pomen slovanske ideje v delovanju slovanskih držav. Izpostavila je tudi uporabnost družbenega konstruktivizma kot konceptualnega vmesnika za razumevanje in razlago takšnega obnašanja. To pa zato, ker so slovanstvo, ki je bil izvorno koncept Drugih, v 19. stoletju posvojili preroditelji slovanskih narodov in ga uporabili za dosego lastnih ciljev. Ob tem so oblikovali ideološko podstat bodočih nacionalizmov kot mešanico zavesti o slovanstvu na splošno in o lokalnih običajih, ki so jih imeli za slovanske. Posledična zgodovinska izkušnja kaže, da je privlačnost slavizma ciklična in da le-ta narašča in pojema v skladu s potrebami posameznega slovanskega naroda. Zato se je smiselno še naprej posluževati družbeno-konstruktivističnega pristopa pri analizi interakcijskih vzorcev med slovanskimi državami, še posebej v času, ko se slednje nahajajo na obeh straneh nove evropske ločnice, pri čemer polovica predstavlja novi obraz novega Zahoda, največja in najmočnejša med njimi, Rusija, pa pooseblja novi Vzhod.

Ključne besede:
Rusija, slovanstvo, diplomacija, mednarodni odnosi, družbeni konstruktivizem, Poljska, Slovenija, EU, Nato.

Summary

Slavic Dimension of Russian Diplomacy: Russian Identity, Slavic Idea and Foreign Policy of the Russian Federation

Slavism is a relatively poorly researched topic in the international relations theory, even though the latter owes its development to events in the Slavic-speaking world. It was Russian perestroika and the consequent dissolution of the Soviet Bloc that provided the fateful crucial test for neo-realism as the established paradigm of international politics. With the explanatory hegemony of the dominant rationalist theory undermined the door was open to critical theorists. And yet, their subsequent work hardly addressed the subject of Slavic identity and its possible foreign policy implications.

Slavism has been recognized as a potentially significant concept in other academic circles, especially literary and historical ones, but these lack an effective conceptual interface. The missing link can be provided by international relations theory, in particular by social constructivism, because it allows for bridging political practices with social identities. As such, it has been already used to analyze the Arab collective identity in light of the relationship between pan-Arabism and state-centric models. It therefore makes sense to use the constructivist approach to determine what behavioral expectations and interactive patterns are exhibited by Slavic countries.

There are today a total of thirteen Slavic states, including the Russian Federation. About half of them are part of Euro-Atlantic integrations, while the rest represent the lion's share of the immediate new neighborhood both of the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. This fact is important because of the role that the Slavic idea played already in the 19th century in discussions regarding Russia's mission and in forming the Russian identity as such. The fundamental question that therefore presents itself is whether the specificity of the development of Russian foreign policy since 1991 reflects the Slavic dimension of Russian diplomacy in its relation to the so-called West, which has also obtained a distinctive Slavic component in the process of its enlargement.

The answer to this question requires an analysis of the origins and development of the Slavic idea, also in Russian political thought. Its results indicate that the concept of Slavic cooperation has had a complex genesis, since the kinship of Slavic peoples was already noted in the oldest Slavic chronicles, while the first worked-out proposal of Slavic cooperation was addressed to the Russian Tsar by a Kajkavian Croat, with the aim of Slavic unification and Church unity. As a contemporary philosophical and social phenomenon the idea of Slavic reciprocity was not born in Russia, but in Slovakia, as a reaction of the Lutheran pastor Ján Kollár to Germanization and Magyarization. Austroslavism represented an attempt by the Czech historian František Palacký to have the Habsburg Monarchy respect the rights of its Slavic inhabitants, while its failure first led to open Pan-Russianism of L'udovít Štúr and later to russophile Neo-Slavism of Karel Kramář. The analysis thus shows that the Slavic idea has been periodically updated and activated, most often in periods of crisis, as a rule from the side of smaller Slavic nations, usually from Central and Southern Europe.

Most notably, the analysis shows that the Russian state as such has had a historically reserved attitude to the Slavic idea. In fact, in the official circles Slavism has been mostly regarded as a relatively dangerous and basically undesirable phenomenon, which runs contrary to the idealized supraethnic character of Russia, while the promoters of Slavic cooperation have

been treated as "ideational dissidents". Already Tsar Alexis had Juraj Križanić exiled to Siberia because of his Slavic fundamentalism and religious ecumenism. The attitude of Nicholas I to Slavism was especially negative, as evidenced by the doctrine of "official nationality". Similarly reserved, although a bit less so, was Alexander II, while his successor Alexander III famously stated that the only allies of Russia are "its army and navy". In the first decades of Soviet rule even Slavic philology was branded a "fascist ideology", while the prominent contemporary Russian philosopher and strategist Alexander Dugin thinks that "Slavdom is not a geopolitical category".

Important exceptions to this rule have been periods of democratic populist reforms and instances of severe national danger. It was actually because of the interaction of these two factors that in the middle of the 19th century Russian Slavophilism, which was in fact an isolationist and Orthodox Russophilism, morphed into an expansionist and ethnic Pan-Slavism. In the first case the popular pressure forced the Russian authorities to bow to the nationalist demands for Slavic solidarity, as in the event of the Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Annexation Crisis of 1908-1909. In the second case, the Russian authorities themselves either contemplated using the Slavic card, as during the Crimean War of 1853-1856, or reached outright for it, which is what happened at the outbreak of the Great Patriotic War of 1941-1945. The latter even led to a brief period when the Slavic idea became part of the official ideology in all the Slavic countries. This Pan-Slavic episode came to a crashing end in 1948 with the tumultuous split between Tito's Yugoslavia and Stalin's Soviet Union.

The Slavic dimension of Russian diplomacy thus depends less on Russia itself and more on other Slavs, as well as internal developments and outside pressure. In this sense the experiences of Poland and Slovenia are indicative. In the prime example of the Self being defined by the Other they both periodically rediscovered their Slavic roots through historically conditioned reflexes, which were activated when faced with rejections and challenges from the West. Polish intellectuals in the first half of the 19th century, like Stanisław Staszic, thus consciously emphasized their Slavicness, because of their disappointment at the Western response to the partitions of Poland, and kept emphasizing the theme of Slavdom even after they turned away from Russia in the aftermath of the failed uprising of 1830-1831. At the beginning of the 20th century, Polish politicians, like Roman Dmowski, took an active part in the russophile Neo-Slavic movement, due to the perceived danger of Germanization from the West. In 1955, Polish capital became the seat of the Warsaw Pact in recognition of the Polish role in its creation, which was a response to West Germany joining NATO and rearming. At the end of the 20th century even the democratically elected Polish leadership left open its doors to Moscow until the issue of the post-war Polish-German border was finally settled.

In the Slovenian case a turn to russophile Slavism in the 19th century represented a direct response to the establishment of the dual monarchy of Austria-Hungary in 1867 and the unification of Italy in 1861 and Germany in 1871. Fear of Germanization and Italian encroachment from the West also explains the active Slovenian role, especially by the longtime Ljubljana mayor Ivan Hribar, in the Neo-Slav movement at the beginning of the 20th century. In 1942 the endorsement of the Moscow-based All-Slavic Committee was used to solidify the legitimacy of the Slovenian Liberation Front, whose leadership also openly counted on Russian support in the establishment of new borders. Similarly, a pronounced turn to Slavism at the beginning of the 21st century represented a reaction to the West not only temporarily closing its doors to Slovenia, but also questioning the validity of the post-Second World War *status quo* as it applied to the country. Despite its high expectations Slovenia was

faced with blockage of its EU accession process and exclusion from the first round of NATO enlargement after the end of Cold War. Italy, one of the founding members of the Euro-Atlantic institutions, even tried to revisit the agreements that determined the Western border of the new state, which was supposedly the result of unjust "Slavic annexationist design". All of this resulted in Slovenia not only becoming the initiator and host country of the Forum of Slavic Cultures, but also in establishing a multifaceted relationship with modern Russia.

On the basis of conducted research it can be therefore concluded that an imagined Slavic community in the early 21st century is more than just an analytical construct but an actual fact. As far as theory is concerned, it corroborates the importance of identity and history in the formation of intra-state policies and security communities. It also demonstrates the utility of social constructivism in international relations theory, because of its ability to bridge political practices with social identities. Finally, as far as policy is concerned, the development has clear implications for the process of Euro-Atlantic integration in the future, especially as it relates to Slavic aspirant countries. As shown by the example of Poland and Slovenia, unwarranted delays on this path can have unintended consequences, which is why the EU and NATO should demonstrate more forethought and sensibility in dealing with the issue of enlargement than in the past. This is especially true when considering the case of candidate countries from former Yugoslavia, some of which are seemingly condemned to Sisyphean wanderings on their path to Western institutions. This is risky, because divergent expectations can eventually lead to the emergence of hysteresis effects and a weakening of the previously self-evident truths. In that sense, the West itself has created ideal conditions for Russia to act as a spoiler and meddler in the Western Balkans.

It would be also wrong to assume that the relatively reserved stance of Moscow regarding Slavism will continue in the future. The fact that the Russian state has not used this instrument so far during the new crisis period with the West does not mean that it will not do so at a later stage if it concludes that its very existence it at stake. In this sense one of the challenges for further research is the possibility that the Slavic idea offers for hybrid warfare. After all, the current conflict between the West and Russia is in many ways an intra-Slavic one. This new aspect of relations between the new, enlarged West and Russia is likely to become even more pronounced in the coming years and therefore requires additional understanding and research.

In this sense it is also important to follow the attitudes to Slavic cooperation among members of the Russian opposition. If the Kremlin is focused on promoting the state-based ideal of Russian identity – with President Vladimir Putin imagining Russia as a polyethnic civilization, bound together by a Russian cultural core – the nationalist option is in many respects unapologetically ethnic in its outlook. This is important, because it seems to represent the most viable alternative to the current authorities. Dmitry Rogozin, the former head of the nationalist Rodina party, thus called for the establishment of Slavic volunteer batallions in the Russian armed forces while still ambassador to NATO. Similarly, Alexey Navalny, the most prominent face of modern Russian opposition and a self-styled national democrat, is openly opposed to Muslim and Asian migration into Russia's Slavic heartland and has actively participated in Russian marches, the annual demonstrations of ethnic Russian pride that coincide with the National Unity Day. All this despite the fact that contemporary Russian Eurasianists draw a sharp distinction between European Slavs, as passive and dependent imitators of Western political projects, and Eurasian Slavs, as active and independent state-builders, especially the Russians, who have supposedly already transcended Slavdom and are naturally oriented to the East.

Of course, there always exists the possibility of renewed interest in Slavism among the Western and Southern Slavs themselves. The current developments underway in Europe, spurred on by the refugee and migrant crisis, as well as Brexit, are unpredictable. If they continue with unabated speed they could lead to important changes in the balance of power within the Euro-Atlantic institutions, especially as they relate to the traditional Slavic neighbors; namely, Germany, Austria and Italy. Their future actions could in many ways influence the behavior of the Slavic element within the new Europe in the future.

The example of Poland in this respect is indicative. Formerly the prodigal pupil among new members of Euro-Atlantic integrations, it is now eyed warily in Brussels and is the subject of an EU sanctions procedure. The country, however, remains critical of "Euro-liberal mainstream", staunchly opposes accepting Muslim and African migrants and promotes nativist patriotism. It has even raised the issue of Second World War reparations from Germany and launched its own foreign policy project, the Three Seas Initiative. The latter happens to include all the Slavic members of the EU and NATO, including Slovenia, the host country of the fourth summit of this Polish scheme in 2019.

Attention to these and other possible developments is important, also because of the potential impact on and interplay with Russian diplomacy. Is Moscow's current emphasis on the supraethnic character of Russian identity going to continue, together with the Eurasianist drift to the East? Or, will the trend be reversed, either because of a reaction to the perceived danger from the West or a change in leadership in the Kremlin? In this case, will the Slavic factor be a driver of potential destabilization or rapprochement between Russia and the new West, which has a Slavic dimension of its own? Or, perhaps, is an alternative Slavic center already in the making, based in Warsaw and harking back to Prince Adam Czartoryski's federalism, Józef Piłsudski's Intermarium and the policy of "equilibrium" between the liberal West and the authoritarian East? It is thus worth recalling not only the active Slovenian engagement in the Polish-inspired interwar Slavia Catholica initiative, but also the views of the contemporary Slovenian philosopher Franc Veber who believed that Slavic politics should be agrarian, syncretically Western-Eastern and Eastern-Western, as well as peace-loving and messianic.

The options are thus many and different, but all of them speak to the fact that state interests are part of the process of identity construction. They also show that in Slavic-speaking countries Slavism is an integral part of such processes. In that sense the dissertation has highlighted the importance of Slavic idea in the behavior of Slavic countries. It has also emphasized the usefulness of social constructivism as a conceptual interface in understanding and explaining such behavior. This is because Slavdom, which first existed as the notion of Others, was adopted by national activists of the Slavic peoples in the 19th century and reshaped for their purposes. They established the ideological basis of future nationalisms as a combination of the awareness of Slavdom at large and local specificities, which they perceived as Slavic. The consequent historical experience of Slavism shows that its appeal is cyclical, waxing and waning with the exigencies of particular Slavic nations. It therefore stands to reason to continue using the social constructivist approach to analyze the interactive patterns among Slavic countries, especially at a time when they straddle the new European faultline, with half of them representing the new face of the new West and the biggest and most powerful among them, Russia, incarnating the new East.

Keywords:
Russia, Slavdom, diplomacy, international relations, social constructivism, Poland, Slovenia, EU, NATO.

Kazalo

1. UVOD 13
   1.1. Opredelitev problema in osnovne predpostavke disertacije 13
   1.2. Metodologija v širšem in ožjem pomenu 20
   1.3. Metoda raziskovanja 23
   1.4. Izvirni prispevek disertacije k znanosti o mednarodnih odnosih 28
2. KONCEPTUALIZACIJA IN KONTEKSTUALIZACIJA 32
   2.1. Temeljni pojmi 32
      2.1.1 Nacionalizem in identiteta kot pojava v mednarodnih odnosih 32
      2.1.2 Zunanja politika kot sestavni del mednarodnih odnosov 36
      2.1.3 Diplomacija kot sestavni del zunanje politike 38
      2.1.4 Varnost v mednarodnih odnosih 39
   2.2. Znanost o mednarodnih odnosih in Rusija kot predmet proučevanja 41
      2.2.1 Realizem 42
      2.2.2 Liberalizem 44
      2.2.3 Družbeni konstruktivizem 46
   2.3. Slovanstvo in teoretski okvir disertacije 49
3. SLOVANSKA IDEJA IN RUSKA IDENTITETA 54
   3.1. Slovanski preporod in carska ravnodušnost 54
   3.2. Rusko slovanofilstvo kot subverzivna dejavnost 69
   3.3. Reforma ruske družbe in rojstvo panslavizma 82
   3.4. Odpoved slovanstvu in obrat k panaziatizmu 102
   3.5. Neoslavizem in ruska "diplomatska Cušima" 107
   3.6. Od pogroma nad slavistiko do novega slovanskega gibanja 118
   3.7. Leta zastoja in vzpon ruskega nacionalizma 134
   3.8. Med velikodržavniškim idealom in etničnim slovanstvom 141
4. ANALIZA POLJSKO-RUSKIH ODNOSOV 156
   4.1. Leh, Rus in Čeh ali kdo je prvi med Slovani? 156
   4.2. Sarmatizem in poljsko mesijanstvo 161
   4.3. Poljska kot center sodobnega slovanstva 165
   4.4. Poljaki kot "zagozda" proti Slovanom 174
   4.5. Nemška nevarnost in obrat k rusofilskemu neoslavizmu 180
   4.6. Prometejska Poljska 189
   4.7. Poljska kot "zahodna citadela" slovanstva 204
   4.8. Poljska kot "vojaška predhodnica" Zahoda 208

5. ANALIZA SLOVENSKO-RUSKIH ODNOSOV 221
5.1. Slovani ali Slovenci? 221
5.2. Rusofilska reakcija na dualizem Avstro-Ogrske in združitev Italije in Nemčije . .232
5.3. "Zakaj smo protiruski?" – vzpon katoliškega slovanstva med Slovenci 246
5.4. Od proruskega neoslavizma k avstroslavističnemu jugoslavizmu 253
5.5. Jugoslovanski integralizem in "zaprašeno" slovanstvo 265
5.6. Slovenci in Jugoslovani od "št. 2" do "judežev" slovanstva 274
5.7. Sizifovska pot do Bruslja slovenskih Venetov 288
5.8. Vrnitev h koreninam in slovanska dimenzija nove Evrope 298
6. DRUŽBENI KONSTRUKTIVIZEM IN RELEVANTNOST SLOVANSTVA 311
7. SKLEP 346
8. VIRI 358
9. STVARNO IN IMENSKO KAZALO 428

1. UVOD

1.1. Opredelitev problema in osnovne predpostavke disertacije

Razum Rusíje ne dojema,
navadni vatel ne izmeri,
njen lik se z drugim ne ujema,
v Rusíjo se lahko le veri.[1]

F. I. Tjutčev, "Razum Rusíje ne dojema" (1868)

V svojem prvem radijskem nastopu po izbruhu II. svetovne vojne je legendarni britanski premier Winston Churchill (2003, str. 199) med drugim dejal: "Ne morem vam napovedati potez Rusije. Je uganka zavita v skrivnost znotraj enigme".[2] Čeprav je misel izrekel že davnega oktobra 1939 pa po njej še danes pogosto posegajo analitiki sodobne ruske zunanje politike. Le-ta je v četrt stoletja od razpada Sovjetske zveze doživela hitre in globoke spremembe, tako da že lahko govorimo o več različnih obdobjih. Najprej, v letih 1992 in 1993, se je Ruska federacija močno postavila ob bok Zahodu, še posebej ZDA. Moskva je celo izrazila željo po članstvu v zvezi Nato in ni nasprotovala vstopu vzhodnoevropskih držav vanj (Pouliot, 2010, str. 158). Prav tako je tesno sodelovala z Zahodom pri vprašanju reševanja konflikta v Bosni in Hercegovini (Headley, 2008, str. 122-123). Že v obdobju od 1994 do 2000 leta pa je ruska zunanja politika začela postajati vse bolj nepredvidljiva. Po eni strani je Moskva nadaljevala s sodelovanjem z Zahodom in med drugim privolila v pristop k Natovemu programu Partnerstvo za mir ter podpisala Ustanovno listino Nato-Rusija (Thorun, 2009, str. 56-57). Po drugi pa je svoje pozicije občasno pazljivo tehtala proti Zahodu. Tako je med konfliktom v bivši Jugoslaviji izpostavila svojo pravico do veta v Varnostnem svetu OZN, ponudila diplomatsko pomoč silam, ki jih je Zahod videl kot odgovorne za eskalacijo nasilja, in občasno uporabljala agresivno retoriko (Tuminez, 2000, str. 251-252). Ta kombinacija sodelovanja in taktiziranja je začela dajati vtis nepredvidljive in deloma iracionalne zunanje politike.

[1] Prevod Antona Rupnika (1999, str. 312) je vsebinsko bližji izvirniku kot tisti od Josipa Vidmarja. Slednji je to legendarno kratko pesnitev ruskega diplomata Fjodora Ivanoviča Tjutčeva (1951, str. 9), ki se od njenega nastanka naprej redno uporablja za ponazoritev zagonetnosti Rusije, interpretiral takole:

Um sam Rusije ne spozna,
splošni aršin ni zanjo mera:
svoj lik ima – pri nji velja
le ena stvar, in to je v e r a.

[2] Prevodi originalnih citatov v besedilu disertacije so delo avtorja. Lastni prevodi pesniških del so označeni posebej, pesnitve pa ponekod za dodatno jasnost navedene tudi v originalu v opombi.

Rusijo od leta 2000 do 2004 sicer ni mogoče opredeliti kot kooperativno, je pa izkazovala višjo raven sodelovanja z Zahodom, večjo stopnjo zunanjepolitične koherentnosti in željo po utrditvi slovesa zanesljivega in spoštovanja vrednega partnerja na mednarodnem prizorišču. Ta pristop je najbolj prišel do izraza ob uradni reakciji ruske strani na teroristične napade v ZDA 11. septembra 2001. Moskva je namreč aktivno prispevala k vojni proti Talibanom in Al-Kaidi v Afganistanu in širokogrudno privolila v razmestitev zahodnih sil v Centralni Aziji (Michta, 2006, str. 103-104). Podobno konstruktiven je bil pristop pred in med iraško vojno, ko je ruska stran poleti 2003 celo poskušala delovati kot posrednica med Francijo, Nemčijo in ZDA (Donaldson in Nogee, 2005, str. 366). Vseeno pa je na koncu, v obdobju med 2004 in 2014, do izraza prišla predvsem vse bolj samozavestna in zahtevna ruska zunanja politika. Ta se je odražala v vse večjem številu nesporazumov z Zahodom v smislu različnih pogledov na vprašanja evropske in mednarodne varnosti (Trenin, 2007, str. 73). Med najbolj kričečimi primeri tega poslabšanja odnosov so bili zavračanje širitve zveze Nato, kritika delovanja Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), nasprotovanje načrtovani razmestitvi sistema protiraketne obrambe na Češkem in Poljskem, intervencija v Gruziji in, nenazadnje, aneksija Krima in hibridno posredovanje v vzhodni Ukrajini.

Te spremembe so fokus te disertacije. Kako se jih da razložiti? Kaj nam lahko povejo o razvoju ruske zunanje politike in odzivu ruske diplomacije na izzive s katerimi se sooča? Pri iskanju odgovorov na ta vprašanja so se raziskovalci že v preteklosti pogosto posluževali smeri, ki jo je nakazal Churchill (2003, str. 199), ko je svojo izjavo o Rusiji dopolnil še z naslednjimi znanimi besedami: "Mogoče pa obstaja ključ. Ta ključ je ruski nacionalni interes". Misel nekdanjega britanskega premiera se je namreč ujemala s prevladujočo teorijo mednarodnih odnosov, s tako imenovanim realizmom, po kateri je bilo sovjetsko obnašanje v štiridesetih in petdesetih letih prejšnjega stoletja v bistvu primerljivo z obnašanjem vsake druge velike sile. Za Hansa Morgenthaua (1995, str. 188), enega od utemeljiteljev sodobne vede o mednarodnih odnosih, je zato komunizem deloval tako kot druge ideologije, ki so jih uporabljale ekspanzionistične sile za upravičevanje in legitimacijo svojih politik: "Ruski imperializem je . . . uporabljal izmenoma ali istočasno ortodoksno vero, panslavizem, svetovno revolucijo in obrambo pred kapitalističnim obkoljevanjem". Morgenthau je v svoji knjigi *Politika med narodi* prav tako izpostavil "križarsko mentaliteto", mesijanske pretenzije in ideološke predsodke uradne Moskve, vendar pa obenem te značilnosti opisal kot tipične tudi za ameriško zunanjo politiko (prav tam).

Po II. svetovni vojni in v šestdesetih letih je na področju teorije mednarodnih odnosov prišlo do razprave med realisti in behavioristi, ki so zagovarjali pozitivistični pristop.[3] V sedemdesetih in osemdesetih letih je nato prišlo do soočanja stališč med zagovorniki realistične, liberalistične in strukturalistične paradigme, kot tudi do spremembe realizma v neorealizem. Glede na to, da gre pri neorealizmu za znanstveno verzijo realizma, je to v bistvu pomenilo naknaden sprejem behaviorizma (Wæver, 1997, str. 17). Do tega je prišlo leta 1979 z izidom vplivnega dela Kennetha Waltza *Teorija mednarodne politike*. Knjiga je sicer s svojo neorealistično državocentrično usmeritvijo nato že na začetku osemdesetih let vplivala tudi na preoblikovanje liberalizma v neoliberalizem (Little, 1996, str. 69).

Konec hladne vojne je tako sovpadel z in deloma prispeval k novim premikom na področju teorij mednarodnih odnosov. Razvoj dogodkov je privedel do prilagoditve obstoječih razlag in do razvoja novih pristopov k analizi svetovne politike v obdobju globalizacije. Prilagodila sta se tako neorealistični kot neoliberalistični pristop, kjer je prišlo do racionalističnega poenotenja oziroma do tako imenovane neo-neo sinteze, ki je najlepše razvidna v teoretičnem razvoju Roberta Keohaneja, še posebej v njegovi znani knjigi *Po hegemoniji* iz leta 1984 (Brglez, 1999, str. 116). Obenem pa so se razvili različni reflektivistični pristopi, med njimi feministična teorija mednarodnih odnosov. Most med racionalističnim in reflektivističnim pristopom pa predstavlja alternativni pristop k razumevanju mednarodnih odnosov, tako imenovani družbeni konstruktivizem (Smith, 1997, str. 168).

Kot opozarja Brglez (2008, str. 107, 98), gre pri tem pristopu "predvsem za splošno družbeno teorijo ali metateorijo mednarodnih odnosov", ki pa se ga tudi zaradi tega lahko šteje za "nastajajoči ali pa že obstoječi glavni tok teoretiziranja mednarodnih odnosov". Družbeni konstruktivizem namreč ponuja možnost ponovnega posvečanja partikularnim in posebnim družbenim, kulturnim in političnim praksam držav. Analiza soodvisnosti in razvoja zgodovinsko povezanih identitet ter pogledov na svet je namreč ključna za konstruktivični pristop k razumevanju svetovne politike. Za razliko od realizma in neorealizma, ki predpostavlja, da države delujejo v okviru nespremenljivega in univerzalnega interesa v smislu povečanja svoje moči in varnosti v okviru anarhičnega političnega okolja,

[3] Bistvo behaviorizma je v tem, da "namesto diahrone danosti mednarodnih odnosov odmišlja kakršno koli potrebo po zgodovinskem proučevanju . . . in jo epistemološko nadomešča z empirizmom, osredotočenim na obnašanje" (Brglez, 2008, str. 130). Glavna protagonista tega soočanja mnenj leta 1966 sta bila Bull (1969) na strani tradicionalistov, ki je razpravo tudi sprožil, in Kaplan (1969) na strani behavioristov.

konstruktivizem izhaja iz podmene, da je država odvisna spremenljivka, ki jo določajo zgodovinski, kulturni, družbeni in politični kontekst. Na neorealistično trditev, da so države v "v neskončnem medsebojnem boju, ker je takšna narava držav v anarhičnem svetu" (Waltz, 1979, str. 30) konstruktivisti posledično odgovarjajo, da si "države same izdelajo svojo anarhijo" (Wendt, 1992, str. 391). Anarhija naj bi bila torej po svoji strukturi kulturni in mišljenjski ne pa materialni fenomen.

Po konstruktivistični paradigmi državno obnašanje izhaja iz partikularne identitete "državnega akterja", ki je skupna politični eliti in razumevanju mednarodnega okolja. Ključni nov pojem, ki je problematiziran, je torej identiteta oz. identiteta države (Brglez, 2008, str. 108). Ta identiteta pa je družbeno konstruirana in zgodovinsko pogojena. Obnašanje države je torej razumljeno kot rezultat želje državnega akterja, da reproducira svojo identiteto kot posledico skupnih konstitutivnih norm. V primeru Ruske federacije to pomeni, da če se država identificira na določen način, se bo tudi obnašala tako, da bo reproducirala to identiteto.

Slika 1.1.: Slovanska regija v svetovnem merilu

Vir: Forum slovanskih kultur (2017).

Vzpostavitev ruske identitete po razpadu Sovjetske zveze je bila relativno zapleten proces. Pri tem pa ni šlo samo za posledico zmede ob izgubi položaja svetovne velesile, v kateri so Rusi igrali vlogo "nosilne nacije". Ruska federacija je bila sicer res za četrtino manjša od nekdanje Sovjetske zveze, vendar ozemeljsko še vedno največja država na svetu. Precej bolj pomembno je bilo dejstvo, da se je na ozemlju, ki ga nadzira Moskva, delež ruskega prebivalstva povzpel s 50% na dobrih 80% (Rupnik, 1999, str. 194). Za razliko od Sovjetske zveze je torej Ruska federacija etnično relativno homogena tvorba. Dileme, ki jih je sprožilo

to novo dejstvo, so prišle najbolj očitno do izraza pri nekajletnih nejasnostih in razpravah o ruskih nacionalnih simbolih, tako glede himne, kot tudi glede državnega grba in zastave.

Tabela 1.1.: Osnovni podatki o slovanskih državah

DRŽAVA	EU	NATO	OZEMLJE (km²)	PREBIVALSTVO
Belorusija			207.600	9.527.543
Bolgarija	×	×	110.879	7.057.504
Bosna in Hercegovina			51.197	3.849.891
Češka	×	×	78.867	10.686.269
Črna gora		×	13.812	614.249
Hrvaška	×	×	56.594	4.270.480
Makedonija[4]			25.713	2.118.945
Poljska	×	×	312.685	38.420.687
Ruska federacija[5]			17.098.242	142.122.776
Slovaška	×	×	49.035	5.445.040
Slovenija	×	×	20.273	2.102.126
Srbija			77.474	7.078.110
Ukrajina			603.550	43.952.299
SKUPAJ	**6**	**7**	**18.705.921**	**277.245.919**

Vir: The World Factbook (2018).

Konsenz, ki je na koncu prevladal med elito, je bil poudarek na velikodržavniški kontinuiteti, ki pride še posebej do izraza vsako leto 9. maja, na začetku tradicionalne vojaške parade zmage na Rdečem trgu. Dogodek, ki je bil obnovljen leta 1996, se namreč začne z mimohodom zastavonoš pred častno tribuno na Leninovem mavzoleju, ki nosijo eno za drugo sodobno rusko trobojnico in bojni prapor bivše Rdeče armade, vse to pa ob zvokih koračnice Preobraženskega polka, elitne vojaške formacije nekdanje carske Rusije (Godzimirski, 2008, str. 21). Dejansko se zdi, da ne le uradna Moskva, temveč tudi širše prebivalstvo vleče neposredne vzporednice med položajem današnje Ruske federacije po razpadu Sovjetske zveze in situacijo, v kateri se je znašla bivša carska Rusija v obdobju po bolečem porazu v Krimski vojni leta 1856. Znani ruski zgodovinar Radzinski (2007, str. 7) je ta del 19. stoletja celo poimenoval za "prvo rusko perestrojko". Verjetno se tudi zato v uradnih ruskih zunanjepolitičnih krogih daje takšen pomen princu Aleksandru Mihailoviču Gorčakovu,

[4] Številka ne loči med etnično pripadnostjo prebivalstva, ki naj bi bilo sicer po razpoložljivih podatkih 64,2% makedonsko in 25,2% albansko (The World Factbook, 2018).
[5] Popis beleži skoraj 200 etnij, vendar Rusi predstavljajo kar 77,7% prebivalstva (The World Factbook, 2018).

legendarnemu zunanjemu ministru v obdobju carja Aleksandra II., ki je v ruski diplomatski zgodovini znan tako zaradi poziva k sistematični obnovi mednarodnega statusa države kot velike sile, kot tudi s tem povezane izjave: "Rusija se ne kuja; ona se osredotoča" (Trenin, 2007, str. 34).

Takšno oblikovanje nacionalne identitete in iskanje navdiha v specifičnem zgodovinskem obdobju pa avtomatično sproža vprašanja o odnosu današnje Moskve do nekaterih prevladujočih tem takratnega časa. Med temi še posebej izstopa slovanstvo, ki je bilo eno od osrednjih notranje in zunanjepolitičnih vprašanj carske Rusije v 19. stoletju, še posebej v obliki panslavizma. Slednji je predstavljal priročen odgovor na rusko dilemo po krimski vojni, saj je v stikih in sodelovanju z evropskimi Slovani videl ne le možnost kompenzacije poraza, temveč tudi zagotovitve ustreznega odziva na izziv, ki so ga za rusko stran predstavljale porajajoče se velike nacionalne države Zahoda (Hosking, 1997, str. 368). V tem smislu je bila slovanska ideja skozi delovanje vplivnih slovanskih odborov v številnih ruskih mestih in s pomočjo brezprecedenčne mobilizacije javnega mnenja v podporo srbskim in bolgarskim upornikom na Balkanu tudi nesporen katalizator rusko-turške vojne v letih 1877 in 1878 (Tuminez, 2000, str. 79; Stone, 2006, str. 131).

Slovanska tematika je zato tembolj relevantna danes, dobrega četrt stoletja po koncu hladne vojne. Kot je razvidno iz Slike 1.1. je v Evropi kar trinajst slovanskih držav, skupaj z Rusko federacijo, ki se geografsko raztezajo od Jadranskega in Baltskega morja na zahodu, do Tihega oceana na vzhodu. Iz Tabele 1.1. izhaja, da jih je od tega slaba polovica vključena v evroatlantske integracije, ostale pa predstavljajo večji del neposrednega novega sosedstva tako Evropske unije kot tudi Severnoatlantskega zavezništva. Slovanov je vsega skupaj skoraj 300 milijonov, zasedajo pa več kot osmino zemeljske površine. O možnih implikacijah tega novega dejstva se je sicer začelo razmišljati relativno zgodaj, o čemer med drugim priča pobuda za Center za slovanske študije, ki jo je slovenska zgodovinarka Irena Gantar Godina (1991, str. 30) predstavila že 29. junija 1991, torej le nekaj dni po razglasitvi samotojne in neodvisne Slovenije. Dve leti kasneje je slavist Milan Dolgan (1993, str. 191) predstavil Razglas o medsebojnem šolskem jezikovno-kulturnem spoznavanju med slovanskimi državami, narodi in manjšinami. Vendar pa sta bili navkljub dodelani argumentaciji ti dve iniciativi pred svojim časom, tako kot takratna pobuda za ustanovitev Jugoslovanske konference o varnosti in sodelovanju, pri kateri je šlo za "petelina, ki je prezgodaj zapel" (Bučar, 1993, str. 33). Dejanski zametek formalnega okvirja za takšno jezikovno-kulturno

spoznavanje je bil namreč vzpostavljen šele desetletje kasneje, leta 2004, z ustanovitvijo Foruma slovanskih kultur v Sloveniji (Nikiforov, 2014, str. 133).

Čeprav previdni in včasih celo sramežljivi pa takšni koraki in pobude vendarle pričajo o tem, da je zavest o lingvistični, kulturni in zgodovinski bližini različnih pripadnikov slovanskega sveta živa in da izvablja vrednostne odzive, kot tudi konkretne aktivnosti. Tako je češki predsednik Václav Klaus (2005) kot slavnostni govornik na proslavi ob devetdeseti obletnici londonske Šole za slovanske in vzhodnoevropske študije dejal: "Pridevnik 'slovanski' si tega sicer ne zasluži, vendar je bila njegova usoda precej zapletena. Vsaj v našem koncu sveta. Skratka, všeč mi je biti Slovan, vendar se počutim Slovana bolj v smislu objekta raziskave kot pa subjekta zgodovine". Pridevnik "slovanski" sicer od leta 1990 uprablja tudi Slovanski sklad Rusije, ki je bila ustanovljena s ciljem "ohranitve, obnove in razvoja slovanske kulturne dediščine" (Statut Kulturno-izobraževalnega sklada "Slovanski sklad Rusije", 1990 in dop. 1995, 2014, 2015). Sklad skupaj z Rusko pravoslavno cerkvijo in Ministrstvom za kulturo Ruske federacije vsako leto v drugi polovici maja organizira dvotedenske dneve slovanske pismenosti in kulture, ki so posvečeni spominu na sveta brata Cirila in Metoda, apostola Slovanov in sozavetnika Evrope. Leta 2007 je bila v Sankt Peterburgu slavnostno obeležena tudi 140. letnica velike moskovske Etnografske razstave, ki je bila nato pod naslovom *Slovani Evrope* predstavljena še v Bruslju med slovenskim predsedovanjem Svetu Evropske unije (Rogelj Škafar, 2008, str. 5). Sicer pa v Moskvi redno prihaja do srečanj ruskega zunanjega ministra z veleposlaniki slovanskih držav, ki so akreditirani v Rusiji (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2018).

Zdi se torej, da je zamišljena skupnost slovanskega sveta več kot le analitični konstrukt, temveč realno dejstvo. Pri tem je ironično to, da se je tega zavedal že sam Winston Churchill (2003, str. 199), ki je svojo znano izjavo o Rusiji zaključil z dvema stavkoma, ki pa se ju v strokovni literaturi praviloma ne navaja: "Ne more biti v skladu z interesom varnosti Rusije, da bi se Nemčija postavila na obale Črnega morja, ali da bi zasedla balkanske države in podjarmila slovanska ljudstva jugovzhodne Evrope. To bi bilo v nasprotju z zgodovinskim življenskim interesom Rusije". Tega dela misli izkušenega in razgledanega britanskega državnika, za razliko od prvega, ni citiral niti Lo (2002, str. 1), ko se je osredotočil na "kompleksno naravo ruske zunanje politike v post-sovjetski eri". Vendar pa slovanski vidik dobesedno kliče po ustrezni proučitvi, še posebej v luči relativne teže v svetovnem merilu največje med slovanskimi državami, Ruske federacije. Navsezadnje je v novi, razširjeni izdaji

pionirske uspešnice o izvoru in širjenju nacionalizma njen avtor, Benedict Anderson (2007, str. 254), povedal naslednje o "geobiografiji" knjige *Zamišljene skupnosti*: "V ZDA, kjer 'quality press' ni nikdar obstajal, so knjigo komaj opazili. Podobno je bilo tudi z akademskimi revijami. Situacija se je spremenila šele v zgodnjih devetdesetih letih, po zlomu Sovjetske zveze in nasilnem razpadu Jugoslavije ter hitrem porastu identitetnih politik na domačem terenu". Uspeh ene od danes standardnih referenc v proučevanju narodov in nacionalne identitete je bil torej povezan z nepričakovanimi dogodki v slovanskem svetu. Kar je verjetno samo še razlog več, da se razvoj odnosov med slovanskimi državami in s tem povezane možne implikacije ne le spremlja, temveč tudi poskuša razložiti.

1.2. Metodologija v širšem in ožjem pomenu

To je bila, kot je dejal Gama, pojedina po staroslovansko, razkošen obed, med katerim so bili, v skladu z davnimi običaji, ob vseh prijateljskih objemih, zdravicah in pesmih povabljeni sorodniki še potihem zastrupljeni.[6]

C. Miłosz, "Zasužnjeni um" (1953)

Disertacija izhaja iz predpostavke, da je za razumevanje sodobne ruske zunanje politike ključna ruska identiteta, kot jo definira današnja politična elita Ruske federacije, ter s tem povezano pojmovanje mednarodnega okolja. Le-to pa od konca hladne vojne zaznamuje tudi prisotnost dvanajstih drugih slovanskih držav zahodno od ruskih meja ter članstvo slabe polovice njih v razširjenih evroatlantskih integracijah. To dejstvo je pomembno zaradi vloge, ki jo je slovanska ideja igrala že v 19. stoletju v razpravah o poslanstvu Rusije in pri formiranju ruske identitete kot takšne.

Pri tem se zastavlja temeljno raziskovalno vprašanje, ali gre pri specifičnosti razvoja ruske zunanje politike od leta 1991 naprej med drugim za odraz slovanske dimenzije ruske diplomacije v odnosu do tako imenovanega Zahoda, ki je tudi sam v procesu svoje institucionalne širitve pridobil razpoznavno slovansko komponento?

[6] Lastni prevod. Poljski Nobelov nagrajenec za književnost Czesław Miłosz je v svojem znanem prvencu s tem stavkom povzel pripoved Jerzyja Putramenta, znanca iz otroštva, ki je med II. svetovno vojno prestopil na sovjetsko stran in se kot politični komisar vrnil na Poljsko z Rdečo armado. Dogodek, na katerega se nanaša, je povezan z osvoboditvijo Vilne, v katero so poleti 1944 hkrati vkorakali ruski vojaki in pripadniki poljske Domovinske armade. Posledično je sovjetsko poveljstvo organiziralo razkošen sprejem v čast poljskih častnikov, ki pa so bili nato med dogodkom – aretirani (Miłosz, 1953, str. 159). Putrament je po vojni postal veleposlanik socialistične Poljske v Švici in, kasneje, v Franciji. Tudi zato se ga je Miłosz odločil ovekovečiti pod vzdevkom "Gama". Matvejević (1963, str. 96) je sicer Putramenta opisal kot "neke vrste poljskega Ždanova".

Za odgovor na to kompleksno vprašanje si bom pomagal z naslednjimi podvprašanji, ki ga razstavljajo na njegove konstitutivne dele:

- Kakšna je narava in obseg skupnega razumevanja znotraj ruske politične elite in javnosti o identiteti Rusije? Po eni strani gre za stare dileme, ki jih ponazarjajo dobro znani pojmi iz preteklosti kot so "velikodržavnost", "evrazijstvo", "zahodnjaštvo" in "slovanofilstvo" (Sergounin, 2000, str. 217-222). Po drugi strani pa gre vendarle za povsem nove razmere, ki so posledica tega, da so Rusi v Rusiji prvič "samo" večinski narod in ne tudi ali celo predvsem – kot bi rekel britanski zgodovinar A. J. P. Taylor (1956, str. 207) – "državni narod". Hosking (1997, str. 486) je zato že pred časom opozoril: "Rusi so danes bližje naciji kot kadarkoli prej, vendar pa ostaja vprašanje, če se bodo znali odločiti, kdo naj pripada tej naciji in kakšne meje naj ima".
- Kakšen je odnos do razumevanja in spominov na rusko zgodovino? Obujanje mitov iz preteklosti ima namreč lahko tudi neposredne posledice za razumevanje sedanjosti. Med njimi so še posebej vplivne ideje o moskovski kneževini kot naslednici Kijevske Rusije in o Moskvi kot "Tretjem Rimu". Kot je kmalu po razpadu Sovjetske zveze izpostavil Keenan (1994, str. 33): "Iz branja sodobnih publikacij, resnih in obrobnih, je jasno, da je večina mitskih zgodb . . . v takšni ali drugačni obliki skoraj splošno sprejeta s strani tistih Rusov, ki se sploh poslužujejo zgodovinskih argumentov".
- Kakšna je narava in obseg skupnega razumevanja znotraj ruske politične elite in javnosti o slovanstvu in slovanski ideji? Vprašanje je pomembno zaradi enačaja, ki se v ruski družbi dostikrat postavlja med slovanstvom in pravoslavjem, ali pa celo med slovanstvom in vzhodnimi Slovani (Tolz, 2001, str. 241). Po drugi strani pa v okviru Ruske akademije znanosti in umetnosti deluje poseben Inštitut za slovanske vede, ki poleg vseh ostalih specializiranih publikacij vsako leto pripravlja še *Slovanski almanah*. Slednji je posvečen zgodovinskim, kulturnim in jezikovnim vprašanjem, ki zadevajo vse slovanske narode. Eden od prispevkov se je tako ukvarjal celo z analizo vprašanja "slavistike med proletarskim internacionalizmom in slovansko idejo" (Dostal, 2007, str. 114).
- Kakšen je učinek evroatlantskih širitvenih procesov na pojem ruske nacionalne identitete in na percepcijo mednarodnih akterjev znotraj ruske javnosti in elite? George Kennan, ameriški diplomat in akademik, ki je zaslovel kot avtor "X" znamenite depeše o Sovjetski zvezi iz leta 1946, je širitev Nata pol stoletja kasneje

označil za "tragično napako" (Friedman, 1998). Ob tem se zastavlja vprašanje, če je zaradi vstopa slovanskih držav v zvezo Nato prišlo do še bolj potenciranega negativnega odnosa do njih in do zavezništva na ruski strani, pač po analogiji iz 19. stoletja, ko so bili Poljaki za ruskega slovanofila Jurija Fjodoroviča Samarina, kot tudi revolucionarja Aleksandra Ivanoviča Hercna, navkljub svojemu slovanstvu predvsem "vojaška predhodnica zahodne civilizacije" (Walicki, 2005, str. 93). Po drugi strani pa tudi obstaja možnost, da se bo na koncu Moskva ravnala po nasvetu ruskega analitika Trenina (2002, str. 97), ki v dejstvu, da bosta Nato in EU "razširila članstvo ne le na več slovanskih in pravoslavnih držav, temveč tudi na bivše sovjetske republike s stotisočimi ruskimi prebivalci" vidi priložnost za Rusijo, da "premisli svoj položaj v svetu in se postopno umesti v širšo Evropo".

Iz vsega navedenega izhaja teza, da je ruska identiteta sicer pomemben, ne pa tudi zadosten, razlagalni element ruske zunanje politike od leta 1991 naprej. Za ustrezno razumevanje potez ruske diplomacije je prav tako potrebna pojasnjevalna vloga slovanstva, tako v smislu odnosa do neposrednega zahodnega sosedstva, kot tudi v smislu razvoja odnosov do evroatlantskih integracij. Slednje s širitvijo na slovanske države postopoma pridobivajo tudi vse bolj slovansko dimenzijo, pri čemer tako EU, kot tudi Nato. Sodobni odnos ruske strani do slovanske ideje je zato pomemben pri razumevanju specifičnosti razvoja njenih stikov z drugimi slovanskimi državami, kot tudi integracijami, ki jim le-te pripadajo. To tezo se lahko ustrezno potrdi ali zavrne samo na podlagi rezultatov raziskovanja. V primeru njene potrditve pa bo pomembna tudi ugotovitev glede pozitivnega ali negativnega vpliva, ki ga ima slovanski faktor pri ruskem odnosu do slovanskega sveta.

Analiza ruske zunanje politike in njene diplomacije bo tudi izhajala iz razumevanja varnosti kot strukturne prvine obstoja in delovanja sodobne države in njenih inštitucij. Grizold (1990, str. 1) je v zvezi s tem posebej opozoril, da je vojaška organizacija "sestavni del aparata države". To je tembolj pomembno v luči dejstva, da ima tudi po koncu hladne vojne Rusija v varnostnem smislu še vedno globalno težo in pomen. Kot izpostavlja Williams (2012, str. 16):

> Ne le, da ima država v rokah ogromno zalogo jedrskega, kemičnega in biološkega orožja za množično uničevanje – kot tudi sestavine in tehnično znanje za razvoj dodatnega – geografsko gledano je največja država na svetu, kjer je doma več kot 140 milijonov ljudi z etnično in versko različnimi ozadji, ki se med sabo pogosto ne razumejo. Deli si 4.200 kilometrsko ločnico s Kitajsko, skoraj četrtina prebivalcev sveta, med katerimi mnogi pripadajo sprtim etničnim in verskim skupinam, pa živi na njenih mejah.

K temu velja dodati še streznitveno ugotovitev iz leta 2014, ko je z uporabo malih enot pri svojem posredovanju na Krimu ruska stran pokazala, da ji je uspelo reformirati in profesionalizirati svoj podčastniški zbor, ki je sicer veljal za njeno Ahilovo peto (Chivers in Herszenhorn, 2014). Podobno osupljiva je bila predstavitev novega tanka tipa T-14 Armata spomladi 2015, saj je s tem Rusija postala edina država, ki ji je uspelo razviti povsem nov tip oklepnega bojnega vozila v zadnjega četrt stoletja (Mendick, 2016). Intervencija v Siriji nekaj mesecev kasneje je Rusijo postavila ob bok le nekaj vojskam na svetu, ki so zmožne projekcije sil na daljavo in ekspedicijskega bojevanja (Gorenburg, 2016, str. 4). Z vajo Vzhod 2018 pa se je Rusija zapisala v sodobne vojaške anale kot država, ki je izvedla največje manevre po koncu hladne vojne, saj je v njih sodelovalo 300.000 vojakov, 36.000 vozil in 1.000 letal (Gorenburg, 2018). Zato je imel Stengel (2007) vendarle prav, ko je v posebni izdaji ameriške revije *Time*, ki je bila posvečena ruskemu predsedniku Putinu kot osebnosti leta, ocenil, da bo ne glede na vse Rusija "kritični člen 21. stoletja".

1.3. Metoda raziskovanja

Pustite: to je spor Slovanov med seboj,
domač in star prepir, z usodo obtežen,
vprašanje, ki ga ne boste rešili vi.[7]

A. S. Puškin, "Obrekovalcem Rusije" (1831)

Ruska identiteta in slovanska ideja sta temi, ki povezujeta področji politologije oz. mednarodnih odnosov in zgodovine. Zato bo analitični del disertacije osredotočen na raziskavo obdobja, ki je relevantno za obe temi, s poudarkom na času od prve polovice 19. stoletja, ko je prvič definiran pojem slovanske vzajemnosti, do izbruha ukrajinske krize leta 2014, ko pride do najnovejšega medslovanskega konflikta. Krizo sicer nekateri smatrajo tudi za začetek nove hladne vojne, z vsemi spremljajočimi atributi, od rožljanja z orožjem do novodobnega makartizma, kar je neposredna posledica dejstva, da je vanjo vpletena tudi Ruska federacija (Cohen, 2016).

[7] Lastni prevod. Mile Klopčič je sicer ta med Rusi dobro znan verz njihovega največjega pesnika Aleksandra Sergejeviča Puškina (1950, str. 210) s precej več pesniške svobode interpretiral takole:

Nikar: to star je spor med slavskimi rodovi,
spor, ki že davno so rešili ga bogovi,
spor, ki ne reši ga kričavi vaš napor.

Pesnitev je bila napisana po krvavi ruski zadušitvi poljske vstaje v letih 1830-1831, kar je v zahodnem tisku sprožilo vrsto ogorčenih odzivov na katere se je Puškin odločil odgovoriti kar v verzih.

Navedeno obdobje bo proučeno z vsebinsko analizo primarnih in sekundarnih virov, s poudarkom na zgodovinskih virih. Pregled stališč ruskih politikov, kot sta Josip Visarionovič Stalin in Vladimir Vladimirovič Putin, in političnih mislecev, kot sta Aleksander Isajevič Solženicin in Aleksander Geljevič Dugin, namreč ne bi bil smiseln brez predhodne analize tega, kako so poslanstvo Rusije in slovansko idejo razumeli njihovi predhodniki. Le takšna analiza je lahko podlaga za ugotavljanje novosti, kontinuitete oz. diskontinuitete nekaterih pogledov. Za ugotovitev morebitne stalnice med različnimi koncepti Rusije in njihovim odnosom do slovanskega sveta, bo zato potrebno preveriti tudi stališča pomembnih političnih akterjev in političnih mislecev carske Rusije. Poleg zadnjih petih carjev gre v tem primeru za ljudi kot so Sergej Semjonovič Uvarov, Aleksej Stepanovič Homjakov, Vladimir Ivanovič Lamanski, Nikolaj Jakovlevič Danilevski, Fjodor Mihailovič Dostojevski in drugi. Te pa bo potrebno analizirati in primerjati z idejami njihovih sodobnikov in političnih akterjev iz drugih delov slovanskega sveta, med katerimi ne bo mogoče mimo imen kot so na primer Ján Kollár, Anton Tomaž Linhart, František Palacký, Joachim Lelewel, Karel Kramář, Ivan Hribar, Roman Dmowski, France Veber in Lucjan Żeligowski.

Vsebinska analiza bo izhajala iz metode kvalitativnega raziskovanja. Slednje je namreč še posebej primerno za "interpretacijo zgodovinske ali kulturne pomembnosti", čeprav "pogosto manj strukturirano kakor druge vrste družboslovnega raziskovanja" (Ragin, 2007, str. 99, 101). To dejstvo bo prišlo posebej do izraza takrat, ko bo po vzoru večine kvalitativnih raziskav proučevano manjše število enot, zaradi česar bo tembolj pomembna njihova reprezentativnost. Analiza ruskih odnosov s posameznimi slovanskimi državami bo zato izhajala iz klasične delitve slovanskih narodov na zahodno, južno in vzhodno skupino (Barford, 2001, str. 15). Znotraj teh skupin pa sta za potrebe preverjanja hipotez disertacije najbolj primerni Poljska in Slovenija. Poljska, sicer tudi največja med zahodnoslovanskimi državami, je namreč skupaj s Češko vstopila v Nato že leta 2009, z Rusijo pa jo veže dolga in kompleksna zgodovina ter meja z rusko eksklavo, Kaliningrajsko oblastjo. V podobnem položaju je Slovenija, ki je znotraj južnoslovanske skupine prav tako najdlje v evroatlantskih integracijah, z Rusijo pa ima presenetljivo dobro razvejane dvostranske odnose. Poljska in Slovenija tudi delita podobno sodobno izkušnjo s svojim neposrednim sosedstvom, saj so se meje obeh po II. svetovni vojni občutno premaknile na Zahod, tako povrnjena nova-stara ozemlja pa predstavljajo kar tretjino

oz. četrtino njunega sedanjega teritorija.[8] V tem smislu sta najbolj prikladni za preverjanje možne pojasnjevalne vloge slovanstva, tako v smislu odnosa Rusije kot največje vzhodnoslovanske in sploh slovanske države do svojega zahodnega sosedstva, kot tudi v smislu razvoja ruskih odnosov do evroatlantskih integracij, ki so s širitvijo na slovanske članice pridobile lastno slovansko dimenzijo.

Izbor je sicer smiselen tudi zaradi treh tipov nacionalizmov, ki naj bi bili prisotni v slovanskem svetu, in ki jih ustrezno poosebljajo ravno Slovenija, Poljska in Rusija. Po ruskem sociologu Evgeniju Vasiljeviču Spektorskem (1933, str. 111-112) je namreč prvi tip nastal "v majhnih slovanskih narodih, ki jim je pretila nevarnost, da se bodo popolnoma razkrojili v tujem elementu", pri čemer se je izrazil v obliki "samoohranitvenega" nacionalizma, ki je v odnosu do ostalih Slovanov nihal med nevtralnostjo, upanjem na "majko Rusijo" in vzajemnostjo v smislu "Kollárjeve formule". Kot poudarja Markeš (1998, str. 4) bi bilo v tem okviru "mogoče videti tudi Slovence". Druga dva tipa slovanskega nacionalizma naj bi utemeljili Poljaki in Rusi, pri čemer sta se oba razvila v mesijanizem. Razlika je v tem, da so zaradi izgube državne samostojnosti ob koncu 18. stoletja in ponesrečene vstaje v letih 1830 in 1831 Poljaki razvili "trpinsko" različico, po kateri Poljska "ne trpi samo za svoje, marveč tudi za tuje grehe in da s tem kakor Mesija odjemlje grehe sveta" (Spektorski, 1933, str. 112). Pri ruski verziji, ki so jo razvili slovanofili, pa gre za "dejavni" mesijanizem. Slednji izhaja iz poveličevanja ruskega naroda, ki "ne samo, da je poklican, načelovati vsemu slovanstvu, marveč tudi, da bo odrešil vse človeštvo" (prav tam).

V luči analize razvoja odnosov Rusije z Zahodom in spreminjanju le-tega skozi širitev evroatlantskih integracij na slovanski svet, je prav tako smiselna identifikacija novih zunanjepolitičnih praks. Pri tem velja posebna pozornost iniciativam kulturnega sodelovanja in delovanja v mednarodnih organizacijah, kot tudi tistim, ki so nastale prek aktivnosti nevladnih akterjev. Izhajal bom iz pristopa, kot ga je definiral Brglez (1998, str. 61), ki sredstev diplomacije ne pripisuje le suverenim državam, temveč tudi ostalim subjektom mednarodnega prava. Prav tako bom upošteval Udovičevo (2009, str. 37) širitev nabora diplomatskih akterjev na nepravne subjekte, kot so elite in interesne skupine. To je še posebej pomembno v luči dejstva, da je bila do 20. stoletja večina slovanskih narodov brez lastnih držav, pri čemer pa so ne glede na to izvajali zelo konkretne aktivnosti z zelo neposrednimi

[8] V primeru Poljske gre pri t.i. povrnjenih ozemljih ("Ziemie Odzyskane") za približno 101.000 km² od sedanjih 312.685 km², v primeru Slovenije pa gre pri Primorski za 4.424 km² od sedanjih 20.273 km².

zunanjepolitičnimi posledicami prek kulturnih, gospodarskih in drugih stikov.[9] Sicer pa bom prav tako uporabil multidisciplinarni pristop, ki zajema zgodovinske, politološke, socio-kulturološke, kot tudi varnostne razsežnosti, saj sestavni del sodobne evroatlantske arhitekture predstavlja zveza Nato, ki naj bi veljala za "najuspešnejše vojaško zavezništvo sploh" (Lukjanov, 2011).

Pri raziskavi bom posebno pozornost posvetil metodi, ki je znana kot analiza vsebine besedil (Splichal, 1990). Kot izpostavlja Neuman (2006, str. 322) gre pri vsebini za "besede, pomene, slike, simbole, ideje, teme, ali druga sporočila, ki se jih lahko komunicira", pri besedilih pa za vse "napisano, vizualno, ali izrečeno, kar služi kot medij komunikacije". Iz tega sledi, da se bom posvetil preučavenju dokumentov, uradnih izjav, izsledkov, intervjujev in drugih relevantnih primarnih virov, kot so npr. teksti pomembnejših družbenih in političnih akterjev. V tem smislu se bom poslužil kritične diskurzivne analize, ki je danes ena pomembenjših šol znotraj kvalitativnih pristopov k analizi tekstov in ki jo je van Dijk (2001, str. 352) definiral kot tisto obliko "diskurzivnega analitičnega raziskovanja, ki prvenstveno raziskuje, kako se zloraba, nadvlada in neenakost družbene oblasti uveljavlja, reproducira in zoperstavlja skozi besedo in govor v družbenem in političnem kontekstu". Pri tem bom pozoren na to, da je zanjo "značilen eklekticizem, saj jo zaznamujeta neenoten teoretski okvir in metodološki aparat", zaradi česar kritična diskurzivna analiza "ni disciplina ali teorija" (Vezovnikv 2008, str. 84). Znano mi je tudi dejstvo, da ima ta pristop "težave predvsem s tem, da pokaže, od kod izvirajo posamezni konkurenčni diskurzi in kako so povezani z različnimi družbenimi interesi" (prav tam, str. 86).

To kompleksnost bom med raziskavo upošteval ob hkratnem zavedanju, da je jezik oziroma diskurz "ključno orodje proučevanja mednarodnih odnosov" (Debrix, 2002, str. 201). To pa zato, ker "preden identitete postanejo družbeno vgravirane, morajo biti diskurzivno fabricirane" (prav tam, str. 209). Hansenova (1996, str. 478-479) v zvezi s tem poudarja, da je konstrukcija identitete relacijski proces: "Identiteta bo vedno konstruirana v nasprotju z nečim drugim, vendar pa se odnosi identitete in razlike lahko konstruirajo na več kot en način in je identiteta lahko zato konstruirana v bolj ali manj izključujoči obliki". Te razlike pa so ustvarjene skozi tekstovno oziroma diskurzivno prikazovanje stvari, ki se jih ima za

[9] Najbolj eklatantna primera tega sta knez Adam Czartoryski pri Poljakih, ki je v svojem izgnanstvu iz hotela Lambert v Parizu sredi 19. stoletja izvajal "učinkovit zunanjepolitični program" (Berry, 1985, str. 46) in župan Ivan Hribar pri Slovencih, ki je iz mestne hiše v Ljubljani na začetku 20. stoletja poskrbel, da so bili Slovenci "med utemeljitelji neoslavizma" (Gantar Godina, 1994, str. 173).

samoumevne in delujejo kot naravne in normalne, čeprav "ne izvirajo nujno iz neke materialne resničnosti" (Debrix, 2002, str. 205). Jezik lahko torej na takšen način vzpostavlja pomene, ki služijo političnim ciljem, pri čemer Campbell (1998, str. 170) posebej poudarja ključno vlogo "diskurzov nevarnosti, ki so z izpostavljanem tega, česa se je treba bati, sposobni določiti kdo 'mi' smo".

Glede na to, da identiteta oz. nacionalna identiteta predstavlja enega osrednjih raziskovalnih pojmov te disertacije, velja opozoriti še na določene omejitve, ki so s tem povezane. Poudarek, ki ga daje družbeni konstruktivizem temu, da "države same izdelajo svojo anarhijo", je namreč povezan z idejo, da so identitete družbeni konstrukt in se zato lahko spremenijo, četudi takšna sprememba ni lahka. Še več, po Wendtu (1999, str. 367) so konstruktivistični modeli najbolj uporabni ravno takrat, ko lahko pričakujemo spremembo v identitetah in interesih. Kot je opozorila že Zehfuss (2001, str. 340) pa takšen pristop implicira možnost identifikacije identitete akterjev kot omejenih entitet v katerem koli obdobju, kar pa ne upošteva kompleksnosti fenomena identitete kot takšne. Campbell (1998, str. 74) je to vprašanje izpostavil z naslednjimi besedami: "Identiteta je torej več kot nekaj, kar pridobi svoj pomen izključno tako, da je pozicionirano v kontradistinkcijo različnosti; identiteta je stanje, ki ima globino, je večplastno, ima teksturo in obsega več dimenzij".

Ta vidik bom upošteval in sicer s ciljem, da bi se pri pojasnjevanju konsistentno posluževal družbeno-konstruktivističnega pristopa in idej ne glede na vse izzive, ki so povezani z izmuzljivostjo koncepta identitete. Pri tem bom izhajal iz ugotovitve Hansenove (1996, str. 478-479), ki izpostavlja, da ne glede na to, da je koncept "identitete" dandanes uveljavljen v znanosti o mednarodnih odnosih, še vedno obstaja domneva, da se ga lahko obravnava kot le "eno možno spremenljivko med ducatom drugih". Po njenem pa gre pri tem za "nemogoče stališče", saj je konstrukcija ostalih interesov v končni fazi odvisna ravno od – identitete (prav tam). Raziskava bo torej izhaja iz družbeno-konstruktivističnega in diskurzivnega pristopa, ki po Brglezu (2008, str. 62) v smislu epistemologije razumevanja družbenega sveta "predpostavlja/jo/ tako materializem kot idealizem (hkratno priznanje in upoštevanje obojega) in da razmerja med mednarodno strukturo in družbenim delovanjem ni mogoče realno (zgodovinsko) misliti brez dialektičnega upoštevanja obeh dimenzij in njunega sovplivanja".

1.4. Izvirni prispevek disertacije k znanosti o mednarodnih odnosih

Kdo on je, ki vstaja čez veke na dan?
Kdo ta je junak velikanski?
Poglejte v obraz mu, obraz vam je znan:
ta narod je – narod slovanski!

S. Gregorčič, "Velikonočna" (1888)

Proučevanje sovjetske in ruske zunanje politike je močno zaznamovala dediščina sovjetskih študij, t.i. "sovjetologije". Pri slednji je namreč šlo predvsem za območno usmerjeno raziskovanje in ne za integralni del znanosti o mednarodnih odnosih. V zvezi s tem je znani ameriški zgodovinar Motyl (1993, str. 77) že na začetku devetdesetih zapisal:

> Ironično je, da čeprav je večina sovjetologov političnih znanstvenikov, pa večina sovjetologije, ki jo prakticirajo, nima zveze z današnjo politično znanostjo. Sodobna sovjetologija predstavlja čuden amalgam zbiranja podatkov, analize politik, in novinarstva, ki je ravno tako oddaljena od znanosti kot so čustveni vtisi od teorije.

Takšen pristop je opazen tudi danes, saj se velik del publicistike o Rusiji osredotoča predvsem na poročanje o aktualnih ali nedavnih dogodkih. O tem med drugim nazorno priča dejstvo, da precejšnje število sodobnih piscev o Rusiji, ki se jih tudi obravnava kot izvedence za njeno zunanjo politiko, izvira iz novinarskih vrst oz. iz vrst nekdanjih dopisnikov iz Moskve, kot na primer Jack (2004), Wilson (2005), Lucas (2008) in Westerman (2010).

To sicer ne pomeni, da ni prišlo tudi do znanstvenega in teoretsko utemeljenega proučevanja ruske zunanje politike. Vendar pa so v tem primeru tradicionalne teorije mednarodnih odnosov Rusijo predvsem navidez "normalizirale" in zožile teoretsko domišljijo glede ruskega obnašanja in usmeritve v globaliziranem svetu. Do tega je prišlo zaradi redukcionistične narave prevladujočih splošnih teorij mednarodnih odnosov, kot tudi zaradi preozkega obravnavanja samega pojma Zahod. Waltz (1981, str. 84) je tako že na primeru Sovjetske zveze pozival, da se je treba posvetiti njeni "situaciji" in ne njenim "motivom" ter "rezultatom njenih potez" in ne "njenemu pogosto motečemu obnašanju". Takšen pristop obstaja tudi danes med številnimi analitiki ruske zunanje politike, pri čemer še posebej med ruskimi raziskovalci samimi. Shakleyina in Bogaturov (2005, str. 62) zato celo trdita, da gre pri realizmu za dominantno šolo v Rusiji oz. da je v zadnjih nekaj letih prišlo do "zmage realizma v ruskih razpravah o mednarodnih odnosih".

Vendar pa, kot ugotavlja Sergounin (2000, str. 243), gre pri realizmu in paradigmah kot sta evrazijstvo in geopolitika za "dokaj staromodne pristope", ki so v ruskem okolju še vedno prisotni predvsem zato, ker naj bi v bistvu ponujali "zanesljivo teoretično osnovo za iskanje nacionalne identitete" in "odgovor na temeljno vprašanje: kaj je Rusija?". Tudi zato bi bilo treba po mnenju Pursiainena (2000, str. 214) dati prednost družbenemu konstruktivizmu, ki lahko "ponudi bolj razumljive in jasne argumente o odnosu med obnašanjem in normativnimi okviri" ter obenem "zlahka deluje kot povezovalni člen med teoretičnimi in empiričnimi ravnemi v proučevanju ruske zunanje politike". Zdi se, da zavest o tem prodira tudi med ruske analitike – vsaj med tiste, ki so v rednih stikih z zahodnimi kolegi – o čemer med drugim priča odločitev Trenina (2002, str. 29-76), da je svojo knjigo o zunanji politiki Ruske federacije opremil z daljšo uvodno predstavitvijo "prostorske dimenzije ruske zgodovine". Prav tako je v svojem odmevnem priročniku *Razumeti Rusijo* med drugim posebej izpostavil: "Identiteta države je podobna človeški osebnosti. Spreminja se skozi čas, pa vendar ohranja bistven kontinuum" (Trenin, 2007, str. 51). Še dlje je šel Tsygankov (2006, str. 14), ki je za realizem in liberalizem ocenil, da sta bila kot teoretska pristopa "razvita na Zahodu, od Zahoda in za Zahod", medtem ko analiza ruske zunanje politike zahteva "zadostno pozornost domači zgodovini Rusije in sistemu percepcij".

Ontološke in epistemološke pomanjkljivosti tradicionalnega proučevanja ruske zunanje politike bom zato v disertaciji poskušal nasloviti z uporabo družbeno-institucionalnega pristopa. S pomočjo konstruktivistične paradigme bom torej poskusil ponuditi bolj široko in manj omejeno razumevanje odnosa Ruske federacije do ostalega sveta in soodvisnosti njene zunanje politike. Zato se bom osredotočil na zgodovinski, kulturni, družbeni in politični kontekst, ki opredeljuje današnjo rusko identiteto in s tem povezano rusko pojmovanje mednarodnega okolja, pri čemer se bom še posebej posvetil obsegu morebitne slovanske dimenzije te identitete.

V zvezi s tem bom prav tako poskusil razširiti dosedanje ozko razumevanje pojma Zahod z obravnavo teme, ki v dosedanji literaturi ni obdelana oz. za katero se zdi, da se je analitiki celo izogibajo. Gre za vprašanje slovanske komponente, ki so jo evroatlantske institucije kot sta Evropska unija in zveza Nato pridobile s širitvami v zadnjih nekaj letih. Celo pionirji družbeno-konstruktivistične obravnave ruske zunanje politike tej tematiki v svojih delih doslej niso posvečali posebne pozornosti, ali pa so jo omenjali le bežno. Neumann je tako v svoji obširni analizi vloge Vzhoda pri oblikovanju evropske identitete omenil koncept

slovanstva v sodobnem kontekstu samo v opombi, ki se je nanašala na razpravo o znanem Kunderinem eseju *Tragedija Srednje Evrope*. V dveh kratkih stavkih je namreč izpostavil "napad" znanega hrvaškega zgodovinarja Iva Banca na Milana Kundero, kar naj bi pričalo o tem, da se "močna panslovanska tradicija občasno prikazuje v tem delu sveta" (Neumann, 1999, str. 237). To pripombo in oznako "panslavista" si je redni profesor univerze Yale prislužil zato, ker se je odzval na ostro kritiko ne le ruskega samodrštva, temveč tudi samega slovanstva. Kundera (1984, str. 34) je namreč v svojem eseju med drugim zapisal: "Tudi jaz ne poznam ničesar bolj smešnega od tega kulta nejasnih globin, tega glasnega in praznega sentimentalizma 'slovanske duše', ki se mi ga občasno pripisuje". Banac (1987, str. 39, 46) se je odzval s komentarjem, da je češki pisatelj med drugim očitno pozabil na "staro mestno demokracijo Novgoroda in Pskova" in da je vendarle tudi "hrvaška slovanska tradicija, navkljub vsem razočaranjem, eden od glavnih tokov našega samozavedanja". Zato ne preseneča le Neumannovo nerazumevanje bistva Bančeve reakcije, temveč tudi dejstvo, da Kunderinih žolčnih kritik slovanstva oz. "ideologije slovanskega sveta" v svoji razpravi sploh ne omenja – kot da gre dejansko za nek že presežen, anahronističen pojem.

Podoben pristop do tega vprašanja je prisoten tudi v drugi konstruktivistični literaturi o Rusiji. Hopf (2002, str. 155) tako v svoji podrobni analizi družbene konstrukcije mednarodne politike pojem slovanstva sicer prepozna kot pomembnega za leto 1955, v kontekstu otoplitve jugoslovansko-sovjetskih odnosov, vendar ga kasneje, v primeru leta 1999, vseeno ne vključi v sodobni "zemljevid ruske identitete". Podobno Tsygankov (2006, str. 17) poudari, da sta v ruskem primeru "Evropa in Zahod na splošno igrala vlogo pomembnega Drugega in vidno figurirala v razpravah o nacionalni identiteti", a pri tem ne zazna slovanske dimenzije niti evro-atlantskih integracij niti ruskega Jaza. Thorun (2009, str. 149) pri razlagi spremembe odnosa Moskve do Zahoda v zadnjih dveh desetletjih izpostavi vlogo ruskih kolektivnih idej pri oblikovanju zunanje politike, vendar pa se pri tem ne poglobi v njihov izvor. Pouliot (2010, str. 111, 109) med analizo odnosov Nato-Rusija izpostavi spremembo v "karakterju zavezništva", do katere je prišlo po njegovi širitvi, vendar pa se pri razmišljanju o vzrokih zanjo omeji na splošni komentar o "oteženi zgodovini odnosov z Moskvo", ki da jo imajo "vzhodnoevropske in baltske države".

Sicer pa tudi preučevalci sodobne ruske identitete in nacionalizma temu vprašanju niso posvečali posebne pozornosti. Tuminez (2000, str. 280) je tako sicer izdatno analizirala pojav ruskega panslavizma v 19. stoletju, pri obravnavi sodobnih dogodkov pa se je zadovoljila s

konstatacijo o "iskreni populistični simpatiji do bratskih pravoslavnih Slovanov", ki da je prišla do izraza med Natovo akcijo proti Zvezni republiki Jugoslaviji. Tolz (2001, str. 241-242) je vprašanje sodobnega slovanstva sicer izpostavila, vendar pa se je pri tem omejila le na kratko razpravo o odnosih med vzhodnimi Slovani. Lo (2002, str. 16) je v svoji analizi ruske zunanje politike identificiral "rusko slovansko identiteto" kot pomembno spremenljivko, vendar pa jo je predvsem interpretiral skozi prizmo ruske notranje politike in ne toliko v smislu njenega intersubjektivnega razmerja napram ostalim slovanskim državam, še posebej tistim v okviru evro-atlantskih integracij. Zimmerman (2002) pa pri analizi sodobnih zunanjepolitičnih pogledov ruskih elit na eni strani in ruskih množic na drugi pojma "slovanstvo" niti ni vključil v kazalo lastne knjige, čeprav ima na njeni naslovnici sliko ogorčenih demonstrantov pred ameriškim veleposlaništvom v Moskvi leta 1999, ki proti Natovemu posredovanju na Balkanu protestirajo z naslednjim transparentom: "Clinton, ti si strahopetec. Si pozabil, da se *Slovani* nikoli ne predajo? Bojuješ se na tuji zemlji!"

Disertacija zato k razvoju znanosti o mednarodnih odnosih prispeva z aplikacijo družbeno-konstruktivistične paradigme pri analizi specifičnosti zunanje politike Ruske federacije. Njen izvirni prispevek izhaja iz identifikacije slovanskega faktorja kot potencialnega razlagalca razvoja odnosov in praktičnega pristopa ruske diplomacije do Zahoda, ki je tudi sam v procesu svoje institucionalne širitve pridobil razpoznavno slovansko dimenzijo. Ta vidik ruske zunanje politike doslej namreč ni bil podrobno raziskan v obstoječi konstruktivistični literaturi, niti v raziskavah s področja ruske identitete in nacionalizma.

2. KONCEPTUALIZACIJA IN KONTEKSTUALIZACIJA

V prvem delu tega poglavja so opredeljeni temeljni pojmi, v drugem pa predstavljene glavne smernice teoretskih paradigm v mednarodnih odnosih, ki so relevantna v kontekstu analize slovanske dimenzije ruske diplomacije. Na temeljih spoznanj iz prvih dveh delov je v tretjem predstavljen teoretski okvir disertacije, ki temelji na družbenem konstruktivizmu kot tistem konceptualnem vmesniku, ki lahko povezuje institucije in politične odnose z identitetnimi strukturami in medsebojnimi percepcijami.

2.1. Temeljni pojmi

Ključna pojma disertacije sta identiteta in zunanja politika. Slednja pa se nahajata ne le v specifičnem medsebojnem razmerju, temveč tudi v odnosu do drugih relevantnih konceptov kot so mednarodni odnosi, diplomacija in varnost.

2.1.1. Nacionalizem in identiteta kot pojava v mednarodnih odnosih

V znanosti o mednarodnih odnosih je malo pojmov, ki so bolj izmuzljivi od naroda. Za vsako predlagano definicijo se namreč zdi, da obstaja vrsta primerov, ki jo tako potrjujejo, kot tudi zavračajo. Francoski filozof Ernest Renan (1964, str. 9) je leta 1882 narod znamenito definiral kot "vsakodnevni plebiscit", saj naj bi se "obnavljal še posebej v sedanjosti skozi otipljivo dejanje, potrditev, željo, jasno izraženo, nadaljevati skupno življenje". Po drugi strani pa je ameriški politolog Walker Connor (1991, str. 6) narod enostavno definiral kot skupino ljudi, ki "verjame, da je povezana po izvoru". Srbski pisatelj in esejist Danilo Kiš (1992, str. 337) je takšno pojmovanje naroda in s tem povezanega nacionalizma zavrnil kot kolektivno in posamično paranojo: "Kot kolektivna paranoja je le-ta posledica zavisti in strahu, predvsem pa je posledica izgubljanja individualne zavesti. Glede na to kolektivna paranoja torej ni nič drugega kot skupek posamičnih paranoj stopnjevan do paroksizma". Verjetno je tudi zato še vedno daleč najbolj razširjena definicija naroda ameriškega zgodovinarja Benedicta Andersona (2007, str. 22), ki ga je opisal kot "zamišljeno politično skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren".

Poleg različnih definicij obstajajo tudi različni pogledi na to, kdaj je nacionalna identiteta postala politična sila. Po Andersonu (prav tam, str. 86) je njen vzpon povezan z razvojem tiska kot blaga splošne potrošnje in posledično rastjo posameznih domačih jezikov kot orodij upravne centralizacije. Hans Kohn (1940, str. 76-77) pa datira vzpon sodobnega političnega nacionalizma v obdobje angleške revolucije v 17. stoletju. Prav tako ni konsenza o tem katere družbene silnice so naredile iz nacionalne idejo silo, kakršna je postala. Ernest Gellner (2006, str. 44) meni, da so kulturne vezi in lingvistične povezave v visoko pismeni, sodobni družbi ključne za nacionalno propulzivnost. Anthony D. Smith (1986, str. 32) trdi, da je bila gonilna sila dislokacija izobraženstva in posledičen nastanek etnocentričnega nacionalizma kot sredstva ponovne uveljavitve. Miroslav Hroch (1985, str. 19) pa je pri proučevanju dinamike rojstva nacionalne identitete identificiral tipologijo, ki je značilna za "nezgodovinske" nacije, se pravi za družbe brez lastne elite, ali pa tiste, kjer se je elita asimilirala v imperialno kulturo.[10] Prva faza tega procesa naj bi se zgodila, ko lokalno izobraženstvo razvije občutek nacionalne drugačnosti, druga naj bi sledila, ko se ta občutek iz ozkega kroga razširi na množice, predvsem kmečke, nazadnje pa pride do ustanovitve odkritih političnih organizacij, ki privedejo do širokega nacionalnega gibanja, v skladu s potjo, ki so jo prehodili številni manjši narodi v 19. stoletju.

Na tej točki velja opozoriti na razliko med zahodnim ozemeljskim nacionalizmom in vzhodnim etničnim nacionalizmom, ki jo je pred dobro polovico stoletja postuliral Hans Kohn v svoji študiji o ideji nacionalizma. Po njegovem je bil vzpon nacionalizma na Zahodu predvsem političen pojav, povezan z vzpostavitvijo bodočih nacionalnih drzav, na Vzhodu, kamor poleg centralne in vzhodne Evrope prišteva tudi Azijo, pa se je nacionalizem pojavil kasneje in šel drugo pot razvoja: "Medtem ko je bil zahodni nacionalizem v svojem nastanku povezan s koncepti posameznikove svobode in racionalnega kozmopolitizma v 18. stoletju, so kasnejši nacionalizmi v centralni in vzhodni Evropi in v Aziji že zgodaj težili k nasprotnemu razvoju" (Kohn, 1945, str. 330). Pri tem je bil tudi zelo jasen glede geografske razmejitve, saj naj bi bil prvi tip ideologije tipičen za ozemlje zahodno od Rena, medtem ko naj bi bil za države zahodno od te reke, torej vključno z Nemčijo, značilen etnični nacionalizem.

Zanimivo je, da se je ta dihotomija, t.j. zahodni nasproti vzhodnemu nacionalizmu, dobro prijela v strokovni literaturi po II. svetovni vojni in doživela ponoven vzpon po koncu hladne

[10] Tako se je češka elita germanizirala, slovaška madžarizirala, ukrajinska pa ali polonizirala ali rusificirala.

vojne. Kohnova premisa o dobrem volontarističnem in slabem organskem nacionalizmu je torej postala aksiom. Pri tem pa je tri desetletja kasneje vseeno prišlo do zanimive "dopolnitve" osnovne hipoteze. V vplivnem članku je namreč John Plamenatz (1976, str. 23) geografsko mejo vzhoda redefiniral tako, da je Zahod zdaj vključeval tudi Nemčijo. To mu je namreč omogočilo, da je zapisal naslednje: "Tisto kar imenujem vzhodni nacionalizem je cvetelo med Slovani, kot tudi v Afriki in Aziji, najde pa se prav tako v Latinski Ameriki". Dejstvo, da je sam Plamenatz črnogorskega porekla je ironično, saj ravno številni vzhodni izobraženci zavračajo takšno delitev. Kot je pojasnil romunski politolog Dan Dungaciu (1999, str. 24): "Če esencializacija iz zahoda in vzhoda ne bo dekonstruirana, bo tveganje 'samoizpolnjujoče se prerokbe' v dialogu zahod/vzhod zelo visoko".

Navkljub izmuzljivosti predmeta pa lahko ugotovimo, da se je oblikoval splošni konsenz o obstoju močne povezave med romantizmom in nacionalizmom. Kot je izpostavil znani politolog Mostafa Rejai (1991, str. 29): "Romantizem zavrača idejo samozadostnosti posameznika in poudarja identifikacijo z zunanjo celoto, z nečim izven samega sebe . . . Nacionalizem je politični izraz romantizma". Ta čustveni, čeprav iracionalni, občutek nacije in nacionalne identitete igra ključno vlogo pri oblikovanju percepcije realnosti neke družbe in je izjemno pomembna sila pri oblikovanju njene zunanje politike. Nacionalna identiteta namreč pomaga definirati parametre tega kar politična skupnost razume kot svoj nacionalni interes doma in v tujini.

Nacionalna identiteta družbe je torej v mnogočem rezultat njene interpretacije lastne zgodovine. Prepričanja in pogledi, ki se nabirajo skozi čas namreč predstavljajo družbeni "kolektivni spomin". Glede na to, da je slednji, tako kot spomin posameznikov, protisloven in selektiven, je nacionalna identiteta odvisna od tega, kateri družbeni sloj ima skrbništvo nad njim. Prenos nadzora nad družbenim kolektivnim spominom pa lahko privede to temeljne redefinicije "nacionalne ideje" in, z njo, parametrov nacionalnega interesa skupnosti.

To je prišlo v Rusiji še posebej do izraza v okviru razprav o nacionalnih simbolih. Slednji so le navidez samo nekakšne posetnice držav. Dejansko namreč "objektivizirajo identiteto vsake nacije, delajo občutno tisto, kar bi bilo sicer nemogoče razumno dojeti in s tem konkretizirajo nekaj zelo abstraktnega" (Cerulo, 1995, str. 3). Razpad Sovjetske zveze je zato tudi na simbolni ravni izpostavil dileme povezane z rusko idejo. Kot je poudaril Lieven (2003, str. 384) je vzpostavitev stabilne ruske identitete v 20. stoletju oteževalo dejstvo, da sta si bili

carska in sovjetska imperialna vizija dostikrat v nasprotju. Zato ne preseneča, da je predsednik Jelcin šele dobri dve leti po nastanku nove države s predsedniškim ukazom – na katerem sta bila še vedno srp in kladivo ter napis "Proletarci vseh delež, združite se!" – za nov državni grb razglasil starega dvoglavega carskega orla. Prav tako ne preseneča, da je poteza doživela ostro nasprotovanje komunističnih poslancev (Hosking, 2006, str. 401).

Z državno zastavo je bilo na videz manj težav, saj je vse od znamenite Jelcinove akcije proti pučistom poleti 1991, ko je na tanku sredi Moskve razvil staro rusko trobojnico, le-ta prišla nazaj v zavest ljudi (Remnick, 1997, str. 80). Vseeno pa so bili tudi tu na koncu sprejeti določeni kompromisi. Ne glede na nov grb je namreč rdeča zvezda ostala simbol ruske vojske in je kot takšna prisotna tudi na službenih kapah kot tudi na vojaških letalih (Hosking, 2006, str. 400). Rdeča zastava, sicer zdaj z dvoglavim orlom na sredini, pa se uporablja še naprej in sicer kot bojni prapor ruskih oboroženih sil. Seveda pa ta nova-stara simbolika ni ostala nezapažena v tujini, še posebej ne v neposrednem sosedstvu (Godzimirski, 2008, str. 20).

Nacionalna identiteta torej ne deluje le kot primarna vez med posameznikom in družbo, temveč tudi med družbo in svetom. Zunanja politika, z njeno vlogo kot zaščitnice ali sidra nacionalne identitete, zagotavlja politični eliti priročno sredstvo za masovno mobilizacijo in politično kohezivnost. Ta kohezivnost je nujna za funkcioniranje vseh družb. Pojavljajo se sicer trditve, da je rutinirana uporaba zunanje politike s ciljem zagotovitve legitimnosti tipična za države, kjer se politična elita počuti posebej ranljivo in kjer nacionalna identiteta ne temelji na inštitutcijah, temveč na romantičnih narodnih gibanjih. Vendar pa je takšen pogled napačen. Vse države pogosto uporabljajo nacionalno identiteto, da artikulirajo svoje zunanje politike in se posledično opirajo na zunanjo politiko kot na temelj svoje legitimitete.

Pfaff (1993, str. 163) je zvezi s tem prodorno opozoril, da so ZDA, ki so bile utemeljene na ideološki osnovi z ustavo in zavezanostjo univerzalnim vrednotam, vedno uporabljale izrazito ameriški moralizem v svoji zunanji politiki kot vir nacionalne identitete. Sovražnost do boljševiškega režima v dvajsetih letih prejšnjega stoletja je tako izvirala ne le iz zaznane nevarnosti za varnost države, temveč tudi iz komunistične grožnje ameriškemu mitu univerzalnega poslanstva. Priznani izvedenec za ameriško zgodovino Gordon S. Wood je zato brez okolišanja izpostavil, da so boljševiki "grozili nič manj kot s tem, da izrinejo ZDA s položaja predstraže zgodovine" (Meyer, 1991, str. 130). Ali drugače povedano: "Rusi, ne Američani, so zdaj trdili, da kažejo pot naprej v prihodnost" (prav tam).

Večina sodobnih držav se torej opira na legitimizacijsko mitologijo. Izvajanje zunanje politike je posledično en od načinov potrjevanja te mitologije in legitimizacije vladajoče elite. Ta odnos pa je bolj bistven v državah, kjer legalne institucije igrajo relativno obrobno vlogo v državotvornem procesu. V državah, kjer prevladuje romantični nacionalizem ima zato zunanja politika nesorazmerno velik pomen. Iz tega pa tudi sledi, da si lahko politična elita s krepitvijo nacionalnega prestiža prilasti nacionalne simbole in obdrži nadzor nad dinamiko nacionalne identitete. Glede na to, da imajo simboli nacionalne identitete veliko politično moč jih politična elita ljubosumno varuje pred prevzemom s strani nevladnih akterjev. Vendar pa, ko so enkrat mobilizirani, lahko ti simboli sprožijo velike pritiske in izsilijo zunanjepolitične odločite, ki jih elita sicer raje ne bi sprejela.

2.1.2. Zunanja politika kot sestavni del mednarodnih odnosov

Ameriški politolog James N. Rosenau, ki velja za utemeljitelja zunanje politike kot znanstvene discipline, je že leta 1968 zagovarjal stališče, da se jo obravnava kot "samostojen predmet proučevanja" (Bučar, 2001, str. 142). Bil je tudi prvi, ki je klasificiral potencialne sile, ki lahko vplivajo na zunanjo politiko neke države. Pri tem pa ni nikoli pozabil izpostaviti razlike med njo in samo znanostjo o mednarodnih odnosih: slednja se po njegovem namreč ukvarja z rezultati in interakcijami, medtem ko se zunanja politika s proučevanjem odločitev, akcij in obnašanja (Rosenau, 1974, str. 19).

Zunanja politika je torej del mednarodnih odnosov, vendar pa mednarodni odnosi niso isto kot zunanja politika. Benko (1997, str. 22) je to dvojno razmerje razložil kot posledico dejstva, da zunanja politika izhaja iz "dejavnosti določene države", medtem ko mednarodni odnosi "zajemajo ves prostor mednarodne skupnosti in vse subjekte, ki v njej obstajajo ne glede na to, ali imajo naravo subjektov mednarodnega prava ali ne". Po Petriču (2010, str. 31) so mednarodni odnosi določeno stanje, medtem ko je zunanja politika dejavnost "s katero se na to sicer dinamično stanje, torej na 'mednarodne odnose', vpliva, učinkuje". Še bolj podrobno razlikovanje med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike je podala Bojinović Fenko (2010, str. 9), ki je izpostavila naslednje: "V teorijah mednarodnih odnosov nas zanima, kako država deluje izven njenih meja – 'zunaj' (v mednarodni skupnosti), pri študiju

zunanje politike pa nas zanima, kako država deluje 'navznoter' pri tem, ko načrtuje in se odloča, kako bo delovala 'navzven'".

Glede na to, da je zunanja politika usmerjena k uresničevanju ciljev, je prav tako pomembno pojasniti, kaj je s tem mišljeno. Eden od pionirjev znanosti o mednarodnih odnosih Kalevi Holsti (1995, str. 82-114) je v zvezi s tem izpotavil štiri cilje, ki naj bi bili imanentni vsem državam: varnost, blaginjo, avtonomijo in prestiž.[11] Pri tem pa je potrebno zavedanje, da mednarodna skupnost deluje kot neke vrste korektiv, pri čemer tako za formuliranje kot tudi uresničevanje zunanje politike. Benko (1997, str. 222) je to razložil na naslednji način: "Cilji neke države nasproti drugim državam se v okolju mednarodne skupnosti neizbežno relativizirajo". Ob tem pa velja poudariti, da navkljub pojmovni povezanosti zunanjepolitični cilji nisto isto kot nacionalni interesi. Po Benku (1992, str. 9) cilji označujejo univerzalne vrednote, medtem ko nacionalni interes pomeni subjektivizacijo ciljev. Petrič (1996, str. 878) je to razložil s formulacijo, da gre pri nacionalnem interesu za konkretizacijo ciljev: " Zunanja politika se večinoma definira kot dejavnost države oz. njenih organov, s katero skuša v odnosih z drugimi subjekti (predvsem državami) v mednarodnem življenju ta država uresničiti lastne vrednote in konkretne cilje, s sredstvi in metodami, ki jih ima na razpolago". Zunanja politika je torej uresničevanje vrednot in ciljev države v mednarodnem okolju. Kot poudarja Benko (1997, str. 227) gre za "proces in sistem akcij, ki jih kaka v državi organizirana družba izvaja v mednarodnem okolju z namenom vplivati nanj skladno s cilji in interesi njenih političnih dejavnikov, delujočih v njenem imenu".

V zvezi s tem velja še opozoriti na diferenciacijo med zunanjimi politikami različnih držav. Čeprav je sodobna mednarodna skupnost načeloma skupnost enakopravnih suverenih entitet, imajo slednje v praksi zelo različno relativno "težo" v mednarodnem življenju. Petrič (1996, str. 877) zato posebej opozorja na to, da "bodisi kot stalne članice VS bodisi kot članice G-7, v drugih povezavah ali vsaka zase npr. ZDA, Kitajska, Rusija ali v ad hoc skupinah (npr. kontaktna skupina za Bosno) določene države dajejo osnovni ton mednarodnim dogajanjem in procesom, ki se jim druge države predvsem prilagajajo". V podobnem smislu izpostavlja določene omejitve majhnih, še posebej novih držav. Te naj bi bile predvsem posledica načina organiziranosti njihovih zunanjepolitičnih sistemov, za katere "so pogosto značilne

[11] Kot izpostavljata Knutsen in Šabič (2016, str. 312) se države, ki izpostavljajo dodatne cilje od teh štirih praviloma soočajo z resnimi izzivi, kot na primer otoška država Maldivi, ki poudarja vprašanje globalnega segrevanja iz strahu za lastno usodo.

neusklajenost, nejasna razmejitev kompetenc, težnja različnih državnih organov, da 'samostojno' (in s tem nekoordinirano) nastopajo v mednarodnih odnosih" (Petrič, 2010, str. 447). Poleg tega "pogosto tudi ni pripravljenosti za vsebinsko usklajeno sodelovanje z lastnimi veleposlaništvi" (prav tam). Slednje pa se že nanaša na vlogo diplomacije kot "sredstva za izvajanje zunanje politike" (Jazbec, 1998, str. 465).

2.1.3. Diplomacija kot sestavni del zunanje politike

Čeprav nastanek znanosti o mednarodnih odnosih sega v čas po koncu I. svetovne vojne, začetki analiz zunanje politike pa v šestdeseta leta 20. stoletja, so diplomatske študije relativno nov pojav. Brglez (2011, str. 546) zato poudarja: "Pravzaprav bi težko našli jasno razpoznavno mednarodno skupnost interdisciplinarnih proučevalcev diplomacije pred koncem hladne vojne". V zvezi s tem tudi opozarja na večpomenskost pojma dipomacija, ki izhaja iz njene najmanj dvojne narave, saj gre z makroperspektive svetovne politike "za proces komunikacije in mirnega reševanja sporov", z mikroperspektive posameznih mednarodnih akterjev pa "za eno od sredstev za izvajanje zunanje politike" (prav tam, str. 547).

Posledični zaključek, da se diplomacije ne more izenačevati z zunanjo politiko je lasten tudi Benku (1997, str. 256) za katerega je v sodobnih mednarodnih odnosih diplomacija samo "eden od načinov komuniciranja med državami". Jazbec (2009, str. 21) v zvezi s tem dodaja, da je diplomacija "po eni strani način urejanja odnosov med subjekti mednarodnega prava po mirni poti, po drugi pa je sredstvo za izvajanje tega urejanja odnosov med subjekti mednarodnega prava in s tem tudi njihove zunanje politike". Tudi Petrič (2010, str. 35) je prepričan o tem, da "diplomacija torej izvaja, ne pa določa zunanjo politiko".

Morgenthau (1995, str. 660-662) ima sicer nekoliko širše pojmovanje diplomacije, saj zanj diplomat aktivno sooblikuje zunanjo politiko svoje države. Vseeno pa definira štiri naloge diplomacije, ki so po njegovem bistvene za uspešno izvajanje takšne zunanje politike. Morgenthau namreč meni, da mora diplomacija predvsem upoštevati dejansko in potencialno moč, ki jo premore njena država, pri doseganju zunanjepolitičnih ciljev. Prav tako mora vzeti v obzir cilje drugih držav, ob tem pa oceniti, koliko so si med seboj kompatibilni. Nenazadnje mora izbrati najbolj primerna sredstva za izpolnitev svojih nalog, ki vključujejo prepričevanje, kompromis in grožnjo. V tem smislu ima prav Jazbec (2010, str. 140), ko ugotavlja, da je pri

diplomaciji navkljub izvajanju formalnega posredništva med dvema državama po njunih navodilih vseeno "veliko odvisno od diplomatovih osebnostnih in poklicnih lastnosti, njegove iznajdljivosti, občutka za trenutek in razmere ter od njegove usposobljenosti in rahločutnosti".

V luči razmika med "teorijo" zunanje politike in "prakso" diplomacije je Brglez (2011, str. 551) postavil še ločnico med diplomacijo in diplomatsko teorijo, ki poskuša "razumeti slednjo kot konstitutivno institucijo (in prakso) za reprodukcijo mednarodne skupnosti s potencialno vsemi problemi, ki jo prinaša njena konfliktna in kooperativna strukturiranost". Sicer pa so po njegovem še bolj kot "abstraktna teoretična izvajanja" za današnjo diplomacijo pomembna vprašanja lastne identitete, se pravi, koga vse šteti v njene vrste, saj vse kaže, da "izvajanje diplomacije ni več omejeno le na profesionalne diplomate in diplomatke" (prav tam, str. 554). V zvezi s tem Jazbec (2011, str. 108) opozarja na tako imenovano "paradiplomacijo", ki je "rezultanta vplivov in delovanja tako nevladnih kot tudi nedržavnih akterjev". Gre za trend, ki je "opazen, intenziven in vpliven" in zaradi katerega se tudi "v diplomatski službi pojavlja vedno več nekariernih diplomatov" (prav tam, str. 109).

2.1.4. Varnost v mednarodnih odnosih

Grizold (1999, str. 23) je varnost opredelil kot "stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in narave". Nacionalno varnost pa se lahko definira kot "stanje varnosti v nacionalni državi", ki vključuje "varnost nacionalnega ozemlja, zaščito življenja in lastnine njenega prebivalstva, obstoj in ohranjanje njene nacionalne suverenosti in delovanje osnovnih funkcij njene družbe" (Grizold, Mitrevska, Wanis-St. John, Buchkovski in Tršar, 2012, str. 26-27).

Čeprav varnostna razsežnost ni primarni fokus disertacije, je upoštevana pri razpravi o odnosu Ruske federacije in Nata po koncu hladne vojne, ko je v Severnoatlantsko zavezništvo vstopilo več slovanskih držav. Že prvi *Koncept nacionalne varnosti Ruske federacije* iz leta 1997 je namreč kot enega bistvenih problemov, ki ogroža rusko varnost, opredelil "okrepitev vojaško-političnih blokov in zvez, še posebej širitev Nata na vzhod" (Grizold in Ferfila, 2000, str. 103). To rusko stališče se od takrat ni spremenilo, ne glede na to, da so zavezniške države leta 2010 v *Strateškem konceptu za obrambo in varnost članic Organizacije severnoatlantske*

pogodbe posebej izpostavile, da "Nato ne predstavlja nevarnosti Rusiji" in da si zaveznice "želijo videti resnično strateško partnerstvo med Natom in Rusijo" (Strateški koncept zveze Nato, 2010, str. 29). Verjetno je bila do teh javnih zagotovil ruska stran zadržana tudi zato, ker so v istem dokumentu zaveznice ponovile "svojo odločno zavezo pustiti vrata Nata odprta vsem evropskim demokracijam, ki izpolnjujejo pogoje za članstvo, ker širitev prispeva k našemu cilju Evrope, ki je cela, svobodna in živi v miru" (prav tam, str. 5).

V tem smislu je pomembno izpostaviti, da se v strokovni literaturi evroatlantsko skupino držav šteje za varnostno skupnost (Grizold in drugi, 2015, str. 32). Gre za pojem, ki ga je v razpravo o varnosti v mednarodnih odnosih uvedel Karl Deutsch s sodelavci (1957, str. 9) in sicer ravno v zvezi s severnoatlantskim območjem, ki je bilo izbrano zato, ker "vključuje vse pomembnejše sile svobodnega sveta; je vodilna alternativa zahodnoevropski integraciji; in vključuje Zahodno Evropo". Dejansko je šlo za analizo takratnih članic Nata (brez Grčije in Turčije), skupaj z Avstrijo, Finsko, Irsko, Španijo, Švedsko in Švico, ena glavnih ugotovitev pa je bila, da mora varnostna skupnost imeti "skladnost pomembnejših vrednot", še posebej soglasje o "osnovni politični ideologiji" (prav tam, str. 123-124).

V luči navedenega, kot tudi današnjega razširjenega članstva Nata, ki vključuje vrsto slovanskih držav, zato velja izpostaviti, da je bila slovanska tematika precej eksplicitno izpostavljena na tretjem pripravljalnem seminarju o novem Natovem strateškem konceptu, ki je potekal januarja 2010 v Oslu. Med ruskimi udeleženci je bil namreč Igor Jurjevič Jurgens, predsednik moskovskega Inštituta sodobnega razvoja ter ožji svetovalec takratnega ruskega predsednika Dimitrija Anatoljeviča Medvedjeva, ki je kot eden od panelistov sodeloval v razpravi o "Natovih odnosih z Rusijo" (NATO, 2010a). Takrat je bil namreč na Zahodu že prepoznan kot propagator ideje o tesnejših stikih med Rusijo in Natom, ki bi se osredotočili na "okrepljene mehanizme za povečanje zaupanja, izboljšano skupno sprejemanje odločitev in razširitev območij praktičnega sodelovanja" (Antonenko in Yurgens, 2010). Vseeno pa se je v Oslu na provokativno vprašanje o ruski "drugačnosti" s strani predstavnika ene od novih Nato članic vidno vznejevoljen odzval z naslednjimi besedami: "Našim slovanskim prijateljem v Natu bi rad povedal, da naše vrednote niso prav nič drugačne od njihovih, ampak so celo identične. Razlika med nami je le v načinu politične organiziranosti, ki pa se jo da spremeniti čez noč" (Jurgens, lastna zabeležka, 2010, 14. januar)[12].

[12] Vir je na voljo pri avtorju.

2.2. Znanost o mednarodnih odnosih in Rusija kot predmet proučevanja

Rusija je na mednarodni oder stopila potihem: po nekajtedenskem napenjanju mišic ob Ugri so enote kana Ahmeda bin Küchüka v jutranjih urah 12. novembra 1480 nenadoma zapustile svoj breg reke in se brez boja umaknile pred vojsko moskovskega velikega kneza Ivana III. Vasiljeviča. Tako zelo antiklimaktičen je bil konec 250-letne nadoblasti Zlate horde (Rupnik, 1999, str. 49). Z dokončno osvoboditvijo izpod mongolo-tatarskega jarma se je na širnih prostranstvih vzhodne Evrope pojavila nova, ogromna država, ki so jo na Zahodu oklicali za Moskovijo, sama pa se je začela predstavljati za Rusijo. Od takrat naprej je zanjo vladalo veliko zanimanje. Še posebej je bila njena podoba popularna v delih tujih popotnikov 16. in 17. stoletja. Na Zahodu je celo nastala posebna zvrst književnosti o Moskoviji, ki je kasnje postala znana kot "rusika". Njen starosta je bil habsburški diplomat Sigismund Herberstein, ki je Rusijo obiskal leta 1517 in 1526 in čigar knjiga *Moskovski zapiski* še danes "omogoča, da lahko bolje razumemo tudi današnjo rusko državo, njeno oblast, njeno hrepenenje po lastni življenski obliki, lastni religiji in lastni prihajajoči zgodovini" (Simoniti, 2001, str. 286).

Vendar, če si je še Herberstein posvečal posebnostim Rusije za boljše razumevanje njenih zunanjepolitičnih potez, se je takšen pristop v različnih teoretskih paradigmah, ki trenutno dominirajo v razpravah o mednarodnih odnosih, večinoma izgubil. Slednje namreč praviloma interpretirajo rusko obnašanje na mednarodnem prizorišču v smislu spremenljivk, ki veljajo za široko paleto držav. S stališča večine teh teoretičnih okvirjev se lahko ruske poteze razlaga kot razumljive v smislu mednarodne strukture moči in tekmovalnosti, ki jo Rusija deli z drugimi državami, stopnje njene politične in ekonomske modernizacije ter njene povezanosti v mednarodne inštitucije in režime, ali pa stopnje njene vpletenosti in odvisnosti od globalnega kapitalističnega sistema. Dominantne paradigme ponujajo prepričljive, čeprav različne in nasprotujoče si razlage ruskega obnašanja, pri čemer se pravilom izogibajo referencam na možne specifike zaradi domnevne edinstvenosti ruske zgodovine, kulture, ali političnih vrednot.[13] V tem smislu ne le, da te teorije ne ponujajo potrditve kakšne posebnosti, temveč že njihova narava onemogoča samo možnost takšnih razlag. Redko izjemo pri pravilu predstavlja družbeni konstruktivizem.

[13] V tem smislu redko in pohvalno izjemo predstavlja posebna številka znanstvene revije *Journal of International Relations and Development* iz junija 2008, ki je bila posvečena obravnavi Rusije ravno z vidika identitete in zunanje politike. Objavljeni članki so se tako med drugim posvetili vprašanju "Rusije kot velike sile" in "Suverenosti in demokraciji v sodobni Rusiji".

2.2.1. Realizem

Nagnjenost k marginalizaciji ruske zgodovine in kulture v študijah o mednarodnih odnosih se je začela v štiridesetih letih prejšnjega stoletja z vzponom "realistične" teorije. Kot izpostavlja Brglez (1996, str. 22) se je slednja pojavila zaradi vse močnejšega odstopanja medvojne stvarnosti od vizije Willsonovega liberalnega internacionalizma. Realistični pristop izhaja iz predpostavke, da se delovanje držav, še posebej velikih sil, lahko najbolje razume v smislu logike tekmovalnega obnašanja, ki je osredotočeno na egoistično maksimizacijo državne moči in varnosti. V tem smilu so realisti trdili, da je pristop Sovjetske zveze primerljiv potezam drugih velikih sil. V ključnem tekstu realizma, v knjigi *Politika med narodi*, je na primer Hans Morgenthau omembe sovjetskega imperialističnega obnašanja vključil v dolgo naštevanje imperalističnih eskapad ZDA, Velike Britanije, Francije, Nemčije, Japonske in drugih držav. Knjiga, ki je izšla leta 1948, sicer predstavlja enega temeljnih del v znanosti o mednarodnih odnosih, ki je tudi definirala t.i. šest načel političnega realizma.[14] Ob tem se velja spomniti, da je tradicija političnega realizma znana že iz klasičnih del Tukidida, Machiavellija, Hobbesa in Rousseauja (Lukšič in Pikalo, 2007). Sodobni pojem realizma kot takega pa je prvi uporabil E. H. Carr leta 1939, ko se je zavzel za ukvarjanje z mednarodnimi odnosi, kakršni so in ne kakršni naj bi bili (Hollis in Smith, 1990, str. 21).

Morgenthau (1995, str. 146) je v tem smislu sovjetsko širitev na vzhodno Evropo leta 1945 in zahodno ekspanzijo ameriških kolonij opisal kot tipične primere nagnjenosti močnejših držav, da širijo svoj vpliv na šibkejše politične enote in na območja, kjer je prišlo do političnega vakuuma. Zanj je komunistična ideologija delovala tako kot različne druge ideologije, ki so jih uporabljale ekspanzionistične sile za upravičevanje in legitimacijo politik širitve. Po njegovem je bilo osvajanje šibkih ljudstev pač izmenično zagovarjano kot "breme na plečih belega človeka", "nacionalno poslanstvo", "očitna usoda", "izpolnjevanje verske dolžnosti" in "svetovna revolucija" (prav tam, str. 188). Strinjal se je sicer, da je manipulacija mednarodnega komunističnega gibanja Moskvi zagotovila učinkovit inštrument mednarodnega nadzora, vendar ob tem dodal, da je šlo za "klasičen primer organske povezave med kulturnim imperializmom in drugimi oblikami imperialističnega osvajanja" in izpostavil

[14] Ta načela so, na kratko: (1) objektivnost zakonov politike; (2) koncept interesa, definiranega kot moč; (3) ravnotežje moči kot trajni element vseh pluralističnih družb; (4) presoja političnih dejanj terja uporabo politične etike; (5) moralne težnje neke nacije ne gre enačiti z univerzalnimi moralnimi zakoni; (6) avtonomija politične sfere je odvisna od ohranjanja koncepta interesa (Morgenthau, 1995, 75-90).

kot primerljiv sodoben primer takšne prakse "la mission civilisatrice" Francije (prav tam, str. 153-154). Prav tako je zaznal "križarsko mentaliteto", mesijanske pretenzije in ideološke predsodke, ki so vplivali na Sovjetsko zvezo in komplikacije, ki so jih te lastnosti predstavljale za usklajevanje razlik z drugimi silami skozi normalno diplomacijo, vendar je te iste kvalitete pripisal tudi ameriški politiki.

Za Morgenthaua in druge realiste so napori držav širiti in povečati moč v mednarodnih odnosih vseprisoten in ponavljajoč se pojav, ki izhaja iz realnosti človeške narave. Ta vsesplošna nagnjenja pa lahko prevzamejo različne pojavne oblike. Morgenthau sicer ni povsem ignoriral posebne narave sovjetskega režima in vpliva komunistične ideologije, vendar jima je posvetil le bežno omembo. Prav tako je v svoji razpravi o mednarodni in sovjetski politiki po II. svetovni vojni komajda omenil Stalina (v *Politiki med narodi* je spotoma omenjen le trikrat), posebnostim sovjetskega režima pa se je posvetil le površno.[15] To je po svoje škoda, saj bi bila še posebej zanimiva njegova ocena obdobja, ko je panslavizem "prvič v zgodovini postal del uradne ideologije močne oblasti" (Kohn, 1960, str. 325). Gre za leta med 1941 in 1948, ko je zaradi nemške nevarnosti Moskva najprej začela uradno promovirati medslovansko sodelovanje prek Vseslovanskega odbora, po vojni pa si je prizadevala organizirati slovanske države v osrednje jedro novih ljudskih demokracij.

Vendar pa ta nesporno vodilni položaj ni bil analiziran niti takrat s strani realistov, niti kasneje s strani zagovornikov teorije hegemonske stabilnosti. Kot poudarja Lozar (1997, str. 18) je ta "teorija zaradi predpostavk, na katerih utemeljuje svoje videnje mednarodnih odnosov (svojo ontologijo in epistemologijo), primarno neorealističnega značaja". Po njej je namreč bolj verjetno, da bo mednarodni sistem ostal stabilen, če mu bo dominirala ena sama država. Razlog, zakaj teorija ni bila aplicirana tudi na primeru Rusije oziroma Sovjetske zveze gre verjetno iskati v dejstvu, da je Kindleberger (1986, str. 304) kot eden od očetov tega pristopa imel predvsem v mislih zahodni svet med obema svetovnima vojnama, ko je o britanskem zagovarjanju takratnega ekonomskega nacionalizma posameznih držav zapisal: "Vendar pa prezre glavno lekcijo medvojnih let: da bi bila svetovna ekonomija stabilizirana, mora obstajati stabilizator – en stabilizator". V zvezi s tem velja izpostaviti, da se je

[15] V zvezi s tem velja poudariti, da je George Kennan, ki je prav tako prispeval k razvoju realistične paradigme v mednarodnih odnosih, namenil več pozornosti naravi Sovjetske zveze kot Morgenthau. Posebej se je namreč osredotočil na dolgoročni vpliv posebnih vidikov ruske in sovjetske zgodovine, kot tudi boljševiške mentalitete, na zunanjepolitično držo države. O tem najbolj nazorno priča njegova znana "dolga depeša" iz leta 1946, ki je bila leto kasneje tudi javno objavljena pod ravno tako znanim psevdonimom "X" kot članek z naslovom *Izvori sovjetskega obnašanja* (Kennan, 1947, str. 566-582).

Mearsheimer (2001, str. 2) sicer strinjal, da je položaj globalnega hegemona v mednarodnem sistemu idealen, vedar pa je tudi menil, da ga je v praksi nemogoče doseči, predvsem zaradi težavnosti usmerjanja moči prek velikih vodenih teles, zaradi česar "je svet obsojen na stalno tekmovanje velikih sil".

Neorealizem, ki se je prebil v akademske razprave v osemdesetih letih z izdajo *Teorije mednarodne politike* Kennetha Waltza naj bi predstavljal teoretično nadgradnjo tradicionalnega realizma. Za neorealiste je obnašanje držav, še posebej velikih sil, mogoče razumeti kot odraz celotne mednarodne strukture moči. Po tej teoriji so države, ne glede na notranjo ideologijo in posebno politično kulturo, nagnjene k temu, da se v mednarodnem okolju obnašajo z logičnimi zahtevami ohranjanja in krepitve njihovih pozicij relativno na celotno razporeditev moči. Čeprav je Waltz izrecno poudaril, da neorealizem lahko napove le splošne vzorce in tendence glede balansiranja sil v mednarodnih odnosih in ne politik posameznih držav, je bila implikacija neorealizma ta, da obnašanje držav, še posebej velikih sil, ponavadi odraža položaj države v mednarodni strukturi moči. Waltz (1979, str. 129) je izpostavil socializacijski vpliv posameznih mednarodnih struktur na obnašanje posameznih držav, trdeč, naprimer, da "ko države tekmujejo med sabo, bodo drug drugo oponašale in se s tem socializirale v sistem".

Po koncu hladne vojne je sicer prišlo do poskusa vključitve dodatnih dejavnikov v takšno razlago mednarodne politike, s poudarkom na strukturalističnih faktorjih kot so zaznave državnih voditeljev in motivacija držav. Po Waltu (2002, str. 211) ta tako imenovani neoklasični realizem "postavlja notranjo politiko kot vmesno spremenljivko med razporedtivijo moči in zunanjepolitičnim ravnanjem". To tudi pomeni, da za razliko od Waltza neoklasični realisti menijo, da se vseh držav ne more obravnavati "kot enote". Kot ugotavljata Dunne in Schmidt (2007, str. 219) je to zato, ker se države "ne razlikujejo le po svojih interesih, ampak tudi po svoji sposobnosti, da iz družb, ki jim vladajo, pridobijo vire in jih usmerjajo".

2.2.2. Liberalizem

Konec hladne vojne je sovpadel z obdobjem vrenja v teoriji mednarodnih odnosov, ki ga je v veliki meri tudi sam spodbudil. Posledične razprave so privedle do adaptacije obstoječih paradigem in artikulacij novih teorij in pristopov s ciljem razlage dinamike svetovne politike

v kontekstu globalizacijskih procesov. S stališča liberalne in neoliberalne paradigme na zunanje obnašanje držav vplivajo tako njihove demokratične in ekonomske značilnosti, kot tudi prevladujoče ideološko, institucionalno in ekonomsko stanje v mednarodnem sistemu (Dunne, 2001, str. 169).

Kot glavne predstavnike različnih vej liberalistične teorije Hobson (2010) navaja naslednje: pri klasičnem liberalizmu Adama Smitha, Davida Ricarda in Immanuela Kanta, pri novem liberalizmu J. A. Hobsona, pri funkcionalizmu Davida Mitranyja in pri neoliberalizmu Roberta Keohanea. Začenši s Kantom je dominantna liberalna konstrukcija mednarodnih odnosov odražala tri centralne teme: demokratična, predstavniška vlada deluje kot protiutež agresivnim in imperialnim vzgibom državnih voditeljev; mednarodna ekonomija, ki promovira svobodno trgovino je povečala spodbude za in verjetnost mednarodnega sodelovanja in miru; in še, odnosi med demokratičnimi vladami bodo predvidoma kooperativni in miroljubni.

V liberalno paradigmo je bilo torej vgrajeno prepričanje, da največjo grožnjo mednarodnemu miru in varnosti najverjetneje predstavljajo avtoritarni režimi. S perspektive liberalne teorije se je od totalitarne Sovjetske zveze pričakovala nadaljnja nagnjenost k agresivnemu in imperialističnemu obnašanju, vse dokler režim ne bi doživel demokratične transformacije. Po takšni spremembi in vzpostavi tržnega gospodarstva bi se lahko od Sovjetske zveze oz. Rusije pračakoval pristop, značilen za demokratične države, ki so integrirane v svetovno ekonomijo. Neoliberalni institucionalisti so poudarjali pomen mednarodnih ustanov za povečanje in krepitev koristi mednarodnega gospodarskega in varnostnega sodelovanja. Svobodni trgi in demokratične države bodo navjerjetneje pod vse večjim pritiskom, da sodelujejo v vse bolj gosti mreži mednarodnih inštitutcij in režimov, ki jim bodo prinašale občutne ekonomske in politične koristi (Smith, 1997, str. 165-190).

Na splošno se lahko reče, da je liberalni pristop k mednarodnim odnosom po koncu hladne vojne vzpostavil okvir za njihovo razumevanje v smislu trojne opredelitve držav: na nedemokratične države, ki so po Fukuyami (1992, str. 276) zaenkrat "obtičale v zgodovini", na države v tranziciji in "neliberalne" demokracije ter, nazadnje, na stabilne demokracije. Neoliberalci so tudi poudarjali pomen angažmaja tranzicijskih držav v mednarodne institucionalne aranžmaje in režime za ekonomske, varnostne in človekove pravice kot mehanizma podpore in vzpodbude pri konsolidaciji demokratskih vlad in tržnih gospodarstev, internalizaciji mednardnih standardov za človekove pravice in izvedbo učinkovitih vojaških

reform. Prvi krog liberalnih razmišljanj o pričakovani zunanji politiki post-sovjetske Rusije je tako praviloma odražal pričakovanja, da bo liberalna in demokratična usmeritev Jelcinove vlade, skupaj s povečano vključenostjo Rusije v liberalne mednarodne režime pripeljala do progresivne socializacije Rusije in do njenega prevzema tistih oblik mednarodnega obnašanja, ki so značilni za evropske države.

V kasnejših letih pa je bila prevladujoča usmeritev pri liberalno/neoliberalnem pristopu razmišljanje o Rusiji kot o nestabilni in neliberalni demokraciji in projiciranje na Rusijo lastnosti, ki naj bi bile tipične za države v tej kategoriji. Liberalistična teorija mednarodnih odnosov se pri razumevanju svetovnih zadev sicer naslanja tudi na druge subjekte mednarodnih odnosov, na primer mednarodne organizacije ter transnacionalna podjetja in ne le na države. V nekaterih zadevah so ti drugi akterji celo pomembnejši. Odnosi med državami niso boj za oblast, ampak temeljijo na sodelovanju (Smith in Baylis, 2007, str. 6). Zato vojaška sila nima več tako osrednjega pomena, kot menijo realisti. Liberalisti namreč vidijo nacionalni interes mnogo širše kot le v vojaški dimenziji, pri čemer izpostavljajo predvsem gospodarske, ekološke in tehnološke vidike. Okvir, ki subjektom mednarodnih odnosov omogoča sodelovanje, predstavljajo mednarodno pravo in mednarodni režimi (Dunne, 2001, str. 178).

2.2.3. Družbeni konstruktivizem

Izraz konstruktivizem je skoval Nicholas Onuf leta 1989 v svoji knjigi *Svet, kakršnega smo naredili*. K razvoju sodobne teorije družbenega konstruktivizma so sicer pomembno prispevali tudi drugi raziskovalci, na primer Friedrich Kratochwil in John Ruggie, avtorja pomembne analize iz leta 1986 o mejah racionalističnega pristopa znotraj okvirja teorije režimov. Vendar pa je bil Alexander Wendt tisti, ki je daleč najbolj znan po zagovarjanju konstruktivizma na področju mednarodnih odnosov. Njegov vplivni članek iz leta 1992 je postavil pod vprašaj zavezanost materializmu, ki je bil blagovna znamka pristopa realistov in neoliberalnih institucionalistov. S tem nameč, ko je Wendt (1992, str. 407) pokazal, da je tudi tako temeljni realistični koncept kot je "politika sil" lahko družbeno konstruiran in da varnostnih dilem "ne povzročata anarhija ali narava", je tlakoval pot nadaljnjim raziskovanjem širokega spektra zadev s konstruktivistične perspektive.[16] Brglez (2008, str.

[16] Wendt je sicer svoje ideje razvijal še naprej in jih leta 1999 predstavil v svojem temeljnem delu z naslovom *Družbena teorija mednarodne politike*.

107, 160) v zvezi s tem izpostavlja, da čeprav "lahko govorim o celi paleti različnih družbenih konstruktivizmov v preučevanju mednarodnih odnosov" imajo vseeno nekaj skupnega: "Za vse družbene konstruktiviste je mednarodni svet družben (ne zgolj materialen) in ustvarjen oz. konstruiran (ne vnaprej dan) svet".[17]

Kot alternativni pristop k razumevanju mednarodnih odnosov družbeni konstruktivizem torej ponuja možnost ponovnega teoretskega osredotočanja na posebne in edinstvene družbene, kulturne in politične prakse držav znotraj znanosti o mednarodnih odnosih. Analiza medsebojnega vplivanja in razvoja zgodovinsko pogojenih identitet, pogledov na svet in intersubjektivnih razumevanj mednarodnih odnosov je ključna za konstruktivistični pristop. Konstruktivisti se strinjajo, da je večina tako imenovane "realnosti" proizvod skupnih človeških percepcij in družbene aktivnosti. Realnost je torej "družbeno konstruirana", kot so trdili že sociologi v šestdesetih letih (Berger in Luckmann, 1966, str. 1). Ob tem se konstruktivisti osredotočajo ne le na na konstrukcijo nacionalnega interesa in identitete države kot mednarodnega akterja s strani elit, temveč tudi na samokonstrukcijo posameznih političnih identitet: "Katera koli državna identiteta v svetovni politiki je deloma produkt družbenih praks, ki tvorijo to identiteto doma" (Hopf, 1998, str. 195).

S stališča družbenega konstruktivizma pa identiteta Rusije kot državnega akterja ni ustvarjena v izolaciji od ostalega sveta. Konstruirana in reproducirana je v interakciji z drugimi identitetami in v skladu z mednarodnimi intersubjektivnimi normami, ki naprimer definirajo kaj je "nacija", kaj je "normalna" država in kaj je "velesila", kot tudi z upoštevanjem lokalnega razumevanja pojma "Rusija", ki je ustvarjeno kot odgovor na mednarodno okolje: "Ta dialektični proces med nacionalno identiteto in zunanjo politiko bo na koncu oblikoval svetovni nazor Rusije" (Prizel, 1998, str. 11). Ruska identiteta je torej s tega stališča zgodovinsko pogojeni socialni in politični konstrukt, ki je podvržen prenovam in spremembam. Kot poudarja Wendt (1992, str. 404): "Pojmovanja sebe in interesov ponavadi 'zrcalijo' prakse pomembnih drugih skozi čas. To načelo identitetne formacije je zapopadeno v simbolni interakcijski misli 'zrcalnega jaza', ki pravi, da je jaz odraz socializacije akterja". Ali drugače povedano, medtem ko realisti jemljejo anarhično naravo mednarodnega sistema kot

[17] Različne družbene konstruktivizme je zelo sistematično razvrstil Pettman (2000, str. 12), ki je identificiral "*konzervativno*, *družbenoteoretsko* in *zdravorazumsko*" kategorijo. Brglez (2008, str. 107) v zvezi s tem izpostavlja, da so tako "trdi" kot "mehki" konzervativni konstruktivisti v svojem bistvu še vedno zavezani pozitivističnemu pristopu, da družbenoteoretski konstruktivisti izhajajo iz središčnosti družbenih opravil, medtem ko zdravorazumski konstruktivisti predvsem upoštevajo "jezikovno podgrajenost vsega re-produciranja svetovnih zadev".

objektivno realnost, ki korenito vpliva na obnašanje držav, konstruktivisti izhajajo iz teze "o družbeni konstrukciji realnosti", kar pomeni, da anarhijo oblikujejo same države (Brglez, 2008, str. 107). Isto bi se lahko reklo za nacionalno samoidentiteto in nacionalni interes.[18] Kot pristop k razumevanju mednarodnih odnosov ima družbeni konstruktivizem sicer tudi druge vrline, nenazadnje poudarek, ki ga daje človeški vlogi v konstrukciji in rekonstrukciji političnega sveta. V ironični aluziji na Lockovo tabulo raso oz. nepopisan list, ki naj bi ga vsak človek po rojstvu polnil z zaznavnimi izkustvi, Hopf (2012, str. 17) zato izpostavlja: "Naloga družbenih konstruktivistov je ugotoviti kaj je na listu, ki ga odločevalci prinašajo s sabo v svoji interakciji z zunanjimi Drugimi".

Pri teoretičnem osmišljanju Rusije v mednarodnih odnosih z družbeno-konstruktivističnega zornega kota je sicer treba tudi upoštevati dejstvo, da se "večina konstruktivistov v načelu strinja glede raziskovalnega programa" (Brglez, 2008, str. 108). To pa pomeni, da takšno koncipiranje zahteva raziskovanje ruskega razumevanja identitete državnega akterja in socialnih in političnih praks skozi katere je identiteta reproducirana, kot tudi rusko razumevanje mednarodnega konteksta ter identitete in interesov drugih držav, pač v skladu s splošno sprejetimi in vzročno zastavljenimi konstruktivističnimi trditvami.[19] V luči "konstruktivistične raziskovalne agende" nas torej tudi na primeru Rusije predvsem zanima "kako so identitete konstruirane, katere norme in prakse spremljajo njihovo reprodukcijo in kako konstruirajo ena drugo" (Hopf, 1998, str. 192). Vsako od teh intersubjektivnih norm in praks, ki oblikujejo državno identiteto v določenem obdobju, pa je treba razumeti kot zgodovinsko pogojeno in podvrženo spremembam. Kot namreč poudarja Tsygankov (2008, str. 765) so "v poskusu odziva na mejno lokacijo svoje nacije med evropsko in azijsko civilizacijo ruski politiki in intelektualci zasledovali različne vizije odnosov z Drugim".

Sodobna ruska elita bi zato lahko sprejela in vzdrževala vrsto identitet Rusije kot mednarodnega političnega akterja. Rusijo bi si lahko zamišljala kot veliko silo, kot

[18] V svoji skrbi za konstrukcijo in reprodukcijo identitet je na družbeni konstruktivizem sicer vplivala tudi feministična raziskovalna agenda, ki se osredotoča na proučevanje genderne narave političnih svetov na ravni enote in na mednarodni ravni, t.j. na stopnjo do katere so svet oblikovali moški. Kot je v zvezi s tem izpostavil Hopf (2012, str. 8): "Kaj pomeni biti ženska ni izmišljeno s strani posameznika iz materiala, ki je na voljo ob rojstvu. Namesto tega je ženska identiteta zgrajena skozi primarno socializacijo znotraj družine in skozi vsakodnevne družbene prakse, ki sestavljajo vsakdanje življenje".

[19] Te pa so, da normativni vidiki državnih okolij, t.j. kulturni ali institucionalni elementi, oblikujejo nacionalne varnostne interese držav, da normativni elementi globalnih ali notranjih okolij držav oblikujejo državno identiteto, da spremembe v državni identiteti vplivajo na varnostne interese držav, da identiteta držav vpliva na meddržavne normativne strukture in da politike držav delujejo rekurzivno, saj hkrati reproducirajo in rekonstruirajo kulturne in institucionalne strukture (Jepperson, Wendt in Katzenstein, 1996, str. 52-53).

regionalnega hegemona, ali kot liberalno demokracijo. Prav tako bi si jo lahko predstavljala kot monoetnično rusko državo, kot slovansko-pravoslavno civilizacijo, ali kot center nadetničnega evrazijstva. Tudi zato je, kot izpostavlja Herman (1996, str. 316), vprašanje dominantne oblike identitete pravilno razumljeno kot empirično, saj "le nadaljnje empirično proučevanje lahko da odgovor". Za družbene konstruktiviste rusko obnašanje v mednarodnih odnosih namreč predstavlja prizadevanje reproducirati mednarodno identiteto v obliki, ki bo prepoznana s strani drugih v okviru intersubjektivnih in konstitutivnih norm. Kot je to pojasnil Hopf (2002, str. 7): "Menim, da je obravnava s strani Jaza razlike v odnosu do Drugega kritično empirično vprašanje, ne pa predpostavka". Rusko obnašanje je prav tako omejeno z razumevanjem identitet in interesov drugih, ki ga imajo njene elite. Uspeh Rusije pri reprodukciji identitete akterja, ki si jo želi njena politična elita, je torej odvisna od priložnosti in omejitev znotraj mednarodnega konteksta, kot tudi od potez drugih držav. Prizel (1998, str. 10) je glede tega že kmalu po koncu hladne vojne opozoril: "Rusija bo trajno obremenjena s svojim iskanjem nove identitete, pri čemer bo edino gotovo to, da bo njena nacionalna samoopredelitev odvisna od njene interakcije z 'drugim'". Nenazadnje pa bo ruska zunanjepolitična identiteta tudi odražala skladnost ali pa neskladnost identitete elit s popularnimi identitetami, pri čemer v zvezi s tem velja upoštevati Hopfovo (2002, str. 37) opozorilo: "Vsak zunanjepolitični odločevalec je ravno toliko član družbene kognitivne strukture, ki je značilna za njegovo družbo kot katerikoli povprečen državljan".

2.3. Slovanstvo in teoretski okvir disertacije

Za razliko od Rusije je v znanosti o mednarodnih odnosih slovanstvo slabo raziskan pojem.[20] To je ironično, ker ravno ta disciplina svoj sodobni teoretski razvoj še posebej dolguje dogodkom v slovansko govorečem svetu. Kot je poudaril Friedrich Kratochwil (1993, str. 63) je ravno ruska perestrojka in posledični razpad sovjetskega bloka zagotovil "ključni test" za neorealizem kot etablirano paradigmo mednarodne politike. Dejstvo, da je na njem padel je Jeppersona, Wendta in Katzensteina (1996, str. 72) navedlo na naslednjo ugotovitev: "Konec hladne vojne nas je ponovno opomnil, kako nag je cesar teorije mednarodnih odnosov. Potrebno bo več kot par krojačev, da zagotovijo potrebna oblačila". S tem, ko je bila

[20] V tem besedilu se sicer poleg pojma slovanstvo uporablja tudi izraz slavizem. Slednji je definiran kot skupno občutje in interes slovanskih ljudi. V tem smislu uporaba izraza sledi primeru Hansa Kohna (1963) v njegovem članku "Slavdom and Slavism in the Polish National Consciousness, 1794-1848".

spodkopana razlagalna hegemonija dominantne racionalistične teorije, so se torej tudi odprla vrata kritičnim teoretikom (Price in Reus-Smit, 1998, str. 265). Vendar pa so se ne glede na to njihova kasnejša dela komajda dotaknila vprašanja slovanske identitete in s tem povezanih možnih zunanjepolitičnih implikacij.

Kot že omenjeno, se je en vidnejših konstruktivistov, Neumann (1996, str. 237), v okviru svoje analize razprav o Srednji Evropi in s tem povezanimi upodobitvami Rusije sicer bežno dotaknil relevantnosti "močne panslovanske tradicije", ki da se je občasno pojavljala v tem delu sveta. Vendar pa ni šel dlje od tega. Dobro desetletje kasneje slovanstva ni niti več omenjal v svoji študiji o Rusiji kot veliki sili, temveč se je osredotočil na legitimizacijski vidik tipa vladavine, ki naj bi tudi pojasnjeval "lebdeč dvom v obdobjih, ko se je Rusija večinoma držala mednarodnih norm" (Neumann, 2008, str. 146). Pri tem pa je spregledal nebrzdano slavofobijo, ki je v marsičem zaznamovala izrazito kritično reakcijo na vzpon Rusije po napoleonskih vojnah s strani evropskih naprednih gibanj, ko je celo korifeja progresivnih sil Friedrich Engels (1953a, str. 85) definiral "edino alternativo", ki je ostala Evropi na naslednji način: "Podreditev slovanskemu jarmu, ali pa dokončno uničenje centra njegove ofenzivne moči – Rusije". Podobno velja za Morozova (2008, str. 159), ki je v okviru svoje analize delovanja sodobne ruske države v postmodernem svetu izpostavil, da je II. svetovna vojna oz. konflikt med Sovjetsko zvezo in Nemčijo "izvorna pripoved, na kateri je vedno bolj utemeljena identiteta nove Rusije". Vendar pa je zvezi s tem povsem prezrl slovanski vidik tega kolosalnega spopada na življenje in smrt, ki ga je Moskva, soočena z biti ali ne biti, aktivno promovirala, tako skozi ustanovitev in delovanje Vseslovanskega odbora, kot tudi s konceptualizacijo "novega slovanskega gibanja" (Dostal, 1997, str. 183). V tem smislu je šel Hopf (2002, str. 113) v svoji analizi odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo še najdlje, saj se je ekplicitno osredotočil na slovanski faktor, ki ga je označil za pomembnega: "Skupna slovanska identiteta je naredila državi bolj podobni". Vendar pa te obetavne smeri proučevanja ni nadaljeval tudi na primeru postsovjetske Rusije.

V redkih zunanjepolitičnih in diplomatskih študijah, ki so se izrecno posvetile vprašanju relevantnosti slovanstva pa je bil slednji praviloma odpravljen kot nepomemben. Udovič (2011, str. 47) tako meni, da je "slavizem *passé*" in to navkljub temu, da se ravno v Sloveniji od leta 2004 nahaja sedež novoustanovljenega Foruma slovanskih kultur, ki ga je v drugi publikaciji označil za "ponesrečen" primer (Podgornik in Udovič, 2012, str. 202). Še dlje je šel pri tem Simoniti (2010, str. 267), ki je kot nepomembne označil kar vse Slovane, ki po

njegovem "nikoli niso dosegli niti visoke analitične misli niti praktične sinteze". Zato tembolj izstopa Jazbec (2010, str. 139, 152), ki v diplomatski zgodovini Slovencev vendarle zazna "elemente slovanstva" in se zavzame za empirično raziskavo predpostavke, da je obstajala "slovanska dimenzija" delovanja Slovencev-diplomatov v slovanskih državah ter da je "njihovo delo prispevalo k diplomatski identiteti nove države Slovenije".

Po drugi strani pa je bil koncept slovanstva nedvoumno prepoznan kot pomemben v drugih krogih. Maria Janion, priznana poljska strokovnjakinja literarnega romantizma, je leta 2006 povzročila v svoji domovini senzacijo z izdajo knjige *Neverjetno slovanstvo*, ki je bila celo nominirana za najbolj prestižno poljsko literarno nagrado Nike. V njej je namreč postavila tezo, da je zahodna ideja latinskosti, ki je bila vsiljena slovanskim prebivalcem srednjeveške Poljske od zunaj, "postala vir sedanjih težav Poljakov s samodefinicijo" (Skórczewski, 2013, str. 493). Zato je predlagala naj se poskusi "omisliti novo nacionalno identiteto, osnovano na slovanskih temeljih" (Szyroka, 2010, str. 202). Še več, decembra 2009 je bila posebna izdaja znanstvene revije *Osteuropa*, specializiranega nemškega mesečnika o Vzhodni Evropi, v celoti posvečena vprašanju "slovanske ideje po panslavizmu" in sicer tudi zato, ker je "v številnih manifestacijah slovanske ideje v skoraj dveh stoletjih očitna fleksibilnost in odprtost te ideologije" (Sapper in Weichsel, 2009, str. 6). Za podobno potezo so se odločili tudi organizatorji 21. mednarodnega kongresa zgodovinskih znanosti, ki je avgusta 2010 potekal v Amsterdamu, saj so pripravili posebne strokovne seminarje na temo avstroslavizma, panslavizma in neoslavizma, kot tudi o slovanski solidarnosti danes: "Ta izbor sta navdahnili dve obletnici velikih slovanskih dogodkov obeleženih leta 2008: praški kongres Slovanov leta 1848 in neoslovanski kongres v istem mestu leta 1908" (Makowski in Hadler, 2013, str. 7).

Splošno izhodišče vseh teh obravnav je upoštevanje sprememb, ki jih je prinesel konec hladne vojne. Kot je poudaril Troebst (2014, str. 19): "V obdobju med 1991 in 2006 je bilo v Evropi ustanovljenih enajst slovanofonih držav; posledično je trenutno relativna večina evropskih držav slovanofonih". Sedem od teh držav je v zvezi Nato in šest v Evropski uniji, ki ima tako danes približno 70 milijonov slovansko govorečih prebivalcev, kar predstavlja okoli 14 odstotkov vseh EU državljanov. Večina neposredne soseščine razširjenega evroatlantskega območja je tudi slovansko govorečega, pri čemer že samo prebivalstvo Belorusije in Ukrajine skupaj šteje okoli 50 milijonov ljudi. Politične, kulturne, sociološke in zgodovinske študije, ki so vzele v poštev te nove realnosti so se povečini osredotočale na posamezne države. Po Lembergu (2009, str. 39) se je med Čehi in Slovaki ob dozorevanju njihovih narodnih gibanj

slovanska ideja postopoma umikala v ozadje, čeprav se ji vseeno niso popolnoma odrekli, o čemer naj bi pričala tudi izjava češkega predsednika Václava Klausa, da se "najprej čuti Čeha, potem Slovana". Na podoben način Krzoska (2009, str. 94) trdi, da je identifikacija s slovanstvom še vedno prisotna v poljski kulturi, četudi je bila vedno v navzkrižju s poljsko-ruskimi antagonizmi.

Čeprav pomembne in dragocene pa so te analize večinoma ločene ena od druge, brez konceptualnega vmesnika. Ta manjkajoči vezni člen lahko zagotovi znanost o mednarodnih odnosih, ker omogoča "ločevati tipične od slučajnih in nebistvenih dejstev" in ustvarja "okvire za kategorizacijo in herarhizacijo številnih pojavov in dejavnikov, s katerimi se ukvarjajo tisti, ki raziskujejo mednarodne odnose" (Benko, 1997, str. 51). Na podlagi že predstavljenih glavnih teoretskih paradigm o mednarodnih odnosih pa lahko ugotovimo, da le družbeni konstruktivizem omogoča "premoščanje političnih praks s socialnimi identitetami" (Medvedev in Neumann, 2012, str. 13). Za razliko od strukturalno realističnih in neorealističnih pristopov, ki temeljijo na podmeni, da države delujejo znotraj okvirja anarhičnega političnega okolja, konstruktivizem izhaja iz predpostavke, da je država odvisna spremenljivka, ki jo določa zgodovinski, kulturni, socialni in politični kontekst. Kot že omenjeno, so konstruktivisti znamenito zavrnili neorealistično trditev, da so "države v neskončnem medsebojnem boju, ker je takšna narava držav v anarhičnem svetu" (Waltz, 1979, str. 30), s trditvijo, da "države same izdelajo svojo anarhijo" (Wendt, 1992, str. 391). Z drugimi besedami, po konstruktivistični paradigmi državno obnašanje izhaja iz partikularne identitete "državnega akterja", ki je skupna politični eliti in splošnemu razumevanju mednarodnega okolja. Ključni novi koncept, ki je izpostavljen, je torej identiteta oz. identiteta države (Brglez, 2008, str. 108). Slednja je družbeno konstruirana in zgodovinsko predeterminirana. Obnašanje države je torej razumljeno kot rezultat želje državnega akterja, da reproducira svojo identiteto kot posledico skupnih konstitutivnih norm.

Konstruktivizem je bil zato izpostavljen kot metateorija, ki že predstavlja "novi glavni tok teoretiziranja mednarodnih odnosov" (prav tam, str. 98). Kot takšen prav tako jemlje v obzir partikularne in posebne družbene, kulturne in politične prakse v državah. Analiza medsebojnih odnosov in razvoja zgodovinsko povezanih identitet in svetovnih nazorov je ključna za konstruktivistično razumevanje svetovne politike. Zato je bil tudi uporabljen v različnih primerih. En od teh je bil, na primer, arabska kolektivna identiteta in nadaljujoče se tekmovanje med panarabizmom na eni strani in državo-centričnimi modeli na drugi. V

prelomni študiji je Barnett (1996, str. 401, 404) tako izpostavil, da čeprav so se "arabski voditelji rutinsko zaklinjali idealom panarabizma, medtem ko so si poskušali povečati lastno moč", so tudi razumeli, da "panarabizem predstavlja silo, ki jo je treba upoštevati in potencialno nevarnost". Kar pomeni, da je "naraščanje in pojemanje panarabizma imelo bistven učinek na vojaška zavezništva na Bližnjem vzhodu" (Jepperson, Wendt in Katzenstein, 1996, str. 64).

Zato je smiselno, da se preuči tudi možno naraščanje in pojemanje slavizma v centralni in vzhodni Evropi. Kot je poudaril že znani filozof in zgodovinar Hans Kohn (1960, str. xvii), čeprav slovanska ideja "doslej še ni postala politična ali kulturna realnost", pa je "ganila veliko slovanskih umov", prav tako pa "obremenjevala in strašila državnike in politične opazovalce drugih nacij". Četudi je šel slavizem po poteh arabizma in bil zamenjan z "novim realizmom" in "vrnitvijo k geografiji", bi bilo torej smiselno preveriti, da slovansko govoreče države dejansko izkazujejo nova vedenjska pričakovanja in interakcijske vzorce v zvezi z njihovimi varnostnimi politikami na splošno in zavezniškimi aranžmaji še posebej. Seveda pa bi bilo še bolj upravičeno posvečati pozornost tej tematiki, če se izkaže, da je slavizem dejansko živ in zdrav, pa čeprav le v posameznih slovansko govorečih državah.

3. SLOVANSKA IDEJA IN RUSKA IDENTITETA

3.1. Slovanski preporod in carska ravnodušnost

V nasprotju s pogosto sprejeto predstavo se slovanska ideja kot sodobni filozofski in družbeni fenomen ni rodila v Rusiji, ampak v Srednji Evropi (Kohn, 1961, str. 323). Dodaten paradoks predstavlja dejstvo, da je k njenemu oblikovanju pomembno prispeval Neslovan in sicer znani nemški filozof Johann Gottfried Herder.[21] Ta nesporni utemeljitelj evropskih identitetnih politik je že v drugi polovici 18. stoletja pisal o posebnem poslanstvu Slovanov in to ne glede na to, da v svojem življenju "ni bil priča nobenemu slovanskemu ljudstvu" (Gesemann, 1965, str. 425). Kot zagovornik ideje, da jezik prispeva k oblikovanju mišljenjskih vzorcev in čustvenih okvirjev vsake lingvistične skupnosti je bil Herder prepričan pobudnik raziskovanja narodnih in ljudskih pesmi. Pri tem je v svoji znani knjigi *Ideje k filozofiji zgodovine človeštva*, ki je v štirih delih izšla med leti 1784 in 1791, še posebej slovanskim narodom priporočil, da "bi bilo zaželjeno . . . da se stalno propadajoči ostanki njihovih navad, pesmi in običajev zberejo; in se globalna zgodovina te rase končno dokonča, kot to zahteva slika človeštva" (Herder, 1803, str. 352). To pa zato, ker naj bi bilo po njegovem za Slovane značilno to, da "nikoli željni nadvlade, med sabo niso imeli dednih princev" in da "naseljujejo večinoma najlepše dežele Evrope" (prav tam, str. 351). Herder (prav tam) je ob tem znamenito dodal še naslednjo misel:

> Ti globoko pogreznjeni, vendar nekoč delavni in veseli ljudje, se bodo končno zbudili iz svojega dolgega in globokega dremeža, se otresli verig suženjstva, uživali v posesti svojih čudovitih dežel od Jadranskega morja do Karpatskih gora, od Dona do Vltave, in praznovali na njih svoje starodavne festivale miroljubnega trgovanja in obrti.

Zaradi teh besed in vpliva, ki so ga imele na slovanske razumnike, imajo številni zgodovinarji Herderja za "resničnega očeta renesanse slovanskih ljudstev" (Wilson, 1973, str. 831).

[21] Ruski carski zgodovinar Vasilij Osipovič Ključevski je sicer za prvega panslavista razglasil kar Nestorja, avtorja primarne vzhodnoslovanske kronike iz 12. stoletja, znane tudi kot *Pripoved o minulih letih* (Petrovich, 1956, str. 4). V njej je namreč ta kijevski menih že uvodoma izpostavil, da so si po vesoljnem potopu trije Noetovi sinovi Sem, Ham in Jafet razdelili zemljo, pri čemer je iz Jafetovega plemena "izšlo tudi slovansko ljudstvo" (Nestor, 2015, str. 9). Sestavljali so ga Moravani, Čehi, Beli Hrvati, Srbi, Karantanci, Poljaki in vrsta ruskih plemen, vključno s Poljani, Drevljani, Dregoviči, Poločani, Ilmenci in Severjani: "Tako se je razširilo slovansko ljudstvo, po njem pa je dobila ime tudi slovanska pisava" (prav tam, str. 9-10). Vendar pa kaj več od tega kronist o drugih Slovanih ni zapisal in se je v nadaljevanju osredotočil na zgodovino Kijevske Rusije. V tem smislu je šla v drugo skrajnost knjiga *Kraljestvo Slovanov*, ki jo je leta 1601 objavil dubrovniški opat Mavro Orbini. Kot je uvodoma pojasnil bralcem, jo je napisal zato, ker "slovansko pleme . . . ne uživa med zgodovinarji te slave, ki bi jo po pravici moralo imeti, zaradi česar so njegova dejanja in slavni pohodi skriti v gosti megli in skoraj zakopani v večni noči pozabe" (Orbini, 1601, str. v). Temu navkljub pa se je v nadaljevanju osredotočil le na južnoslovanske dežele in sicer na Dalmacijo, Hrvaško, Bosno, Srbijo, Raško in Bolgarijo.

Misel o nujnosti slovanskega sodelovanja in medsebojni pomoči je dokončno dozorela v začetku 19. stoletja v zahodnoslovanskih deželah in sicer zaradi takratnega razvoja dogodkov v habsburški monarhiji, predvsem v njenem madžarskem delu. Na poskus zamenjave latinščine z nemščino v državnih ustanovah pod cesarjem Jožefom II. je namreč madžarsko plemstvo odgovorilo s poudarkom na madžarščini kot administrativnem jezikom v "svojem" delu cesarstva. Madžarski aristokrati so torej na jožefinske reforme reagirali tako, da so "zavestno promovirali etnično asimilacijo", s končnim ciljem "monolingvalne nacionalne države po francoskem modelu, kar je pomenilo, da bi več kot polovica prebivalstva Ogrske morala zamenjati jezik" (Maxwell, 2009, str. 15). Ta kampanja je v glavnem prizadela Slovake, ki so se nenadoma soočili z odločnim in sistematičnim poskusom absorpcije v drugo etnično in jezikovno skupnost.

Najbolj odločno se je na izziv odzval Ján Kollár, luteranski pastor slovaške skupnosti v Budimpešti, ki je ob tem tudi skoval koncept slovanske vzajemnosti. Po Maxwellu (2011, str. 83) ga je na to vlogo poleg Herderjeve napovedi o svetli prihodnosti Slovanov pripravila tudi osebna izkušnja z nemškim nacionalizmom, ko je bil še študent v Jeni.[22] V zvezi s tem je Pynsent (1994, str. 53) izpostavil, da "Kollár ni le formuliral idejo, ki je bila všečna intelektualcem (v nekaterih državah pa tudi politikom) po vsem slovanskem svetu, temveč je tudi ponudil akcijski program". To pa zato, ker je v reviji *Hronika* leta 1836 v svoji znani razpravi *O literarni vzajemnosti med različnimi plemeni in narečji slovanskega naroda* za premagovanje izoliranosti in razdrobljenosti slovanskih ljudstev predlagal vrsto praktičnih potez s ciljem vzpostavitve enotne "vseslovanske" literature. Vzrok atomiziranosti Slovanov je namreč videl v razkroju prej enotnega slovanskega jezika na množico govoric. Po njegovem mnenju bi se zato kulturno sodelovanje in posledično solidarnost lahko povečalo z zelo konkretnimi koraki. V praksi bi to pomenilo ustanovitev mreže knjigarn, knjižnic in univerzitetnih stolic, kot tudi vzpostavo posebne literarne revije in enotnega pravopisa (Kollár, 2008, str. 131-134). Prav tako se je zavzel za uporabo le štirih slovanskih "narečij" za intelektualno občevanje – gre za ruščino in poljščino ter tako imenovano čehoslovaščino in ilirščino – ob ohranitvi samobitnosti vseh ostalih obstoječih slovanskih govorov za notranje

[22] Gre za Kollárjevo udeležbo na slavnostih, ki so jih nemški nacionalistični študentje in profesorji priredili leta 1817 v Wartburgu s ciljem, da obeležijo 300. obletnico Luthrovega protestnega pribijanje petindevetdesetih tez in da se poklonijo spominu na kraj, kjer je prevedel *Novo zavezo* ter s tem utemeljil knjižno nemščino. Po Ježu (2015, str. 191) so bile v okviru tega slavja prav tako "postavljene pangermanske zahteve po združitvi v eno državo", ki naj bi obsegala tudi "velikanske pokrajine, ki so jih poseljevali fevdalno podjarmljeni Slovani".

potrebe posameznih narodov. Slovani bi se po Kollárju (prav tam, str. 77, 135) tudi morali začeti opisovati v vseslovanskem smislu, kar pomeni, da Poljak ne bi bil "le" Poljak, temveč "Slavo-Poljak", Rus bi bil "Slavo-Rus", Čeh pa "Slavo-Čeh" in Srb "Slavo-Srb".[23] V zvezi s tem je Kollár (prav tam, str. 102) posebej izpostavil naslednjo misel:

> Če bi se vse te majhne države in plemena raztopili v eno skupnost bi vse njihove stvaritve imele večji pomen in bi naredile večji vtis na Evropo: ne gre za politično združbo, kot jo imajo Nemci pod svojim Kaiserjem, temveč za duhovno, ali nacionalno združenje, kot so ga imeli Grki. Narod mora potovati skozi zgodovino, namesto da pusti, da gre zgodovina mimo njega. To pa ni mogoče, če razdeli svoje sile.

Kollár je torej verjel, da obstaja en slovanski narod, ki pa je izgubil svoj nekoč enotni jezik. Po njegovem bi se zato slovansko izobraženstvo moralo naučiti njegova štiri osnovna "narečja": "Samo tisti, ki zna te glavne dialekte naj vzame v roke pero in postane slovanski avtor" (prav tam, str. 136).[24] V tem je bila ključna razlika od stališča, ki ga je imel njegov sodobnik, pomembni slovaški jezikoslovec Ján Herkeľ. Slednji je namreč menil, da obstajajo številni slovanski narodi, ki pa potrebujejo enoten jezik za medsebojno sporazumevanje, tako zaradi sebe, kot tudi zaradi drugih (Kamusella, 2009, str. 477). Zato je že leta 1826 v svoji knjigi *Elementi univerzalnega slovanskega jezika* predlagal oblikovanje skupnega knjižnega govora in pisave. Za takšno "enotnost v literaturi" je uporabil izraz "verus Pan-Slavismus" oz. "pravi panslavizem".[25] Gantar Godina (1998, str. 111) v zvezi s tem izpostavlja naslednje:

> Bil je prvi, ki je uporabil besedo panslavizem kot izraz, ki je na nek način povzel ne le njegovega predloga o tem, kakšno naj bo sodelovanje Slovanov, marveč tudi Herderjeve razprave o Slovanih kot o bodočih nosilcih kulturnega in etičnega poslanstva . . .

Obenem pa, kot ugotavlja Maxwell (2011, str. 83), tudi njegovo izvajanje priča o tem, da je bil za takratni slovaški nacionalni preporod, če se ga obravnava skozi optiko literarnega panslavizma, še vedno značilna odsotnost politične agende. Ruski zgodovinar Pipin, avtor knjige *Zgodovina slovanskih literatur*, je Kollárjevo slovanstvo celo označil za "platonsko". Po njegovem Kollár ni izpostavljal nobenega od slovanskih narodov kot nespornega vodjo

[23] Zato je tembolj ironično, da sta Bruselj in Washington leta 1992 predlagala formulacijo "Slavo-Makedonija" za državo in "Slavo-Makedonci" za njene prebivalce v poskusu rešitve grško-makedonskega spora glede imena (Simons, 1992). Težko si je namreč predstavljati, da bi na Zahodu zavestno poskusili presekati identitetni gordijski vozel z besedno zvezo, ki jo je stoletje in pol pred tem lansiral ravno avtor koncepta medslovanske vzajemnosti. Epizoda tako nazorno priča o pomanjkljivem poznavanju zgodovine slovanskih narodov na globalni ravni.

[24] Po Kollárju (2008, str. 135) bi na ta način padli "kitajski zidovi, osamljeno življenje in delo, pritlehne borbe zaradi majhnih knjig posameznih plemen in narečij".

[25] Herkeľ (1826, str. 3-4) je izraz uporabil v samom uvodu svoje knjige v naslednjem kontekstu: "Ne le Slovani, ampak tudi drugi bolj kultivirani narodi si goreče želijo *skupne pisave* za slovansko govorico, s pomočjo katere bi bila vrata jezika končno odprta na široko, kot s pravim ključem. . . . Slovanski narodi bi imeli koristi od enostavnega občevanja s šestdesetimi milijoni evropskih ljudi. . . . Na ta način bi navkljub geografski, zgodovinski in politični raznolikosti med Slovani zacvetela tako zaželena *enotnost v literaturi*, ali pravi panslavizem".

slovanstva tudi zato, "ker še ni mislil, da bi ruski narod in jezik imela kakršno koli odločilno prednost pred ostalim slovanstvom: zdelo se mu je celo, da bi v določenih primerih ruski jezik lahko izboljšal svoj položaj, če bi se podučil pri Čehih, Slovakih in Ilirih" (Pipin, 1913, str. 215). In dejansko je Kollár (2008, str. 91-92) v svoji razpravi glede tega zapisal naslednje:

> Celo Rusi, to najštevilčnejše in najmogočnejše slovansko pleme, imajo močne razloge, da se povežejo z drugimi plemeni: na ta način lahko rešijo čistost svoje slovanskosti, ki jo tako resno ogrožajo tisoče azijatskih hord, ki jih obkrožajo in tuja ljudstva, ki živijo okoli in med njimi. Rusija se lahko večno obnavlja skozi Vzajemnost, se osveži in okrepča.

Napisana v nemščini, *lingui franci* slovanskih izobražencev tistega časa, je razprava imela občuten odmev med ostalimi slovanskimi narodi, še posebej Hrvati, ki so bili soočeni z istim izzivom kot Slovaki. Kot izpostavlja Banac (1984, str. 75): "Hrvaški preporod, ki se je začel v poznem osemnajstem stoletju, je v veliki meri izhajal iz odpora proti prebujenemu madžarskemu nacionalizmu". V luči Kollárjevega poudarka na štirih slovanskih "izobraženih narečjih" je njegov znanec in prijatelj iz Zagreba, Ljudevit Gaj, dvignil prapor "ilirizma" med Hrvati. Pri tem je bil tako uspešen, da mu je uspelo hrvaški jezik standardizirati ne le v pravopisnem, temveč tudi dialektičnem smislu. V želji po posvojitvi prestižne renesančne literature Dubrovnika in okrepitvi hrvaških vrst s povečanjem srbskega interesa za medslovansko sodelovanje je zavestno izbral štokavsko narečje za osnovo svoje pisave (Maxwell, 2008a, str. 36). Gaj in drugi "ilirski" avtorji so torej verjeli, da "mora biti kulturna enotnost ne le Hrvatov, temveč vseh južnih Slovanov, dosežena na štokavski osnovi" (Banac, 1984, str. 78). In to navkljub temu, da je večina med njimi, vključno z Gajem, izvirala iz hrvaškega kajkavskega območja. V tem smislu so bili postavljeni temelji tega kar je kasneje pod škofom Josipom Jurajem Strossmayerjem preraslo v "jugo-slavizem" (Maxwell, 2008a, str. 39). Vendar je šel Gaj pri svojem delovanju še dlje. Kot izspotavlja Ericskon (1967, str. 13) je v želji po zagotovitvi zadostne podpore proti madžarskemu raznarodovalnemu pritisku celo pisal ruskemu carju o "poslanstvu" Rusije, pri čemer ga je poskusil prepričati, da bi se "strateška prednost nadvlade Balkana lahko uresničila z uporabo simpatij Hrvatov, 'Ilircev'". Svoj memorandum carju iz leta 1838 je začel z naslednjo trditvijo: "Narodni in politični interesi vseh slovanskih ljudstev so in morajo biti *eno in isto* z Rusijo, vsak drugačen cilj je protislovanski, je izdaja lastnega naroda, moralni samomor, torej zločin, ki je prej ali slej kaznovan s tujim podjarmljenjem" (Gaj, 1935, str. 708).[26]

[26] Zapis je leta 1838 v Berlinu osebno vročil vodji carjeve tajne policije, grofu Aleksandru Hristoforoviču Benkendorfu. To je bilo nekoliko ironično, saj je bil slednji sicer res ruski general, vendar obenem tudi nemško-baltskega rodu, tako kot nemajhen del večnacionalnega carskega dvora. Ko je Gaj leta 1840 obiskal Rusijo slednji že "ni hotel imeti ničesar opraviti z njegovimi predlogi" (Mosely, 1935, str. 705). Isto ugotavlja Zajc

Dodaten korak v priprošnjah ruski strani je naredil slovaški mislec L'udovít Štúr. Razočaran nad stalnim zavračanjem zahtev po jezikovnih pravicah je izgubil vero v transformacijski potencial habsburške monarhije in se začel zavzemati za ustanovitev vseslovanske države. Leta 1851, torej kmalu po Slovanskem kongresu v Pragi in vzpostavitvi Bachovega absolutizma na Dunaju, je svoje misli zapisal v knjigi *Slovanstvo in svet prihodnosti*.[27] Ta je luč sveta sicer ugledala šele dobrih petnajst let kasneje, vendar je imela precejšen vpliv, tudi zaradi tega, ker je bila najprej izdana v Rusiji. V njej je Štúr kot izhodiščno točko vzel Herderjevo trditev o slovanskem "Volksgeistu" oz. ljudskem duhu in moralni superiornosti Slovanov, kot tudi o njihovi zgodovinski dolžnosti popeljati človeštvo k humanosti. Za dosego tega cilja je Štúr predlagal ne le zvezo slovanskih narodov pod ruskim vodstvom, temveč tudi uvedbo "pravoslavja kot državne vere vseh Slovanov in, končno, ruščine kot skupnega knjižnega jezika" (Baer, 2007, str. 62-63). Eno od temeljnih Kollárjevih stališč o slovanski literarni in kulturni vzajemnosti je tako pridobilo politično konotacijo. Po mnenju Rokine (2005, str. 8), ruske strokovnjakinje za zgodovino slovaško-ruskih odnosov, so s tem "Štúr in njegovi nasledniki premagali legitimizem in apolitičnost Kollárjevega koncepta in dodali slovaško-ruskim stikom odkrito politični značaj". V svoji razpravi se je namreč Štúr (1867, str. 1) že uvodoma obrnil na vse Slovane s pozivom k enotnosti:

> Čas je, bratje, da se pogovorimo. Sedanjost s svojim strogim, pomembnim glasom nas kliče k delu, za vse to pa je potrebno predhodno soglasje. Poslušajte te besede; njihov cilj je medsebojni dogovor med vsemi nami, bratje. Poslušajte jih vi, bratje prostranega, mogočnega severovzhoda in zasužnjenega juga in vi zahodni bratje, ki se nahajate v uničujočem hlapčevstvu tujcem. Prisluhnite mojim besedam v vseh deželah in na vseh območjih, kjer se razlega slovanski govor: seznanite z njimi vse, ki jih lahko razumejo in čutijo v sebi sile za delo!

Zaradi tega je Kohn (1961, str. 324) tudi zaključil, da je "celo program kasnejšega ruskega panslavizma, ki bi se ga bolj pravilno imenovalo panrusizem, razvil zahodni Slovan".

Ta vzorec vse bolj odločnega odzivanja na vse večje pritiske, ki je spominjal na nekakšno samoizpolnjujoče se prerokbo, se je ponovil tudi med drugimi Slovani habsburške monarhije. Neposredni slovaški sosedi, Čehi, najprej niso takoj prevzeli zamisli o obračanju na Vzhod. To je bila predvsem posledica njihove geografske umeščenosti v središču Evrope in relativno

(2006, str. 72): "Absolutistična in tradicionalistična Rusija, eden izmed stebrov trojne alianse, ni bila navdušena nad tovrstnim avanturizmom v zunanji politiki".

[27] Maxwell (2009, str. 138) meni, da Štúrova knjiga predstavlja "krik obupa" in priča o njegovem razočaranju zaradi izgubljenih iluzij: "Namesto madžarsko-slovanske sprave in madžarske svobode je bil Štúr soočen z avstrijskim absolutizmom in dozdevno nepremostljivim narodnim konfliktom znotraj madžarskega kraljestva".

boljšega položaja, ki so ga uživali zahvaljujoč močni in nacionalno zavedni inteligenci. Z drugimi besedami, čeprav so se nahajali v latentnem konfliktu z nemško govorečim sosedstvom, še niso bili soočeni z eksistencialno grožnjo, tako kot Slovaki in Hrvati. Vendar se je to stališče začelo spreminjati v revolucionarnem letu 1848, ko je prišlo do poskusa preureditve Nemške zveze v združeno nemško državo.[28] V Frankfurtu je namreč takrat na začetku marca stari Bundestag za vsenemško zastavo proglasil črno-rdečo-zlato trobojnico, tako imenovano "frankfurterico", že konec meseca pa se je v mestu sestal še predparlament, da bi "določil glavna načela za volitve v nemško ustavodajno narodno skupščino, ki naj Nemčijo na novo uredi" (Gestrin in Melik, 1979c, str. 445). Pobudniki srečanja so v ta frankfurtski odbor petdesetih povabili tudi znanega zgodovinarja Františka Palackega, kot vidnega predstavnika dežele Češke krone, ki je bila članica Svetega rimskega cesarstva že od srednjega veka. Slednji se je na potezo odzal v odmevnem pismu, v katerem ni le zavrnil vabila na dogodek, temveč tudi izpostavil, da se ga ne more udeležiti iz treh razlogov: ker je "Čeh slovanskega rodu" in se kot takšen ne šteje za Nemca, ker je namen članov frankfurtskega odbora "spodkopati Avstrijo kot samostojno cesarstvo" na račun novega nemškega imperija in ker je proti razdelitvi Avstrije na "številne republike, velike in majhne" (Palacký, 2007, str. 325, 326, 329). V zvezi s tem je Palacký (prav tam, str. 326) dodal še:

> Sami veste, gospodje, katera sila drži celotni Vzhod naše celine. Vi veste, da se ta sila, ki je zdaj zrasla do velikanskih razsežnosti, veča in širi desetletje za desetletjem v veliko večjem obsegu, kot je to mogoče za države Zahoda. . . . Prav tako veste, da vsak nadaljnji korak, ki ga bo naredili na tej poti grozi z vse večjo hitrostjo, da bo rodila in vzpostavila *univerzalno monarhijo*, torej neskončno in nedojemljivo zlo, nesrečo brez mere in meje, ki bi jo jaz, čeprav s srcem in dušo Slovan, vseeno globoko obžaloval s stališča človeštva, četudi bi se ta monarhija proglasila za slovansko.

To neusmiljeno kritiko Rusije pa je Palacký (prav tam, str. 327) dopolnil s podobno neprizanesljivo grajo Avstrije, ki je sicer "po naravi in zgodovini usojena biti branik in varuh Evrope pred azijatskimi elementi vseh možnih oblik", vendar se je v tem kritičnem trenutku znašla sama in brez podpore:

> To pa zato, ker v nesrečni slepoti, od katere že dolgo trpi, Avstrija že dolgo ne priznava prave pravne in moralne osnove svojega obstoja in jo zanika; temeljno pravilo, torej, da morajo vsi narodi in vse vere pod njenim žezlom skupno uživati popolno enakost pravic in spoštovanja. . . . Če naj bo zveza, ki združuje več različnih narodov v eno politično enoto trdna in trajna, se noben narod ne sme bati, da bi ga zveza stala tistega, kar mu je najdražje. . . . Prepričan sem, da še ni prepozno, da bi to temeljno pravilo pravice, to *sacro ancoro* za plovilo, ki je v nevarnosti, da se potopi, javno in iskreno proglasili v

[28] Zveza je bila ustanovljena na dunajskem kongresu leta 1815, kot nadomestilo za leta 1806 s strani Napoleona razpuščeno Rimsko-nemško cesarstvo, predsedovala pa ji je Avstrija. Njen edini skupni organ je bila zvezna skupščina, ki se je sestajala v Frankfurtu in ki so jo sestavljali predstavniki 39 suverenih držav in državic, pri čemer je bilo vanjo vključeno "tudi tisto slovensko ozemlje, ki je bilo svoje čase del rimsko-nemškega cesarstva" (Gestrin in Melik, 1979č, str. 412).

> avstrijskem cesarstvu in energično uveljavili v vseh sektorjih skupnega soglasja. Vendar je vsak trenutek dragocen; za božjo voljo, ne odlašajmo niti ure s tem! Metternich ni padel le ker je bil največji sovražnik svobode, ampak tudi zato, ker je bil najhujši, najbolj zagrizen sovažnik vseh slovanskih ras Avstrije.

Glavni češki cilj, kot ga je formuliral Palacký, je bil torej ohranitev habsburške monarhije kot evropskega branika pred tujimi silami, tudi slovanskimi, če imajo univerzalistične in ekspanzionistične pretenzije, vendar ob njenem hkratnem preoblikovanju v enakopravno zvezo vseh njenih narodov, tudi slovanskih, ki morajo uživati iste pravice kot ostali. Vyšný (1977, str. 7) v zvezi s tem izpostavlja: "Te ideje, ki so dobile ime avstroslavizem, so v takšni ali drugačni obliki navdihovale glavne češke politične aktivnosti do izbruha prve svetovne vojne".

Čeprav razumne in tehnte, so besede Palackega padle na gluha ušesa: "Ne liberalni ne demokratični Nemci niso dopuščali razpravljanja o tem, da slovenske in češke dežele pripadajo nemški državi. Ne eni ne drugi niso priznavali Slovencem ali Čehom pravice do samoodločbe" (Gestrin in Melik, 1979c, str. 446). Posledično Palacký ni le pomagal organizirati prvi Slovanski kongres v Pragi junija 1848, temveč mu je kot njegov starosta tudi predsedoval. [29] Tako je pod njegovim vodstvom celih deset dni v takratni kulturni prestolnici slovanskega sveta 340 slovanskih predstavnikov razpravljalo o "pomenu Slovanov v Avstriji", kot tudi o "njihovih odnosih z neavstrijskimi Slovani" v kontekstu revolucionarnih dogodkov na celini (Kohn, 1960, str. 81-82). Dogodek je bil brez dvoma pomemben mejnik v procesu razvoja slovanske ideje. Kot je poudarila Horeva (1994, str. 22-23):

> Kongres je bil dejansko sijajna improvizacija mladih slovanskih političnih voditeljev iz srednje Evrope . . . predstavljal pa je odgovor na izpade Nemškega nacionalnega zbora. . . . Sklic Nemškega nacionalnega zbora in izvedba Slovanskega kongresa sta predstavljala začetek spopada različnih nacionalno-državnih interesov več družbenih sil. Konflikt so sodobniki dojemali kot megaetnični, kot spopad Slovanov in Germanov, k čemur je prispeval tudi ton aprilskih (1848) izjav slovanske skupnosti na Dunaju.

Kongres je bil zasnovan kot nacionalno-politična manifestacija slovanskega preporoda, nekakšen prihod na sceno slovanskih narodov kot samostojne politične sile. O njih več ni bilo mogoče govoriti v duhu, ki je takrat prevladoval med nemškimi zgodovinarji, kot so bili na primer Gebhardi, Rotteck, Pöltz in Menzel, ki so na zgražanje Kollárja (2008, str. 98) trdili, da so "Slovani na svetovni ravni igrali ali drugorazredno vlogo, ali pa sploh nobene, in zavzemali samo drugorazredno mesto in poslanstvo med narodi Evrope, ter si še vedno komaj zaslužijo pozornosti zgodovinarja".

[29] Pomen njegovih stališč in potez je treba vrednotiti tudi v luči dejstva, da na slovenski strani najprej ni prišlo do takšne trezne presoje: "Mnogim, tudi zavednim Slovencem se je zdelo samo po sebi umljivo, da se davna povezanost Slovenije z Avstrijo in prek nje z Nemčijo nadaljuje v ustavni nemški organizaciji, preurejeni v duhu novega časa" (Gestrin in Melik, 1979c, str. 446).

Kongres je bil prekinjen s strani avstrijskih oblasti, ne da bi končal načrtovano delo. Nanj sicer niso bili povabljeni predstavniki Rusije. Prisoten je bil le ruski radikalec Bakunin, ki pa je na dogodek prišel slučajno in brez pravice glasovanja spremljal delo delegatov kongresa, ki so zahtevali preoblikovanje habsburške monarhije v zvezo enakopravnih narodov. Priča je bil torej pozivu za izvedbo avstroslavističnega programa. V zvezi s tem velja poudariti, da je bilo na začetku 19. stoletja zaradi napoleonovskih vojn med slovanskimi narodi sicer prisotno novo zavedanje o Rusiji. Lapteva (1994a, str. 6) v zvezi s tem celo meni, da so "stiki z ruskimi ljudmi v Slovanih vzbujali upanje, da ta edina svobodna in obenem mogočna slovanska velesila lahko prispeva k njihovi nacionalni osvoboditvi, tako kot je prispevala k osvoboditvi Evrope od francoskega gospostva". Vendar pa se je že zelo kmalu odnos slovanskih intelektualcev do Rusije spremenil, predvsem zaradi nasilja, ki so ga carske oblasti izvajale med zatiranjem poljskega upora v letih 1830-1831. Od takrat lahko govorimo o razkolu neruskih Slovanov v zagovornike in nasprotnike sodelovanja z rusko stranjo. Kollár se je sicer znašel v taboru prepričanih rusofilov, predvsem zaradi svojih konservativnih prepričanj. Splošno gledano pa je po dogodkih na Poljskem rusofilski odtenek v razmišljanjih o slovanski vzajemnosti zbledel, pojavila pa se je vzporedna ideologija slovanstva brez Rusije. Z druge strani pa je tudi razvoj slovanske ideje v sami Rusiji poznal različna obdobja, ko je bila le-ta bolj ali manj popularna, ali pa celo preganjana s strani oblasti.

V Rusiji je na potrebo po slovanskem združevanju prvi opozoril Hrvat. Šlo je za Juraja Križanića, ki je po pridobitvi izobrazbe v jezuitskih šolah v Zagrebu in Ljubljani inkognito prispel v Moskvo leta 1659. Njegov namen je bil, da prek svetovalskega položaja na carskem dvoru prispeva k osvoboditvi in združitvi Slovanov ter ekumenskemu zbližanju Ruske pravoslavne cerkve z Vatikanom: "Ti dve ideji – ideja slovanstva in združitve cerkva – sta bili zanj neločljivi" (Lavrin, 1966, str. 370).[30] Kot izpostavlja Pipes (2005, str. 47) je med svojim bivanjem v Rusiji med drugim napisal knjigo *Politika* in sicer v hibridnem slovanskem jeziku, ki ga je skoval sam.[31] V knjigi, ki je sicer prvenstveno razprava o umetnosti vladanja, se je

[30] Položaj prevajalca na takratnem ruskem zunanjem ministrstvu oz. "veleposlaniškem uradu" (po rusko "posolski prikaz") si je Križanić zagotovil tako, da se je izdajal za Srba in da je napovedal pripravo pregleda zgodovine Rusije in vseh slovanskih ljudstev (Lavrin, 1966, str. 376).

[31] V tem vseslovanskem jezikovnem samoodrekanju je kajkavec Križanić na svojevrsten način napovedal bolj uspešno vseštokavsko prizadovanje podobno usmerjenega kajkavca Gaja. Banac (1984, str. 72) je predlagano Križanićevo *linguo slavonico* sicer opisal kot "čudno mešanico nekaj slovanskih jezikov". Petrovich (1956, str. 154) je bolj natančen: "Ta hibridni jezik je bil večinoma mešanica njegovega domačega hrvaškega narečja (kajkavskega), ruščine in cerkvene slovanščine, pisan v modificirani latinski abecedi". Križanić je namreč zaradi

med drugim posvetil tudi vprašanju jezikovne in etnične bližine Slovanov ter ob tem ustvaril precej koncizno teorijo slovanske enotnosti in enega slovanskega naroda. Trdil je sicer, da njegov preporod na Pomorjanskem in v Šleziji, kot tudi na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, ni več možen zaradi že dosežene stopnje ponemčevanja (Golub, 1986, str. 480). Tudi podonavski Slovani, t.j. Bolgari, Srbi in Hrvati, so po njegovem že zdavnaj izgubili svojo državnost in moč. Se jim pa lahko vsaj pomaga odpreti "umske oči", da bi se zamislili nad svojim izvorom. Za kaj takega pa je po Križaniću (2003, str. 167) potrebna zunanja pomoč, ki jo lahko zagotovi samo Rusija: "Kajti v današnjem času je Bog v svoji milosti in velikodušnosti na Ruskem vzdignil slavo, moč in veličino slovanskega cesarstva tako visoko, da v preteklih stoletjih naš narod nikoli ni imel tako veličastnega kraljestva". Križanić (prav tam, str. 213) ob tem izpostavlja, da je sreča tega cesarstva tudi v tem, da mu je bila izkazana posebna Božja milost v podobi idealne oblike oblasti:

> Čisto prvo, najbolj pomembno in najbolj važno od vsega ostalega je – popolno samodrštvo. To je – Mojzesovo žezlo, s katerim lahko car-gospodar dela vse potrebne čudeže. Pri takšnem sistemu vladanja se lahko zlahka popravijo vse napake, pomanjkljivosti in izprijenosti in se lahko vpelje vse vrste dobrih zakonov.

Za glavno nevarnost proti kateri se je treba boriti s to pomembno zaslombo pa je Križanić (prav tam, str. 240) štel "tujeljubje", ki je bilo zanj "obsedena ljubezen do tujih stvari in narodov, čezmerno, divje zaupanje tujcem". Po njegovem gre za "smrtonosna kugo", ki je okužila ves slovanski svet in zaradi katere "ni prešteti škode in sramote, ki ga naše ljudstvo (do Donave in za Donavo) trpi in prestaja" (prav tam). Kot posebej izpostavlja, je ta hiba privedla Slovane "v stanje goveda", saj "tujeljubje" avtomatično vodi v "tujevladje": "Samo človeku vlada pastir iz svojega roda, torej kralj. . . . To pomeni, da če je kjerkoli kralj drugega plemena in jezika, je tamkajšnji narod bolj podoben govedu, kot ljudem" (prav tam, str. 257). Za to boleznijo naj bi trpeli tudi na Poljskem, tej prevzetni plemiški demokraciji, ogrožala pa naj bi celo avtokratsko Rusijo. Kot je to razložil Križanić (prav tam, str. 257-258):

> Manjša je sramota, ko je nekdo poražen z orožjem, kot če se pusti obnoreti omamnim besedam in prostovoljno sprejme sramotni jarem tuje obasti. Z orožjem se namreč podredi samo telo, duh pa ostane svoboden. Z besedami pa se podjarmi telo, duh pa se poniža in otopi. Zato trpijo manjšo sramoto naši podonavski narodi, Hrvati, Srbi in Bolgari, ki so, premagani z orožjem, prisiljeni nositi nemški in turški jarem. Poljaki pa se neobičajno sramotijo in zaslužijo vsakršno grajo, ker niso bili prisiljeni z nikakršno silo, ampak so vseeno iskali tuje vladarje, Madžare, Litvance, Francoze in Nemce. Tudi Rusi niso brez napak. Najprej zato, ker o osebi ne pišejo ravno pohvalnih zgodb, češ da so nekoč bojda vabili na prestol Vikinge, in drugič zato, ker so ponujali carstvo poljskemu kraljeviču Vladislavu in švedskemu kraljeviču Filipu.

---

njene relativne odmaknjenosti smatral kajkavščino za najbolj pristno slovansko govorico z najmanj tujimi primesmi, ruščino pa za najbolj razvito, ker se je kot državni jezik dnevno uporabljala v vseh sferah življenja.

Zaradi takšne neposrednosti in kritičnosti si je Križanić že drugo leto po svojem prihodu v Moskvo prislužil izgnanstvo v Sibirijo in sicer v mestece Tobolsk.[32] Vendar pa tudi tam ta slovanski Machiavelli ni prenehal s svojim razmišljanjem o umetnosti vladanja. Svoje misli je začel zapisovati, pri čemer niti na papirju niso izgubile prav nič svoje ostrine. Tako je Križanić (prav tam, str. 244) carja brez dlake na jeziku opozoril na tri stvari:

> To, od česar pričakujemo čast, nam prinaša največjo sramoto: to je sprejem in odpošiljanje številnih veleposlanikov in vzdrževanje tujcev, da bi jih pokazali na paradah.[33]
> To, od česar pričakujemo bogastvo, nam povzroča izgubo in bedo: to so nemški trgovci, ki živijo v Rusiji, saj so eden glavnih vzrokov revščine v tej državi.
> To, od česar pričakujemo moč, nam predvsem prinaša smrt: to so nemški polkovniki in učitelji ter švedska pomoč.

Čeprav natančno argumentirani, so ti nasveti prišli ob napačnem času. Car Aleksej Mihajlovič je bil namreč ravno v drugi polovici 17. stoletja soočen z zelo zapletenim položajem znotraj in izven države. Da bi si v teh negotovih okoliščinah utrdil na oblasti je kot šele drugi car iz nove rodbine Romanovih celo naročil pripravo apologetske *Zgodovine carjev in velikih knezov ruske dežele* po kateri naj bi bil potomec rimskega cesarja Avgusta. Kot izpostavlja Rupnik (1999, str. 58) so v tem času tudi dobile nov polet "ideje o Moskvi kot tretjem in zadnjem Rimu".[34] Vse to pa Križaniću (2003, str. 467, 470) ni bilo niti najmanj všeč, saj naj bi šlo pri teh teorijah za "neumno in odurno laž", poleg tega pa je "dovolj starodavnosti in slave imeti se za potomca svojega dejanskega prednika Slovena", ki je po njem "praoče" vseh

[32] Kot je kasneje priznal sam Križanić ga je izgona stala "ena neumna pripomba" (Dmytryshyn, 1991, str. 145). Domneva se tudi, da je bilo razkrito, da ni Srb, ampak Hrvat in katoliški duhovnik (Lavrin, 1966, str. 377).

[33] Diplomate je imel Križanić (2003, str. 246) sploh v želodcu, še posebej veleposlanike: "Tuji veleposlaniki povsod po svetu poskušajo na vse možne načine slepariti, kolikor je le mogoče, in tu v Rusiji so še posebej goreči v tem in kujejo svoje načrte: deloma zaradi naše nevednosti in deloma zato, ker nikjer v Evropi ne sprejemajo toliko nepotrebnih veleposlankov, kot tukaj. In ti veleposlaniki, ki so tu, se vedejo zelo predrzno in povzročajo ljudem veliko žalitev in ponižanj". V posebnem poglavju *Politike* o tem, kakšno škodo delajo Slovanom tujci, je dodal še tole: "Pri nas imajo svoje stalne veleposlanike, ki se kličejo 'rezidenti', torej skrbniki, drugi se pa imenujejo 'konzuli', torej nadzorniki za trgovino. Vsi ti niso nič drugega kot vohuni, izdajalci in posmehovalci, sovražniki, rejeni v naši hiši, in vznemirjevalci našega naroda" (prav tam, str. 274).

[34] Teorijo o Moskvi kot Tretjem Rimu je leta 1510 v Pskovu formuliral menih Filofej in sicer v pismu Vasiliju III. Slednji je bil sin Ivana III. iz rodbine Rurikidov, ki je po poroki z nečakinjo zadnjega bizantinskega cesarja Sofijo Paleolog kot prvi med moskovskimi velikimi knezi začel uporabljati dvoglavega orla bizantinskega cesarstva za državni grb, kot tudi naziv vladarja vse Rusije. Po Filofeju je Moskva po padcu Carigrada leta 1453 prevzela poslanstvo prvih dveh Rimov: "Naš vladar je na vsem svetu edini car nad kristjani, upravljalec nad svetimi, božanskimi prestoli svete, ekumenske in apostolske Cerkve, v mestu Moskvi, ki ga je Bog rešil. . . . Edino ona razsvetljuje ves svet, bolj svetlo kot sonce . . . kajti pomni: Vsa krščanska cesarstva so propadla in se zedinila v eno, v carstvo našega vladarja, kot pravijo preroške knjige: To je rusko carstvo. Kajti dva Rima sta padla, ampak tretji Rim stoji, četrtega več ne bo" (Rupnik, 1999, str. 51). Keenan (1994, str. 26) sicer opozarja, da so bili v ozadju Filofejevega traktata precej bolj banalni razlogi povezani z aneksijo Pskova s strani Moskve leta 1510: "Bistvo pisma, ki se ukvarja predvsem z verskimi zadevami je, da naj moskovski veliki knez ne zapleni lastnino cerkve v pskovskih deželah, kot se je to zgodilo eno generacijo prej v primeru ogromnih ozemelj sestrskega mesta Pskova, Novgoroda. Če bi veliki knez storil kaj takšnega, piše Filofej, bi bil težko krščanski monarh. In ker sta dva Rima padla, Moskva kot zadnje resnično krščansko – t.j. pravoslavno – kraljestvo pa ostaja, in če car ni kristjan, tudi ne more biti četrtega Rima".

Slovanov. Po njegovem "rimsko carstvo nima nobene zveze z našim ruskim kraljestvom", zaradi česar tudi "ni naš prijatelj tisti, ki kliče naše kraljestvo 'Tretji Rim'" (prav tam, str. 481). Car Aleksej je sicer v želji, da bi rusko bogoslužje poenotil s tistim v ostalem pravoslavnem svetu in s tem ruski strani zagotovil vodilno vlogo v "vesoljni pravoslavni cerkvi" prav tako podprl reforme moskovskega patriarha Nikona, ki so bile usmerjene v uvedbo takratnih grških praks, pa čeprav so na koncu privedle do bolečega medruskega razkola s tako imenovanimi staroobredci (Rupnik, 1999, str. 339-341). Križanić je bil zadržan tudi do tega, saj je menil, da so Grki s svojo "nadutostjo", ki naj bi leta 1054 botrovala veliki shizmi v krščanstvu, naredili že dovolj škode in bi bilo zato bolje razmisliti o tem, kako jih prek Slovanov privesti nazaj v enotno cerkev (Golub, 1986, str. 490).[35]

Car Aleksej je bil tudi aktivno vključen v zapleteno diplomatsko in vojaško manevriranje povezano z nenadnim upadom moči Poljske. Slednja je še na začetku 17. stoletja ogrozila obstoj Rusije v času tako imenovane "zmede", ki je sledila smrti Fjodora I., zadnjega med Rurikidi. Protipoljski upor atamana Bogdana Hmelnickega pa ni le privedel do perejaslavske pogodbe, s katero je Moskva leta 1654 postala zaščitnica ukrajinskih kozakov, temveč tudi do neposrednega vojaškega posredovanja s katerim si je Rusija povrnila obširna ozemlja, vključno s strateško pomembnim Smolenskom. V splošno dogajanje je v tem obdobju, ki ga v poljski zgodovini poznajo pod imenom "potop", posegla tudi Švedska, tako da se je v posledični "mreži daveče kompleksnosti" napadov in protinapadov poljska stran na neki točki celo začasno oprla na podporo otomanskega cesarstva in krimskega kanata, ruska pa si je s švedsko najprej poskusila razdeliti poljska ozemlja, na prigovarjanje katoliškega habsburškega cesarja pa se je kasneje s to protestantsko silo celo spopadla (Davies, 2005a, str. 349). Nihanjem bojne sreče navkljub pa je bil končni izkupiček ugoden za carja Alekseja, ki je "dosegel odločilni prodor v nekdanjo matico Kijevske Rusije" (Rupnik, 1999, str. 58).

Vendar pa ne glede na ta dosežek Križanić (2003, str. 239) nad dogajanjem ni bil navdušen, saj je menil, da je ponovno razkrilo eno od slovanskih Ahilovih pet in sicer da "se medsebojno sovražimo, smo na smrt skregani, in gre brat nad brata brez potrebe in razloga". Zato je menil, da bi bilo bolje, če bi car svojo pozornost in vojaštvo preusmeril na Jug, na muslimane: "Danes pa Turki in Krimčani želijo Poljakom, nemški cesar in Švedi pa nam – nič

[35] Takšno mnenje je sicer dokaj razširjeno med katoliškimi Slovani. Tako je še dobri dve stoletji po Križaniću slovenski teolog in ekumenski delavec dr. Franc Grivec (1909, str. 14) v svoji knjigi o vzhodnem cerkvenem vprašanju zapisal: "Bolgari, Srbi in Rusi so se pod bizantinskim vplivom polagoma utrdili v vzhodnem razkolu, ne da bi se tega zavedali; o vzhodnih Slovanih torej lahko trdimo, da po *tuji* krivdi žive v razkolu".

bolj dobrega, kot volk ovcam. Pa vseeno eni obračajo – nas, drugi pa – njih, tako kot želijo" (prav tam). Car Aleksej se je tudi posvetil modernizaciji ruske vojske in vzpostavitvi "polkov novega reda", kjer mu je šlo na roke dejstvo, da je bilo v Evropi po koncu tridesetletne vojne leta 1648 na voljo veliko brezposelnih najemniških vojakov in častnikov, še posebej iz nemških dežel. Zato je v Moskvi tudi ustanovil posebno območje, tako imenovano "nemško slobodo", kjer so se lahko naseljevali. S tem je dejansko začel proces, ki ga je zaključil njegov sin Peter I. Veliki s popolno razpustitvijo tradicionalnih formacij strelcev in dokončnim oblikovanjem sodobne armade, ki je Rusijo postavila ob bok takratnim evropskim velesilam (Hellie, 1974, str. 238). Po drugi strani pa je Križanić (2003, str. 244) stavil na stare metode, saj naj bi po njegovem ravno "Božja milost in ruski sistem zavzela Kazan, Astrahan in Sibirijo", medtem ko z "nemškim sistemom (če se pravočasno ne opomnemo) lahko zlahka izgubimo ta ozemlja".

Križanićeva slovanska pravičniškost je zato delovala kot moteč fundamentalizem, ki je šel navzkriž s carsko *realpolitiko*. Tudi sicer, kot izpotavlja Rupnik (1999, str. 46), so se že moskovski knezi "več vojskovali z lastnimi slovanskimi brati kot pa s tradicionalnimi neslovanskimi sovražniki; še več, v bojih proti 'svojim' so pogosto sklepali zavezništva s tatarskimi kani". Posledično je Križanić v izgnanstvu preživel celih petnajst let, navkljub številnim prošnjam za pomilostitev. V tem času je poleg *Politike* napisal še vrsto drugih del v katerih pa se je stalno vračal k slovanski ideji. Zavzemal se je za neposredno pomoč moskovskega vladarja – ne da bi konkretiziral njeno obliko – pri empancipaciji ostalih Slovanov od osovraženih Nemcev in Turkov. Kot izpostavlja Pipes (2005, str. 45) si je Križanić slovansko enotnost zamišljal "pod verskim vodstvom papeža in političnim vodstvom carja". Pri tem se je tudi zavzemal za to, da bi bila možnost zasedbe ruskega prestola, kot tudi ostalih visokih položajev v Rusiji, po eni strani zaprta za tujce, po drugi pa odprta za druge Slovane: "Poljake, Čehe, Srbe, Bolgare, Hrvate se ne sme šteti za tujce" (Križanić, 2003, str. 437). Vendar pa ideje zavednega Slovana v Rusiji, ki sploh ni bil Rus, niti pravoslavec, niso bile sprejete na dvoru carja Alekseja Mihajloviča, niti kasneje na dvoru carja Fjodora Aleksejeviča. Kot izpostavlja Lavrin (1966, str. 381) vejetno tudi zato, ker je bil je bil njegov poziv k slovanski enotnosti deloma intepretiran kot poskus podreditve Ruske pravoslavne cerkve Vatikanu in sicer po uniatskem vzoru.[36] Njegova *Politika*, kot tudi ostali spisi,

[36] Uniati oz. grkokatoliki so tisti pravoslavni kristjani, ki so zapustili pravoslavje in priznavajo papeža kot najvišjega v zadevah vere, vendar ohranjajo svojo liturgijo, hierarhijo in obred. Uniatstvo je formalno nastalo leta 1595, ko sta v Rimu dva volinijska škofa in sicer Ciril Terlecki in Ipatij Potij v prisotnosti papeža Klemna

vključno z *Gramatičnim izkazanjem*, ki je "briljantna primerjalna analiza slovanskih jezikov", je tako končala v carski knjižnici in arhivih (Golenkova, 2014 str. 12).[37] Zato drži, kar je ugotovil že Petrovich (1956, str. 8): "Ta prvi program panslavizma sploh ni našel plodne zemlje v carjevih deželah".

Ravnodušen, če že ne zadržan odnos do širšega slovanskega sorodstva se je v Rusiji ohranil vse do 19. stoletja. Pipin (1913, str. 75) tako izpostavlja, da so se do obdobja vladavine Aleksandra I. na carskem dvoru slovanskih narodov spomnili samo takrat, ko so se južni Slovani obračali k ruskim oblastem s tajnimi, ali pa tudi javnimi priprošnjami za njihovo zaščito in pokroviteljstvo. Odnos se je nekoliko spremenil le, ko so o Slovanih spregovorili udeleženci turških vojn iz konca 18. stoletja. Ruski družbi so namreč odkrivali "cele neznane narode" in posledično pripeljali k razmišljanjem o "morebitnem povečanju neodvisnost teh sorodnih plemen, o zvezi z njimi, o prihodnji mogočnosti slovanskega naroda v povezavi z Rusijo, pod njeno zaščito in vodstvom" (prav tam, str. 76). Vendar pa je ravno ta razkorak med, na eni strani, močno državo in, na drugi, nesamostojnimi "plemeni" oteževal medsebojno poistovetenje. Ruska elita se prav tako ni mogla prepoznati v tedaj popularnem herderjevskem zamišljanju Slovanov kot "ljubiteljev pastoralne svobode", ki niso bili "nikoli podjetni bojevniki in pustolovci" in ki naj bi bili nekompatibilni "s katero koli stalno vojaško ustanovo" (Herder, 1803, str. 348, 351). Navsezadnje je do takrat že imela za sabo ne le pokoritev mogočnega Kazanskega kanata leta 1552 in odmevno zmago nad evropsko velesilo

---

VIII. sprejela njegovo vrhovno oblast in katoliške dogme. To je bilo zatem pod pokroviteljstvom poljskega kralja Sigismunda III. potrjeno še leta 1596 na sinodi v Brestu, od koder tudi izvira izraz brestovska unija. Vzrokov za to potezo je bilo več. Najprej je šlo za posledico takratnih protireformacijskih prizadevanj in s tem povezanega dejstva, da je "papeška kurija, hoteč nadomestiti izgube, ki jih je utrpela zaradi reformacije, obnovila stoletja stara prizadevanja za združitev grške cerkve s katoliško" (Gieysztor, Kieniewicz, Rostworowski, Tazbir in Wereszycki, 1982, str. 159). Te napore je še dodatno podžgalo dejstvo, da je bil z blagoslovom carigrajskega patriarha Jeremije na vseruskem zboru pravoslavne cerkve leta 1589 izvoljen prvi patriarh Moskve in vse Rusije in sicer patriarh Job: "Tretji Rim je s tem, ko se je tudi formalno oklical za prestolnico prave vere, izzval (prvi) Rim k še bolj organizirani akciji za prevlado v krščanskem svetu" (Rupnik, 1999, str. 54). In nenazadnje, pravoslavna duhovščina kijevske metropolije je bila ogorčena nad pohlepnostjo Carigrada in s tem povezano ponovitvijo katoliškega prodajanja odpustkov, ki se jim je v pravoslavni verziji reklo odveze: "Če je bila v prvem primeru reakcija 'stran od Rima', je bila v drugem 'stran od Konstantinopla' k Rimu, ki se je do takrat že podal na pot notranje reforme" (Plokhy, 2001, str. 68). Kot poudarja Davies (2005a, str. 136) pa končni rezulatat vsega tega ni bila večja enotnost, temveč še večja razdeljenost v krščanskih vrstah in poglobitev razkola: "Člani te 'Grško-katoliške izpovedi slovanskega obreda' so bili v [poljsko-litovski] republiki znani kot *unici* ali 'uniati'. V očeh Konstantinopla pa so bili shizmatiki in, za Moskvo, izdajalci".

[37] Križanić je rokopis svoje *Politike* poslal v Moskvo, patriarhu Pavlu, kjer je tiskarski urad pripravil nekaj kopij, vključno s posebej vezano verzijo za osebno knjižnico carja Alekseja. Izvodi knjige so bili tudi v lasti bližnjih svetovalcev njegove hčerke, carevne Sofije (Dmytryshyn, 1991, str. 150). Nekateri raziskovalci, kot npr. Paulin Gérard Scolardi, so zato trdili, da se v primeru Križanića "vpliv njegovih idej čuti od časov Petra Velikega do Stalina", predvsem v smislu dojemljivosti za turško nevarnost in položaj južnih Slovanov na Zahodnem Balkanu (Lavrin, 1966, str. 369). Vseeno je bolj realistična ocena, da je bil njegov obsežni opus v Rusiji bolj ali manj ignoriran celi dve stoletji, dokler ni šele leta 1859 dolgo pozabljeno besedilo znova natisnil ruski panslavist Pjotr Aleksejevič Bezsonov (Petrovich, 1956, str. 8).

Švedsko pri Poltavi leta 1709, temveč je tudi osvojila sibirska prostranstva, dosegla Tihi ocean in se ozirala za Aljasko. Zato ne preseneča naslednja Gesemannova (1965, str. 424) ugotovitev: "Pravzaprav je malo dokazov, da bi se Rusi v 18. in 19. stoletju neposredno sklicevali na Herderja, in – razen nekaterih razpršenih namigov – si Rusi niso vztrajno prizadevali, da bi zbrali njegove znane in doslej neznane citate".

Do povečanju zanimanja za zamejske Slovane je tako prišlo šele na začetku 19. stoletja. K tem je prispevalo več dejavnikov, predvsem pa je bila ključna sprememba notranjega in zunanjepolitičnega položaja Rusije po zmagi nad Napoleonom. Vendar pa je tudi v tem primeru uradni pristop ostal opazno zadržan in previden. Po zmagi nad Francozi v domovinski vojni leta 1812 in udeležbi na Dunajskem kongresu je Rusija namreč oblikovala svojo zunanjepolitično doktrino, na podlagi katere je bila ustvarjena Sveta aliansa. "Strateško partnerstvo" z avstrijskim cesarstvom in Prusijo je Aleksandra I. obvezovalo podpirati "zaščitno politiko" v Evropi. Sveta aliansa je bila dolžna posvečati posebno pozornost odporu vsem oblikam narodnoosvobodilnih gibanj, vključno s slovanskimi. Slovanska ideologija je bila torej v neposrednem nasprotju z uradno zunanjo politiko ruske države (Jelavich, 1964, str. 59-60). Še več, kot poudarja Rupnik (1999, str. 85), je "zakrknjeni legitimizem Aleksandra I. šel tako daleč, da je kot naslednik pravoslavnih vladarjev-zaščitnikov drugega Rima odpovedal pomoč uporniškim pravoslavnim Grkom, ki so se leta 1821 dvignili v vsenarodno vstajo proti Turkom".

Po drugi strani pa je bila ruska inteligenca, ki je v zamejskih pohodih pridobila novo izkušnjo stikov z Evropo, prežeta z idejami liberalizma in romantizma. Zanimanje o svoji nacionalni identiteti, ki se je ob tem pojavilo, pa je neizogibno privedlo k povečanju priljubljenosti ideje o slovanski enotnosti. Kot poudarja Rokina (2005, str. 98), so dela nemških zgodovinarjev, še posebej Herderja, kot tudi prvih slavistov, predvsem Pavela Jozefa Šafárika, "odkrila popolnoma nepričakovan za Slovane svet: svet, ki zase zahteva izločitev iz splošnega razumevanja 'podložnikov' evropskih in orientalnih cesarstev". Na ta način je prišlo do tega, da se je "v ruskem javnem mnenju slovansko vprašanje sprejemalo na popolnoma drugačen način, kot se je obravnavalo v uradni zunanjepolitični doktrini Rusije – udeleženke Svete alianse" (prav tam, str. 99).

Tako je bila prva faza v razvoju idej slovanske vzajemnosti v 19. stoletju v Rusiji povezana z liberalizmom, kot tudi prostozidarstvom. Prostozidarske lože so se namreč z letom 1815

znova začele množiti, pri čemer so nekatere med njimi namesto stare mistične smeri ubrale bolj politično pot. Pipin (1913, str. 80-81) je zato posebej poudaril: "Beseda 'liberalizem' je takrat prvič pridobila domovinsko pravico v ruskem jeziku, in smer, ki jo opredeljuje beseda, je postala geslo mladine. . . . V glavah domoljubov-liberalcev so plapolali ideali družbenega napredka". In ravno v tem okolju se je prvič začelo izpostavljati slovansko vprašanje. Leta 1818 je bila tako ustanovljena Loža združenih Slovanov. Še bolj pravilno pa bi bilo reči, da se je v Rusiji misel o slovanski solidarnosti rodila v Loži združenih Slovanov in dekabrističnem združenjem z istim imenom, ki se je zavzemalo za federacijo slovanskih republik.

Društvo združenih Slovanov je bilo ustanovljeno v začetku leta 1823. Cilj društva je njegov organizator in glavni vodja Pjotr Ivanovič Borisov, sicer ukrajinski častnik carske vojske, opredelil kot uvedbo čiste demokracije v Rusiji. Kot izpostavlja Josifova (1983, str. 22) je s tem mislil na odpravo ne le položaja monarha, ampak tudi plemstva, kakor tudi vseh drugih državniških činov, in njihovo združitev v en razred in sicer razred državljanov. Leta 1823 sta se namreč Borisov in njegov brat, ki je bil prav tako častnik, spoprijateljila z mladim Poljakom Julianom Lublińskim, študentom varšavske univerze. Slednji je bil zaradi sodelovanja v poljskem revolucionarnem gibanju izgnan pod policijskim nadzorom v Novgorod-Volinski, kjer se je sicer nahajala tudi brigada bratov Borisovih. Slednja sta tako od poljskega študenta prvič slišala za idejo o slovanski enotnosti s ciljem borbe proti tiraniji in vrnitve svobode (prav tam). Borisova nista le sprejela te ideje, temveč sta jo naredila za svoje temeljno poslanstvo. Društvo se je tako zavezalo k združitvi vseh slovanskih narodov v eno demokratično republikansko federacijo (Pirjevec, 1984, str. 52). Novi člani so ob vstopu v skrivno združbo morali priseči z naslednjimi besedami: "Šel bom skozi tisoče smrti, tisoče ovir – šel bom in posvetil svoj zadnji dih svobodi in bratski zvezi plemenitih Slovanov" (Josifova, 1983, str. 22). Sicer pa o resnosti teh zavez in namer nazorno priča dejstvo, da so se 29. decembra 1825 člani pridružili uporu dekabrističnega Južnega društva.

Člani demokratične slovanske federacije bi po mnenju bratov Borisovih in njunih somišljenikov morale postati Rusija, Poljska, Češka, Moravija, Madžarska s Transilvanijo, Srbija, Moldavija, Valahija, Dalmacija in Hrvaška.[38] Glede programa tajnega društva pa Nečkina (1975, str. 101) pravi naslednje:

> Predvidevala se je natančna določitev meje vsake od slovanskih držav, uvedba pri vseh narodih demokratičnega predstavniškega vladanja, ustanovitev kongresa za upravljanje

[38] Rokina (2005, str. 102) v zvezi s tem meni, da so člani društva naredili napako in Slovake pomešali z Madžari.

> poslov zveze in za spremembo, v primeru potrebe, splošnih temeljnih zakonov, ki bi zagotavljali vsaki državi ukvarjanje z notranjo ureditvijo in neodvisnost pri pripravi svoje lastne zakonodaje.

Federacija bi morala objemati štiri morja, zato je bil grb predlagane slovanske zveze sestavljen iz štirih sider, ki so se nahajale tudi na pečatu društva. Drži sicer, da je bilo na združitvenem kongresu Združenih Slovanov z dekabristično Južno družbo odločeno, da se načrti o ustanovitvi slovanske federacije prenesejo na čas po osvoboditvi Rusije. Vendar pa kot opozarja Josifova (1983, str. 23) je že na prvem srečanju predstavnikov teh dveh tajnih združb Sergej Ivanovič Muravjov – Apostol izjavil, da je deklarirani cilj njihovih zaveznikov izredno zahteven in ga ne bo lahko udejanjiti, poleg tega pa naj bi veljalo več razmišljati o "sonarodnjakih", kot pa o "tujcih". Mihail Pavlovič Bestužev – Rjumin, ki je bil skupaj z Muravjovom eden od vodilnih dekabristov, pa je o slovansko usmerjenih sozarotnikih menil, da so sicer zelo demokratični, kot tudi polni navdušenja in odločenosti, vendar pa je pri njih vseeno pogrešal natančno opredelitev ukrepov, jasen cilj in poseben načrt (prav tam, str. 24).

3.2. Rusko slovanofilstvo kot subverzivna dejavnost

Leta 1825 se je v Rusiji začela vladavina carja Nikolaja I., ki so jo globoko zaznamovali dogodki na Senatnem trgu, kjer je prišlo do upora dekabristov. Kot izpostavlja Rokina (2005, str. 103): "Posledice nastopov 14. decembra so imele tudi 'slovanski vidik'. Ko je namreč postala znana povezanost dekabristov z 'Društvom združenih Slovanov', se je spremenil odnos uradne Rusije glede pomena slovanskega vprašanja v družbenem življenju". Verjetno je ravno upor prispeval k temu, da si je mladi car okrepil mnenje o nevarnosti, ki jo ideje o slovanski vzajemnosti predstavljajo za rusko avtokracijo.[39] V njegovem obdobju so bile tako v Rusiji prepovedane tajne družbe in prostozidarske lože, cenzura pa je bila poostrena. Celo v času turške vojne leta 1828, ko so ruski vojaki in častniki na lastne oči videli trpljenje južnih Slovanov, ti vtisi zaradi nadzora tiska niso vplivali na javno mnenje. Sicer pa, kot izpostavlja Desjaterik (2002, str. 348), o odnosu ruskega carja do slovanskega vprašanja nazorno pričajo

[39] Po svoje jo šlo za ironičen razvoj dogodkov, saj je Pavel Ivanovič Pestel, ki je bil ustanovitelj in vodja Južne družbe dekabristov, v *Ruski pravdi*, kot je poimenoval svoj načrt za prihodnost, zavrnil federalizem in se zavzel za popolnoma centralizirano rusko republiko, saj naj bi "federalizem pomenil konec Rusije", zaradi česar mora biti ruska država "ena in nedeljiva" (Dziewanowski, 1971, str. 595). Prav tako je zavrnil ločeno narodnost Ukrajincev in Belorusov ter razmišljal o rusifikaciji vseh tujerodnih ljudstev, razen Poljakov, ki pa bi morali pristati na rusko-poljsko mejo po ruski meri, vojaško zavezništvo in podoben politični sistem (prav tam).

njegove lastnoročne pripombe na polah z odgovori, ki jih je znani slovanofil Ivan Sergejevič Aksakov posredoval na vprašanja III. sekcije carske pisarne, torej ruske tajne policije:

> Navidezna skrb za imaginarno zatiranje slovanskih plemen v sebi skriva kriminalno misel o uporu proti zakoniti oblasti sosednjih in deloma zavezniških držav in o skupni združitvi, ki jo ne pričakujejo od Božje milosti, temveč od ogorčenja, pogubnega za Rusijo! . . . In jaz to obžalujem, saj to pomeni mešati kaznivo s svetim.

Nikolaj I. je ob tej priložnosti še zapisal, da "samo Bog lahko ugotovi, kaj se bo zgodilo v daljni prihodnosti; vendar, če bi splet okoliščin dejansko privedel do takšne združitve, bo to smrt za Rusijo" (prav tam, str. 353). Očitno se tega ni zavedal Ljudevit Gaj, vodja hrvaškega ilirizma, ki je leta 1840 v upanju po zagotovitvi ruske podpore pri soočanju z madžarskim nacionalizmom, celo odpotoval v Rusijo, a so ga sprejeli le slovanofili, od katerih si je naposled izprosil nekaj finančnih sredstev za svoje kulturnopolitično delovanje. Kot izpostavlja Zajc (2006, str. 73-74) pa sam ruski car nad tovrstnim zunanjepolitičnim avanturizmom ni bil niti najmanj navdušen.

Vzdušje pod Nikolajem I. je bilo torej še bolj dušljivo kot med vladavino njegovega predhodnika, Aleksandra I. Vseeno pa se je "ustvarjalna misel", kot se je kasneje izrazil znani ruski filozof Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev (2000, str. 22), v Rusiji zbudila ravno v tem obdobju. To med drugim velja tudi za razmišljanje o slovanstvu, saj se v tem času pojavi slovanofilsko gibanje, katerega člani so začeli z obdelavo tistih ključnih filozofskih temeljev pojma slovanske vzajemnosti, ki so pozneje postali nesporni za vse slovansko usmerjene Ruse. Te ideje so se razvile v moskovskih čitalniških salonih v 1830-ih letih, pri čemer v soočanju nasprotnih mnenj, iz katerih je kasneje nastalo zahodnjaštvo oz. "zapadničestvo". Kamenski (1999, str. 138) zato ugotavlja, da sta oba ruska idejna tabora "zrasla iz skupne korenine, vendar sta se pri tem ob svoji nadaljnji rasti usmerila v različne smeri". V ta proces je bil aktivno vključen tudi ruski filozof Pjotr Jakovlevič Čaadajev. Kot izpostavlja Pirjevec (1984, str. 78) je ta član moskovske visoke družbe na podlagi svojega študija in potovanj po Zahodu izdelal kompleksno in nekonvencionalno filozofsko prepričanje:

> Pod vplivom katoliških mislecev, Bollanda, Ballancheja, de Maistra, pa tudi Chateaubrianda in Lamennaisa, je Čaadajev stremel k vzpostavitvi Božjega kraljestva na zemlji, ki ga je treba doseči z vedno jasnejšo zavestjo o moralnih zakonih, ki so del človeške narave. Najboljši vodnik na tej poti je bila po Čaadajevu katoliška cerkev, ki je skozi stoletja uspela ohraniti krščansko sporočilo v čisti obliki.

Zato ga je začelo skrbeti, da se njegovi sogovorniki vse bolj nagibajo k oblikovanju tega, kar je enemu od svojih znancev, publicistu Aleksandru Ivanoviču Turgenjevu, leta 1835 ogorčeno

opisal kot "nekakšno narodnost" in "hej-domoljubje", pri čemer v obdobju, ko se drugje "vsi narodi bratijo, in vse lokalne in geografske razlike brišejo" (Čaadajev, 1914, str. 194-195). Njegovo javno reakcijo na te po njegovem protizahodne težnje predstavlja znamenito prvo "filozofsko pismo", ki ga je sicer sestavil že leta 1829, objavil pa v reviji *Teleskop* šele leta 1836. V njem je Čaadajev (1913, str. 78-79, 80, 84) izrazil dvom v rusko krščanskost in evropskost in postavil tezo, da se pod bremenom svoje bizantinske dediščine Rusija razvija izven civilizacije in zgodovine:

> Najprej divje barbarstvo, zatem surovo praznoverje, potem tuja nadvlada, kruta in ponižujoča, duh katere je nacionalna oblast kasneje podedovala – to je žalostna zgodba naše mladosti. . . . Naši spomini ne gredo dlje od včerajšnjega dne; kot da smo sami sebi tujci. . . . Osamljeni na svetu, mi svetu nismo ničesar dali, od sveta nismo ničesar vzeli, v maso človeških idej nismo prispevali niti ene misli, z ničemer nismo prispevali k napredku človeškega razuma, vse kar smo od tega dobili pa smo popačili.

V luči navedenega je zato v neobjavljenem sedmem pismu, ki ga je sicer prav tako sestavil že predhodno, izrazil upanje, da bodo njegovi sonarodnjaki vendarle sprevideli nujo, da se "postavi našo bodočo usodo v odvisnost od usode evropske družbe", saj sicer Rusije "prav nič iz naše preteklosti ne povezuje niti z enim narodom na svetu" (Čaadajev, 1997, str. 51). Vendar pa ga posledični ogorčeni odziv oblasti in javnosti ni stal le svobode izražanja, saj so ga "preprosto razglasili za blazneža, mu prepovedali še kar koli objavljati v Rusiji", temveč tudi starih prijateljstev, celo z največjim ruskim pesnikom Aleksandrom Sergejevičem Puškinom, ki mu je zabrusil, da "ne bi hotel za nič na svetu spremeniti domovine ali imeti drugo zgodovino razen zgodovine naših prednikov, takšno, kot nam jo je bog dal" (Rupnik, 1999, str. 309, 311). Kamenski (1999, str. 135) zato izpostavlja, da so ravno "ideje Čaadajeva, še posebej njegovega prvega 'Filozofskega pisma', bile katalizator, ki je oblikoval slovanofilsko ideologijo".

V odgovor na odmeven intelektualni izziv so namreč slovanofili prvič v ruski zgodovini poskusili obrazložiti izvirnost ruske identitete. Ob utemeljevanju edinstvenosti Rusije pa niso mogli zaobiti vprašanja o podobnih lastnostih južnih in zahodnih slovanskih narodov, tembolj ker je ravno v tistem času prišlo do vidnega mejnika v razvoju slavistike v Rusiji, saj je bil leta 1835 "sprejet nov univerzitetni statut, po katerem so bile pri štirih univerzah v Rusiji (sanktpeterburški, moskovski, kazanski in harkovski) ustanovljene stolice za zgodovino in književnost slovanskih narodov" (Čurkina, 1995, str. 45). Celo revija, ki je objavila Čaadajev spis, je bila polna poročil o Slovanih. Posledična utemeljitev slovanofilskega koncepta na ideji o suverenosti "nacionalnih začetkov" ter nepovratnem razkolu in konfliktu med

romansko-germanskim in grško-slovanskim "svetom" je zato tembolj pomembna. S tem je namreč ruska interpretacija slovanstva prvič dobila vsebinsko teoretično podlago, ki je ni bilo v Društvu združenih Slovanov, navkljub ali pa mogoče ravno zaradi njegove večnacionalne, t.j. rusko-ukrajinsko-poljske sestave. V primeru slovanofilstva in njegove predpostavke neevropskega razvoja se zato soočamo z obtožbami o nedemokratičnem šovinizmu njegovih zgodnjih predstavnikov in njihovega izhodiščnega prepričanja, da ruskemu narodu po naravi stvari pripada vodilni položaj med slovanskimi ljudstvi. Te kritike sicer niso bile značilne samo za zahodne, ampak tudi za sovjetske raziskovalce (Jegorov, 1996, str. 491-492). V tem smislu je upravičen bolj natančen pregled stališč nekaterih predstavnikov slovanofilstva.

Za utemeljitelja slovanofilskega gibanja velja Aleksej Stepanovič Homjakov, sicer dober znanec Čaadajeva, s katerim se je redno videval v moskovskem literarnem salonu plemiške družine Sverbejevih (Kamenski, 1999, str. 139). Razvoj njegovih idej se lahko spremlja skozi njegove razprave, kot tudi skozi njegovo poezijo. Pravzaprav leto 1839 velja za začetek gibanja tudi zato, ker je takrat poleg besedila *O starem in novem* , ki ga ima Rupnik (1999, str. 313) za "prvo zaokroženo opredelitev slovanofilstva", Homjakov (1900a, str. 225-226) napisal še pesem "Kijev"[40]:

Slava ti, Kijev večstoletni,
ruske slave zibelka ti!
Slava ti, naš bistri Dnjeper,
Rusije čisto kopališče! . . .

Okrog tvojega svetišča
smo vsi ljubeče zbrani . . .
Bratje, kje so sinovi Volinije?
Galicija, kje so tvoji sinovi?

Gorje, gorje! zapeljali so jih
poljski divji kresovi,
zapeljala in zajela so jih
poljska hrupna slavja.

[40] Lastni prevod. Sozina (2009, str. 276) sicer izpostavlja, da je bila pesem takoj po izidu leta 1844 prevedena tudi s strani "slovenskega pesnika, čeprav ne v slovenskem jeziku". Gre za Stanka Vraza (1955, str. 62), ki pa je takrat že močno zakorakal po ilirski poti, kar je razvidno iz primerjave njegovega prevoda prve citirane kitice:

Slava Kijevu mnogovječnu,
Ruske slave kolijevci!
Slava Dnjepru bistrotečnu,
Ruske čistoj kupelji!

Vendar pa dejstvo, da se je Vraz že takrat potrudil in pesem, ki ima kar sedemnajst kitic v celoti prevedel, pa čeprav v hrvaščino, priča o tem, da se je tudi sam zavedal njenega pomena.

Meč in hvala, ogenj in prevara
so jih ugrabili od nas;
njih vodi tuji prapor,
njim poveljuje tuji glas.

Zbudi se, Kijev, znova!
Svoje padle otroke pokliči!
Sladek je rodnega očeta glas,
molitve klic in ljubezni. . . .

Kot pojasnjuje Bulkina (2013, str. 165) je bila pesem ob poskusu izida v prvi številki kijevske revije *Kijevljanin* prepovedana, ker je carski cenzor ocenil za nesprejemljivo to, da Homjakov v nekaterih delih "namiguje na del starodavne Rusije, ki je postal del avstrijskega cesarstva, in na koncu pesmi razkriva upanje, da se bodo prebivalci te države ponovno združili z nami". Njen neproblematičen del je bil tako objavljen šele leta 1841, v celoti pa je pesem ugledala luč sveta leta 1844, torej potem, ko je že postala znana v različnih samizdatih in prepisih. Homjakov (1900b, str. 463) sicer ni prav nič skrival svojega namena, kar je dal tudi jasno vedeti že leta 1839 v pismu uredniku revije *Kijevljanin*, ki je bil naročnik pesnitve:

> Čas je, da se Kijev odzove v ruskem jeziku in z ruskim življenjem. Prepričan sem, da beseda in misel osvajata boljše kot sablja in smodnik; Kijev pa lahko na več načinov deluje močnejše od Sankt Peterburga in Moskve. On je obmejno mesto med dvema elementoma, med dvema prosvetama.

Znani slovanofil in profesor ruske literature Orest Fjodorovič Miller je zato že kmalu po njegovi smrti objavil članek z naslovom "Homjakov – poet slovanstva" v katerem je posebno pozornost posvetil dokazovanju, da pri Homjakovu ni bilo nedemokratičnih vzgibov uperjenih proti drugim slovanskim narodom. V njegovi najbolj znani pesmi naj bi bilo tako govora le o romanju h "kijevskemu svetišču", ki zbira okrog sebe ruske in druge Slovane, pri čemer pa Homjakov samo izraža obžalovanje zaradi umetne ločitve uniatskih območij zahodne Ukrajine od pravoslavja (Miller, 1877, str. 124). Po drugi strani pa Jegorov (2003, str. 93) neapologetsko opozarja: "Tukaj je Poljska sovražnik, tako da se v tem primeru panslavizem omejuje na konfesionalne meje pravoslavja, medtem ko se katoliška slovanska območja nekako postavlja v oklepaje".

Dejansko je bil Homjakov predvsem ruski nacionalist, če ne celo izolacionist. Smatral je namreč, da je ruska civilizacija superiorna zahodni, to pa predvsem zaradi pravoslavja, ki naj bi ga odlikovali "obščína" in načelo "sobornosti" (Rupnik, 1999, str. 314). Zato je bil tudi podpornik normanske teorije izvora ruske državnosti, saj naj bi lahko le tuja oblast prekinila samobitnost ruskega načina življenja in ruske prvotne zgodovine, na kateri za razliko od

zahodne "ne leži madež osvajanja" (prav tam).[41] Slovanfilstvu bi se torej bolj pravilno reklo rusofilstvo. Vendar pa se je originalno poimenovanje obdržalo tudi zaradi tega, ker so bili privrženci gibanja globoko prepričani, da se je ravno med Rusi najbolj ohranila neposredna povezava s pristnimi slovanskimi koreninami, za razliko od ostalih slovanskih narodov. Homjakov je v zvezi s tem celo menil, da so zahodni Slovani brezupni in neodrešljivi ter glede Čehov in Poljakov leta 1848 tudi zapisal: "Nemško-rimska škoda . . . se je zajedla v njihove kosti in možgane" (Homjakov, 1900b, str. 177)[42]. Med južnimi Slovani pa je pozornost posvečal le pravoslanim Srbom, pa še tu ne v obojestransko zadovoljstvo.[43]

Vseeno pa je izbor imena, kot tudi bojevito poudarjanje ruskih nacionalnih interesov, zgodnjim slovanofilom povzročilo nemalo težav pri ruskih oblasteh. Izpadlo je skoraj tako, kot da gre pri njihovi ljubezni do pristne, slovanske Rusije za subverzivno dejavnost. O tem priča ne le cenzuriranje poezije Homjakova, temveč tudi policijski nadzor nad bratoma Aksakov, ki sta bila prav tako med utemeljitelji gibanja. Pirjevec (1984, str. 107) zato pravilno ugotavlja: "Še ljudje konservativne miselnosti, kot slavofili Aksakov in Homjakov, so imeli prepoved objavljanja svojih besedil". Kot navaja Suhomlinov (1889, str. 510) je moral Ivan Sergejevič Aksakov leta 1849 carski tajni policiji celo pisno posredovati odgovore na vprašanja o svoji politični "zanesljivosti", pri čemer jih je zelo odločno, če že ne užaljeno, formuliral takole:

[41] Normanska ali severnjaška teorija temelji na *Pripovedi o minulih letih*, po kateri so se vzhodnoslovanska plemena zaradi medsebojnega razdora in razprtij odločila pozvati Vikinge oz. "Varjage" – pri čemer pripadnike skandinavskega plemena, ki so se imenovali Rusi – naj jim pridejo vladati: "Naša dežela je velika in obilna, a reda v njej ni. Pridite, bodite nam za kneze in nam vladajte" (Nestor, 2015, str. 17). Vikinški Rusi naj bi se bili odzvali, njihov starešina Rjurik pa postavil temelje Kijevske Rusije in njene vladajoče dinastije. Kot izpotavlja Malmenvall (2015, str. 176) sicer obstaja tudi druga, antinormanska teorija, ki "zastopa stališče, da je ime 'Rus' z germanskimi jeziki nepovezano" in ki se opira na "zgodbe staroruskega ljudskega izročila, ki naj bi zanikale odločilno vlogo Varjagov in pričale o tem, da je imel pri nastajanju staroruske državnosti ključno vlogo Kijev". Normansko teorijo so v 18. stoletju razvil nemški zgodovinarji Gerhard Friedrich Müller, Gottlieb Siegried Bayer in August Ludwig Schlözer, ki so bili vsi povezani z novoustanovljeno Rusko akademijo znanosti v Sankt Peterburgu. S tem so se zamerili ruskemu polihistorju Mihailu Vasiljeviču Lomonosovu: "Ogorčeno je zavrnil nemške znanstvenike in poskusil utemeljiti odločilno vlogo Slovanov v oblikovanju Kijevske Rusije" (Rupnik, 1999, str. 22). Ne glede na to pa so po Figesu (2008, str. 146) normansko teorijo na koncu še posebej izpostavljali ruski zagovorniki carskega samodrštva, vključno z zgodovinarjem Nikolajem Mihajlovičem Karamzinom, avtorjem monumentalne *Zgodovine ruske države*, in jo "uporabljali kot temeljni mit, saj so tudi oni trdili, da si Rusi niso zmožni sami vladati in zato nujno potrebujejo monarhijo". Po drugi strani pa so antinormanisti vztrajali na tem, da "se je ruska država samodejno razvila iz starodavnih običajev slovanskih plemen" in da je prihod Vikingov le izničil "njihove republikanske svoboščine" (prav tam).

[42] Gre za pismo zgodovinarju Aleksandru Nikolajeviču Popovu. V njem je Homjakov (1900b, str. 177) sicer še dodal, da obstajajo tudi drugi, "manj poškodovani" Slovani, npr. "Slovaki" in "Kranjci", ki "so bili in so še naklonjeni nam". Vendar pa tudi ti niso povsem zanesljivi: "Prva radost, prvo opijanjenje s svobodo, jih bo verjetno povlekla k tistemu območju, iz katerega izvira vidno gibanje, t.j. na Zahod" (prav tam).

[43] Homjakov se je leta 1860 odločil, da Srbom posveti posebno poslanico. Kot izpostavlja MacKenzie (1967, str. 10) pa je besedilo, v katerem je Homjakov med drugim pozval Srbe naj sledijo ruskemu "starejšemu bratu" in ne vpeljejo zahodnoevropskih inštitucij, v Beogradu padla na gluha ušesa, tako zaradi svojega vzvišenega tona, kot tudi zaradi suma, da se z njo želi "zasejati razdor med pravoslavnimi Srbi in katoliškimi Hrvati".

> Niti jaz, niti moji sorodniki nismo slovanofili v smislu, kot je postavljeno to vprašanje. V panslavizem ne verjamemo, prvič, ker bi bilo za to potrebno enoverje slovanskih plemen, medtem ko je katolicizem na Češkem in Poljskem – sovražen element, tuj in nezdružljiv s pravoslavnim elementom drugih Slovanov; in drugič, ker bi se vsi posamezni elementi slovanskih narodov lahko raztopili in zlili v celoto samo v drugem, zelo močnem ciljnem, mogočnem elementu, t.j. v ruskem; in tretjič, ker je večina slovanskih plemen okužena z vplivom praznega, zahodnega liberalizma, ki je odvraten duhu ruskega ljudstva in ga to nikoli ne bi sprejelo. Priznam, da me precej bolj od vseh Slovanov zanima Rusija, mojega brata Konstantina pa celo obtožujejo skrajne brezbrižnosti do vseh Slovanov, razen Rusije, pa še to ne cele, temveč ravno Velikorusije.

Aksakov je torej postavljal idejo o konfesionalni enotnosti nad etnično in bil ob tem zelo zadržan do možnosti "raztopitve" ostalih slovanskih narodov v "mogočnem" ruskem elementu. To pa zato ker je imel druge Slovane za drugačne ne le v verskem, temveč tudi ideološkem pogledu. Gre za prepričanje o škodljivosti liberalizma, ki naj bi "okužil" slovanske dežele. Ta pogled je delil tudi njegov brat Konstantin Sergejevič Aksakov (1910, str. 159, 160), ki je med svojim obiskom Prage prišel do zaključka, da zahodni Slovani sploh ne razumejo tega, kaj pomeni biti Slovan, v čem je bistvo slovanske samobitnosti, saj se zadovoljujejo z "nezavidno vlogo" in sicer "vlogo *prevajalcev* v človeštvo, prevajalcev iz nemškega na slovansko", o češkem "očetu naroda" in utemeljitelju avstroslavizma Palackem pa celo sklenil, da "nima slovanskih misli".[44] Sicer pa sta se oba brata tudi strinjala glede tega, da pojem Rusija obsega vse vzhodnoslovanske dežele, torej takratno Belorusijo, Malorusijo (današnjo Ukrajino) in Velikorusijo (današnjo Rusijo). To stališče je pomembno, ker se bo kasneje izkazalo za ponavljajoči se motiv ruskega nacionalizma.

Podobno stalnico predstavlja prepričanje, da je "posebnost ruske misli v tem, da združuje vero in razum" (Rupnik, 1999, str. 314). Najbolj vidni razlagalec tega religiozno-filozofskega videnja ruske zgodovine med slovanofili je bil Ivan Vasiljevič Kirejevski. Kot izpostavlja Figes (2008, str. 295) je ravno on "začel z romanjem razumnikov v Optino", kjer se je 200 kilometrov južno od Moskve ob reki Žizdri nahajal zadnji pravoslavni samostan s puščavniškim izročilom. Tako on kot ostali slovanofili so namreč verjeli, da gre za "posvečen

[44] Christoff (2014, str. 173), ki prav tako omenja to praško epizodo, je sicer napačno razumel starinsko uporabo izraza za samobitnost, zaradi česar iz njegovega prevoda izpade, da je Aksakov češkim sogovornikom predvsem očital, da "pripisujejo tako malo pomena slovanski samostojnosti". Dejansko pa je Aksakov (1910, str. 159) o svojem pogovoru s publicistom Františkom Ladislavom Riegerjem zapisal naslednje: "Začel sem govoriti to, zaradi česar sem sploh šel v Prago, ravno o tem, da ni dovolj dajati pomena slovanski neodvisnosti, temveč je treba razumeti, kdo so Slovani, v čem je sploh njihova samobitnost, kje so njihovi začetki". Aksakov je bil zato razočaran, ko je izpadlo, da ga je Rieger "razumel samo na pol, če sploh" in da mu je začel razlagati, da "starejša kultura neizbežno pokori mlajšo" (prav tam). Sploh pa je bil osupel nad tem, da so se češki sogovorniki, še posebej pa Palacký, do njega obnašali vzvišeno, celo naduto: "Toda kakšen ponos, kakšna oholost v lastnem čehizmu, in kakšno prezirljivo in nelaskavo mnenje o ruskem narodu!" (prav tam). Vsi vpleteni so sicer med sabo komunicirali po kollárjevsko: Rus je Čehom govoril po rusko, Čehi pa Rusu po češko.

vzorec idealne Rusije – in na tej osnovi so si zamišljali duhovno občestvo pravoslavnih, resnično skupnost krščanske ljubezni, ki naj bi jo bilo mogoče uresničiti le pod okriljem ruske cerkve" (prav tam). Rusi naj bi namreč svoje krščanstvo sprejeli prostovoljno, svoje oblastnike pa sami povabili naj jim vladajo. Po slovanofilih gre torej v primeru Rusije za organsko skupnost, ki se v tem smislu bistveno razlikuje od tiste na Zahodu: "Evropski narodi, je bilo zatrjevano, so trpeli zaradi neizbežnega sovraštva med ljudstvom in z silo vsiljeno oblastjo; njihove ustave so bile le kompromis med dvema sovražnima taboroma, osnova za stalno borbo za moč" (Kohn, 1960, str. 149).[45] Zato je bil Kirejevski tudi tako kritičen do carja Petra I. Velikega, saj naj bi zaradi njegovih reform Rusija ne le skrenila s "pravilne, samobitne razvojne poti", temveč tudi ustvarila "tragični prepad med ljudstvom in evropsko izobraženo elito" (Rupnik, 1999, str. 315). Odgovor na to zatečeno stanje naj bi predstavljala vrnitev k izvornemu izročilu, ki se je skrivalo med preprostim ljudstvom kot pristnim nosilcem narodnega značaja in zvestim hraniteljem ruskega jezika.[46] Zato so slovanofili, še posebej pa sam Kirejevski, "hodili po vaseh in zapisovali ljudske pesmi v prepričanju, da gre za pravi zgodovinski izraz 'ruske duše'" (Figes, 2008, str. 145).

V luči navedenega niti ne preseneča, da so se slovanofili začeli bolj intenzivno ukvarjati s širšim slovanskim vprašanjem šele v 1850-ih letih, pri čemer še to predvsem zaradi krimske vojne in posledične ogroženosti Rusije. Konstantin Sergejevič Aksakov, ki je bil še desetletje prej po besedah lastnega brata popolnoma brezbrižen do Slovanov, je po izbruhu sovražnosti formuliral do takrat najbolj razdelan pogled zgodnjih slovanofilov na odnose med Rusijo in

[45] Kohn (1960, str. 148) glede prepričanj slovanofilov doda še, da po njihovem "Rusija ni potrebovala pravnih in formalističnih varovalk evropskih ustav: ona je že imela resnično demokracijo; njene odločitve niso bile vsiljene s strani večin, ampak so bile izraz visoke moralne enotnosti".

[46] V zvezi s tem je treba izpostaviti, da je bila ena od posledic petrinskih reform iz začetka 18. stoletja ta, da je bila do naslednjega ruska elita že temeljito pofrancozena. Sutherland (2001, str. 24) tako izpostavlja, da so se kaznovani dekabristi svoje materinščine in s tem jezika države, ki so jo hoteli reformirati, naučili šele na katorgi v Sibiriji: "Več kot dvesto let je francoščina (in, v manjši meri, angleščina) nadomestila ruščino kot glavni jezik, ki ga je govorila velika večina ruske aristokracije, podeželske gospode, vladnih uradnikov, vojaških častnikov in premožnih trgovcev. Ruščina njihovih otrok je bila praviloma brezbrižne in neizobražene vrste, napaberkovana od služabnikov, saj so se starši s svojimi otroki vedno pogovarjali v francoščini". To dejstvo pride zelo plastično do izraza v izvirniku legendarnega romana Leva Nikolajeviča Tolstoja *Vojna in mir*, ki je dobesedno posejan z dialogi iz francoščine. Napoleonova invazija leta 1812 in posledična zmagovita domovinska vojna ter vsenarodni upor proti francoskim zavojevalcem je zato predstavljala tisti prelomni dogodek, ki je obrnil ta trend naokoli. Kot izpostavlja Figes (2008, str. 11) na primeru znamenitega prizora spontanega ljudskega plesa mlade grofice Natalije Iljinične Rostove v *Vojni in miru*: "Zaradi domoljubja tlačanov so se plemiči Natašine generacije otresli tujih pravil, ki so utesnjevala družbo, in izoblikovali narodno zavest, utemeljeno na 'ruskih' načelih. Opustili so francoščino in spregovorili v maternem jezku, porusili so svoje navade, obleko in okus za notranjo opremo ter začeli uživati domače jedi". Vseeno pa je bila francoščina tudi še v času Puškina glavni jezik medsebojnega sporazumevanja ruskih višjih slojev, tako kot je bila med izobraženimi avstrijskimi Slovani nemščina. Kot izpostavlja Walicki (1979, str. 81) je tudi Pjotr Jakovlevič Čaadajev svoje znamenito "Filozofsko pismo" iz leta 1836 napisal v – francoščini.

Evropo. Temeljno izhodišče njegovih razmišljanj, ki jih je formuliral leta 1854, je bilo nasprotje med "aristokratskim Zahodom" in slovanskim Vzhodom, ki je prežet z "duhom nežnosti in miru", pri čemer je glavna razlika med Rusijo in Evropo pravoslavna vera, ki je bila nekoč lastna "skoraj vsem Slovanom" (CGALI, Ivantišinova, 1992, str. 24)[47]. Politični vzrok spora Rusije z evropskimi velesilami je videl v izoblikovanem pravoslavno-slovanskem poslanstvu. Po njegovem je stara Evropa zasovražila Rusijo, ko se je zavedla njene mogočne politične sile, ki izhaja iz simpatij evropskih slovanskih dežel do ruske države. Kot ruski cilj je zato Aksakov izpostavil razglasitev neodvisnosti vseh Slovanov in vseh pravoslavno verujočih v Turčiji ter njihovo osvoboditev pod ruskim pokroviteljstvom: "Trajna zveza vseh Slovanov pod vrhovnim protektoratom Rusije mora biti rezultat takšne aktivne slovanske politike" (prav tam). Ob tem je izpostavil, da morajo biti v območju ruskih interesov poleg južnih tudi zahodni Slovani. Rusija mora namreč tudi v srednji Evropi izpolniti svojo obvezo osvoboditeljice "istoplemenskih in delno pravoslavnih narodov", ker je Avstrija s svojo protirusko držo pri vprašanju Turčije dokončno "razvezala roke Rusiji" (prav tam). V tem smislu je očitno, da se je pod vplivom vojne tradicionalni slovanofilski izolacionizem prelevil v bojeviti nacionalizem, ki so mu za zaščito domovine naenkrat prišli prav tudi potencialni slovanski zavezniki, pa čeprav le kot sredstvo za notranjo destabilizacijo sovražnih držav. Kot ugotavlja Kohn (1955, str. 107): "Druga generacija slovanofilov je pisala v militantnem tonu, ki je bil tuj prejšnji generaciji". Slovanofilska shema Rusija-Evropa je torej dokončno pridobila izrazito konfrontacijsko naravo, kar se je kasneje odražalo tudi v razmišljanjih drugih ruskih piscev na to temo, ne glede na politično orientacijo.

Med njimi so bili predstavniki tako imenovanega konservativnega pola, kot na primer Mihail Petrovič Pogodin. Slednji je bil kot profesor zgodovine na Moskovski univerzi en od utemeljiteljev doktrine "uradne nacionalnosti", ki jo je leta 1833 razglasil grof Sergej Semjonovič Uvarov, minister za izobraževanje. Po njej so temelji, na katerih stoji ruska identiteta, trije: pravoslavje, samodržavje in narodnost (Pirjevec, 1984, str. 79). Z imenom Pogodina pa je tudi povezan začetek znanstvenega proučevanja slovanstva. Kot ustanovitelj moskovskega krožka slavistov je namreč uspešno kombiniral znanstveno raziskovanje slovanskih dežel in širitev ideje o slovanski enotnosti v revijalnem tisku. Kot je pisal Kojalovič (1997, str. 315): "Slovanofili so pojasnili sorodnost in enotnost vseslovanskega

[47] Centralnij gosudarstvenij arhiv literaturi [Centralni državni arhiv literature], Fond 10, Op. 1. D. 219, K. S. Aksakov, *O vostočnom voprose* [O vzhodnem vprašanju].

življenja in stremljenj. K njim so se vse bolj nagibali tudi slavisti in v tej novi zvezi se je razvil tako po znanstveni, kot tudi življenjski poti tako imenovani panslavizem".

Leta 1839 se je Pogodin vrnil s potovanja po Evropi. V zvezi s tem je pod vtisom novih izkušenj kmalu posredoval svojemu znancu Uvarovu dva zapisa, ki sta datirana z letnicama 1839 in 1842. Čeprav ti dokumenti niso bili predvideni za objavo, jih je mogoče obravnavati kot "prvi panslovanski program", med drugim tudi zaradi visokega naslovnika, ki je bil car Nikolaj I. Osnovno metodološko izhodišče Pogodina (2011, str. 22) je bilo izraženo takole:

> Rusija je prva država na svetu; ruski monarh je vsemogočen; veličina Rusije nima sebi enake. . . . Rusija ima 60 milijonov prebivalcev . . . in če k temu dodamo 30 milijonov svojih bratov, bližnjih in bratrancev, Slovanov, posejanih po vsej Evropi, od Carigrada do Benetk, in od Moreje do Baltskega in Nemškega morja, Slovanov, v katerih teče ista z našo kri, ki govorijo en jezik, ki kljub geografski in politični ločenosti sestavljajo z nami eno naravno celoto, po poreklu in jeziku! . . . koliko nas je skupaj? Misel se ustavi, dih zastoji! – Deveti del vsega poseljenega sveta.

Vendar pa grof Uvarov ni delil navdušenja svojega dopisovalca. V sozvočju s carjevo željo, da se Evropo obvaruje pred revolucionarno nevarnostjo, je zavzel drugačno stališče glede slovanskega vprašanja. Zato tudi ni preposlal prvega dopisa carju, kot je želel Pogodin. Ko je od njega prejel še drugi dopis pa se je odločil formulirati uradno stališče, ki pa je strogo razlikovalo med "negativno" revolucionarno in "pozitivno" kulturno-izobraževalno smerjo v slovanskem gibanju (Dostal, 1998, str. 107). Bolj ko se je bližalo obdobje evropskih pomladi, bolj zadržan je bil Uvarov kot minister carske vlade do panslovanskega navdušenja Pogodina. Po tem, ko je konec leta 1846 carska tajna policija razkrila ukrajinsko podtalno družbo Sv. Cirila in Metoda, pa je spomladi 1847 izdal okrožnico, ki je bila "po najvišjem povelju" poslana skrbnikom vseh šolskih okrožij. V njej je bilo posebej izpostavljeno, da mora biti vsem znanstvenim raziskavam na področju slovanske zgodovine in filologije "tuja vsaka primes političnih idej" (Pavlenko, 2003, str. 78). V okrožnici je bilo tudi zapisano opozorilo o nepriporočljivosti sočutja s slovanskimi narodi in zagotovitve kakršne koli pomoči. To je med drugim pomenilo, da se pojma "narodnost" ne sme več razumeti preveč splošno in ga širiti izven meja ruskega cesarstva. Uvarov je torej zaradi političnih razlogov dodatno preciziral interpretacijo uradne ruske identitete, pri čemer s poudarkom na "ruskosti" in na škodo njene "slovanskosti". Kot izpostavlja Christoff (2014, str. 244) je v okrožnici izrecno pozval Ruse, da se zavežejo "nacionalnemu načelu", se pravi ne "*slavo-ruskemu*, temveč samo *ruskemu* principu". Nacionalno je bilo s tem jasno postavljeno nad slovansko.

Navkljub temu pa se konservativna smer ruske misli v 1840-ih letih ni omejila samo na zagotavljanje lojalne podpore vladni interpretaciji "uradne nacionalnosti". Še en pomemben konservativni mislec, sicer diplomat in pesnik, Fjodor Ivanovič Tjutčev, je prav tako razvil idejo civilizacijskega spopada med Zahodom in Vzhodom, ki izhaja iz sovražnosti zahodne Evrope do Rusije. Ob tem pa je imel nekoliko drugačen pogled na možnosti razvoja slovanskega vprašanja. Rešitev slednjega je namreč povezoval s problemom stabilnosti in ravnovesja v srednji Evropi. Tako kot Homjakov je tudi on pogosto uporabljal alegorične poetične oblike na temo slovanske problematike. Prvič je Tjutčev (1951, str. 39) idejo slovanske enotnosti omenil v pesmi "Alpe" iz leta 1830:

Skoz temo lazurno bele,
snežne Alpe v noč strme;
njih oči oledenele
z mrtvo grozo v nas srepe.
Z neko silo uročene,
dokler zarja ne zardi,
spe strahotne, zamračene,
kakor carji vrženi.

Komaj pa se vzhod zaneti,
kraj je zlu pogubnemu;
prva v nebu se posveti
krona bratu staršemu.
Žarki vtem na mlajše brate
z vélikega prelete
in rodbini vstali zlate
krone na glavàh žare.

V pesmi se lahko jasno sledi ideji sorodstva slovanskih narodov in misli o njihovem preporodu od "uroka" Zahoda. Pri čemer bo po mnenju avtorja osvobodilna poteza prišla s strani "staršega" brata z Vzhoda.

Bolj neposredne predstave Tjutčeva o poteh do slovanske enotnosti najdemo v njegovi publicistiki iz konca 1840-ih let in v nedokončani razpravi *Rusija in Zahod*. Takrat je Tjutčev po nekajletnih mandatih v Münchnu in Torinu že zapustil diplomatske vode. V sicer maloštevilnih, vendar obsežnih člankih je podal vrsto pogledov na odnose Rusije, Evrope in slovanskega sveta, pravoslavne in katoliške vere, kot tudi reakcije na širjenje liberalnih idej v zahodnoevropskih in slovanskih deželah. Med drugim je v razpravi *Rusija in revolucija* iz leta 1848, ki jo je napisal pod vtisom pomladi narodov, že predstavil idejo vzpostavitve slovansko-pravoslavne velesile pod pokroviteljstvom Rusije. Razmišljanje Tjutčeva sledi naslednji logiki: vzhodna Evropa še ni dosegla višine svojega razvoja, Slovani so šibki, nepovezani in nesvobodni, torej je poslanstvo Rusije v tem, da "prikliče vzhodno Evropo k

življenju" s pomočjo združitve pod svojim vodstvom. To pa bi bilo možno le po razpadu "sešitega imperija" Habsburžanov. Posledica konca avstrijskega in nato še otomanskega cesarstva bi bila vzpostavitev "Slovanskega cesarstva" pod pokroviteljstvom Rusije. To pa zato, ker je Rusija zakonita naslednica Bizanca in ima kot taka pravico priključiti k sebi vse tiste dežele, ki so bile pod nemško oblastjo sicer del Svetega rimskega cesarstva, vendar so naseljene s Slovani, ter tako ustvariti "veliko grško-rusko vzhodno velesilo" (Lane, 1989, str. 233-235). Prestolnica te veličastne državne formacije naj bi bil Carigrad. Po mnenju Tjutčeva bi bilo takšno zbližanje z Rusijo tudi v interesu Slovanov, saj Avstrija kot država z nemškim značajem ne bo nikoli dopustila izenačenja obeh ras. Tamkajšnji Slovani torej lahko "ali ostanejo Slovani, če postanejo Rusi, ali pa postanejo Nemci, če ostanejo Avstrijci" (Ivantišinova, 1992, str. 32).

Civilizacijsko-kulturni okvir idej, ki je služil kot izhodišče za oblikovanje slovanofilskega koncepta slovanstva, se je torej zelo razlikoval od pretežno političnega pristopa k reševanju nacionalnih problemov v srednji Evropi, ki je značilen za stališče konservativcev, še posebej Pogodina in Tjutčeva. Nesporno pa se je teorija slovanske vzajemnosti izoblikovala predvsem v slovanofilskem in konservativnem okolju. Po drugi strani pa je šlo pri predstavnikih revolucionarno-demokratične smeri družbene misli v Rusiji večinoma za ideološke dediče Zahoda. Čeprav so ruski revolucionarji vedno obravnavali osvobodilna prizadevanja slovanskih narodov s sočutjem in zavračali imperialno politiko njihovih avstrijskih in otomanskih "gospodarjev", je med njimi slovansko vprašanje v teoretskem smislu ostalo večinoma neobdelano. Vseeno pa lahko govorimo o dveh pristopih k slovanstvu, ki sta ju predstavljala Aleksander Ivanovič Hercen in Mihail Aleksandrovič Bakunin.

V "vseslovanskih" projektih ruskih radikalcev je panslavizem pričakovano pridobil revolucionarno barvo. Hercen je tako videl prihodnost slovanskega sveta v svobodni federaciji, katere center bi bila Rusija, osvobojena tlačanstva in "nemške" avtokracije. Rusijo in Slovane je namreč štel za državo in narode z najbolj ugodnimi možnostmi za socialistično preobrazbo: "Slovani nimajo velikih mest, tudi ne aristokracije; ne poznajo rimskega prava, ne ločijo med kmeti in meščani; raje imajo podeželsko življenje in ohranjajo svoje inštitucije, ki so skupne, demokratične, komunistične in patriarhalne" (Hercen, 1966, str. 169-170). Zato je tudi zapisal naslednjo misel: "Prišel je čas slovanskega sveta . . . človek skupinskega življenja mora raztegniti ramena, socializem mora 'prebuditi' tega človeka, saj je to zanj naravna ureditev, ki ustreza njegovemu 'duhu'" (prav tam, str. 199).

Nič manj pomembno ni bilo slovansko vprašanje za Bakunina. Vendar pa za razliko od dokaj abstraktne ideje federalizma, ki jo je zagovarjal bolj umetnik kot pa praktični politik Hercen, je Bakunin pristopil k ideji slovanske vzajemnosti precej bolj temeljito. Ob tem je razvil vrsto programskih dokumentov bodoče federacije, ki jih je zagovarjal na mednarodnih revolucionarnih forumih in posvetih. Dejansko je že leta 1846 Bakunin izjavil, da kot glavni cilj svoje dejavnosti vidi rusko revolucijo in vzpostavitev republikanske federacije vseh slovanskih dežel. Njegov pogled na zgodovinsko vlogo slovanskih narodov je pridobil še bolj jasne obrise v revolucionarnem letu 1848, med dogodki, ki se jih je tudi sam aktivno udeležil, med drugim tudi prvega Slovanskega kongresa v Pragi (Pirjevec, 1984, str. 108). V tem obdobju je Bakunin napisal takšna dela kot so *Poziv Slovanom*, *Temelji nove slovanske politike*, *Temelji slovanske federacije* in *Notranji ustroj slovanskih narodov*. V njih se je zavezl za uničenju ne le avstrijskega in otomanskega cesarstva, temveč tudi ruskega imperija, saj so vsi skupaj zasužnjili Slovane in Ruse. Na njihovih razvalinah bi po njegovem morala biti vzpostavljena "Velika svobodna slovanska federacija", v okviru katere bi se "priznavala neodvisnost vseh narodov, ki tvorijo slovansko pleme" (Bakunin, 1920, str. 66).

Izhajajoč iz enake skrbi za zaščito pred reakcionarnimi in kontrarevolucionarnimi elementi je tudi posvaril Slovane pred praznimi upi o pomoči s strani ruskih oblasti, kot tudi s strani konservativnih slovanofilov. Bakunin (prav tam, str. 56) je poudaril, da lahko podporo v svoji osvobodilni borbi pričakujejo samo od revolucionarne Rusije:

> Vem, da s ponosom zrete na narod, ki mu je edinemu med Slovani uspelo ohraniti v celoti svojo nacionalno neodvisnost, da verjamete v njegovo prihodnost, ki bo, verjetno, steber podpore in moči slovanstva. Ampak, presojajte dobro, bratje Slovani! Če čakate na pomoč od Rusije, naj ne bo predmet vaših upanj zasužnjena tlačanska Rusija s svojim zatiralcem in tiranom, temveč ogorčena in dvignjena za svobodo Rusija, mogočni ruski narod. V imenu tega naroda vam tudi pravim, jaz, Rus, *da je naša odrešitev v revoluciji in nikjer drugje*.

Vseeno pa je slovanstvo kot ideja, ki izpodbija liberalno tezo o "univerzalni civilizaciji", v Rusiji predvsem ustrezala potrebam konservativnih mislecev, o čemer priča tudi evolucija pogledov na slovansko enotnost v drugi polovici 19. stoletja.

3.3. Reforma ruske družbe in rojstvo panslavizma

Nadaljnji razvoj slovanske ideje v Rusiji je bil tesno povezan z zaostritvijo krize na Balkanu in s tem povezano politiko carskih oblasti do tamkajšnjih slovanskih narodov. Dejansko se lahko govori o treh obdobjih. Prvo – od konca Krimske vojne leta 1856 do začetka t.i. Vzhodne krize leta 1875, drugo – od Vzhodne krize in Rusko-turške vojne do Berlinskega miru leta 1878, in tretje – po Berlinskem miru. Krimska vojna se je uradno začela oktobra 1853 s formalno turško napovedjo sovražnosti ruski strani, ker se slednja ni umaknila iz Moldavije in Vlaške kamor je vkorakala julija istega leta. To pa je storila zaradi nerešenega vprašanja statusa Rusije kot zaščitnice pravoslavnih kristjanov v turškem cesarstvu in zavetnice krščanskih svetih mest v Sveti deželi. Od marca 1854 sta se Turčiji proti Rusiji pridružili še Velika Britanija in Francija, načeloma zaradi vprašanja ozemeljske celovitosti in suverenosti. Po padcu Sevastopola, ki ga je v letih 1854 in 1855 krčevito branila, je bila Rusija leta 1856 primorana sprejeti Pariški mir, ki je sicer vseboval vrsto za njo ponižujočih določil. Vendar pa posledična ruska jeza ni bila uperjena toliko proti Angležem in Francozom, kot proti Avstrijcem. Rusija je namreč v viharnem obdobju pomladi narodov rešila Dunaj pred revolucionarnimi grožnjami, še posebej s strani Madžarov, v skladu s svojimi zavezami kot članice Svete alianse. Zato je pričakovala, da ji bo Avstrija, kot njena najstarejša zaveznica, stala ob strani. Vendar pa se je slednja namesto podpore odločila za razglasitev "oborožene nevtralnosti" in premik svojih vojaških enot proti Podonavju.

Ta razvoj dogodkov je pomemben, ker predstavlja ozadje memoranduma ob izbruhe vojne, ki ga je decembra 1853 na prošnjo Nikolaja I. pripravil Pogodin. Uradno je šlo sicer za pismo grofinji Bludovi, dejansko pa je bilo besedilo namenjeno carju, ki mu ga ta dvorna plemkinja tudi predala. V zelo odkritem besedilu je Pogodin (2011, str. 261) najprej obžaloval bivšo podporo avstrijski strani: "Rusija je rešila Avstrijo leta 1850 in jo rešuje vsako sedanjo minuto: vzemite Madžarom, Italijanom in Slovanom misel, da se bo v primeru nuje Rusija znova zavzela za Avstrijo – pa boste videli, če bo še dolgo obstala!". Zatem pa je Pogodin (prav tam, str. 263) carju položil na srce naslednjo misel:

> Naši zavezniki v Evropi, edini in zanesljivi ter mogočni – so Slovani, sorodni po krvi, po jeziku, po srcu, po zgodovini, po veri, ki jih je deset milijonov v Turčiji in dvajset milijonov v Avstriji. Ta količina je pomembna že sama po sebi, še bolj pomembna pa je zaradi svoje kakovosti v primerjavi z razneženimi sinovi Zahodne Evrope . . . že samo turški Slovani nam lahko zagotovijo dvesto ali še več tisoč vojakov in to kakšnih vojakov! Da ne govorim

> o Vojni krajini, Hrvatih, Dalmatincih, Slovencih in drugih. Pokažite jim prekrasni, sveti cilj osvoboditve izpod neznosnega, tujerodnega jarma, pod katerim ječijo štiristo let, umejte upravljati z njihovimi silami, živimi, mogočnimi, navdušenimi – in videli boste kakšne čudeže bodo ustvarile. Za koliko se bodo povečale sile ruskega Samsona?

Iz ohranjenih arhivov izhaja, da je Nikolaj I. ob robu tega dela besedila zapisal: "Pretiravanje: zmanjšaj za desetino pa bo držalo" (Figes, 2010, str. 135). Z naslednjimi besedami pa se je strinjal v popolnosti in zraven dopisal: "To je res" (prav tam). Gre za tale del Pogodinovega (2011, str. 264) teksta:

> Da! Če ne izkoristimo zdaj naklonjenih okoliščin, če bomo žrtvovali slovanske interese, če bomo prevarali njihovo cvetoče upanje, ali pa prepustimo njihovo usodo odločitvam drugih velesil, bomo imeli proti sebi ne eno Poljsko, temveč deset (česar si sovražniki tudi želijo in za kar si prizadevajo) . . .

Čeprav je bil torej že zelo blizu tega, da podpre panslovanski pristop, pa se je Nikolaj I. od te možnosti na koncu vseeno ogradil. In to navkljub prigovarjanju številnih članov lastnega dvora, vključno s prestolonaslednikom, velikim knezom Aleksandrom. Mnenje je končno spremenil naslednje leto, ko je pod časovnim pritiskom bližajočih se britansko-francoskih ekspedicijskih sil razmišljal, kako čimprej zaključiti vojno. V stiski je bil namreč pripravljen narediti prej nepredstavljivo in sicer podžgati nemire v Avstriji, ki mu je s svojo vojaško prisotnostjo na meji manjšala manevrski prostor. Tako je svojemu veleposlaniku na Dunaju poslal naslednje sporočilo: "Zelo verjetno je, da bodo naše zmage pripeljale do slovanskih vstaj na Madžarskem. Uporabili jih bomo, da bi ogrozili srce avstrijskega cesarstva in prisilili njeno vlado, da sprejme naše pogoje" (RGADA, v Figes, 2010, str. 167-168)[48].

Zmag vseeno ni bilo, Nikolaj I. pa je čez leto dni umrl potrt in razočaran, vodenje vojne pa prepustil svojemu sinu, Aleksandru II. Položaj je bil takrat še slabši, saj so zavezniki septembra 1855 uspeli zavzeti Sevastopol. Novi car je zato že kmalu pristal na boleč mirovni sporazum, ki je bil podpisan naslednje leto. Vseeno pa je ostal vtis, da je bila ruska stran v skrajni sili pripravljena poseči tudi po slovanstvu kot sredstvu obrambe. Takšen je bil takrat tudi nedvoumen zaključek nekaterih zahodnih komentatorjev. Friedrich Engels (1953a, str. 84) je tako 21. aprila 1855, torej dober mesec dni po tem, ko je Aleksander II. prevzel oblast, v časopisu *Neue Oder-Zeitung* objavil članek z naslovom "Panslavizem in krimska vojna" v katerem je mladega carja obtožil, da grozi s slovansko karto:

> Zagotovljeno nam je bilo s strani najboljših virov, da je sedanji ruski car poslal telegram nekaterim dvorom v katerem je med drugim zapisano: "Takrat, ko se bo Avstrija nepreklicno povezala z Zahodom, ali zagrešila odkrito sovražno dejanje proti Rusiji, se

[48] Rosijskij gosudarstvenij arhiv drevnih aktov [Ruski državni arhiv starih aktov], Fond 1292, Op. 1, D. 6, L. 68.

> bo Aleksander II. postavil na čelo panslovanskega gibanja in spremenil svoj naziv iz cesarja vseh Rusov v cesarja vseh Slovanov".

V nadaljevanju članka je zato zgroženo ugotovil, da se je s tem panslavizem prelevil iz prepričanja v politični program, "z 800.000 bajoneti podpore" (prav tam, str. 85).

Vendar pa je na koncu tudi novi car prišel do zaključka, da mu ne preostane nič drugega kot priznati poraz. Marca 1856 je bil tako v Parizu podpisan mir, po katerem se je Rusija med drugim morala odreči vlogi zaščitnice pravoslavnih v turškem imperiju in sprejeti načelo nevtralnosti Črnega morja, "kar je za Rusijo pomenilo prepoved imeti floto in graditi trdnjave na svoji obali" (Pirjevec, 1984, str. 137). Tej boleči izgubi prestiža je sledilo obdobje dolgotrajnih in globokih notranjih sprememb, znano tudi kot čas Velikih reform. Kot izpostavlja Hosking (1997, str. 318): "Povsem jasno je bilo, da politični, ekonomski in vojaški sistem, ki je omogočil Rusiji, da je zgradila in obranila velikanski imperij in postala ter ostala evropska velika sila zdaj ni bil le nezadosten za vzdrževanje takšnega statusa, temveč ga je dejansko ogrožal". To tudi pojasni zakaj je kar naenkrat postala možna odprava nečesa, kar se je še do nedavnega zdelo za nedotakljivo in sicer tlačanstva. Nadaljnji obstoj slednjega je namreč med drugim oviral modernizacijo vojske, ki je zaradi zagotovitve ustreznega mobilizacijskega potenciala potrebovala svobodne ljudi v zaledju in uvedbo splošnega nabora.[49] V tem smislu niti ne preseneča, da je bil eden najbolj aktivnih promotorjev ukinitve tlačanstva, ki je tudi spisal emancipacijski manifest, namestnik notranjega ministra Nikolaj Aleksejevič Miljutin, sicer brat generala Dmitrija Aleksejeviča Miljutina, novega obrambnega ministra in avtorja ruskih vojaških reform (Miller, 1968, str. 3). Epohalni razglas je Aleksander II. objavil 19. februarja 1861 in si s tem v ruski zgodovini prislužil laskavi naziv "carja osvoboditelja" (Pipes, 2005, str. 119). Vendar pa to ni bila edina reforma, ki jo je sprovedel. Nič manj pomembna ni bila omilitev cenzure, kar je naenkrat privedlo k prvemu obdobju "glasnosti" v Rusiji (Rupnik, 1999, str. 91). Isto velja za razrahljanje omejitev glede delovanja volonterskih organizacij. Če so bile v obdobju Nikolaja I. praktično prepovedane, so zdaj rasle kot gobe po dežju. Kot v zvezi s tem izpostavlja Lindenmeyr (1994, str. 264):

> Med vladanjem Aleksandra II. so Rusi ustanovili naraščajoče število prostovoljnih združenj vseh vrst – profesionalnih in filantropskih, izobraževalnih in zadružnih, zmernih in

[49] Kot je to dilemo razložil generalmajor Rostislav Andrejevič Fadejev (1889, str. 25), eden od udeležencev takratnih razprav o ruski vojski: "Pod tlačanstvom je vsak, ki postane vojak, osvobojen, kar pomeni, da je nemogoče, razen če se zatrese celoten družbeni red, sprejeti veliko ljudi v vojaško službo. Zato smo prisiljeni držati v vojski v mirnem obdobju vse vojake, ki jih rabimo v vojni". Razen tega, da je takšen sistem onemogočal hitro in številčno okrepitev oboroženih sil v vojnih razmerah, je bil tudi zelo drag. Zato Miller (1968, str. 147) glede takratne Rusije izpostavlja: "V temelju vseh reform je ležalo kmečko vprašanje".

> radikalnih. Navkljub vsej svoji raznolikosti so te združbe odražale pojav neodvisnega javnega mnenja, nove državljanske zavesti in nove zavezanosti avtonomni družbeni akciji.

Navedeno je pomembno zato, ker je med drugim omogočilo institucionalizacijo in razvoj slovanskega gibanja v Rusiji. Po Krimski vojni je namreč v Pogodinovem moskovskem slovanofilskem krožku vzniknila zamisel o ustanovitvi društva, ki bi se posvetilo dejavnosti v korist slovanskih vojnih žrtev, predvsem bolgarskih (Pirjevec, 1984, str. 246). To je leta 1858 privedlo do formalne ustanovitve Moskovskega slovanskega dobrodelnega odbora, ki je postal center intelektualne in družbene dejavnosti. Med njegovimi prvimi ukrepi je bila dodelitev sredstev Slovanom, ki so se že nahajali na izobraževanju v Rusiji in odprava pošiljk knjig šolam v slovanskih deželah. Kasneje so se pojavile še druge oblike in smeri delovanja, pri čemer v vse večjem številu. Eden od ciljev dobrodelnosti je bil krepitev ruskega vpliva v krogih slovanskih nacionalnih aktivistov.[50] Navkljub omejenim finančnim sredstvom je odbor nudil podporo tudi slovanskim časopisom, različnim izobraževalnim organizacijam in pravoslavnim cerkvam. Na ta način je razširjal idejo slovanskega bratstva in oblikoval javno mnenje glede Vzhodnega vprašanja (Nikitin, 1960, str. 343).

Sestavni del reform Aleskandra II. so bile tudi spremembe v šolskem sistemu. V okviru teh je bil leta 1863 sprejet nov univerzitetni statut, ki je omogočil ustanovitev znanstvenih društev. Med prvimi takšnimi je bilo Društvo ljubiteljev naravoslovja pri Moskovski univerzi, ki se je že kmalu po ustanovitvi odločilo pristopiti k organizaciji vseruske etnografske razstave in sicer kar v osrednji moskovski razstavni dvorani oz. Maneži, za kar je tudi pridobilo vladno podporo. Njegov član in vodja oddelka za etnografijo je bil zgodovinar Nil Aleksandrovič Popov, ki je leta 1864 prevzel tudi vodenje Moskovskega slovanskega odbora. Zato je predlagal, da se originalni koncept razširi z vključitvijo zamejskih slovanskih narodov, kar je bilo konec leta 1865 tudi uradno sprejeto (Komitet vistavki, 1867, str. 25). Posledično se je nanj obrnil njegov sanktpeterburški znanec, slavist Vladimir Ivanovič Lamanski, in se zavzel za to, da se priložnost izkoristi še za "nekaj javnih branj o slovanstvu" in "slovanski kongres" (Čurkina, 2018, str. 53). Sugestija je bila neposredna posledica dejstva, da je bil Lamanski takrat v zaključni fazi prevajanja rokopisa slovaškega misleca L'udovíta Štúra *Slovanstvo in*

[50] Pirjevec (1984, str. 246) v zvezi s tem sicer opozarja na posebnost odnosa ruskega carja in njegovega zunanjega ministra do aktivnosti odbora: "Aleksander II. in Gorčakov sta bila povsem nedovzetna za vsak 'panslovanski' sentimentalizem, prežeta kot sta bila s tradicijo Svete alianse. Vendar pa, da bi nehvaležno Avstrijo ohranila pri življenju in pripravila odskočno desko na Balkanu v primeru propada Turčije, sta tolerirala in delno favorizirala dejavnosti 'Slovanskega odbora'. Da bi ga obdržala pod nadzorom, pa je bilo urejeno, da morajo njegovi stiki z južnimi Slovani potekati skozi azijski oddelek zunanjega ministrstva, pristojnega za območje vzhodnega Sredozemlja".

svet prihodnosti, ki ga je slednji v nemščini napisal že leta 1851, kopije pa v hrambo zaupal svojim znancem, med drugim protojereju Mihailu Fjodoroviču Rajevskemu, cerkveni starešini pri ruskem veleposlaništvu na Dunaju.[51]

V svoji knjigi je Štúr (1867, str. 144, 146, 157) obravnaval tri možne prihodnosti Slovanov: (1) vzpostavitev slovanske federacije po dekabrističnih načrtih, (2) preoblikovanje Avstrije v državo zahodnih in južnih Slovanov in (3) priključitev vseh Slovanov k ruski državi. Slednjo varianto je ocenil za najbolj realno, s tem da mora pred tem tudi Rusija na svoji strani izvesti vrsto reform, "*kot to zahteva duh slovanstva, dejanska sodobna izobraženost in njen svetovni položaj*" (prav tam, str. 176). Slovani pa naj, s svoje strani, sprejmejo za "našo cerkev" pravoslavno cerkev, ker se "ne dviga nad državo, se ji ne podreja, ampak gre z njo z roko v roki in jo pronica" (prav tam, str. 184).[52] Za nameček je Štúr (prav tam, str. 188, 189) Slovane še pozval naj se "pripravijo na *enotnost knjižnega jezika*", ki pa jo lahko razen mrtve staroslovanščine v praksi zagotovi le še živa ruščina: "To je jezik veličastnega, edinstveno samobitnega in na obširnih prostranstvih zemlje gospodujočega slovanskega plemena, ki mu že brez tega po pravici pripada prvenstvo v naši narodni družini".[53] Lamanski (1867, str. iv, i-ii) se je zato potrudil, da je bila knjiga v ruščini objavljena tik pred prihodom slovanskih gostov, v njenem predgovoru pa je poudaril svoje prepričanje, da gre pri "labodjem spevu" tega "mučenika in leporečnega oznanjevalca slovanske ideje" za prelomno besedilo: "V zgodovini tako imenovanega panslavizma bo zavzelo, po svoji vsebini in podaji, daleč bolj častno mesto, kot pa svojčas v Srednji Evropi tako odmevna brošura utemeljitelja novega panslavizma, prav tako Slovaka, J. Kollárja".[54] Navdih za izvedbo slovanskega kongresa v

[51] Lamanski je svojo kopijo rokopisa pridobil v času svojega študijskega obiska na Slovaškem leta 1862 (Rokina, 1998, str. 79, 81). Po več neuspešnih poskusih zagotoviti njegovo objavo se je odločil, da besedilo prevede sam, s pomočjo svojih študentov (Maškova, 2015, str. 100-101). Kot izpostavlja Maxwell (2009, str. 138) je bil tako Štúrov politični testament najprej objavljen v ruščini, medtem ko je bil v nemščini in originalnim naslovom *Die Slawenthum und die Welt der Zukunft* šele leta 1931 in sicer na Češkoslovaškem. Slovaški prevod tega vplivnega besedila se je pojavil leta 1993.

[52] Če se zdi predlog čudaški se velja spomniti, da so leta 1889 krajani Podrage na Vipavskem grozili z "odpadom od katoličtva in prestopom v pravoslavje" (Možina, 1996, str. 22). Epizoda je sprožila senzacijo v slovenskih medijih, odmevala pa je tudi v ruskih, saj je še leta 1891 tržaški dopisnik *Slavjanskih izvestij* zatrjeval, da priča o tem, da "čeprav so Slovence nasilno spravili pod rimsko oblast, ogenj pravoslavja ne ugasne pod pepelom prisiljenega miru in se z nezadržno silo širi med vsem slovenskim narodom" (Čurkina, 1995, str. 240).

[53] Štúr (1867, str. 189) je sicer posebej poudaril, da njegov predlog ne bi pomenil konca posameznih slovanskih jezikov: "Vendar s tem ne želimo reči, da po slovanskem prevzemu skupnega knjižnega jezika ne bi bilo več potrebe pisati v ločenih narečjih in še posebej npr. pesniških del". Tako ga je razumel tudi Lamanski (1867, str. vi), ki je ob tem celo izrazil upanje, da bodo ravno Slovaki tisti prek katerih se bo ruščina širila med ostale Slovane, "če je ruskemu jeziku dejansko usojeno biti vseslovanski diplomatski jezik".

[54] Lamanski (1867, str. iii, iv, v) je sicer še izrazil upanje, da bo knjiga ruskim bralcem všeč tudi zato, ker "niso navajeni niti pri svojih domačih pisateljih srečevati takšno plamtečo, iskreno ljubezen do Rusije" in da se bodo na ruski strani z njeno objavo "končno odkupili za naše prejšnje brezsrčno ravnodušje in nespametno

Moskvi je torej dal zahodni Slovan, ki je bil naveličan drugorazrednega tretmaja s strani lastnih oblasti in obupal nad transformacijskim potencialom habsburške monarhije.[55]

Sredstva za izvedbo novega, slovanskega oddelka načrtovane etnografske razstave je njen organizacijski odbor zagotovil tako, da se je na svojem prvem zasedanju v začetku leta 1866 odpovedal organizaciji predvidenega tropskega oddelka za katerega so bile sicer že zagotovljene finance (Komitet vistavki, 1867, str. 25). Obenem je na isti seji sprejel sklep, da se zaradi potrebe po aktivnem angažmaju zamejskih Slovanov v priprave vključi tudi protojereja Rajevskega na Dunaju.[56] Slednji je posledično o bližajočem se dogodku pripravil posebno štirinajststransko brošuro v nemščini z naslovom *Die Russische Ethnografische Ausstelung in Moskau*, ki je vsebovala natančna navodila za zbiranje etnografskega gradiva (prav tam, str. 26). Ti napotki so bili tudi objavljeni v številnih slovanskih časopisih širom habsburške monarhije, med drugim tudi v slovenskih *Novicah gospodarskih, obrtniških in narodnih* (Jezernik, 2013a, str. 84). Obenem je bilo s pomočjo Moskovskega slovanskega odbora identificiranih več kot 300 možnih slovanskih udeležencev, ki so jih organizatorji srečanja nameravali neposredno seznaniti z rusko državo. S tem bi tudi ublažili negativno podobo Rusije, ki se je še posebej v zavesti avstrijskih Slovanov oblikovala po krvavi zadušitvi poljske januarske vstaje iz leta 1863. Po drugi strani bi srečanje predstavljalo tudi naravno nadaljevanje praškega Slovanskega kongresa iz leta 1848, vendar z neizogibno posebnostjo, ki je izvirala iz njegove lokacije. Tokrat bi dogodek namreč potekal v dejansko suvereni slovanski državi, kjer se slovanski jezik uporablja na vseh ravneh, tudi oblastnih.

Zaradi tega vidika je imela že sama napoved etnografske razstave močan odmev v takratni mednarodni politiki, še posebej pozorno pa so priprave nanjo spremljali na Zahodu. Kohn (1960, str. 178) v zvezi s tem izpostavlja, da se je celo starosta češke politike František Palacký pred odhodom v Rusijo iz previdnosti ustavil še v Parizu, da razloži namen svoje poti predstavnikom takrat ključne zahodnoevropske države in tamkajšnje vplivne poljske

nepozornost" ne le do "grozne, bedne" usode Štúra, temveč tudi do drugih, podobno mislečih Slovanov, teh "prostovoljnih mučenikov vere v Rusijo in njeno veliko poslanstvo".

[55] Zaradi te neposredne povezave je bil jubilejnemu ponatisu poročila organizacijskega odbora, ki je bil ponovno izdan leta 2017 ob 150. obletnici razstave in kongresa, dodan še daljši odlomek iz Štúrovega besedila (Komitet vistavki, 1867; Komitet vistavki, 2017).

[56] Kot poudarja Pirjevec (1977, str. 24) je Rajevski, ki je na Dunaj prispel leta 1842, "svojo religiozno in obenem politično dolžnost" v avstrijski prestolnici opravljal dosmrtno in sicer kar štiri desetletja, pri čemer je šlo za obdobje, ki je sovpadlo "z izrednim rastom narodne in kulturne zavesti raznih slovanskih ljudstev znotraj habsburške monarhije in v bližnjih pokrajinah balkanskega polotoka".

emigracije.[57] Kot opozarja Jezernik (2013a, str. 89) niso bil nič manj zaskrbljeni v novoustanovljeni dvojni monarhiji, saj je nemški tisk zavzel stališče, da moskovska razstava ni le razstava, temveč "ruska agitacija za združitev Slovanov", madžarski pa je bil "še bolj surov in je vpeljal v govor o etnografski razstavi kar vojaško retoriko". Teh okoliščin so se začele vse bolj zavedati tudi ruske oblasti, ki so zato naredile vse, da bi zmanjšala sume in strahove zamejskih opazovalcev. V luči možnosti, da bodo češki udeleženci dogodek izkoristili za protest proti nedavni dualistični preureditvi Avstro-Ogrske so se namreč na Dunaju celo odločili dvigniti zadevo na diplomatsko raven: "Avstrijske oblasti so bile tako zaskrbljene, da so uradno protestirale v Peterburgu" (Pirjevec, 1984, str. 259). Aleksander II. se je zato nalašč sestal z avstro-ogrskim veleposlanikom, da mu predstavi svoj osebni pogled na zadevo: "Res je, da obstajajo tudi simpatije [med Slovani], vendar pa avstrijski cesar nikakor ne sme domnevati, da bi jaz hotel premamiti njegove podanike. Prihod Čehov in vse te demonstracije me bolijo, nikakor jih nisem spodbujal, samo obžalujem jih" (Šesták, 1986, str. 29, v Lapteva, 1994b, str. 82)[58]. Posledično so se tudi sami organizatorji znašli pod pritiskom, da se dogodku odvzame kakršno koli politično noto, poudarek pa osredotoči na seznanitev slovanskih gostov z ruskim "etnografskim gradivom". Slovanska enotnost naj bi se torej krepila predvsem v okviru spremljajočih družabnih srečanj in zdravic. Kot se je glede tega med slavnostmi izrazil ustrezno opozorjeni Lamanski (Komitet vistavki, 1867, str. 260), ko je primerjal moskovski s praškim kongresom:

> Naše srečanje ima isti slovanski smisel, ne pa tudi cilja in razloga. Takrat so se zahodni Slovani zbrali, da bi rešili svojo skupno domovino in razpravljali o političnih vprašanjih. Mi ne blebečemo o tuji odrešitvi, nikogar ne želimo reševati in izganjamo politiko iz naših prijateljskih pogovorov.

Kasnejše ocene slovanskih komentatorjev o dejanskem dometu moskovskega srečanja so zato zadržane, celo na ruski strani. Zgodovinar Aleksander Nikolajevič Pipin (1913, str. 120) je tako izpostavil, da so "slovanski optimisti želeli videti ta kongres kot dejstvo velikega pomena za slovansko samozavedanje; vendar pa so se ravno med kongresom opazile velike pomanjkljivosti te identitete". To pa zato, ker so se pogledi ruskih gostiteljev močno razhajali s stališči njihovih slovanskih gostov. Kot poudarja Lapteva (1994a, str. 19-20) prvi niso dajali glavnega pomena samostojnosti slovanskih narodov, temveč so se zavzemali za konsolidacijo slovanskega sveta okoli ruskega jedra, predvsem v jezikovnem smislu, medtem ko so si

[57] Natanko stopetdeset let kasneje se je zgodba na svojevrsten način ponovila, ko se je tudi slovenski predsednik pred svojim obiskom v Rusiji najprej potrudil pojasniti razloge zanj zahodnoevropskim sogovornikom, le da tokrat v – Berlinu (Kocbek, 2017a).

[58] Šesták, M. (1986). *Pouť Čechů do Moskvy roku 1867* [Romanje Čehov v Moskvo leta 1867]. Praga: Melantrich.

zamejski Slovani prizadevali preusmeriti prekipevajoče rusofilsko navdušenje domačinov na mlin svojih konkretnih nacionalnih potreb.[59] Prav tako ni bilo razumevanja glede poljskega vprašanja: ruski razpravljalci so namreč menili, da so še posebej zaradi zadnje vstaje Poljaki sami krivi za zmanjšanje svojih pravic, ki pa so po njihovem še vedno občutne (Hosking, 1997, str. 370). Srečanje je tako predvsem izpostavilo različna pojmovanja med samimi Slovani bistva in ciljev slovanske vzajemnosti.[60]

Vendar pa je navkljub temu moskovski kongres v zgodovinskih analih zapisan z velikimi črkami. To pa zato, ker je bil na Zahodu ne le zaznan, temveč tudi ocenjen za potencialno nevaren dogodek. Dejstvo, da je vrsto vidnih politikov in znanstvenikov iz zamejskih slovanskih dežel, ki so na začetku maja 1867 s posebnim vlakom varšavskih železnic prispeli v Sankt Peterburg, že čez nekaj dni v Carskem selu, tej ruski verziji Versajske palače, sprejel car Aleksander II., tuji opazovalci niso spregledali. In to ne glede na to, da je šlo za zelo kratko in strogo protokolarno srečanje pred nadaljevanjem njihove poti v Moskvo.[61] Prav tako

[59] Razprava o ruščini kot vseslovanskem jeziku je bila zanimiva iz več razlogov. Prvič zaradi mešanih odzivov zamejskih Slovanov, pri čemer so bili Čehi in Srbi izrazito proti predlogu, medtem ko so bili drugi ali tiho, kot na primer Slovenci in Ukrajinci, ali pa previdno naklonjeni takšni možnosti, kot na primer Slovaki in Bolgari (Čurkina, 2018, str. 69-70). Drugič pa zato, ker so na ruski strani pobudo javno zagovarjali vsi drugi razen Lamanskega, ki je idejo sploh sugeriral za razpravo (prav tam, str. 68). Verjetno tudi zato, ker je bil eden redkih, ki je vedel, da ne gre za izvorno rusko, temveč slovaško pobudo. Njegova opažanja s te zelo neposredne izmenjave mnenj so se kasneje odrazila v njegovem stališču, da so največji nasprotniki uvedbe ruščine kot vseslovanskega jezika srednje veliki slovanski narodi in sicer zaradi svojih lastnih lingvističnih pretenzij. Pri tem rusko stran celo "obhajajo in prosijo, da bi pomagala Srbo-Hrvatom asimilirati Bolgare in Slovence, Čehom – Slovake, Poljakom – severo- in jugo-zahodno Rusijo [t.j. Beloruse in Ukrajince]" (Lamanski, 2010c, str. 694). Te ambicije pa je ocenil za nerealne, celo smešne, saj bo na primer "jezik srbo-hrvaški, tudi če bi ga Bolgari in Slovenci sprejeli, vedno prešibek za kakršno koli dostojno tekmovanje z italijanskim in nemškim jezikom" (prav tam, str. 692). Zato je zaključil, da je promocija ruščine kot jezika medslovanske komunikacije tembolj nujna tudi zaradi zaščite manjših slovanskih narodov pred takšnimi "fantastičnimi načrti" malo večjih: "Tako je širjenje in sprejetje ruščine kot diplomatskega in splošnoliterarnega jezika med vsemi slovanskimi plemeni v neposrednem interesu ne le Rusije, temveč tudi vseh manjših slovanskih plemen" (prav tam, str. 671, 691). Vendar pa je na koncu trajalo skoraj sto let, da se je zamisel o ruščini kot slovanskem esperantu uresničila, pri čemer še to le deloma in predvsem v okviru Varšavskega pakta.

[60] Čurkina (2018, str. 74, 64, 76) se sicer ne strinja povsem s to kritično oceno in meni, da je treba upoštevati ne le močan rusofilski odmev, ki ga je srečanje imelo po vseh slovanskih deželah, temveč tudi nekatere konkretne rezultate kot na primer obljubo Čehom, da "v primeru razpada Habsburške monarhije Rusija ne bo dopustila Prusiji, da požre Češko in Moravsko" ter dogovor o posojilu in pomoči Kneževini Srbiji v njenem sporu s Turčijo. Vseeno pa ostaja dejstvo, da je kongres celo med zahodnimi zgodovinarji obravnavan s skepso. Petrovich (1956, str. 240) na primer ugotavlja: "Moskovski slovanski kongres je dosegel zelo malo". Erickson (1964, str. 25) zaključi: "Tako kot leta 1848, tudi leta 1867 srečanja niso dala pozitivnih rezultatov". Podobno zadržan je Snyder (1984, str. 30): "Navkljub evforiji so bili praktični rezultati kongresa minorni".

[61] Aleksander II. je slovanskim gostom izrekel samo naslednjih par besed preden se je umaknil nazaj v svoje prostore: "Pozdravljeni, gospodje. Vesel sem, da vas vidim, slovanske brate, na rodni slovanski zemlji. Upam, da boste zadovoljni s sprejemom tako tukaj, še posebej pa v Moskvi. Na svidenje!" (Čurkina, 2018, str. 64-65). Kohn (1960, str. 176) je zato pravilno ocenil, da se je "imperator omejil na prijazne banalnosti in previdno izognil vsaki politični implikaciji". Navkljub temu pa je bila že takrat med samimi Slovani ta vljudnostna gesta interpretirana na vse mogoče načine, tako da so morali posredovati celo njihovi ruski gostitelji in miriti razplamtelo domišljijo. Češki delegati so bili namreč presunjeni nad tem, da jih ima ruski car za "brate", srbski pa so njegov "na svidenje" intepretirali kot "na svidenje na Dunaju in v Carigradu" (Čurkina, 2018, str. 65).

jim niso ušle besede nekaterih bolj razgretih članov ruskega organizacijskega odobra. Med njimi je še posebej izstopal bivši diplomat Tjutčev, zdaj sicer visoki državni uradnik in predsednik Odbora za tujo cenzuro, ki si je še posebej dal duška s pesnitvijo "Slovanom". Slednjo je udeležencem dogodka osebno prebral na banketu v Sankt Peterburgu, vključena pa je bila tudi v posebno brošuro, ki je bila izdana ob priložnosti srečanja (Kohn, 1960, str. 176). Med devetimi kiticami Tjutčeve (2008, str. 310-311) pesnitve še posebej izstopa naslednja, ki tudi priča o tem, da so se na ruski strani dobro zavedali pritiskov in groženj katerim so bili izpostavljen njihovi slovanski gostje pred prihodom v Rusijo:

Čeprav je zla usoda
razdelila nas vse,
še vedno smo en narod,
sinovi ene matere;
še vedno bratje smo po krvi!
In ravno to sovražijo v nas!
Vam ne odpuščajo Rusije,
Rusiji – ne odpuščajo vas![62]

Piko na i je predstavljal zaključni sprejem v Moskvi, ko je po govoru, ki ga je imel Palacký v imenu štiriinosemdesetih slovanskih udeležencev obiska, na oder stopil konjeniški štabni stotnik in kasnejši general Mihail Afrikanovič Terentjev in vzkliknil: "Tu me defendas calamo, ego te defendam gladio" (Komitet vistavki, 1867, str. 458).[63] Kot v zvezi s tem poudarja Kohn (1960, str. 180): "Palacký ga je objel in poljubil ob ploskanju občinstva".[64]

V tej luči je manj presenetljivo, da je takratni pruski kancler Otto von Bismarck habsburškim oblastem svetoval naj obdolžijo vse, ki so šli v Rusijo državne izdaje in jih aretirajo (Nikitin, 1960, str. 171-173, v Čurkina, 2008, str. 8)[65]. In dejansko so, kot izpostavlja Jezernik (2013a, str. 91), "nekateri avstrijski Slovani svojo udeležbo pri dogodku drago plačali": hrvaški Srb Jovan Subotić je izgubil položaj člana Vrhovnega sodišča Hrvaške, pri čemer brez pravice do pokojnine, eden redkih Slovencev, ki si je upal na pot, katoliški duhovnik Matija Majar

[62] Lastni prevod. Josip Vidmar te med Rusi zelo znane pesmi namreč ni vključil v zbirko svojih prevodov iz leta 1951. Verjetno je šlo pri tej odločitvi za odraz takratne informbirojevske krize, ki je med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo z vso silovitostjo izbruhnila leta 1948 in trajala vse do Stalinove smrti leta 1953. Kot je takratno paranoidno vzdušje v slovenski in jugoslovanski družbi slikovito opisal Jezernik (2013b): "Lahko pa si v kavarni naročil ruski čaj in so te kot stalinista poslali v taborišče".

[63] Gre za rek v latinščini, ki se ga izvorno pripisuje angleškemu redovniku in sholastičnemu filozofu Vilijemu iz Ockhama, ki naj bi se bil na neki točki obrnil na svojega dobrotnika, cesarja Ludvika Bavarskega, z besedami: "Ti me brani z mečem, jaz te bom branil s peresom" (Marías, 1967, str. 180). V verziji ruskega častnika pa je bil vrstni red namenoma zamenjan: "Ti [Slovan] me brani s peresom, jaz [Rus] te bom branil z mečem".

[64] Med aktivnimi udeleženci razstave in kongresa je bil sicer tudi Pogodin, ki je navzočim zamejskim Slovanom položil na srce tole: "Od vas ne potrebujemo ničesar, razen ljubezni" (Komitet vistavki, 1867, str. 407).

[65] Nikitin, S. A. (1960). *Slavjanskije komiteti v Rosiji v 1858-1876 godah* [Slovanski odbori v Rusiji v letih 1858-1876]. Moskva: Izdateljstvo Moskovskogo universiteta.

Ziljski, pa je moral ob vrnitvi v domovino plačati visoko denarno kazen.[66] Čurkina (2008, str. 9) opozarja, da je bilo podobnih primerov še več, vključno z ukrajinskim jezikoslovcem Jakovom Fjodorovičem Golovackim, ki je bil odpuščen z lvovske univerze.[67] Strah, ki ga je dogodek zbudil na Zahodu je bil sicer še kar nekaj časa prisoten v zahodnem tisku in prestolnicah. Jezernik (2013a, str. 90-91) tako izpostavlja, da je v Avstro-Ogrski "razstava odmevala še leta 1868", Francjožefov predsednik vlade Friedrich Ferdinand von Beust pa je "romanje" v Moskvo vedno potegnil iz rokava, "kadar je bilo treba češkim politikom kaj oponesti". Celo Petrovich (1956, str. 238) zato meni, da je šlo za paranojo, ki je imela na koncu ravno nasproten učinek: "Ta sovražna tiskovna kampanja je v marsičem preobrazila bolj ko ne megleno panslovansko gibanje v eno bolj obravnavanih in najmanj razumljenih strašil evropske politike".[68]

Še ena pomembna posledica moskovskega kongresa je bila ustanovitev slovanskega odbora v Sankt Peterburgu. Zaradi priprav na pogostitev in prenočitev slovanskih udeležencev med njihovim postankom v takratni ruski prestolnici je bil tam namreč ustanovljen komite za sprejem gostov. V njem je bilo več znanih Rusov, poleg Lamanskega in Tjutčeva še slavist Aleksander Fjodorovič Hilferding. Ti so nato pripravljalni komite preoblikovali v Sanktpeterburški slovanski dobrodelni odbor (Tuminez, 2000, str. 82). Slednji se je formalno štel za izpostavo moskovskega, vendar je bil dejansko samostojen v delovanju. Svoje poslanstvo je videl v humanitarni dejavnosti, predvsem v smislu podpore prosvetiteljskim aktivnostim zamejskih Slovanov. V luči izkušenj z nedavnim kongresom se je navzven javno distanciral od kakršnih koli uradnih povezav, kar je razvidno tudi iz izjave Hilferdinga: "Mi se

[66] Druga dva Slovenca sta bila trgovec Ivan Vilhar in uradnik Aleksander Hudec, medtem ko so se poslanci Janez Bleiweis, Etbin Costa in Lovro Toman za vabilo zahvalili in raje ostali doma (Jezernik, 2013a, str. 86-87).

[67] Zato bi se lahko reklo, da se zgodovina ponavlja. Češki predsednik Miloš Zeman, ki se je leta 2015 na svojo pest odločil udeležiti proslave v Moskvi ob 70. obletnici zmage v II. svetovni vojni je bil namreč prav tako deležen kritik zahodnih predstavnikov, pri čemer do te mere, da je na neki točki zaradi pritiska "zaprl vrata" svoje predsedniške palače veleposlaniku ZDA v Pragi. Esih (2015) je takratno dogajanje opisal kot "vmešavanje ameriških veleposlanikov v notranje zadeve svojih zaveznic". Čeprav neprijetna pa ta epizoda vseeno zbledi v primerjavi s posledicami, ki so leta 1867 prizadele udeležence Slovanskega kongresa v Moskvi.

[68] V tem smislu je ocena, ki jo je zapisal Kohn (1965, str. 71), ko je primerjal panslavizem s pangermanizmom precej manj reflektirana: "Podobno je bil panslavizem predvsem gibanje za ekspanzijo velikoruske moči skozi inkorporacijo drugih slovanskih narodov, celo proti njihovi volji, v Veliko Rusijo, prebivalstvo in ekonomski resursi katere bi predstavljali zadosten temelj za rusko svetovno nadvlado, ali kot se ji je reklo v devetnajstem stoletju, rusko vesoljno monarhijo". Vendarle so bile dejanske okoliščine precej bolj kompleksne, med drugim zaradi dinamike ruskih odnosov z zamejskimi Slovani, ki so s svoje strani reagirali na tuje pritiske, predvsem nemške. Poleg tega, kot izpostavlja Pospíšil (2016, str. 151), so večstoletni pangermanski napori Nemcev oz. "vzhodnih Germanov" na koncu tudi obrodili sadove in to tako leta 1871 kot tudi leta 1990, medtem ko Slovanom kaj takšnega ni niti približno uspelo in sicer "zaradi zgodovinskih in geopolitičnih dogodkov, v okviru katerih so se predvsem dogajale diferenciacija in disperzija – jezikovna, kulturna in politična – kot pa zbližanje in konvergenca".

zbiramo v imenu enega načela – bratske ljubezni do enakomislečih, ki pa ljubezni politike ne pozna in je tudi ne sme poznati" (Istomin, 1893, str. 20, v Prokudin, 2007, str. 57)[69].

Delo sanktpeterburškega odbora je močno zaznamoval njegov soustanovitelj in aktivni član Lamanski. Že pred Slovanskim kongresom v Moskvi je v njegovih razmišljanjih ideja slovanske enotnosti začela dobivati geopolitične razsežnosti. Lamanski je namreč relativno zgodaj prišel do sklepa o nujnosti obojestranskega interesa za sodelovanje med slovanskimi narodi in Rusijo, pri čemer bi se slednja morala tega bistveno bolj zavedati. To pa zato, ker jo hočeš nočeš kot sestavni del slovanskega sveta vidijo tudi na Zahodu. O tem pomenljivem primeru definicije Jaza s strani Drugega, ki se je zgodila v času njegove zaposlitve v prestižni Imperatorski javni knjižnici, je Lamanski (2010d, str. 32) zelo odkrito spregovoril leta 1860 ob zaščiti svojega magistrskega dela z naslovom *O Slovanih v Mali Aziji, v Afriki in v Španiji*:

> Moje službene obveznosti v Javni knjižnici, na oddelku za tuje pisatelje o Rusiji, so mi dale možnost za podrobnejšo seznanitev s pogledi zahodnih Evropejcev na Rusijo, njeno preteklost, sedanjost in prihodnost. Spoznal sem, da je v zavesti romansko-germanskega sveta naša Rusija neločljiva od drugih slovanskih narodnosti, da se mu slovanski svet zdi kot ena celota, ki ima svoje posebne naloge, pogosto popolnoma neskladne z njegovimi lastnimi videnji. Ko sem ta stališča presledil zgodovinsko, sem opazil, da izvirajo iz celotne zgodovine odnosov romansko-germanskih narodov do nas, Slovanov.

Posledično je Lamanski po vzoru poznih slovanofilov slovansko vprašanje vključil v teorijo "dveh svetov", t.j. grško-slovanskega in romansko-germanskega, ki se razlikujeta v verskem in družbenem smislu, kot tudi v samem bistvu, poglavitno pa je, da sta si zgodovinsko sovražna. To svoje videnje je sredi šestdesetih let razdelal v vrsti razprav, ki so bile objavljene v takrat najbolj prestižni ruski reviji *Otečestvenije zapiski*. Pripravil jih je na podlagi svojih študijskih popotovanj po slovanskih deželah med leti 1862 in 1864, ko se je med drugim mudil na Slovenskem, kot tudi na Slovaškem, kjer se je seznanil z rokopisom L'udovíta Štúra *Slovanstvo in svet prihodnosti* (Čurkina, 1995, str. 92; Rokina, 1998, str. 79). V zvezi s tem Prokudin (2007, str. 97-98) izpostavlja, da je že leta 1864 v razpravah z naslovom "Iz zapisov o slovanskih deželah" in "Italijanska in slovanska narodnost v političnem in literarnem odnosu" Lamanski začel omenjati možnost, da bi slovanski narodi imeli "vsem skupni organ za stike in dejavnosti" in sicer ruščino, s pomočjo katere bi posamezni delčki slovanstva postali organski deli "kolosalnega organizma", ki bi bil tako pripravljen na enakovreden

[69] Istomin, F. M. (1893). *Kratkij očerk dejatelnosti Sankt-Peterburgskogo Slavjanskogo blagotvoritelnogo obšestva za 25 let jego sušestvovanija, 1868-1893* [Kratek oris dejavnosti Sanktpeterburškega slovanskega dobrodelnega odbora v 25 letih svojega obstoja, 1868-1893]. Sankt Peterburg: Sankt-Peterburgskoje slavjanskoje blagotvoritelnoje obšestvo.

spopad z "germanskim strojem".[70] Kot je razvidno iz njegovega javnega predavanja, ki ga je imel na začetku leta 1867 na sanktpeterburški univerzi, se je namreč v luči krepitve nemške flote v Baltskem morju bal, da bi lahko Rusija, ki je zaradi Pariškega sporazuma izgubila izhod na Črno morje, doživela "grozen in nepopravljiv udarec v primeru, če Severni Nemčiji, združeni z Južno, končno uspe pogoltniti in ponemčiti avstrijske Slovane" (Lamanski, 2010a, str. 738).[71] V svoji doktorski disertaciji *O zgodovinski analizi grško-slovanskega sveta v Evropi*, ki jo je uspešno zagovarjal leta 1871, torej po Slovanskem kongresu v Moskvi, pa je že napovedal, da je konflikt z novo, veliko Nemčijo neizbežen. Do tega sklepa je Lamanski (2010č, str. 106, 107) prišel na podlagi pregleda razmišljanj vrste nemških piscev iz česar je zaključil, da imajo Slovane v primerjavi z Germani "za neprimerljivo nižjo raso in nikakor ne enakopravno" in da so po njihovem Slovani nezmožni "samobitnega političnega življenja". Zaradi tega naj bi bili Nemci tudi prepričani, da jih je sama Božja previdnost postavila za "vladarje, učitelje in obvladovalce" Slovanov, kar naj bi posledično tudi povsem opravičevalo "nadaljnji zmagoslavni pohod in osvajalsko gibanje germanske stihije na slovanski vzhod" (prav tam, str. 108).[72] Lamanski (prav tam, str. 113) je zato svojo analizo zaključil takole:

> Takšna je ta gospodujoča v Evropi, predvsem v Nemčiji, znanstvena teorija. Kdor trdi ali priznava, da jo ne pozna, ta le razkriva svojo iskreno ali zaigrano nevednost o nemški zgodovinski literaturi in ne more resnično in jasno razumeti niti tako imenovane srednje in nove zgodovine, niti medsebojnih odnosov Slovanov in Germanov v preteklosti in sedanjosti.

[70] Kot je bilo že izpostavljeno to ne pomeni, da je Lamanski videl ruščino kot edini slovanski jezik. Po njegovem bi namreč Slovani morali imeti v uporabi dva: "Svoje ljudsko narečje za ljudsko slovstvo in domačo rabo in ruski jezik za skupne zadeve, za odnose s slovanskimi in neslovanskimi sosedi, za visoko izobraževanje in znanost" (Čurkina, 1979, str. 453). Tudi zaradi tega je Lamanski "zavračal jezikovno spojitev Slovakov in Čehov ter Slovencev in Hrvatov, ker bi s tem oslabili vzgojno delo med lastnim ljudstvom" (Zajc, 2006, str. 166). Razprave Lamanskega v *Otečestvenih zapiskih* sicer odražajo tudi druge vplive Štúra, saj je po njegovem vzoru izrazil mnenje, da bi za to, da posvojitev ruščine kot jezika medslovanske komunikacije postane "nravstvena nuja" med Slovani, ruski jezik moral najprej postati nosilec velikih, univerzalnih načel ljubezni in svobode, ki so potrebne za "splošno človeško prosvetlitev" in da bi bilo kaj takšnega mogoče le po rešitvi nujnih ruskih notranjih problemov, kar bi Ruse dokončno naredilo za "velik zgodovinski narod" (Prokudin, 2007, str. 98).

[71] Ruski uradni krogi so sicer ravno v tistem času uspeli deloma rešiti vprašanje svoje vojaške prisotnosti v Črnem morju, pri čemer v navezi s Prusijo in v luči njene takratne zmage nad Francijo. Zunanji minister Gorčakov je tako leta 1870 s cirkularno noto o odstopu od Pariškega sporazuma sprožil sklic konference v Londonu, ki je leta 1871 Rusiji tudi uradno dovolila ponovno prisotnost njene vojne mornarice v Črnem morju, čeprav brez pravice prehoda skozi ožine. Ne glede na to pa je sprejem tako imenovane Londonske konvencije predstavljal diplomatsko zmago za rusko stran: "V resnici je konferenca navsezadnje sprejela ukinitev določenih členov pogodbe iz leta 1856, kakor je to zahtevala Rusija" (Hvostov, 1947a, str. 530).

[72] Po Lamanskem (2010e, str. 108-109) se takšen pristop na nemški strani upravičuje na podlagi "vse predhodne zgodovine evropsko-krščanske olike", kot tudi "višjih interesov in nalog sodobne civilizacije", pri čemer so Nemci v lastnih očeh upravičeni do naslednjega: "Nemčija se mora brez nadaljnjega povečati in razširiti svoje meje naprej na slovanski severo- in jugovzhod. K Prusiji je treba pridružiti avstrijsko Šlezijo, Češko, Moravsko, slovensko ozemlje na južnem Štajerskem, Korotan in Istro, ker ji je *nemško mesto Trst* nujno potrebno za vnaprej določeno gospodstvo na Jadranskem morju".

Lamanski je o nevarnosti z Zahoda in posledični potrebi po medslovanski enotnosti opozarjal tudi še kasneje, pri čemer je svoja razmišljanja najbolj sistematično predstavil leta 1892 v odmevni knjigi *Trije svetovi azijsko-evropske celine*. V njej je že uvodoma zavrnil pojmovanje Evrope kot posebnega in samostojnega dela zemeljske oble, češ da gre za sodobno nemško pretenzijo: "Evropa je dejansko polotok Azije in zato s slednjo tvori eno celoto, en del zemlje, ki po vsej pravici lahko nosi tudi naziv azijsko-evropske celine" (Lamanski, 2010e, str. 183). To skupno območje od Atlantskega do Tihega oceana po njegovem sestavljajo trije svetovi in sicer evropski, azijski ter srednji, ki vsak zase predstavljajo ločene zgodovinske tvorbe. Kot izpostavlja Prokudin (2007, str. 103) je pri tem šlo za posredno kritiko evropocentrizma in takratnih poskusov univerzalizacije evropske civilizacije kot najbolj dovršene, saj je Lamanski menil, da so vsi trije deli azijsko-evropske celine enakopravni in se razvijajo v skladu s svojimi notranjimi zakonitostmi.[73] Srednji svet tako poleg Rusije sestavljajo še balkanske dežele, evropska Turčija in obala Sirije. Združitveni naboj tega središčnega prostora naj bi se po Lamanskem (2010b, str. 185) nahajal v zgodovinsko-kulturni bližini njegovih narodov, ki v bistvu niso niti "dejanska Azija", niti "dejanska Evropa". Ta fleksibilni pristop mu je omogočil, da je v sicer večinsko pravoslavni del celine vključil ne le sirijske kristjane in armenske monofizite, temveč tudi katoliške Madžare. Tako po Lamanskem (prav tam, str. 226-227) dobimo naslednjo geografsko sliko:

> Površina ležečega med dejansko Evropo in dejansko Azijo tako poimenovanega nami Srednjega sveta obsega približno 24 milijonov kvadratnih kilometrov in vključuje vase ves ruski imperij (22.622.560), del prejšnjih poljsko-litovskih dežel Prusije, kjer se je še ohranila slovanska in litovska narodnost, del Šlezije, večji del Češke, vso Moravsko, južno Štajersko, del Koroške (Karantanije), vso Kranjsko, Goriško grofijo, Istro, vse avstro-ogrske dežele krone Sv. Štefana s Troedinim kraljestvom, t.j. Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo, Romunsko kraljestvo, kraljestvo Srbijo, kneževino Črno goro, Bosno, Hercegovino, kneževino Bolgarijo (z Rumelijo), kraljestvo Grčijo z otoki, vso evropsko Turčijo, vključno s Konstantinoplem, z ostalimi grškimi otoki, z vsem primorjem Sirije in Male Azije in z regijami azijske Turčije, ki mejijo na kavkaško gubernijo, v katerih živi starokrščansko prebivalstvo.

[73] Bistvena značilnost evropskega oz. "katoliško-protestantskega" dela azijsko-evropske celine je po Lamanskem (2010b, str. 214) v njenem "dualizmu", saj naj bi bila sestavljena iz romanskega in germanskega elementa, ki sta v stalnem in soodvisnem antagonizmu: "Ta dva elementa, romanski in germanski, pa se vendar nista tako pomešala, da bi se popolnoma zlila v enorodno celoto, in nista že tako razdeljena, da se ne bi mogla zbližati v številnih skupnih interesih in ponekod celo stremela k zvezam in zunanjim združitvam". Zato je za dinamiko odnosov v "dejanski Evropi" značilno tudi to, da se "pri vsakem poskusu združitve, ki vznikne med Romani, vedno pojavijo kot njihovi zavezniki tisti Germani in kot nasprotniki tisti Romani, ki so nezadovoljni z že doseženo, znano hegemonijo znotraj njihovega plemena" (prav tam, str. 216). V tem smislu se Lamanski ne bi strinjal s formulacijo o "nemško-francoskem vlaku", ki je zaokrožila po Sloveniji leta 2011 v luči razprav o možnih oblikah nadaljnjega slovenskega sodelovanju v evropskih integracijskih procesih (Žerdin, 2011). Prvič zato, ker je po njegovem takšen vlak lahko ali bolj nemški, ali bolj francoski, pač odvisno od trenutnih znotrajevropskih oz. romansko-germanskih razmerij, in drugič zato, ker Slovani na njem nimajo kaj početi.

Osrednjo vlogo v tem Srednjem svetu je Lamanski dodelil Rusiji, kot glavnemu povezovalnemu elementu, temeljnemu zaščitniku in garantu civilizacijskega razvoja tu živečih svobodnih ljudstev. Ob tem pa ni zmanjšal pomena drugih slovanskih narodov, ki jih je obravnaval kot sestavni del Srednjega sveta ravno zaradi podobnega razmerja do nemškega Drugega.[74] V zvezi s tem je izpostavil: "Obstoj v deželah, ki mejijo na Rusijo, nekaj milijonov njenih soplemenjakov in istovercev predstavlja izvor njene sile in mogočnosti, politične in kulturne, tako v sedanjosti, kot še bolj v prihodnosti" (prav tam, str. 202-203). Še več, posebej je izpostavil, da če bi obmejna območja Prusije in Avstro-Ogrske, kot tudi Turčije, imela popolnoma istorodno prebivalstvo, ki bi bilo po veri in rasi tuje ruskemu, "Rusija ne bi nikoli, seveda, mogla igrati v evropski in svetovni politiki velike vloge, ki ji je pripadla kot edini močni predstavnici interesov slovanstva in vzhodnega krščanstva" (prav tam, str. 203). Zato pa se mora ruska stran po Lamanskem (prav tam, str. 287-288) začeti tembolj zavedati dejstva, da "samo politika v življenju narodov ni zdaleč najbolj pomembna stvar" in da je potrebno pri avstrijskih Slovanih, še posebej cislajtanskih, predvsem staviti na "tiho in nežno" vplivanje, s širitvijo ruskega jezika, literature in duhovnosti: "Pronicalo bo tiho, neopazno, delujoč najprej na nekaj posameznikov, potem čez desetletja tu in tam na nakatere skupine po pet, deset ljudi, in na koncu, znova ne v enem desetletju, že na stotine ljudi in več".[75] Lamanski je torej nadgrajeval svoje ideje o medslovanskem sodelovanju še cela tri desetletja po Slovanskem kongresu v Moskvi tudi zato, ker je bil prepričan, da se lahko le na takšen način prepreči in zaustavi potujčevanje zahodnih in južnih Slovanov ter s tem Rusiji ohrani strateške partnerje in potencialne zaveznike na njenih evropskih mejah, s tem pa tudi njeno relativno moč in vpliv.

Obdobje največje popularnosti slovanskih idej v Rusiji je bil sicer čas med koncem krimske in začetkom rusko-turške vojne, torej med letoma 1856 in 1876. Ruski pristaši slovanstva so se pri tem najprej omejevali na pozive h kulturni vzajemnosti med Slovani, vendar se je to spremenilo z moskovskim kongresom leta 1867. Petrovich (1956, str. 286) tako opozarja, da se je po tem dogodku slovanofilstvo umaknilo panslavizmu z imperialističnimi in

[74] Lamanski (2010e, str. 208) je to stališče utemeljil takole: "Nenazadnje pa navkljub vsem notranjim razlikam in prepirom zahodnih in vzhodnih Slovanov obstaja skupen in trdno povezujoč jih pogled na njihovega zahodnega soseda – Nemca in globoko, v stoletjih upravičeno nezaupanje in odpor do njega".

[75] Podobnih misli je bil tudi drugi vidni predstavnik ruskega panslavizma, Orest Fjodorovič Miller, prav tako član Sanktpeterburškega slovanskega odbora. Tako kot Lamanski je namreč menil, da je za rešitev slovanskega vprašanja v prvi vrsti najprej potrebno urediti notranja ruska protislovja, kar pa zahteva svojevrsten pristop, z večjim poudarkom na "moralnih silah, namesto vojaških" (Miller, 1877, str. 89). Slovani se bodo sami "potegnili" k Rusiji, ko bo postala močna in prosvetljena, ko se bo "dvignil umski nazor" ruskega ljudstva "skupaj z njegovo materialno blaginjo in državljanskim udobjem" (prav tam).

ekspanzionističnimi cilji: "Po letu 1867 . . . je ruskemu panslavizmu začela dominirati ideja, da je velikoruski narod, s svojo dinastijo, naravni voditelj bodoče slovanske politične zveze". Vseeno pa velja poudariti, da enotnega programa ruskega panslavizma nikoli ni bilo, tembolj na uradni ravni, obstajala so le mnenja posameznikov o Vzhodnem vprašanju, med katerimi je bilo še vedno veliko takšnih, ki so se zavzemali za kulturni panslavizem. Vendar pa drži, da čim bolj se je približevalo obdobje Vzhodne krize, tem bolj radikalne so postajale slovanske teorije v Rusiji, ki so zahvaljujoč reformam in "glasnosti" močno odmevale v javnosti.

Najbolj dosledno politično doktrino panslavizma je v tem obdobju razvil Nikolaj Jakovlevič Danilevski in sicer v svoji znani zgodovinsko-filozofski knjigi *Rusija in Evropa*, ki je bila prvič objavljena leta 1871. V njej se ni omejil le na konstatacijo sovražnega odnosa zahodne Evrope do slovanstva, tako kot njegovi slovanofilski in konservativni predhodniki, temveč je dokazoval, da gre pri tem za vprašanje različnih kulturno-zgodovinskih tipov, ki so kot takšni stalnica v zgodovini človeštva. V zvezi s tem je postavil tezo, da Rusija lahko postane utemeljiteljica posebne kulturno-zgodovinskega tvorbe in aktiven subjekt svetovne zgodovine samo tako, da se poveže z vsem slovanstvom. Sovraštvo zahodne Evrope do Slovanov torej ogroža rojstvo nove civilizacije. Zato je Danilevski (2008, str. 158) tudi zapisal naslednji znameniti poziv:

> *Za vsakega Slovana: Rusa, Čeha, Srba, Hrvata, Slovenca, Slovaka, Bolgara (rad bi dodal tudi Poljaka), mora biti – za Bogom in Njegovo sveto Cerkvijo – ideja slovanstva najvišja ideja, višja od znanosti, višja od svobode, višja od izobrazbe, višja od vsake zemeljske dobrine*, ker niti ena od njih ni zanj dosegljiva brez njene uresničitve – brez duhovno, narodno in politično samobitnega, neodvisnega slovanstva; nasprotno, vse te dobrine bodo neizbežna posledica te neodvisnosti in samobitnosti.

Po Danilevskem je zato rešitev v združitvi vseh slovanskih narodov, tako v političnem, kot tudi kulturnem smislu. Obenem je ugotavljal, da do tega cilja, do Vseslovanske zveze, ni mogoče priti drugače kot s pomočjo oboroženega spopada. Vojna med Rusijo in Evropo je torej neizbežna in obenem potrebna, saj bo po eni strani pomagala "ozdraviti ruske kulturne bolezni", t.j. zanimanje za in ljubezen do Zahoda, po drugi pa "razplamtela vseslovanske simpatije", ki bodo med drugim v sebi raztopile "male spore med raznimi slovanskimi plemeni in smermi" (prav tam, str. 529). Znanstvenik je tudi menil, da bi po takšni vojni ruščini logično pripadla vloga skupnega slovanskega jezika, slovanske *lingue franca*, "zaradi normalnega delovanja vseslovanskega organizma in vzajemnega kulturnega vplivanja" (prav tam, str. 524). Politična oblika takšnega poenotenja mora biti "tesna zveza" slovanskih narodov, v kateri bi Rusiji iz objektivnih razlogov, t.j. ozemeljske razsežnosti in številčnosti

prebivalstva, pripadlo prvo mesto, vendar pa to ne bi vplivalo na neodvisnost drugih članic. Vseslovansko zvezo bi po Danilevskem (prav tam, str. 475-476) tako sestavljali naslednji deli: Ruski imperij s priključeno Galicijo in Zakarpatjem, Čeho-moravo-slovaško kraljestvo, Srbo-hrvato-slovensko kraljestvo, Bolgarsko kraljestvo, Romunsko kraljestvo, Grško kraljestvo, Madžarsko kraljestvo (brez slovanskih delov) in Carigrajska pokrajina.[76]

Danilevski ni bil edini ruski teoretik slovanske enotnosti, ki je v tistem času pozival k politični združitvi Slovanov. Med značilnimi predstavniki te smeri v ruskem slovanskem gibanju je bil tudi generalmajor Rostislav Andrejevič Fadejev, veteran spopadov s Čečenci in Turki ter avtor uradne zgodovine Kavkaške vojne, ki je potekala med leti 1817 in 1864. Svoj panslovanski program je predstavil leta 1869 v razpravi *Mnenje o vzhodnem vprašanju*. Slednjega je Fadejev bolj kot s Turčijo povezoval s položajem Slovanov v srednji Evropi. To pa zato, ker je imel za glavnega ruskega sovražnika "nemško pleme z njegovimi pretiranimi zahtevami" (Fadejev, 2005, str. 412). Le-to po njegovem tudi ne bi mirno gledalo, če bi Rusija osvobodila izpod turškega jarma balkanske Slovane. Zato je bila po njegovem rešitev vzhodnega vprašanja neločljivo povezana z rešitvijo celotnega slovanskega vprašanja. Gordijski vozel, ki ga bi bilo potrebno pri tem presekati, pa se je po njegovem nahajal na Dunaju (Miller, 1877, str. 90). Fadejev je bil namreč prepričan, da če se slovanski narodi ne bodo čim prej združili z Rusijo jih bodo njeni zahodni sosedje kulturno in politično dokončno strli: "Usoda vseh podonavskih narodov zdaj niha nad ostrimi iglami; ali bodo svobodni v zvezi z Rusijo, ali pa bodo najprej postali province, potem pa nižja rasa, 'Slovaki' madžarske Avstrije" (Fadejev, 2005, str. 395).

Fadejev je bil prepričan, da lahko pride do združitve slovanskih narodov le s silo in "na začetku samo z rusko silo" (prav tam, str. 416). V zvezi s tem je predlagal vzpostavitev konfederacije slovanskih narodov, v kateri bi vsak izmed njih imel "svojega vladarja za notranje zadeve in velikega slovanskega carja za skupne zadeve" (prav tam, str. 427). Pristojnost konfederalne oblasti bi morala obsegati vodstvo oboroženih sil in vprašanja zunanje politike, v nasprotnem primeru bi se osvobojene slovanske dežele "znašle v prejšnjem, ali še hujšem položaju" (prav tam, str. 398). Politični povezovalni jezik konfederacije bi morala postati ruščina, sicer bi se ponovil Praški kongres iz leta 1848 na katerem so "Slovani različnih narečij med sabo govorili po nemško" (prav tam, str. 407).

[76] Slovenski del Srbo-hrvato-slovenskega kraljestva bi vključeval vojvodino Kranjsko, Gorico, Gradiško, Istro, Tržaško pokrajino, dve tretjini Koroške in eno petino Štajerske do reke Drave (Danilevski, 2008, str. 475).

Obenem je izpostavil negativne posledice do katerih bi po njegovem prišlo, če Rusija ne združi slovanske narode in se "odreče svojemu zgodovinskemu poslanstvu" (prav tam, str. 412). V takšnem primeru bo izgubila nadzor nad Črnim morjem, v Evropi se bo "nesorazmerno" povečala nemška politična mogočnost, Poljska se bo spremenila v nemško prednjo utrdbo, predvsem pa bo Rusija ostala brez podpore štiridesetih milijonov Slovanov, "edinih zaveznikov, na katere lahko računa", ki bodo ob tem iz razočaranja obvezno "vstopili v sovražne vrste" (prav tam, str. 414). Kot je ta zelo neposredni diskurz Fadejeva povzel Pirjevec (1984, str. 261): "Rusija . . . je imela pred sabo samo dve poti: bodisi stopiti na čelo slovanskega sveta in odkorakati vse do Jadranskega morja, ali pa se umakniti za Dnjeper. Skratka, morala je izbrati med Slavijo in Azijo".

Le nekaj let po izidu te odmevne razprave, se je med Vzhodno krizo prvič pojavila priložnost udejanjiti v življenje panslovanske sanje o pregonu Turkov z Balkana in osvoboditvi Carigrada. Poleti leta 1875 je namreč izbruhnil upor v Bosni in Hercegovini, zatem pa še v Bolgariji, kot odgovor lokalnega srbskega in bolgarskega prebivalstva na grobo izživljanje turških oblasti ob pobiranju davkov (prav tam, str. 269). Uporniki so dobili podporo sosednjih Črne gore in Srbije, ki sta naslednje leto tudi vstopili v vojno s Turčijo. Podpora je prav tako prihajala iz Rusije, kjer se je že kmalu po začetku upora začelo zbirati dobrodelno pomoč. Pri tem je bil še posebej aktiven Sanktpeterburški slovanski odbor, pri čemer do te mere, da je zaradi povečanega obsega dela leta 1876 prišlo tudi do menjave vodstva, saj ga je prevzel kar knez Aleksander Ilarijonovič Vasiljčikov. Če se je namreč ob začetku upora zbiranje donacij omejevalo na pomoč bosanskim in hercegovskim beguncem, se je po juliju 1876, ko sta v vojno stopili Srbija in Črna gora, obseg dejavnosti močno razširil. Znotraj odbora je bila nova naloga definirana na naslednji način: "Brez zanemarjanja skrbi za žrtve vojne in nasilja, usmeriti glavne zaloge sredstev za zagotovitev pomoči velikodušnim bratskim narodom, ki so se vrgli v neenak boj, v veri v našo pomoč" (Vasiljčikov, 1883, str. 382-382). Tako se je tudi začelo pošiljanje prostovoljcev v srbsko vojsko.

Dejavnosti odbora pa so dokaj predvidljivo spravile v slabo voljo carja Aleksandra II. Pri balkanskem vprašanju je imel namreč zelo malo manevrskega prostora zaradi sporazuma z Avstro-Ogrsko in Nemčijo, tako imenovane Zveze treh cesarjev iz leta 1873, s katerim si je ruska diplomacija nadejala upočasniti avstrijsko-nemško zbliževanje. Skozi dobre odnose z Dunajem si je ruska stran tudi želela pridobiti zaveznika proti Veliki Britaniji, ki je bila takrat zelo aktivna v Centralni Aziji. Vendar pa je sporazum z Avstro-Ogrsko med drugim tudi

predvideval ohranitev *status quo* položaja in nevmešavanje na Balkanu: "Ob koncu 19. stoletja je bila politika Avstro-Ogrske glede osmanskega imperija usmerjena na ohranitev njegove celovitosti, ker bi oblikovanje neodvisnih slovanskih držav na mestu razpadle Turčije lahko postala nevarnost za obstoj večnacionalnega avstrijskega imperija" (Kirakosjan, 2016, str. 161). Zato je še leta 1875 ruski zunanji minister Aleksander Mihailovič Gorčakov le na zelo mehak in previden način predlagal Dunaju razmislek o tem, da bi se upornikom v Bosni in Hercegovini mogoče podelilo avtonomijo.

Od julija 1876 pa so v Rusiji simpatije za borbo "slovanskih bratov" začele hitro naraščati in na koncu prerasle v pravo gibanje solidarnosti. Takratni časopisi so o tem fenomenu med drugim poročali takole: "Dobrodelno gibanje v korist žrtvam vojne dobiva vse večji in večji razmah po vsej Rusiji in Peterburgu. Ženske iz vseh slojev družbe zbirajo drobiž po domovih, trgovinah in trgih. Uradniki z veseljem darujejo del svojih plač. . . Celo kmetje prinašajo prispevke" (Vinogradov, 2005, str. 37). Pri dvigu protiturškega vzdušja in pritisku na oblast je odigralo posebno vlogo gibanje prostovoljcev. V tem smislu je pomenljivo mnenje sodobnikov o tem, da se slovanski odbori, ki pošiljajo prostovoljce v Srbijo, borijo ne le s Turki, temveč še bolj z ruskimi oblastmi, z "gorčakovsko" diplomacijo, ki se nagiba k Zvezi treh cesarjev, kot tudi z neodločno držo obrambnega ministra Miljutina. S svojimi dejanji so torej želeli prisiliti oblast, da spremeni politiko in razglasi vojno (Nikitin, 1960, str. 327). Knez Vasiljčikov (1883, str. 379) je v zvezi s tem članom Peterburškega slovanskega dobrodelnega odbora sporočil naslednje:

> V tem trenutku javno mnenje v Rusiji ne potrebuje dodatne poživitve in bi bila agitacija slovanskega vprašanja nesmiselna zato, ker je ta vsenarodni val že stekel v živem toku od Urala do Donave. Vendar pa pred odborom predvsem stoji druga dolžnost, druga težka naloga: poskrbeti, da bi se potok, ki sem ga omenil, ta živi tok, ne razlival brezplodno in ne usahnil predčasno.

Svoje poglede na poslanstvo Rusije v balkanski regiji je Vasiljčikov sicer bolj podrobno predstavil v delu z naslovom *Vzhodno vprašanje*. Po njegovem mora rusko ljudstvo razumeti, da nima prijateljev in zaveznikov v zahodni Evropi, ki se poslužuje celo otomanskega cesarstva v svoji protiruski politiki. V tem smislu strmoglavljenje turške vladavine v jugovzhodni Evropi predvsem "zadeva Rusijo in ne predstavlja vprašanja zunanje politike, ali človečnosti, ali sočutja do drugih zatiranih narodov, temveč lastni interes ruskega naroda" (prav tam, str. 714). S tem, ko je Vasiljčikov formuliral bistvo poslanstva Rusije na Balkanu, je dejansko nakazal vojaško-politično doktrino panslavizma. Njeno bistvo je bilo v tem, da slovanski narodi nimajo in ne morejo imeti zaveznikov v Evropi razen Rusije in da Rusija v

Evropi nima zaveznikov, niti naklonjenih narodov, razen Slovanov. Prav tako je bil sestavni del tega pristopa v tem, da Turčija za Rusijo predstavlja stalno geopolitično grožnjo, zaradi česar odprava turške oblasti v jugovzhodni Evropi predstavlja življenjski interes ruskega naroda. Iz tega pe je sledil zaključek, da je edina pot za rešitev Vzhodnega vprašanja v popolnem pregonu Turkov s slovanskih dežel in vzpostavitvi enotne slovanske države, ki bi bila "federacije kneževin in kraljestev, na osnovi najbolj širokega sistema samoupravljanja" (prav tam, str. 719).

O takratnem javnem mnenju sicer zelo plastično priča eden najbolj znanih svetovnih romanov, *Ana Karenina*. Lev Nikolajevič Tolstoj ga je namreč napisal ravno v tistem obdobju, v nadaljevanjih pa je bil objavljen v reviji *Ruski vestnik* med leti 1875 in 1877. V epilogu knjige, ki je že sovpadel z izbruhom rusko-turške vojne, je plastično opisano tudi takratno panslovansko navdušenje, ki celo prepriča enega glavnih junakov romana, grofa Alekseja Kiriloviča Vronskega, da se javi med prostovoljce s celim eskadronom konjenikov v upanju, da bo svojo žalost nad izgubo ljubljene Ane utopil v spopadih s Turki. Sicer pa Tolstoj (1966, str. 343) skozi doživljanje enega svojih protagonistov, Sergeja Ivanoviča Kozniševa, natančno opiše, kako je naenkrat v ospredje "stopilo slovansko vprašanje, ki je prej v javnosti zgolj tlelo" in ki se mu je zaradi svojih znancev prepustil tudi on:

> V krogu ljudi, h katerim se je štel Sergej Ivanovič, niso tedaj govorili in pisali o ničemer drugem kot o slovanskem vprašanju in o srbski vojni. Vse, kar je sicer počela brezdelna množica, da si je preganjala dolgčas, so zdaj delali v korist južnih Slovanov. Plesi, koncerti, gostije, zdravice, ženske slavnostne obleke, pivo, gostilne – vse je izpričevalo simpatije do slovanskih bratov.

Koznišev se sicer ni strinjal "z marsičem od tistega, kar so govorili in pisali o tej stvari", saj je bilo po njegovem slovansko vprašanje "eno izmed modnih navdušenj, ki se venomer menjavajo in ki jih ima javnost za to, da se zamoti" (prav tam). Vendar je obenem "ugotavljal in priznaval tudi nedvomno navdušenje, ki se je venomer razraščalo, ki je spajalo vse družbene razrede v eno in ki mu je človek moral biti naklonjen" (prav tam). Tolstoj (1966, str. 343) je tako skozi Kozniševa izpostavil še en takratni pojav in sicer nastanek javnega mnenja: "Javnost je jasno izražala svojo željo. Narodova duša je dobivala izraz . . .".[77]

[77] Epilog *Ane Karenine* bi bil moral biti objavljen že spomladi 1877, vendar se je na koncu pojavil v tisku šele januarja naslednje leto, pri čemer kot ločena knjižica v samozaložbi (Troyat, 1967, str. 355-356). To pa zato, ker je urednik revije *Ruski vestnik* Mihail Nikiforovič Katkov dvakrat zavrnil Tolstojev rokopis. Menil je namreč, da je bil pisatelj v sklepnem delu romana preveč skeptičen do slovanske stvari, še posebej z upodobitvijo Kozniševega brata Levina, ki dvomi o upravičenosti prostovoljcev, da grejo na vojno brez uradnega dovoljenja. Tudi po spremembi besedila se ta zadržani odnos čuti v zaključku knjige, saj Tolstoj (2016, str. 343) piše o tem, da "v tem splošnem zanosu najhuje tiščijo naprej in najglasneje vpijejo vsi tisti, ki se dotlej niso mogli uveljaviti in ki se jim je godila krivica; vrhovni poveljniki brez vojske, ministri brez ministrstev, časnikarji brez časnikov

Pod pritiskom tega vzdušja v družbi je začel oktobra 1876 tudi Aleksander II. menjati svoje negativno stališče glede dejavnosti slovanskih odborov. Carska oblast je sicer že vseskozi budno spremljala njihovo delovanje prek azijskega sektorja zunanjega ministrstva, ki je bilo zadolženo za območje vzhodnega Sredozemlja (Pirjevec, 1984, str. 246). Tokrat pa je skozi zunanje ministrstvo odborom posredovala namig, naj začnejo bolje opremljati prostovoljce. V istem času je tudi sredi ministrskega zbora začelo prevladovati mnenje o potrebi po vojaškem posredovanju proti Turčiji. Do napovedi vojne je posledično prišlo aprila 1877. Takoj na prvem zasedanju sanktpeterburškega odbora po izbruhu spopadov je Vasiljčikov (1883, str. 421) že prebral osnutek veselega sporočila "vseh podanikov" carju ob tem razvoju dogodkov:

> V celem svetu ni takšnih sil, ki bi lahko po svoji volji kakor koli ujele podobo tega navdušenja, ki ga je poln ruski narod v sedanji slavnostni svetovno-zgodovinski minuti svojega življenja. . . . V tej veseli pripravljenosti tvojega vernega ljudstva, da gre po poti prostovoljnega trpljenja k označenemu s tvoje strani velikemu in svetemu cilju. . . . Smrt za rešitev bratov je najboljša uporaba življenja.

Dejansko je bil po zmagovitem zaključku vojne, med katero so ruski vojaki prikorakali do Carigrada, februarja 1878 v San Stefanu podpisan mirovni sporazum, ki je v svojem bistvu zagotavljal dolgo pričakovano suverenost balkanskih narodov. Srbija in Črna Gora, ki sta prej imeli avtonomijo v okviru Turčije, sta pridobili neodvisnost. Bosna in Hercegovina ter Bolgarija pa sta postali avtonomni kneževini.

Vendar pa so te geopolitične spremembe, ki so med drugim pomenile močno okrepitev položaja Rusije na Balkanu vznemirile druge evropske sile. Le-te so zavrnile pogoje sanstefanovskega mirovnega sporazuma in vztrajale pri sprejemu novega. Rusija je na koncu morala popustiti in se tako junija 1878 v Berlinu udeležiti kongresa na katerem so bile prisotne še Turčija, Velika Britanija, Francija, Nemčija in Avstro-Ogrska. Novi sporazum, ki je bil tam podpisan, je spremenil pogoje iz San Stefana. Tako je bila Bolgarija razdeljena na dva dela, pri čemer je postal avtonomen le njen severni del. Neodvisnost Srbije in Črne gore je bila sicer potrjena, vendar sta bili njuni ozemlji občutno zmanjšani, Avstro-Ogrska pa je okupirala Bosno in Hercegovino (Vinogradov, 2005, str. 5). V tem smislu zgodovinsko poslanstvo Rusije, kot ga je videl

---

in načelniki strank brez pristašev". Poleg tega je Tolstoj (2016, str. 377) upodobil starega kneza Ščerbackega, ki mu nikakor ne gre v glavo, "zakaj so vsi Rusi tako iznenada vzljubili slovanske brate, ko jaz ne čutim nobene ljubezni do njih". Kuzmic (2016, str. 101) zato ugotavlja, da "je en najbolj popularnih svetovnih romanov o prešuštvu bil cenzuriran ne zaradi svoje spolne vsebine, temveč zaradi političnega pogleda izraženega v epilogu". Seveda pa tudi to na svojevrsten način priča o intenzivnosti panslavističnih čustev, ki so takrat zajela rusko družbo in njeno intelektualno elito, kjer je kar naenkrat postalo sprejemljivo stališče, da če "vlada ne izpolnjuje volje državljanov", lahko tedaj "družba razglasi svojo voljo" (Tolstoj, 2016, str. 376).

Vasiljčikov in drugi člani Sanktpeterburškega slovanskega odbora, ni bilo izpolnjeno, uresničile pa so se bojazni Fadejeva o zavistnem "nemškem plemenu", ki ne bo dovolilo Rusiji urediti zadev na Balkanu po svoji volji. Berlinski kongres namreč ni le prekrižal načrtov in upanja ruskih panslavistov glede polne osvoboditve južnih Slovanov, temveč je tudi močno prizadel prestiž Rusije kot države. Starosta ruske diplomacije, dolgoletni zunanji minister Gorčakov, je tako v pismu Aleksandru II. potožil, da je berlinski sporazum "najbolj črna stran v moji službeni karieri," pri čemer je car k tem grenkim besedam lastnoročno pripisal naslednje: "V moji tudi" (Pirjevec, 1984, str. 280).

3.4. Odpoved slovanstvu in obrat k panaziatizmu

V luči tega splošnega razočaranja zato ni presenetljivo, da je po Berlinskem kongresu v Rusiji nastopilo novo obdobje v odnosu do slovanske ideje. Interes zanjo je namreč strmo upadel in bil v bistvu nepomemben, vse do začetka naslednjega stoletja. O tem verjetno najbolj nazorno priča samorazpustitev Moskovskega slovanskega odbora leta 1878, kar ni le oslabilo dejavnosti odborov v drugih regijah, temveč tudi nenadoma prekinilo stike in povezave s slovanskimi deželami, ki so se vzpostavljale zadnjih nekaj desetletij. Sanktpeterburški slovanski odbor pa se je preoblikoval v nepolitično družbeno organizacijo, ki se je v drugem delu svojega obstoja, t.j. v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, omejil na ohranjanje literarnih stikov in knjižno izmenjavo s slovanskimi kulturnimi centri in družbenimi delavci. To stanje je opazil tudi takratni avstro-ogrski veleposlanik v Rusiji in kasnejši zunanji minister Avstro-Ogrske knez Alois Lexa von Aehrenthal, ki je na Dunaj poročal o tem, da je opazil "pomanjkanje zanimanja – verjetno bi se ga lahko bolj točno opisalo kot apatijo – ki prevladuje v tem trenutku v ruski družbi za vse slovansko" (Beneš, 1947, str. 115, v Vyšný, 1977, str. 14)[78].

O tem novem obdobju ruskega samopojmovanja in odnosa do slovanstva zelo nazorno pričajo umetniške stvaritve pisatelja Fjodora Mihailoviča Dostojevskega. Slednji je sicer v zadnjem letu svojega življenja aktivno deloval tudi v okviru Sanktpeterburškega odbora in v tem kratkem obdobju postal celo njegov idejni vodja. Ta manj znana vloga Dostojevskega se je začela leta 1880, ko je po spremembah v članski sestavi postal namestnik predsednika. Zato je

[78] Beneš, E. (1947). *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky* [Razmišljanja o slovanstvu: glavni problemi slovanske politike]. Praga: ČIN.

tembolj zanimivo, da je slovanstvo pri Dostojevskem v bistvu brez praktične ravni. Ni se namreč naprezal za širitev ruskega kulturnega vpliva v slovanskih deželah, tako kot Lamanski, prav tako ni več pozival k dokončnem izgonu Turkov iz slovanskih dežel, kot so to počeli Danilevski, Fadejev in Vasiljčikov. Zanj slovansko združevanje ni bila več politična zadeva, temveč "vprašanje višje duhovne združitve", pri čemer niti ne za zaščito Rusije ali rusko-slovanske civilizacije, temveč za zaščito vsega človeštva pred nevarnostjo katolicizma in protestantizma. Za Dostojevskega (1984, str. 85) je šlo torej pri Vzhodnem vprašanju "v bistvu za rešitev usode pravoslavja", to pa je pomembno samo zato, ker je "usoda pravoslavja zlita s poslanstvom Rusije".

Dostojevki tudi sicer ni skrival svojega zadržanega odnosa do ostalih Slovanov in slovanske ideje. O tem se je tudi jasno izrekel v svojem dnevniku iz leta 1877, torej v času, ko je bila v Rusiji panslovanska mrzlica na vrhuncu. Ne glede na to, kakšna naj bi bila videti svoboda Slovanov v prihodnje – "ali bo to nekakšna federacija majhnih osvobojenih plemen . . . ali pa bodo nastale posamezne majhne vladavine" – bo po njegovem njihov odnos do ruske strani problematičen: "Rusije ne bo – in je tudi prej ni – nihče tako sovražil, ji zavidal, jo opravljal ter bil celo njen odkrit sovražnik, kakršna bodo postala vsa ta slovanska plemena, brž ko jih bo Rusija osvobodila, Evropa pa privolila v to, da jih prizna za osvobojene!" (Dostojevski, 2007, str. 249, 250). To pa zato, ker bodo po Dostojevskem (prav tam, str. 252) po naravi stvari težko ostali hvaležni za tako veličastno in nesebično rusko žrtev, ki jo bodo na novo interpretirali kot zvit poskus nadvlade in raje iskali zagotovilo in pokroviteljstvo za svojo svobodo pri zahodnih državah:

> Že takoj na začetku bodo kajpada sprejeli ustavo, uvedli parlament, odgovorne ministre, oratorje in govore. Ob tem bodo strašno zadovoljni in navdušeni. Opijanjeni bodo, ko bodo v pariških in londonskih časopisih o sebi brali telegrame, ki bodo vsemu svetu oznanjali, da je po dolgem parlamentarnem viharju padla vlada v Bolgariji ter da so sestavili novo iz liberalne večine in da je kakšen njihov Ivan Čiftlik navsezadnje le privolil v to, da postane predsednik sveta ministrov.

Vendar pa po njegovem pri Slovanih ne bo problematičen le njihov servilen odnos do Zahoda, temveč tudi medsebojna nestrpnost, saj "slovanskega združevanja na podlagi bratstva in sloge še zelo dolgo ne bodo razumeli", zaradi česar se bodo njihove "državice ves čas prepirale, ves čas bodo druga drugi zavidale in druga proti drugi spletkarile" (prav tam, str. 252, 254). Podobno pritlehne bodo te slovanske tvorbe do Rusije, ki jo bodo "klevetale pred Evropo" in govorile po vsem svetu, da so one same "izobražena plemena, zmožna najvišje evropske kulture, Rusija pa je barbarska država, mračen severni velikan, preganjalec in sovražnik

evropske civilizacije, ki niti ni povsem slovanske krvi" (prav tam, str. 252). To bodo počele navkljub temu, da bodo globoko v sebi "zmeraj nagonsko čutile", da je Evropa njihov "naravni sovražnik" in da bodo ne glede na vse "v trenutku kakšne hude nesreče za pomoč prosile Rusijo" (prav tam). Dostojevski se zato tudi vpraša, kaj ima od vsega tega Rusija in ali se ji je sploh treba žrtvovati za "toliko pritlehnega, smešnega sovraštva in nehvaležnosti" in se ukvarjati "z omejenostjo in trmo Slovanov, z njihovimi slabimi navadami, z njihovo nedvomno in skorajšnjo izdajo slovanstva v prid evropskih oblik politične in socialne ureditve, na katere se bodo pohlepno vrgli" (prav tam, str. 253, 254). Presenetljivo je njegov odgovor na to pritrdilen. Vendar ne zaradi želje po ozemeljskem povečanju, ali kakšne druge koristi od ostalih Slovanov: "Rusija ne bo imela kaj jemati od Slovanov – ne od njihovih idej, ne od literature, kajti temu, da bi nas učili, so vsi še strašno nedorasli!" (prav tam, str. 254). Razlog, zaradi katerega mora biti Rusija navkljub vsemu pripravljena na to, da "ob kakšni priložnosti celo izdere meč" za ostale Slovane je povezan s tem, da morajo po njegovem narodi živeti "za višje, nesebične ideje in za višje cilje služenja človeštvu", saj bodo sicer "zagotovo propadli, odreveneli, oslabeli in umrli" (prav tam, str. 253, 255). Po Dostojevskem mora biti torej Rusija zainteresirana za slovansko idejo ne zaradi ostalih Slovanov, temveč njim navkljub. Njen cilj ne sme biti geopolitično koristoljubje, temveč duševna izpopolnitev. Rusija mora biti torej proslovanska predvsem zaradi same sebe, zaradi svojega višjega poslanstva, svoje vsečloveške misije, kar pa je po njegovem tudi bistvo same ruske ideje.[79]

Nadaljnja zgodovina slovanskega vprašanja v Rusiji v 19. stoletju ni bogata z dogodki. Počasno ugašanje Sanktpeterburškega slovanskega dobrodelnega odbora je po Berlinskem kongresu sicer trajalo še dve desetletji, dokler ni leta 1899 organizacija zašla v resno krizo. Pri tem je šlo za neposredno posledico reakcije ruskih oblasti na poskus enega od njegovih članov, da bi se v imenu Rusije angažiral za slovansko stvar v tujini. Gre za generala Visariona Visarionoviča Komarova, ki se je kot član izvršnega odbora društva junija 1898 udeležil vseslovanskega kongresa v Pragi ob priložnosti obeležitve 100. letnice rojstva

[79] V zvezi s tem velja izpostaviti, da je vidni češki filozof in politik Tomáš Garrigue Masaryk imel Dostojevskega za "resničnega predstavnika ruskega duha in ruske revolucije" (Kohn, 1948, str. 71). Zato se mu je v svoji študiji o Rusiji, ki je prvič izšla leta 1913 v nemščini, tudi posebej posvetil. Med drugim je napisal naslednje: "Vsečlovek Dostojevskega – če ga pozorno proučimo – je pravzaprav šovinist. Če je Rusija in samo Rusija sveta, če ima Rusija in samo Rusija resnično, odrešujočo vero, potem iz tega sledi, da mora Rus šteti svojo ruskost – ali, kot Dostojevski pogosto pravi, svoj rusizem – za nekaj enkratnega, izjemnega in povsem samosvojega" (Masaryk, 1967, str. 114). V zvezi s tem je še izpostavil, da je za Dostojevskega "slovanska ideja, v bistvu, sinonim za rusko idejo" (prav tam, str. 108-109) Kot izpostavlja Jegorova (2010, str. 352) je bilo verjetno tudi zato Masarykovo ime dolgo časa nezaželeno v Rusiji: "Njegova dela o 'ruskem vpašanju' so bila prepovedana tako s strani carske, kot tudi sovjetske cenzure".

Františka Palackega.[80] Na uradnem sprejemu v čast slovanskih novinarjev je namreč v svojem nastopu med drugim dejal, da "je slovansko gibanje na Ruskem vse zavzelo, od koče do carske palače", da "ne smemo doma nikdar pozabiti, da smo sinovi jednega očeta in jedne matere" in da "je samo v jedinosti moč", ker "imamo samo jednega sovražnika", saj "se je po porazu Francije Germanija zopet utrdila, lotila se je nas Slovanov" ("Shod slovanskih časnikarjev v Pragi", 1898, str. 2). Uradni Dunaj se je na povedano odzval s tem, da je Komarova najprej izgnal, potem pa še uradno protestiral pri ruskih oblasteh. V zvezi s tem je treba posebej izpostaviti, da se je uradna ruska stran od njegovega obnašanje ogradila in zanj ni imela niti najmanjšega razumevanja, zaradi česar je kasneje tudi posredovala proti njegovemu imenovanju, ko je bil leta 1899 izvoljen za predsednika Sanktpeterburškega slovanskega odbora (Vyšný, 1977, str. 21). Posledično so bila aprila 1900 sprejeta nova pravila organizacije, ki jih je potrdilo tudi rusko notranje ministrstvo. Iz njih je sicer izhajalo, da ima le-ta še naprej namen "pospeševati razvoj slovanske vzajemnosti in duševne edinosti Slovanov z Rusijo" in da ima lahko "stike s predstavniki slovanskih narodov" (Gantar Godina, 1994, str. 18). Vendar pa so nova pravila tudi jasno določala, da mora novoizvoljenega predsednika potrditi vlada, kar je pomenilo, da je po začetnem obdobju svojega večinoma avtonomnega razvoja Sanktpeterburški slovanski odbor v začetku 20. stoletja postal "v najboljšem primeru organizacija dovzetna za vladne želje, v najslabšem pa poluraden vladni organ" (Zlatar, 2004, str. 264).

Ta razvoj dogodkov je sicer vzpodbudil nekaj poskusov ustanovitve novih organizacij. Tako je general Andrej Andrejevič Bogoljubov predlagal vzpostavitev Vseslovanske matice, ki bi poleg slovanske knjižnice, muzeja in kongresnega prostora imela tudi lastno gimnazijo (Nenaševa, 1992, str. 37). Vendar je ta ideja ostala le na papirju, saj niti organizacijski odbor, ki naj bi operacionaliziral pobudo, ni zmogel opredeliti nadaljnjih korakov. Brez praktičnih rezultatov je ostal tudi projekt krožka Slovanski pogovor, ki ga je Ilja Vladimirovič Kamenski vzpostavil po zgledu bivšega Sanktpeterburškega slovanskega odbora. Člani krožka so si prizadevali razviti "nov slovanski svetovni nazor" in izhajali iz teze o tem, da "vseslovansko združevanje ni samo po sebi *cilj* panslavizma, temveč služi le kot *sredstvo* za razvoj *vseslovanske kulture* s skupnimi prizadevanji posameznih slovanskih narodov" (prav tam, str. 39). S tem so se ruski teoretiki slovanske ideje v začetku 20. stoletja vrnili tja, kjer so začeli

[80] General Komarov je bil dejansko polkovnik ruske carske vojske, ki pa je leta 1876 napredoval v čin generala srbske vojske zaradi njegovih zmag v bitkah, ki jih je izbojeval med črnogorsko-turško vojno. Tudi zato je bil med "najbolj priljubljenimi ruskimi slovanofili" (Gantar Godina, 1994, str. 39).

"prvi odkritelji" slovanskega sveta, znanstveniki-slavisti iz prve polovice 19. stoletja, in sicer k literarni medslovanski vzajemnosti in dejavnostim za krepitev kulturnih stikov vseh slovanskih narodov. Kot je namreč ugotavljal sam Kamenski glede novega odnosa do slovanske ideje med svojimi ruskimi sonarodnjaki: "Vsakemu, ki se je odločil spregovoriti o slovanski vzajemnosti in vseslovanskem združevanju, so se smejali, kot da bi bil norec" (prav tam, str. 44).[81]

Takšen odnos sicer ni bil povsem brez razloga. Deloma je šlo namreč za posledico odmevnih dogodkov v Bolgariji, kjer so si leta 1887 navkljub ruskemu nasprotovanju za vladarja izbrali Ferdinanda I., nemškega princa iz katoliške hiše Saxe-Coburg-Gotha. To je pustilo globoko razočaranje v Rusiji, ki se je smatrala za upravičeno pokroviteljico dežele, saj je slednja nastala kot avtonomna kneževina le slabo desetletje prej ravno zahvaljujoč tisočim ruskim vojaškim žrtvam (Jelavich, 1974, str. 201). Kot je izpostavil Pirjevec (1984, str. 327) je zaradi bolgarske krize "zbledelo veliko panslavističnih čustev, ki so še vedno vztrajala v ruskem javnem mnenju", ruska vlada pa je "pretrgala diplomatske odnose s Sofijo". V tem smislu se je z ruske perspektive nenavadno hitro izpolnila napoved Dostojevskega (2007, str. 252), da "bodo začeli vsi ti osvobojeni Slovani navdušeno siliti v Evropo". Tudi v tem kontekstu je zato treba gledati na znani rek carja Aleksandra III., ki je zaznamoval to obdobje, da ima Rusija samo dve zaveznici in sicer "njeno vojsko in mornarico" (Serov, 2004, str. 526). Njegova ocena je bila tembolj pravilna zato, ker se je zaradi suma, da je imel pri bolgarskemu obratu na Zahod prste vmes tudi "železni kancler" Bismarck, ruska stran leta 1887 odločila, da ne obnovi svojega sodelovanja v Zvezi treh cesarjev (Kissinger, 1994, str. 165).

Največja slovanska država se je tako ob koncu 19. stoletja osredotočila predvsem nase in na svoj Vzhod. V bistvu bi se lahko reklo, da se je usmerila od panslavizma k panaziatizmu. Celo bodoči car Nikolaj II. se je še kot carevič v letih 1890 in 1891 podal na veliko popotovanje v vzhodno Azijo. Na poti ga je spremljal knez Esper Esperovič Uhtomski, ki si je v dnevnik popotovanja zapisoval fantazije o tem, s kakšnim veseljem bi Azijci sprejeli rusko oblast, saj naj bi v ruski civilizaciji in nacionalnem karakterju ponovno odkrili elemente, ki so v skladu z njihovim pogledom na svet. To pomembno spremembo so opazili tudi drugi, vključno s takratnimi avstrijskimi Slovani. Tomáš Garrigue Masaryk (1919, str. 167), češki filozof, ki je kasneje postal prvi predsednik Češkoslovaške, je tako leta 1913 v nemščini izdal knjigo o

[81] V tej zvezi je pomenljivo naslednje nesentimentalno opozorilo Aškerca (2006, str. 77), ki je na podlagi svojega popotovanja po Rusiji ob prelomu stoletja zapisal: "Da pa me čitatelji ne bodo krivo razumeli, moram jim kar iz začetka podreti neko iluzijo. Slovenec, ki potuje na Rusko, naj nikar ne misli, da ga bodo Rusi bogve kako prijazno sprejemali, ker je Slovenec in Slovan. Ne!".

zgodovini ruske misli, v kateri je posebej izpostavil protoevrazijstvo Uhtomskega, ki je slavil duhovno sorodnost med Rusijo in Azijo ter vzneseno pisal o "ruskem azijskem programu". Med Slovenci pa je to novo vzdušje najbolj plastično opisal pesnik Anton Aškerc (1904, str. 37) in sicer v pesnitvi "V kupéju", ki je bila prvič objavljena leta 1901 v reviji *Ljubljanski zvon*:

Mi Rusi, veste, smo sedaj
zapíčili se tja v Kitaj.

Po glavi hodi nam Amúr,
Mandžurija in Port-Artúr,

Bohára, Hiva, Merv, Herát . . .
Pozabili smo na zapad . . .

Slavjanofilstvo, moj gospod,
pri nas ni več moderno tod,

pa tudi nič ne nese nam! . .
No v Aziji centralni – tam,

hej, trgovina nam cvetí,
dobiček tam se naredí!

Kaj čete! Takšen je naš svet! . . .
Izvolite par cigaret?

4.5. Neoslavizem in ruska "diplomatska Cušima"

Vendar pa je ruska obsedenost z Vzhodom doživela hud udarec na začetku 20. stoletja in sicer zaradi rusko-japonske vojne v letih 1904-1905. Uničujoč poraz in izguba mednarodnega prestiža, ki ga je doživela Rusija tako na kopnem kot na morju ni prispevala le k revoluciji 1905. leta, temveč tudi k ponovni usmeritvi njene pozornosti na Zahod. To je bila neposredna posledica dejstva, da je v pomorski bitki pri Cušimi ruska stran izgubila ne le svojo tihomorsko, temveč tudi baltsko floto, ki je bila poslana okoli Rta dobre nade v okrepitev na Daljni vzhod. Tako je Rusiji v času, ki ga je v Evropi zaznamovala pomorska oboroževalna tekma med Veliko Britanijo in Nemčijo, ostala samo še flota v Črnem morju (Pirjevec, 1984, str. 390). Slednja pa je bila pri svojem gibanju omejena z določili Londonske konvencije o ožinah iz leta 1841, s katero so evropske sile določile, da so Bospor, Marmarsko morje in Dardanele zaprte za prehod vseh vojaških ladij, razen tistih, ki bi pripadale zaveznicam Turčije v primeru vojne.[82] Ruska stran je zato že leta 1907 v stikih z britansko poskušala doseči spremembo mednarodnopravnega režima s ciljem, da bi Rusija "dobila pravico do

[82] Velika Britanija in Francija sta to določilo izkoristili med Krimsko vojno, ko sta v pomoč Turčiji v Črno morje poslali svoji vojni ladjevji (Figes, 2010, str. 64).

svobodnega prehoda svojih vojnih ladij skozi morske ožine tako s Črnega morja na Sredozemsko morje kakor tudi v obratni smeri", vendar so bila ta prizadevanja neuspešna (Hvostov, 1947b, str. 192). Svoj položaj je probala nasloviti tudi z izvedbo Druge haaške mirovne konference, ki je trajala od junija do oktobra leta 1907 in se je osredotočila ravno na pomorsko vojskovanje: od trinajstih sprejetih konvencij jih je bilo kar osem posvečenih vojni na morju.[83] Vendar pa dogodek, ki mu je predsedoval vodja ruske delegacije Aleksander Ivanovič Nelidov, takratni ruski veleposlanik v Franciji, ni povsem dosegel svojega cilja omejitve oboroževanja, saj Nemčija ni želela obrzdati rasti svoje flote, Velika Britanija pa je med sklepne dokumente konference predlagala tudi konvencijo o minah (prav tam, str. 187). Do poteze je bila ruska stran zelo zadržana, saj se je takrat zaradi relativne pomorske šibkosti pri obrambi zanašala ravno na mine, pri čemer so njene veljale za tehnološko najbolj dovršene, zato te konvencije na koncu tudi ni podpisala.

V tem smislu ne preseneča, da je ruski zunanji minister Aleksander Petrovič Izvolski leta 1908 poskušal izkoristiti krizo, ki jo je v Turčiji povzročila vstaja mladoturkov, da končno spremeni to stanje. Zaveznika je našel v svojem avstro-ogrskem kolegu Aehrenthalu, bivšem veleposlaniku v Sankt Peterburgu, ki je bil prav tako zaskrbljen nad razvojem dogodkov, saj bi lahko nova turška oblast postavila pod vprašaj sklepe Berlinskega kongresa, ki so med drugim prisodili upravljanje Bosne in Hercegovine ravno Avstro-Ogrski. Na srečanju v moravskem Buchlau 16. septembra 1908 sta zato sogovornika dosegla načelno razumevanje glede nadaljnjih korakov. V zameno za ruski pristanek na aneksijo province je Izvolski namreč želel podporo Avstro-Ogrske za prost prehod ruskih ladij skozi Bospor in Dardanele, za kar naj bi se zavzela tudi pri Nemčiji. Prav tako naj bi mu avstro-ogrska stran obljubila, da bo v primeru razpada otomanskega cesarstva pristala na obnovitev meja Srbije in Črne gore kot so bile predvidene v sanstefanski pogodbi. Dosežen je bil tudi dogovor o proglasitvi Bolgarije kot samostojne kraljevine. Ena od posebnosti tega srečanja je bila sicer ta, da se navkljub pogovoru in doseženim dogovorom "ni nič zabeležilo na papir" (Vyšný, 1977, str. 129). Obstaja pa arhivirana reakcija carja Nikolaja II. na poročilo Izvolskega o doseženi

[83] Šlo je za konvencije o postopkih ravnanja s sovražnimi trgovskimi ladjami pri izbruhu sovražnosti, o predelavi trgovskih ladij za vojne namene, o polaganju podmorskih avtomatskih kontaktnih min, o bombardiranju s strani pomorskih sil v času vojne, o položaju ranjenih v pomorski vojni, o omejitvah pri zasegu v pomorskih spopadih, o uvedbi mednarodnega sodišča za pomorski vojni plen in o pravicah in dolžnostih nevtralnih sil v primeru pomorske vojne (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2017a).

vezani trgovini, ki je bila nadvse pozitivna: "To bi bila rešitev večnega vprašanja. Jaz si bom zapomnil 8. september 1908. leta" (RGIA, v Kostrikova, 2017, str. 129)[84].

V svojem navdušenju pa sta car in njegov zunanji minister pozabila na to, da je bila Rusija od leta 1906 ustavna monarhija. Šlo je za posledico koncesij, ki so sledile porazu v vojni z Japonsko in izbruhu domače revolucije (Pirjevec, 1984, str. 412). To je pomenilo, da je imela po novem poleg vlade s premierom tudi parlament in javno mnenje. Ruska zunanja realpolitika se je tako nepričakovano soočila z realnostjo svoje nove notranje politike. To je Izvolskemu postalo jasno dva tedna po srečanju v Buchlau, ko je prek predstavnika zunanjega ministrstva, ki ga je zastopal na redni vladni seji, o svojih pogovorih končno obvestil ministrski zbor. Predsednik ruske vlade Pjotr Arkadjevič Stolipin in minister za finance Vladimir Nikolajevič Kokovcov sta namreč ob novici izgubila živce, o čemer pričajo tudi zapiski enega od prisotnih ruskih diplomatov: "Na zasedanju Sveta ministrov je Kokovcov tako kričal, da je bilo že nedostojno. Grozna kakofonija. Splošne jeze na nas se ne da opisati. Še posebej je besen Stolipin" (AVPRI, v Kostrikova, 2017, str. 130)[85]. Posledično je zbor ministrov enoglasno zavrnil možnost kompenzacije Rusije s strani Avstro-Ogrske in sprejel stališče, da če že ruska stran ne more preprečiti aneksije se mora na mednarodni konferenci postaviti v vlogo zaščitnice svojih interesov, kot tudi Turčije in balkanskih držav (prav tam).

Reakcija javnosti, ko je Avsto-Ogrska v skladu s svojim razumevanjem dogovora obeh zunanjih ministrov javno oznanila priključitev Bosne in Hercegovine, je bila še hujša. Kot izpostavlja Pirjevec (1984, str. 445): "Vest o aneksiji je vzbudila pravo nevihto protestov v Srbiji, Turčiji in Rusiji, kjer je tisk obtožil ministra za zunanje zadeve, da je za krožnik leče prodal slovanske interese Avstriji".[86] V Beogradu so mu očitali, da je pravoslavne Srbe v Bosni in Hercegovini formalno prepustil na milost in nemilost Avstro-Ogrski, prek nje pa Nemčiji, in jim onemogočil možnost, da bi se v prihodnje združili s svojimi sonarodnjaki iz Srbije. Še posebej neprizanesljivi so bili ruski novinarji in komentatorji, ki se pri kritikah niso

[84] Rosijskij gosudarstvenij istoričeskij arhiv [Ruski državni zgodovinski arhiv], Fond 1962, Op. 5, L. 125. Nikolaj II. je imel v mislih datum po starem, julijanskem koledarju, ki je v Rusiji ostal v uporabi do revolucije. Zunanja ministra sta se namreč srečala 16. septembra po sodobnem, gregorijanskem koledarju, kar pa je bilo 3. septembra po julijanskem, car pa je bil o tem obveščen pet dni kasneje, torej 8. septembra po starem koledarju.

[85] Arhiv vnešnjej politiki Rosijskoj imperiji [Arhiv zunanje politike Ruskega imperija], Fond A. A. Savinskogo, D. 57, L. 162-163.

[86] Gre za svetopisemsko prispodobo. Izak, sin Abrahama in Sare, je imel z ženo Rebeko dvojčka, starejšega Ezava in mlajšega Jakoba. Nekega dne je Ezav po celodnevnem lovu prišel domov zelo lačen in se za krožnik okusne leče, ki jo je takrat skuhal Jakob, odrekel svojemu položaju prvorojenca. Ezav je torej za trenutno potešitev lakote, za pregovorni krožnik leče, prodal svojo dediščino zvitemu Jakobu, ko pa je spoznal svojo napako, je bilo že prepozno, da bi si povrnil blagoslov. Tisk je torej Izvolskega primerjal z naivnim Ezavom.

prav nič brzdali. *Novoje vremja* je tako zapisalo: "Nemogoče je, da bi Rusija ostala ravnodušna pričevalka tega, kako Nemci podžigajo Balkan z vseh strani in upravljajo s Slovani, kot z zabito čredo" (Kostrikova, 2017, str. 131). *Birževije vedomosti* niso bile 26. oktobra nič manj neposredne: "Ruska birokracija, v obliki diplomacije, se je osramotila pri slovanskem vprašanju in utrpela poraz, ki ni manjši od tistega pri Mukdenu. Slovansko idejo mora zdaj rešiti narod" (prav tam, str. 134). Tako kot Gorčakov v času Vzhodne krize je Izvolski torej spoznal, kako čustveno je lahko rusko javno mnenje glede slovanstva in kako učinkovit pritisk lahko glede tega izvaja na predstavnike uradnih struktur. To mu je na koncu otežilo opravljanje svojega dela, kar je opazil tudi britanski veleposlanik Arthur Nicolson (AVPRI, v Kostrikova, 2017, str. 150)[87], ki je v svojem poročilu iz Sankt Peterburga jasno opisal protislovni položaj Londonu:

> Izvolski je bil omejen z javnim mnenjem pri sebi doma . . . Predstavniki in eksponenti ruskega javnega mnenja so sprejeli takšno stališče, ki je delalo trdo in dosledno zunanjo politiko skoraj nemogočo. Kričali so o svoji naklonjenosti in podpirali upanja in stemljenja malih balkanskih držav, bili so nasilni v svojih grožnjah Avstro-Ogrski in Nemčiji, obenem pa stalno poudarjali, da si v nobenem primeru ne bi želeli, da bi se Rusija začela vojskovati. Silili so g. Izvolskega, da zavzame trdo stališče in mu očitali upogljivost in slabost, nesposobni dojeti to elementarno dejstvo, da so mu ravno oni, kolikor so mogli, zavezovali roke.

Posledično se je Evropa na začetku leta 1909 dejansko znašla zelo blizu vojne, saj je bila februarja 1909 avstro-ogrska vojska že mobilizirana za možen poseg proti Srbiji, ki je zaradi aneksije zahtevala lastne kompenzacije (Taylor, 1956, str. 248). Na koncu se je položaj pod pritiskom Nemčije umiril, vendar pa je epizoda pustila zelo grenak priokus: diplomatski manever, ki naj bi bil dolgoročno spoprijateljil Rusijo in Avstro-Ogrsko ju je na koncu skregal, rusko stran pa pri tem še ponižal.

Dodatna ironija te zgodovinske epizode je v tem, da izlivi proslovanskih čustev na strani ruske javnosti niso okrepili slovanske solidarnosti, temveč so jo oslabili. To pa zato, ker je šla ruska reakcija v navzkriž s stališči zagovornikov neoslavizma, ki so aneksijo Bosne in Hercegovine podpirali. Čeprav Vyšný (1977, str. 49) izpostavlja, da je sam izraz neoslavizem ruska skovanka, ki jo je prvič uporabil bivši gospodarski minister in glavni urednik dnevnika *Slovo* Mihail Mihailovič Fjodorov, je gibanje dejansko zraslo že desetletje prej v habsburški monarhiji. Šlo je za reakcijo avstrijskih Slovanov, predvsem Čehov, na velikonemški radikalizem, ki se je še posebej jasno pokazal leta 1897, ko so padle Badenijeve jezikovne

[87] Arhiv vnešnjej politiki Rosijskoj imperiji [Arhiv zunanje politike Ruskega imperija], Fond 138 – Sekretnij arhiv ministra [Tajni arhiv ministra], D. 288/290, L. 4-5.

naredbe, ki naj bi uvedle češčino kot dodatni jezik "notranje službe" na Češkem, poleg že obstoječe nemščine (Gantar Godina, 1989, str. 513). Vendar pa je ta poskus kompromisne rešitve jezikovnega vprašanja na lokalni ravni zaustavila ogorčena nemška reakcija v celotni monarhiji, zaradi katere je na koncu padla takratna avstrijska vlada. Razočarani Čehi so na nastali položaj odgovorili z izvedbo Slovanskega kongresa leta 1898.[88] Ruska oblast se je takrat od njega distancirala, o čemer priča tudi ostra poteza proti generalu Komarovu, ki se je kongresa udeležil na svojo pest. Aehrenthal je imel zato kot takratni avstro-ogrski veleposlanik v Peterburgu prav, ko je ugotavljal, da se "aktivna baza panslavizma ne nahaja v Rusiji, ampak med slovanskimi narodnostmi dvojne monarhije" (Beneš, 1947, str. 127, v Vyšný, 1977, str. 14)[89].

Čehi, kot tudi drugi avstro-ogrski Slovani, so posledično v ruskem porazu v vojni z Japonsko videli skriti blagoslov, saj vojaška katastrofa ni le preusmerila ruske pozornosti nazaj na Evropo, temveč je tudi privedla do pomembnih notranjepolitičnih sprememb v sami Rusiji. S sprejeto ustavo je namreč postala bolj sprejemljiva in zanimiva za tiste Slovane, ki so bili sicer kritični do ruskega absolutizma: "Demokratizacija v Rusiji naj bi dokazovala, da je nezaupanje do ruske politike neupravičeno" (Gantar Godina, 1994, str. 87). Češki časopis *Národní listy* ("Rusko po miru", 1905, str. 1, v Vyšný, 1977, str. 40-41)[90] je zato septembra 1905 takole komentiral podpis mirovne pogodbe v Portsmouthu s katero je Rusija Japoncem prepustila vpliv nad Mandžurijo in Korejo:

> Najbolj pomembna posledica Miru v Portsmouthu za celotni slovanski svet bi bila, če bi Rusi namesto tega, da se osredotočajo na najbolj oddaljene dele Daljnega vzhoda, kjer so doživeli takšen velikanski polom, zdaj preusmerili svojo pozornost nazaj na njihove zahodne in južne meje v Evropi in zagotovili moralno in diplomatsko obrambo za svoje slovanske brate, ki so izpostavljeni smrtni nevarnosti s strani razbesnele tujske plime, ki vse bolj izpodjeda obale slovanstva in ogroža samo srce evropske Rusije.

Prav zaradi te bojazni pred vsem večjim nemškim političnim in gospodarskim vplivom je začel po letu 1905 vodja mladočeške stranke Karel Kramář odločneje propagirati novo vizijo medslovanskega sodelovanja, s ciljem "priznati Slovane kot enega konstitutivnih narodov v Avstriji" (Gantar Godina, 1994, str. 11). Novo slovansko politiko je teoretično sicer razdelal že leta 1895 in 1899 v svojih člankih o češkem državnem pravu in prihodnosti Avstrije, poudarek pa je bil na poglobitvi medsebojne vzajemnosti avstrijskih Slovanov, ki bi v končni

[88] Po Gantar Godini (2002, str. 376) je ravno "kongres leta 1898 prerasel v gibanje, ki ga je kasneje Karl Kramář poimenoval novoslovanstvo, nemški poročevalci pa neoslavizem".
[89] Beneš, E. (1947). *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky* [Razmišljanja o slovanstvu: glavni problemi slovanske politike]. Praga: ČIN.
[90] Rusko po miru [Rusija v miru]. (1905, 3. september). *Národní listy*, str. 1.

fazi omogočila drugačno politiko do Rusije. Kramář je namreč verjel, da bi "tesnejše sodelovanje z Rusijo pripomoglo tudi k večji neodvisnosti Avstrije od Nemčije" (Gantar Godina, 2002, str. 376). Izvedba tega načrta pa je zahtevala podporo Poljakov, ki so bili poleg Čehov najštevilčnejši slovanski narod v monarhiji.

V luči demokratičnih sprememb v Rusiji in vse večjega raznarodovalnega pritiska na Poljake v Prusiji se je zdelo, da je končno napočil pravi trenutek za kakovostni preskok v medslovanskih odnosih.[91] Ti upi so bili tembolj upravičeni, ker so zahvaljujoč volilni reformi Slovani v novem sklicu avstrijskega državnega zbora leta 1907 prvič predstavljali parlamentarno večino.[92] Kot izpotavlja Grdina (2010, str. 77) se je izvolitev prvih treh državnih dum v Rusiji v letih 1906 in 1907 zdela slovanskim cislajtanskim parlamentarcem "primerna spodbuda za navezavo stikov z zastopniki ljudstva v Sankt Peterburgu". Prvi posvet pobudnikov takšnega medparlamentarnega sodelovanja je potekal 27. oktobra 1907, vodil pa ga je ljubljanski župan Ivan Hribar in sicer kot novoizvoljeni član avstrijskega državnega zbora in uveljavljeni zagovornik slovanske ideje. Podpredsedniška položaja pobude sta prevzela Kramář in ukrajinski poslanec Mikola Pavlovič Hlibovicki, vsi trije pa so se že maja 1908 skupaj podali v Sankt Peterburg z namenom, da na prvem shodu slovanskih parlamentarcev poudarijo, da si od Rusije želijo sodelovanja, ki bi "temeljilo na načelih enakopravnosti, svobode in bratstva" (Gantar Godina, 1994, str. 111). Sicer pa naj bi bil "največji dosežek raziskovalnega obiska avstrijskih Slovanov v Sankt Peterburgu dejstvo, da so Kramář in njegovi kolegi zagotovili podporo vodstva ruskih Poljakov za neoslovansko gibanje" (Vyšný, 1977, str. 49). To se je zgodilo na srečanju z Romanom Dmowskim, vodilnim poljskim politikom, ki je bil hkrati vodja vplivne Narodne demokratske stranke in poljskega kluba v ruski Dumi, na katerem je slednji potrdil poljsko udeležbo na načrtovanem vseslovanskem kongresu.

[91] Upanja, povezana z rusko politično obnovo, so bila tako velika, da so takratni slovanski politiki in publicisti resno obravnavali možnost nastanka v bližnji prihodnosti slovanske federacije pod vodstvom Rusije. Osnovna načela takšne "slovanske zveze" so bila celo objavljena v pariški reviji *La Revue Slave* aprila 1906, temeljila pa so na polni enakopravnosti veroizpovedi in narodov, z avtonomnimi nacionalnimi entitetami, ki bi bile združene v federaciji ali carinski uniji. Avtor tega predloga je bil Vsevolod Pavlovič Svatkovski, sodelavec liberalnega časopisa *Rus*, ki se je med drugim izrekel proti uvarovski formuli "pravoslavja, avtokracije in narodnosti" kot temelju ruske identitete (Nenaševa, 1984, str. 182). Njegov program so naklonjeno obravnavali celo avstrijski in ruski Poljaki (Kostrikova, 2017, str. 87-88).

[92] V zvezi s tem Grdina (2010, str. 73) izpotavlja, da "čeprav so imeli Slovani v dunajskem parlamentu enega poslanca nad polovico, so bili glede na delež, ki so ga predstavljali v prebivalstvu zahodne polovice dvojne monarhije (60%), še vedno zapostavljeni, Nemci (36%) pa številčno privilegirani".

V okviru obiska so se Hribar, Kramář in Hlibovicki srečali tudi z ministrskim predsednikom Pjotrom Arkadjevičem Stolipinom, ki je bil prisoten pri njihovem srečanju z ruskimi sogovorniki. To je bilo v ljubljanskem *Slovenskem narodu* zelo ambiciozno interpretirano kot znak tega, da ruski premier "v principu soglaša z njihovim programom in da je pripravljen v tej smeri uravnati svojo politiko" ("Preobrat v slovanski politiki", 1908, str. 1). Pravi razlog za Stolipinovo prisotnost je sicer opisal sam Hribar (1984, str. 579), ki je v svojih spominih izpostavil, da "njegov pozdrav ni veljal toliko nam kot osebam, kolikor parlamentarnim zastopnikom avstrijskih Slovanov, prišedšim v obisk k svojim tovarišem v ruskem parlamentu". Dejansko so bile ruske uradne strukture do aktivnosti svojih in avstrijskih poslancev previdne, če ne celo zadržane. Zunanji minister Izvolski je v pogovoru s takratnim avstro-ogrskim veleposlanikom Leopoldom Berchtoldom celo neposredno izrazil upanje, da do predlaganega vseslovanskega kongresa ne bo prišlo (Beneš, 1947, str. 179, v Vyšný, 1977, str. 80)[93]. Londonski *The Times* ("The Slav Delegates in Russia", 1908, str. 9) je prav tako opazil, da čeprav so bile ruske oblasti "blagohotno nastrojene" do Kramářa in njegovih tovarišev, so ves čas ohranjale "strogo nevtralno stališče do slovanskih srečanj".

Izvedba I. novoslovanskega kongresa v Pragi, ki je potekal julija 1908, je bila zato že sama po sebi uspeh.[94] Še večji dosežek pa je predstavljala prisotnost številčno močne ruske in poljske delegacije, pa čeprav so bili med Rusi "predvsem predstavniki desnega centra, ki so obenem veljali za slovanofile starega kova" (Gantar Godina, 1994, str. 120). Kongres se je uradno sicer imenoval "pripravljalni", ker naj bi predvsem trasiral pot do vseslovanskega srečanja v Peterburgu leta 1909, vendar se je že tudi na njem obravnavalo zelo konkretne zadeve. Ena je bila možnost vzpostavitve investicijsko usmerjene Slovanske banke, po vzoru nemške Deutsche Bank, druga pa izvedba slovanske industrijske razstave v Rusiji, tudi zaradi interesov čeških podjetnikov, ki so v ostri konkurenci s svojimi nemškimi tekmeci računali na slovanske dežele za svoje nove trge (Vyšný, 1977, str. 101-106). Razprava o razstavi se je tudi neposredno navezala na ključno temo srečanja in sicer vprašanje poljsko-ruske sprave. Kot je povezavo nazorno pojasnil ljubljanski *Slovenski narod*, ki je potek vseslovanskega shoda v Pragi zelo pazljivo spremljal: "Ta razstava je bila mogoča samo, če se je udeleže Poljaki in naravno je, da je bila udeležba Poljakov odvisna od tega, *če se med Poljaki in med*

[93] Beneš, E. (1947). *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky* [Razmišljanja o slovanstvu: glavni problemi slovanske politike]. Praga: ČIN.
[94] Isto velja za zagon dveh novih slovanskih društev v Rusiji in sicer Društva za slovansko kulturo v Moskvi in Društva za slovanske vede v Sankt Peterburgu, ki sta bili ustanovljeni na pobudo Kramářa. Po Gantar Godini (1994, str. 18) so bili to "rezultati nove, proslovanske usmeritve Rusije".

Rusi doseže sporazumIjenje" ("Slovanski shod v Pragi", 1908, str. 1). Do tega presenetljivega koraka, ki ga je slovenski časnik označil za "pretresljiv moment", je prišlo v trenuku, ko je član poljske delegacije Ludwik Straszewicz, sicer novinar iz Varšave, vstal in izjavil, da "so Poljaki pripravljeni podati Rusom in vsem Slovanom roke na skupno delo, dasi pristopajo k temu delu s strahom v srcu, ker pokaže razstava njihovo zaostalost, katere so krive *neblage razmere pod rusko vlado*" (prav tam). Na povedano je reagiral vodja ruske delegacije Mihail Vasiljevič Krasovski, član ruskega Državnega sveta in predsednik peterburškega Kluba družbenih delavcev, ki je v imenu prisotnih Rusov "izrekel Poljakom zahvalo, da so pripravljeni *pozabiti storjene jim krivice*", nakar so "med burnim ploskanjem" on in drugi ruski delegati "*šli k Poljakom in jim podali roke*" (prav tam). Krasovski (Národní rada česká, 1910, str. 65, v Vyšný, 1979, str. 110)[95] je sicer v imenu ruske delegacije predlagal še sprejem naslednje resolucije, ki so jo ostali člani kongresa soglasno podprli:

> Pripravljalni kongres slovanskih delegatov priznava koncept slovanskega razumevanja kot uresničljivo možnost, sposobno doseči pozitivne rezultate, in izjavlja, da se nujni predpogoji za prenehanje nesporazumov med slovanskimi narodi lahko dosežejo samo z univerzalnim priznanjem in uresničenjem načela enakosti in neoviranega razvoja narodnega in kulturnega življenja vsakega naroda.

Zadovoljstvo nad sprejemom tega dokumenta je izrazil tudi Dmowski, kot vodja poljske delegacije, ki je ob tem poudaril: "Popolnoma se strinjamo z resolucijo, ki jo je predlagal ruski zastopnik, saj ta resolucija predstavlja pomemben korak ruske delegacije k spravi z nami" (prav tam). V imenu Poljakov je prav tako "zagotovil prisotnim, da bodo odslej šteli slovansko stvar za svojo lastno stvar" ("S slavjanskogo sjezda v Prage", 1908, str. 215).

Kot glavni organizator dogodka je bil Kramář zato lahko upravično ponosen nad doseženim. Tako kot je bil lahko le par mesecev kasneje upravičeno razočaran nad posledicami aneksijske krize, ki je obrnila na glavo vse njegove dotedanje napore. Še včerajšnje pobratime je namreč kot kakšen cunami odpljusknila na nasprotujoče si bregove mednarodnega javnega mnenja. Če je med avstrijskimi Slovani veljalo, da priključitev Bosne in Hercegovine pomeni dobrodošlo povečanje deleža slovanskega prebivalstva v dvojni monarhiji in korak naprej k "slovanizaciji Avstro-Ogrske", tudi v dolgoročno korist Srbije, je bila med Rusi poteza sprejeta kot nacionalna sramota (Vyšný, 1979, str. 79). Kot izpostavlja Pirjevec (1984, str. 447): "Za Rusijo je bila to resnična 'diplomatska Cušima', ki je v javnem mnenju vzbudila val protestov in ogorčenih premislekov o nemoči, v katero je padel imperij". Takšna je bila vsaj

[95] Národní rada česká [Češki narodni svet]. (1910). *Jednání 1. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908* [Srečanje 1. pripravljalnega slovanskega kongresa v Pragi 1908]. Praga: Nákl. Národní rady české.

reakcija ruske javnosti, ki je po vzhodni krizi v 1870-ih letih znova z vso silo opozorila nase. Tudi sicer je treba upoštevati, da je "bosanska kriza, še posebej njena ostra faza, ki je skoraj privedla do vojaškega konflikta v Evropi, pustila globoko sled v ruski družbi" (Kostrikova, 2017, str. 164). Zunanji minister Izvolski se je kot predstavnik uradnih struktur pogovorov z avstro-ogrsko stranjo lotil na podlagi realpolitičnih izhodišč in interesov ruske države. Na koncu pa je bil prisiljen zanikati bistvo svojih pogovorov in se začeti ukvarjati z Balkanom na način, ki se mu je z "gentlemanskim dogovorom" z Aehrenthalom sicer poskušal izogniti: "V resnici se ni kaj dosti brigal za interese slovanskih ljudstev in se je raje poskušal dogovoriti, za njihovimi hrbti, z avstrijsko vlado" (Pirjevec, 1984, str. 444-445). Kot poudarja Vyšný (1979, str. 40) je bilo zato obnovljeno zanimanje Rusije za Balkan predvsem "posledica povečanega pritiska, ki ga je pod novim političnim sistemom izvajalo javno mnenje, pa čeprav omejeno, ki je bilo nacionalistično po naravi in zelo zainteresirano za dobrobit pravoslavnih balkanskih Slovanov". V tem smislu niti ni tako čudno, da so v ruskih uradnih krogih v svoji stiski začeli za nastali položaj celo kriviti I. novoslovanski kongres, ker da naj bi njegova uspešna izvedba uradni Dunaj tako prestrašila, da se mu je mudilo z rešitvijo bosanskega vprašanja (prav tam, str. 138).

Oblikovalci ruskega javnega mnenja pa niso bili neprizanesljivi le do svojih uradnih predstavnikov, temveč tudi do avstrijskih Slovanov. Ivan Porfirjevič Filjevič, profesor ruske zgodovine na varšavski univerzi in udeleženec praškega novoslovanskega kongresa, je tako že sredi oktobra 1908 v časopisu *Novoje vremja* idejnega očeta neoslavizma obtožil dvoličnosti: "Gospod Kramář, ki je s takšnim žarom in elokvenco še nedavno izjavljal, da je udarec proti kateremu koli delu slovanstva udarec proti vsem Slovanom, zdaj mirno in samozavestno daje aneksiji svojo 'moralno' odobritev" (Vyšný, 1979, str. 136). Dmitrij Nikolajevič Vergun, nekdanji izdajatelj dunajske revije *Slovanski vek*, ki se je leta 1907 preselil v Rusijo, pa je dobra dva tedna kasneje kot novinar istega časopisa v njem objavil članek z naslovom "Militantni avstroslavizem" v katerem je skritiziral avstrijske Slovane in "njihov nerealistični sen slovanizacije habsburškega cesarstva" (prav tam). Nič manj ogorčen ni bil Platon Andrejevič Kulakovski, namestnik predsednika Sanktpeterburškega slovanskega odbora, ki se je nekaj mesecev kasneje v reviji *Slavjanskije izvestij*a celo spravil na novoslovansko geslo bratstva, enakosti in svobode. Po njegovem je bilo namreč brez jasne praktične opredelitve teh pojmov le prazna fraza. To pa zato, ker ne more biti govora o "enakosti" med Rusijo in kakšno Bolgarijo ali Črno goro, tako kot je po stoletjih konfliktov težko jemati resno "bratstvo" med Rusi in Poljaki, razumevanje "svobode" ruskega človeka, ki ima lastno rusko

državo, pa prav tako "ne ustreza konceptu svobode Čeha, Slovenca, Hrvata, ki sanja samo o tem, kako bi se bilo mogoče rešiti nemškega ali madžarskega jarma ali pa vsaj sprostiti zanko, zategnjeno okoli vratu Slovana" (Kulakovski, 1909, str. 871-872).

Navkljub tem kritikam sta se Kramář in Hribar maja 1909 vrnila v Sankt Peterburg, da ugotovita, če se da še kaj rešiti. Vendar je bilo za kaj takšnega že prepozno. Kot ugotavlja Vyšný (1979, str. 129) so se "kakršna koli upanja, ki so jih ruske oblasti morebiti gojile o pripravljanesti ali sposobnosti Slovanov v haburškem cesarstvu obrzdati Aehrenthalovo pustolovsko politiko, razblinila z avstro-ogrsko aneksijo Bosne in Hercegovine". Če je Stolipin prej še zagotavljal Kramářu, da se bo položaj ruskih Poljakov izboljšal, zdaj ni imel več razlogov za takšen konstruktiven pristop. To je prišlo najbolj do izraza pri vprašanju statusa chełmenskega območja, etnično mešanega okrožja na vzhodni meji Poljskega Kraljestva, ki so si ga ruski desničarji že desetletja prizadevali izvzeti iz poljske sestave in preoblikovati v rusko gubernijo, da bi dokončno "zaščitili" pravoslavni del njene populacije pred katoliškim vplivom preostalega prebivalstva. Spomladi leta 1909, le nekaj mesecev po aneksijskem debaklu, jim je ruska vlada končno ustregla in poslala v zakonodajni postopek predlog, da se provinco priljuči ruskemu delu imperija in podredi generalnemu gubernatorju v Kijevu (Gieysztor in drugi, 1982, str. 490). Stolipin je pri potezi vztrajal ne glede na to, da je med Poljaki sprožila vsesplošno zgražanje in primerjave s "četrto delitvijo Poljske" (Vyšný, 1977, str. 168). Dmowski se je zato udeležil srečanja z avstrijskimi parlamentarci predvsem zaradi tega, da nedvoumno pojasni, zakaj se Poljaki po novem distancirajo od neoslavizma (prav tam, str. 146). Stolipin, ki je sicer prišel na slavnostno kosilo v čast slovanskih gostov, pa je bil pozoren na to, da njegova prisotnost ni presegla izključno družabnega okvirja. Kot poudarja Grdina (2010, str. 78): "Prvi minister imperatorja Nikolaja II. je zelo pazil, da so njegovi sestanki s slovanskimi parlamentarci iz habsburške monarhije imeli neuraden značaj. Njegovi pogovori z gosti iz Francjožefovega cesarstva so se dotikali zgolj gospodarskih in kulturnih vprašanj". To je v svojih spominih potrdil tudi sam Hribar (1984, str. 580): "O politiki se sploh ni govorilo".

Tako se je torej izpel neoslavizem, ki je bil sicer usmerjen na rusko spravo s Poljaki in vzpostavitev dolgoročnih prijateljskih odnosov Rusije z Avstro-Ogrsko. V Rusiji je sicer še nekaj časa odzvanjal skozi publikacije kot je bila revija *Slavjanski mir*, ki je začela izhajati ob

izbruhu aneksijske krize, pri čemer z aktivnim angažmajem Slovenca, Janka Lavrina.[96] Gibanje se je sicer poleg kulturnega, znanstvenega in ekonomskega sodelovanja zavzemalo tudi za svoboden nacionalni razvoj (Erickson, 1964, str. 31). Cilj je bil vzpodbuditi vzdušje notranjih reform v habsburškem cesarstvu, ki bi pomagale Slovanom pridobiti status enak tistemu, ki so ga imeli Nemci in Madžari. Prav tako so krožile ideje o tem, da bi drugi Slovani znotraj ruskega cesarstva, t.j. Poljaki, Ukrajinci in Belorusi, dobili pravico do samouprave. Ne glede na svojo vero naj bi katoliški in pravoslavni Slovani sodelovali drug z drugim, v nekakšni uresničitvi vizije nekdanjega revolucionarja Bakunina. Neoslavizem je bil torej bolj osredotočen na ljudi, kot pa na politiko (Halecki, 1952, str. 342). Vendar pa ti poskusi niso obrodili sadov, tako zaradi nemško-madžarskega nasprotovanja, kot tudi zadržkov na ruski strani, še posebej po aneksijski krizi (Seton-Watson, 1946, str. 321-322). Razplet slednje so Rusi intepretirali v smislu dvoličnosti avstrijskih Slovanov, zaradi česar so postali skeptični do Kramářevih izjav, tudi tiste z zadnjega novoslovenskega kongresa v Sofiji leta 1910, ko je dejal: "Mi neoslovani stojimo na stališču, *da ni Slovan tisti, ki zatira katerikoli slovanski narod*" ("Slovanski dnevi v Sofiji", 1910, str. 1).

Kot izpostavlja Tuminez (2000, str. 134) je v naslednjih letih v ruskih medijih prišlo do kritičnega premisleka o zunanji politiki na splošno, pri čemer so liberalni, desno nacionalni in socialistični časopisi začeli družno "grajati dragi ruski avanturizem v imenu nevrednih slovanskih zaveznikov". Še več, ko so Srbi, Bolgari in Črnogorci v okviru Balkanske zveze leta 1912 na presenečenje velikih sil nepričakovano sprožili prvo balkansko vojno proti Turčiji je liberalno *Ruskoje slovo* označilo Srbe za "otroke, ki morajo odrasti" (prav tam). Vseeno pa je bil zaradi ponižanja, ki ga je doživel ob aneksijski krizi, uradni Sankt Peterburg prisiljen, da podpira Beograd, že zaradi svojega ugleda in vtisa o vplivu na Balkanu. Atentat na habsburškega nadvojvodo Franca Ferdinanda 28. junija 1914 v Sarajevu in posledični avstro-ogrski ultimat je tako Rusijo postavil v položaj, ko je Srbijo enostavno morala vzeti v bran. Celo novi zunanji minister Sergej Dmitrijevič Sazonov, ki sicer ni bil naklonjen vojni, je

[96] Belokranjčan Lavrin se je po zaključku gimnazije leta 1907 odpravil na študij v Sankt Peterburg tudi zato, da bi se izognil služenju vojaščine v mačehovski Avstro-Ogrski: "Poln sovraštva do habsburških gospodarjev in prezirljiv do nemškega jezika je želel postaviti slovanski branik proti imperiju" (Ljunggren, 2014, str. 54). Kot je pojasnil v prvi številki revije, je bil njen namen prispevati k "realizaciji ideje kulturnih stikov in medsebojne seznanitve Slovanov med sabo", s ciljem "skupnega dela kot obzidja pred pritiski in odvisnostjo od močnejših sosedov" (Lavrin, 2011, str. 194). Revija je prenehala izhajati leta 1911, Lavrin pa je kmalu začel delati kot dopisnik konservativnega dnevnika *Novoje vremja*, za katerega je med I. svetovno vojno tudi poročal s srbske fronte. Boljševiška revolucija ga je zalotila v Veliki Britaniji, kjer je tudi našel zatočišče: leta 1918 je postal docent, leta 1921 pa profesor za ruski jezik in literaturo na University College v Nottinghamu (Glonar, 2013).

prišel do zaključka, da "rusko ljudstvo ne bo nikoli oprostilo carju, če bo dovolil, da bo Rusija ponovno ponižana (kot leta 1909)" (Tuminez, 2000, st. 143). Nemčija, kateri interesi so se širili na Balkan in v Turčijo, pa se je postavila na stran Habsburžanov. Manifest carja Nikolaja II. z dne 2. avgusta 1914 je zato pomenljiv, saj v uvodu sicer najprej omenja "bratska čustva ruskega naroda k Slovanom", v nadaljevanju pa izrecno poudari, da mora Rusija reagirati zaradi "njenega položaja sredi velesil" (Erickson, 1964, str. 33). Tudi sicer je bilo z uradno napovedjo, da se Rusija zavzema za slovansko emancipacijo mišljena predvsem "osvoboditev" Poljakov od Nemcev in njihova združitev znotraj ruskega protektorata (Seton-Watson, 1946, str. 276). Takšno oceno je kot takratni očevidec dogodkov podal tudi Levine (1914, str. 685), ki je v zvezi s tem opozoril, da "ruska vlada razmišlja o aneksiji tistih provinc stare Poljske, ki zdaj sestavljajo dele Avstrije in Prusije" in da zato pri razglasu Poljakom, da se "združijo pod žezlom ruskega carja" ne gre dejansko "za nič drugega kot izraz tega imperialističnega programa". V tem smislu Edvard Beneš (1942, str. 14-18), predsednik medvojne Češkoslovaške, ni brez razloga zapisal, da je do I. svetovne vojne rusko politiko vodila sebičnost, da uradni Sankt Peterbrug ni nikoli formuliral jasne slovanske politike in da se strinja s stališčem Tomáša Masaryka, da je Rusija priskočila na pomoč Srbiji ne iz slovanskih čustev, temveč zaradi svojih velikodržavnih pretenzij.[97] O tem sicer priča tudi pogovor, ki ga je imel takratni francoski veleposlanik Maurice Paléologue (1922, str. 120, v Kohn, 1960, str. 265) v Sankt Peterburgu z bivšim ruskim predsednikom vlade Sergejem Juljevičem Wittejem, ki mu je 10. septembra 1914 zelo neposredno dejal, da "nihče tukaj, noben resen mislec, ni zainteresiran za ta naduta in nemirna balkanska ljudstva, ki niso pravzaprav Slovani, temveč slabo krščeni Turki".[98]

3.6. Od pogroma nad slavistiko do novega slovanskega gibanja

Za Slovane je bil izkupiček burnega začetka 20. stoletja dokaj protisloven. Po eni strani nekaj bratomornih vojn, začenši z balkanskimi, ki so jih izčrpale, ter razpad carske in prihod

[97] Temu pogledu pritrjujejo tudi spomini Georgija Nikolajeviča Mihailovskega, bivšega vodje sektorja za mednarodno pravo na ruskem zunanjem ministrstvu, ki je izpostavil, da ruska stran še nekaj časa po začetku vojne sploh ni definirala svojega odnosa do vojnih ujetnikov različnih narodnosti iz Avstro-Ogrske, ki jih je na začetku metala v isti koš. Vprašanje "privilegiranih kategorij" ujetnikov, med drugim tudi slovanskega izvora, je bilo tako naslovljeno šele s posebno uredbo iz januarja 1915, kar je bil "le še dodaten dokaz naše nepripravljenosti na vojno pri tako pomembni zadevi" (Mihailovski, 1993, str. 334-335).

[98] Paléologue, M. (1922). *La Russie des tsars pendant la grande guerre* [Rusija carjev med veliko vojno]. 1. del. Pariz: Plon.

boljševiške Rusije. Ideologija in politika slednje je izhajala iz mednarodnega delavskega gibanja in je bila kot takšna v konfliktu s slovanskimi idejami ter zavračala nacionalistične teorije. Vladimir Iljič Lenin in Josip Visarionovič Stalin sta se odpovedala slovanstvu zaradi imperialističnih in avtokratskih konotacij povezanih s panslavizmom. Po drugi strani pa so se habsburški Slovani po I. svetovni vojni znebili nemške in madžarske nadvlade. Ta uspeh in percipirana nevarnost boljševizma sta posledično spodkopala bivša slovanska gibanja. Masaryk (1922, str. 17) je kot prvi češkoslovaški predsednik napisal naslednje na to temo:

> Dejstvo, da so slovanski narodi zdaj osvobojeni in politično reorganizirani ne krepi političnega panslavizma. Ravno kot posledico svoje osvoboditve ima vsak ločene naloge obnove pri katerih mu njegovi sorodniki lahko nudijo le omejeno pomoč. Mi, recimo, lahko izvažamo v Jugoslavijo, na Poljsko, v Rusijo in Bolgarijo izdelke naše industrije, ampak Nemci in drugi lahko prav tako. V kupovanju in prodajanju lingvistična in narodna bližina ni odločujoča.

Velja še dodati, da so vse nove, suverene slovanske države imele težave z manjšinami drugih slovanskih narodov, ki so se znašle v okviru njihovih meja, kot tudi ozemeljske spore s sosednjimi slovanskimi državami.

V 1920-ih letih so skupni kmetijski interesi in nekaj idej o slovanski solidarnosti sicer privedli do vzpostavitve Mednarodnega agrarnega biroja, bolj dobro znanega kot "Zelena internacionala". Njegove članice so bile Poljska, Jugoslavija, Češkoslovaška in Bolgarija. Organizacija je bila kritizirana kot "gibanje demokratičnega panslavizma, navdahnjenega s strani Čehoslovakov . . . na katerem bi lahko Češkoslovaška utemeljila svojo politiko v Srednji in Vzhodni Evropi" (Borsody, 1962, str. 55). Konference so potekale v 1930-ih, posvečene pa so bile kritičnim kmetijskim problemom in poskusom uskladitve ekonomskih politik, vendar brez kakšnega omembe vrednega uspeha. V obdobju od 1919 do 1939 ni bilo torej iniciranega nobenega večjega slovanskega gibanja. Celo grozeča senca Hitlerja ni pognala Slovane h kakšni pomembnejši skupni slovanski akciji. Še več, Poljska je leta 1938 celo aktivno sodelovala z nacistično Nemčijo pri delitvi Češkoslovaške in si s takratno okupacijo češkega Těšína celo prislužila oznako pogoltne "hijene" s strani britanskega državnika Winstona Churchilla.[99] Zato niti ne preseneča, da je že leta 1932 slovenski pisatelj Josip Vidmar (1984, str. 73-4) v reakciji na takrat vse bolj agresivno ideologijo jugoslovanskega integralizma v *Kulturnem problemu slovenstva* izjavil, da je slovanstvo "romantični fantom" in "zaprašena kulisa". Kohn (1960, str. 326) je bil še bolj neposreden, ko

[99] V svojih spominih je namreč zapisal naslednje glede varnostnih zagotovil Poljski, ki jih je dala britanska stran spomladi leta 1939: "In zdaj, ko je bila vsaka od teh pomoči in prednosti izgubljena in zavržena, Velika Britanija stopi naprej, vodeč Francijo za roko, da bi jamčila celovitost Poljske – tiste same Poljske, ki se je z apetitom hijene le šest mesecev prej pridružila plenjenju in uničenju češkoslovaške države" (Churchill, 1967, str. 305-6).

je zapisal, da se je leta 1930 zdelo, da je panslavizem "mrtva stvar". In to ne glede na to, da so takrat drugje po svetu dajali jasno vedeti, da slovanstvo in Slovane prepoznavajo ne le kot poseben, temveč tudi manjvreden del človeštva.[100]

Vendar pa vseeno nikjer ni bil obračun z idejo slovanstva hujši kot v medvojni Sovjetski zvezi, kjer je privedel ne le do razpustitve s tem povezane akademske infrastrukture, temveč tudi do fizične likvidacije številnih slavistov kot takšnih. To je bilo povezano z več razlogi. V vrstah porevolucionarnih ruskih emigrantov so se po sili razmer znašli številni izvedenci s področja slovanskih ved, ki so jih v Moskvi sumili reakcionarnega panslavizma in rovarjenja proti novi sovjetski oblasti. Še posebej je bil o tem prepričan glavni ideolog sovjetskega zgodovinopisja Mihail Nikolajevič Pokrovski. V članku, ki je bil objavljen v osrednjem časopisu *Pravda*, je Pokrovski (1927, str. 1, v Gorjainov, 1998, str. 149)[101] neoslavistična srečanja 1908 v Pragi in 1910 v Sofiji označil za "zbore reakcionarjev-panslavistov", ki so se ukvarjali z "moralno pripravo" I. svetovne vojne, v sodelovanju ruskih emigrantov pri izvedbi srečanja Zveze zgodovinskih društev Vzhodne Evrope leta 1927 v Varšavi pa je videl "panslavistično usmerjenost", ki jo ne more skriti noben "sodobni slovanski kongres, ki 'znanstveno' razpravlja o ustanovitvi novih blokov". Olje na ogenj je temu sumničenju prilivala ocena, da se vsaj Češkoslovaška načrtno profilira kot alternativni ideološki center slovanstva, predvsem zaradi Masarykove "ruske akcije", ki je bila usmerjena v finančno in institucionalno podporo vzhodnoslovanski intelektualni emigraciji.[102] Kot izpotavlja Pospíšil (2005, str. 22): "Češkoslovaška je podprla demokratične ruske emigrante, ki naj bi po padcu boljševizma prevzeli oblast v Rusiji – to bi hkrati tudi bistveno okrepilo vlogo Češkoslovaške v svetu". Ravno zato novoustanovljeni praški Slovanski inštitut "na začetku ni toliko vodilo ministrstvo narodne prosvete kolikor ministrstvo za zunanje zadeve" (prav tam, str. 26).[103]

[100] Kot izpostavlja Roucek (1969, str. 29) je bila v tistem obdobju v ZDA sprejeta vrsta diskriminatornih imigracijskih uredb, ki so svoj vrhunec doživele leta 1924 v Zakonu o kvotah, ki je Slovane uvrstil v kategorijo "inferiornih" narodov in "ras". Že leto kasneje pa je v Nemčiji izšla knjiga *Moj boj* izpod peresa nadebudnega politika Adolfa Hitlerja. Kot poudarja Pirjevec (2012a, str. 10) je slednji v njej zelo nedvoumno razglasil svoje ocene o Slovanih: "Imel jih je za manjvredno raso, nezmožno državotvornih podvigov, obsojeno na hlapčevanje. Slovani naj bi se v njegovih načrtih valjali po zmagi v lastnem blatu in bili deležni le tolikšne vzgoje, da bi bili zmožni brati cestne kažipote".

[101] Pokrovski, M. N. (1927, 26. junij). Panslavizm na službe imperializma [Panslavizem v službi imperializma]. *Pravda*, str. 1.

[102] Kot izpostavlja Jegorova (2010, str. 355) je Masaryk pobudo razdelal leta 1922 v memorandumu z naslovom "Pomoč Rusiji s strani Evrope in Amerike", ki ga je naslovil na številne evropske vlade. V njem je zapisal, da "Rusijo lahko rešijo samo sami Rusi" in da so "edini Rusi, na katere Evropa lahko vpliva, emigranti" (prav tam).

[103] V zvezi s tem velja izpostaviti, da je bil predsednik Slovanskega inštituta v obdobju od leta 1932 do 1942, ko so ga ukinili Nemci, nihče drug kot korifeja slovenske slavistike Matija Murko, ki se je že leta 1920 odzval vabilu Masaryka in prevzel katedro za južnoslovanske jezike in književnosti na Karlovi univerzi v Pragi (Pospíšil, 2005, str. 25). Kot takšen je v nekem smislu sledil zgledu svojega znanca Ivana Hribarja, ki je leta

Dodaten udarec slovanski ideji v Rusiji je predstavljala institucionalizacija nove, "resnično marksistične", jezikoslovne vede. Teorijo je razvil lingvist gruzijskega porekla Nikolaj Jakovlevič Marr, ki je smatral, da jezik izvira iz "delovnih krikov" in je torej povezan z začetkom človeške produktivne aktivnosti. Govor je smatral kot nadaljnji razvoj jezika gest in zato sestavo vseh jezikov zožil na štiri osnovne glasovne elemente ali vzklike: "sal", "ber", "jon" in "roš" (Matthews, 1948, str. 190). S pomočjo teh se je po njegovem dalo razložiti izvor vsake besede. Po Marru naj bi bili, na primer, imeni za Hrvate in Srbe le dialektični varianti skupnega paleontološkega arhetipa za Sarmate.[104] Iz tega je sledil zaključek, da se prajezika ne more deliti na nove jezike in da je splošno sprejeta genealoška znanost o klasifikaciji jezikov brez osnove, saj naj bi bili vsi jeziki zaradi istega izvora oz. monogeneze le rezultat medsebojnega križanja. Dejanski prajezik pa naj bi bil še najbližji t.i. "jafetskim" jezikom, kakor je Marr označil kartvelske oz. južnokavkaške jezike (po Jafetu, tretjem sinu Noeta). Slednji naj bi obstajali po celi Evropi še pred pojavom indoevropskih jezikov.

Marr je tudi trdil, da ima jezik razredno naravo in da predstavlja "nadgradnjo" osnove, t.j. socialno-ekonomskih odnosov. Latinski jezik v Rimu je bil tako po njegovem le jezik patricijev, medtem ko so plebejci uporabljali neki jafetski jezik. Zato naj bi bilo tudi možno izločiti stadije jezika, ki so povezani z marksističnimi stadijami družbe, se pravi s praskupnostjo, sužnjelastništvom, fevdalizmom in kapitalizmom. Prav tako pa naj bi to pomenilo, da mora posledično vznikniti tudi novi jezik komunistične družbe. Tembolj, ker naj bi skozi medsebojno križanje po načelu en nov jezik iz dveh starih število jezikov na svetu že samo po sebi neizogibno kopnelo (Hosking, 2006, str. 260). In, kar je še posebej pomembno, je po Marru vse to med drugim tudi pomenilo, da je ruščina "po plasteh nekaterih stadijev" bližja gruzijskemu, torej jafetskemu jeziku, kot pa kateremukoli slovanskemu, celo ukrajinskemu (Medvedev, 2001, str. 200). Še več, Marr je odločno zavračal prepričanje, da podobni ali skupni jeziki lahko združujejo ljudstva, saj naj bi šlo pri tem za nič drugega kot primer lažne zavesti, ki jo je ustvaril "buržoazni nacionalizem" (prav tam).

1919 postal prvi veleposlanik Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v novoustanovljeni Češkoslovaški republiki (Klabjan, 2010, str. 99). Na tem položaju sta mu sicer sledila še dva Slovenca in sicer Bogumil Vošnjak in, kasneje, Albert Kramer, kar na svojevrsten način opozarja na "medsebojne povezave, ki so se izoblikovale že v 19. stoletju, v okviru skupne habsburške države in se nepretrgoma nadaljevale vse do nastanka nasledstvenih držav" (prav tam, str. 96).

[104] Slovenski jezikoslovec Nahtigal (1951, str. 256-237) je takšen pristop takole kritično ocenil: "Mislim, da ni treba posebej dokazovati, da je tako etimologiziranje popoln in pravcat 'abracadabra' ali rusko 'тарабарщина' in spada v vrsto neznanstvenih prekucevanj . . .".

Čeprav osupljiva je ta teorija zaradi svoje razredne narave hitro dobila uradno podporo v Sovjetski zvezi. Kot je fenomen kasneje komentiral starosta slovenskih slavistov Rajko Nahtigal (1951, str. 256): "Novost Marrovega nauka o jeziku in jezikih je prišla tako iznenada in je bila tako presenetljiva, da so ji v prvem hipu mnogi podlegali". Deloma je bila to posledica takratne splošne krize v lingvistiki, kjer se je iskalo novo paradigmo, ki bi lahko zamenjala izčrpani primerjalno zgodovinski pristop. Obenem pa je Marrov nauk sovpadel z duhom časa, ko se je "pričakovala skorajšnja svetovna revolucija, izgradnja komunizma pa se je zdela vprašanje bližnje prihodnosti in ko so mnogi čisto resno upali, da se bodo lahko pogovorili s proletarci vseh dežel v svetovnem jeziku" (Alpatov, 1993, str. 275). To mu je že zelo kmalu zagotovilo pomembno podporo vplivnih članov sovjetske nomenklature, kot je bil na primer Andrej Januarjevič Višinski. Ta zloglasni državni tožilec iz časov stalinskih procesov in čistk, je bil namreč med letoma 1925 in 1928 rektor vplivne Moskovske državne univerze, kjer je aktivno forsiral Marrov nauk (Bernštejn, 1989, str. 79). Tudi Mihail Nikolajevič Pokrovski je kot vodilni sovjetski zgodovinar imel marrizem za prvi resen poskus uporabe marksistične teorije v lingvistiki. V časniku *Izvestija* je takrat Pokrovski (1928, str. 1, v Alpatov, 1993, str. 277-278) celo zapisal: "Če bi Engels še živel med nami, bi se s teorijo Marra ukvarjal vsak komunistični študent, ker bi bila del železnega inventarja marksističnega razumevanja zgodovine človeške kulture".[105]

Posledice tega razvoja dogodkov za sovjetsko slavistiko so bile katastrofalne. Če je še leta 1927 Višinski vodilnim slavistom Moskovske državne univerze očital, da "na predavanjih iz cerkvenoslovanskega jezika študentje berejo evangelijska besedila", so zdaj obtožbe in ukrepi postali daleč bolj resni (Bernštejn, 1989, str. 79). Že leta 1931 je bila ukinjena moskovska etnološka fakulteta, ki je bila od leta 1925 glavno izobraževalno središče za sovjetske specialiste iz zahodno in južnoslovanske lingvistike, etnografije in zgodovine. Delno nadomestilo naj bi sicer predstavljala ustanovitev istega leta Inštituta za slovanske vede v Leningradu, ki pa je pri svojem delu izhajal iz razrednega in marksističnega pristopa ter zavračal sorodnost slovanskih narodov, čeprav se je nahajal pod vodstvom Nikolaja Sevastjanoviča Deržavina. Slednji je bil sicer uveljavljen slavist in zgodovinar, vendar vseeno dovolj previden, da je ne glede na svojo strokovnost upošteval duh časa. V programskem članku o nalogah inštituta, ki je bil objavljen v *Vestniku Akademije znanosti ZSSR*, se je

[105] Pokrovski, M. N. (1928, 25. maj). N. J. Marr: k sorokaletiju naučnoj dejatelnosti [N. J. Marr: ob štiridesetletnici znanstvenega delovanja]. *Izvestija*, str. 1.

Deržavin (1931, str. 42, v Dostal, 2007, str. 117)[106] posledično distanciral od "teorij 'slovanofilstva', 'panslavizma', 'slovanske enotnosti in vzajemnosti' in temu podobno" in jih zavrnil kot "proletariatu sovražne ideologije", ki naj bi predvsem služile nacionalistični buržoaziji slovanskih držav s ciljem "mobilizacije fašističnih sil proti delovnemu razredu". Ne glede na to pravovernost pa je bila tudi ta ustanova že čez tri leta ukinjena, obenem pa so se začele masovne aretacije izvedencev za zgodovino staroslovanske pismenosti, cirilmetodovsko vprašanje, slovansko folkloro, primerjalno pravopisje in zgodovino drugih slovanskih jezikov. Ti strokovnjaki so bili obtoženi sodelovanja v izmišljeni "Ruski narodni stranki" v okviru katere naj bi "izvajali široko fašistično propagando panslavistične narave, ob obširni uporabi za te potrebe legalnih možnosti znanstvenega in muzealnega dela" (Ašnin in Alpatov, 1994, str. 70). Naslednje leto jih je bila večina tudi obsojenih in sicer zato ker so dajali primat narodu pred razredom, zagovarjali nacionalizem in zgodovinske tradicije ruske kulture, se zavzemali za ohranitev vere kot sestavnega dela ruskega duha in poudarjali superiornost "slovanske rase" ter propagirali "izključujočo zgodovinsko bodočnost Slovanov kot enotnega naroda" (prav tam, str. 71).

V očitnem poskusu zagotovitve znanstvenega pokritja za upravičenost takšnih potez se je sovjetska oblast naslonila na Inštitut jezika in mišljenja v Leningradu. Šlo je za nekdanji Jafetski inštitut, ki ga je Marr ustanovil leta 1921 in že takrat uspel spraviti pod okrilje Akademije znanosti ZSSR (Matthews, 1948, str. 176). S te avtoritetne pozicije je ta ustanova konec leta 1934 organizirala obsežno razpravo o slovanski lingvistiki, ki ji je dal pečat glavni referat z naslovom "Slovanska filologija na poteh fašizacije". V njem je njegov avtor, dotlej neznani mlajši slavist in docent leningrajskega pedagoškega inštituta med drugim izpostavil, da je bilo slovansko jezikoslovje vedno organsko povezano s slovanofilstvom in da kot znanost zastopa posebno samobitno naravo in iz tega izhajajočo mesijansko vlogo slovanskega tipa. V referatu, ki je bil naslednje leto tudi v celoti objavljen v novoustanovljeni marristični reviji *Jezik in mišljenje*, je bil iz tega narejen zaključek, da je slavistika torej veda, ki je "zavestno in popolnoma prepojena z zoološkim nacionalizmom" (Dimitrov, 1935, str. 127, v Bernštejn, 1989, str. 82)[107]. Prav tako naj bi teoretično osnovo slovanske lingvistike predstavljal "idealizem fašistične narave", o čemer naj bi pričal "kult duha in odkritega

[106] Deržavin, N. S. (1931). Ot filologičeskogo formalizma k marksistko-leninskoj metodologiji: zadači Instituta slavjanovedenija Akademiji Nauk [Od filološkega formalizma k marksistično-leninski metodologiji: naloge Inštituta za slovanske vede Akademije znanosti]. *Vestnik Akademiji nauk SSSR, 1*(10), 37-44.
[107] Dimitrov, D. D. (1935). Slavjanskaja filologija na putjah fašizaciji: k harakteristike jejo sostojanija na Zapade [Slovanska filologija na poteh fašizacije: k karakteristiki njenega stanja na Zahodu]. *Jazik i mišlenije*, *2*(5), 125-133.

klerikalizma, ideja rase, navdušeno poveličevanje Herderja, Nietzscheja, Spenglerja" (prav tam, str. 130, v Bernštejn, 1989, str. 82). Zaključek je bil uničujoč: "Slovanska filologija na Zahodu se tesno vrašča v fašizem in s tem samim izgublja pravico na znanstvenost, saj je fašizem z njegovo rasno teorijo, kot je rekel . . . tovariš Stalin, ravno tako daleč od pristne znanosti, kot je nebo od zemlje" (prav tam, str. 133, v Bernštejn, 1989, str. 82; Gorjainov, 1998, str. 155).[108]

Neposredna posledica tega ni bila le to, da se sovjetska stran sploh ni udeležila 2. mednarodnega slavističnega kongresa v Varšavi leta 1934, temveč tudi to, da v tridesetih letih prejšnjega stoletja v Sovjetski zvezi "ni bilo izdane niti ene monografije posvečene tujim slovanskim jezikom, primerjalnemu pravopisu slovanskih jezikov, stari cerkveni slovanščini" (Bernštejn, 1989, str. 78). Še več, v tistem tragičnem desetletju je bil v gulagovskih taboriščih in pred strelskimi vodi sistematično pokončan cvet sovjetske slavistike, vključno z lingvistom Nikolajem Nikolajevičem Durnovom, pionirjem klasifikacije vzhodnoslovanskih narečij, in filologom Grigorijem Andrejevičem Iljinskim, avtorjem fundamentalne *Praslovanske slovnice* (Alpatov, 1993, str. 281). V sovjetski javnosti pa je bila zaradi široko razprostranjene marristične obsodbe slavistike kot reakcionarne znanosti diskreditirano tudi samo pojmovanje sorodnosti med "tako imenovanimi slovanskimi državami" (Slezkine, 1996, str. 851). Kot je to kasneje resignirano komentiral Viktor Vladimirovič Vinogradov (1959, str. 6), starosta ruske lingvistike, ki je le za las preživel taboriščno izkušnjo: "Slavistiko se je pomešalo s panslavizmom. . . . Genetska sorodnost slovanskih jezikov je bila razglašena za herezijo . . .".

To osupljivo stanje je na koncu presekal osovraženi Drugi. Ko je nacistična Nemčija v jutranjih urah 22. junija 1941 nenapovedano vdrla v Sovjetsko zvezo je slednja presenečeno spoznala, da je Hitler (2007, str. 533) očitno mislil resno z vsem tistim, kar je leta 1925 napisal v svoji zloglasni knjigi *Moj boj*:

> Mi . . . obračamo svoje oči proti vzhodnim ozemljem . . . ko govorimo o novem teritoriju v Evropi danes, moramo predvsem razmišljati o Rusiji in njej podložnih sosednjih državah. Sama usoda nam očitno kaže našo pot tja . . . To kolosalno cesarstvo na vzhodu je zrelo za razpad.

[108] Ta ideološka zagnanost mladega slavista sicer ni rešila lastne usode. V strašljivi ponazoritvi prilike, da kdor drugemu jamo koplje, tudi sam vanjo pade, je bil namreč na koncu aretiran in likvidiran (Bernštejn, 1989, str. 82). V zvezi s tem Gorjainov (1998, str. 152) opozarja, da je bil Dimitrov sicer prijet že leta 1934 zaradi domnevnega sodelovanja v "Ruski narodni stranki", vendar nato iz neznanih razlogov le pogojno obsojen. To seveda napeljuje na misel, da je bil izpuščen na prostost ravno s posebno nalogo, da pomaga teoretsko očrniti slavistiko in slovanstvo, kar je v lažnem upanju, da si bo s tem zagotovil osebno preživetje, tudi storil.

Kako resno so njegova razmišljanja vzeli njegovi podrejeni priča povelje, ki ga je svojim vojakom dva tedna pred začetkom operacije Barbarossa izdal poveljnik nemške 4. tankovske armade general Erich Hoepner (1991, str. 251, v Burleigh, 1997, str. 76)[109]: "Vojna proti Rusiji je pomemben del boja nemškega naroda za obstoj. To je star boj Germanov proti slovanstvu . . . zato ga je treba izvajati z nezaslišano strogostjo". Nič manj nedvoumen ni bil Heinrich Himmler, poveljnik zloglasnih "zaščitnih vodov" SS, ki je izvedbo Hitlerjevega programa deportacij, zasužnjenja in uničenja slovanskih "podljudi" začel pripravljati že dva dneva po izbruhu spopadov, najbolj jasno pa ga je artikuliral dve leti kasneje v govoru gestapovskim veljakom (Pirjevec, 2012a, str. 10). Takrat jim je tudi pojasnil, da se lahko Slovanom "dobre krvi naše vrste" prizanese, vendar le, če se jih vzame njihovim staršem in vzgoji "pri nas" (prav tam).

Spopad je posledično obrnil na glavo sovjetsko samopojmovanje, tako na ravni družbe, kot tudi znotraj samega vodstva. Znano je, da se je po napadu Stalin vdrl v zemljo in ga nekaj časa ni bilo na spregled. Kot poudarja Montefiore (2003, str. 384) je ob izgubi Minska doživel živčni zlom in se enostavno zaprl v svojo dačo. Po dveh dnevih tega lastnoročnega izgnanstva se je vrnil v Kremelj kot nov človek, prerojen v podobi ruskega nacionalista in vseslovanskega aktivista. V znanem nagovoru sovjetskemu narodu 3. julija je namreč Stalin (1941a, str. 1) med drugim izjavil naslednje:

> Tovariši! Državljani! Bratje in sestre! Borci naše armade in mornarice! K vam se obračam jaz, moji prijatelji! Verolomni vojaški napad hitlerjanske Nemčije na našo Domovino, sprožen 22. junija – se nadaljuje. . . . Zgodovina uči, da neporaženih vojsk ni in jih ni bilo. . . . To je treba reči tudi o sedanji nemško-fašistični vojski Hitlerja. Ta vojska še ni srečala resnega odpora na celini Evrope. Samo na našem ozemlju je doživela resno nasprotovanje. In če so bile kot rezultat tega odpora najboljše divizije nemško-fašistične vojske razbite s strani naše Rdeče armade to pomeni, da je lahko hitlerjansko fašistična vojska prav tako uničena in tudi bo uničena, kot so bile razbite vojske Napoleona in Viljema.

Odkrita uporaba pravoslavnega bratsko-sestrskega izrazoslovja, omenjanje čislane domovine (pri čemer ima ruski izraz "rodina" še malo globlji pomen, saj dejansko pomeni rodni kraj) in sklicevanje na slavno rusko vojaško zgodovino je tudi sicer postala stalnica sovjetske propagande v vojnih letih. Ob tem so bile besede pospremljene tudi s konkretnimi dejanji. Uradno preganjanje Ruske pravoslavne cerkve se je nehalo, župnijski hrami so se lahko znova odprli, leta 1943 pa je bil celo obnovljen patriarhat Moskovski in vse Rusije, na čelu z novo

[109] Hoepner, E. (1991). Befehl des Befehlshabers der Panzergruppe 4 zur bevorstehenden Kampfführung im Osten [Povelje poveljnika 4. tankovske skupine glede prihajajočega vodenje bojevanja na Vzhodu]. V G. R. Ueberschär in W. Wette (ur.), *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion: "Unternehmen Barbarossa" 1941* [Nemški napad na Sovjetsko zvezo: "Operacija Barbarossa" 1941] (str. 251). Frankfurt: Fischer Verlag.

izbranim patriarhom Sergijem (Hosking, 2006, str. 201). Podobno je bilo v Rdeči armadi, kjer je bila ponovno uvedena vsa plejada vojaških činov, kot so obstajali v carski vojski, skupaj z zlato izvezenimi epoletami (prav tam, str. 210). Prav tako je bila uvedena vrsta novih odlikovanj poimenovanih po ruskih vojnih junakih, vključno z redoma novgorodskega kneza Aleksandra Nevskega, ki je leta 1242 pri Čudskem jezeru porazil tevtonski viteški red, in carskega feldmaršala Mihaila Ilarionoviča Kutuzova, ki je leta 1812 izčrpal napoleonovsko Veliko armado v bitki pri Borodinu.[110] Ime za francoski pohod, ki je v Rusiji znan kot domovinska vojna, je bil tudi uporabjen za novo preizkušnjo: velika domovinska vojna.

Kot da to ni bilo dovolj, je bila razpuščena Kominterna, to institucionalno poosebljenje proletarskega internacionalizma. Namesto tega je Stalin začel promovirati slovansko vzajemnost. Že avgusta 1941 je bil namreč v Moskvi ustanovljen Vseslovanski odbor, obenem pa tudi organiziran Prvi vseslovanski miting, ki so se ga udeležili predstavniki vseh slovanskih narodov, od znanstvenikov do vojakov. Za predsednika odbora je bil izbran ruski generalpodpolkovnik Aleksander Semjonovič Gundorov, ki je bil takrat direktor Vojno-inženirske akademije in poveljnik protiletalske obrambe Moskve, za podpredsednika pa hrvaški španski borec Božidar Maslarić in češki muzikolog Zdeněk Nejedlý (Hosking, 2006, str. 207). Sam kongres je odprl sovjetski publicist Aleksej Nikolajevič Tolstoj (1941, str. 3), sorodnik velikega ruskega pisatelja, ki je svoj uvodni nastop 10. avgusta začel s poimenskim naštevanjem vseh slovanskih narodov in v zvezi s tem poudaril, da nagovarja vse, ki govorijo "bratske jezike skupnega slovanskega korena, vse, ki so nekoč tvorili enotno skupino sorodnih plemen". Razlika z dotedanjo dogmo o nepovezanosti slovanskih jezikov in narodov ni mogla biti večja.[111] Tolstoj je sicer izpostavil še naslednje: "Združujemo se kot enaki z enakimi. Med nami ne sme biti velikih in majhnih" (prav tam). Kot je sicer naknadno pojasnil, pri vsem tem

[110] Stalin se je na junake ruskega vojaškega panteona skliceval tudi 7. novembra 1941, med legendarno parado v čast 24. obletnice oktobrske revolucije, ko so bile nemške sile le še nekaj deset kilometrev stran od Kremlja. Preden so sveže prispele sibirske divizije, ki jih je v zadnjem trenutku odpoklical z Daljnega Vzhoda, odkorakale z Rdečega trga na bližnjo fronto, jim je namreč rekel: "Vojna, ki jo vodite, je osvobodilna vojna, pravična vojna. Naj vas v tej vojni navdihujejo možate podobe naših velikih prednikov – Aleksandra Nevskega, Dimitrija Donskega, Kuzme Minina, Dimitrija Požarskega, Aleksandra Suvorova, Mihaila Kutuzova!" (Stalin, 1941b, str. 1).

[111] Takšno javno izpostavljanje medslovanske povezanosti in glorificiranje slovanstva se je nadaljevalo tudi kasneje in v bistvu postalo nova norma. Še isti mesec je bil, na primer, v časniku *Pravda* objavljen daljši članek z naslovom "Slovani". Poleg tega, da jih je na svetu 300 milijonov in da predstavljajo skoraj polovico populacije Evrope, je v članku posebej izpostavljeno, da Slovane povezuje "zgodovinska skupnost" kulture, navad in narodnih tradicij. Njihovi jeziki so si sorodni, tako v smislu fonetike, fonemike, kot tudi leksike. Slovani so tudi ustvarili mogočne in kulturne sodobne države, obogatili človeštvo z velikimi osvobodilnimi idejami, genialno literaturo, glasbo in slikarstvom, izjemnimi znanstvenimi in tehničnimi odkritji, ter socialnimi spremembami svetovno-zgodovinskega pomena. In, nenazadnje, v članku je posebej poudarjeno, da "Slovani niso le med najbolj delavnimi in ustvarjalnimi narodi sveta, temveč so tudi junaški in vojaški narodi, sposobni uničujočega odpora, če jih napade zloben in zahrbten sovražnik" (Aleksandrov, 1941, str. 3).

ne gre za nikakršen "panslavizem", temveč le za to, da "morajo milijoni Slovanov – delavcev, kmetov, izobražencev – s še večjim in naraščajočim soglasjem zavirati, razbijati, kvariti, uničevati fašistični vojni stroj" (prav tam). Ob tem je izdatno citiral iz Hitlerjevega *Mein Kampfa*, da bi nazorno ilustriral, kako zelo si nemški vodja želi zasužnjiti in iztrebiti vse Slovane. Celoten nastop je bil predvajan po radiu, obenem pa še natisnjen v vseh sovjetskih časopisih, pri čemer s slikami in imeni vseh članov Vseslovanskega odbora. Ta izjemna pozornost slovanskemu vidiku borbe z nemško stranjo se je v sovjetskih medijih ohranila vse do konca vojne.[112]

Dejstvo, da je bil za vodjo Vseslovanskega odbora imenovan visoki častnik je bila pomenljiva, saj je bilo s tem tudi na simbolni ravni jasno poudarjeno, da je prvenstvena naloga nove ustanove vzdrževanje stikov z vsemi slovanskimi organizacijami po svetu in javno opozarjanje na vojne načrte nacistične Nemčije proti slovanskim narodom. V tem smislu ne presenča, da je bil odbor nameščen v zgradbi Sovinformbiroja, ki je bil sicer zadolžen za sovjetsko javnomnenjsko propagando, vključno v državah okupirane Evrope (Hosking, 2006, str. 207). Pri svojem delu se je v veliki meri opiral na komuniste iz slovanskih držav, ki so bili aktivno vključeni v pripravo njegovih informativnih programov in propagandno dejavnost, ki je bila v svojem dometu globalna.[113] Veliko pozornosti je bilo posvečene tudi radijskim oddajam, ki so potekale v vseh slovanskih jezikih, tudi slovenščini.[114] Vse večja informativna produkcija je na koncu začela presegati zmožnosti emigrantske skupnosti v Moskvi, tako da je leta 1943 sovjetska oblast sprejela odločitev o nujni in takojšnji ponovni vzpostavitvi kateder za južne in zahodne Slovane na Moskovski državni univerzi. Ko je presenečeni Deržavin, kot eden redkih preživelih sovjetskih slavistov

[112] O neverjetnem vplivu tega medijskega pokritja na sovjetsko prebivalstvo nazorno priča primer Ivana Regenta, slovenskega novinarja, ki je v Vseslovanskem odboru zastopal Slovence. V svojih spominih namreč navaja, kako se je zaradi evakuacije Moskve moral prebiti do Kujbiševa (današnje Samare), pri čemer mu je na poti do tja ob krajšem postanku njegov vlak pred nosom odpeljal. Vendar si je uspel zagotoviti mesto že na naslednjem, pa čeprav je bil sanitetni, saj ga je poveljujoči častnik prepoznal: "Ker je bila pred nekaj dnevi v vseh sovjetskih časopisih objavljena fotografija članov Vseslovanskega odbora, me je major po fotografiji spoznal in mi dovolil, da se peljem z njihovim vlakom" (Regent, 1967, str. 226).

[113] Regent (1967, str. 221) se v zvezi s tem spominja naslednje: "Članke smo člani Vseslovanskega odbora . . . najprej prevedli na ruski jezik, prevedeni članki so nujno in razumljivo morali iti v kontrolo zunanjega ministrstva Sovjetske zveze, kjer so jih več ali manj popravili, tako popravljene članke so prevedli v angleščino, v Ameriki pa so jih potem po svoje objavili ameriški časopisi, med njimi tudi slovenski".

[114] Kocbek (2004, str. 537) je tako 1. maja 1943 v svojem dnevniku zapisal: "Naši radiotelegrafisti so prestregli poslanico, ki jo je moskovski metropolit Sergej naslovil za letošnjo veliko noč vsem kristjanom v Jugoslaviji, Češkoslovaški in Grčiji. Med drugim berem naslednji stavek: '. . . Vest nalaga slehernemu Slovanu in Grku, da se z vsemi silami in sredstvi ogne delu za Nemce; če pa se mu nakakor ne more ogniti, naj dela tako, da bo to delo Nemcem bolj škodovalo kakor koristilo'". Regent (1967, 229), ki je bil tudi sam aktivno vključen v pripravo oddaj v slovenščini se sicer spominja, da se je na neki točki celo zgodilo, da "smo imeli v Sovjetski zvezi naenkrat kar tri radijske oddaje v slovenskem jeziku: eno v Kujbiševu, drugo v Moskvi, tretjo v Tbilisiju".

opozoril na ambicioznost teh načrtov v luči še nedavnega pogroma, ki je zdesetkal njihove vrste, je bil po pričevanju Bernštejna (1989, str. 78) odgovor takratnega ministra za visoko šolstvo kratek: "Kar je bilo – je bilo. Položaj se je spremenil. Slavisti so nam zdaj obupno potrebni. Delajte! Zagotavljam podporo!".[115]

Vseslovanski odbor je sicer že 4. in 5. aprila 1942 v Moskvi organiziral Drugi vseslovanski miting, ki je sovpadel s spomladansko ofenzivo nemške armade. Odprl ga je Gundorov, ki je uvodoma poudaril, da nastopa "kot predstavnik velikega ruskega naroda, ki mu je padla zgodovinska naloga zavzeti glavno in odločilno mesto v gigantski borbi slovanskih in vseh svobodoljubnih narodov sveta proti nemško-fašističnim vojskam" (Gundorov, 1942, str. 2). Navzoče je pri tem spomnil, da se večina slovanskih držav nahaja v zaledju teh vojsk, zato naj Slovani z vsemi močmi otežujejo sovražniku življenje s sabotažami tovarn, motenjem komunikacij, onemogočanjem transporta, uničevanjem hrane, izogibanjem prisilnemu delu, dezerterstvom v primeru mobilizacije in priključitvijo partizanskim odredom: "S tribune drugega Vseslovanskega mitinga se obračamo k vsem slovanskim narodom s pozivom: na poskuse krvavih tolp nemško-fašističnih barab zasužnjiti in iztrebiti Slovane odgovoriti s sveto narodno vojno proti zverinskim hordam nemškega fašizma" (prav tam). Dan po zaključku dogodka je bila na plenumu Vseslovanskega odbora sprejeta odločitev o ustanovitvi nacionalnih sekcij, kot tudi revije *Slavjane*, ki je imela nalogo "mobilizacije slovanskih narodov na borbo proti hitlerizmu, njihovega zbiranja okoli ZSSR, razkrinkanja reakcije v slovanskih in drugih zamejskih državah" (Dostal, 2000, str. 183-184). Kot se spominja Regent (1967, str. 221) so v tej reviji "s članki sodelovali vsi člani Vseslovanskega odbora".

Tretji vseslovanski miting je potekal 9. maja 1943 in sicer v glavni dvorani prestižnega moskovskega Doma sindikatov, kar je nazorno odražalo optimistično vzdušje po sovjetski zmagi pri Stalingradu. Na njem se je tudi "prvič govorilo o vzpostavitvi slovanskih vojaških formacij na ozemlju ZSSR" (Dostal, 2000, str. 183-184). Kot takšen je predstavljal svojevrstno predpripravo na naslednji veliki dogodek in sicer Miting Slovanov-vojščakov, ki je potekal 23. in 24. februarja 1944. Gundorov (1994, str. 24) ga je kot predsednik

[115] Deržavin je zaradi posledičnega izbruha ogorčenja nad takšnim odnosom in prestanim trpljenjem doživel živčni zlom in se fizično sesedel v ministrovi pisarni (Bernštejn, 1989, str. 78). Levji delež naporov za popravo ustvarjene škode je tako opravil kar sam Samuil Borisovič Bernštejn, sicer vodilni sovjetski dialektolog in izvedenec za bolgarščino. Vseeno pa je trajalo kar nekaj časa, da se je situacija izboljšala: "Potrebno je bilo več kot deset let, da bi se vzpostavil ne le normalen proces izobraževanja, temveč tudi pripravilo resne mlade znanstvenike" (prav tam, str. 82). Položaj je bil dokončno saniran šele leta 1958, ko je Moskva gostila 4. mednarodni slavistični kongres, na katerem so prvič sodelovali sovjetski slavisti povojne generacije.

Vseslovanskega odbora nalašč odprl na dan 26. obletnice ustanovitve Rdeče armade in ob tem izjavil: "Skupna borba Slovanov proti Nemcem obuja največje slovanske zgodovinske tradicije. Kot pet stoletij nazaj v grunvaldski bitki, zdaj pod vodstvom Josipa Stalina uničujejo večne sovražnike slovanstva". Spomnil je še, da se približuje trenutek združenega in neusmiljenega zavezniškega napada na oborožene sile Hitlerja: "Naj se ta zlije z oboroženo borbo slovanskih narodov v zaledju nemških vojsk! Naj noben okupator, ki je oskrunil slovanske dežele, ne ostane živ!" (prav tam, str. 25). Med udeleženci so bili uniformirani predstavniki vseh slovanskih narodov, med drugim tudi general Zygmunt Berling (1944, str. 30), ki je kot poveljnik poljskega korpusa izjavil, da leži bodočnost Poljakov v slovanskem bratstvu: "Prihodnost naše domovine vidimo samo v trajni naslonitvi na Sovjetsko zvezo, v bratski zvezi slovanskih narodov, v enotni fronti teh narodov in Sovjetske zveze, usmerjeni proti izvornemu sovražniku Slovanov – Nemcem". Podobno nedvoumen je bil poveljnik češkoslovaške brigade general Ludvík Svoboda (1944, str. 34): "Tu, v slovanski Moskvi, se je uresničilo to, kar so bile nekoč jalove sanje naših prednikov: slovanski narodi so iztegnili drug drugemu bratske roke, da se ne bi nikoli več razšli". Nič manj prepričani v slovansko bodočnost niso bili ostali nastopajoči, med drugim poveljnik jugoslovanske formacije podpolkovnik Marko Mesić (1944, str. 51): "Nikoli in nikdar več se ne razdruži bratov Srbov, Hrvatov in Slovencev. Njihova enotnost je zalita s potoki krvi in neskončnimi žrtvami za drago nam domovino". Tudi zato je ruska zgodovinarka Marina Jurjevna Dostal (2000, str. 185) kasneje zapisala: "Lahko se reče, da je v vojnih letih Vseslovanski odbor postal ideološko sredstvo utelešenja (prvič v zgodovini!) sanj ideologov slovanskega preporoda 19. stoletja o vzpostavitvi skupnosti slovanskih narodov".

V luči tega razvoja dogodkov je že leta 1943 Gundorov kot predsedujoči Vseslovanskemu odboru pisal Aleksandru Sergejeviču Ščerbakovu, vodji Sovinformbiroja in Glavne politične uprave Rdeče armade. V svojem dopisu je opozoril na potrebo po tem, da se jasno začrta ločnico med reakcionarnim panslavizmom na eni strani in napredno enotnostjo slovanskih narodov v borbi proti hitlerizmu na drugi. Po mnenju Gundorova namreč takšna enotnost "ni zapiranje v poseben slovanski svet, ki bi se zoperstavljal drugim narodom", temveč ravno nasprotno: "Enotnost slovanskih narodov proti skupnemu stoletnemu najhujšemu sovražniku Slovanov – pangermanizmu in v njegovi novi obliki hitlerizmu – je sestavni del splošne antihitlerjevske fronte svobodoljubnih narodov sveta" (GARF, v Dostal, 1997, str. 183)[116]. Na

[116] Gosudarstvenij arhiv Rosijskoj federaciji [Državni arhiv Ruske federacije], Fond R-9564, Op. 1, D. 342, L. 1.

podlagi tega teoretičnega izhodišča je Šerbakov sformuliral tezo o napredni naravi tako imenovanega "novega slovanskega gibanja". To je bilo pomembno, saj ni bil le član politbiroja in Stalinovega ožjega kroga, temveč tudi svak Andreja Aleksandroviča Ždanova, sovjetskega kulturnega ideologa in očeta socialističnega realizma.[117] Zato ni bilo vseeno, ko je Šerbakov leta 1944 zapisal naslednje: "Slovanski narodi so odigrali ogromno vlogo v tej vojni. Vojna gre h koncu. Fašistična Nemčija bo v bližnjih mesecih poražena. Treba je razmisliti o novem slovanskem gibanju v povojnem obdobju in vsa ta vprašanja praktike, teorije in zgodovine prenesti v razpravo slovanskemu kongresu" (prav tam)[118].

Do takšnega kongresa je tudi dejansko prišlo, pri čemer že kmalu po koncu vojne in sicer decembra 1946 v Beogradu. Na njem je bil eden prvih nastopajočih ravno Gundorov (1947, str. 98), ki je priložnost izkoristil za uradno opredelitev novega slovanskega gibanja, ki se je "rodilo v najtežjih dneh slovanske zgodovine, ko se je nad vse slovanske in demokratične narode spustila smrtna nevarnost, ki jo je ustvaril fašizem". Po Gundorovu namreč obstaja temeljna razlika med tem gibanjem in velikodržavnim panslavizmom, ki ga je ruski carizem izkoriščal za svoje imperialistične namene, kot tudi idejo slovanske vzajemnosti, ki so jo vladajoči krogi ostalih slovanskih držav zlorabljali za svoje egoistične cilje. Razlika pa je v tem, da gibanje temelji na "veliki oktobrski socialistični revoluciji v Rusiji", ki je že na samem začetku "proglasila priznanje enakosti vseh narodov ter pravico vsakega izmed njih do popolnoma neodvisnega političnega obstoja in razvoja" (prav tam, str. 101). Zato Gundorov (prav tam, str. 101-102) posebej poudari:

> Za Slovane Sovjetske zveze – Ruse, Ukrajince in Beloruse – je bilo slovansko gibanje manifestacija njihovega prijateljskega zanimanja za usodo bratskih slovanskih narodov, katerim so mogli nuditi dejansko pomoč. Za ostale slovanske narode je bilo novo slovansko gibanje od vsega začetka ljudsko gibanje, ki se je porodilo ne samo brez varuštva reakcionarnih krogov njihovih lastnih dežel, ampak celo v borbi proti tem krogom.

Iz tega potegne sklep, da novo slovansko gibanje temelji "na demokratičnih načelih" in da je "vseljudsko gibanje", kar naj bi bilo razvidno tudi iz že doseženega po zaključku vojne: "Poglejte, kakšne uspehe so dosegle slovanske države v poldrugem letu gradnje pod vodstvom ljudskih demokratičnih vlad" (prav tam, str. 107). V tem smislu so sedaj Sovjetska zveza in slovanski narodi "predstraža borcev za mir in demokracijo", ki se mora žal soočati z "mračnimi silami svetovne reakcije" (prav tam, str. 108). O tem priča ne le dejstvo, da

[117] Montefiore (2003, str. 394) ima sicer Šerbakova za tipičnega "novega človeka", ki se je na oblast povzpel dobesedno prek trupel v obdobju stalinskih čist v tridesetih letih. Ostali člani politbiroja so se ga bali. Nikita Sergejevič Hruščov, kasnejši prvi sekretar komunistične partije Sovjetske zveze, se ga je celo spomnil kot "kačo . . . enega najhujših" (prav tam).

[118] Gosudarstvenij arhiv Rosijskoj federaciji [Državni arhiv Ruske federacije], Fond R-9564, Op. 1, D. 95, L. 22.

"mednarodna reakcija vodi besno protisovjetsko in protislovansko kampanjo", temveč tudi njeno "vmešavanje v notranje zadeve slovanskih držav, rožljanje z orožjem na njihovih mejah" (prav tam, str. 109-110).[119] Zato se je potrebno posvetiti "vprašanju utrditve ekonomskih vezi slovanskih narodov s Sovjetsko zvezo", kot tudi poskrbeti za "utrditev kulturnih stikov med slovanskimi narodi" (prav tam, str. 111). Slovansko emigracijo pa je treba izkoristiti za to, da se "utrdi prijateljstvo slovanskih narodov z demokratičnimi narodi sveta" (prav tam, str. 114). Splošni cilj pa mora biti pokazati "vsemu svetu, da borbena enotnost slovanskih narodov in sodelovanje po vojni ni oslabljeno, ampak da se nasprotno stalno krepi" (prav tam). Zato Gundorov zaključi z zelo konkretnim predlogom povojnega prestrukturiranja Vseslovanskega odbora, ki naj se preimenuje v Slovanski komite, člani katerega naj bodo predstavniki vseh petih slovanskih držav, sedež pa naj ima v Beogradu: "Tak sklep bo pravilen zato, ker je v Jugoslaviji 5 izmed 12 slovanskih narodov" (prav tam, str. 117).

Predlagano je bilo tudi soglasno sprejeto, pri čemer je bil že v svojem 2. členu Začasni statut (1947, str. 128) novega vseslovanskega organa nedvoumen o svojem poslanstvu:

> Osnovne naloge komiteja so: mobilizacija slovanskih narodov za iztrebljenje ostankov fašizma in za borbo pri ustvaritvi trdnega miru na vsem svetu, pomoč delu miroljubnih demokratičnih vlad slovanskih dežel, utrjevanje neomajnega bratstva slovanskih narodov, razvijanje kulturnih in političnih vezi med njimi in koordinacija naporov v izvajanju vseslovanskih ukrepov.

Slovanski komite je v tem smislu predstavljal nekakšno multilateralno dopolnilo bilateralnim dogovorom, ki jih je sovjetska stran sklenila z vsemi slovanskimi državami, po vzoru Sporazuma o prijateljstvu, medsebojni pomoči in povojnem sodelovanju med Sovjetsko zvezo in Češkoslovaško iz decembra 1943 (Marjina, 1997, str. 176). Slednji je bil v marsičem rezultat osebne travme in fobij češkoslovaškega predsednika Beneša, ki je že med pogovori s sovjetskim vodstvom dal jasno vedeti, da je v zameno za zaščito pred nemško nevarnostjo pripravljen sprejeti tudi povečan vpliv Moskve v Pragi. Kot pudarja Mastný (1972, str. 374): "Uničujoča izkušnja Münchna ga ni le naredila nezaupljivega do Zahoda – kot se pogosto preveč poudarja – ampak tudi povzročila veliko pretiravanja glede domnevno večne nemške nevarnosti in, posledično, potrebe po ruski zaščiti". Podobnega mnenja je Hauner (2009, str. 622): "Od tod Beneševa travmatična odločenost, rojena kot neposredna posledica Münchna v najbolj ponižujočem trenutku njegove politične kariere, da v prihodnje zagotovi

[119] V zvezi s tem se je Gundorov (1947, str. 110) posebej navezal na vprašanje slovenske zahodne meje, ki je bilo takrat zelo aktualno zaradi pariške mirovne konference, kjer je bilo oktobra ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje, Gorica pa prisojena Italiji: "Kaj more biti bolj nepravično kakor borba predstavnikov vrste držav na mirovni konferenci v Parizu proti zedinjenju od pamtiveka slovanskih dežel v mejah Federativne ljudske republike Jugoslavije?".

Češkoslovaški stalno strateško garancijo ruske pomoči, ki bi se jo lahko aktiviralo v primeru nemške nevarnosti".[120] V tem smislu je beograjski kongres predstavljal korak h konkretizaciji ideje poenotenja "slovanskih držav kot jedra bodočega prosovjetskega bloka v Vzhodni Evropi" (Marjina, 1997, str. 177). Ruska zgodovinarka Dostal (1997, str. 184) je še bolj eksplicitna, saj kot ozadje sovjetskih priprav na kongres omenja dve izhodišči in sicer da "brez Sovjetske zveze ne more biti govora o novem slovanskem gibanju" in da je "v slovanskih državah treba na dnevni red postaviti vprašanje socializma".

Vseslovanski kongres v Beogradu je bil tako po eni strani prvi slovanski kongres, ki so se ga uradno udeležile vse slovanske države, po drugi strani pa je odseval njihovo popolno podrejenost največji med njimi in to kot še nobeno slovensko srečanje do takrat. V tem smislu je predstavljal krono sovjetske slovanske politike, ki jo je leta 1941 sprožila Moskva ob napadu nacistične Nemčije in ki se je izkazala za bleščeč uspeh. O tem, da so jo tako razumeli tudi na Zahodu priča dejstvo, da je znani poljski literarni kritik in nekdanji vodja katedre za rusko literaturo na krakovski univerzi Wacław Lednicki (1948, str. 908) v ameriški emigraciji zapisal, da je beograjski kongres zasejal seme "nove Internacionale, slovanske Internacionale, vzporedne s Kominterno, in da številne veje te organizacije izven Rusije predstavljajo jedra slovanske pete kolone v državah, ki so izven neposredne cone sovjetskega vpliva". Kohn (1960, str. 326) je šel pri svoji oceni še dlje in pri tem zavrnil sovjetsko priseganje na enakost vseh slovanskih narodov in njihovo pravico do neodvisnega razvoja: "Kar se je dejansko pojavilo takoj po II. svetovni vojni je bil panrusizem takšnega tipa, ki so ga pridigali skrajni panslovani 19. stoletja, vendar ga ruska vlada ni nikoli sprejela in so mu vedno nasprotovale liberalne in človekoljubne težnje med samimi Rusi".

Ironija tega razvoja dogodkov je v tem, da je še 28. marca 1945, ob priložnosti uradnega obiska češkoslovaškega predsednika Beneša v Moskvi, Stalin izrekel zdravico v čast "zveze in prijateljstva neodvisnih slovanskih narodov, velikih in malih", kot tudi zdravico za "nove slovanofile", med katere je prištel še sebe: "Mi, novi slovanofili, smo komunisti, če želite – boljševiki. O nas mislijo, da želimo povsod vzpostaviti sovjetsko ureditev. To ni res. . . . Mi

[120] Beneš sicer ni bil edini Čeh, ki ga je leto 1938 globoko travmatiziralo. Med dokumenti, ki sta jih Pospelov in Král (1983, str. 399) vključila v zbirko materialov o zgodovini sovjetsko-češkoslovaških odnosov se tako nahaja tudi naslednja izjava Klementa Gottwalda, enega od ustanoviteljev Komunistične stranke Češkoslovaške in kasnejšega predsednika države, ob podpisu sovjetsko-češkoslovaškega sporazuma o prijateljstvu: "Sanje najbolj plemenitih mislecev naših narodov so se uresničile: naša slovanska lipa se opira na mogočni ruski, slovanski hrast". Verjetno je tudi zato že kar 3. člen sporazuma izrecno omenjal medsebojno vojaško pomoč v primeru povojne obuditve nemške politike "Drang nach Osten".

želimo, da bi vsak narod imel takšno ureditev, kot si jo zasluži" (APRF, v Marjina, 1997, str. 180-181)[121]. Vendar pa je že par mesecev kasneje, 24. maja 1945, ob priložnosti slavnostnega sprejema v Kremlju za poveljnike Rdeče armade izrekel posebno zdravico ruskemu narodu, ki ga je s tem dejansko postavil na pedestal in s tem razglasil za prvega med enakimi tudi v slovanski družini: "Pijem predvsem na zdravje ruskega naroda, zato ker je najbolj izjemna nacija med vsemi nacijami, ki sestavljajo Sovjetsko zvezo. Izrekam zdravico za zdravje ruskega naroda, zato ker si je v tej vojni zaslužil splošno priznanje vodilne sile med narodi Sovjetske zveze" (Stalin, 1945). V nekem smislu poteza niti ni bila presenetljiva, saj je Stalin z zmago dejansko "postal najmogočnejši ruski car – čeprav paradoksalno ni bil ne car in ne Rus" (Grdina, 2008, str. 579). Poudarjanje vsega ruskega se je z nastopom miru samo še stopnjevalo in leta 1946 kulminiralo v tako imenovani ždanovščini, ko je Andrej Aleksandrovič Ždanov kot vodja sovjetskega Agitpropa začel s sistematičnim uvajanjem nove kulturne politike. V zvezi s tem Montefiore (2003, str. 555) izpostavlja naslednje: "Zmaga je blagoslovila poroko med ruskostjo in boljševizmom: Stalin je videl Ruse kot vezni člen ZSSR, kot 'starejšega brata' sovjetskih ljudstev . . .". V praksi je to pomenilo "vsiljeno slavljenje ruskosti", tudi s ciljem zavračanja tujih vplivov in kozmopolitizma: "Ždanova kampanja promocije ruskega patriotizma je bila kmalu tako absurdna, da se je Saharov spominjal, kako so se ljudje šalili o 'Rusiji, domovini slona'" (prav tam, str. 558). Po Hoskingu (2006, str. 245) je ravno v tej luči tudi treba razumeti sovjetski pritisk, da se je drugi povojni vseslovanski kongres, ki je bil načrtovan junija 1948 v Pragi, prestavil za nekaj mesecev kasneje, saj v Moskvi niso hoteli, da bi povsem sovpadel s stoletnico prvega slovanskega kongresa iz leta 1848.[122]

Vendar na koncu tudi do tega dogodka ni prišlo, saj se je do takrat zgodovinsko nihalo že prevesilo v obratno smer. Počilo pa ni nikjer drugje kot v Beogradu, sedežu novega

[121] Arhiv Prezidenta Rosijskoj Federaciji [Arhiv predsednika Ruske federacije], Fond 45, Op. 45, D. 393, L. 57-59. Stalin je sicer še dodal, da sicer "sovraži Nemce", vendar mora priznati, da je to "močan in sposoben narod", ki se bo poskusil "preroditi v naslednjih 15 letih" in "se maščevati": "Da se Nemci ne bi dvignili in začeli nove vojne je potrebna zveza slovanskih narodov" (prav tam).

[122] Pirjevec (1987, str. 177) v zvezi s tem navaja, da so takratni ruski šovinizem neposredno občutili tudi mnogi Jugoslovani, ki so se takrat nahajali v Sovjetski zvezi, vključno s številnimi častniškimi slušatelji: "Bivanje v domovini socializma je bilo za marsikoga polno bridkosti, in to ne toliko zaradi slabih življenjskih razmer, temveč predvsem zaradi oholosti, s katero so Rusi ravnali z njimi. Zdelo se je, da slavni boj jugoslovanskih partizanov nikogar v Moskvi ne zanima, kajti vse je prevzemal le ponos zaradi lastne nedavne zmage nad Nemci in spomin na ogromne žrtve, s katerimi so jo dosegli". V tem smislu so Rusi pozabili na opozorilo, ki jim ga je že leta 1892 v svoji knjigi *Trije svetovi azijsko-evropske celine* položil na srce Lamanski (2010e, str. 203): "V našem patriotskem zanosu, ko gledamo zviška na sorodne nam narode, številčno šibke in politično odvisne, radi govorimo, da je Rusija že s tem koristna za Slovane, ker obstaja, in zaman pozabljamo, da so Slovani prav tako, t.j. s tem, ker obstajajo, koristni za Rusijo, ki brez njih nikoli ne bi bila to, kar je".

Slovanskega komiteja. Pirjevec (2011, str. 249) poudarja, da je bil srž spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo v tem "ali naj bodo odnosi med socialističnima državama enakopravni ali ne". Zaradi svoje lastne narodnoosvobodilne izkušnje je bila jugoslovanska oblast namreč manj pripravljena pokorno slediti sovjetski liniji. Po Hoskingu (2006, str. 245) je bil to "prvi nedvoumen znak, da je ošabna narava rusko-sovjetskega imperializma spodkopavala solidarnost v zunanjem imperiju".

Posledice za novo slovansko gibanje so bile porazne. Kot poudarja Kohn (1960, str. 325): "Panslovanski program združitve vseh Slovanov v mogočno celoto, ki bi oblikovala politično in kulturno usodo človeštva, ni bil nikoli blizu realizacije, razen v kratkem obdobju med 1945 in 1948, ko je prvič v zgodovini postal del uradne ideologije močne oblasti". Vendar pa so dogodki sovjetsko stran prisilili, da je iz političnih razlogov poudarek znova prenesla na načela proletarskega internacionalizma.[123] Ti principi so tudi sicer sovpadli s prizadevanji poenotiti okrog Sovjetske zveze vse vzhodnoevropske države, ne le slovanske: "Služili so kot temelj oblikovanja nove 'razredne' teorije o nasprotovanju dveh nepomirljivih ideoloških sistemov (na eni strani tabor 'imperialistov in vojnih hujskačev', na drugi – 'demokratičnega sveta in socializma'), v bistvu doktrine 'hladne vojne'" (Dostal, 1997, str. 201).

3.7. Leta zastoja in vzpon ruskega nacionalizma

Leto 1948 je torej zadalo resen udarec slovanski ideji. Kot poudarja Erickson (1960, str. 38) je sovjetsko-jugoslovanski prelom "povzročil razdejanje v slovanskih vrstah, ki je bilo morda

[123] To nenadno spremembo so v Sovjetski zvezi poskusili izkoristiti privrženci Marra, da bi si znova zagotovili primat na področju lingvistike. Čeprav je bil novi nauk o jeziku še vedno del sovjetskega marksističnega kanona, je bil v praksi vse bolj potisnjen ob stran, ritualno sicer omenjan, dejansko pa ignoriran v samih raziskavah. Zdaj pa se je ponudila priložnost za dokončen marristični obračun z osovraženim indoevropejstvom v jezikoslovju. Vendar je bilo prepozno. Na koncu je namreč v razpravo posegel sam Stalin, ki je na veliko presenečenje javnosti v časniku *Pravda* 20. junija 1950 objavil članek z naslovom "Marksizem in problemi lingvistike". Slednji je tudi uradno zaključil obdobje marrizma v Sovjetski zvezi, saj se je v njem Stalin med drugim "dokopal do sklepa, da je jezik socialni fenomen, ni pa navezan ne na *bazo* ne na *superstrukturo*" (Grdina, 2008, str. 579). Na podlagi tega pa je "genialno" ugotovil, da "nacionalni jeziki niso razredni jeziki", da so nekateri med sabo "genetsko povezani" in da je "jezikovna sorodnost slovanskih narodov" vendarle nekaj povsem samoumevnega (Slezkine, 1996, str. 858). O širšem pomenu te poteze med drugim priča dejstvo, da ji je že naslednje leto slovenski slavist Nahtigal (1951, str. 259-260) posvetil daljši članek v katerem je z olajšanjem zapisal, da so Stalinova izvajanja "rešila resne znanstvene nadaljevatelje starejše šole s primerjalno historično metodo pravega pravcatega preganjanja in jim pomogla do novega dela". V tem smislu bi se lahko reklo, da je do sovjetsko-jugoslovanske krize prišlo še pravi trenutek, saj bi sicer dnevni red Prvega vseslovanskega kongresa slavistov, ki je bil načrtovan sredi leta 1948, vključeval tudi posebno temo in sicer "Nauk akademika Nikolaja Jakovleviča Marra in njegova vloga v sodobnem jezikoslovju" (Dostal, 1997, str. 192).

primerljivo z močnim šokom, ki ga je medslovanskim odnosom povzročila poljska vstaja leta 1830". Konflikt med Titom in Stalinom je tudi prizadel ugled Moskve. Ne le, da se je majhna Jugoslavija uspešno postavila po robu veliki Sovjetski zvezi, temveč je tudi brezkompromisno pretrgala vse vezi z največjo državo na svetu, celo na delovni ravni. V le nekaj dneh so jo namreč morali zapustiti vsi sovjetski svetovalci, kot tudi številni ruski učitelji. Ruščina, ki je bila še do nedavnega prvi tuji jezik v Jugoslaviji, je postala kompromitirana govorica. Pod bremenom suma so se znašli vsi, ki so bili kdaj v Rusiji, ali celo govorili rusko, predvsem častniki, saj je po vojni "v Sovjetski zvezi na najpomembnejših vojaških akademijah študiralo 17 jugoslovanskih generalov in kakih šeststo oficirjev in podoficirjev" (Pirjevec, 2011, str. 269). Prizanešeno ni bilo niti tako imenovanim "belim Rusom", ki so se po oktobrski revoluciji zatekli v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, saj so "prav kmalu postali žrtev Rankovićeve policije, ki jih je začela tajno zapirati že leta 1948 in jih je naslednje leto povsem 'počistila'" (prav tam, str. 290). Večji udarec ruskemu prestižu si je bilo težko predstavljati, tembolj ker je po vojni Moskva vsem ruskim emigrantom priznala sovjetsko državljanstvo. Zato je tudi le malo manjkalo, da ni prišlo do sovjetskega napada na Jugoslavijo.[124]

Ne glede na to razočaranje z Beogradom, pa je Moskva vseeno ostala še naprej dojemljiva za priprošnje ostalih slovanskih držav, kar je na koncu tudi privedlo do vzpostavitve Varšavskega pakta. Šlo je za reakcijo na odločitev zahodnih zaveznic o sprejemu Zvezne republike Nemčije v Nato in njeni ponovni oborožitvi. To je predstavljalo resno skrb za Češkoslovaško, zaradi komaj povrnjenih Sudetov, in Poljsko, zaradi njene še vedno nepotrjene nove zahodne meje na Odri in Nisi (Crump, 2015, str. 33). Molotov je kot sovjetski zunanji minister na začetku leta 1954 sicer poskusil preprečiti takšen razvoj dogodkov na konferenci zunanjih ministrov "velikih štirih" v Berlinu in sicer z idejo o sklenitvi 50-letne kolektivne evropske varnostne pogodbe ter o odpoklicu okupacijskih sil in nevtralizaciji Nemčije do mirovne pogodbe, t.j. do formalizacije njene vzhodne meje. Ko je bil predlog zavrnjen je predlagal možnost vstopa Sovjetske zveze v Nato, "če je ta res le defenzivne narave" (Mikuž, 1983, str. 237). Tudi ta predlog je bil zavrnjen, konferenca pa po

[124] Kot izpostavlja Pirjevec (2011, str. 290-291) naj bi iz Bolgarije, Romunije, Madžarske in Albanije v Jugoslavijo vdrlo sedem motoriziranih divizij, poleg oklepnega sunka pa je bil načrtovan še desant padalske divizije na centralni bosanski plato. V napad naj bi se vključile tudi "mednarodne brigade", si čimer bi si Moskva zagotovila navidezno nevtralnost oz. zanikanje védenja v izogib morebitnemu posredovanju Zahoda. Podobno opozarja Stanič (1981, str. 404): "Zbiranja čet na jugoslovanskih mejah so bila reden pojav in dvakrat – jeseni 1949 in jeseni 1951 – je resno kazalo, da bo vsak hip prišlo do oboroženega napada na Jugoslavijo".

hitrem postopku zaključena.[125] Članice Severnoatlantskega zavezništva so kasneje svojo odločitev o tem, da se Zahodno Nemčijo povabi v njihove vrste tudi uradno potrdile na srečanju Natovih zunanjih ministrov oktobra 1954 v Parizu.[126]

Odziv na to potezo je najprej prišel iz Prage, ki se je prva zavzela za vzpostavitev vojaške protiuteži zvezi Nato. Kot poudarja Mastný (2000, str. 243) je "idejo o zavezništvu izustil češkoslovaški premier Viliam Široký v obliki predloga o pogovorih o posebnih varnostnih aranžmajih med njegovo državo, Poljsko in Vzhodno Nemčijo kot tistimi, ki so najbolj neposredno ogrožene zaradi nedavnih dogodkov na Zahodu". Sama Moskva je bila do pobude zadržana, saj si je njen novi vodja Nikita Sergejevič Hruščov v tistem času aktivno prizadeval za detant in razoroževanje, poleg tega pa so na obrambnem področju "že obstajali popolnoma delujoči bilateralni sporazumi med Sovjetsko zvezo in njenimi sateliti" (Crump, 2015, str. 17). Vseeno pa se je sovjetska stran na koncu angažirala pri razpravi o možni obliki zavezništva, ki se je razvila med njenima zahodnoslovanskima sosedama, saj se je Praga zavzemala za bolj omejen tripartitni vojaški aranžma, Varšava pa za "kolektivni obrambni sporazum, ki bi povezal vse sovjetske zaveznike z Moskvo v večje zavezništvo, kar bi naredilo poljsko vojsko drugo po rangu takoj za sovjetsko in bolj tesno integriralo vzhodnonemške vojaške sile" (Mastný, 2000, str. 247). Ravno zato, ker je Moskva na koncu podprla poljski predlog je bil maja 1955 Sporazum o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči podpisan v Varšavi, pri čemer le pet dni po formalnem vstopu Zahodne Nemčije v Nato (Crump, 2015, str. 21). Čeprav je bilo med pristopnicami osem držav vzhodnega bloka, je bil sporazum podpisan v štirih uradnih jezikih in sicer poleg ruščine še v poljščini, češčini in nemščini, kar je verno odražalo njegovo poreklo. Vendar pa si je tudi pri tem Moskva pustila odprta vrata za svoja takratna diplomatska prizadevanja, saj je 11. člen Varšavskega sporazuma jasno določal, da njegova veljavnost avtomatično preneha v primeru, če bi bila sprejeta kolektivna evropska varnostna pogodba. Prav tako pa si je Moskva zagotovila ustrezen položaj znotraj novega zavezništva, če do tega ne bi prišlo, saj je bil že naslednje leto za vrhovnega poveljnika vojaških sil pakta postavljen maršal Ivan Stepanovič Konjev. Kot poudarja Mikuž (1983, str. 264): "Tako kot ZDA niso izpustile bistvenih položajev v NATO, si je tudi SZ v varšavskem paktu zavarovala ključne pozicije".

[125] Mastný (2003) navaja, da je sugestija Molotova o možnosti sovjetskega vstopa v Severnoatlantsko zavezništvo požela "glasen smeh" navzočih zahodnih predstavnikov.

[126] Sedež Nata se je takrat nahajal v francoski prestolnici. Zavezništvo je bilo ob ustanovitvi leta 1949 najprej bazirano v Londonu, od koder pa se je leta 1952 preselilo v palačo Chaillot na pariškem trgu Trocadéro s pogledom na Eifflov stolp, od tam pa leta 1960 v posebno novo stavbo na Port Dauphine. Zaradi kasnejšega francoskega izstopa iz vojaških struktur zavezništva se je sedež zveze Nato leta 1967 preselil v Bruselj.

Povojna leta so bila sicer priča utrditvi statusa Sovjetske zveze kot največje slovanske države tudi na drugih področjih. To vsekakor velja za položaj ruščine v mednarodni skupnosti. Leta 1946 je namreč postala ena od samo "petih uradnih jezikov", poleg kitajščine, francoščine, angleščine in španščine, v katerem je bila sprejeta Ustanovna listina Organizacije združenih narodov (Erjavec, 2015, str. v).[127] To dejstvo je pomembno zaradi dolgoletnih razprav o možnem vseslovanskem jeziku, ki so se vlekle vse od 19. stoletja naprej. Še na vseslovanskem kongresu v Sofiji leta 1910 je bila namreč večina udeležencev mnenja, da ruščine ne morejo sprejeti za vseslovanski jezik "dokler ne bodo ruski profesorji na mednarodnih učenih shodih zahtevali, da se upošteva kot svetoven jezik" (Gantar Godina, 1994, str. 158). S tem, ko je postala enakovreden uradni jezik edine univerzalne mednarodne organizacije in torej tudi formalno en od "svetovnih jezikov" je bil primat ruščine med slovanskimi jeziki dokončno uveljavljen.[128] Sicer pa je za to poskrbela tudi sama Moskva ob ustanovitvi Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč (t.i. COMECON) januarja 1949 in potem še ob nastanku Varšavskega pakta maja 1955. Kot izpostavlja Aronova (2017, str. 646) je delovanje obeh organizacij izhajalo iz predpostavke, da "bo ruščina služila kot delovni jezik komunikacije v celotnem sovjetskem 'bloku'".

Relativno težo je ruski strani dvignila tudi sovjetsko-ameriška oboroževalna tekma, ki se je začela takoj s koncem II. svetovne vojne, ko je bila Sovjetska zveza soočena z ameriško uporabo jedrskega orožja proti Japonski. Stalin je namreč za ponovno vzpostavo "uničenega ravnotežja" zadolžil kar vodjo sovjetske tajne policije Lavrentija Pavloviča Berijo in mu pri tem zabičal, da gre za "nalogo št. 1", ki jo naj izvede "ruskopotezno", kar je v praksi pomenilo, da je bilo za projekt zadolženo "med 330.000 in 460.000 ljudi in 10.000 tehnikov" (Montefiore, 2003, str. 513). Pod hudim pritiskom svojega političnega vrha so znanstveniki v Inštitutu Kurčatova v Moskvi že decembra 1946 zagnali raziskovalni reaktor F-1, ki je postal prvi jedrski reaktor v Evropi s kontrolirano jedrsko verižno reakcijo. Štiri leta po Hirošimi,

[127] Arabščina se je ostalim petim pridružila šele decembra 1973, ko je Generalna skupščina OZN z resolucijo 3190 odločila, da se jo vključi med njene uradne jezike. Sicer pa za primerjavo z ruščino velja izpostaviti, da je bila prva uradna različica Ustanovne listine OZN v slovenščini objavljena šele leta 2015, saj je bila tista iz leta 1992, ki jo je izdalo Društvo za Združene narode za Slovenijo, "le neuradni, delovni prevod" (Erjavec 2015, vi).

[128] Njen privilegiran položaj je bil sicer dodatno utrjen še nekajkrat kasneje, med drugim leta 1975, ko je s sprejemom Helsinške sklepne listine ruščina postala ena od šestih uradnih jezikov KVSE (poleg angleščine, francoščine, nemščine, italijanščine in španščine), predhodnice današnje OVSE, ki je največja regionalna varnostna organizacija na svetu, in leta 1997, ko je s sprejemom Ustanovne listine o medsebojnih odnosih, sodelovanju in varnosti med zvezo Nato in Rusko federacijo postala ena od treh uradnih jezikov Sveta Nato-Rusija (poleg angleščine in francoščine, ki sta sicer edina uradna jezika Severnoatlantskega zavezništva).

avgusta 1949, pa je bila v okviru operacije "Prva strela" na poligonu Semipalatinsk sprožena tudi prva sovjetska atomska bomba (prav tam, str. 613). S tem je Moskva vstopila v ozek krog jedrskih sil, ki ga je kasneje Pogodba o neširjenju jedrskega orožja (NPT) tudi uradno omejila na tistih pet držav, ki so atomske eksplozije izvedle pred januarjem 1967.[129] Vzporedno s tem je potekala tudi sovjetsko-ameriška vesoljska tekma, ki je bila neposredna posledica potrebe po razvoju medcelinskih balističnih raket za dostavo jedrskih konic. Moskva je tu doživela pravi triumf, ko je oktobra 1957 v orbito izstrelila prvi Zemljin umetni satelit Sputnik.[130] To simbolno zmago je že aprila 1961 nadgradila s tem, da je v vesolje prvič izstrelila še človeka in sicer Jurija Aleksejeviča Gagarina, ki je okoli planeta poletel v ladji Vostok.[131]

Navkljub vsem tem dosežkom pa je v Sovjetski zvezi začelo prihajati do nezadovoljstva, pri čemer med samimi Rusi. Desetletja preizkušanj in odrekanj so med drugim leta 1974 privedla do izdaje odmevne zbirke *Izpod ruševin*, ki jo je uredil Aleksander Isajevič Solženicin, nobelov nagrajenec za književnost in "vodilni neuradni razumnik" v Sovjetski zvezi (Duncan, 2000, str. 99). Publikacija je bila posebna zato, ker je bila po eni strani kritična do sovjetske oblasti, po drugi pa prav tako neprizanesljiva do ostalih narodov Sovjetske zveze in Varšavskega pakta, kot tudi do Zahoda.[132] Solženicin je namreč zlato obdobje ruske zgodovine postavil v čas pred patriarhom Nikonom in carjem Petrom Velikim: prvi naj bi namreč z reformo bogoslužja ruskemu narodu vsilil tuje verske, drugi pa z izsiljeno modernizacijo po zahodnem modelu tuje družbene običaje.[133] Zato naj bi bila za carsko Rusijo značilna "zunanja veličina" in "imperialna domišljavost", medtem ko naj bi sama država "ohranila suženjstvo še stoletje dlje po tistem, ko je to že postalo nepredstavljivo"

[129] Od leta 1949 do 1991 je Sovjetska zveza proizvedla okoli 55.000 jedrskih bojnih glav, pri čemer jih je samo leta 1986 imela na zalogi kar 45.000 (Norris in Kristensen, 2006, str. 64-65). Današnja Ruska federacija naj bi imela še leta 2006 na razpolago nič manj kot 16.000 jedrskih konic (prav tam, str. 66). Na splošno sicer velja, da bi za uničenje sveta, kot ga poznamo, zadostovala že uporaba približno stotih vodikovih bomb.

[130] Posledični preplah nad dozdevno sovjetsko tehnološko prednostjo je bil na ameriški strani tako velik, da je bila že naslednje leto ustanovljena Agencija za napredne obrambne analize (ARPA), ki je kasneje celo iznašla internet, in sprejet Izobraževalni zakon za nacionalno obrambo (NDEA), ki je ameriškim šolam na vseh ravneh zagotovil dodatno financiranje na področju znanosti in matematike. Zaradi percipiranega sovjetskega tehnološkega primata je znani ameriški znanstvenik Roger Revelle takrat začel celo javno opozarjati, da se mora po Sputniku "narodova mladina učiti ali znanost ali pa ruščino" (Anderson, 1993, str. 48).

[131] Zato je leta 2007, med praznovanji v okviru uradnega Leta ruskega jezika, Moskva slavila ruščino tudi kot "prvi jezik v vesolju" (Perminov, 2008, str. 58).

[132] Zbirko je izdala znana ruska emigrantska založba "YMCA-Press" v Parizu, ki je leta 1968 tudi natisnila prvo izdajo Solženicinovega *Rakovega oddelka*, leta 1973 pa prvi del njegovega *Arhipelaga Gulag*.

[133] V tem smislu je Solženicinov kritičen pristop do takratnih ruskih reform podoben Križanićevemu, ki je zanje prav tako plačal z izgonom v Sibirijo. Solženicin (2009, str. 388) je sicer poznal Križanićev opus in ga tudi izrecno navaja v svojem *Arhipelagu Gulag*, ko stanje v Sovjetski zvezi negativno primerja s tistim v stari Rusiji: "V 17. stoletju je Juraj Križanić pisal, da kmetje in obrtniki Moskovije živijo boljše od Zahodnjakov, da celo najrevnejši prebivalci Rusije jedo dober kruh, ribe in meso".

(Solzhenitsyn, 1981, str. 116). Sovjetska zveza je to suženjstvo vrnila, pri čemer v "še hujši obliki", saj je "ni države v 20. stoletju, ki bi tako trpela kot naša, ki je znotraj lastnih meja uničila vsaj sedemdeset milijonov ljudi poleg tistih, ki so bili izgubljeni v svetovnih vojnah – nihče v sodobni zgodovini ni izkusil takšnega uničenja" (prav tam, str. 116, 119). Odgovornost za to pa nosijo tujci. Komunistična ideologija po njegovem namreč vleče korenine iz francoskih in nemških teorij, kar pomeni, da je Rusija okupirana država, njene izvorne tradicije pa zaničevane. Sicer pa naj bi se po Solženicinu (prav tam, str. 126) tega dobro zavedali vsi tisti, ki so bili priča boljševiškemu prevratu:

> Ali ni revolucija v vseh svojih zgodnjih letih imela nekatere značilnosti tuje invazije? Ko je plenilska odprava, ali pa kazenski oddelek, ki je prišel uničiti podeželski okraj, imela Fince in pa Avstrijce, ampak komaj koga, ki bi govoril rusko? Ko so bili organi Čeke polni Latvijcev, Poljakov, Židov, Madžarov, Kitajcev?[134] Ko so v kritični zgodnji fazi državljanske vojne tuji in še posebej latvijski bajoneti obrnili tehtnico in obdržali boljševike na oblasti? Tega takrat niso skrivali in se ga ne sramovali.[135]

Kasneje, v dvajsetih letih, so bile po Solženicinu ruske tradicije in zgodovina sistematično izbrisani, celo v zemljepisnih poimenovanjih, kot pod kakšno sovražno okupacijo. Vsega tega pa se je pomembno zavedati zato, da si ne bi v prihodnje kdo dovolil, da bi "krivil samo *nas* Ruse ne le za naše nesreče, temveč tudi za nesreče tistih, ki so nas najprej mučili in za nesreče najmanj vsega današnjega planeta" (prav tam, str. 127). Pri tem je še posebej izpostavil Poljake. Po Solženicinu (prav tam, str. 131) so namreč narodi kot posamezniki in če je ruski zmožen kesanja, ga poljski ni:

---

[134] Gre za prvo sovjetsko varnostno-obveščevalno službo, ki je bila ustanovljena decembra 1917, kmalu po uspešnem boljševiškem državnem udaru v Peterburgu. Od tod tudi njeno ime, saj je nastala kot izredna komisija, kar je po rusko "črezvičajnaja komisija" (чрезвычайная комиссия), prvi črki teh dveh besed pa sta postali njena zloglasna kratica. Na noge jo je postavil poljski revolucionar Feliks Dzierżyński, sicer potomec poljske plemiške rodbine iz današnjega beloruskega Ivanjeca, ki je bil potem tudi njen dolgoletni vodja. Pipes (1990, str. 802) o njem piše, da je odraščal v "vzdušju intenzivnega poljskega nacionalizma" in da je kot mladenič želel "iztrebiti vse Moskovitarje" zaradi trpljenja, ki so ga povzročili njegovemu narodu. Zato je svojevrstna ironija, da je njegov 15 tonski bronasti kip nekaj desetletij stal pred sedežem KGB-ja, naslednice Čeke, na enem od osrednjih moskovskih trgov Lubjanki.

[135] Z "latvijskimi bajoneti" je imel Solženicin v mislih pripadnike osmih latvijskih polkov, ki so od samega začetka revolucije igrali vlogo boljševiške pretorijske straže. Ezergailis (1983, str. 289) jih ima celo za "čekiste pred Čeko". Latvijske enote je leta 1915 s posebnim ukazom ustanovil generala Mihail Vasiljevič Aleksejev, poveljnik ruske severo-zahodne fronte, v luči nemškega prodiranja ob obali Baltika proti Petrogradu. Zaradi hudih izgub v bojih proti Nemcem v tako imenovanih božičnih bitkah decembra 1916 in januarja 1917 pri Rigi, ki so jih pripisovali napakam carskega generalštaba, so se v naslednjih mesecih latvijski vojaki radikalizirali in prešli na boljševiško stran. Kot takšni so predstavljali udarno pest nove oblasti, ki je 40.000 Latvijcev celo organizirala v posebno divizijo in jih med drugim julija 1918 uporabila proti konkurenčnim socialnim revolucionarjem, ko so levi "eseri" organizirali protiboljševiško vstajo v Moskvi. Sicer pa o pomenu "rdečih latvijskih strelcev" najbolj nazorno priča dejstvo, da je bil njihov poveljnik, polkovnik Jukums Vācietis, imenovan za prvega vrhovnega poveljnika novoustanovljene Rdeče armade (Pipes, 1990, str. 661). Leta 1970 jim je v znak hvaležnosti sovjetska oblast ob priložnosti 100. letnice rojstva Lenina v središču Rige postavila poseben muzej. Slednji je bil leta 1993 preimenovan v Muzej okupacije Latvije, vendar pa o njegovem prvotnem namenu še vedno priča ogromen kip dveh latvijskih strelcev s petokrakama na kapah, ki stoji pred zgradbo.

> Na začetku 17. stoletja – vojne Sigismunda III., dva samozvanca na ruski prestol, zavzetje Smolenska, začasna polastitev Moskve, pohod Vladislava IV. Takrat so nam Poljaki skoraj odvzeli našo nacionalno samostojnost, globina te nevarnosti pa za nas ni bila nič manj resna od tatarskega vpada, saj so Poljaki posegali tudi po pravoslavju. In pri sebi so ga sistematično zatirali, izganjali v uniatstvo. . . . No, in ali se je razlil val obžalovanja po poljskem izobraženstvu, val kesanja po poljski literaturi? Nikoli in nikdar.

Nič manj kritičen ni bil Igor Rostislavovič Šafarevič, vodilni ruski matematik in ustanovitelj pomembne šole algebrske teorije števil in algebrske geometrije. V eni od treh razprav, ki jih je prispeval za zbornik, je med drugim zavrnil očitke o tem, da naj bi bili neruski narodi znotraj Sovjetske zveze v odvisnem in kolonialnem položaju. Po njegovem se te obtožbe ponavadi utemeljuje s petimi trditvami in sicer o izkoriščanju naravnih bogastev, upadanju neruskega prebivalstva, zatiranju nacionalnih kultur, tlačenju nacionalnih ver in dominantnem položaju ruščine (Shafarevich, 1981, str. 94). V odgovor je postavil tezo, da še bolj kot za druge ti argumenti veljajo za Ruse, ki imajo "nižji standard življenja od številnih drugih narodov", to pa zato, ker gre toliko sredstev za "vzdrževanje ogromne vojaške mašinerije in državne birokracije, za vesoljska raziskovanja, za pomoč revolucionarnim gibanjem v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, predvsem pa za kompenzacijo neučinkovite ekonomije" (prav tam, str. 94-95). Rusi prav tako niso bili nič manj žrtve ekscesov sovjetske oblasti, od kolektivizacije do deportacij, medtem ko se je "zatiranje ruske nacionalne kulture začelo v času, ko se je ostale narode še aktivno vzpodbujalo naj uveljavijo svojo nacionalno identiteto" (prav tam, str. 95). Isto velja za Rusko pravoslavno cekrev, ki je doživela prve udarce že takrat, ko se je z islamom "še vedno delalo v otroških rokavicah" in ko je bila vzpostavljena "neodvisna, avtokefalna gruzijska cerkev" (prav tam, str. 96-97). Glede očitka, da se vse to dogaja v ruščini kot državnem jeziku Sovjetske zveze pa se je vprašal: "Ampak kaj imajo od tega Rusi?" (prav tam, str. 97). Navsezadnje to ni preprečilo "katastrofalnega zatona vasi, ki je bila vedno steber nacionalne identitete" (prav tam).

Reakcija sovjetskih oblasti na ta izvajanja je bila neusmiljena: Solženicin je bil izgnan iz države, Šafarevič pa odpuščen z univerze (Duncan, 2000, str. 95).[136] Vendar pa se je seme nezadovoljstva širilo, vse dokler ni v osemdesetih letih prisililo Moskvo v iskanje izhoda iz "zastoja". Tako se namreč kliče obdobje dveh desetletij od prihoda na oblast Leonida Iljiča

[136] Solženicin je sicer tudi v izgnanstvu ohranil svojo samostojno držo in kritično distanco do vseh in vsakogar. Tako je leta 1978 presenetil diplomante Harvardske univerze, ko jim je po prejetju častnega doktorata te elitne ameriške izobraževalne ustanove v slavnostnem nagovoru med drugim oponesel naslednje: "Na Zahodu se brez kakršne koli cenzure modne trende razmišljanja in ideje pazljivo loči od tistih, ki niso modne; nič ni prepovedano, vendar pa bo tisto, kar ni modno, komajda kdaj našlo svojo pot v revije ali knjige ali na univerze. Pravno gledano so vaši raziskovalci svobodni, vendar pa jih zaznamuje dnevna moda" (Solzhenitsyn, 1978).

Brežnjeva leta 1964 do 27. kongresa Komunistične partije Sovjetske zveze leta 1986, na katerem je izraz prvič uporabil Mihail Sergejevič Gorbačov, njen takratni generalni sekretar in kasnejši predsednik Sovjetske zveze. Ravno kot sovjetski vodja je poskušal s politiko strukturne "perestrojke" vdahniti novo energijo v prvo državo realnega socializma, vendar je bil pri tem ujetnik lastnih ideoloških predpostavk: "Gorbačov je sicer izdal programsko knjigo o perestrojki, vendar tudi iz nje bralci niso mogli izluščiti njegovega celovitejšega koncepta o tem, kako popeljati sovjetsko državo, gospodarstvo in vso družbo iz globoke krize" (Rupnik, 1999, str. 175).

Zato se je njegov drugi poudarek na politični "glasnosti" na koncu obrnil proti njemu. Najbolj je to izkoristil Boris Nikolajevič Jelcin, nekdanji aparatčik z Urala, ki je Gorbačovu najprej javno očital neučinkovite reforme, nato pa bil junija 1991 izvoljen za predsednika Ruske sovjetske federativne socialistične republike. Kot takšen je tudi osebno posredoval proti poskusu državnega udara s strani sovjetskih trdorokcev do katerega je prišlo sredi avgusta: slika njega na ustavljenem tanku z rusko trobojnico v ozadju je sestavni del sodobne politične ikonografije.[137] Že decembra istega leta je na njegovo pobudo prišlo do srečanja s predsednikoma drugih dveh slovanskih republik Sovjetske zveze – z ukrajinskim Leonidom Makarovičem Kravčukom in z beloruskim Stanislavom Stanislavovičem Šuškevičem – na katerem so trije vzhodni Slovani podpisali Beloveški sporazum, ki je razpustil Sovjetsko zvezo in jo nadomestil z ohlapno Skupnostjo neodvisnih držav (Colton, 2008, str. 206).

3.8. Med velikodržavniškim idealom in etničnim slovanstvom

Sovjetsko zvezo je torej ukinil Rus. Ironija tega dejstva je v tem, da je njen razpad ravno Rusijo postavil pred celo vrsto geopolitičnih dilem (Grizold in Ferfila, 2000, str. 89). Že na srečanju treh predsednikov je bil načet status strateškega polotoka Krima, stoletnega oporišča črnomorske flote. Kot poudarja Rupnik (1999, str. 273) je tam zaradi specifičnosti večine prebivalcev, ki so "ne le ruski po jeziku, marveč tudi velikoruski po političnem razpoloženju",

[137] V simbolizmu je bilo sicer tudi nekaj ironije. Olivnozeleni tank T-72 Tamanske motorizirane strelske divizije, na katerega se je povzpel Jelcin, je bil namreč narejen v Uralski tovarni vagonov iz Sverdlovske oblasti, kjer je začel svojo politično kariero. Colton (2008, str. 200) v zvezi s tem poudarja, da so ruski gledalci televizijskih ekranov v Jelcinovi potezi videli "odseve totemske podobe iz druge revolucije, vtetovirane v njihovih glavah skozi zgodovinske učbenike, ki so jih prebirali kot otroci – Lenin na Finski železniški postaji, nazaj iz švicarskega izgnanstva, ki nagovarja petrograjski proletariat z oklepnika aprila 1917". Zato niti ne preseneča, da je bil leta 2007 Jelcinov granitni nagrobnik izklesan v obliki plapolajoče ruske zastave.

že januarja 1991 prišlo do referenduma na katerem je "kar 93 odstotkov glasov dobila pobuda za obnovitev Krimske ASSR 'kot subjekta federacije ZSSR'", na podlagi česar je septembra 1991 "vrhovni sovjet Krimske ASSR sprejel deklaracijo o državni suverenosti Krima, s katero se je Krim sam razglasil za udeleženca nove zvezne pogodbe". Po ohranjenih pričevanjih je Jelcin zato med beloveškimi pogovori sprožil vprašanje njegovega statusa in menil, da je polotok leta 1954 "Hruščov podaril Ukrajini" in da bi bilo zato zdaj dobro "obnoviti pravičnost in red" (Kravčuk, 2014). Vendar na koncu ni vztrajal pri tem in se strinjal s predlogom ukrajinskega predsednika, da se zadevo prenese na kasnejši čas, ko naj bi se o vseh podrobnostih dogovorili na ravni samostojnih držav (prav tam). Mogoče je na to pristal tudi zato, ker se mu je mudilo dokončno opraviti s svojim dolgoletnim političnim tekmecem Gorbačovom, ki se je še vedno oklepal položaja predsednika zvezne države in njenih "35.000 jedrskih konic" (Colton, 2008, str. 207). Dobri dve desetletji kasneje se je vprašanje z vso silovitostjo vrnilo na dnevni red mednarodne skupnosti.[138]

Vendar pa to ni edina zadeva, ki je sprožala dileme že leta 1991. Nič manj pomembna ni bila problematika razmerja Rusije do svojega novega sosedstva, tako slovanskega, kot tudi neslovanskega. Solženicin, ki po Rupniku (1999, str. 410) spada "med najbolj vplivne oblikovalce ruske politične misli, ruske ideje", se je tako še pred vrnitvijo v domovino aktivno angažiral pri razpravah o potrebnih potezah. Iz izgnanstva je med drugim leta 1990 poslal slavno poslanico "Kako urediti Rusijo?" v kateri je izpostavil, da je sicer Rus, vendar po materi napol Ukrajinec, v Belorusiji pa je preživel večji del vojne, zato ima obe ljudstvi ne le za svoji, temveč tudi za del enotnega naroda: "Naš narod se je vendar razdelil na tri veje samo zaradi strašne nesreče med mongolskim vdorom in poljsko kolonizacijo" (prav tam, str. 412). Zato bi bila po njegovem edina pravilna poteza vzpostava "enotne državne zveze treh slovanskih republik", kot tudi Kazahstana, ki ga je imel za nekdanjo kozaško ozemlje južne Sibirije (prav tam). Kasneje, po vrnitvi v Rusijo leta 1994, pa se je Solženicin (prav tam) v Državni dumi javno obregnil ob brezbrižnost ruskih oblasti do usode 25 milijonov Rusov, ki so se kot manjšina nenadoma znašli na ozemljih drugih republik:

> Pred tremi leti je naše državno vodstvo lahkomiselno priznalo kot lažne meddržavne administrativne meje, ki jih je zarisal Lenin s svojimi pajdaši. In v 24 urah so se naši rojaki znašli na tujem, kot tujci v narekovajih, in to mnogi v tistih krajih, kjer so živeli njihovi

[138] Markedonov (2019) poudarja, da se je tudi sicer ruska zunanja politika do Zahoda zelo hitro prizemljila in da je že predsednik Jelcin na vrhu Konference za varnost in sodelovanje v Evropi, ki je potekal decembra 1994 v Budimpešti, izjavil da je "hladno vojno" zamenjal "hladni mir". To pa zato, ker naj bi širitev zveze Nato spodkopavala evropsko varnost, kot jo je leta 1990 definirala Pariška listina za novo Evropo. Zato se je zavzel za multilateralni sistem, ki bi vključeval ne le EU in Nato, temveč tudi KVSE/OVSE in Skupnost neodvisnih držav.

> očetje in dedje, zdaj pa jih zatirajo ali pa celo preganjajo. In kaj delamo mi v tej gluhosti narodne zavesti, česar ne moremo imenovati drugače kot nacionalno blaznost? Kje je še kaj podobnega na svetu?!

Vendar pa nova ruska oblast takrat za takšne argumente ni imela posluha. Jelcin je bil navsezadnje bolj zaskrbljen zaradi konflikta z levo opozicijo, ki mu je med drugim očitala tudi izdajo nacionalnih interesov glede Sevastopola in Krima. Leta 1993 je njen poskus prevzema oblasti brezkompromisno zatrl, pri čemer kar s tankovskim ognjem (Colton, 2008, str. 278). Verjetno v tem tiči razlog, da Rusija v tistem obdobju ni imela močnih stališč o razpadu druge večnacionalne slovanske države, Jugoslavije. Kot izpostavlja eden večjih ruskih izvedencev za Zahodni Balkan, je bil zadržan odnos Moskve tudi odraz dejstva, da "prvi predsednik Rusije ni pozabil 'šampanjca', s katerim so avgusta 1991 v Beogradu pozdravili puč" (Romanenko, 2002, str. 398).

Ta pristop se ni bistveno spremenil niti leta 1999, ko je prišlo do posredovanja zveze Nato proti Zvezni republiki Jugoslaviji. Ruski mediji so se sicer odzvali s številnimi reportažami in članki na temo solidarnosti obeh narodov, vendar pa dlje od nekajdnevne epizode z ruskimi vojaki na prištinskem letališču ob zagonu operacije Kfor uradna Moskva ni šla (Colton, 2008, str. 427). Kasneje, leta 2008, ko je Kosovo razglasilo samostojnost, se je ruski zunanji minister Lavrov načeloma sicer zavzel za ohranitev ozemeljske celovitosti Republike Srbije, hkrati pa tudi izjavil, da "ne bomo večji Srbi od Srbov" ("Lavrov nazivajet izvrašjonim podhod Londona k probljeme s Britanskim sovjetom", 2008). Nekaj podobnega se dogaja danes, ob robu ukrajinske krize. Po eni strani naj bi ruska stran ob svoji hibridni agresiji sprožila pravo propagandno vojno proti Zahodu, ki ga poskuša razdeliti (Amann in drugi, 2016). Po drugi pa v njeni informacijski produkciji vsaj doslej ni bilo opaziti sklicevanj na slovanstvo, čeprav je od padca berlinskega zidu v Evropi nastalo "enajst slovansko govorečih držav", od katerih jih je šest članic Evropske unije in sedem zveze NATO (Troebst, 2014, str. 19). Beseda celo ni bila niti enkrat uporabljena v prelomnem govoru ruskega predsednika Putina, ki ga je imel marca 2014 ob aneksiji Krima. V njem je namesto tega izpostavil nek drug koncept in sicer idejo nadetničnega "ruskega sveta" (Kremelj, 2014a). Še bolj pomenljiv pa je bil njegov odgovor na neposredno vprašanje glede možnosti za enoten slovanski nastop na mednarodni areni, ki ga je prejel na svoji tiskovni konferenci decembra 2014. Izjavil je namreč, da se bo težnja po kulturni in duhovni enotnosti med slovanskimi narodi po njegovem sicer ohranila, vendar pa so slovanske države kot takšne večinoma majhne in posledično

podvržene zunanjim pritiskom: "So zelo odvisne in se soočajo s številnimi izzivi pri zagotavljanju svoje suverenosti" (Kremelj, 2014b).

Še dlje je šel v teh razmišljanjih novi vodja Ruske pravoslavne cerkve. Ob razglasitvi kosovske samostojnosti je kot takratni metropolit odgovoren za zunanje odnose sicer izrazil moralno podporo Srbski pravoslavni cerkvi, obenem pa javno pozval ruske oblasti naj se v nobenem primeru ne vmešajo v zadevo, ker je "Rusija enkrat že radikalno reagirala na dogodke na Balkanu, leta 1914, zaradi česar smo izgubili lastno državo" ("V Ruskoj pravoslavnoj cerkvi solidarni s sjerbami", 2008). Dve leti kasneje pa je že kot patriarh Ciril I. (2010) v televizijskem intervjuju dal jasno vedeti, kaj si misli o pravoslavju na eni strani in Slovanih na drugi:

> Pravoslavna cerkev ohranja v svoji zgodovini, v svoji tradiciji, čudovita imena svetih apostolov Cirila in Metoda. V nekem smislu smo Cerkev sv. Cirila in Metoda. Izšla sta iz razsvetljenega grško-rimskega sveta in odšla oznanjevati Slovanom. In kdo so bili Slovani? To so barbari, ljudje, ki govorijo nerazumljiv jezik, to so drugorazredni ljudje, to so skoraj zveri. In k njim sta šla razsvetljena moža, jim prinesla svetlobo Kristusove resnice in naredila nekaj zelo pomembnega – začela sta s temi barbari govoriti na njihovem jeziku, ustvarila sta slovansko abecedo, slovansko slovnico in prevedla v ta jezik Božjo besedo.

Patriarh je sicer kasneje še dodal, da so za pravoslavno cerkev "vsi narodi enaki in sredi njih ni barbarov", to pa zato, ker "smo bili nekoč tudi mi barbari, čeprav v resnici nikoli nismo bili barbari" (prav tam), vendar je vseeno ostal vtis, da mu je daleč bolj od etnične identitete važna duhovno-civilizacijska pripadnost. To je pa pomembno zato, ker v današnji Rusiji pravoslavna cerkev uživa izrazito institucionalno podporo uradnih oblasti. Ruski predsednik Putin ("Pravoslavije i jadernij šjit ukrepljajut Rosiju", 2007) je na eni od svojih tiskovnih konferenc pravoslavje celo postavil ob bok ruskim atomskim silam:

> Obe temi sta med seboj tesno povezani, saj sta tradicionalna vera Ruske federacije in jedrski ščit Rusije tista sestavna dela, ki krepita rusko državnost in ustvarjata potrebne predpogoje za zagotavljanje notranje in zunanje varnosti države. Iz tega je mogoče potegniti jasen zaključek o tem, kako se mora država obnašati in danes in jutri in do enega in do drugega.

O posebni vlogi pravoslavja ne dvomi niti Vladislav Jurjevič Surkov ("Djavol vertljav i boltljiv", 2012), glavni kremeljski ideolog in avtor fraze "suverena demokracija", ki je v zvezi s tem izjavil, da "če vzamete, da obstaja ruski človek, je seme njegove identifikacije še vedno pravoslavna vera".

Ruski patriarh ima torej stare Slovane za barbare, medtem ko ima ruski predsednik novodobne Slovane za slabiče, s katerimi so možnosti za resno sodelovanja omejene, z izjemo

kulturnih stikov. V tem se je do neke mere približal Aleksandru Geljeviču Duginu, vodilnemu ruskemu evrazijcu, ki ima po Laruelle (2008, str. 11) "dejanski vpliv na določene vojaške in politične kroge in dele predsedniške administracije".[139] Dugin se je namreč junija 2001 v Moskvi na Kongresu slovanskih narodov Belorusije, Rusije in Ukrajine posvetil ravno vprašanju "Slovanskega sveta in osnovnih tendenc geopolitike".[140] V svojem nastopu je izpostavil vrsto tez, med njimi tudi to, da "slovanstvo ni geopolitična kategorija", ker samo rasna in jezikovna bližina ni ključna za geopolitično enotnost, tembolj ker so Slovani versko, kulturno in politično razdeljeni (Dugin, 2001). V zvezi s tem je tudi zavrnil trditev, ki jo je ameriški politolog Samuel Huntington (1996, str. 163) postavil v svoji znani knjigi *Spopad civilizacij*, ko je govoril o "slovansko-pravoslavnem" civilizacijskem bloku. Po Duginu (2001) je namreč slovanstvo "širše od pravoslavja" in pravoslavje "širše od slovanstva". Ta huntingtonovski izraz naj bi zato predvsem pričal o poskusu utrditve v mednarodni izvedenski skupnosti podzavestne predstave o "reducirani, lokalni in regionalni naravi Rusije, o drugorazrednosti njenega geopolitičnega statusa", zaradi česar njegove uporabe v politoloških in geopolitičnih analizah "ni mogoče šteti za povsem nežaljivo" (prav tam).

Po Duginu obstajajo evrazijski Slovani in evropski Slovani. Med sabo se razlikujejo po tem, da je za prve značilna pripadnost pravoslavju in Bizancu, kot tudi "državotvorni impulz" in "težnja postati samostojen geopolitični subjekt", za druge pa "integriranost v katoliško sfero", razvoj na "periferiji evropskega konteksta" in kopiranje "izključno zahodnih politično-državnih in pravnih modelov" (prav tam).[141] Edino izjemo pri tej slovanski dihotomiji Dugin dopušča v primeru Poljakov, ki naj bi "skupaj z Litovci" poskusili organizirati zelo specifično

[139] Evrazijstvo je izvorno predstavljalo reakcijo na eksistencialno krizo, ki so je poraz v I. svetovni vojni, boljševiška revolucija in konec starega reda predstavljali za številne Ruse, predvsem tiste v emigraciji. Skupina mladih ruskih intelektualcev je tako v Sofiji leta 1921 izdalo knjigo z naslovom *Izhod k Vzhodu*, ki predstavlja temeljno publikacijo sodobnega evrazijskega kanona. Njeno bistvo je v geopolitičnem prepričanju, da je usoda vsakemu narodu namenila poseben življenjski prostor, pri čemer Rusija ni niti povsem Evropa, niti Azija, temveč nekaj samosvojega – Evrazija. Kot izpostavlja Spektorski (1944, str. 4) so nekateri posledični zaključki naravnost paradoksalni: "V soglasju s tem imajo evrazijci dobo tatarske vladavine nad Rusijo (od početka 13. skoraj do konca 15. stoletja) za najbolj bistveno in najbolj blagodejno obdobje njene zgodovine".

[140] Kongres je organiziral Genadij Nikolajevič Seleznjov, takratni predsednik ruske Državne dume. Verjetno sta zato predsednik Putin in patriarh Aleksij II. tudi poslala brzojavna pozdrava udeležencem dogodka, med katerimi je bil celo Petro Oleksijovič Porošenko, takratni namestnik predsednika Nacionalne banke Ukrajine in kasnejši ukrajinski predsednik ("Sjezd slavjanskih narodov", 2001).

[141] V tem smislu bi se Dugin v celoti strinjal s Simonitijem (2011, str. 96) po katerem so slovanske članice evroatlantskih integracij doslej "pokazale samo t.i. 'pasivno kreativnost', saj se z EU in Natom niso pogajale o vsebinah – te morajo *volens nolens* sprejeti – temveč v najboljšem primeru o 'časovnici' – prehodnih obdobjih in načinih – kdaj bodo sprejele zahteve Zahoda". Vendar medtem ko Simoniti (prav tam, str. 95) meni, da morajo ravno zato evropski Slovani pokazati "izvirno kreativnost tako, da bodo prispevali k oblikovanju novih pravil", je Dugin (2001) mnenja, da zaradi svojega privajenega posnemanja zahodnih modelov ravno tega niso zmožni in da so na svoje slovanstvo sposobni opozoriti samo v "kritičnih obdobjih", pri čemer še to le v "specifičnih, ekstremnih oblikah".

katoliško-slovansko državo, drugačno tako od evropskih, kot tudi evrazijskih meril, vendar na koncu neuspešno. To razliko v propulzivnosti oz. "pasionarnosti" med Rusi in Poljaki povezuje s tem, da se je ruski etnos za razliko od poljskega mešal tudi s turško-ogrskimi plemeni in vsrkal vase veliko turanskih značilnosti (prav tam). To naj bi po njegovem veljalo tudi za Bolgare in Srbe, ki so prav tako prejeli močno dozo turške krvi in za katere je prav tako značilna izrazita državotvornost.[142] Zato je po Duginu (prav tam) tembolj obžalovanja vredno, da je "vzhodno slovanstvo, ki predstavlja jedro evrazijskega geopolitičnega subjekta, danes oslabljeno in razdeljeno".

Temu novodobnem stanju naj bi botrovalo dvomljivo geslo iz srečanja v Beloveškem gozdu o "združevanju treh slovanskih republik" in poskus uvajanja Solženicinovega "slovanskega" projekta (prav tam). Gre za antievrazijsko idejo, ki je po Duginu v Belorusiji in Ukrajini po nepotrebnem privedla do dominacije tistih, ki predvsem izpostavljajo razlike med vzhodnimi Slovani in demonizirajo Rusijo. Drugače tudi ni moglo biti, saj "zahodne regije Ukrajine in Belorusije v kulturnem smislu pripadajo srednji Evropi", zaradi česar je poskus njihovega zbližanja z bolj vzhodnimi Slovani na podlagi gesel o nekakšnem bratstvu samo okrepil ta vidik njihove identitete in jih še bolj zaprl v "umetne, nenaravne, zgodovinsko in geopolitično nerazumne, konfesionalno in etnično nasprotujoče si meje" (prav tam). Evrazijski projekt, čigar "najpomembnejši osni element" so Rusi, kot "največji in najmočnejši slovanski narod", v katerem se slovanstvo "transcendira" in "presega samega sebe", pa je osredotočen na Vzhod in ne na Zahod.[143] Zato je skeptičen do možnosti, da bi se dalo evrazijsko geopolitiko prilagoditi kakršnemu koli sodobnemu slovanofilstvu: "Možnost njene formulacije v stabilni slovanofilski obliki je malo verjetna" (prav tam). Nenazadnje o tem priča tudi usoda Varšavskega pakta, ki je po njegovem predstavljal svojevrsten evrazijski projekt na podlagi sovjetske ideologije, vendar pa je neslavno propadel.[144] Poleg tega je samo okrepil

[142] Tu se je Dugin deloma približal kontroverzni teoriji, ki jo je sredi 19. stoletja razvil poljski politični emigrant Franciszek Henryk Duchiński. Po njem je bila namreč zibelka Slovanov med rekama Visla in Dnjeprom, kar pomeni, da so pravi Slovani samo Poljaki in Ukrajinci, ne pa tudi Rusi, ki naj bi bili popolnoma neslovanskega, turanskega izvora (Lihomanov, 2015, str. 77). En najostrejših kritikov te svojčas med Poljaki popularne teorije je bil znani poljski jezikoslovec in slavist Jan Niecisław Baudouin de Courtenay.

[143] Po Duginu (2001) je ruski narod s sintezo bizantinsko-turanske geopolitične zapuščine postal pobudnik strateške integracije evrazijske celine in polnopravni geopolitični subjekt ter najpomembnejši konstitutivni igralec svetovne zgodovine, ki predstavlja enega od dveh temeljnih polov v dialogu civilizacij: "Posledično je v Rusih utelešena tista dimenzija slovanstva, ki je vstala na pot maksimalne univerzalizacije, totalizacije njegovega najglobljega zgodovinskega poslanstva".

[144] Kot edino možno vseslovansko evrazijsko alternativo Dugin ponuja v razmislek naslednji idealni scenarij. Najprej, okrepitev integracijskih procesov med Rusi, Ukrajinci in Belorusi, kot najbolj evrazijskimi Slovani, s ciljem zlitja v enotno zvezno državo. Temu znova poenotenemu bloku vzhodnih Slovanov bi se zatem pridružili drugi pravoslavni slovanski narodi, pri čemer na zvezni ali konfederativni osnovi. Sodelovanje z

znotrajevropska protislovja, kar je na koncu "oslabilo Evropo, posledično pa tudi Evrazijo" (prav tam). Za Dugina glavni izziv Rusiji, kot nosilki evrazijskega projekta, namreč ni Evropa, temveč ZDA, ki po njegovem pooseblja tako imenovani "atlantski" projekt.

Vendar pa skepsa in sumničavost do slovanstva in slovanske ideje v današnji Rusiji ni omejena le na vplivne oblikovalce javnega mnenja, kot je Dugin, temveč se razteza tudi na organe pregona, kot je rusko pravosodno ministrstvo. Že leta 2004 sta se tako na njegovem seznamu ekstremističnih organizacij znašli "Asgardska slovanska skupnost" in "Slovanska skupnost hramov modrosti Peruna" (Ministrstvo za pravosodje Ruske federacije, 2018). Leta 2006 jima je sledila še "Krasnodarska pravoslavna slovanska skupnost", leta 2010 pa "Medregionalno družbeno gibanje Slovanska zveza", kot tudi "Primorska regionalna družbena organizacija za človekove pravice Zveza Slovanov". Glede na to, da je bila "Skupina Džemat muvahidov" kot prva muslimanska organizacija prepovedana šele leta 2007, to pomeni, da je v današnji Rusiji skoraj bolj verjetno, da bo posameznik osumljen ekstremizma, če se bo zavzemal za slovanstvo kot pa za islam.[145]

To sicer ne pomeni, da bi se zanikalo rusko slovanskost ali jezikovno sorodnost z drugimi slovanskimi narodi, kot se je to dogajalo v tridesetih letih 20. stoletja. Pod okriljem Ruske pravoslavne cerkve in ob sodelovanju oblasti se namreč vsako leto, v drugi polovici maja, celo praznujejo Dnevi slovanske pismenosti in kulture.[146] Na njih se izpostavlja ključno vlogo svetih Cirila in Metoda, apostolov Slovanov, pri razvoju slovanskih pisnih jezikov in literature, vključno z rusko. Vendar pa je poudarek na duhovno-civilizacijskem in ne na etničnem vidiku, zaradi česar so na praznične dogodke skupaj s predstavniki slovanskih držav vedno vabljeni tudi njihovi grški kolegi in sicer kot zastopniki pradomovine cirilice in solunskih bratov (Moskovski patriarhat, 2018). Nekaj podobnega velja za Forum slovanskih

---

nepravoslavnimi Slovani pa bi se osredotočilo na kulturno sfero, s ciljem ohranitve njihove samobitnosti. Dugin pri tem celo predlaga razmislek o bolj aktivnem izkoriščanju priložnosti, ki jih glede medsebojnih stikov ponujajo neopoganski in neofolklorni trendi. Takšen etnolingvistični pristop bi jih lahko postopoma vključil v geopolitično orbito ostalih Slovanov, pa četudi samo na ravni elit.

[145] To očitno velja tudi za zasebna vojaška in varnostna podjetja. Navkljub generalni toleranci ruskih oblasti do firm kot je na primer zloglasna "Vagner", ki je celo angažirana v konfliktih v Donbasu in Siriji, je bila ena vseeno ukinjena in sicer tista z imenom "Slovanski korpus". Njegova ustanovitelja sta bila jeseni 2013 tudi aretirana s strani ruske varnostne službe FSB. Pri tem je šlo za prvi primer uporabe 359. člena ruskega kazenskega zakonika, ki prepoveduje najemništvo (Spearin, 2018, str. 44).

[146] Praznik je 30. januarja 1991 uvedel nihče drug kot takratni predsednik Vrhovnega sovjeta Ruske sovjetske federativne socialistične republike Boris Nikolajevič Jelcin, ki je v ukaz o razglasitvi zapisal naslednje: "Pripisujoč velik pomen kulturni in zgodovinski oživitvi narodov Rusije in upoštevajoč mednarodno prakso praznovanja dneva slovanskih prosvetiteljev Cirila in Metoda, predsedstvo vrhovnega sovjeta RSFSR odloča: 24. maj se razglasi za dan slovanske pismenosti in kulture" ("Postanovlenije o Dnje slavjanskoj pismenosti i kulturi", 1991).

kultur, pri zagonu katerega je leta 2004 na slovensko pobudo sodelovala tudi ruska stran. Že v ustanovnem aktu namreč piše, da je njegov namen "spodbujanje razvoja kulturnega sodelovanja med vsemi državami, katerih prebivalci govorijo slovanske jezike" (Akt o ustanovitvi ustanove "Mednarodna ustanova – Forum slovanskih kultur", 4. člen). Vendar pa dokument, ki je bil usklajen tudi v pogajanjih z ruskimi predstavniki, nikjer izrecno ne omenja "Slovanov" ali "slovanstva". Isto velja tudi za besedilo statuta ustanove (Statut Mednarodne ustanove – Foruma slovanskih kultur, 2004 in dop. 2008, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 in 2015). Podobno previdna je bila ruska stran pri svojem uradnem zunanjepolitičnem konceptu. V njegovi zadnji različici, ki jo je ruski predsednik potrdil novembra 2016, v 45. členu piše, da Ruska federacija svojo nalogo med drugim vidi v "razvijanju na meddržavni ravni kulturnih in humanističnih povezav slovanskih ljudstev" (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2016). Že takoj naslednja alineja istega člena pa posebej poudarja, da bo ruska stran "odločno nasprotovala vsem manifestacijam ekstremizma, neonacizma, rasne diskriminacije, agresivnega nacionalizma, antisemitizma in ksenofobije" (prav tam).

Razlogi za to dvojnost v pristopu so povezani z uradno vizijo ruske identitete in ruskega poslanstva. Eden pomembnejših dokumentov na to temo je članek z naslovom "Rusija: nacionalno vprašanje", ki ga je januarja 2012 takratni predsednik vlade Putin v okviru svoje kampanje za predsedniške volitve objavil v časopisu *Nezavisimaja gazeta*. V njem je namreč že uvodoma izpostavil, da je za Rusijo ta problematika pomembna ravno zaradi njene "raznolikosti jezikov, tradicij, etnosov in kultur" (Putin, 2012). Po njegovem namreč zgodovinsko gledano Rusija ni niti etnična država, niti ameriški talilni lonec, temveč večnacionalna država. O tem pričajo že stari letopisci, po katerih so na ruski zemlji nekateri govorili "po slovansko", drugi pa "v svojih jezikih" (prav tam). Steblo in vezna tkanina te unikatne civilizacije sta ruska kultura in ruski narod, ki je nastal z zlitjem vrste slovanskih plemen. Putin pri tem posebej omenja Poljane, Drevljane, Novgorodce, Poločane, Dregoviče, Severjane in Bužane. Zato pa tisti, ki želijo to steblo izruti iz Rusije s popolnoma lažnimi argumenti o pravici Rusov do samoodločbe in njihovi rasni čistosti dejansko poskušajo prisiliti ljudi, da bi z lastnimi rokami uničili lastno domovino. V zvezi s tem Putin (prav tam) poudari naslednje:

> Globoko sem prepričan, da so poskusi pridiganja ideje izgradnje ruske "nacionalne" monoetnične države v protislovju z vso našo tisočletno zgodovino. Poleg tega je to najkrajša pot do uničenja ruskega ljudstva in ruske državnosti. Kot tudi vsake učinkovite in suverene državnosti v naši deželi.

Po Putinu se je ruski narod že zdavnaj samoopredelil in sicer za polietnično civilizacijo, ki jo povezuje rusko kulturno jedro. To pa pomeni, da je ruski narod predvsem in zlasti državotvoren, svojo državotvornost pa črpa iz dejstva obstoja Rusije. Izven tega konteksta ni ruske identitete, o čemer naj bi najbolj nazorno pričal podatek, da etnični Rusi niso še nikoli in nikdar v nobeni emigraciji oblikovali trdoživih nacionalnih diaspor. Veliko poslanstvo Rusov je namreč združevanje in utrjevanje lastne civilizacije s pomočjo jezika, kulture in univerzalne odzivnosti: "Takšna civilizacijska identiteta temelji na ohranitvi ruske kulturne dominante, nosilci katere pa niso le etnični Rusi, temveč tudi vsi ostali nosilci takšne identitete ne glede na narodnost" (prav tam). V tem smislu je Rusija že zdavnaj presegla model sodobne nacionalne države, ki je v krizi, kot tudi ameriški asimilacijski model, ki je prav tako odpovedal pod pritiskom tako imenovane multikulturnosti. Unikatno rusko izkušnjo državnega razvoja je zato po Putinu potrebno gojiti in ohranjati s pomočjo nacionalne politike, ki izhaja iz državljanskega patriotizma.

Navedeno v marsičem razloži zadržanost do etničnega slovanstva, kot tudi strah pred ruskim nacionalizmom. Sodobne slovanske države in družbe so namreč praviloma enonacionalne, z izjemo Bosne in Hercegovine, ki jo skupaj držijo Daytonski sporazumi, in Makedonije, ki je odvisna od Ohridskega sporazuma. Ta slovanski etnični princip pa je v neposrednem nasprotju z velikodržavnim idealom ruske elite. Če se je torej ruska oblast nad organizacije, ki poudarjajo slovanstvo, preventivno spravila še pred tistimi, ki so usmerjene v islam, je bil njen pogrom nad rusko usmerjenimi združenji naravnost epskih razsežnosti. Po podatkih ruskega pravosodnega ministrstva je bila med prvimi prepovedanimi nacionalističnimi organizacijami "Skupščina dežele kubanske in duhovnoplemenske države Rus" in sicer leta 2006 (Ministrstvo za pravosodje Ruske federacije, 2018). Sledile so ji "Ruska nacionalna enotnost" leta 2009, "Nacionalsocialistična delavska stranka Rusije" in "Vojska ljudske volje" leta 2010, "Nacionalsocialistična iniciativa mesta Čerepovec", "Duhovnoplemenska država Rus", "Ruska vsenacionalna zveza" in "Gibanje proti nelegalni imigraciji" leta 2011, "Kri in čast" in "Severna bratovščina" leta 2012, "Vojnodomoljubni klub Beli križ" leta 2015, "Etnopolitično združenje Rusi", "Rusko nacionalno združenje Napad" in "Vseruska politična stranka Svoboda" leta 2016 ter "Avtonomomna organizacija izobraževanja mladine Severna meja" leta 2017. "Nacionalboljševiška stranka", ki je v svojem bistvu tudi nacionalistična, je bila prepovedana že leta 2007.

V luči teh potez se zdi, kot da Rusijo ogrožajo predvsem – Rusi. Kot sta opozorila že Ransel in Shallcross (2005, str. 3): "V ruskem kontekstu, s svojim poudarkom na prevladi države in dinastije (ali partije), se je tip etničnega in lingvističnega nacionalizma, ki se je razvil na Zahodu, lahko zdel le subverziven, tudi če uporabljen za mobilizacijo samih etničnih Rusov". Zaradi tega strahu pred lastnim etničnim nacionalizmom ruske oblasti tudi tako budno spremljajo aktivnosti delujočih političnih strank. Nacionalno usmerjene so pri tem deležne posebnega tretmaja, praviloma kombinacije korenčka in palice. Dober primer predstavlja zgodba stranke Rodina in njenega vodje Dimitrija Olegoviča Rogozina. Še leta 2003 je na volitvah v Državno dumo na podlagi "narodno-patriotske" platforme prejela podporo dobrih 9% glasov oz. 5,5 milijona volilcev, Rogozin pa je celo postal podpredsednik ruskega parlamenta (Jack, 2004, str. 327). Zaradi njegove vse večje popularnosti, ki je iz Rodine naredila drugo največjo stranko v državi, je Kremelj zato posredoval tik pred lokalnimi volitvami v vplivni moskovski mestni svet leta 2005. Na podlagi obtožb o šovinistični vsebini strankine protiimigrantske predvolilne televizijske reklame je bila namreč njena udeležba na volitvah prepovedana.[147] Rogozin je leto kasneje pod uradnim pritiskom tudi zapustil vodstveni položaj, njegov naslednik pa je potem Rodino skupaj z Rusko stranko življenja in Upokojensko stranko združil v levo usmerjeno stranko Pravična Rusija. Ne glede na to, da je padel v politično nemilost je Rogozin najprej obnovil Kongres ruskih skupnosti, leta 2007 pa najavil, da bo skupaj z Gibanjem proti nelegalni imigraciji podprl oblikovanje stranke Velika Rusija (Laruelle, 2009, str. 107). Vendar pa so ruske oblasti njeno registracijo zavrnile, gibanje pa leta 2011 dale na seznam ekstremističnih organizacij. Ob tem se je Kremelj odločil dokončno znebiti Rogozina in njegovih političnih presenečenj, pri čemer na svojevrsten način. Predsednik Putin ga je namreč leta 2008 enostavno imenoval za stalnega predstavnika Ruske federacije pri zvezi Nato (Hill in Gaddy, 2013, str. 303). Od tam je bil kasneje imenovan na položaj podpredsednika vlade za obrambno in vesoljsko industrijo, zatem pa je postal vodja ruske državne vesoljske korporacije Roskozmos.

[147] V sporni reklami temnolični kavkaški neprediprav v mestnem parku zasedejo klopico, jejo lubenice in mečejo olupke naokoli, medtem ko se poskuša mimo njih prebiti belopolta ruska mamica z otroškim vozičkom. Naenkrat se pojavi Rogozin, ki enemu od Kavkazcev odločno reče: "Poberi. Počisti za sabo!". Rogozinov sodelavec prime drugega Kavkazca za ramo in grozeče vpraša: "Ti razumeš ruski jezik?". V zaključnem kadru se zatem izpiše besedilo: "Očistimo Moskvo smeti!" (Rodina, 2005). Spot je bil posledično prepovedan, Rodina pa izgubila pravico sodelovati na mestnih volitvah in to navkljub temu, da so "ankete ocenjevale njeno podporo blizu 25 odstotkov, kar bi jo uvrstilo drugo za Enotno Rusijo" (Laruelle, 2009, str. 106). Čeprav nedvomno šovinistična je reklama odsevala določeno razpoloženje v ruski družbi, nenazadnje tudi duh kultnega filma *Brat* režiserja Alekseja Oktjabrjonoviča Balabanova iz leta 1997. V njem namreč glavni junak, Danila Sergejevič Bagrov, ravnokar demobilizirani ruski vojak, ki je sodeloval v prvi čečenski vojni, na tramvaju z revolverjem prisili kavkaškega nepridiprava, da plača vozovnico in ga zatem spodi ven z besedami: "Ti mi nisi brat, gnida črnorita!" (Seljanov in Balabanov, 1997). Kot izpostavlja Norris (2012, str. 8) je še celo razvpiti oligarh Boris Abramovič Berezovski izjavil, da "če želite razumeti devetdeseta v Rusiji, glejte *Brata*".

Čeprav uspešno kooptiran se je Rogozin vseeno še nekajkrat izkazal za trn v peti, pri čemer tako iz nacionalističnih, kot tudi slovanskih razlogov. Še kot ruski veleposlanik pri Severnoatlantskem zavezništvu je namreč leta 2011 lansiral idejo o ustanovitvi slovanskih vojaških enot v ruski vojski po vzoru francoske Tujske legije: "Zakaj ne bi mogli ustvariti, na primer, podobnega 'slovanskega bataljona' iz Srbov, Bolgarov in predstavnikov drugih narodov – tistih, ki bi radi služili v okviru ruskih oboroženih sil?" (Kostjukova, 2011). Pobudo je dodatno začinil s predlogom, da se tistim kosovskim Srbom, ki bi to želeli, podeli rusko državljanstvo in jih poseli po zapuščenih ruskih vaseh za Uralom (prav tam). Reakcija je bila takojšnja in sicer kar s strani takratnega predsednika Dimitrija Anatoljeviča Medvedjeva, ki je v okviru srečanja s predstavniki civilne družbe iz Severne Osetije javno pozval k izogibanju "nacionalističnih izbruhov z uporabo žaljive nacionalistične retorike" in poudaril, da v Ruski federaciji, "kjer živi 180 narodov tega v nobenem primeru ne smemo dovoliti" (Samarina, 2011).

Pri tej epizodi ni pomenljiva le poteza Kremlja, temveč tudi dejstvo, da je bilo Rogozinovo razmišljanje neporedna posledica prošnje kosovskih Srbov za sprejem v rusko državljanstvo in pridobitev ruskih potnih listov. Tako se je znova izkazalo, kako dojemljivi so lahko ruski politiki, še posebej nacionalistične orientacije, za zapeljive klice slovanskih siren. Ravno zaradi podobne izkušnje iz leta 1999, ko je za trenutek kazalo, da bi lahko zaradi pritiska dela ruske javnosti in nekaterih političnih akterjev vendarle prišlo do konfrontacije med ruskimi in natovskimi vojaki na prištinskem letališču, je že leta 2002 Sergej Aleksandrovič Romanenko, ruski zgodovinar in izvedenec za sodobni Balkan, izdal posebno knjigo o pasteh ruskega angažmaja v regiji. V njej je ruske odločevalce in pripadnike elite nasploh pozval naj se v svojih zunanjepolitičnih srečevanjih z južnoslovanskimi sogovorniki raje privežejo za pregovorni jambor, tako kot mitološki Odisej. To pa zato, ker Srbija ne potrebuje močne Rusije, tako kot Rusija ne močne Srbije: "To določa geopolitični položaj obeh držav in neizbežno rivalstvo njunih interesov v regiji" (Romanenko, 2002, str. 582). Srbsko vodstvo je namreč vedno gledalo na Beograd kot center balkanskega polotoka, zaradi česar je konflikt interesov z Moskvo objektivno pogojen, kot tudi zelo verjetna ohladitev rusko-srbskih odnosov po tem, ko bo srbska stran prebrodila svojo sedanjo krizo. Iskanje podpore med srbskimi nacionalisti je po Romanenku jalovo početje, ker bi z njimi "Rusija dobila šibkega psevdozaveznika, ki bi si vedno prizadeval vzpostaviti stike z 'Zahodom' tako iz taktičnih, kot tudi strateških razlogov" (prav tam). Protinatovska nagnjenost Srbije se lahko hitro spremeni,

zato naj se ruska stran izogiba vsakršnemu geopolitičnemu "tekmovanju" v regiji, ker ji ne bi ničesar prineslo. Zaključi z opozorilom: "Na postjugoslovanskem prostoru Rusija ni le subjekt mednarodne politike . . . temveč tudi objekt – konkurenca postjugoslovanskih držav . . . za politično podporo Rusije pri takšnih ali drugačnih vprašanjih . . . je dokaj ostra" (prav tam, str. 599). Za nameček pa še doda: "Z oživitvijo 'slovanske ideje' . . . v kateri koli obliki izgubijo sami slovanski narodi" (prav tam, str. 603).

Glede na to, da ta tehtna opozorila Romanenka o "slovanskih bratih" iz leta 2002 vseeno niso zalegla pri iniciativi Rogozina o "slovanskih bataljonih" iz leta 2011 se zastavlja vprašanje, kako bi se v zunanji politiki odrazila nacionalistična alternativa sedanji ruski oblasti, ki je tudi najbolj verjetna. Nacionalno usmerjene stranke so namreč tiste, ki so na koncu edine sposobne mobilizirati množice v Rusiji: "V putinovski eri so bile največje demonstracije v Rusiji s strani nacionalistov, ne demokratov" (Satter, 2012). Vse do protestov, ki so jih sprožili rezultati parlamentarnih volitev konec leta 2011, se število liberalnih demonstrantov na ulicah ni moglo niti približno primerjati z desničarskimi. Kot sicer izpostavlja Satter (prav tam) so tudi te največje nemire po razpadu Sovjetske zveze na koncu prevzeli nacionalisti:

> Na prvem protestu proti ponarejenim volitvam na moskovskem trgu Bolotnaja 10. decembra 2011 so množico sestavljali predstavniki urbanega srednjega razreda. Vendar pa so se 24. decembra in 4. februarja 2012 na protestih na trgu Saharova pojavili člani ekstremističnih nacionalističnih skupin. Ti so povzročili spopade in, v številnih primerih, navkljub poznemu prihodu, izsilili pot do odra, da bi se jih videlo. Kot je opazil Aleksander Verhovski iz analitičnega centra Sova, ki spremlja nacionalistične skrajneže, "so se obnašali, kot da so prepričani, da bodo oni tisti, ki bodo prišli na oblast".

Že po prvi večji manifestaciji tega, kar se je na Zahodu sicer interpretiralo kot vzpon demokratične opozicije v Rusiji, so bili torej "zahodnjaki" na terenu dejansko potisnjeni ob stran.[148] Po aneksiji Krima leta 2014 in izbruhu ukrajinske krize pa se je zaradi patriotskega učinka celotni politični spekter v Rusiji sploh premaknil bolj v desno. Kot je v svoji knjigi *Izumljanje Rusije* izpostavil urednik za Rusijo in Vzhodno Evropo prestižnega britanskega tednika *The Economist*: "Številni premožni Rusi, ki so protestirali proti Putinu nekaj let prej, so se postavili na njegovo stran" (Ostrovsky, 2015, str. 339).

[148] Med te lahko štejemo ustanovitelja Ruske združene demokratske stranke "Jabolko" Grigorija Aleksejeviča Javlinskega, bivšega predsednika vlade in vodjo Stranke narodne svobode "Parnas" Mihaila Mihailoviča Kasjanova ter bivšega namestnika predsednika vlade in ustanovitelja Združenega demokratskega gibanja "Solidarnost" Borisa Jefimoviča Nemcova. Slednji je bil februarja 2015 ubit v bližini Kremlja v še vedno ne povsem razjasnjenih okoliščinah.

V tem smislu je tem bolj pomenljiva osebnost Alekseja Anatoljeviča Navalnega, najbolj prepoznavnega in izpostavljenega predstavnika sodobne ruske opozicije. Na politični oder je namreč zakorakal ravno leta 2011 s svojimi spletnimi blogi o korupciji političnega establišmenta, kar ga je naredilo popularnega med levimi in sredinskimi volivci, kot tudi z izjavami o potrebi po zaščiti pravic etničnih Rusov, zaradi česar so ga vzljubili še desničarji. Ti so mu tudi šteli v plus, da je podprl nacionalistično kampanjo "Nehajte hraniti Kavkaz", ki je bila uperjena proti proračunskim transferjem za pomoč nerazvitim severnokavkaškim republikam in da je v zvezi s tem izpostavil vprašanje "proračunske enakopravnosti subjektov Ruske federacije" (Navalni, 2011). Prav tako je med takratnimi protesti postal znan po tem, da se je "sprl z opozicijskimi voditelji naj pustijo ultranacionalistične govorce na oder med zborovanji" (Kaminski, 2013). Že omenjeni Ostrovsky (2015, str. 335) zato poudarja: "Navalni ni nikakršen liberalec in njegova privlačnost je precej širša od kreativnega srednjega razreda. Pozicioniral se je kot nacionalist evropskega kova in sodeloval v marših proti imigrantom iz Centralne Azije in Kavkaza". Podobnega mnenja je tudi dolgoletna ruska novinarka in avtorica kritične knjige *Mističnost Putina*: "Pravno-racionalni establišment Rusije mora šele nastati. Vendar pa vzpon Alekseja Navalnega priča o tem, da bo neizogibno nacionalističen" (Arutunyan, 2017).

Navalni ne skriva ambicij, da bi zamenjal Putina, kot tudi ne svojih političnih pogledov, ki jih je zelo jasno predstavil kot kandidat na ruskih predsedniških volitvah leta 2018. Čeprav mu je bilo sodelovanje na njih na koncu onemogočeno si je javnost zapomnila njegov predvolilni program, ki ga je še posebej intenzivno promoviral prek spleta. V njegovi krajši verziji je glede zunanjepolitičnih prioritet izpostavil naslednje: "Usmeriti zunanjo politiko predvsem v korist Rusije in državljanov, kar naj prispeva h krepitvi konkurenčnosti naše ekonomije. Le ekonomska obstojnost lahko namreč državi jamči status velike in neodvisne sile v sodobnem svetu" (Navalni, 2017a). V daljši različici programa pa je Navalni (2017b) dodal še tole:

> Zunanjepolitična strategija države mora predvsem delovati v korist krepitve blaginje in blagostanja njenih državljanov, krepitve konkurenčnosti ekonomije. Status velike sile bo nepovratno izgubljen, če Rusija ne bo dokazala svoje ekonomske obstojnosti, temelječe ne na prodaji nafte in plina, temveč na konkurenčnosti, široki udeležbi v globalnih verigah dodane vrednosti in razvoju postindustrijskih sektorjev. . . . Glavna ambicija, ki jo mora imeti vodstvo Rusije je njena sprememba v sodobno in cvetočo velesilo.

Navalni torej ne dvomi o posebni vlogi in teži Rusije v svetu ter potrebi po ohranitvi njenega statusa velike sile. Zato se je v svojem programu poleg modernizacije gospodarstva ta leta 1976 rojeni sin sovjetskega častnika zavzel tudi za to, da se "vojsko naredi popolnoma

profesionalno" (Navalni, 2017a). To stališče niti ne preseneča v luči dejstva, da je že med rusko-gruzijsko vojno Navalni (2008) izjavil, da "v sodobnih razmerah avtoriteta temelji le na sili in sposobnosti uporabe te sile razumno in tam, kjer je potrebno" ter ob tem še dodal: "Prepričan sem, da je ravno zdaj to *potrebno*".[149] Glede sedanje krize v odnosih z Zahodom pa se je Navalni (2017b) v svojem predvolilnem programu sicer zavzel za "znižanje napetosti v odnosih z EU, ZDA in Ukrajino", ki jih ima za "najpomembnejše partnerje Rusije na mednarodni areni", vendar le skozi "posvetovanja o celotnem kompleksu medsebojnih pretenzij". Kot da to ne bi bilo dovolj indikativno je ob tem dal še jasno vedeti, da Krima ne misli kar tako vračati nazaj ukrajinski strani in da je v tem primeru kvečjemu pripravljen ponoviti referendum: "Ruska pozicija glede tega problema bo izhajala iz priznanja narodom Krima pravice do samostojnega odločanja o svoji usodi" (prav tam). Podobno nedvoumen je bil glede odnosov z neslovanskim vzhodnim in južnim sosedstvom: "Rusija bo uvedla vizni režim z državami Centralne Azije in Zakavkazja" (prav tam).

Čeprav Navalni vprašanja religije ni izrecno omenjal v svojem programu, je tudi ponosen pravoslavec. Vero je sicer našel šele z leti, ob rojstvu svojih otrok, kar ga je spremenilo iz prepričanega ateista v vnetega spreobrnjenca. Kot je povedal v pogovoru z znanim ruskim pisateljem Akuninom: "Pravoslavje je glavna religija Rusije in zato se nam ni treba delati neumne s poskusi iskanja pozicije absolutne enakosti. Posebna vloga Ruske pravoslavne cerkve je razložljiva in razumna" (Levin, 2012). Navedeno je pomembno zato, ker imajo zgodovinsko gledano ruski nacionalisti ravno prek pravoslavja skoraj refleksno razmerje do ostalih pravoslavnih Slovanov. Bolj ko se po lestvici prepričanj in identitete pomikajo še dlje v zgodovino, v pogansko staroslovansko obdobje ruske zgodovine, na katerega je v najbolj cenzuriranem delu svojega kultnega filma *Andrej Rubljov* leta 1966 znamenito spomnil znani režiser Andrej Arsenjevič Tarkovski, pa so vse bližji tudi ostalim Slovanom.[150] Vendar pa če

[149] Navalni (2008) se je takrat zavzel za vojaško in finančno pomoč Južni Osetiji in Abhaziji, za zaprtje zračnega prostora nad Južno Osetijo in sestrelitev vseh letal na tem območju, za uvedbo polne blokade proti Gruziji in prekinitev vseh kontaktov z njo, ter za izgon iz Rusije vseh gruzijskih državljanov. Ob tem je še dodal, da bi si sicer želel "usekati z manevrirno raketo po generalnem štabu glodalcev", vendar se je treba obvladovati, saj si verjetno Gruzijci ravno tega tudi želijo (prav tam). Glodalec (po rusko "grizún") je sicer v ruskem nacionalističnem žargonu slabšalni izraz za Gruzijca (po rusko "Gruzín").

[150] Gre za tisti del filma, ki prikazuje Kupalo, staroslovansko čaščenje najdaljšega dneva v letu oz. kresovanje. Eden od prizorov vključuje tudi kopanje razgaljenih poganov v reki. Slednji ujamejo protagonista, meniha Rubljova, ki iz radovednosti opreza za njimi in ga iz strahu, da jih ne bo ovadil oblastem, razpnejo na podporni steber bližnje koče. Ena od žensk ga sicer kasneje odveže, pred tem pa ga še poskuša zapeljati: "Kakšen greh le? Danes je takšna noč. Vsi se morajo ljubiti. Ali je ljubezen greh?" (Tarkovski in Končalovski, 1966). Leta 1973, ko je bil film prvič prikazan na sovjetski televiziji, je bil ta del odstranjen: "Celotna epizoda je kot sprevrgljiv pogled v pogansko preteklost Rusije" (Bird, 2004, str. 51). V tem smislu je pomenljiv Duginov (2001) predlog,

je Putin zavzel Krim iz velikodržavniških nagibov, se njegov morebitni naslednik ne bo mogel kar tako odpovedati temu večinsko ruskemu polotoku, že zaradi etnonacionalistične logike ne. Ironija položaja je torej v tem, da če je sedanja oblast usmerjena na Vzhod (navsezadnje je bila pri "tekmovanju" za Ukrajino med Zahodom in Rusijo leta 2013 posredi predvsem možnost ukrajinske priključitve brezcarinski Evrazijski ekonomski uniji), je nacionalistična opcija avtomatično bolj orientirana na Zahod, saj ima vrsta ključnih akterjev, tako kot svojčas Solženicin, vsa tri vzhodnoslovanska ljudstva za en narod, ostale Slovane pa za bližnje po veri, če že ne po krvi in staroslovanskem panteonu. V tem smislu je pomenljiva naslednja izjava Navalnega (2012), ki jo je dal ukrajinski televizijski postaji:

> Jaz sem globoko in absolutno prepričan, da sta Ukrajina in Belorusija glavni geopolitični in tudi siceršnji zaveznici Rusije. In naša zunanja politika bi morala biti maksimalno usmerjena na integracijo z Ukrajino in Belorusijo. To pa zato, ker do tega enostavno prihaja na organski način. To je glavna zunanjepolitična naloga. Jaz seveda razumem vse težave, ki zdaj obstajajo v Ukrajini. Ogromno število ljudi, ki igrajo na nekakšno protirusko karto. Veliko število ljudi v Rusiji igra na nekakšno protiukrajinsko karto in tako naprej. Vendar pa se je zgodovina obrnila, kot se je. Dejansko smo en in isti narod. Mi moramo krepiti to integracijo.

S temi besedami, izrečenimi v začetku 21. stoletja, bi se brez dvoma v popolnosti strinjal tudi Ivan Sergejevič Aksakov v prvi polovici 19. stoletja. Situacija zato spominja na obdobje pod carjem Nikolajem I., ko so bili slovanofili pod drobnogledom uradnih inštitucij. To pa pomeni, da je nadaljnje razmerje med velikodržavniškim idealom, ki ga goji trenutna oblast, in etničnim nacionalizmom, ki ga forsira opozicija kot temelj ruske identitete, nejasno in ga bo veljalo spremljati, tudi v luči dosedanje ruske zgodovinske izkušnje. Iz te pa izhaja, da slovanstvo praviloma pride na površje v obdobjih političnih sprememb, ko ima ljudstvo neposreden vpliv na oblast ali pa v obdobjih hudih varnostnih preizkušenj, ko po njem kot ukrepu v sili posežejo tudi uradne strukture. Družbeno-konstruktivistična analiza interakcije slovanske ideje in ruske identitete torej nudi paradoksalen zaključek: bolje ne bo nikoli. Slovanska opcija se lahko namreč aktivira tako v primeru skrajnega pritiska na sedanjo oblast v Moskvi, kot tudi v primeru njene eventualne zamenjave z najverjetnejšo možno politično alternativo.

---

da bi se nepravoslavne Slovane lahko privleklo v evrazijski projekt ravno prek kulturnih stikov s poudarkom na neofolklornih in neopoganskih elementih.

4. ANALIZA POLJSKO-RUSKIH ODNOSOV

4.1. Leh, Rus in Čeh ali kdo je prvi med Slovani?

Velikopoljska kronika iz 13. stoletja, ki jo je sestavil skrbnik poznanske katedrale Godzisław Baszko, že uvodoma poduči bralca, da vsi slovanski narodi izvirajo iz Panonije, beseda "Pan" pa pomeni tistega, ki vlada. To pa zato, ker izhaja iz imena Jan, kot se je klical potomec biblijskega Jafeta (Baszko, 1822, str. 13-14). Pan, vladar Panoncev, je imel tri sinove: prvemu je bilo ime Leh, drugemu Rus in tretjemu Čeh. Ti trije so se razmnožili in vladajo svojim trem kraljestvom, pri čemer je najmočnejše tisto, ki pripada Lehitom. Baszko (prav tam, str. 24) posebej izpostavlja, da so slednji sprva vladali tudi vsem ostalim slovanskim narodom, razen tistim v Panoniji in Karantaniji.[151] Kot takšna je kronika nadvse poučna, saj nazorno priča o poljskem samopojmovanju v srednjem veku, tudi v smislu njihovega razmerja do ostalih Slovanov, vključno z Rusi. Lehiti so bili namreč zahodnoslovanska skupina iz katere je izšlo ljudstvo Poljanov, začetek poljske zgodovine pa se praviloma postavlja v leto 966, ko je njihov knez Mješko, sin Semomisla, sprejel krščanstvo.[152]

Mješku se je poteza obrestovala, saj je po eni strani omilila zunanji pritisk sosednjih krščanskih držav, predvsem germanskih, obenem pa omogočila še bolj učinkovito notranjo konsolidacijo nastajajoče Poljske in njeno razširitev na ostala lehitska ljudstva Mazovijcev, Pomorjancev, Vislanov in Šlezijcev. Pri tem je pomagalo tudi dejstvo, da se je pri Poljanih "zgodaj ustalila dedna knežja oblast", kajti slovanska družba v poljskih pokrajinah je bila sicer še naprej organizirana na tradicionalen način, s skupščinami, ki so "postavljale kneze z

[151] Izvirnik kronike je bil napisan v latinščini, prvi poljski prevod iz leta 1822 pa omembo karantanskih prednikov današnjih Slovencev prenaša takole: "Wszystkie te Słowiańskie Narody wyiąwszy Pannonią, a łącząc Karyntyą . . . podlegaiąc Lechitom, zawsze im płacili daniny, do czasu Króla Kazimierza Mnicha" (Baszko, 1822, str. 24). V lastnem prevodu to pomeni: "Vsi ti slovanski narodi razen Panonije, kot tudi Karantanije . . . so bili podrejeni Lehitom, vedno so jim plačevali dajatve, do časa kralja Kazimirja Meniha". Gre za Kazimirja I. Obnovitelja, ki je vladal od leta 1034 do 1058 (Gieysztor in drugi, 1982, str. 43). Panonskim Slovanom oz. Velikomoravcem pa je smrtni udarec zadal vdor Madžarov leta 895, ki je pomenil tudi pomembno zarezo v slovenskem razvoju: "Madžari so odvzeli Slovencem 10.000 km^2 njihovega ozemlja v Panonski nižini in uničili uspehe naseljevanja v 9. st. pod vodstvom Pribine in Koclja" (Grafenauer, 1979a, str. 153).

[152] V nekaterih jezikih se zato za Poljake še danes uporablja izraz Leh. Poljska je tako v litvanščini Lenkija, v madžarščini Lengyelország, v romunščini Lehia in v turščini Lehistan. To ime so si še posebej zapomnili ruski veleposlaniki na otomanskem dvoru, ki ni nikoli priznal razdelitve Poljske v 18. stoletju. Kot izpostavlja Ascherson (2015, str. 155-156): "Na sprejemih za diplomatski zbor v Istanbulu je komornik, ki je poklical vsakega veleposlanika k avdienci, nadaljeval z oznanjanjem 'Njegove ekscelence iz Lehistana' (Poljske). Mučna tišina, ki je zatem sledila je bila vir jeze za enega ruskega poslanca pri Visoki porti za drugim".

omejenimi možnostmi delovanja, kajti skupnost je mogla odobravati ali zavračati predloge za vojne in za darove v korist izbranega vladarja" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 23, 19). Zato je bilo tembolj pomembno, da si je Mješkov sin Boleslav simbolično nadel kraljevsko krono, pa čeprav tik pred svojo smrtjo, saj je s tem izpostavil visoki položaj poljskega monarha. Obenem je začel s širitvijo države na Vzhod, ko je leta 1018 uspešno vojaško posredoval v Kijevu v korist svojega zeta kneza Svetopolka. Z določenimi presledki, ki so bile posledica živahne dinamike odnosov med poljskim vladarjem in njegovim plemstvom, se je to zanimanje za slovansko sosedstvo nadaljevalo tudi kasneje.[153]

Aktivnemu angažmaju z vzhodnimi deželami je deloma botrovala prehodnost ozemlja, deloma pa lingvistična bližina. Že *Velikopoljska kronika* namreč izpotavlja: "Raznolike so veje slovanskega jezika, a vzajemno razumljive" (Baszko, 1822, str. 18). V tem smislu je pomenljiva zgodba najstarejše poljske pesmi, himne "Bogorodica". Ta "prvi spomenik poljske poezije" je v bistvu hvalnica in priprošnja božji Materi, vendar je njen izvor nejasen (Slodnjak, 1930, str. 556). Že več kot stoletje se tako krešejo akademska mnenja o njenem nastanku in virih. Pesem ima namreč motiv pravoslavne priprošnje (t.i. deesis), saj ne omenja le Kristusa in Marije temveč tudi Janeza Krstnika, kar je značilno za vzhodno krščanstvo in bizantinsko ikonografijo.[154] Praviloma se to razlaga z interpretacijo, da odraža vpliv češke

[153] Verjetno bi se takratni prodor na Vzhod nadaljeval, če ne bi njegov naslednik Mješko II. postal žrtev slovanskih tradicij svoje dežele: "Kraj političnega boja za oblast pri Slovanih . . . so bila zborovanja vsega svobodnega prebivalstva, tako imenovani *wieci*; na njih so se mogla pokazati nasprotja med njegovimi interesi in interesi mogočnežev ter med različnimi težnjami posameznih velikašev. V bistvu je o vojni in miru odločalo starešinstvo *wieca*, sestavljeno iz velikašev, in to je tudi izbiralo in odstavljalo svojega voditelja – kneza" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 24). Ravno to se je tudi zgodilo Mješku II., ki je moral zbežati iz države, le da bi se čez nekaj let vrnil, vendar takrat že brez kraljevskih insignij. Čeprav je čez čas uspel ponovno vzpostaviti oblast in biti znova kronan, je knežja avtoriteta v očeh velikašev oslabela. Gre za nazoren primer tekmovalnega odnosa med vladarjem in plemstvom, ki je tudi v naslednjih stoletjih v marsičem zaznamoval poljsko zgodovino.

[154] V originalni izvedbi ima "Bogorodica" dve kitici (Schola Benedyktynów Tynieckich, 2016). Prva se obrača k Mariji, druga pa h Kristusu. Ta dva dela naj bi bila po prepričanju nekaterih raziskovalcev najprej zapisana v cirilici, v nenavadni poljsko-ruski jezikovni mešanici, ki v lastnem prevodu zveni takole:

Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja! U twego syna, Gospodzina, Matko zwolena, Maryja, Zyszczy nam, spuści nam! Kyrie elison!	Mati Božja, devica, od Boga slavljena Marija! Tvojega sina, Gospoda, Mati izvoljena, Marija, izprosi nam, pošlji nam! Kyrie elison!
Twego dziela Krzciciela, bożycze, Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze! Słysz modlitwę, jąż nosimy, A dać raczy, jegoż prosimy: A na świecie zbożny pobyt, Po żywocie rajski przebyt! Kyrie elison!	V imenu Krstitelja, Božji Sin, usliši glasove, izpolni misli človeške! Prisluhi molitvam, ki jih nosimo, in daj nam, kar prosimo: na svetu pobožno živeti, po življenju v raju bedeti. Kyrie elison!

cirilometodovske tradicije in ima torej zahodnoslovanske korenine. Po drugi strani so pa tudi mnenja, da gre dejansko za izvorno vzhodnoslovansko delo in da gre pri njenih navideznih arhaizmih dejansko za rusizme. Janion (2006, str. 185) zato svojo razpravo o tem zaključi z mislijo, da pesem nedvoumno priča o "obeh pljučih" prvinske poljske kulture, zahodnih in vzhodnih, ki jih je zameglila tridentinska reakcija in katoliška prenova v 16. stoletju.

Občutljivost glede vprašanja je razumljiva, saj se pesem danes na Poljskem obravnava kot svetinja, ki "jo je kot bojno himno pela poljska vojska pred bitko s križarji pri Grunvaldu leta 1410" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 121). Šlo je za spopad z mogočnim tevtonskim viteškim redom, ki ga je sicer leta 1226 poljski knez Konrad povabil na Poljsko z nalogo, da zavzame ozemlja poganskih Prusov in jih spreobrne v krščanstvo. Vendar so se Tevtonci ob izvajanju te zaupane jim naloge navadili na lastno samuporavo in na osvojenih ozemljih vzpostavili rivalsko samostojno državo s centrom v gradu Marienburg, ki še danes pod imenom Malbork velja za najmogočnejšo opečnato trdnjavo na svetu. Posledično je leta 1410 prišlo do največje srednjeveške bitke na kateri so se soočili tevtonski vitezi in poljska stran z zavezniki. Med njimi so bili še posebej pomembni Litvanci, pod vodstvom velikega kneza Vitolda Velikega, ki so skupaj s pomožnimi silami sestavljali okoli tretjino celotne vojske, v kateri pa so bili tudi ruski najemniki in sicer kar trije polki iz Smolenska.[155] Legendarni poljski srednjeveški kronist Jan Długosz (1997, str. 107) jih zato posebej izpostavlja v svojem opisu dogodkov pri Grunvaldu zaradi pomembne vloge, ki so jo odigrali med spopadom:

> V tej bitki so se ruski vitezi iz smolenske dežele trmasto borili, stali pod svojimi lastnimi tremi praporji, samo oni se niso spustili v beg in si s tem zaslužili veliko slavo. Čeprav so bili pod enim praporjem kruto posekani, njihova zastava pa poteptana v tla, so bili v drugih dveh oddelkih zmagoviti, spopadali so se z največjim pogumom, kot se spodobi za može in viteze, in se nazadnje povezali s poljsko vojsko.

Med zavezniškimi silami so bili sicer tudi Čehi, pri čemer pod poveljstvom kasneje legendarnega Jana Žižka, ki naj bi ravno pri Grunvaldu prišel na idejo o uporabi bojnih vozov, kar je pozneje s pridom uporabljal med husitskimi vojnami. Heinrich von Treitschke (2013, str. 127), znani nemški nacionalistični zgodovinar, je zato sredi 19. stoletja v svoji študiji o

[155] Najbolj radikalni razlagalci *Bogorodice* v zvezi s tem trdijo, da so mogoče pesem pred bitko peli ravno ti pravoslavni oz. litovsko-ruski vojaki in ne katoliški del vojske (Janion, 2006, str. 184). V zvezi s tem velja izpostaviti, da je bila takratna Litva narodnostno mešana in sestavljena iz etničnih Litvancev (""), ki so predstavjali državno elito, in vzhodnih Slovanov ("Litvinov"), ki so sestavljali državno birokracijo, za zapise pa uporabljali t.i. "uradniško slovanščino", predhodnico današnje beloruščine (Plokhy, 2006, str. 86, 113). Verjetno je tudi zato ukrajinski jezikoslovec Vasilij Grigorjevič Šurat imel pesem za zahodnoruski spomenik iz konca 14. stoletja (Nekraševič-Korotkaja, 2010, str. 58).

tevtonskih vitezih z grenkobo zapisal: "Bila je vojna načel in narodnosti. Fanatično zavezništvo slovanskih ljudstev je postalo bolj odločno kot kdaj koli prej. Češ da 'kri ni voda' . . . ".[156]

Red je po bolečem porazu, v katerem je padel tudi njegov veliki mojster, začel propadati. Leta 1457 je izgubil grad Marienburg in preselil svoj sedež v Königsberg, dokler ni Prusija leta 1525 postala vazalna dežela Poljske.[157] Poleg tega, da je odstranila tevtonsko nevarnost in za nekaj stoletij zavrla nemško ekspanzijo je bitka pri Grunwaldu tudi dodatno povezala Poljsko z Litvo. Šlo je za pomemben preobrat, saj je še nekaj let pred tem kazalo, da se bo poganska litvanska elita povsem poistovetila s podložnim prebivalstvom, ki je bilo pravoslavno. Litvancem je namreč uspelo razširiti svojo prvotno domovino, ki je obsegala gorato pokrajino Aukštoto in nižino Žmudž ob Baltiku, na prostrana ozemlja današnje Ukrajine in Belorusije tudi zaradi želje tamkajšnjih slovanskih prebivalcev po oblasti, ki ne bi ogrožala njihovega načina življenja. Velika litovska kneževina je bila zato precej bolj vzhodnoslovanska kot se mogoče zdi na prvi pogled: "Za vso vladajočo plast vključno z dinastijo so bili značilni ruski običaji in ruska slovstvena kultura, čeprav je litovskim velikašem še nadalje pripadala vodilna vloga, ki so si jo le neradi delili z ruskimi bojarji" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 100). Leta 1384 je litovski poganski veliki knez Jagelo celo razmišljal o spreobrnitvi v pravoslavje in poroki s hčerko moskovskega kneza Dimitrija Donskega, kar bi zgodovine Vzhodne Evrope povsem obrnilo na glavo (Nowak, 2008, str. 42). Namesto tega je na prigovarjanje poljske strani leta 1385 sprejel katoličtvo, si nadel ime Vladislav, se leto zatem poročil s poljsko kraljico Jadvigo in tako postal poljski kralj.

Vendar pa je šlo pri tem le za personalno unijo, ki ni posegala v notranji ustroj obeh držav. Za Veliko litovsko kneževino je bil tak še naprej značilen centralistični značaj oblasti, kar pomeni, da je imela glede oblike vladanja več skupnega z Veliko moskovsko kneževino kot s Poljskim kraljestvom (prav tam, 43). To se je spremenilo šele po grunwaldskem spopadu, ko je nadaljnji oboroženi in diplomatski boj s križarji okrepil solidarnost litovskih in poljskih

[156] Treitschke (2013, str. 128). tudi ni mogel preboleti dejstva, da je bilo po bitki ozemlje poraženega viteškega reda izpostavljeno rednim vdorom poljskih in zavezniških sil. Še posebej ga je prizadel tisti iz leta 1433, ko so husitski najemniki prikorakali vse do ustja Visle, kjer so priredili veliko zmagoslavno slavje: "Morje so pozdravili z divjo češko pesmijo o 'Božjih bojevnikih' in napolnil svoje čutare s slanico v znak tega, da je Baltik znova pod oblastjo Slovanov, kot v starih časih . . . ".

[157] Izguba Marienburga, ki ni bil le administrativni temveč tudi duhovni center reda, je bila še posebej boleča. Zaradi pomanjkanja rekrutov so namreč Tevtonci z leti za stražarsko službo začeli najemati celo stare nasprotnike, češke husite, ki pa so se zaradi nerednega plačevanja na koncu uprli, pometli s preostalimi vitezi in grad prodali poljski strani. Kot izpostavlja Turnbull (2003, str. 89) so pri tem velikega mojstra dobesedno vrgli čez grajski prag in ga spodili v Königsberg.

velikašev do te mere, da so leta 1413 v Horodlu ob Bugu nadgradili unijo tako, da je "43 poljskih rodov sprejelo v svoje grbe po sistemu adopcije ustrezno število litovskih velikašev, katerim sta kralj Vladislav in veliki knez Vitold podelila poljskim podobne finančne in sodne privilegije" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 102). Kasneje, leta 1569, je bila v Lublinu unija še dodatno okrepljena in obe državi sta se tudi uradno povezali v en organizem – v skupno republiko.[158] Kot takšna je postala resen tekmec drugemu nastajajočemu regionalnemu centru in sicer Moskovski veliki kneževini.

Rivalstvo teh dveh slovanskih sil je v marsičem zaznamovalo ne le poljsko in rusko zgodovinsko izkušnjo, temveč tudi zgodovino Evrope in, nenazadnje, sveta. Izid tega soočenja tudi ni bil nikoli povsem jasen, saj je bila bojna sreča včasih na eni in včasih na drugi strani. Čeprav je danes bolj znano to, da je Rusija leta 1795 skupaj s Prusijo in Avstrijo izbrisala Poljsko-litovsko državo z zemljevida, je treba upoštevati, da je poljski strani leta 1605 uspelo nekaj kar odtlej ni več nikomur – ne le da je zasedla Moskvo, temveč je na ruski prestol postavila vladarja po svoji izbiri, t.i. Lažnega Dimitrija. V ruskem zgodovinopisju se za to krizno obdobje uporablja izraz "zmeda", njegov konec pa predstavlja sestavni del nacionalne mitologije. Leta 1612 sta namreč v mestu Nižni Novgorod proti tujim osvajalcem dvignila vstajo trgovec Minin in princ Požarski, pri čemer je njun poziv naletel na takšen odziv, da je bila poljska vojska še isto leto pregnana iz Moskve, na mesto novega carja pa so bojarji izvolili Mihaila Fjodoroviča Romanova. O pomenu, ki jo ima ta epizoda za rusko stran priča dejstvo, da je prva ruska klasična opera *Ivan Susanin* posvečena ravno tej izkušnji, datum osvoboditve Moskve pa se v Rusiji danes obeležuje kot Dan narodne enotnosti.

Poljski poskus pokoritive in spreobrnitve svojega slovanskega soseda je tako pripeljal do nasprotnega učinka. Bližnje srečanje s Poljaki je namreč pri Rusih utrdilo njihovo samopojmovanje kot posebnega zgodovinskega subjekta in prepričanje v potrebo po močni centralni oblasti, da se prepreči podobne nevarnosti v prihodnje: "Na protipoljskem razpoloženju se je krepila zavest o skupni pripadnosti pravoslavni ruski naciji" (Rupnik, 1999, str. 57). Po konsolidaciji svojega vodilnega položaja znotraj države je zato nova dinastija Romanovih nadaljevala tam, kjer je v prejšnjem stoletju nehala dinastija Rjurikovičev, ki se je

[158] V tej skupni državi se je litvanski vpliv sicer začel počasi umikati poljskemu, pri čemer se je ta proces nadaljeval tudi po dokončni razdelitvi Poljsko-litovske države leta 1795, ko je litovsko ozemlje v celoti prešlo pod Rusko cesarstvo. Leta 1918, ob koncu I. svetovne vojne, se je Litva znova postavila na lastne noge, pri čemer je imela v medvojnem obdobju napete odnose s Poljsko, zaradi takratne poljske prilastitve Vilne. Po II. svetovni vojni in posledični skupni sovjetski okupacijski izkušnji pa je bila Poljska med prvimi državami, ki so priznale znova vzpostavljeno litvansko neodvisnost.

še pod Ivanom IV. Groznim posvečala "zbiranju ruskih dežel". Pri tem so tako prvi kot drugi izhajali iz prepričanja, da Moskovska velika kneževina predstavlja zakonitega naslednika Kijevske Rusije in da ima kot takšna tudi pravico do vseh njenih nekdanjih ozemelj, tako v Ukrajini kot Belorusiji (prav tam, str. 52). Poljska stran te vizije sicer dolgo ni jemala resno, tudi zato, ker je imela nova ruska dinastija na začetku težave že s svojo legitimnostjo. Bahrušin in Skazkin (1947, str. 221) tako izpostavljata, da je Sveto rimsko cesarstvo novega carja priznalo leta 1616, poljska stran pa šele leta 1634: "Najdalj se je Reč Pospolita upirala priznati za carja 'sedanjega njihovega vladarja (Mihaela Fedoroviča), ki ga Rusi sedaj velikega vladarja imenujejo'". Poljski kralj Vladislav IV. se je na koncu sicer odpovedal svojim pretenzijam na ruski prestol in vrnil dve desetletji prej zaplenjene carske insignije, vendar pa je v zameno prisilil rusko stran, da se je v t.i. poljanovski pogodbi formalno odpovedala vsem svojim ozemljem, ki jih je izgubila v času poljsko-litovske intervencije, vključno z utrjenim mestom Smolenskom, tradicionalnim branikom zahodnega dostopa do Moskve.[159] V zvezi s tem je pomenljivo, da so med pogajanji poljski predstavniki v želji po dologoročni utrditvi novega stanja na terenu predlagali, da se v besedilo mirovne pogodbe vključi tudi stavek o tem, da bosta obe strani živeli "v večnem prijateljstvu, kot ljudje iste krščanske vere, enega jezika in naroda slovanskega" (Solovjov, 1995, str. 13). Vseeno se nova meja ni obdržala, k temu pa je v veliki meri prispeval razvoj dogodkov znotraj same Poljsko-litovske države.

4.2. Sarmatizem in poljsko mesijanstvo

Pogosto se predpostavlja, da so se Poljaki, za razliko od Rusov, vedno videli kot izključni del Zahoda. Kot poudarja Walicki (1994, str. 9) je to deloma posledica argumentacij sodobnih poljskih publicistov s ciljem zagotovitve hitre včlanitve Poljske v evroatlantske strukture. Vendar so zgodovinsko gledano zadeve precej manj jasne. Tradicionalni koncept Poljske kot "branika krščanstva", t.i. Antemurale Christianitatis, se namreč v preteklosti med Poljaki ni enačil s pojmovanjem lastne države kot integralnega dela Zahoda. Ravno nasprotno, bistvo identitete Poljsko-litovske države je bil sarmatizem, ki je predstavljal dejanski povezovalni

[159] V zaključku pogajanj je poljska stran sicer postala pozorna na uradni naziv ruskega carja in predlagala, da se v mirovnem sporazumu namesto njegovega naziva "car vseh Rusij" ("царь всея Руси") uporabi izraz "car svoje Rusije" ("царь своей Руси"), saj naj bi bila Malorusija (t.j. Ukrajina) sestavni del Poljsko-litovske države. Vendar pa so na prepričevanje ruskih predstavnikov, da se carjev naslov ne nanaša na to ozemlje, na koncu odstopili od svojega predloga (Solovjov, 1995, str. 12-13).

mit njenega večnacionalnega plemstva. Šlo je za romantično samopredstavo poljske aristokracije, t.i. šlahte, ki si je začela domišljati, da pripada posebni rasi in se sklicevala "na davne Sarmate, ki da so si podvrgli krajevna plemena" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 203). Glavni namen tega mita je bilo poenotenje etnično različnih elit nove države, ki je bila tudi po obsegu največja v Evropi, v kohezivno nacijo: "Subjektivna kategorija plemiškega naroda, oprtega na skupnost stanovskih privilegijev, povezuje v celoto poljsko šlahto s popoljčenim ukrajinskim, beloruskim in litovskim plemstvom" (prav tam).

Sestavni del izpostavljanja kulturne samobitnosti Sarmatije je bilo tudi poudarjanje njene temeljne drugačnosti od vsega zahodnega in potrebe po obrambi njenih institucij in navad pred nevarnimi vplivi z Zahoda, še posebej pred "zahodnim rojalizmom in moralno korupcijo" (Walicki, 1994, str. 11). Zato je sarmatska ideologija postavila v ospredje in institucionalizirala prakso starih slovanskih skupščin.[160] Razlika je bila v tem, da je ta demokratična tradicija zdaj veljala le za člane plemstva. Vendar pa je tudi v tem okviru poljsko-litovskega kralja postavila v vlogo staroslovanskega kneza z omejenimi pooblastili. Ključno za to je bil parlament oz. sejm, ki je dosegel enak status s kraljem sredi 16. stoletja, nato pa leta 1652 načelo soglasnega sprejemanja odločitev razvil v t.i. "liberum veto", t.j. izrecno pravico do uporabe veta s strani vsakega člana sejma v primeru nestrinjanja s predlagano zakonodajo (Stone, 2001, str. 178, 183). Pomenljivo je, da so tudi tisti člani poljskega plemstva, ki so videli v tem težavo za učinkovito delovanje države, pristali na to prakso in sicer v izogib možnosti, da bi v primeru večinskega načina odločanja kralj znotraj sejma lahko oblikoval koalicije, ki bi glasovale za njegove predloge. Zato so bili tudi ponavljajoči se kraljevski poskusi povečanja davkov ali reforme državne uprave "napadeni kot delo nemških in francoskih svetovalcev, ki zastrupljajo kraljev um, da bi uvedli absolutizem in spodkopali poljsko neodvisnost" (Ascherson, 2015, str. 214).

Polega poudarjanja plemiške demokracije in njene "zlate svobode" kot popolnega političnega sistema, daleč boljšega od zahodnih monarhij, je sarmatizem tudi predstavljal način življenja. Šlo je za kult zdravega in pobožnega podeželskega okolja, kjer celo plemiči živijo v lesenih pristavah. V tem smislu naj bi tudi Poljska ostala predvsem agrarna država, nekakšna žitnica Evrope, in se izognila ekonomski modernizaciji po zahodnem modelu. Pri tem je bila nabava

[160] Že bizantinski opazovalci so o Slovanih poročali, da "so ta plemena skupno obravnavala uspešne in neuspešne zadeve na zborovanjih vsega prebivalstva, kjer so prihajala na dan sporna mnenja med vplivnimi voditelji" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 19).

zahodnih industrijskih proizovodov sicer dovoljena, ne pa tudi luksuznih izdelkov, da ne bi "izpridili preprostosti ruralnega življenja" (Walicki, 1994, str. 11). Sestavni del sarmatske identitete je bil tudi zunanji videz, saj se je od člana šlahte pričakovalo, da si pobrije glavo, pusti dolge brke in nosi živopisni kaftan, prevezan s svilenim pasom, nanj pa obesi krivo sabljo. Janion (2006, str. 179) tako izpostavlja, da ko je leta 1683 poljski kralj Jan III. Sobieski s svojimi konjeniki tik pred zdajci rešil oblegani Dunaj pred otomansko nevarnostjo so "poljski vojaki tako zelo spominjali na sovražnika, da so morali okrasiti svoje čelade s slamnatimi kokardami, da jih habsburški zavezniki ne bi zamenjali za Turke".[161]

Navedeni spopad je sicer zanimiv tudi zato, ker predstavalja enega zadnjih vojaških uspehov Poljsko-litovske države. Čeprav se je na Zahodu težka konjenica začela umikati topništvu in pehoti že v začetku 17. stoletja, je poljska stran še vedno stavila nanjo. Deloma je bila to posledica zakoreninjenega prepričanja, da "se od tujcev ni mogoče nič koristnega naučiti, ko pa je poljski ustroj tudi tako v vsakem pogledu popoln" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 204). Deloma pe je šlo za to, da so znameniti "krilati huzarji" predstavljali več kot le vojaško moč. Član šlahte je namreč moral imeti konja in biti vešč jahanja, saj je "Poljak brez konja kot telo brez duše" (Brzezinski, 2006, str. 26). Posledico takšnega pristopa je dobro opisal Stone (2001, str. 241), ki kasnejše vojaške težave Sobieskega in njegovih naslednikov pripisuje zgrešenim odločitvam plemiškega sejma glede vojaških zadev: "Novi prezimovalni davek *(hiberna)* na kraljevska in duhovniška posestva je ohranil konjenico nedotaknjeno, vendar nobeni podobni ukrepi niso bili sprejeti za pehoto, topništvo, ali dragonce, ki so posledično nazadovali v disciplini in pripravljenosti". Sama konjenica pa je imela tudi svoje pomanjkljivosti, saj so člani šlahte smatrali, da plemiška demokracija velja tudi v vojaškem okolju, kar je Brzezinski (2006, str. 54) plastično opisal na naslednji način:

> 100-članska četa huzarjev je predstavljala 30-40 *tovarišev* – vsak dejansko častnik s svojim mnenjem, ki ga je izražal ob vsaki priložnosti. Kakršen koli sistem v katerem ti prepirljivi gospodje večerjajo s svojim poveljnikom kot enakopravni nikakor ni bil spodbuden za vojaško disciplino. Lahko so ignorirali povelja častnikov iz formacij zahodnega tipa (ki so jih imeli za drhal), v naskok pa so jih morali lastni poveljniki prepričati in jim ga ne ukazati.

Končni rezultat je bil ta, da je Rusija po izvedbi reform carja Petra I. v začetku 18. stoletja v zahodnih očeh delovala bolj evropsko od Poljske, čeprav so bili poljski plemiči zagrizeni

[161] Ena od ironij zgodovine je ta, da je bil med padlimi na poljski strani tudi Juraj Križanić, ki je leta 1678 razočaran nad nedojemljivostjo ruskega carja za njegovo slovanske ideje, zapustil Rusijo (Golub, 1986, str. 462).

katoliki in praviloma tekoče govorili latinsko.[162] Ko je Stanislav II. Avgust, zadnji kralj neodvisne Poljske, začel s prizadevanji, da bi državo le reformiral in s tem saniral posledice ekscesov "zlate svobode", še posebej na gospodarskem in obrambnem področju, se je pri tem celo skliceval na ruskega carja kot "junaškega" in "nesmrtnega" zahodnega reformatorja Rusije (Snyder, 2003, str. 45). Nekateri poljski raziskovalci, kot npr. Zofja Klarnerówna, v teh prizadevanjih celo vidijo obrise nekakšnega poljskega gibanja k ideji panslovanstva pod Rusijo (Gardner, 1927, str. 696). Vendar pa je že sam ruski dvor takrat začel gledati na Poljsko kot nekakšen civilizacijsko zaostali nebodigatreba med Rusijo in "pravim" Zahodom. Denis Ivanovič Fonvizin, tajnik Nikite Ivanoviča Panina, ruskega zunanjega ministra pri carici Katarini Veliki, danes sicer bolj znan kot avtor komedij *Brigadir* in *Miljenček,* je tako poljske plemiče opisal kot nezmožne nežnih čustev, ker naj bi bili za kaj takega enostavno "preveč primitivni v svojih orientalskih oblačilih in s svojim barbarskim obnašanjem" (Nowak, 2008, str. 61). Ruska stran se je tudi dobro zavedala tega, da poljska elita Sarmatijo pojmuje kot "opis vseh slovanskih prebivalstev in njihovih ozemelj" in da se ima zato šlahta za "aristokracijo celotnega slovanstva", Poljska pa naj bi imela "zgodovinsko pravico do starih sarmatskih ozemelj v sami Rusiji, v kozaških deželah Ukrajine, v Moldaviji in Besarabiji" (Ascherson, 2015, str. 215). Nekateri Poljaki so šli pri tem še dlje: frančiškan Wojciech Dębołęcki, dolgoletni kaplan legendarne poljske konjeniške enote "lisovčikov", je leta 1633 objavil knjigo v kateri je prišel do zaključka, da so Sarmati "izbrano ljudstvo, ki mu je usojeno vladati celemu svetu" (Walicki, 1994, str. 11).[163] Kot poudarjata Ransel in Shallcross (2005, str. 3) pa je pri vsem tem treba upoštevati še to, da poljska aristokracija sploh ni bila maloštevilna, tako kot marsikje drugje, prej nasprotno:

> To plemstvo je bilo nenavadno v Evropi v tem smislu, da je predstavljalo bistven delež etnično poljskega prebivalstva, kar 20 odstotkov. Še več, ta izobraženi in samozavestni družbeni razred se je zelo zavedal svoje zamišljene zgodovinske vloge v Evropi in tudi prepričan o svoji kulturni superiornosti nad svojimi sosedi.

Že Peter I. se je zato raje odločil, da uporabi poljski politični sistem proti samim Poljakom. V praksi je to pomenilo, da se je leta 1697 najprej angažiral pri izboru saškega volilnega kneza Friderika Avgusta I. za poljskega kralja Avgusta II., nato pa se je dvajset let kasneje kot

[162] Med nekaterimi zahodnimi opazovalci takšen pogled obstaja še danes. Tako Ascherson (2015, str. 245) trdi: "Poljska danes vztraja na svoji 'evropski', zahodni pripadnosti, ne le na podlagi katolicizma, ampak tudi zaradi skrbno negovanih zahodnih institucij in preferenc. Zdi se, kot da od prejšnjega orientalističnega stila ni ostalo nič. Vendar pa bo prodorno oko opazilo, da je Poljska veliko bolj vzhodna kultura kot Rusija".

[163] Lisovčiki oz. "Lisowczycy" so bili poljski najemniški vojaki, poimenovani po Aleksandru Józefu Lisowskemu, ki jih je organiziral še v času "zmede", t.j. vojne z Rusijo na začetku 17. stoletja. V obdobju tridesetletne vojne, ki je leta 1618 izbruhnila med protestanti in katoliki na območju Svetega rimskega cesarstva, pa so ti plačanci aktivno sodelovali na strani Habsburžanov, saj takratni poljski kralj Sigismund III. zaradi odpora šlahte "ni mogel poslati na pomoč rednih oddelkov" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 166).

posrednik vmešal še v njegov konflikt s poljsko plemiško opozicijo, združeno v tarnogrodski konfederaciji (Gieysztor in drugi, 1982, str. 211, 218). Mir med obema stranema je bil tako dosežen na enodnevnem državnem zboru, imenovanem "nemi sejm", na katerem je bila ob prisotnosti 18.000 ruskih vojakov podpisana varšavska pogodba. Ena od njenih posledic je bilo skrčenje poljske vojske na le 12.000 mož, od tega samo polovica pehote, druga pa stalno rusko vmešavanje v vlogi garanta pogodbe. Pod pretvezo poroka nedotakljivosti Poljske republike in njenih svoboščin je Rusija celo sklenila vrsto pogodb s sosednjimi državami, ki so pod geslom ohranitve načela svobodne elekcije preprečila oblikovanje močne centralne oblasti (prav tam, str. 220). Pri tem je imela stalnega zaveznika v poljski šlahti, ki je v redni vojski videla predvsem nevarnost kraljevega absolutizma in hetmanskega despotizma. V tem smislu tudi delitve Poljske, pri katerih je Rusija v letih 1772, 1793 in 1795 sodelovala s sosednjima Prusijo in Avstrijo, niso vzbudile enotnega odpora med poljsko elito, del katere je pri tem celo aktivno sodeloval. Spomladi 1792 so na podlagi jamstva trije poljski magnati tudi formalno pozvali k intervenciji ruske vojske (prav tam, str. 300). Ascherson (2015, str. 217) zato upravičeno opozarja na naslednji paradoks: "Sarmatizem je skratka dosegel točno to, kar si je njegov ultra-konservativni patriotizem prizadeval preprečiti".

4.3. Poljska kot center sodobnega slovanstva

S tem se sicer protislovja povezana z likvidacijo poljske države ne končajo. Ena od njenih ironičnih posledic je bila namreč tudi nastanek kasnejše panslovanske himne "Hej Slovani". Izvorno gre namreč za "Himno poljskih legij", ki jo je na melodijo poljske mazurke napisal Józef Wybicki leta 1797 v Lombardiji kot vojak v emigrantski poljski formaciji pod poveljstvom generala Henryka Dąbrowskega. Slednji je bil en od vojaških vodij v Kościuszkovi vstaji proti drugi poljski delitvi iz leta 1794, ki pa se je že naslednje leto končala neuspešno, pri čemer z dokončnim izginotjem Poljske. Kot izpostavlja Smolej (1961, str. 206) se zato bojna pesem poljskih legionarjev v izgnanstvu začne z znanim refrenom: "Ni še mrtva Poljska, dokler smo mi živi".[164]

Poljski vojaki so posledično kot sestavni del Napoleonove armade sodelovali v številnih spopadih, vključno v vojni proti Rusiji leta 1812. V tem pohodu niso predstavljali le največjega nefrancoskega kontingenta, blizu sto tisoč ljudi, temveč so bili poljski lahki

[164] V kasnejši, vseslovanski verziji, je bil ta del spremenjen v: "Hej Slovani, naša reč slovanska živo klije".

konjeniki – ulanci – tudi prvi, ki so vrdli v Rusijo in zadnji, ki so jo zapustili (Gieysztor in drugi, 1982, str. 338).[165] Že leta 1807 je bila zaradi vseh teh poljskih naporov in žrtev ustanovljena Varšavska kneževina, sicer pomanjšana verzija prejšnje velike države, ki pa na koncu ni preživela francoskega poraza. Je pa zato ostala pesem legionarjev, ki je navdihnila Slovaka Sama Tomášika, da je leta 1834 v Pragi ne njeno melodijo ubesedil kasnejšo vseslovansko himno.[166]

Obdobje napoleonskih vojn, ki je sledilo tretji razdelitvi Poljske, se je končalo z ustanovitvijo Kraljestva Poljske, ki je bilo sicer združeno z ruskim imperijem, vendar z lastno liberalno ustavo, parlamentom in vojsko. Čeprav je obsegalo le majhen del predrazdelitvenega poljskega ozemlja (manjšega od napoleonovske Varšavske kneževine), je bilo vseeno ločeno kraljestvo, ki je imelo ime Poljske in sposobnost nacionalnega razvoja. Svoj obstoj je dolgovalo proruski poljski stranki, ki jo je vodil knez Adam Czartoryski, osebni prijatelj carja Aleksandra I. Slednji je izkazal velikodušnost Poljakom, saj je dovolil, da so se celo poljske enote, ki so se borile proti njemu pod Napoleonom, lahko vrnile domov in formirale jedro nove poljske vojske. Car je bil tudi do te mere polonofil, da je vsaj na začetku tvegal naklonjenost med ruskimi patrioti, ko je nakazal možnost vključitve vseh ozemelj zgodovinske Litve v poljsko kraljestvo. Kot izpostavlja Kohn (1963, str. 251) ni zato nič čudnega v tem, da je postal popularen med mnogimi Poljaki in da je bilo intelektualno življenje novega kraljestva polno slovanofilskih idej.

Prvi med poljskimi slovanofili je bil brez dvoma Adam Czartoryski. Še v mladosti je bil leta 1795 pozvan na ruski dvor s strani Katarine Velike.[167] Tam je naredil zelo dober vtis kot častnik konjeniškega polka carske garde in bil ob caričini smrti imenovan za pribočnika

[165] Deloma je bila to posledica Napoleonove namere, da spopad prikaže kot boj za stare poljsko-litovske meje, zaradi česar je pohod proti Rusiji tudi oklical za "poljsko vojno" (Davies, 2001, str. 142). V tem smislu se je Varšavska kneževina dejansko izkazala za francosko "prednjo stražo" proti vzhodni Evropi: "Odvisno od razvoja dogodkov je bilo mogoče te pokrajine izkoristiti za različne namene: ali jih odstopiti Rusiji v zameno za druge koristi, ali pa jih porabiti prav proti Rusiji za obnovitev cele Poljske" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 329).

[166] Tomášik se je s pesmijo seznanil v letih 1830 in 1831, ko se je kot zanesen mladenič pridružil poljski vstaji v avstrijski Galiciji. Nanjo se je znova spomnil leta 1834, med svojim študentskim postankom v češki Pragi, ki je na njegovo grozo navzvzen delovala že čisto nemško. Kot poudarja Smolej (1961, str. 209), je bila Tomášikova verzija ubesedena v književni češčini, po vzoru Kollárjeve *Slave hčere*, in "imela prvotno naslov Na Slovane, začenjala pa se je z besedami Hej Slovaki", kar pa je pomenilo "nagovor na Slovane in ne samo na Slovake". V tej različici se je hitro razširila, najprej med slovaško in češko mladino, leta 1842 pa naj bi prek zagrebških *Ilirskih novin* dosegla tudi Slovence: "Vsaj 1848 so jo v Ljubljani javno prepevali, tako 30. maja na prvi slovenski besedi v ljubljanskem gledališču" (prav tam).

[167] Pirjevec (1984, str. 6) izpostavlja, da je bil Czartoryski "povabljen v Sankt Peterburg skoraj kot talec svoje družine". To pa zato, ker je slednja aktivno sodelovala v odporu ruski intervenciji in drugi delitvi Poljske v letih 1792 in 1793. Mladi Adam je takrat zaradi junaštva celo postal eden prvih prejemnikov najvišjega poljskega vojaškega odlikovanja Virtuti Militari.

njenemu vnuku, takrat še careviču Aleksandru. Ko je slednji leta 1801 prevzel oblast je Czartoryskega kmalu angažiral za svojega svetovalca. V tej vlogi je poljski plemič že leta 1803 pripravil memorandum *O političnem sistemu, ki naj mu Rusija sledi*, v katerem se je zavzel za aktivno zunanjo politiko. V zvezi s tem je predlagal vzpostavitev slovanske federacije, ki bi pod vodstvom Rusije obsegala vsa poljska ozemlja, tudi tista, ki so po delitvah Poljske pripadla Prusiji in Avstriji. Tako oslabljeni bi slednji lahko igrali vlogo vmesnih, tamponskih držav med Rusijo in zahodnonemško konfederacijo, Francijo in italijansko konfederacijo (Eberhardt, 2009, str. 39). Po Berryju (1985, str. 46) je načrtoval tudi "ustanovitev federativnih držav na Balkanu", s ciljem "umestitve slovanskih ljudstev pod zaščito Rusije".[168] V luči tega je Zawadzki (1993, str. 79-80) izpostavil naslednje:

> Očitno je, da je bil Czartoryski ena prvih političnih osebnosti v slovanski Evropi, ki je apliciral porajajoči se koncept lingvistične narodnosti v mednarodni politiki in ga izkoristil za opravičilo ruskega angažmaja v korist Poljske. V odjeku Herderjeve napovedi bodoče slovanske slave je namreč poudaril, da obstaja temeljna naravna razlika med ljudstvi slovanskega in germanskega izvora in dodal, da je izgon germanskih sil iz Poljske bistveni predpogoj ustanovitve teoretičnega ravnovesja med glavnimi rasami Evrope, kar je po njegovem ključno za dolgoročni mir.

Czartoryski je bil namreč prepričan v to, da večjo nevarnost od Rusov za poljski narod predstavljajo Nemci, še posebej Prusi, ki so po zadnji delitvi Poljske odpravili vse obstoječe lokalne ustanove in zamenjali pravni sistem na novopridobljenih ozemljih s svojim (prav tam, str. 79). Posledično je koncipiral "prvi osnutek politike za emancipacijo in voditeljstvo slovanskih ljudstev, ruskega panslavizma", v okviru tega pa tudi vzpostavil "dolgoročno balkansko politiko Rusije, ki so ji sledile še generacije" (Kukiel, 1955, str. 34, 35). To pa zato ker je bil njegov predlog sprejet tako s strani carja Aleksandra I. kot tudi njegovih ožjih sodelavcev, članov tako imenovanega "tajnega odbora", in to v času, ko se je v Rusiji koncept sodobne narodnosti šele začel dobro oblikovati. S tem, ko je car leta 1804 Czartoryskega imenoval za svojega zunanjega ministra, pa je ideja ekstenzivne slovanske federacije pod vodstvom Rusije celo postala uraden program takratne ruske zunanje politike: "Aleksandrov naklonjeni odziv na 'Sistem' se lahko razbere iz frazeologije vrste pomembnih ruskih diplomatskih iniciativ v drugi polovici 1803 in prvi polovici 1804" (Zawadzki, 1993, str. 90).

Czartoryskijev pristop je sicer verno odražal večjo pozornost k slovanskemu svetu med samimi Poljaki. Leta 1800 je bilo namreč v prusko okupirani Varšavi ustanovljeno Društvo prijateljev znanosti, predhodnice kasnejše Poljske akademije znanosti, čigar član je bil tudi

[168] Kukiel (1955, str. 34) izpotavlja, da se je Czartoryski zavzemal za to, da bi se balkanski Slovani "združili z njihovimi sobrati pod madžarsko krono – koncepcija Velike Hrvaške".

Samuel Bogumił Linde, ki je leta 1807 začel izdajati prvi sodobni slovar poljskega jezika. Dejstvo, da je Czartoryski skupaj s svojim očetom pokril skoraj polovico stroškov njegove izdaje je pomembno, saj je v slovarju Linde "poudaril povezave med poljskim in ostalimi slovanskimi jeziki", prav tako pa "izrazil upanje, da bo njegovo delo pripomoglo k oblikovanju skupne slovanske slovnice in knjižnega jezika" (Zawadzki, 1993, str. 80). V tej luči je verjetno tudi manj presenetljiv pojav slovanofilstva med Poljaki po letu 1815. Njegov glavni intelektualni vodja je bil Stanisław Staszic, soustanovitelj varšavskega društva in od leta 1808 tudi njegov stalni predsednik. V njegovem primeru pri obratu k slovanstvu ni šlo toliko za načelno protizahodno držo, kot za politično odločitev, ki je izhajala iz geopolitičnega premisleka in globokega razočaranja nad odnosom Zahoda do Poljske. Kot njegove besede glede tega prenaša Walicki (1994, str. 16) :

> Zahodna Evropa je dovolila delitev Poljske in zato mora služiti nekomu močnejšemu; zanemarila je zavezništvo s Poljaki in zato jih bo imela zdaj, vključene v slovanstvo, za gospodarje. Združimo se z Rusijo. Od nje si bomo vzeli mogočnost in ona naj si vzame od nas razsvetljenstvo.

V povezavi z Rusijo je Staszic tudi videl možnost premostitve anarhičnega poljskega političnega sistema s centralizirano monarhično oblastjo. Ob tem je računal na to, da bodo Rusi za razliko od Nemcev razumeli, da Poljaki "ne morejo biti njihovi sužnji, so pa pripravljeni biti njihovi bratje" (Walicki, 1991, str. 7). To pa zato, ker med narodoma obstajajo "naravne vezi krvi in jezika", kot tudi zato, ker so Poljaki "starejši bratje Rusom" (prav tam, str. 6). V tem smislu se je politični panslavizem pojavil na Poljskem daleč prej kot v Rusiji. Staszic je bil celo ponosen na to, da so iniciativo za združitev Slovanov pod vodstvom Rusije dali ravno Poljaki, in sicer s ciljem tlakovanja poti do bodoče "velike federacije" vseh evropskih narodov. Z unifikacijo Evrope bi bila namreč tudi ponovno združena vsa poljska ozemlja in dokončno odstranjene delitvene meje, za kar bi tudi trajno jamčilo bodoče slovansko cesarstvo (Eberhardt, 2009, str. 37).

Drugi poljski slovanofili kongresnega kraljestva so šli pri idealizaciji slovanstva kot ločene civilizacije še dlje. Videli so jo kot superiorno Zahodu in usojeno na drugačen razvoj, na podlagi agrarne ekonomije, vere in močnih skupnih vezi. Med njimi je še posebej izstopal poljski zgodovinar in politik Joachim Lelewel. Po njegovi teoriji zgodovinskega razvoja so bili demokratično-republikanski principi lastni staremu slovanskemu komunalizmu, ki ga je poimenoval "gminowładztwo" (Davies, 2005a, str. 6).[169] Kot takšni naj bi pripadali skupni

[169] Po slovensko bi se to lahko prevedlo kot "gmajnovladje" v smislu gmajne (po poljsko "gmina") kot skupnosti.

dediščini vseh slovanskih narodov, za razliko od dediščine Zahoda. Pri tem je dajal poseben poudarek obstoju republikanske tradicije v Rusiji, o kateri naj bi najbolj nazorno pričali nekdanji cvetoči mestni državi Novgorod in Pskov, in govoril z veliko simpatijo o dekabristih, ki so po njegovem poskušali povrniti to "staro rusko svobodo" (Walicki, 1994, str. 18).

Rusija je bila sicer zanj primer slovanske države v kateri so bile demokratične tradicije starega slovanstva nadvse kruto zatrte s strani absolutizma, ki je globoko tuj in sovražen slovanski naravi ruskega ljudstva.[170] Primer Poljske je bil, po njegovem, povsem nasproten: tu je slovanska načela oslabil "latinizem", t.j. zahodni fevdalizem in katolicizem (Kohn, 1960, str. 36). Vendar pa so ti principi na koncu znova izplavali na površje in sicer v obliki poljske "plemiške demokracije". Sicer drži, da je bila v tem primeru stara slovanska svoboda omejena le na en stan, vendar, kot je trdil Lelewel, je bilo naravno nagnjenje šlahte, da svobodo širi in ne omejuje. Po njegovem je bil razlog, da ta resnično slovanska tendenca ni prevladala in privedla do polne demokratizacije Poljsko-litovske države krivda kraljev, ki se nikoli niso otresli monarhističnih nagnjenj, in magnatov, ki so popačili egalitarna načela plemstva. Pravilno izvedene reforme pa bi "postavile Poljsko na čelo slovanskih narodov" (prav tam). Lelewelov zaključek o zapuščini poljske preteklosti je bil zato zelo optimističen, celo bahav. Poljska se nima kaj naučiti od Zahoda. Ravno nasprotno, sodobni Zahod, gnil kot naj bi bil, bi se moral učiti od Poljske, ki je izbrana za "ambasadorko človeštva" (Davies, 2001, str. 179).

Ironija usode je, da je na koncu Lelewel moral iskati zatoščiče ravno na "gnilem Zahodu". Novembra 1830 je namreč v poljskem kraljestvu izbruhnil upor, v katerem je tudi sam aktivno sodeloval in sicer kot član upravnega sveta in narodne vlade. Kot takšen je tudi najbolj verjetni avtor gesla upornikov, ki je danes sestavni del poljskega zgodovinskega kanona: "Za vašo in našo svobodo!" (Kohn, 1960, str. 37). Ruski strani je vseeno do konca leta 1831 vstajo uspelo zadušiti, med valom beguncev pa je končal tudi Lelewel, ki si je našel zatoščišče v Švici. Tam je ustanovil in vodil neformalno gibanje poljskih demokratičnih republikancev, ki se je imenovalo "Mlada Poljska". Prav tako je leta 1837 prevzel vodenje Unije poljskih emigrantskih organizacij. V tej novi vlogi je tudi navezal stike z Giuseppejem Mazzinijem, borcem za združitev Italije in vodjo politične organizacije "Mlada Italija". Gre za pomembno navezo, saj je skozi njo Lelewel neposredno vplival na takratno intelektualno vrenje v Evropi.

[170] V tej svoji interpretaciji ruske zgodovine je Lelewel prek revije *Severni arhiv* močno vplival na ruske dekabriste, ki so se tudi zato identificirali z nekdanjimi bojarji, ki naj bi predstavljali ruski narod kot celoto, za razliko od nove ruske vojaške in uradniške kaste, ki naj bi bila zvesta le carju (Walicki, 1979, str. 67-68).

Kot poudarja Pirjevec (1973, str. 329): "Mazzini je razlagal Lelewelu svoje misli o vesoljnem združevanju narodov, slednji pa je voditelja Mlade Italije zalagal s podatki o Slovanih". Mazzini je na koncu v marsičem prevzel Lelewelove ideje in poglede kar je razvidno iz njegovih takratnih načrtov za novo evropsko politično ureditev: "Trije narodi naj bi bili vodilni – Italijani med romanskimi, Nemci med germanskimi in Poljaki med slovanskimi" (Gantar Godina, 1998, str. 112).

Ta pristop je izhajal neposredno iz Lelelowega razumevanja slovanskega sveta in posebne vloge Poljske v njem. Protagonistom nastajajoče Italije je bil ta koncept zanimiv iz več razlogov. Najprej, seveda, zaradi vzporednice med cilji italijanskega preporoda in napori poljskih emigrantov, ki so si prav tako prizadevali zagotoviti narodno združitev in neodvisnost. Kasnejši piemontski ministrski predsednik Camillo Benso de Cavour, ki je imel tudi sicer vodilno vlogo pri združevanju Italije, pa je v svojem časniku *Il Risorgimento* leta 1848 javno spregovoril o še enem motivu za podporo. Po njegovem namreč obstaja potreba po velikem "slovano-liberalnem braniku", ki bi ščitil Evropo pred pritiskom Rusije, goreče avtokratske zaščitnice ponapoleonovske ureditve, sicer lahko vsa celina "postane kozaška", vključno z apeninskim polotokom (Valota, 2003, str. 156). Slovansko gibanje naj bi sicer imelo še eno pomembno nalogo in to na svojem jugu, kjer bi vzpodbudilo slovanska ljudstva, da se dvignejo proti Turčiji, kot tudi proti Avstriji, tej "anomaliji 19. stoletja". Tako bi "italijanski in slovanski duh skopala prepad pod Avstrijo, skupaj z Grki pa snela turški jarem" (prav tam, str. 163).

Kot rečeno je to prepričanje o Slovanih kot o "enem odločilnih političnih dejavnikov v Evropi" delil tudi Mazzini (Gantar Godina, 1998, str. 111). Leta 1847 je med izgnanstvom v Veliki Britaniji v članku *O slovanskem nacionalnem gibanju* za škotsko revijo *Lowe's Magazine* v angleščini razložil svoje videnje slovanskega vprašanja in sveta tudi širšemu evropskemu občinstvu.[171] Izhajal je iz kollárjevske delitve Slovanov na štiri skupine, ki jih je enačil s štirimi centri, pri čemer je imel ruskega za najmanj zanimivega. To pa zato, ker naj bi šlo pri "absurdnem" panslavizmu, ki se opira na carja, dejansko za "moskvitizem" (Mazzini, 1847a, str. 192). V tem smislu v Rusiji sploh ni slovanskega gibanja v pravem pomenu besede, saj ni nacionalno in ne izvira iz "drobovja" ljudstva, temveč je "koncentrirano le na

[171] Besedilo je bilo sicer v razširjeni obliki deset let kasneje objavljeno tudi v italijanščini in sicer kot samostojna publikacija z naslovom *Lettere Slave*. Mazzini si je sicer naslov "sposodil od Poljaka Ostrowskega, ki je prav v tistem času izdal v Parizu enako naslovljeno knjigo" (Pierazzi, 1973, str. 338).

vodjo države in cilja samo na prevzem ostalih centrov, s tem ko jim nastavlja vabo že vzpostavljene in organizirane sile; vendar brez česar koli kar bi lahko zadovoljilo intelektualne, moralne, socialne aspiracije rase" (prav tam, str. 187).

Antipod Rusiji predstavlja Poljska. Slednja si po njegobem zaluži daleč več pozornosti, nenazadnje zato, ker lahko v praksi spremeni naravo panslavizma, če bi se odločila "postaviti spredaj kot voditeljica usode rase" (Mazzini, 1847b, str. 541). O tem, da je tega sposobna in da bi to tudi morala storiti Mazzini (1847a, str. 187-188) sicer ni imel nobenih dvomov, saj je glede tega v celoti prevzel pogled svojega prijatelja Lelewela in drugih poljskih emigrantov:

> Pobuda slovanskega gibanja očitno pripada poljskemu centru. Na Poljskem živi, trpi in se zvija jedro tega, kar bi morali z odobravanjem imenovati slovanska vojskujoča se Cerkev; iz Poljske bo verjetno prišel krik povelja, ki bo spremenil počasno, svečano gibanje vseh sestrskih plemen v jurišni korak bitke; in zato ker na Poljskem slovansko življenje, očiščeno skozi trpljenje, vre spontano v srcih ljudi, je tam tudi zrasla mogočna in nova poezija, v tem zadnjem času, v nekaj izbranih dušah.

Med te "izbrane duše" je Mazzini prišteval tudi Adama Mickiewicza, največjega poljskega pesnika, ki je bil v tistem času v emigraciji v Franciji.[172] V svojih predavanjih o slovanski literaturi na Francoskem kolegiju v Parizu, kjer je učil od 1840 do 1844 leta, je povezal resnično spenglerjevsko vizijo "zatona Zahoda" z revolucionarnim milenializmom in mesijansko zamislijo o treh izbranih narodih: Židih, Francozih in Slovanih. Mickiewicz je obsodil buržujski Zahod s konservativno-romantičnega stališča zaradi njegovega racionalizma in atomističnega individualizma ter povzdignil Slovane, ki so "neokuženi z racionalizmom, nedemoralizirani z industrializacijo". Ohranili so svojo duhovno in moralno enotnost, sposobni so resničnega navdušenja in so, zatorej, najbolj pripravljeni, da služijo kot posoda za "novo razodetje". Po Mickiewiczu je zato treba etnonim "Slovani" razumeti ne kot ime, ki so si ga dali medsebojno razumljivi ljudje "slova" oz. besede, temveč kot ime za ljudi, ki šele čakajo na Besedo od zgoraj (Walicki, 1991, str. 137). V pripravah na to prihajajoče vstajenje pa Slovani ne potrebujejo francoskih inženirjev, industrialcev, enciklopedistov in trgovcev. Kar potrebujejo je zgled "svetega ognja", ki je gorel v prsih francoskih svetnikov, vitezov in

[172] Mazzini se je nad Mickiewiczem navdušil leta 1834, ko je dobil v roke njegove *Knjige poljskega naroda in poljskih romarjev* t.j. emigrantov (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*). V pismu svoji materi je takrat napisal: "To je mojstrovina, ki se zdaj tiska v zelo šibkem italijanskem prevodu. Napisal jo je Mickiewicz, poet, po moje največji pesnik našega časa" (Maver, 1955, str. 117). Gre za versko obarvano besedilo, v prozi in verzih, v katerem Mickiewicz (1832, str. 4) med drugim obtoži "satansko trojico" in sicer pruskega kralja Friderika, rusko cesarico Katarino in avstrijsko vladarico Marijo Terezijo, da so si razdelili Poljsko. Sicer pa Mazzini ni bil edini znani Italijan, ki je bil fasciniran nad tem delom. Zaključna molitev je prav tako naredila velik vtis na Niccola Tomassea, italijanskega jezikoslovca. Prijatelju je dan zatem, ko jo je prebral napisal, da mu je "litanija privabila solze v oči" in ga zato pozval naj jo še se sam prečita ter obišče njenega avtorja, kajti "spoznati Mickiewicza v Parizu je kot utrgati vijolico v Sibiriji" (Maver, 1955, str. 122).

vojakov napoleonove Velike armade: "To, gospodje, so značilnosti idealnega človeka našega časa; to je tisto, kar moramo storiti, da bi si drznili odpreti novo obdobje; to je tisto, kar si moramo upati reči Francozom in Poljakom: sledite mi!" (Mickiewicz, 1914, str. 337).

Prihajajoče slovansko poslanstvo pa zahteva tudi stopanje po pravi poti. Po Mickiewiczu (1870, str. 429) se morajo Slovani, ki jih je "Bog izbral za dosego dobrega na zemlji v prihodnje", odločiti med dvema pristopoma, od katerih je samo eden pravi: "Ali bo slovansko raso povleklo, v brazdi Rusije, k osvajanju? Ali pa jo bodo Poljaki uspeli potegniti s sabo na njihovem pustolovskem iskanju prihodnosti za katero Rusi pravijo, da je sen in Čehi, da gre za utopijo, ki pa je enostavno ideal?". Ta ideal pa je poljska ideja, ki po njegovem ni le prava izbira, temveč tudi popolno nasprotje tega, kar ima za rusko idejo. Kako zelo sta si po njegovem ta pojma različna je Mickiewicz (prav tam, str. 369-370) nazorno opisal z naslednjimi besedami:

> Poljska in Rusija nista le dve ozemlji, temveč dve ideji sproženi med slovanska ljudstva. Glede na bojno srečo se dežele in narodi nagibajo k eni ali drugi. Kajti ti dve ideji se v težnji po uresničenju medsebojno izključujeta; ustvarili sta dve veri, dva jezika, dve pisavi, dve obliki vladanja, ki si diametralno nasprotujeta. Težita k dominaciji, ne le te ali one province, temveč vsega severa in mogoče tudi celotnega sveta.

Ob takšnem razumevanju vloge Poljske znotraj slovanskega sveta je tudi razumljivo, zakaj je vodja krakovske vstaje leta 1846, revolucionarni socialist Edward Dembowski, videl celotno poljsko zgodovino kot dialektični razvoj slovanskega duha. Slednji premaguje lastno samoodtujenost v "latinizmu" in se vrača sam k sebi na višji ravni, skozi ponovno odkritje svojih komunalnih vrednot. Pesnik in politik Jan Kanty Podolecki (1955, str. 6, v Walicki, 1994, str. 25)[173] pa je videl Slovane – pod poljskim vodstvom, seveda – kot predstavnike načela solidarnosti in ideje globalne vasi, za razliko od principa posameznika, ki naj bi bil tipičen za urbano civilizacijo Zahoda: "Socialna ideja Slovanov je vas, vaško življenje, medtem ko je mesto, *civitas*, ideja zahodnega naslednika rimskega cesarstva". Tudi general Ludwik Mierosławski, znani poljski revolucionar, je videl v Poljski najbolj čisto utelešenje slovanskih načel in, kot takšno, naravno voditeljico vzhodne Evrope. V tem smislu je tudi rusko kmečko komuno obravnaval kot načeloma dragoceno, čeprav že fosilizirano relikvijo skupne slovanske dediščine. Za poljsko narodnost pa je menil, da predstavlja nič manj kot "pravilen, svoboden in normalen razvoj slovanske civilizacije" (Mierosławski, 1856, str. ix).

[173] Podolecki, J. K. (1955). *Wybór pism z lat 1846-1851* [Izbor pisem iz let 1846-1851]. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kot izpostavlja Kohn (1960, str. 37) v tem smislu tudi ne preseneča, da je leta 1839 Poljsko demokratsko društvo v Parizu objavilo manifest v katerem je med drugim izjavilo:

> Prerojena Poljska mora propagirati demokratično idejo med Slovani in dati signal za splošno emancipacijo evropskih narodov. . . . Poljska je ohranila preprostost svojih starinskih vrlin, odlikuje se s pravičnostjo in zvestobo; zato in zaradi svojega religioznega čutenja je Poljska večvredna od Zahodne Evrope.

Če se zdijo takšne deklaracije smele in mogoče celo domišljave je treba vedeti, da je poljska emigracija v 1830-ih in 1840-ih letih "vplivala na in včasih celo usmerjala zunanje politike velikih sil" (Berry, 1985, str. 66). To je bila posledica dobro razpredene mreže več kot 1.500 aktivistov, ki jih je iz svojega sedeža v hotelu Lambert v Parizu nadziral in usmerjal nihče drug kot nekdanji ruski zunanji minister knez Adam Czartoryski. Zaradi svoje vloge v novembrski vstaji, tudi kot predsednik uporniške vlade leta 1831, je bil namreč z ruske strani formalno obsojen na obglavljenje (Zawadski, 1993, str. 320). Posledično se je prelevil v poljskega političnega begunca *par excellence*, ki mu je uspelo poljsko vprašanje obdržati pri življenju še nekaj desetletij. Kot izpostavlja Jelavich (1991, str. 235): "Deloval je kot šef države odgovoren za zunanje zadeve in imel direktne stike s ključnimi zahodnimi političnimi voditelji ter pošiljal predstavnike v evropske prestolnice, še posebej na območja, kjer so bili ruski interesi neposredno vpleteni". Podobno poudarja Pirjevec (1984, str. 75-76):

> Princ Czartoryski, preskrbljen z izjemnimi finančnimi sredstvi in odličnimi poznanstvi v angleških in francoskih vladnih krogih, je uspel ustvariti v svoji pariški rezidenci, hotelu Lambert, resnično zunanje ministrstvo v izgnanstvu. S svojimi agenti je bil prisoten v polovici Evrope in na Bližnjem vzhodu in ni zamudi nobene priložnosti, da bi nagajal Rusiji. Škoda, povzročena s to neutrudno dejavnostjo na politični ravni, še bolj pa na psihološki, je bila za carski režim in za sam ruski narod neizmerljiva.

Pri tem je v okviru celovitega pristopa za obnovitev samostojne Poljske celo formuliral program vzpostavitve slovanske države na Balkanu. Kot izpostavlja Kukiel (1955, str. 245):

> Czartoryski je bil vedno slovanofil in močno zainteresiran za preporod slovanskih ljudstev: Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov. Spodbujal je njihove kulturne predstavnike in priskrbel s strani francoske vlade ustanovitev stolice za slovanske literature na Francoskem kolegiju za Adama Mickiewicza.

Czartoryskijev konkretni cilj na Balkanu je bil sicer zelo ambiciozen. Kot izpostavlja Berry (1985, str. 52) je poljski knez želel vzpostaviti zvezno državno tvorbo, ki bi bila po eni strani naklonjena Turčiji, po drugi sovražna Rusiji in Avstriji, obenem pa še katoliška in prouniatska hkrati.[174] V tem smislu je šlo za predelan koncept, ki ga je še kot ruski zunanji minister predlagal carju Aleksandru I., le da tokrat ni bil uperjen proti Zahodu, ampak proti – Rusiji.

[174] Načrt, ki ga je Czartoryski razdelal na začetku leta 1843, je bil prek njegovega agenta Františka Zacha posredovan takratnemu srbskemu zunanjemu ministru Iliji Garašaninu. To pa zato, ker je predvideval od Rusije

4.4. Poljaki kot "zagozda" proti Slovanom

V luči navedenega se zastavlja vprašanje, kako bi se razvilo pojmovanje slovanske vzajemnosti, če bi poljska stran nadaljevala z vztrajanjem, da sama predstavlja srčiko slovanstva in da lahko prevzame vodstvo "malega panslavizma", brez avtokratske Rusije (Valota, 2003, str. 158). Vendar pa so šli dogodki svojo pot. Poljska vstaja leta 1863 namreč predstavlja mejnik obdobja razdeljene Poljske in obenem pomemben dogodek v zgodovini ruskega cesarstva. Bila je zadnji poskus ponovne vzpostavitve multietinične Poljsko-litovske države in sicer na demokratičnih temeljih. Njene posledice pa so imele povsem drugačne učinke, saj je na koncu pomembno prispevala k vzponu ozke etnocentričnosti v celotni regiji. Po eni strani se je zbudil militantni patriotizem med Rusi, po drugi pa tudi nacionalizem med litovskimi kmeti. Na poljski strani pa je prišlo do redefinicije pojma poljske nacije in sicer kot etnične skupnosti, t.j. kot poljskega naroda.

Najbolj vpliven ideolog antipoljskega ruskega nacionalizma, ki ga je vzpodbudila vstaja, je bil Mihail Nikiforovič Katkov, urednik *Moskovskih novic*. Poljske patriote je poskušal predstaviti kot predstavnike reakcionarnega katoliškega plemstva, njihova gesla o svobodi pa kot zavajujoče maske za partikularistične fevdalne interese. Vendar pa je najbolj celovito obravnavo poljskega "problema" z ruskega stališča pripravil Jurij Fjodorovič Samarin in sicer septembra 1863 v članku "Današnji obseg poljskega vprašanja". V slednjem je ločih tri vidike poljskega problema: (1) poljska narodnost kot etno-kulturna enota, ki ima nesporno pravico obstajati kot del slovanstva, (2) poljska država kot nepoboljšljivo ekspanzionistična proti svojim vzhodnim sosedam in (3) "polonizem" kot kultura katoliškega poljskega plemstva, ki je spremenila Poljsko v "ostro zagozdo, ki jo je latinizem zabil v samo srce slovanskega sveta" (Samarin, 2008, str. 335).

Po vzoru Homjakova je Samarin predstavil latinsko civilizacijo kot globoko sovražno vsemu slovanskemu. Za razliko od Čehov, ki naj bi se bili v srednjem veku vsaj poskušali upreti

neodvisno slovansko gibanje pod srbskim vodstvom (Jelavich, 1991, str. 240). Kot takšen je predlog na koncu postal osnova za Garašaninovo *Načertanije* iz leta 1844, ki je "predstavil vizijo Srbije kot jedra bodoče južnoslovanske federacije" (Zawadski, 1993, str. 332). Garašanin je sicer tekst deloma spremenil: "Imeni južni Slovani in slovanska politika je enostavno zamenjal z izrazi: Srbi in srbska politika" (Zajc, 2006, str. 74) V retrospektivi bi se zato lahko reklo, da je Czartoryski z idejo o "Ilirski Slaviji" na dolgi rok prispeval k utemeljitvi programa Velike Srbije, kar je vsekakor treba šteti za enega bolj ironičnih zgodovinskih dejstev.

latinizmu pod zastavo husitstva, so poljski plemiči iskreno prevzeli katoličtvo in se popolnoma poistovetili z vlogo vojaške predhodnice latinizma v vzhodni Evropi. V posledično neizbežnem soočenju z Rusijo so predstavljali ne le katoličtvo, temveč celoten Zahod. Po tej diagnozi je država, ki je nastala skozi "polonizem", lahko le zahodna vazalna tvorba in kot takšna neozdravljivo sovražna do Rusije. Vendar pa ima obenem Poljska po Samarinu dve duši: poleg dominante latinske, tudi potlačeno slovansko. Slednja naj bi bila značilna za poljsko kmetstvo, kot tudi za poljske romantike, na primer za Lelewela, ki je idealiziral stari slovanski komunalizem, in za Mickiewicza, ki je obsodil inherentno lažnost evropske civilizacije.

Samarin pa ni ostal le pri besedah. Svoje ideje je poskusil spraviti tudi v dejanja, ko je postal glavni svetovalec Nikolaja Aleksejeviča Miljutina, državnega sekretarja s posebnimi pooblastili za Kongresno Poljsko. V tej vlogi je promoviral politiko "socialnega cezarizma" s ciljem pridobiti na slovansko stran poljsko podeželje in ga obrniti proti silam latinizma, t.j. proti uporniškemu plemstvu in katoliški duhovščini. Ta pristop je na koncu dejansko koristil poljskim kmetom, saj so jim emancipacijske reforme, ki jih je izpeljala ruska oblast, dale zemljo pod boljšimi pogoji kot ruskim kmetom v Rusiji. Vendar pa sam politični cilj ni bil dosežen: poljski kmetje namreč navkljub svoji emancipaciji niso obenem postali tudi hvaležni in zvesti podaniki ruskega cesarstva. Samarinova pričakovanja so se torej izjalovila.

V tem smislu je pomembno upoštevati nadaljnji razvoj ruskih pogledov na poljsko vprašanje, še posebej skozi pisanje Ivana Sergejeviča Aksakova, ki je v drugi polovici 19. stoletja postal najbolj ploden ruski komentator nacionalnih problemov znotraj ruskega cesarstva. Njegovi članki namreč pričajo o ključnem vplivu, ki ga je imelo na razvoj sodobnega ruskega nacionalizma poljsko vprašanje. Slednje je leta 1863 Aksakov (1886, str. 125-126) tudi izrecno izpostavil kot bistveno za rusko notranjo in zunanjo politiko v svojem odzivu na to, kar je interpretiral kot poskus "diplomatskega vmešavanja" zaradi takratne poljske vstaje:

> Poljsko vprašanje je lahko razrešeno le z našo zmago nad evropskim Zahodom, take vrste zmago, ki bo odstranila Evropo od vsakega vpletanja v naše slovansko delo in dala novo življenje slovanstvu. Vendar pa za zagotovitev takšne zmage resnice nad lažjo ne zadostuje le materalna sila, ni dovolj hrabrost vojske in samopožrtvovalnost: treba je biti zvest slovanstvu za ta spopad s sovražniki slovanstva, treba je biti popolnoma naroden za izvedbo podviga h kateremu je poklicana ruska narodnost; treba je nastopiti *kot* ruski narod, treba je biti *vreden* zmage . . .

Po njegovem poljskega vprašanja niti ne bi bilo, če Poljska ne bi bila katoliška. Po Aksakovu namreč Poljaki sploh niso etnična skupnost, kot na primer Čehi, saj je po njegovem "poljstvo"

najprej konfesionalen in civilizacijski koncept. Predvsem pa gre za politično prepričanje, ki zahteva nepopustljivo poistovetenje z vzhodno misijo stare Poljsko-litovske države. V tem smislu so po Aksakovu (1886, str. 464) tudi Rusi pod poljsko oblastjo ostali Rusi vse dotlej dokler se "poljska politična nacionalnost ni poistovetila (zahvaljujoč jezuitom) z latinskostjo in dokler se Rusi niso sprevrnili v katolicizem". Koncept "etnografske Poljske" je zato povsem umeten, izumljen na ruski strani, nesprejemljiv za vse strani in v svojem bistvu neuresničljiv. Vsi upi, povezani z njim, so zaman. Kongresna Poljska je torej nesmisel, ki zahteva hitro in radikalno ukinitev: "Poljsko kraljestvo je, kot politični nonsens, vsebovalo v sebi od samega začetka klico smrti in mora neizogibno izginiti" (prav tam, str. 453).

Na ta način je bila na ideološki ravni upravičena sprememba Kongresne Poljske v Vistulsko gubernijo ruskega cesarstva in odprava vseh ostankov avtonomije. Aksakov se je tudi zavzel za njeno neposredno rusifikacijo, ki bi se morala začeti s prepovedjo poljskega jezika v vseh javnih ustanovah. Prav tako je predlagal vzpostavo preferenčnega tretmaja za nepoljske jezike na ozemlju bivšega kongresnega kraljestva, skozi ustanovitev mreže šol, ki bi poučevale v litvanščini in nemščini (prav tam, str. 454). Vse to z namenom preprečiti konsolidacijo "Vistulije" kot poljskega ozemlja. Aksakov se je prav tako odpovedal Samarinovemu stališču, da obstaja dvojna poljska identiteta. Po njegovem ima Poljska samo eno dušo in sicer latinsko, zaradi česar so ideje o tem, da bi se Poljake na novo poslovanilo utopične sanje. Ta zaključek je povezal z oceno, da so Poljaki kulturno močnejši od Rusov in ravno zato izredno nevarni. O tem po njegovem priča dejstvo, da so se pravoslavni plemiči "zahodne Rusije", t.j. zgodovinske Litve in Ukrajine, vsi polonizirali in se spremenili v zagrete poljske patriote.

V luči tega je Aksakov pozval k protipoljski nacionalni mobilizaciji. Slabo izobraženi in korumpirani ruski uradniki namreč ne bodo kos poljskemu plemstvu in izobraženstvu. Da bi se lahko učinkovito spoprijela s poljskim izzivom mora Rusija izvesti globoke notranje reforme, predvsem pa se mora moralno regenerirati, pri čemer skozi mobilizacijo množic. Rusko ljudstvo mora zavestno postati narodno zavedno. Že leta 1863, v času poljske vstaje, je zato Aksakov (1886, str. 144) izpostavil, da samo državni patriotizem ni zadosten in da mora biti moralna moč polonizma soočena z moralno močjo ruskega nacionalnega duha:

> Namesto tega, da krivimo strup za to, da povzroča slabost, bolečino in krče, najdimo protistrup v nas samih; namesto tega, da krivimo Poljake za to, da so Poljaki, okrivimo sami sebe, zakaj mi, Rusi – nismo Rusi: končno že poiščimo moč in silo za odpor poljskemu zlu ne le v hvalevrednih čustvih političnega patriotizma, temveč v razvoju ruske civilne družbe.

Po njegovem mora rusifikacija Poljske potekati brez sramu, ne glede na pravne formalnosti, in sicer v imenu višjega moralnega interesa ruskega naroda. Zato je tudi kritiziral urednike nekaterih plemiških časopisov, kot na primer sanktpeterburško *Vest*, ki so se zavzemali za enako zaščito pravic in interesov vseh plemičev carstva, ne glede na njihovo narodnost, torej tudi poljske šlahte v Kongresni Poljski. Po Aksakovu (1886, str. 482) namreč ruska državna administracija "ne sme ne razumeti, da višje od vsake poljske lastniške in celo veleposestniške 'legalnosti' v tem kraju nastopa legalnost ruske oblasti, nastopa pravica ruske narodnosti".

Rezultate takšnega brezkompromisnega pristopa so opazili že sodobniki, med drugim slovenski pesnik Anton Aškerc. Ob prelomu stoletja je v eni od svojih "popotnih črtic", ki jih je objavljal časnik *Ljubljanski zvon*, nazorno opisal kaj je videl v poljski prestolnici na svoji poti do Sankt Peterburga: "Čeprav pa čitaš na vseh uradnih pečatih samo Варшава ostala je Varšava vendarle – Warszawa, poljsko mesto par excellence. Največ slišiš govoriti poljski" (Aškerc, 2008, str. 83). Svoj potopis je Aškerc (prav tam) nadaljeval z naslednjo opazko:

> Poljaki so žilav narod s krepko razvito individualnostjo. Ruska vlada dela svojim najbližjim bratom brez ugovora veliko krivico, ker jim ne dovoljuje poljskih šol, a vkljub hudemu pritisku tudi v Rusiji Poljaki ne nazadujejo v narodnem oziru. Varšava je duševno središče poljskega življenja ter je neprestano v kulturni zvezi s Krakovom in Lvovom.

Zato ne preseneča, da poljska javnost v drugi polovici 19. stoletja ni bila več zainteresirana za pobude o slovanski vzajemnosti, pri čemer to velja za vsa tri razdeljena območja. Poljski predstavniki iz avstrijskega dela nekdanje poljsko-litovske države se zato tudi niso udeležili Etnografske razstave in Slovanskega kongresa v Moskvi leta 1867 ter pozvali ostale slovanske narode naj jo prav tako bojkotirajo.[175] Časopis *Gazeta Narodowa* iz Lvova je celo objavil ogorčen manifest poljskih emigrantov iz Pariza, obenem pa še lasten apel drugim Slovanom naj se ne solidarizirajo s "suženjstvom, lažjo in divjim barbarstvom" v imenu "nikoli *neobstoječe* slovanske narodnosti" in izpostavil svoje sporočilo Moskvi: "*Najprej* se razdelimo, *potem* se pa pobratimo!" ("Oświadczenie emigracji polskiej w sprawie wystawy etnograficznej", 1867, str. 1). Zavračanje medslovanskega sodelovanja zaradi realnosti življenja pod rusko oblastjo je bilo s poljske strani tako zelo izrazito, da je celo privedlo do jeznih reakcij ostalih avstrijskih Slovanov, med drugim tudi Slovencev. Franc Podgornik (1891, str. 201), dolgoletni urednik revije *Slovanski svet*, je tako v odzivu na izjavo poljskega

[175] Ruska stran poljski te poteze ni ostala dolžna. Jezernik (2013a, str. 93, 95) tako izpostavlja, da so se organizatorji razstave odločili, da prikaz Poljakov sicer vključijo med 66 lutk, ki so "upodabljale zahodno in južnoslovanska ljudstva", vendar pa pri tem ne omenijo etnonima "Poljaki", temveč izpostavijo njihovo regionalno identiteto kot na primer "Mazuri, Krakovčani, Podlasjani, Litovci, Žemaiti in podobno". Šlo je za pomenljivo potezo, saj je "že samo poimenovanje naroda politično dejanje *par excellence*" (prav tam, str. 106).

poslanca v dunajskem parlamentu, da "slavizem ni Poljakom vreden pipe tobaka", obtožil Poljake, da kopljejo "drugim avstrijskim Slovanom grob" in da so ravno oni "pomagali ustvariti dualizem" ter s tem postali "orodje" pangermanizma.[176] Zaključil je z besedami, da so Poljaki "klin ali zagvozda proti Slovanom".[177]

Podgornik sicer ni bil edini, ki ga je poljsko zavračanje slovanstva razočaralo. Podobno presenečen je bil namreč tudi italijanski revolucionar Mazzini, ki ga je še posebej vznejevoljil poljski obrat k otomanskemu cesarstvu. Pri tem sicer ni šlo za nekaj povsem novega, saj je že neformalni vodja poljske politične emigracije princ Adam Czartoryski leta 1842 z dovoljenjem Visoke porte v bližini Istanbula ustanovil poljsko vas (v njegovo čast so jo celo poimenovali Adampol), kot zametek drugega centra poljske emigracije v tujini poleg Pariza. Vendar pa je bil obrat k Turčiji po neuspešni vstaji leta 1863 še bolj očiten. Med drugim je obsegal aktivne poteze za uresničitev stare ideje o vzpostavitvi federacije slovanskih balkanskih držav, kot branika pred vplivom Rusije in oporišča za obnovitev Poljske, pri čemer pod patronatom otomanskega cesarstva. Realizacija te politike je šla predvsem v obliki propagacije uniatskega gibanja, ki je bila še posebej močna na območju Bolgarije, kjer je tudi po zaslugi naporov bivšega poljskega častnika Karola Kaczanowskega, zdaj kot uniatskega duhovnika, v adrianopelskem okrožju v uniatstvo prešlo kar nekaj deset bolgarskih vasi (Žukov, 2015, str. 190).[178] Vpadi iz Romunije, ki jih je organiziral Bolgarski tajni centralni odbor, niso sovpadali s to vizijo, zaradi česar je poljsko-kozaški konjeniški odred pod poveljstvom Michała Czajkowskega, sicer znanega kot Mehmet Sadik Paša, aktivno sodeloval v bojih proti bolgarskim četnikom (prav tam, str. 195; Jelavich, 1991, str. 243).

V ogorčenem pismu poljskemu generalu Mierosławskemu je Mazzini tako 9. novembra 1863 izpostavil, da Poljaki delujejo napačno, ko sklepajo dogovore s turško stranjo, saj imajo slovansko kri in so "bratje ljudem, ki živijo in si lastijo zemljo, ki jo gnojijo v Bosni in

[176] Dejansko so poljski glasovi v dunajskem parlamentu omogočili sporno ustavno reformo in preoblikovanje Avstrijskega cesarstva v Avstro-ogrsko monarhijo leta 1867. Kot poudarja Wolff (1982, str. 65), so "avstrijski Poljaki odigrali ključno vlogo pri zagotovitvi nagodbe s svojo podporo v zameno za gališko avtonomijo".

[177] Podobno razburjen komentar je nekaj let kasneje objavila tržaška *Edinost*, ko so poljski akademiki zavrnili udeležbo na proslavo v čast največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna z obrazložitvijo, da niso Slovani: "Trditev, da Poljaki niso Slovani, ampak Poljaki, je ravno toliko vredna, kakor da bi zamorec rekel: jaz nisem človek, ampak zamorec!" (Podslapinsky, 1900, str. 1).

[178] Pri tem mu je bilo v veliko oporo dejstvo, da se je tako on, kot tudi drugi poljski duhovniki, lahko prosto gibal po državi in to pod zaščito turških orožnikov, tako imenovih zaptij. Nič manj ni bilo pomembno to, da je bil Kaczanowski od leta 1863 do 1869 tudi direktor bolgarskega liceja, takrat edine bolgarske izobraževalne ustanove (Žukov, 2015, str. 190).

Hercegovini in Črni gori in srbskih deželah" (Lewak, 1924, v Valota, 2003, str. 162)[179]. Še več, vprašal se je, če se bodo Poljaki borili "za polmesec proti križu . . . za Azijo proti Evropi?" (prav tam, str. 163). Odgovor na to vprašanje je dala rusko-turška vojna, ki je izbruhnila leta 1877. Takrat so namreč privrženci poljsko-osmanske protiruske vojaško-politične naveze v Istanbulu z dovoljenjem Visoke porte ustanovili lastno bojno enoto – poljsko legijo v Turčiji, t.i. "Legion Polski w Turcji".[180] Nabor je potekal pod rdečo zastavo, na kateri sta bila poleg belega poljskega orla še beli otomanski polmesec in zvezda (Žukov, 2015, str. 211). V spopade na Balkanu je legijo najprej popeljal polkovnik Józef Jagmin, veteran poljskih vstaj iz leta 1830 in 1863, ki je sicer že julija 1877 padel v bitki z ruskimi in bolgarskimi silami pri Stari Zagori. Enota se je sicer popolnjevala tudi s Poljaki iz ruske vojske, ki se jih je novačilo z letaki na katerih je bilo izpisano geslo: "Pod krili Belega orla nesemo svobodo Poljski in Rusiji!" (prav tam, str. 212). Sicer pa se je takrat na turški strani pod imenom Langie Bej znašel tudi general Marian Langiewicz, sicer priljubljeni poveljnik vstajnikov iz leta 1863 in bivši diktator poljske Narodne vlade (Gieysztor in drugi, 1982, str. 422). Isto velja za generala Władysława Kościelskega, organizatorja turške konjenice, sicer pa na Jutrovem znanega pod imenom Sefer Paša. General Konstanty Borzęcki, ki je ob prestopu iz katoliške vere v islam privzel ime Mustafa Dželaledin Paša, pa je padel v boju s Črnogorci že oktobra 1876 pri Novem Selu.[181] Zgodilo se je torej natanko to, na kar je neuspešno

[179] Lewak, A. (1924). Mazzini e l'emigrazione polacca [Mazzini in poljska emigracija]. *Il Risorgimento italiano*, *17*(4).

[180] S tem obdobjem je povezana tudi znana ruska narodna pesem "Tam šla sta brata", ki je danes del železnega repertoarja Državnega zbora kubanskih kozakov, naslednika Vojaškega zbora kozakov iz začetka 19. stoletja. Leta 2006 je ob 90. obletnici ruske kapelice pod Vršičem nastopil tudi v Križankah v Ljubljani in v dvorani Vitranc v Kranjski gori. Že uvodnih nekaj kitic pesmi (Kuban Cossacks Choir , 2016) izpostavi zahrbtno poljsko izdajstvo, ki naj bi se dogajalo ob robu rusko-turškega spopada, kar v lastnem prevodu zveni takole:

Там шли, шли, два брата	Tam šla sta, šla brata,
С турецкого фронта,	s turške fronte,
С турецкого фронта домой.	s turške fronte domov.
Лишь только переступили	Komaj sva dobro
Мы польскую границу,	prestopila poljsko mejo
Ударил поляк три раза.	je trikrat udaril me Poljak.
Ударил, ударил,	Udaril, udaril,
Он в грудь меня поранил,	on v prsi me je ranil,
Болят мои раночки, болят.	bolijo te rane me zelo.
Одна нарывает,	Ena me skeli,
Другая заживает,	druga se celi,
От третьей я должен умереть.	od tretje moram umreti.

[181] Namesto, da bi pred smrtjo recitiral iz Korana, kot bi se spodobilo za muslimana, je Borzęcki z zadnjimi izdihljaji v poljščini preklel rusko cesarico Katarino Veliko, odgovorno za dokončno razdelitev Poljske. Sicer pa je bolj znan po tem, da je leta 1869 v Istanbulu v francoščini izdal knjigo *Stari in sodobni Turki*, ki naj bi imela

opozarjal Mazzini: namesto, da bi Poljska postala starejša sestra "skupni materi, ki jo svet kliče Slavija", je Rusija s posredovanjem v korist južnoslovanskih narodov prevzela primat znotraj slovanskega sveta (Valota, 2003, str. 163).

4.5. Nemška nevarnost in obrat k rusofilskemu neoslavizmu

Poljsko vprašanje in razkol med največjima slovanskima narodoma je v drugi polovici 19. stoletja predstavljal težavo za ostale Slovane, predvsem za Čehe, med katerimi so takrat začeli nastajati zametki neoslavizma. Šlo je za nadgradnjo avstroslavizma, ki si je prizadevala zagotoviti slovansko enakopravnost znotraj Avstrije tudi s pomočjo tesnejših stikov z Rusijo, ki naj bi postala glavna zaveznica podonavske monarhije (Gantar Godina, 1994, str. 11). Najpomembnejši problem za to vizijo poglobljenega medslovanskega sodelovanja je zato predstavljalo vprašanje rusko-poljske sprave, o kateri je na Češkem še posebej intenzivno razmišljal Karel Kramář. Preboju pri teh prizadevanjih pa so na koncu botrovali – Nemci. Marca 1885 je namreč pruska vlada odstranila iz vzhodnih pokrajin države vse Poljake brez pruskega državljanstva, ki so se tam naselili iz ruskega dela razdeljene Poljske, naslednje leto pa je ustanovila še stomilijonski sklad za odkup zemlje od Poljakov s pruskim državljanstvom, da bi namesto njih tja naselila nemško govoreče kmete. Te poteze so povzročile globoko ogorčenje, kajti "bilo je očitno, da gre za odstranitev poljskega prebivalstva z njegovega zahodnega obmejnega področja" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 460). Sodobni zgodovinarji to epizodo celo obravnavajo kot "zgodnji primer etničnega čiščenja" (Feuchtwanger, 2002, str. 235). Ukrepi so bili posledica splošnih poljskih simpatij do Francije, ki so prišle do izraza tudi ob izbruhu prelomne francosko-pruske vojne leta 1870, kot tudi pričakovanj pruskega kanclerja Bismarcka, da bo slej ko prej soočen s poljskim vprašanjem zaradi potencialnega rusko-avstrijskega spora in posledični konfrontaciji z Rusijo.[182] Bismarck (1957, str. 127-138, v Clark, 2006, str. 579)[183] je zato že jeseni leta 1871

velik vpliv na kasnejšega turškega vodjo Mustafa Kemala Atatürka (Kołodziejczyk, 2011, str. 119). V njej je trdil, da je mesto Turčije v Evropi in da so Turki, ki bi po njegovem morali sprejeti latinsko pisavo, prav tako člani evropske družine narodov kot Francozi in Poljaki. Pravnuk Borzęckega je bil turški pesnik Nâzım Hikmet.

[182] Še leta 1861 je bilo od 18.5 milijona prebivalcev Prusije kar 2.25 milijona Poljakov, pri čemer večinoma v poznanjski in zahodnopruski provinci, kjer so predstavljali 55% in 32% celotnega naselja, kot tudi v jugovzhodnem delu Šlezije (Clark, 2006, str. 576).

[183] Bismarck, O. von. (1957). Staatsministerialsitzungsprotokoll, Berlin 13. Oktober 1871. [Zapis zasedanja sveta državnih ministrov, Berlin, 13. oktober 1871]. V A. Constabel (ur.), *Die Vorgeschichte des Kulturkampfes: Quellen veroffentlichung aus dem Deutschen Zentralarchiv* [Predzgodovina kulturnega boja: objava virov iz nemškega osrednjega arhiva] (str. 136-141). Berlin: Rütten & Loening.

na zasedanju pruske vlade izjavil: "Od ruske meje do Jadranskega morja smo soočeni s skupno propagando Slovanov, ultramontancev ter reakcionarjev in je potrebno odkrito braniti naše nacionalne interese in naš jezik proti takšnemu sovražnemu delovanju". V praksi se je takšen pristop odražal na več načinov, med drugim tudi z ustanovitvijo Nemške zveze vzhodnih mejnih krajin leta 1894, ki je s pomočjo svojih članov, t.i. hakatistov, "izvajala čedalje bolj agresivno ponemečevalno politiko na Pruskem" (Gantar Godina, 1994, str. 16).[184]

Podobno nelagodno so se začeli počutiti tudi avstrijski Poljaki, še posebej zaradi dogodkov v katere je bil vključen vidni član poljske plemiške rodbine. Šlo je za grofa Kazimirja Badenija, nekdanjega guvernerja Galicije, ki je bil leta 1895 imenovan za ministrskega predsednika Cislajtanije, kar je bil najvišji položaj, ki ga je zasedel Poljak v avstrijskem delu dvojne monarhije. Aprila 1897 se je namreč odločil, da izda odlok po katerem naj bi poleg nemščine tudi češčina postala jezik "notranje službe" na Češkem. Čeprav načeloma korektna, je poteza sprožila splošno nemško jezo, ker naj bi njeno izvajanje v praksi pomenilo, da bi Čehi dobili monopol nad uradniškimi položaji, saj za razliko od njih Nemci praviloma niso bili bilingvalni. Kot poudarja Taylor (1956, str. 206) pri tem ni prav nič zaleglo dejstvo, da bi se določbe odloka nanašale šele na kandidate za vstop v lokalno upravo od leta 1901 naprej, ker je nemško gibanje "hotelo vnovič uveljaviti enotnost cesarstva na nemški osnovi", njegov glavni eksponent Georg Schönerer in njegova Nemška nacionalistična stranka pa celo nič manj kot ukinitev dvojne monarhije in vzpostavitev Velike Nemčije.[185] Posledično je prišlo do obstrukcije delovanja državnega zbora in množičnih protestov, pri čemer ne le na Dunaju, temveč tudi v Pragi, Gradcu in Salzburgu. Na koncu je Badeni ponudil svoj odstop, ki ga je cesar Franc Jožef sprejel, kar je imelo resne posledice: "Leto 1897 je s propadom Badenijevih jezikovnih naredb prineslo veliko razočaranje slovanskim narodom monarhije in hud udarec upanju v rešitev narodnostnega vprašanja" (Gestrin in Melik, 1979c, 585).

[184] Poljaki so bil tisti, ki so na podlagi priimkov njenih treh uradnih ustanoviteljev (Ferdinand von Hansemann, Hermann Kennemann in Heinrich von Tiedemann-Seeheim) zvezo poimenovali HKT – "hakata" (Gieysztor, 1982, str. 476). Med cilji te le navidez neodvisne pobude pruskih junkerjev, ki so bili dejansko tesno povezani z vlado v Berlinu, je bila germanizacija imen obstoječih krajev in ljudi ter "krepitev in zbiranje nemštva v prevledujoče poljskih vzhodnih markah rajha skozi dvig in konsolidacijo nemškega nacionalnega čustva, kot tudi povečanja in gospodarskega izboljšanja nemškega prebivalstva" (Winkler, 2006, str. 249).

[185] Hamann (1999, str. 252) izpostavlja, da je ta radikalni glasnik velikonemštva med drugim na Dunaju navdahnil takrat še mladega Adolfa Hitlerja, ki od njega ni le prevzel stališča, da je edina rešitev za nemško ljudstvo pangermanizem in priključitev nemških Avstrijcev nemškemu rajhu, temveč tudi "führerski" princip in zloglasni pozdrav "Heil". Pirjevec (2012a, str. 9) prav tako izpostavlja, da je Schönerer, kot vodja nemških liberal-nacionalcev, "postal Hitlerjev vzornik, njihovi obredi, začenši z nočnimi bakladami ob času solsticija, so mu bili za vzor za nacionalsocialistične obrede, njihovo besedišče je postalo njegovo".

V luči navedenega je bolj razumljivo, zakaj je bil že decembra 1897 v poljskem Krakovu organiziran sestanek slovanskih poslancev v avstrijskem državnem zboru, ki "naj bi pomenil novo poglavje v sodelovanju avstrijskih Slovanov" in "manifestiral tudi slovansko solidarnost ob nemških izgredih v Pragi" (Gantar Godina, 1994, str. 31). Med tujimi udeleženci so prevladovali predstavniki Mladočehov, medtem ko so bile na poljski strani zastopane vse parlamentarne stranke. Sicer so bili prisotni tudi člani Slovanske krščanske narodne zveze in sicer en Rus in dva Hrvata. Dogodek je bil zaradi lokacije in poljskih gostiteljev tako nenavaden, da je požel pozornost tudi v takratnem slovenskem tisku. Revija *Slovenski list* je tako v navdušenem članku poročala, da gre za "zmago zdrave narodne politike" o čemer naj bi najbolj nazorno pričal tudi posledični nemški strah "pred združenim Slovanstvom v Avstriji, pred dnevom slovanskim, katerega je pripeljalo zlato solnce slovanske vzajemnosti" ("Pobratimstvo v Krakovu", 1897, str. 427). Dejansko je nemški tisk zaradi te poteze začel kritizirati poljsko stran: "Poljakom so očitali denunciantstvo zaradi nenadnega obrata in sodelovanja s Slovani, kar naj bi dokazovalo, da še vedno niso zadovoljni s tistim, kar že imajo" (Gantar Godina, 1994, str. 53). Sam dogodek v Krakovu se je zaključil s sprejemom resolucij, ki so med drugim zahtevale iste pravice za Slovane, kot jih uživajo drugi narodi, pozvale k ugoditvi narodnostnih zahtev Čehov in Poljakov v Šleziji ter se zavzele za izvedbo splošnega shoda avstrijskih Slovanov.[186]

K ponovnemu poljskemu obratu k slovanstvu je prispevala tudi navidezna sprememba ruske politike do Poljske. Leta 1894 je namreč umrl car Aleksander III., čigar obdobje vladanja je bil čas "najbolj brezobzirnega zatiranja poljskosti na vseh področjih kulturnega življenja" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 471). Zato je kazalo, da je nastopila odjuga, tembolj ker je njegov naslednik Nikolaj II. obiskal Varšavo že v prvem letu po svoji uradni koronaciji, ob tem pa tudi dovolil zgraditi politehniko in postaviti spomenik pesniku Adamu Mickiewiczu (Gantar Godina, 1994, str. 17).[187] Odmevnost teh potez je bila tem večja v luči dejstva, da je v tistem obdobju v pruskem zasedbenem delu Poljske dokončno propadel poskus sporazuma poljskih članov deželnega zbora o nekakšnem *modusu vivendi* z oblastmi v Berlinu (Gieysztor in drugi, 1982, str. 468). Namesto tega so pruske oblasti ost svojega *Kulturkampfa* s katoliško

[186] Kot omenja Gantar Godina (1994, str. 37) pa določbe, ki je predvidevala tudi sodelovanje z Rusi, na koncu niso sprejeli in sicer "predvsem zaradi Poljakov in njihovega odnosa do Rusije".
[187] Aškerc (1902, str. 749), ki ga je osebno videl par let kasneje, ga je opisal takole:

Napósled! . . . Mislil sem že res,
da kraljev poljskih ni v Varšavi . . .
A tukaj pred menoj stojí
iz brona vlit kralj jeden pravi!

Kralj-pesnik Adam, z mečem pač
v boj vodil nisi ti junakov,
a z liroj zapovedoval
ti srcem svojih si rojakov.

cerkvijo najprej usmerile proti poljskim duhovnikom na vzhodnih ozemljih, zatem s salvo uradnih navodil omejile uporabo poljščine v šolah in uradih, ustanovile Kraljevo prusko kolonizacijsko komisijo z nalogo odkupa propadajočih poljskih kmečkih posesti in njihovo razdelitev med nemške priseljence, ponemčile poljska imena naselij, za nameček pa je pruski deželeni zbor sprejel še poseben razlastitveni zakon, ki je omogočal nasilno odstranitev poljskih posestnikov za potrebe nemške kolonizacije. Kot poudarja Clark (2006, str. 582): "Konservativci so sicer agonizirali glede razlastitve in razumljivo zakaj, vendar so jo na koncu podprli s sklepom, da etnična borba med Germani in Slovani presega svetost legitimne pravice do lastnine".

Posledica tega agresivnega programa germanizacije je bil poljski obrat na Vzhod in poskus rešitve narodnega vprašanja v sporazumu z Rusijo, pri čemer na podlagi vseslovanske solidarnosti. Takšen pristop je med drugim zagovarjal znani pravnik Włodzimierz Spasowicz, sicer urednik vplivnega poljskega časopisa *Kraj*, ki je izhajal v Sankt Peterburgu: "Videl je možnost poljsko-ruske politične unije in postavljal kot ideal večnarodnostno, liberalno državo po vzoru Švice" (Gieyszor et al. 1982, 470). Podobno je razmišljal dr. Mihael Danielak, poljski državni poslanec na Dunaju, ki je bil med organizatorji srečanja slovanskih poslancev v Krakovu decembra 1897. Neposredni rezultat tega sestanka, ki je med drugim pozval k organizaciji avstrijskega vseslovanskega shoda, je bil kongres v Pragi junija 1898. Uradni povod zanj je češka stran našla v obeležitvi stoletnice rojstva Františka Palackega, znanega češkega zgodovinarja in starešino prvega Slovanskega kongresa v Pragi leta 1848, kar se je izkazalo za dobro potezo, saj so ga "spoštovali vsi krogi" (Gantar Godina, 1994, str. 39). Kot poudaja Vyšný (1977, str. 19) so se dogodka posledično udeležili številni predstavniki slovanskih narodov "tako iz kot tudi izven habsburškega cesarstva", pri čemer so bili v najmočnejši zasedbi ravno Poljaki.[188]

Poleg nastopov na temo pomembne vloge Palackega pri razvoju slovanskega sodelovanja je program kongresa vključeval še otvoritev njegovega doprsnega kipa v Panteonu češkega muzeja, postavitev temeljnega kamna za njegov spomenik in številne javne manifestacije slovanske solidarnosti v Pragi (Firsov, 1998, str. 148). Kot takšen je bil pomemben že v simboličnem smislu. Po končanih slovesnostih pa mu je takoj sledil še 1. vseslovanki

[188] Palacký je sicer užival izreden sloves tudi med Slovenci, njegova dela pa so bila sprejeta z velikim navdušenjem in sicer zaradi "njegovega odnosa do nemške politike, njegovega kasnejšega nasprotovanja dualizmu, njegovega priznanja naravnega prava in, predvsem, njegovih prizadevanj v korist vseh avstrijskih Slovanov" (Gantar Godina, 1995, str. 96-97).

časnikarski kongres, ki so se ga udeležili predstavniki večine slovanskih časopisov, tako znotraj kot tudi zunaj Avstrije, pri čemer so Poljaki poslali predstavnike kar štirinajstih listov, Michał Chyliński, urednik časopisa *Czas* iz Krakova, pa je bil celo izvoljen za podpredsednika skupne seje.[189] Glavni namen srečanja je bil nasloviti vprašanje vpliva in prevlade nemških časopisov, tudi zato ker "so o Slovanih pisali neobjektivno, slabo, omalovažujoče in jim niso priznavali nobenih pravic ali dobrih lastnosti" (Gantar Godina, 1994, str. 43). Med sprejetimi resolucijami so bile zato tudi zahteva, da se ustanovi zveza slovanskih novinarjev s ciljem organizirati "pravo informačno in poročevalno službo novinarsko", kot tudi da se prekine s prakso ponavljanja potujčenih slovanskih topografskih, osebnih in drugih imen ter da se pozove državno tiskovno agencijo, da "v svojih filijalkah v glavnih mestih posamičnih slovanskih dežel skrbi za poročila tudi v slovanskih jezikih" (Podgornik, 1898, str. 179-181). Vrhunec dogodka pa je predstavljal sprejem, ki je bil v časniku *Slovenski narod* označen za "politični banket par excellence", to pa zato, ker so se na njem "prvič približali Rusi in Poljaki ter je bil storjen prvi korak v dosego tiste solidarnosti vsega slovantva, katero je jamstvo boljše bodočnosti, prvi korak k odstranjenju rusko-poljskega nasprotstva, ki je Slovanom toliko škodoval" ("Shod slovanskih časnikarjev v Pragi", 1898, str. 1). Pri tem je šlo predvsem za navdušen poljski odziv na izvajanje generala Visariona Visarionoviča Komarova, člana izvršnega odbora Sanktpeterburškega slovanskega dobrodelnega odbora, ki je v svoji zdravici spomnil na to, kako sta se leta 1410 pri Grunvaldu "združili poljska in ruska vojska in sta se skupno z Žižko borili proti Nemcem" in kako tam, kjer ljudje skupaj prelivajo kri, "vzrase po ljudski tradiciji cvetka, ki pomeni za vse življenje prijateljstvo" (prav tam, str. 1-2).[190]

Poljska stran se je tudi zaradi tega odločila, da naslednje srečanje gosti v Krakovu in sicer že septembra 1899. Pri tem se je znova angažiral urednik časopisa *Czas*, Chyliński, tokrat v vlogi predsednika pripravljalnega odbora, ki je na prvi dan dogodka poudaril, da "se je sešla slovanska žurnalistika v času, ko se je spremenila politična situacija na škodo slovanskim narodom v Avstriji", kar pomeni, da je tembolj potrebna "sloga slovanskega časopisja" ("Shod slovanskih žurnalistov", 1899, str. 2). Ta drugi vseslovanski časnikarski kongres sicer ni

[189] Za primerjavo: Slovenci so poslali predstavnike enajstih, Slovaki dveh, Hrvati šestih, Srbi treh in Rusi prav take treh listov (Gantar Godina, 1994, str. 46).

[190] Kot je izpostavil *Slovenski narod*: "Utis, kateri so naredile besede generala Komarova, se na da popisati. Odgovarjal je nanje Poljak Szczepanski, ki je izrekel željo, naj bi vsi Rusi tako mislili, kakor general Komarov, potem da bodo vsi slovanski narodi solidarni" ("Shod slovanskih časnikarjev v Pragi", 1898, str. 2). Generalove besede so sicer sprožile jezo pri avstrijskih oblasteh, ki so ga je najprej izgnale iz države, zatem pa še uradno protestirala prek svojega veleposlanika v Sankt Peterburgu (Vyšný, 1977, str. 21).

potekal tako gladko kot tisti prvi v Pragi, ker so tokrat "delo ovirali nemški demonstranti, ki so protestirali proti shodu, in ponoči premazali napis nad uredništvom lista *Nowa Reforma*" (Gantar Godina, 1994, str. 71). Vendar pa je poljska stran navkljub temu nadaljevala s svojimi aktivnostmi in že poleti 1904 ponovno organizirala še enega od srečanj slovanskih novinarjev in sicer "zlet slovanskih žurnalistov" v Zakopanih (Firsov, 1998, str. 153).[191] Še pred tem pa je bil leta 1901 v Krakovu ustanovljen Slovanski klub, ki ga je vodil literarni učenjak in filozof Marian Zdziechowski, s ciljem "vstajenja poljskega slovanofilstva" (Turkowski, 2016, str. 231). V ta namen je januarja 1905 združenje začelo izdajati tudi svojo revijo z naslovom *Świat Słowiański*, ki je izhajala vse do začetka I. svetove vojne. V skupaj 117 številkah, ki so imele v povprečju 60-70 strani, je publikacija ustvarila platformo sodelovanja med slovanskimi narodi s kroniko dogodkov, spremljanjem slovanskega tiska in objavami preglednih besedil, med drugim tudi o Slovencih (prav tam, str. 233-234, 236-237).

Pri ponovnem poljskem obratu k slovanstvu pa je bila še bolj pomembna svetovnonazorska sprememba, ki jo je grozeča nemška nevarnost sprožila pri Romanu Dmowskemu, vodilnemu poljskemu politiku takratne dobe. Kot ustanovitelj in ideolog vplivne Narodne demokratske stranke (ND – "endecija"), ki je izšla iz podtalne Poljske lige, je bil izvorno sicer en najbolj ekstremnih poljskih nacionalistov. Gantar Godina (1994, str. 17) zato poudarja naslednje:

> Dmowski je še leta 1895 stal na strogo nacionalističnem stališču. Zavzemal se je za Veliko Poljsko, ki bi nastala z izločitvijo poljskega ozemlja iz Avstrije, Prusije in Rusije. Po letu 1905 sta vplivala na spremembo stališča tako spremenjena politika Rusije do Poljakov kakor tudi spoznanje, da je za Poljake najnevarnejša velikonemška politika.

Dmowski je o tej evoluciji v svojem razmišljanju spregovoril poljski javnosti leta 1908 v odmevni knjigi z naslovom *Nemčija, Rusija in poljsko vprašanje*, ki je že leto kasneje izšla tudi v ruskem prevodu. V njej je natančno analiziral problematiko padca in razdelitve Poljsko-litovske države in se posvetil posledični usodi Poljakov v Rusiji, Nemčiji in Avstriji. Na podlagi te analize je prišel do zaključka, da imajo interesi Rusov in Poljakov veliko skupnega in da bi bili zato dobri medsebojni odnosi v korist obema. To pa zato, ker po Dmowskem (2017, str. 191) dejanska grožnja za poljsko stran prihaja iz Berlina, saj nemške oblasti

[191] To srečanje, ki je potekalo "na meji Galicije in slovaške Ogrske", se sicer ne šteje za uradni vseslovanski časnikarski shod, čeprav ga je revija *Slovan* napovedala kot šestega po vrsti ("Raznoterosti", 1904, str. 127). Vseslovanskih časnikarskih kongresov je bilo sicer enajst, pri čemer je najmanj znan tisti, ki je potekal v Sofiji leta 1910, ker ga je zasenčilo vzporedno vseslovansko srečanje v bolgarski prestolnici (Firsov, 1998, str. 161). Kot izpotavlja Gantar Godina (2002, str. 376) so si shodi slovanskih novinarjev sledili takole: Praga (1898), Krakov (1899), Dubrovnik (1901), Ljubljana (1902), Plzeň (1903), Opatija (1905), Uherské Hradiště (1906), Ljubljana (1908), Sofija (1910), Beograd (1911) in Praga (1912).

izvajajo na zgodovinsko poljskih ozemljih trdo politiko germanizacije, ki grozi z izginotjem poljskega življa na območju pod nadzorom nemškega cesarstva:

> Nemčija si prizadeva vzeti Poljakom kulturna in ekonomska sredstva, ki so potrebna, da bi obdržali nacionalno samostojnost in življenje na visoki kulturni ravni. Naloga Nemčije je "proletarizacija" poljskega naroda (ta termin se veliko uporablja v pruskem delu Poljske). Ta politika pelje k uničenju poljskega nacionalnega obstoja, grozi s ponižanjem Poljakov na raven plemena, brez lastne organizacije na področju višjih umskih in moralnih potreb.

Po drugi strani pa Rusija navkljub vsem svojim preteklim naporom ni niti približno uspela s poskusi rusifikacije poljskega ljudstva, ker tega enostavno ni sposobna: "Nikoli ne bo v stanju zgraditi tako dosleden in v svojem delovanju uničujoč sistem antipoljske politike" (prav tam). Poleg tega jo po nedavnem porazu v vojni z Japonsko njen "prestiž močno padel" (prav tam, str. 117). Gre torej za zgodovinski prelom pri "poljskem vprašanju", ki so ga Poljaki v preteklosti pojmovali kot nalogo povrnitve neodvisne države, tujci pa kot potrebo po oslabitvi ruske moči in vzpostavitvi pregrade med Rusijo in Evropo (prav tam, str. 189).

Po Dmowskemu namreč zedinjena Nemčija vse bolj ogroža interese drugih držav, oslabljena Rusija pa ne more zagotavljati ustreznega ravnovesja sil v Evropi. Za Poljake je ta razvoj dogodkov pomemben tudi zato, ker posredno pomeni, da Nemčija ne ogroža le tisti del poljskega naroda, ki je pod neposrednim nemškim nadzorom, temveč tudi druga dva dela, ki sta pod Avstrijo in Rusijo.[192] Iz tega sledi, da se mora Poljska vrniti k zgodovinski vlogi, ki jo je v srednjem veku odigrala pod oblastjo Pjastov. Takratno poljsko kraljestvo se je namreč "oblikovalo in zraslo v borbi z zahodno germansko poplavo, v borbi s cesarstvom in zatem s križarji" (prav tam, str. 191). Ta boj je kulminiral v bitki pri Grunvaldu, kjer je nemška stran doživela katastrofalen poraz, z odločilno zmago pa je na Poljskem vodilna vlogo prevzela dinastija Jageloncev, ki je državo preusmerila na Vzhod. Od takrat je Poljska tudi pojmovana kot zaščitnica Evrope od Vzhoda. Vendar pa je zdaj "evropski Vzhod nehal biti strašen", saj je

[192] V svoji knjigi se je Dmowski zato dokaj podrobno posvetil analizi odnosov Nemčije z Avstrijo in Rusijo. Za prvo je ocenil, da je podvržena mirnemu, a hitro napredujočemu nemškemu prevzemu, ki pa se mu niti ne upira, saj je ne glede na poraz v vojni s Prusijo leta 1866 in posledičnim notranjim spremembam "ostala nemška država tako po svojih ustanovah kot po svojem duhu" (Dmowski, 2017, str. 121). Za drugo pa je menil, da je izredno naklonjena nemški strani in sicer zaradi močne prisotnosti baltskih Nemcev v njeni državni upravi in na carskem dvoru ter zaradi načelne podpore Berlina avtokratskemu sistemu vladanja v Rusiji (prav tam, str. 125-126). Tudi zato naj bi bile ruske oblasti zadržane do pobud o večjih pravicah Poljakov, še posebej na področju šolstva, saj naj bi šlo to v navzkriž z raznorodovalnimi napori nemške strani na drugi strani meje. Ti očitki sicer niso bili iz trte zviti. Kot izpostavlja Rupnik (1999, str. 372): "Ob koncu 19. stoletja so Nemci predstavljali 1,3 odstotka vsega prebivalstva ruskega imperija, pri tem pa so imeli med visokim uradništvom kar tretjinski delež. Med uslužbenci zunanjega ministrstva je bilo več kot polovica Nemcev!".

"glavni vir nevarnosti za druge narode, kot tudi za samo Poljsko, postala nemška centralna Evropa" (prav tam, str. 192).[193]

Iz tega je Dmowski potegnil zaključek, da se je začelo spreminjati tudi javno mnenje v slovanskih deželah, ki se zdaj preusmerja od Rusije k Poljski: "Zrasel je pomen Poljakov, ki so se v sedanjem trenutku sredi slovanstva znašli v glavni vlogi borcev za njegov obstoj. Poljsko-nemška borba v pruski Poljski je bila priznana kot glavni vidik borbe Slovanov z njihovim večnim sovražnikom" (prav tam, str. 117). Tudi zato mora zdaj ruska stran paziti na svoje odnose s Poljaki, saj je "težko igrati vlogo prijatelja Slovanov, če si obenem nepomirljiv sovražnik Poljakov in uničevalec poljske kulture, ki je najstarejša in najbolj bogata od vseh slovanskih kultur" (prav tam, str. 117-118). V interesu Rusije je torej, da se začne obnašati v resničnem duhu slovanske vzajemnosti, v interesu Poljske pa, da prispeva h krepitivi ruske moči, da bi se lahko največja slovanska država zoperstavila skupni nevarnosti z Zahoda. K temu lahko poljska stran prispeva tudi tako, da ne izkorišča trenutke slabosti ruskega cesarstva za delovanje proti njemu. Tudi zato naj bi poljski ugled tako narastel med ostalimi Slovani, saj slednji cenijo "politiko Poljakov, ki niso vstopili v borbo z Rusijo, temeč samo zahtevali avtonomijo za svoje dežele v ruski državi" (prav tam, str. 117).[194] Cilj Dmowskega je bil namreč, da bi v okviru ruskega cesartva Poljska dobila avtonomijo po vzoru tiste, ki ji jo je v začetku 19. stoletja podelil car Aleksander I. in ki so jo ruske oblasti ukinile po porazu neuspešne novembrske vstaje v letih 1830 in 1831. Poleg tega je smatral, da morajo Poljaki pozabiti na nesmiselne sanje o ponovni vzpostavitvi "mej iz leta 1772", saj bi se v tem primeru na ozemlju Poljske znašli milijoni Belorusov in Ukrajincev, kar bi onemogočilo vzpostavitev etnične poljske države, prav tako pa bi vzpodbujalo konflitke z rusko stranjo zaradi vpliva na te narode (Bunevič in Holodov, 2017, str. 9).

V luči takšnega pristopa je tudi razumljivo, zakaj se je Dmowski osebno angažiral pri izvedbi prvega novoslovanskega kongresa v Pragi julija 1908. To je bilo sicer v nasprotju z vso

[193] Zato je Kohn (1960, str. 249) o Dmowskem zapisal: "On je izrekel pripravljenost opustiti jagelonski koncept poljske zgodovine, s svojim poudarkom na litovskih, beloruskih in ukrajinskih ozemljih, v prid starejše pjastovske koncepcije, ki je poudarjala zahodne dežele, izgubljene v 13. in 14. stoletju napredujočim Nemcem".

[194] S tem je imel Dmowski v mislih tudi lastni prispevek k temu, da med rusko-japonsko vojno ni prišlo do poljske vstaje. Japonska stran je namreč kontaktirala več vidnih Poljakov s ponudbo, da podpre vstajo v ruskem zaledju. Pozitivno se je odzval Józef Piłsudski, takratni član razširjenega revolucionernega komiteja Poljske socialistične stranke, sicer pa kasnejši poljski premier, medtem ko jo je Dmowski zavrnil (Hosking, 1997, str. 377). Epizoda je v poljski zgodovini znana po tem, da sta se poleti 1904 oba protagonista znašla v Tokiu, kjer sta se tudi srečala (Davies, 2001, str. 118). Ob tem je Dmowski dal Piłsudskemu jasno vedeti, da bo nasprotoval takšnim načrtom pri japonskih gostiteljih, ti pa so se tudi "odrekli poljski diverziji, ki jim je bila takrat že nepotrebna spričo odločilnih zmag na vojnem prizorišču v Mandžuriji" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 484).

dotedanjo tradicijo po delitvah Poljske in "Dmowski je moral v zvezi s tem premagati močan odpor v Narodni ligi" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 490). Kot poudarja Gantar Godina (1994, str. 120) se je tega dobro zavedal tudi češki organizator dogodka: "Prihod Romana Dmowskega je Kramář štel za enega svojih osebnih političnih uspehov pa tudi priznanje ideji novoslovanskega gibanja".[195] V Prago je na koncu prišlo kar 17 poljskih predstavnikov, pri čemer enajst iz ruskega in šest iz avstrijskega dela Poljske. Posledično je bila poljska stran tudi močno zastopana v izvršnem odboru kongresa: od dvanajstih članov so bili kar trije Poljaki in sicer poleg Dmowskega še Adam Doboszyński in Marian Zdziechowski (Vyšný, 1977, str. 97, 109). Kohn (1960, str. 247) tudi zato izpostavlja, da je bil to "najbolje obiskani od vseh slovanskih kongresov" na katerem so bile sprejete ambiciozne odločitve. Med drugim je bilo sklenjeno, da se organizira vseslovanska razstava v Moskvi in ustanovi vseslovanska banka, da se promovira medslovanski turizem, da se razširi sokolske organizacije v vse slovanske dežele in da se izboljša in razširi sodelovanje med slovanskimi novinarji, umetniki, znanstveniki in knjigotržci (Gantar Godina, 1994, str. 122).

Glavni vidik dogodka pa je bil vendarle vezan na poljsko-ruske odnose. V odgovor na dramatični poziv, ki ga je bolgarski delegat Stevan Savov Bobčev naslovil na oba največja slovanska naroda naj dasta zgled miru in sožitja svojim manjšim bratom, sta si Dmowski in vodja ruske delegacije Mihail Vasiljevič Krasovski segla v roki v znak simbolne sprave (Vyšný, 1977, str. 110). Tudi zato so bile ocene kongresa, ki je potekal pod Kramářevim geslom "svoboda, enakost, bratstvo", izrazito pozitivne, sam pa je po poročanju *Slovenskega naroda* v izjavi za krakovski časopis *Czas* posebej poudaril pričakovanje, da "bo po tej konferenci nastala velika sprememba v poljsko-ruskih odnošajih" ("Meritorni in moralni uspehi slovanske konference", 1908, str. 3). Sicer pa je za dodatno senzacijo poskrbel sam Dmowski. Kot izpostavlja Kohn (1960, str. 248-249) je v svojem zaključnem nastopu šel celo tako daleč, da je zagotovil poljsko zvestobo Rusiji, pri čemer z naslednjimi besedami:

> V Avstriji . . . nismo bili nikoli preganjani. Tudi v ruski državi, kjer se odločno trudimo doseči normalne pogoje za razvoj, naše ljudstvo izhaja iz tega, da je del te države in priznava njene splošne zahteve. Globoko je prepričano, da bo obnovljena Rusija, temelječa na pravica vseh svojih ljudstev, kot država potrebna ne le ruskemu, temveč tudi poljskemu narodu in celotnemu človeštvu.

[195] Zasluge za to odločitev je imel sicer tudi Ivan Hribar, slovenski član avstrijskega Državnega zbora in župan Ljubljane, ki je maja 1908 skupaj s Kramářem potoval v Sankt Peterburg (Kohn, 1960, str. 246-247). Za to je bil sicer kritiziran s strani katoliškega tiska doma, saj v očeh *Slovenca* s tem, ko je v tujini samovoljno nastopal "v imenu slovenskega ljudstva", zagrešil "nečuveno predrznost" ("Hribarjeva predrznost", 1908, str. 2).

4.6. Prometejska Poljska

Navkljub temu bleščečemu uspehu pa se je I. neoslovanski kongres na koncu izkazal za zvezdo repatico, ki je hitro ugasnila. Vyšný (1977, str. 125) ta paradoksalni razvoj dogodkov komentira na naslednji način: "Dramatični spravi, do katere je prišlo v Pragi, in bratenju ruskih in poljskih delegatov . . . je bilo usojeno postati le malo več kot drag spomin na to, kar bi bilo lahko začetek obetavnega poglavja v slovanskih odnosih". Glavni razlog za to je bila aneksija Bosne in Hercegovine do katere je prišlo oktobra 1908 in ki je spodnesla temeljno predpostavko neoslavizma: spravo med Rusijo in Avstro-Ogrsko. Olje na ogenj je pri dogodku prililo javno zatrjevanje avstro-ogrskega zunanjega ministra Aehrenthala, da je njegov ruski kolega Izvolski pristal na potezo med njunim srečanjem v Buchlau mesec pred tem. Slednji je to zanikal z besedami, da so imeli pogovori "povsem akademski značaj" in da bi bila takšna poteza mogoča le na podlagi mednarodne konference, ki bi "celovito pregledala odločitve sprejete na Berlinskem kongresu" (Pirjevec, 1984, str. 445).[196]

Posledična kriza je skalila odnose tudi znotraj neoslovanskega gibanja. Češki, kot tudi drugi predstavniki slovanskih narodov Avstro-Ogrske, so namreč vsem dilemam navkljub aneksijo Bosne in Hercegovine v veliki večini podprli. Po Kohnu (1960, str. 250) tudi zato, ker so v njej "videli krepitev slovanskega elementa v habsburški monarhiji". Vyšný (1977, str. 132) v zvezi s tem ugotavlja, da so bili Kramář in njegovi somišljeniki mnenja, da se je s priključitvijo dveh balkanskih provinc, poseljenih s skoraj dvema milijonoma Srbov in Hrvatov ter muslimanov slovanskega izvora, občutno povečalo število Slovanov v dvojni monarhiji, "s čimer je bil cilj slovanizacije cesarstva še nekoliko približan realizaciji". Po drugi strani pa so njihovi ruski kolegi zavzeli stališče, da gre za eklatantno nelegalno potezo in začetek avstro-ogrske osvajalne politike, ki nima meja in katere naslednja žrtev bo Srbija, pač v skladu z načelom pravice močnejšega. V članku "Krah neoslavizma" je urednik ruskega mesečnika *Slavjanskije izvestija* Vasilij Nikolajevič Korabljov – Katon (1910, str. 173) celo zapisal, da so se "gospod Kramář, Poljaki in Slovenci odrekli slovanstvu, ko so uradno odobrili aneksijo Bosne in Hercegovine".

[196] V resnici je šlo za napačno kalkulacijo Izvolskega, ki je vedel, da Rusija ne more preprečiti namer Avstro-Ogrske in je zato v zameno želel iztržiti vsaj podporo za prost prehod ruskih ladij skozi Bospor in Dardanele. Prav tako mu je avstro-ogrska stran obljubila, da bo v primeru razpada otomanskega cesarstva obnovila meje Srbije in Črne gore kot so bile predvidene v sanstefanski pogodbi. Dosežen je bil tudi dogovor o proglasitvi Bolgarije kot samostojne države (Kostrikova, 2017, str. 129-130).

S tem razkolom pa je bil spodkopan tudi načrt Dmowskega, da bi ravno skozi pritisk manjših slovanskih narodov uspel prisiliti rusko stran k bolj konstruktivnemu odnosu do njenih poljskih podanikov. Po tem, ko je v šoku poraza v vojni z Japonsko in posledičnih notranjih nemirov carska oblast leta 1905 privolila v politične in jezikovne koncesije v korist Poljakov, jih je že v naslednjih letih začela omejevati. Tako je bila po razpustivi druge Dume junija 1907 spremenjena volilna zakonodaja, tudi v škodo neruskih predstavnikov, rezultat pa je Rupnik (1999, str. 99) opisal takole: "Poljska je imela v prvi dumi 36 poslancev, v tretji pa le še 14 in od teh sta bila dva Rusa".[197] Decembra istega leta je ruska vlada še odpravila Poljsko šolsko zvezo ("Macierz Szkolna"). Dmowski je želel, da bi se ta trend zaustavil in obrnil, vendar se je na koncu le poslabšal. V novi sestavi Dume se je namreč ruska stran začela ukvarjati še s projektom ločitve obmejnega chełmenskega območja od Poljskega Kraljestva in njegovega preoblikovanja v gubernijo zaradi lažje rusifikacije, kar se je leta 1912 tudi zgodilo (Gieysztor in drugi, 1982, str. 490). Kot izpostavlja Kohn (1960, str. 250) je s tem ruski pritisk na Poljake "šel vsaj tako daleč kot anti-poljska politika Prusije v tistem času". Dmowski se je zato februarja 1909 protestno odpovedal svojemu sedežu v Dumi, saj "njegova politika sodelovanja z rusko vlado ni dajala nobenih občutnih rezultatov in je posledično izgubil podporo tako med splošnim prebivalstvom kot tudi znotraj lastne Narodno demokratske stranke" (Vyšný, 1977, str. 141). Vseeno se je angažiral še pri srečanju neoslovanskega izvršnega odbora maja 1909 v Sankt Peterburgu, vendar predvsem zato, da bi razložil zakaj so se avstrijski Poljaki odločili protestno bojkotirati ta dogodek.[198] V tem smislu tudi ne preseneča, da na sofijskem neoslovanskem kongresu leta 1910 že ni bilo nobenega poljskega predstavnika več (Erickson, 1964, str. 32). Kot je to razložil Feliks Koneczni, drugi in zadnji urednik revije *Świat Słowiański*, so slovansko usmerjeni Poljaki po letu 1905 in še bolj po letu 1908 pričakovali, da jim bo ruska stran šla nasproti glede avtonomije, politične enakopravnosti, državljanskih pravic in uvedbe poljščine v šole in urade, vendar se to na njihovo veliko razočaranje ni zgodilo: "Kdor nam to odreka, ni Slovan!" (Lah, 1910, str. 2, v Gantar Godina, 1994, str. 158)[199].

[197] Pri tem je šlo tudi za posledico pritiska ruskih nacionalističnih krogov, med drugim Združenega plemstva, ki so se aktivno zavzemali za spremembo volilne zakonodaje in preferenčni tretma ruskih kandidatov. Razlog za zaskrbljenost ruskih konservativcev je najbolj nazorno opisal knez Nikolaj Fjodorovič Kasatkin-Rostovski iz Kurska, ki je menil, da če bi Britanci prevzeli obstoječi dumski volilni zakon za svoj parlament, bi bilo "okoli sto angleških poslancev preplavljenih s 350 Indijci, 150 Somalci in Kanadčani" (Hosking, 1997, str. 433).

[198] Dmowski naj bi tako razložil, da njegovi sonarodnjaki iz Avstro-Ogrske ne verjamejo, da se Rusija lahko odpove nemškemu vplivu in da zato ne more jamčiti za ohranitev njihove identitete (Vyšný, 1977, str. 146).

[199] Lah, I. (1910, 9. julij). V Sofijo! *Slovenski narod*, str. 2-3.

Ta razvoj dogodkov je načel avtoriteto Dmowskega, politično pa se je začel vzpenjati njegov levičarski rival Józef Piłsudski, vodja Poljske socialistične stranke. Slednji je imel za glavno poljsko nevarnost Rusijo, zaradi česar je njegova stranka tudi bojkotirala volitve v rusko Dumo (Bulahtin, 2012, str. 44). To je sicer pomenilo, da je praktično vse sedeže v Sankt Peterburgu zasedala "endecija" Dmowskega, vendar je to Piłsudskemu povsem ustrezalo. Kot izpostavlja Davies (2001, str. 122): "Piłsudski je verjel, da svetu vlada gola sila in da se temeljne spremembe lahko zagotovijo, ali pa ključni interesi obranijo, s pripravljenostjo uporabiti nasilje, teror in vojaško moč".[200] Kot politični begunec v avstrijski Galiciji se je zato raje posvetil pripravam na pričakovani spopad v Evropi in prevzel poveljstvo nad poljsko Zvezo aktivnega boja, saj so avstrijski zakoni dovoljevali delovanje paravojaških društev (Gieysztor in drugi, 1982, str. 496-497). Ta je ob izbruhu I. svetovne vojne postala zarodek Poljske legije, ki je bila sicer podrejena avstro-ogrskim vojaškim oblastem, vendar obenem omogočila Piłsudskemu, da je okrog njega začel nastajati mit "poveljnika", ki ga je spremljal vse do konca življenja.

Legenda, ki jo je Piłsudski ustvaril o sebi med vojno mu je omogočila, da je v ključnem trenutku leta 1918, ko so se ena za drugo sesule vse tri velesile, ki so si še pred dobrim stoletjem medsebojno razdelile Poljsko, prevzel ključen položaj v domovini, kjer je bil "nemudoma priznan za šefa države in vrhovnega poveljnika oboroženih sil" (Rothschild, 1990, str. 46). Svoje vojaške izkušnje je uporabil že v naslednjih mesecih, ko je v skladu s svojo jagelonsko vizijo poljske državnosti udaril na vzhod, da zakoliči njene nove-stare meje, saj je bila na mirovni konferenci v Versaillu do junija 1919 določena le nemško-poljska ločnica (Davies, 2001, str. 124). Piłsudski je zato sam dejal, da je "vse kar lahko dobimo na Zahodu odvisno od Antante – od tega, koliko želi pritisniti na Nemčijo", medtem ko so na Vzhodu "vrata, ki se odpirajo in zapirajo, in je vse odvisno od tega, kdo jih odpre in kako daleč" (MacMillan, 2003, str. 211). Sam jih je odprl na stežaj, saj so bile decembra 1919, ko je vrhovni zavezniški svet kot začasno mejo med Poljsko in Rusijo določil t.i. Curzonovo linijo, poljske enote "že 300 kilometrov vzhodno od nje" (Pipes 1995, 177).

Šlo je torej samo za vprašanje časa, kdaj se bo Poljska znašla v odprtem konfliktu z boljševiško Rusijo, ki je na koncu tudi sama poskusila bojno srečo in udarila proti Zahodu.

[200] Leta 1908 je Piłsudski s skupino socialističnih somišljenikov v bližini Vilne izvedel napad na vlak iz Sankt Peterburga na katerem je bilo 200.000 zlatih ruskih rubljev, ki so jih carske oblasti poslale za izgradnjo mestne železnice. Denar so revolucionarji vzeli, Vilna pa je še danes brez tramvaja (Tracevskis, 2012).

Kot poudarja Davies (2001, str. 101) je šlo za vojno v katero so bile "vključene kolosalne sile na obeh straneh". Rdeča armada je bila na koncu poražena avgusta 1920, v spopadu pred Varšavo, ki je znan tudi kot "čudež na Vistuli" in ga imajo vojaški strokovnjaki za "eno od najbolj odločilnih bitk vseh časov" (D'Abernon, 1931, str. 9). Poljska je tako postala država z velikim odstotkom tujih narodnosti na svojem vzhodu, medtem ko se vsi Poljaki niso znašli v mejah obnovljene države: "Največ jih je ostalo pod nemško oblastjo: regija okoli Opola, Varmija, Mazurija ter nekateri zahodni deli poznanjske regije in Gdanske Pomorjanske" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 536). Imela je torej jagelonske meje, hkrati pa oblast s pjastovskimi vizijami etnično homogene države, saj so ne glede na Piłsudskove osebne uspehe desničarske stranke obvladovale večino v parlamentu, predvsem "endecija" Dmowskega: "Piłsudskijevi vojaški napori so dodali nepoljsko prebivalstvo, ki ga notranji ustroj Dmowskega ni mogel prebaviti" (Rothschild, 1990, str. 45). V praksi je to pomenilo, da si je Varšava prizadevala polonizirati tretjino svojega nepoljskega prebivalstva, levji delež katerega so predstavljali Ukrajinci, proti katerim je uporabila "metode, ki so v svoji strogosti presegle tiste, ki so jih Prusi uporabili proti Poljakom" (Kohn, 1960, str. 268). Vendar pa so ta prizadevanja na koncu imela le nasprotni učinek, saj "kulturna asimilacija, ki bi bila mogoče še možna pred pol stoletja, zdaj ni več prišla v poštev" (Rothschild, 1990, str. 34).

Ena od posledic takšne notranje razdvojenosti nove Poljske je bila politična nestabilnost, ki je najbolj prišla do izraza leta 1922, med prvimi predsedniškimi volitvami, ko je že potrjenega kandidata ustrelil desničarski simpaziter "endecije" samo zato, ker so mu do izvolitve v parlamentu pomagali glasovi nepoljskih poslancev (prav tam, str. 50). Zaradi tega, kot tudi skrbi, da bi lahko politična nepredvidljivost oslabila "njegovo vojsko" in tako na obrambnem področju ponovila kardinalno napako Poljsko-litovske republike, je Piłsudski leta 1926 izvedel državni udar in začel s programom tako imenovane "sanacije" (Davies, 2001, str. 108-109). To je deloma spremenilo odnos do manjšin, saj je bil en ključnih zunanjepolitičnih projektov Piłsudskega usmerjen v razbitje največje slovanske države. Šlo je za tako imenovano prometejsko gibanje, ki je imelo cilj uničiti Sovjetsko zvezo skozi podporo nacionalnim gibanjem v posameznih zveznih republikah. Svoje korenine je vleklo še iz leta 1895, ko je Piłsudski v časopisu Poljske socialistične stranke *Robotniku* objavil besedilo v katerem se je zavzel za smrt ruskega carizma in neodvisno Poljsko, kot tudi iz leta 1904, ko je v memorandumu japonskim oblastem navedel, da neruske manjšine predstavljajo več kot polovico prebivalstva Rusije in da bi se pod ugodnimi pogoji lahko osvobodile ter "razbile

caristično državo", ki bi tako oslabljena nehala predstavljati "grožnjo svojim sosedam" (Thackeray, 1992, str. 60).

Piłsudski je zato že v začetku dvajsetih let pri sebi gostil pregnane voditelje neruskih narodov, med drugim krimske Tatare, Gruzijce in Ukrajince, na poljskem zunanjem ministrstvu pa se je v skladu z njegovimi navodili vodja vzhodnega sektorja ukvarjal "z alternativno geopolitiko, ogromno domišljijsko pripravo na svet brez Sovjetske zveze" (Snyder, 2005, str. 43). V praksi je to pomenilo, da je med drugim reševal spore med svojimi tujimi varovanci, delal izbor potencialnih bodočih voditeljev in odločal o tem katere emigrantske publikacije podpreti. Vse to je počel v neposrednem sodelovanju z ministrstvoma za notranje zadeve in vero ter izobraževanje, kot tudi poljsko vojaško obveščevalno službo, ki se je med drugim ukvarjala z usposabljanjem emigrantskih častnikov kratkožive Ukrajinske ljudske republike (prav tam, str. 45). Proračun, ki je bil na voljo za te aktivnosti je leta 1927 znašal 900.000 zlotov, leta 1932 pa je že narasel na 1.450.000 zlotov (prav tam, str. 41). Čeprav so bili prejemniki večine sredstev Ukrajinci, pa ta pomoč na poljski strani ni bila nikoli pojmovana v smislu slovanske vzajemnosti, saj je bil Piłsudski "sovražen do panslavizma" (Kohn, 1960, str. 267). Isto velja tudi za ukrajinsko stran, kjer je že leta 1908 znani ukrajinski zgodovinar in kasnejši predsednik Centralnega sveta Ukrajinske ljudske republike Mihajlo Serhijovič Hruševski dal vedeti, da je po njegovem bistvo novoslovanstva v tem, da je "naperjen proti nemškemu narodu", ki pa za razliko od Poljako in Rusov "ni storil Ukrajincem nič slabega" in da se zato ukrajinska stran ne bo pridružila takšnemu gibanju, ki je "orodje reakcije", saj so bili Ukrajinci "vedno na strani napredka" (Gantar Godina, 1994, str. 19-20).

Če je torej Dmowski stal na stališču, da je tudi v poljskem interesu imeti močno Rusijo, je bil Piłsudski prepričan, da mora Poljska, če si želi zagotoviti lastno neodvisnost in varnost, vsestransko podpirati separatistične težnje neruskih narodov, da jo razbijejo. Poljska bi morala biti po njegovem prepričanju nekakšen Prometej, ki jim prinaša luč svobode. Od tod tudi ime projekta, ki ga je dopolnjevala še druga Piłsudskijeva zunanjepolitični zamisel, danes bolj znana kot Medmorje oz. Intermarium. Šlo je za idejo o vzpostavitvi zveze držav, federacije, ki bi segala od Jadrana do Baltika in Črnega morja.[201] Petersen (2011, str. 65) je strateško razmišljanje Piłsudskega povzel takole: "Ključ do poljske varnosti . . . je posledično tudi ključ do širše evropske varnosti, kajti tako je mogoče Rusijo zadrževati na njeni naravni meji na

[201] Na Poljskem je zato znana tudi kot koncept ABC, kar je kratica za poljska imena treh morij: "Adriatyckie", "Bałtyckie" in "Czarne".

vzhodu, Nemcem pa preprečiti, da bi z zahoda prodirali v slovanske dežele". V tem smislu sta tako prometejizem in Medmorje vlekla korenine iz 19. stoletja, ko se je princ Adam Czartoryski, nekdanji zunanji minister ruskega carja, v pariškem izgnanstvu prizadeval "ne le obnoviti Rzeczpospolito, temveč jo združiti z Romunijo, Češko, Slovaško, Madžarsko in južnoslovanskimi balkanskimi narodi" (Černova, 2016, str. 16).

Čeprav bi Medmorje v svoji končni obliki zaobjelo praktično vse zahodne in južne Slovane pa je "njegov slovanski karakter ostal v ozadju" (Krzoska, 2009, str. 85). Razlog za to je bil deloma v tem, da je bil glavni cilj iniciative preprečevanje širitve komunizma, kjer naj bi imeli posebno vlogo poleg Varšave predvsem Budimpešta in Bukarešta (Matvejev, 2012, str. 237). Deloma pa je šlo za posledico izredno slabih odnosov s pomembno slovansko sosedo in sicer Češkoslovaško. Ti so bili rezultat prepira glede tešinske Šlezije, ki je januarja 1919 celo privedel do vojne, ko je češka stran poskusila s silo zavzeti pokrajino, da bi preprečila izvedbo poljskih parlamentarnih volitev na spornem ozemlju. Slednje je nato julija 1920 Vrhovni zavezniški svet v naglici in brez izvedbe plebiscita tudi večinoma dodelil Češkoslovaški, pri čemer ravno v času sovjetske ofenzive na Varšavo in "pri tem odkrito poteptal narodnostno načelo" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 535; Rothschild, 1990, str. 85). S tem je bilo ustvarjeno Zaolzje, večinoma poljsko govoreče območje nove češkoslovaške države, česar poljska stran ni nikoli oprostila. Poleg tega je "rusofob" Piłsudski še postrani gledal na posebne odnose, ki jih je Praga po I. svetovni vojni razvila z Moskvo, in globoko preziral dolgoletnega češkoslovaškega zunanjega ministra Edvarda Beneša kot "upogljivo lutko zavezniških in ruskih interesov" (Davies, 2001, str. 127).

V luči navedenega se zdi skoraj neverjetno, da je v začetku tridesetih let na poljski strani prišlo do spremembe tega sovražnega odnosa do Rusije.[202] Vendar se je ravno to zgodilo, pri čemer zaradi grožnje z Zahoda, kjer se je nemška stran začela vse bolj postavljati na noge. Kot ugotavlja Snyder (2005, str. 42) je Piłsudski "podcenil Nemčijo" in sicer v prepričanju, da je "prešibka ekonomsko in vojaško, da bi predstavljala nevarnost v naslednjih desetletjih".

[202] Splošno razpoloženje v takratni poljski družbi in njen odnos do svojega vzhodnega sosedstva je še najbolj plastično zapopadel Stanisław Ignacy Witkiewicz, avtor avantgardnega romana *Nenasičenost* iz leta 1927. V njem opiše sodobno državo, ki ji grozi bližajoča se azijatska armada pod poveljstvom filozofa Murti-Binga, ki pridiga odpovedovanje individualnosti in sprejemanje življenja takšnega kot je. Njegova prepričanja se širijo tudi skozi tablete, ki jih pripadniki njegovih vojaških predhodnic ponujajo vsem prebivalcem dekadentne družbe. Slednji po zaužitju sicer pozabijo na svoje skrbi, vendar pa globoko v sebi še vedno čutijo nepopustljivo nenasičenost. Romanu je znani poljski disidentski pisatelj Czesław Miłosz še leta 1953 posvetil prvo poglavje svoje legendarne knjige *Zasužnjeni um*. Sam Witkiewicz je leta 1939 ob novici, da so Poljsko po nemškem napadu z Zahoda napadli še Sovjeti z Vzhoda, naredil samomor (Donskis, 2003, str. 123-124).

Dejansko pa je na ponovni nemški vzpon že oktobra 1925 opozorila konferenca v Locarnu, ki je prinesla kolektivno jamstvo zavezniških sil in Nemčije za njene zahodne meje, ne pa tudi za njene vzhodne, ki so bile tako postavljene pod vprašaj.[203] Še pred tem je Nemčija sredi junija proti Poljski začela carinsko vojno, ki se je vlekla skoraj desetletje (Rothschild, 1990, str. 30). Računala je namreč na "njen gospodarski zlom in potem na revizijo meje", v skrajnem primeru pa tudi "na vojaško rešitev 'poljskega vprašanja'" (Mikeln, 1981, str. 110). Nekateri vidni nemški politiki so šli pri tem tako daleč, da so povrnitev izgubljenjih vzhodnih ozemelj, vključno s koridorjem do 50 kilometrov dolge poljske obale na Baltskem morju, napovedovali tudi v svojih javnih nastopih, kot na primer minister za transport Gottfried Treviranus avgusta 1930 (Korbel, 1963, str. 262). Svojevrsten vrhunec pa je revizionizem in revanšizem weimarske Nemčije doživel na Svetovni razorožitveni konferenci leta 1932 v Ženevi, kjer naj bi evropske sile določile omejitve na svoje zaloge orožja s ciljem podaljšanja ukrepov za zagotavljanje kolektivne varnosti. Nemška stran je namreč zahtevala enakopravni status pri odločanju in si prizadevala ali za vsesplošno razorožitev vseh v Evropi, ali pa za uvedbo enakih oborožitvenih limitov kot so obstajali za Nemčijo po Versajski pogodbi. Pri tem je šla tako daleč, da je julija odpoklicala svojo delegacijo s pogajanj in jo vrnila šele decembra, ko so Italija, Velika Britanija in ZDA podprle njeno zahtevo po "enakosti pravic" (prav tam, str. 277). V praksi je to pomenilo, da je lahko zdaj svoje zaloge orožja dvignila na raven svojih sosed, kar je seveda še posebej alarmiralo poljske vojaške kroge.

Na Poljskem se je posledično zgodil spektakularen obrat na Vzhod. Do prvega poskusa dosega nekakšnega sporazuma z Moskvo je sicer prišlo že leta 1926, vendar so takratna pogajanja padla v vodo leta 1927 zaradi umora sovjetskega veleposlanika v Varšavi s strani ruskega belogardističnega emigranta (Roszkowski, 2017, str. 67). Stiki so bili obnovljeni leta 1931 in že naslednje leto privedli do podpisa pakta o nenapadanju (Davies, 2001, str. 110). Pri tem je posebej zanimivo to, da se je ta evolucija v uradnem stališču zrcalila tudi v poljski družbi. Grudzień (2016, str. 217) tako izpostavlja, da je bila že leta 1930 na Poljskem lansirana pobuda za ustanovitev organizacije slovanskih katoliških akademikov, ki je privedla do vzpostavitve tako imenovane Slaviae Catholicae.[204] Nove razmere so tudi vzpodbudile Dmowskega, da je še iz politične upokojitve leta 1932 v knjigi *Povojni svet in Poljska*

[203] Takratni nemški zunanji minister Gustav Stresemann je že pred tem v strogo zaupnem memorandumu ostalim članom vladnega kabineta pojasnil, da je cilj država, katere politične meje bodo zajemale vse dele nemškega ljudstva, ki živijo znotraj zaključenega nemškega ozemlja v Srednji Evropi in ki si želijo priključiti k rajhu (Mikeln, 1981, str. 110).

[204] O tem je na Slovenskem pisal tudi Grivec (1938a, str. i): "Ravno Poljaki kot najmočnejši slovanski narod so začutili potrebo zveze slovanskih katoliških akademikov in inteligentov. Zveza se je zasnovala na poljskih tleh".

opozoril na nevarnost nemške agresije proti slovanskim državam in se zavzel za močno Rusijo kot jamstvo za "varnost Poljske in vse Evrope" (Djakow, 1993, str. 22). Že naslednje leto se je v odmevni knjigi *Več resnice o Sovjetih* za poglobitev sodelovanja Poljske in Češkoslovaške z Vzhodom zavzel tudi inženir Tadeusz Błeszyński v luči svojih izkušenj iz Sovjetske zveze (prav tam). Leta 1934 je bil na Poljskem organiziran II. mednarodni slavistični kongres, ki je trajal cel teden dni in potekal v Varšavi ter Krakovu, na otvoritveni slovesnosti pa je bil prisoten celo poljski namestnik ministra za verske skupnosti in javno prosveto (Šivic-Dular, 2013, str. 5).[205] Kot izpostavlja Fertacz (2000, str. 39) je leta 1936 v Lvovu ponovno začel izhajati še mesečnik *Ruch Słowiański*, ki je stalno opozarjal na nevarnost nemške agresije in izpostavljal potrebo po združitvi Slovanov predvsem v smislu zaščite interesov poljskega naroda. Še bolj odmeven pa je bil slovanski obrat generala Lucjana Żeligowskega. Slednji ni bil znan le kot bivši obrambni minister, pri čemer tako pred kot tudi po prevratu Piłsudskega, temveč predvsem kot "vitez Vilne", ki jo je leta 1920 v imenu tamkajšnjih Poljakov zavzel v kontroverzni vojaški operaciji.[206] V obdobju od leta 1935 do 1939, ko je bil poslanec in podpredsednik Sejma, se je namreč zavzemal za vzpostavo "bloka manjših držav na čelu s Poljsko, na območju med Nemčijo in ZSSR, ki ga je motiviral z idejo slovanske integracije" (Djakow, 1993, str. 22). Ta svoja razmišljanja je predstavil celo v nemščini in sicer v knjigi *Die Slawische Idee*, ki je bila leta 1938 objavljena nikjer drugje kot v Berlinu (Fertacz, 2000, str. 39).

[205] To sicer ne pomeni, da je bil obrat k slovanskemu vzhodu sprejet v vsej intelektualni srenji. O tem še posebej nazorno priča razprava, ki se je leta 1933 razvila na Mednarodnem kongresu zgodovinskih znanosti v Varšavi med češkim zgodovinarjem Jaroslavom Bidlom na eni strani in poljskima zgodovinarjema Marcelijem Handelsmanom in Oskarjem Haleckijem na drugi. Bidlo je namreč trdil, da Slovani predstavljajo pomembno organizacijsko enoto v okviru evropske zgodovine, posebno vlogo znotraj nje pa ima Rusija (Krzoska, 2009, str. 84). Handelsman pa je vztrajal na tem, da je slovanski svet preveč nedoločen koncept, za glavnega zgodovinskega organizatorja v vzhodnem delu Evrope pa je imel Poljsko (Biskupski, 2006, str. 368).

[206] Šlo je za epilog poljsko-sovjetske vojne, ko je postalo jasno, da so sovjetske enote ob svojem umiku Vilno prepustile Litvi. Piłsudski je takrat ukazal generalu Żeligowskemu naj mu navidezno odreče pokorščino in uprizori vstajo elitne divizije poljske vojske, ki so jo sestavljali Poljaki iz Litve in Belorusije, s katero naj potem na "lastno roko" zavzame Vilno z okolico (Górny, 2010, str. 371). Na ta način bi namreč poljska stran lahko zavrnila odgovornost za agresijo pri zavezniških silah. Kot zvest Piłsudskijev soborec je Żeligowski brezhibno izvedel manever, pregnal etnične litovske enote in oktobra 1920 razglasil ustanovitev Republike Srednje Litve, ki je merila dobrih 13.000 kvadratnih kilometrov, torej približno toliko kot današnja Kaliningrajska oblast ali pa Flandrija. Samoproglašena država, ki je imela tudi svoj grb in zastavo, je obstajala leto in pol, vse dokler ni bila na prošnjo lastnega parlamenta marca 1922 formalno priključena Poljski z odločitvijo poljskega Sejma (Snyder, 2003, str. 64; Gieysztor in drugi, 1982, str. 535). General Żeligowski je od takrat naprej osovražen med Litvanci in obožovan med Poljaki, njegovemu načinu navidezno avtonomnega delovanja in nepovezanosti z uradnimi oblastmi matične države pa se je že kmalu reklo "metoda Żeligowskega". Danes na Poljskem sami priznavajo, da je šlo za zgodnji primer hibridnega vojskovanja in uporabe t.i. "malih zelenih mož", ki so ga stoletje kasneje ponovile ruske sile na Krimu (Staroń, 2016).

Sama uradna politika pri svojem delovanju sicer ni šla tako daleč. Temu je botrovala sprememba oblasti v Nemčiji, kjer je januarja 1933 položaj zveznega kanclerja prevzel vodja nacionalsocialistične stranke Adolf Hitler. Čeprav se zdi paradoksalno, je Piłsudski v tem razvoju dogodkov videl priložnost za vsaj delno normalizacijo odnosov z zahodno sosedo, saj je bil Hitler "Avstrijec in ne antipoljski Prus" (Hehn, 2002, str. 76). Kot izpostavlja Borejsza (2017, str. 101-102) je to pozitivno oceno nacističnega vodje delilo celotno poljsko vodstvo:

> V kalkulacijah poljskih politikov je dejstvo, da Hitler ni bil Prus – temveč je izviral iz Avstrije – igralo resno vlogo. Mit, da je Avstrijec naklonjen Poljski, mit o nekakšni skupnosti interesov iz zadnjih let habsburške monarhije se je očitno uspel utrditi med Poljaki, ki so prihajali ali iz Galicije ali pa – kot Piłsudski – so bili aktivni tam pred I. svetovno vojno.

Z današnjega zornega kota ta računica deluje naivno, vendar se je takrat zdela realna. Hitler je namreč že v letu dni po nastopu oblasti s poljsko stranjo podpisal deklaracijo o nenapadanju, s katero sta se obe strani zavezali k mirnemu reševanju sporov, obenem pa je bila tudi prekinjena carinska vojna (Matvejev, 2012, str. 217). To je med drugim naredil iz osebnega spoštovanja do Piłsudskega, prepričanja v moč poljskega orožja, kot tudi upanja, da bo v prihodnje lahko računal na Poljsko kot zaveznico proti Sovjetski zvezi.[207] V svojih nastopih je nenadoma nehal omenjati vprašanje Šlezije, ozemeljske pritožbe na račun Poljske pa zožil na problematiko Svobodnega mesta Gdanska za katero je imel tudi rešitev: formalno priznanje pristanišča z okolico kot sestavni del Nemčije in povezavo Vzhodne Prusije do nemškega ozemlja s 30 metrov širokim ekstrateritorialnim cestno-železniškim pasom prek poljskega koridorja (Gieysztor in drugi, 1982, str. 581). Prepričan je bil namreč, da bi to rešilo odprta bilateralna vprašanja med državama, vključno z mejno problematiko, in omogočilo "korakati proti ZSSR, na Vzhod, ne skozi Poljsko, temveč z Poljsko" (Borejsza, 2017, str. 93).

Razmišljanja o teh in drugih možnih načrtih pa je že leta 1935 prekinila smrt Piłsudskega, ki je Hitlerja zelo prizadela in o kateri je govoril še leta kasneje.[208] Vendar pa to ni pokopalo

[207] Kot enega od razlogov za Hitlerjevo popuščanje se pogosto omenja grožnjo "preventivne vojne" proti Nemčiji o kateri naj bi leta 1933 razmišljal Piłsudski in ki naj bi jo neuspešno preveril pri zahodnih zaveznikih (Davies, 2001, str. 110). Konkretnih dokazov za to ni, čeprav obstaja možnost, da je govorice namerno lansiral sam, da si izboljša pogajalska izhodišča, tako kot je z okrepitvijo poljskega vojaškega kontingenta pri Westerplatteju dal jasno vedeti, da ne namarava tolerirati nadaljnjih provokacij nemške uprave Svobodnega mesta Gdanska (Gieysztor in drugi, 1982, str. 570). V vsakem primeru pa drži, da je bila v tistem času že samo poljska vojska več kot še enkrat večja od nemške (Matvejev, 2012, str. 215). Poleg tega Borejsza (2017, str. 95) opozarja, da je Hitler spoštoval Piłsudskega zaradi zmage nad Sovjeti leta 1920 in prevzema oblasti leta 1926, kar sicer velja tudi za druge takratne nemške desničarje, med drugim Ernsta von Weizsäckerja, kasnejšega državnega sekretarja nacističnega zunanjega ministrstva in očeta dolgoletnega predsednika Zvezne republike Nemčije, ki je celo zapisal: "Če gospod Piłsudski ostane zmagovit na Poljskem nam lahko to samo ustreza".

[208] O tem, kako zelo je Hitler cenil Piłsudskega priča dejstvo, da je ob novici o njegovi smrti 12. maja 1935 ukazal, da se zastave nemških državnih ustanov spustijo na pol droga, kot tudi na dan njegovega pogreba. *Völkischer Beobachter*, dnevno glasilo nacistične stranke, je bil natisnjen v črnini. Prav tako je dal Hitler

njegovih upov na sodelovanje s poljsko stranjo, predvsem z zunanjim ministrom Józefom Beckom, ki je bil pred tem aktivno vključen v pogajanja o poljsko-nemški deklaraciji (Korbel, 1963, str. 286). Kot izpostavlja Borejsza (2017, str. 81): "Po smrti Piłsudskega so Hitler in njegovi tovariši dolgo časa stavili na to, da bo imel Beck pronemške in antidemokratične simpatije". Vendar pa je ta bivši Piłsudskijev zaupnik in soborec predvsem želel izpolniti njegovo navodilo, da naj krmari med Moskvo in Berlinom ter obenem utrdi zveze z Londonom in Parizom (Davies, 2001, str. 111). Ta politika "równowage" oz. "ravnovesja" je na eni strani privedla do podaljšanja poljsko-sovjetskega pakta, na drugi pa do kontroverznega sodelovanja pri delitvi sosednje slovanske države, Češkoslovaške.[209] Mesec dni po podpisu münchenskega sporazuma leta 1938 so namreč poljske enote na splošno zgražanje mednarodne javnosti vkorakala v Zaolzje.[210] Beck je takrat tudi začel razmišljati o nadaljevanju medmorske inicative in se pričel poigravati z idejo o t.i. "Tretji Evropi", ki bi povezala Poljsko z Madžarsko in Romunijo, mogoče tudi z Jugoslavijo, ter kot takšna predstavljala branik pred Nemčijo (Cienciala, 2011, str. 141). Eden od razlogov, da do nje ni prišlo so bili takratni različni pogledi na madžarski in romunski strani o tem, katera od njiju naj bi zasedla češkoslovaško Podkarpatsko Rutenijo in tako vzpostavila neposredno mejo s

organizirati mašo zadušnico za Piłsudskega v Berlinu in sicer v katedrali svete Hedvike, zavetnice Poljske, Šlezije, Berlina, Krakova in Vroclava, sicer bavarska žene šlezijskega vojvode Henrika I. iz začetka 13. stoletja, ki se je naučila poljščine. Na komemoraciji, kjer je bila simbolična krsta prekrita z ogromno poljsko zastavo in grbom, je bil prisoten celotni nacistični državni vrh, pri čemer je bil to edini primer, da se je Hitler udeležil maše kot vodja Tretjega rajha in verjetno tudi zadnjič, da je bil sploh v cerkvi. Na pogreb Piłsudkega v Krakov 18. maja je poslal Hermanna Göringa, kot nemškega ministrskega predsednika, spremljali pa so ga še general von Bock, kontraadmiral Witzel in general letalstva Wever. Ko so leta 1939 Nemci zavzeli Krakov je ukazal, da mora Wehrmacht zagotoviti častno stražo pri grobu Piłsudskega. Pravijo, da je po napadu na Poljsko celo rekel, da bi se stvari obrnile drugače, če bi bil "stari Piłsudski še živ" (Borejsza, 2017, str. 130). Nikoli ni pozabil, da mu je čestital ob zmagi na volitvah leta 1933. Njegove naslednike je krivil za izdajstvo, ker so aprila 1939 stopili v vojaško zavezništo z Veliko Britanijo.

[209] Tragedija nemškega prevzema najprej Sudetov leta 1938, nato pa še Češke in Moravske leta 1939 je tudi v tem, da je bila takrat Češkoslovaška ena najbolj industrializiranih držav v Evropi. Zato je tudi imela številne oklepnike lastne izdelave, predvsem zelo dobre Škodine tanke tipa LT-35 in LT-38. Slednje je nemška vojska takoj prevzela, igrali pa so pomembno vlogo v kasnejšem nemškem napadu na Poljsko in Francijo. Dejansko so češki tanki predstavljali hrbtenico nemških oklepnih divizij na začetku II. svetovne vojne, saj je bila proizvodnja nemških srednjih tankov tipa Panzer III in IV takrat šele v začetni fazi (May, 2000, str. 20). Brez čeških tankov bi torej težko prišlo do "Blitzkriega". Sicer pa o njihovi kakovosti najbolj nazorno priča dejstvo, da so v modificirani obliki ostali v izdelavi in uporabi do konca vojne, predvsem LT-38, in sicer v vlogi tankovskih lovcev tipa Marder in Hetzer (Ellis, 1981, str. 93).

[210] Nekateri poljski zgodovinarji potezo sicer opravičujejo s takratnim strahom poljskih oblasti, da bi si v primeru njihove pasivnosti nemška stran sama prisvojila Zaolzje, pri čemer ne le njegovo poljsko govoreče prebivalstvo, temveč tudi visoko industrializirano infrastrukturo. Tako pa naj bi z lastno aneksijo Poljska pridobila območje, ki je samo v obdobju od oktobra 1938 do septembra 1939 "proizvedlo 52,2% poljskega koksnega premoga, 67% njenega surovega železa in 38% njenega jekla" (Cienciala, 2011, str. 140). Vseeno obstaja še drugi pogled in sicer, da je "ta sprememba mej, izvršena v trenutku Hitlerjevega nasilja nad Češkoslovaško" uvrstila Poljsko "med agresorje, kršilce mednarodnega prava in načela pravičnosti" (Gieysztor in drugi, 1982, str. 581).

Poljsko.[211] Šlo je torej za dokaj neskrupulozno in riskantno zunanjepolitično strategijo, česar se je zavedal tudi Piłsudski, ko je ravno še pred smrtjo dejal: "Poljska zdaj sedi na dveh stolih. To ne more trajati dolgo. Moramo vedeti, s katerega bomo najprej padli in kdaj" (Roszkowski, 2017, str. 81).

Na koncu je padla z obeh. Navkljub poskusom balansiranja med Tretjim Rajhom in Tretjim Rimom se je namreč zamerila obema. Sovjeti so ji med drugim očitali sodelovanje pri posredovanju proti Češkoslovaški, ki je imela z Moskvo podpisan sporazum o medsebojni pomoči, kot tudi zavrnitev sovjetskega predloga o skupni obrambi.[212] Nemci pa so bili jezni zaradi odklanjanja ponujene pridružitve protikominternskemu paktu in zavračanja sodelovanja v napadu na Sovjetsko zvezo, sodu pa je izbil dno podpis deklaracije o vzajemni pomoči z Veliko Britanijo aprila 1939 (Denisov, 2016, str. 525; Davies, 2001, str. 112). Tako sta na koncu Berlin in Moskva začela neposredna medsebojna pogajanja, ki so 23. avgusta 1939 privedla do podpisa zloglasnega pakta Ribbentrop-Molotov, le dober teden kasneje, 1. septembra, pa tudi do nemškega napada na Poljsko in začetka II. svetovne vojne. Nemški strani so se 17. septembra z nasprotne strani pridružile še sovjetske enote, ki so tako sodelovale pri ponovni delitvi Poljske in njenem izbrisu z mednarodnega zemljevida. Moskva pri tem ni kazala prav nobenega nelagodja, prej nasprotno. Vjačeslav Mihailovič Molotov, sovjetski zunanji minister, ki je podpisal sporazum o nenapadanju z nacistično Nemčijo, je 31. oktoba 1939 v svojem poročilu Vrhovnemu sovjetu ZSSR o zunanji politiki vlade znamenito izjavil, da je "zadostoval kratek udarec po Poljski najprej s strani nemške vojske in zatem Rdeče armade, da ni ostalo ničesar od tega spačenega otroka Versajske pogodbe, ki je živel na račun zatiranja nepoljskih narodov" (Roszkowski, 2017, str. 106).

[211] Kot izpostavlja Davies (2011, str. 631) je na območju živelo skoraj milijon Ukrajincev. Ti so marca 1939, ko so nemške enote vkorakale v Prago, razglasili samostojno Republiko Karpatsko Ukrajino s prestolnico v mestecu Hust. Obstajala je točno en dan preden so vanjo z juga vdrli madžarski vojaki in pripadnike ukrajinske milice potisnili do poljske meje ter jih nato pobili, ko so se jim predali.

[212] Šlo je za pogajanj med Sovjetsko zvezo na eni strani in Veliko Britanijo in Francijo na drugi. Sovjetska stran je namreč želela, da se ne ponovi epizoda s Češkoslovaško, ki ni imela vojaškega dela pogodbe o medsebojni pomoči. Zato je hotela "direktno garancijo" zahodne podpore, da se ne bi znašla sama v spopadu z Nemčijo. Takšna jamstvo pa bi se lahko realizirala le z vnaprejšnjim dovoljenjem za prehod sovjetskih enot čez poljsko ozemlje, kar pa je Poljska zavrnila z utemljitvijo, da bi do pogovorov o čem takšnem lahko prišlo le tik pred, ali pa takoj po izbruhu vojne (Denisov, 2016, str. 526). Pogajanja so tako na koncu padla v vodo: "Beck je – po konzultacijah z Angleži in Francozi – zavrnil takšno možnost, zaradi bojazni, da sovjetska vojska ne bi nikoli zapustila Poljske" (Roszkowski, 2017, str. 95). Mogoče je k temu strahu prispeval tudi obseg ponujene pomoči. Kot pričajo še do nedavnega arhivirani tajni dokumenti naj bi bila sovjetska stran pripravljena razporediti "120 pehotnih divizij (vsaka po 19.000 vojakov), 16 konjeniških divizij, 5.000 kosov težke artilerije, 9.500 tankov in do 5.500 lovcev in bombnikov na nemške meje v primeru vojne na Zahodu" (Holdsworth, 2008).

Na samem Poljskem je posledično prišlo do ponovitve že videnega iz konca 18. in celotnega 19. stoletja: predstavniki oblasti in ostanki oboroženih sil so pobegnili v izgnanstvo na tuje, predvsem na Zahod. Začasna vlada se je najprej nastanila v Franciji, nato pa se je od tam preselila v Veliko Britanijo. Ravno v tem izgnanskem okviru pa je prišlo do razprave o poljski slovanski identiteti in njeni zunanjepolitični usmeritvi. Že v prvi poslanici prebivalstvu v domovini je 18. decembra 1939 novi predsednik vlade general Władysław Sikorski (1939, str. 1) nemško zmago in poljski poraz pripisal medsebojnim slovanskim prepirom:

> Leto 1939 pomeni v zgodovini Evrope največji poraz zahodnega slovanstva v obdobju tisočletne borbe z germansko povodnjo. Nemci vse svoje napredovanje v večnem pohodu na Vzhod predvsem dolgujejo spretnemu izkoriščanju sporov, ki so jih bili med seboj kratkovidni Slovani.

Sikorski (prav tam) je zato že kar v svoji poslanici tudi predlagal naslednjo rešitev:

> Poljska, ki se zaveda svojega vodilnega poslanstva v boju proti nemškemu pritisku na Vzhod, opozarja na potrebo, da se iz grenke zgodovinske znanosti potegnejo ustrezni sklepi. V okviru nove politične organizacije srednje in vzhodne Evrope mora biti ena glavnih temeljev ekipna solidarnost slovanskih držav. Nova organizacija v tem delu Evrope bi morala vzpostaviti tesno in dosledno sodelovanje držav med Baltikom, Črnim morjem in Jadranom, odvrniti nemški pritisk na Vzhod in ločiti Nemčijo od Rusije. S ciljem takšne ureditve je Poljska pripravljena na zagotavljanje z zavezniki močnega in trajnega ravnotežja, ki bo ščitilo Evropo pred novimi pretresi.

To misel je ponovil tudi mesec dni kasneje, ko je na začetku leta 1940 v intervjuju za francoski *Le Petit Parisien* dejal, da je "enega od najbolj jasnih vzrokov za grozno katastrofo, ki je prizadela Varšavo in Prago, najti v nesporazumih, ki so delili slovanske narode v preteklosti in zaradi katerih je profitiral germanizem" in da je zato tembolj pomembno, da se "narodi med Nemčijo in Rusijo dobro zavedajo, da združeni predstavljajo zagotovilo prihodnosti za prenovljeno Evropo, osamljeni pa igračo za imperialistična rivalstva" (Sikorski, 1940, str. 2).

O resnosti teh izjav priča dejstvo, da je Sikorski takrat v stiku s češkoslovaško vlado v izgnanstvu sprožil iniciativo za vzpostavitev poljsko-češkoslovaške federacije, ki bi imela enotno valuto in skupne ministre za zunanje zadeve, obrambo in gospodarstvo, kar naj bi predstavljalo jamstvo za "totalno solidarnost v vojni in miru" (Lane in Wolański, 2009, str. 38). To idejo je na začetku najbolj podpiral Zahodnoslovanski odbor, ki se je zavzemal za slovansko federacijo, ki bi vključevala tudi Lužiške Srbe, kot tudi Poljsko-zahodnoslovanska skupina, ki je bila leta 1940 ustanovljena v taboru poljske vojske na Škotskem. Izdajala je namreč *Zahodnoslovanski bilten* v katerem se je zavzemala za dve zvezni državi, zahodnoslovansko in balkansko, združeni v Centralnoevropsko zvezo držav, s prestolnico v

bližini slovaških Košic. Pridružile bi se ji tudi Romunija in Madžarska, ki pa bi morala Slovaški in Jugoslaviji vrniti okupirana ozemlja (Miszewski, 2017, str. 79).

Stvari so se spremenile, ko je začela leta 1941 po nemškem napadu nanjo tudi Sovjetska zveza propagirati slovansko sodelovanje. Češkoslovaška stran pod Benešem, ki še vedno ni mogla povsem pozabiti poljske vloge pri svoji kalvariji leta 1938, se je takrat začela ozirati proti Moskvi (Fertač, 1990, str. 33). Sikorski pa je začel sumiti, da gre pri sovjetski iniciativi za ustanovitev poljskih, češkoslovaških in jugoslovanskih "narodnih odborov" v ZSSR za nič manj kot "oživitev panslavizma, tokrat v rdeči izvedbi" (Terry, 1983, str. 58). Poljska stran je zato postala precej bolj zadržana do promocije slovanske ideje in omejila delovanje Poljsko-zahodnoslovanske skupine, ki naenkrat ni mogla več tiskati svojih publikacij. Sikorski je bil prepričan, da je poleg vprašanja meja in komunizma vir konfliktov z Moskvo tudi ruski panslavizem, ki je "bel ali rdeč enako nevaren za nas in zahodne Slovane", zaradi česar mora poljska stran "opozoriti naše begunce in vojake v Rusiji pred temi trendi in na Zahodu najti razumevanje s Čehoslovaki in Jugoslovani" (ZNO, v Miszewski, 2017, str. 79)[213].

To sicer ne pomeni, da je poljska vlada povsem prenehala z obravnavo te tematike. Za to je poskrbel nihče drug kot general Lucjan Żeligowski, ki je bil že leta 1939 zaradi svojih zaslug in vojaških ter političnih izkušenj vključen v Nacionalni svet, ki je predstavljal parlament v izgnanstvu in deloval kot posvetovalno telo vlade. V tej funkciji je na njegovih sejah začel sprožati vprašanje slovanskega sodelovanja in sicer v prepričanju, da bi morala "vrnitev k 'slovanski ideologiji' postati nova karta v poljski zgodovini, vseh Slovanov in vseh nenemških narodov Srednje in Jugovzhodne Evrope" (Djakow, 1993, str. 22). O tem je leta 1941 v Londonu tudi izdal knjigo z naslovom *O slovanski ideji*, v kateri je izhajal iz predpostave, da je cilj nemštva uničenje slovanstva, zaradi česar morajo slovanski narodi, ki imajo veliko skupnega – med drugim jezik, kulturo in navezanost na zemljo – stopiti skupaj. Pri tem naj bi imela še posebej pomembno vlogo Poljska, ki bi morala delovati kot "avantgarda" in "starejši brat" ostalim slovanskim narodom in izkoristiti to zgodovinsko priložnost tudi zato, da popravi svoje napake iz preteklosti.[214] V to je želel prepričati tudi ostale člane Nacionalnega sveta, kjer je redno odpiral to vprašanje in zaradi česar so se v nekaterih sprejetih dokumentih

[213] Zakład Narodowy im. Ossolińskich [Nacionalni inštitut Ossolińskich], Papiery Kazimierza Sosnkowskiego (PKS), sygn. 16531/II, Sprawozdanie z podróży na Średni Wschód i do Rosji [Poročilo z obiska na Bližnji vzhod in Rusijo], nr 23/III/42, 13.01.1942, s. 50-51.

[214] To naj bi še posebej veljalo za poljsko plemstvo oz. šlahto, ki naj bi se preveč navezala na rimske in grške ideale in pristalo na vlogo "branika krščanstva" za Zahod, namesto da bi razvila lastno politično in nacionalno zavest, kar naj bi po Żeligowskem na koncu tudi pokopalo Poljsko-litovsko državo (Fertacz, 2000, str. 110).

tudi znašle fraze o tem, da "poljski narod pripada veliki družini slovanskih narodov" (Fertacz, 2000, str. 48). Pobuda Żeligowskega za sprejem resolucije o potrebi po ustanovitvi slovanske federacije pa je bila za njegove kolege korak predaleč, zato so leta 1942 sprejeli naslednji sklep: "Svet je zavrnil slovansko idejo kot škodljivo za Poljsko" ("W Radzie Narodowej RP", 1942, str. 1, v Miszewski, 2017, str. 80)[215].

Vendar se Żeligowski ni pustil prepričati in je že naslednje leto izdal novo knjigo, tokrat z naslovom *Pozabljene resnice*, v kateri je se je zavzel za ustanovitev Unije vseh Slovanov. Svojo pobudo je obrazložil in pri tem posebej izpostavil, da je slovanska ideja potrebna tudi kot varovalka pred nesporazumi in pretresi med 300 milijonov Slovanov, saj še niso vsi povsem nacionalno dozoreli. Medslovansko sodelovanje je prav tako v interesu preostalega sveta in sicer zaradi Nemcev. Po Żeligowskem (1943, str. 5) bi zato moral biti glavni cilj takšne slovanske unije naslednji:

> Ustvariti brezkompromisno oviro za germansko raso. Vsak od teh narodov je izkusil njeno brutalno roko. Preko vsakega od njih se je izživljalo 80 milijonov Nemcev, ki bodo še dolgo časa držali v napetosti ves svet. Samo slovanska federacija bo zlomila njihovo voljo do gospostva, nato pa se bo Evropa lahko razvijala in spala v miru.

S svojim vztrajanjem na tem stališču je nadaljeval tudi po tem, ko se je razvedelo, da je sovjetska stran spomladi 1940 v Katinskem pokolu množično usmrtila nekaj tisoč zajetih poljskih častnikov, kar je skupaj z ostalimi poboji predstavljalo polovico predvojnega poljskega častniškega zbora (Davies, 2001, str. 58-59). To ga je posledično izoliralo znotraj poljske emigrantske skupnosti, vendar pa je navkljub temu marca 1944 naslovil apel na vse Poljake naj ne pozabijo, da so Slovani, da so njihovi večni sovražniki Nemci in da so sovjetske armade "tudi armade Slovanov in torej naši bratje" ("Odezwa gen. Żeligowskiego do kraju", 1944, str. 2, v Miszewski, 2017, str. 80)[216]. Par mesecev kasneje pa je ta "popularni poljski veteran" javno napadel poljsko vlado v izgnanstvu in jo obtožil, da deluje v korist Nemcev, ker ne želi spregledati in sprejeti dejstva, da je "zveza Slovanov edina rešitev za Poljsko" (Werth, 1964, str. 848).

Dejansko je bila uradna poljska politika zadržana do pozivov o slovanski solidarnosti, vendar ne zaradi naklonjenosti nemški strani. Poljska vlada v Londonu je namreč že leta 1941 v angleščini izdala *Belo knjigo o Poljski*, v kateri je bilo natančno opisano nemško izživljanje

[215] W Radzie Narodowej RP [V Nacionalnem svetu Republike Poljske]. (1942, 23. maj). *Dziennik Polski*, str. 1
[216] Odezwa gen. Żeligowskiego do kraju [Poziv generala Żeligowskega državi]. (1944, 4. avgust). *Rzeczpospolita*, str. 2.

nad civilnim prebivalstvom, kot tudi politika "Lebensrauma" v praksi, med drugim s citati iz uradnih nemških dokumentov.[217] Naslednje leto ji je sledila še *Črna knjiga o Poljski*, ki je prav tako natančno predstavila sistematično kršenje človekovih pravic in najbolj osnovnih načel mednarodnega prava s strani nemških okupacijskih oblasti. Londonsko vlado je glede odnosov s Sovjetsko zvezo predvsem skrbelo vprašanje poljskih vzhodnih meja (Fertač, 1990, str. 31). Żeligowski je bil, na primer, prepričan, da bodo vsi Slovani po zmagi nad Nemci uspeli pravično rešiti vsa medsebojna odprta vprašanja (Miszewski, 2017, str. 80). Vlada v izgnanstvu pa je bila precej bolj skeptična glede takšnega optimističnega scenarija. Ti strahovi so se že kmalu izkazali za upravičene, saj je že na prvih poljsko-sovjetskih srečanjih po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov leta 1941 sovjetska stran dala vedeti, da je v prihodnje naklonjena "samostojni . . . etnografski Poljski" (Terry, 1983, str. 58). To je pomenilo, da je ne glede na to, da se je uradno odrekla sporazumu Molotov-Ribbentrop, Moskva postavljala pod vprašaj bodočnost bivših poljskih vzhodnih območij. Dejstvo, da želi pri določitvi novih poljskih vzhodnih meja sovjetska stran izhajati predvsem iz nekdanje Curzonove linije je dal Stalin tudi jasno vedeti ameriškemu predsedniku Trumanu in britanskemu premierju Churchillu leta 1943 na teheranski konferenci. Tudi zato je londonska vlada na začetku leta 1944, ko so se sovjetske sile približale predvojnim poljskim mejam, ukazala podtalni vojski naj začne z uporom na bivših vzhodnih ozemljih. Ta poskus vzpostavitve dejstev na terenu pa ni uspel, saj so sovjetske sile na koncu aretirale in ponekod postrelile vse poljske vstajnike (Davies, 2005b, str. 415). V tem smislu je tudi značilen primer varšavske vstaje, kjer je Rdeča armada raje počakala, da nemške enote opravijo umazano delo in tako tudi v ruševinah poljske prestolnice pokopljejo jagelonsko idejo. Pri tem pa je ironično to, da je Stalina ravno poleti 1944 v premik poljskih meja na Zahod začel prepričevati tudi Stanisław Grabski, predsednik poljskega Nacionalnega sveta. Kot izpostavlja Snyder (2003, str. 180) je šlo za starega pripadnika "endecije" Dmowskega, ki je bil "navajen ustvarjati nacije v primerno umeščenih mejah in navajen videti Nemčijo kot večjo nevarnost od Rusije". V zvezi s tem je tudi predlagal obširne poljsko-ukrajinske preselitve. Izkazalo se je, da je trkal na odprta vrata.

[217] Med temi je bil tudi del govora novega "gauleiterja" v okupiranem Bydgoszczu oz. Brombergu: "Kdorkoli pripada poljskemu narodu mora zapustiti to deželo. Upamo, da v tem boju za zmagoslavje nemške stvari ne bomo nikoli milostni in bomo vedno izkazovali potrebno strogost" (Ministstvo za zunanje zadeve Republike Poljske, 1941, str. 181). Bela knjiga je tudi natančno opisala operacijo za uničenje poljske inteligence, tako imenovano "Intelligenzaktion", vključno z aretacijo 179 profesorjev in asistentov Jagelonske univerze v Krakovu novembra 1939 (prav tam, str. 43).

4.7. Poljska kot "zahodna citadela" slovanstva

Vsekakor je ena od ironij zgodovine, da je vizijo novodobne pjastovske Poljske, ki jo je gojil oče poljskega nacionalizma in zagrizeni antisocialist Dmowski, na koncu uresničila komunistična Moskva. Seveda pa je premik poljske zahodne meje na Odro in Niso, kjer je bila nazadnje skoraj tisoč let prej pod prvim poljskim vladarjem Mješkom I., predstavljal tudi svojevrsten izziv in nevarnost. Tega se je dobro zavedal poljski komunistični voditelj Bolesław Bierut, predsedujoči poljskega Domovinskega narodnega sveta in *de facto* vodja države, ki je zato začel načrtno izpostavljati vlogo Poljske kot zahodnega branika slovanskega sveta. To je naredil tudi na Slovanskem kongresu v Beogradu, ki se ga je poljska stran decembra 1946 aktivno udeležila. Bierut je namreč kot član častnega prezidija, v katerem sta bila tudi Tito in Stalin, v svojem pozdravnem sporočilu med drugim posebej izpostavil naslednje: "Novorojena Poljska, ki se je vrnila k svojim prvotnim slovanskim ozemljem na Odri, Nisi in Baltiku . . . priznava svojo dolžnost braniti zahodno citadelo slovanstva od večne nemške grožnje" (GARF, v Kikešev, 2008, str. 156)[218].

Poljska, prej znana kot zagozda Zahoda, je torej po novem popolnoma spremenila svojo vlogo. Jasno je bilo namreč, da bo novopridobljena območja, ki so predstavljala kar tretjino njenega celotnega ozemlja, težko ohranila brez naslonitve na sovjetsko-slovanski blok (Davies, 2001, str. 28). O tem je nazorno pričal tudi razvoj dogodkov v povojni Nemčiji, kjer je celo vodja Nemške socialdemokratske stranke, Kurt Schumacher, javno nasprotoval konceptu kolektivne krivde Nemcev in njihovemu masovnemu izgonu iz območij pod sovjetskim nadzorom. Obenem je razmišljal o tem, kako bi se poljsko stran prepričalo v to, da bi vrnila zasedena ozemlja, med drugim tudi z garancijami o nevtralnem statusu Nemčije (Cordell in Wolff, 2005, str. 66). O posledični poljski zaskrbljenosti nazorno priča govor profesorja Mieczysława Michałowicza na Slovanskem kongresu v Beogradu, ko je kot poljski podpresednik Vseslovanskega komiteja nastopil z referatom na temo "Delež Poljakov v svetovni kulturi". V njem je namreč že uvodoma poudaril, da se je poljska država "kar obstoji, razvijala v pogojih boja za neodvisnost proti nemškemu pritisku, v borbi proti večnemu nemškemu 'Drang nach Osten'" (Michałowicz, 1947, str. 54). Po naštevanju številnih poljskih dosežkov na področju znanosti in kulture, ki naj bi jih nemška stran ali zanikala, ali pa si jih

[218] Gosudarstvenij arhiv Rosijskoj federaciji [Državni arhiv Ruske federacije], Fond A. S. Gundorova (9564), Op. 1, D. 40, L. 23.

poskušala prilastiti, se je Michałowicz (prav tam, str. 68) na koncu usmeril v sedanjost in posebej poudaril naslednje:

> Vloga, ki jo je v osvobodilni vojni odigrala Sovjetska zveza, njeni napori, da bi se odstranila nevarnost morebitnega vstajenja nemškega imperializma, to je razlog, zakaj vidijo slovanski narodi v Sovjetski zvezi poroštvo svoje neodvisnosti, poroštvo miru. Čim pogosteje se slišijo glasovi Schumacherjev in njihovih zaščitnikov, tem globlje postaja to prijateljstvo.

Navedeno pojasnjuje zakaj je bila ena od prioritet novih poljskih komunističnih oblasti potrditev zahodnih meja države, čemur so se še posebej posvetile po nastanku Vzhodne Nemčije oktobra 1949. Vzpostavitvi slednje je namreč botrovala tudi sestava nove nemške vlade v zahodnih okupacijskih conah septembra 1949, v katero sta pod Konradom Adenauerjem kot kanclerjem stopili obe nemški klerikalni stranki. Ta močna koalicijska vlada je ob tem sprejela deklaracijo v kateri je med drugim obljubila "spomenico o meji Odra-Nisa", ki da "ni pravična vzhodna meja" (Mikuž, 1983, str. 146). Zato je predsednik prve vlade novoustanovljene Nemške demokratične republike Otto Grotewohl že v inavguracijski deklaraciji, ki jo je prebral začasni ljudski skupščini, izpostavil, da se bo Vzhodna Nemčija naslanjala na Sovjetsko zvezo, "meja Odra-Nisa pa je dokončna" (prav tam, str. 147-148). Vladi NDR in Poljske sta nato junija 1950 še formalno potrdili, da je črta Odra-Nisa prijateljska in nedotakljiva meja, kar pa je naletelo na odpor v Bonnu, od koder so takoj sporočil, da tega sporazuma ne priznavajo. Kot izpostavlja Nećak (2002, str. 51) je Adenauer "zatrdil, da je edino Zvezna republika Nemčija tista, ki lahko govori v imenu nemškega naroda" in poudaril, da "izjava 'Republike sovjetske zone' ni obvezujoča za nemško politiko, zlasti tisti njen del, ki govori o priznanju meje na Odri in Nisi".[219]

Vprašanje ni bilo dorečeno niti leta 1970, ko je na zgodovinskem obisku na Poljskem zahodnonemški kancler Willy Brandt podpisal Varšavsko pogodbo. Slednja je namreč po eni strani v 1. členu priznavala novo poljsko zahodno mejo, po drugi strani pa v 4. členu poudarjala, da sama ne vpliva na prej zaključene dvostranske ali večstranske mednarodne dogovore. Med temi pa je bil tudi Potsdamski sporazum iz leta 1945, ki je v 8. členu jasno

[219] Vprašanje nemške vzhodne meja je tudi privedlo do nastanka tako imenovane Hallsteinove doktrine, poimenovane po vplivnem povojnem državnem sekretarju na nemškem zunanjem ministrstvu, Walterju Hallsteinu, ki je uvedel politiko prekinjanja diplomatskih odnosov s tistimi državami, ki so priznale nemško vlado v Berlinu. Kot poudarja Nećak (2002, str. 139) je bila doktrina prvič uporabljena na primeru Jugoslavije leta 1957 po tem, ko je ob obisku poljske partijske delegacije v Beogradu jugoslovanska stran izjavila, da "ima obstoječo mejo na Odri in Nisi, ki je bila določena v Potsdamski pogodbi in jo je priznala Nemška demokratična republika, za dokončno poljsko-nemško mejo". Hallstein je sicer že leta 1958, torej kmalu po tem odmevnem diplomatskem obračunu, postal prvi predsednik Evropske komisije.

določal, da mora dokončna delimitacija poljske zahodne meje počakati na mirovno pogodbo med Nemčijo in zavezniškimi silami (Mikuž, 1983, str. 42). Poleg tega je bil Brandt ob vrnitvi domov tarča hudih kritik, češ da je s podpisom izdal nacionalne interese, kot tudi zaradi svoje simbolne poteze, ko je med obiskom pokleknil pred spomenikom žrtvam vstaje varšavskega geta. Njegova socialdemokratska stranka je zato izgubila podporo med nemškimi pregnanci iz zahodnega dela Poljske, ki so se večinoma obrnili h konservativnim strankam, predvsem h Krščansko-demokratski uniji (CDU) in Krščansko-socialni uniji Bavarske (CSU), dvema ostrima nasprotnicama Brandtove vzhodne politike.

Na račun povrnjenih ozemelj na zahodu (t.i. "Ziemie Odzyskane"), s katerimi je imela po vojni toliko opraviti, pa je Poljska izgubila svoja obmejna območja na vzhodu (t.i. "Kresy"), vključno z mesti Vilno, Grodnom in Lvovom. Nova poljska vzhodna meja je tako bolj ali manj sledila Curzonovi liniji, ki so jo antantne sile sicer določile že decembra 1919 vendar je Poljska pod Piłsudskim ni upoštevala. Tokrat pa se zadeva ni ustavila le pri pomiku meje, temveč je prišlo tudi do prisilne preselitve prebivalstva. Čeprav daleč bolj etnično homogen od bivših vzhodnih ozemelj države, je imel jugovzhodni del nove Poljske tudi znatno ukrajinsko manjšino, kar je brezskrupolozno izrabljala še vedno aktivna Ukrajinska vstajniška armada. Slednja je bila poljski strani trn v peti že od leta 1943 naprej, ko je še sredi vojne vihre začela s sistematičnimi pokoli poljskega prebivalstva v Voliniji in vzhodni Galiciji. Zaradi tega je bila leta 1947 v tajnosti izvedena "Operacija Visla" v okviru katere je bilo iz lublinskega in podkarpatskega vojvodstva na jugovzhodu Poljske na novopridobljena zahodna ozemlja na silo preseljenih okoli 140.000 pripadnikov ukrajinske manjšine, v veliki meri etničnih Lemkov (Snyder, 2003, str. 199). Poteza poljskih oblasti je bila izvedena z dovoljenjem in kritjem Moskve, ki je na svoji strani nove sovjetske meje koordinirala vojaško operacijo proti upornim Ukrajincem.[220] Na ta način je poljski komunistični oblasti tudi omogočila veliki legitimacijski dosežek, vzpostavitev Poljske za Poljake. V tem smislu je pomenljivo, kako so takratni avtorji avtoritetne publikacije *Zgodovina Poljske* in sicer Gieyztor, Kieniewicz, Rostworowski, Tazbir in Wereszycki (1982, str. 588) poudarjali etnično homogenost nove poljske države in se obenem sklicevali na slovanske korenine njenih zahodnih ozemelj:

> Povojna Poljska je priznala novo mejo na vzhodu in se tako odpovedala ozemlju naseljenemu pretežno z Ukrajinci, Belorusi in Litovci. V zameno je dobila nazaj del

[220] Akciji se je sicer z juga pridružila še Češkoslovaška, tako da Ukrajinci na koncu niso imeli nikakršnih možnosti: "Zaraščena pokopališča in propadajoče uniatske cerkve njihovih porušenih vasi pričajo o njihovi usodi do današnjih dni" (Davies, 2011, str. 70).

> Šlezije, Pomorjansko, Mazurijo in Varmijo, pokrajine, ki so jih v preteklih stoletih Nemci iztrgali slovanskemu prebivalstvu. Današnje poljske meje se v glavnem ujemajo s tistimi, ki sta jih ob zori njene zgodovine začrtala Mješko I. in Boleslav Hrabri. Prebivalstvo, živeče v teh mejah, je v 98% poljske narodnosti.

Čeprav je bila njena konsolidacija zahtevna, pa je nova vzhodna meja med številnimi Poljaki vzbujala pomisleke, še posebej med tistimi v emigraciji. Videli so jo kot rezultat dveh velikih diplomatskih izdaj 20. stoletja in sicer pakta Molotov-Ribbentrop iz leta 1939 in Jaltske konference iz leta 1945. Zato se dolgo časa niso želeli odpovedati ozemljem pod sovjetsko oblastjo in gojili jagelonske upe. Večina emigrantov je namreč verjela, da morata biti Vilna in Lvov vrnjena Poljski, tembolj ker "so bili številni predstavniki poljske elite po rodu ravno iz teh krajev" (Černova, 2016, str. 19). Vlada v izgnanstvu v Londonu je imela tako vse do leta 1989 uradno pozicijo, da se morajo vzhodne meje izpogajati na novo. Pri spremembi tega stališča je zelo pomembno vlogo odigrala revija *Kultura*, ki je bila med leti 1947 in 1989 najbolj vplivna poljska emigrantska publikacija, njen urednik Jerzy Giedroyc pa najbolj vpliven poljski intelektualec. Kot takšen je usmerjal razmišljanja o poljskem vzhodnem vprašanju, pri čemer je promoviral pogled, da pri tem ne gre za poljska območja, ki so bila izgubljena Moskvi, temveč za vmesna ozemlja na katerih zdaj živijo Poljakom bližnji narodi.

Kultura je torej Vilno in Lvov obravnavala kot sestavna dela sovjetske Litve in sovjetske Ukrajine ter v končni analizi Litve in Ukrajine. Kot izpostavlja Snyder (2003, str. 221-222) je njen najbolj opazen pisec na to temo, Juliusz Mieroszewski, izhajal iz podmene, da bi "bodoča suverena Poljska morala podpreti neodvisnost litvanske, beloruske in ukrajinske nacionalnih držav", ki bi kot takšne tudi odpravile staro poljsko-rusko rivalstvo, zaradi česar je njihova vzpostavitev ključna za poljsko varnost. Sicer pa je bilo njegovo glavno opozorilo, da je treba preprečiti grožnjo, ki bi lahko izvirala iz samostojne Rusije, kot tudi iz poljskega imperializma. Bal se je namreč, da bi kakršen koli spor z Moskvo zaradi Ukrajine, Belorusije in Litve le obudil škodljive različice tako ruskega kot poljskega nacionalizma. Po njegovem so bili namreč poljsko-ruski odnosi vedno "le funkcija situacije, ki je v danem zgodovinskem obdobju vladala na teh območjih" (Mieroszewski, 1997, str. 352). S svojim pristopom je zato predvsem želel vnaprej preprečiti konflikt zaradi vmesnega območja.

V tem kontekstu je potrebno omeniti tudi Janeza Pavla II. Kot prvi poljski papež je namreč načrtno poudarjal tudi svoje slovanstvo in ga uporabljal pri naporih za zahodno-vzhodno pomiritev. Leta 1980 je tako v apostolskem pismu *Egregiae virtutis* najprej imenoval sveta

brata Cirila in Metoda za sozavetnika Evrope, skupaj s svetim Benediktom, nato pa leta 1985 izdal še okrožnico *Slavorum apostoli*, v kateri je obeležil enajsto stoletnico njunega evangelijskega dela. Ob tem je pojasnil, da se je vse to čutil dolžnega narediti kot "prvi papež poklican na sedež svetega Petra iz Poljske in torej iz srede slovanskih narodov", pri čemer ob trdnem upanju na postopno premagovanje v Evropi in v svetu vsega "kar ločuje cerkve, narode in ljudstva" (Ioannes Paulus II, 1985). Sicer pa je o tej svoji želji javno spregovoril že poleti 1979, ko je v pridigi na Poljskem poudaril, da želi kot "ta poljski papež, ta slovanski papež" izkazovati duhovno enotnost krščanske Evrope (Briggs, 1979).

4.8. Poljska kot "vojaška predhodnica" Zahoda

Navkljub vsem prizadevanjem po premoščanju meja in večjem medsebojnem razumevanju pa je velik del poljske emigrantske skupnosti gledal na te in podobne pobude zelo skeptično. Kot izpostavlja Černova (2016, str. 19) se jim je že sama "vizija Poljske kot suverene države srednje velikosti skupaj z ravno tako suverenimi in prijateljskimi Ukrajino, Litvo in Belorusijo zdela svetoskrunska". Poleg tega je Sovjetska zveza delovala kot večni kolos – le malo se jih je zavedalo, da gre za velikana na glinenih nogah. Jasnovidnost Giedroyca in njegovih sodelavcev je postala očitna šele v poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je v Sovjetski zvezi začelo obdobje "glasnosti" in "perestrojke". Avtor tega reformnega procesa, novi generalni sekretar komunistične partije Sovjetske zveze Mihail Sergejevič Gorbačov je šel pri tem tako daleč, da je leta 1987 razglasil formulo "nove miselnosti" po kateri sta "postali osrednji vodili sovjetske zunanje politike dialog in razorožitev, še zlasti jedrska" (Rupnik, 1999, str. 175). Kot da to ne bi bilo dovolj se je kmalu zatem, decembra 1988, v okviru 43. zasedanja Generalne skupščine OZN v New Yorku javno odrekel doktrini Brežnjeva, ko je oznanil, da namerava zmanjšati vojaško prisotnost v zaveznicah Varšavskega pakta in da jim tudi priznava pravico do lastnih notranjepolitičnih rešitev v smislu "deideologizacije meddržavnih odnosov" (Gorbachev, 1998).[221] Na Poljskem je to naslednje leto privedlo najprej do parlamentarnih volitev in zatem do sestave prve nekomunistične vlade

[221] Pri doktrini Leonida Iljiča Brežnjeva je šlo za politiko omejene suverenosti držav članic Varšavskega pakta, kot jo je takratni generalni sekretar Komunistične partije Sovjetske zveze formuliral po praški pomladi leta 1968. Kot izpostavlja Stanič (1981, str. 410) je bila namreč intervencija na Češkoslovaškem "prva povsem čista agresija na suvereno socialistično državo, za katero ni bilo niti formalnega opravičila". Poleg tega je bila to "kolektivna agresija skupine socialističnih držav na tretjo socialistično državo, zaradi katere je bilo potrebno razviti novo doktrino o odnosih med socialističnimi državami, ki vsebuje načelo omejene suverenosti in tako daje teoretično podlago podobnim primerom" (prav tam).

Tadeusza Mazowieckega avgusta 1989. Pri tem so nove demokratične oblasti doživele dve presenečenji. Prvo je bilo to, da Moskva ni posredovala proti njim, temveč je novega predsednika vlade celo povabila na uradni obisk. Še bolj nepričakovane pa so bile grožnje s strani – Bonna.

Zahodnoemški finančni minister Theo Waigel je že takoj ob zmagi Solidarnosti na volitvah junija 1989 postavil pod vprašaj legalnost poljske zahodne meje. Kot v zvezi s tem izpostavlja Cottey (1995, str. 30) se je "zahodnonemška ustava še vedno sklicevala na Nemčijo znotraj njenih meja iz leta 1937, vključno z ozemlji, ki so bila izgubljena v korist Poljske leta 1945". Po sestavi vlade Mazowieckega avgusta 1989 pa je kancler Helmut Kohl celno javno izjavil, da je nemško vprašanje znova na mednarodnem dnevnem redu.[222] Ko je novembra istega leta padel Berlinski zid je Kohl objavil program desetih točk za združitev Nemčije, ki pa niti z besedo ni omenjal meja tako obnovljene države (Snyder, 2003, str. 234). Vse naslednje leto se je zato poljska stran ukvarjala s tem, da bi "nemško vprašanje" ostalo omejeno na Nemčijo in da ne se ne bi razširilo tudi nanjo, kot njeno vzhodno sosedo. Poljska je posledično vztrajala na stališču, da se mora vprašanje poljsko-nemške meje urediti še pred združitvijo, pozicija Nemčije pa je bila, da šele po njej. Marca 1990 je kancler Kohl celo zagrozil, da Nemčija ne bo potrdila obstoječih poljskih meja, če Poljska ne bo pristala na zaščito nemške manjšine in se odpovedala bodočim zahtevam po vojnih reparacijah. Vse to je bila med drugim posledica dejstva, da so bili nemški pregnanci s svojim odkritim ravnšizmom dominantna sila znotraj bavarske CSU, sicer sestrske stranke Kohlove CDU (prav tam, str. 232).

Navedeno v marsičem pojasnjuje paradoks pokomunistične Poljske. Pri rahljanju sovjetske nadvlade v Vzhodni Evropi je namreč poljska družba odigrala pomembno vlogo, upori proti komunistični oblasti v letih 1956, 1970, 1976 in 1980-81 pa so odmevali po vsem svetu (Simon, 1995, str. 41). Zato je bilo pričakovati, da bo poljska stran tudi najbolj zagreta za čim bolj tesne stike z Zahodom in vstop v zahodne strukture. Vendar pa je bila na koncu ravno Poljska najbolj previdna med Višegrajskimi državami glede aspiracij za članstvo v Severnoatlantskem zavezništvu. To se je sicer najprej pripisovalo notranjemu dogovoru, da tudi po prihodu na oblast Solidarnost pusti za določen čas položaj predsednika in ministrstev

[222] Kohlu so bili Poljaki na splošno antipatični, tako kot tudi vrsti drugih vodilnih nemških politikov. Nasprotoval je kakršnemu koli množičnemu poljskemu gibanju, ki bi lahko postavilo pod vprašaj stabilnost, ki je omogočila Zahodni Nemčiji njeno blaginjo. Ferguson (2003, str. 410) tako izpostavlja, da je Kohl še spomladi leta 1985 v pogovoru s francoskim predsednikom Françoisem Mitterrandom dejal: "Morali bomo pomagati Jaruzelskemu. Karkoli bi prišlo za njim bi bilo huje. Poljaki so vedno imeli oči večje od svojih želodcev in ambicije prek svojih zmožnosti".

za notranje in zunanje zadeve v rokah komunistov. Deloma pa naj bi bila to tudi posledica dejstva, da je bila Poljska ključna tranzitna pot za umik Rdeče armade iz Vzhodne Nemčije in da je imela tudi sama precejšnje število sovjetskih enot na svojem ozemlju.

Vendar pa se je ta previdnost nadaljevala tudi po tem, ko je Lech Wałęsa decembra 1990 zamenjal generala Wojciecha Jaruzelskega kot predsednika Poljske. Dejansko je bilo takrat uradno poljsko stališče v prid nevtralnosti in to kar nekaj časa. Spomladi 1991 je Wałęsa celo javno izjavil, da se "Poljska ne ponuja za kandidatko za Nato članstvo" in poudaril, da Varšava želi le tesnejše stike z zavezništvom (Skubiszewski, 1997, str. 127, v Kupiecki, 2001, str. 245)[223]. To stališče je ponovil tudi med svojim prvim obiskom sedeža Nata julija 1991, ko je izpostavil, da je za Poljsko predvsem pomembno "partnerstvo", naslednji mesec pa je možnost poljskega vstopa v zavezništvo celo označil za "neumnost" (Cottey, 1995, str. 37; Gorska, 2010, str. 72). Ta presenetljivi pristop je izhajal iz prepričanja Varšave, da v tistem trenutku potrebuje zaveznika v Moskvi. Čeprav navidez paradoksalno je bilo stališče razumljivo v luči pogajanj leta 1990 v formatu "2+4" o združitvi Nemčije v katere poljska stran navkljub izrecni prošnji kar nekaj časa ni bila vključena, vse do njihove zaključne faze (Roszkowski, 2017, str. 464). Poljska si je posledično želela ohraniti odprta vrata pri "velikem bratu" na Vzhodu do dokončne potrditve svoje zahodne meje: "Varšava se je prav tako čutila dolžno iskati podporo Moskve med pogajanji o nemški združitvi vse dokler ni bila prepričana, da je mejno vprašanje Odra-Nisa rešeno enkrat za vselej" (Asmus, 2002, str. 15).

Vsega tega takratno poljsko vodstvo tudi ni skrivalo. Februarja 1990 je predsednik vlade Mazowiecki na tiskovni konferenci nedvoumno dejal, da bodo sovjetske enote ostale na Poljskem vse dokler ne bo dokončno rešeno "nemško vprašanje" (Likošina, 2012, str. 906). Mesec kasneje pa je v intervjuju za francoski časopis *Le Monde* na poizvedbo o tem, če je naklonjeni ohranitvi sovjetskih čet na Poljskem do sklenitve pogodbe z Nemčijo odgovoril: "Seveda želimo, da se te enote v določenem trenutku vrnejo domov, vendar je res, da so ta vprašanja povezana, in ne želimo rešitve, ki bi za Gorbačova povzročila zaplete" (Mazowiecki, 1990, str. 4).[224] Dejansko je šla Poljska celo tako daleč, da je predlagala naj sovjetske enote ostanejo v bodočem vzhodnem delu združene Nemčije, kar je na delovni ravni

[223] Skubiszewski, K. (1997). *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości: przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993* [Zunanja politika in povrnitev neodvisnosti: govori, izjave, intervjuji 1989-1993]. Varšava: Wydawnictwo Interpress.

[224] Pogovor je bil sicer že na naslovni strani opremljen z naslednjim citatom kot podnaslovom: "Ohranitev kakršne koli dvoumnosti na naših mejah bi pomiritev z Nemčijo onemogočila" (Mazowiecki, 1990, str. 1).

Moskva najprej celo podprla. Na koncu je bila potrebna osebna intervencija Gorbačova, da je bil predlog umaknjen, zaradi česar Snyder (2003, str. 232) tudi ugotavlja: "Več kot leto dni po tem, ko je bila poljska suverenost ponovno vzpostavljena avgusta 1989, so poljski voditelji in poljska javnost izražali večjo bojazen do nemške združitve kot do sovjetske reakcije".

K temu občutku ogroženosti so poleg nemških politikov prispevale tudi nekatere poteze nemških desničarjev, kar je med Poljaki samo še okrepilo strah pred možnim nemškim revanšizmom. V zvezi s tem velja posebej izpostaviti Michaela Kühnena, nekdanjega častnika zahodnonemškega Bundeswehra in enega vodilnih neonacistov, ki se je med drugim odločil izvesti nasilni protest proti vzpostavitvi brezviznega režima s Poljsko. Ta odmevna akcija, ki je potekala pod geslom "Kein Pole kommt nach Deutschland" oz. "Noben Poljak ne pride v Nemčijo", se je zgodila 8. aprila 1991, ko je dobrih sto mladeničev v smučarskih maskah prišlo v Frankfurt na Odri, vzhodnonemško mesto na meji s Poljsko in navkljub prisotnosti policije ob vzklikih "Sieg Heil" na vozila, ki so prečkala mejo, začelo metati kamne (Lee, 2000, str. 251). Ta in podobni dogodki v obmejnih mestih Guben in Görlitz so močno odmevali v poljski javnosti, odrazili pa so se tudi v poljski popularni kulturi.[225]

V tem smislu je verjetno tudi bolj razumljivo, zakaj so lahko sovjetske enote ostale na Poljskem skoraj dve leti dlje kot v drugih državah nekdanjega Varšavskega pakta. Če so Češkoslovaško in Madžarsko zapustile že decembra 1991, so se iz Poljske dokončno poslovile septembra 1993 (Cottey, 1995, str. 36). Poljsko-nemški mejni sporazum, ki sta ga novembra 1990 v Varšavi podpisala zunanja ministra Krzysztof Skubiszewski in Hans-Dietrich Genscher, je namreč nemški Bundestag končno potrdil šele decembra 1991, tako da je v veljavo stopil januarja 1992, ko je prišlo do izmenjave listin o ratifikaciji (Roszkowski, 2017, str. 464). Znova je torej prišlo do praktične manifestacije starega refleksa slovanskih narodov, kadar so soočeni z dejansko ali navidezno grožnjo z Zahoda.

[225] Kultna poljska rockovska skupina Proletaryat (1991) je tako še isto leto predstavila svoj pogled na položaj v naslednjih verzih pesmi "Imamo tisoč let":

Mamy przeszło tysiąc lat,	Imamo tisoč let preteklosti,
Gorzki nasz historii smak.	grenak je okus naše zgodovine.
Niemiec z ruskim dbali by	Nemec in Rus sta poskrbela,
Ciągle nam upuszczać krwi.	da nam je stalno tekla kri.
Europa to nasz dom.	Evropa je naš dom.
Sierp komuny przeciął ją.	Srp komune jo je presekal.
Burdel w środku znowu jest,	Na sredi je znova nered,
Szczeka hitlerowski pies.	bevska hitlerjanski pes.

K spremembi tega položaja sta na koncu botrovala dva dejavnika. Prvi je bil izbruh vojne v bivši Jugoslaviji poleti leta 1991, ki je močno odmeval po celem svetu, v srednji Evropi pa deloval kot opozorilni signal o nevarnostih postkomunističnega sveta. Nekdanji poljski disident in urednik vplivnega časopisa *Gazeta Wyborcza* Adam Michnik (1991, str. 757-758) je tako prišel do zaključka, da je "Jugoslavija zgoščena miniatura cele vrste problemov značilnih za postkomunistične države" in da kot takšna "zveni kot opozorilo vsaki od naših držav in vsakemu narodu". Drugi dejavnik pa je bil poskus državnega udara v Moskvi poleti leta 1991. Čeprav neuspešen, je deloval kot hladen tuš tako na Poljskem, kot tudi v ostalih srednjeevropskih državah. Spomnil jih je namreč, kako ranljivi dejansko so in da nimajo nobenih varnostnih zagotovil, če bi se dogodki v Rusiji razvili v nepredvidljivo smer. Michnik (prav tam, str. 758, 759, 761) je tako prišel do zaključka, da je "konec komunizma pomenil odprtje Pandorine skrinjice", eden od posledičnih izzivov pa je tudi "imperialna psihologija Velikorusov", pri čemer si "ruski nacionalizem lahko nadene obliko imperialne ekspanzije" ali pa ksenofobnega izolacionizma v smislu "Rusija za Ruse". Na Poljskem se je posledično začel vse bolj oblikovati politični konsenz o tem, da vzpostava zgolj partnerskih odnosov z Natom ne more odtehtati garancij, ki jih ponuja polnopravno članstvo. Roszkowski (2017, str. 481) je zato v svojem pregledu zadnjih sto let poljske zgodovine vključil naslednjo opazko: "Na splošno je v letih 1992-1993 v poljski diplomaciji prišlo do evolucije od elastičnega prilagajanja geopolitičnim spremembam, zlasti na Vzhodu, do vse bolj doslednega prizadevanja za vstop v Nato".

Vendar s tem notranja razprava na Poljskem vseeno ni povsem ponehala. To je bila neposredna posledica dejstva, da ji ni bila takoj ponujena roka Zahoda, kjer so imeli med drugim pomisleke glede tempa poljskih notranjih reform. Varšava namreč po zahodnih kriterijih ni imela vzpostavljenega učinkovitega sistema civilnega nadzora nad poljskimi oboroženimi silami. Deloma je bila ta težava povezana s predsednikom Wałęso, ki je imel zelo preprost pogled na to občutljivo vprašanje: glede na to, da je bil izvoljen na svobodnih volitvah in da mu je bila vojska podrejena je bil po njegovem že s tem zagotovljen zadosten civilni nadzor. Vendar pa je obenem tudi vzdrževal in gojil neposredne stike z najvišjimi častniki in na ta način spodkopaval avtoriteto obrambnega ministra, kar je prišlo še posebej do izraza pri tako imenovani aferi Drawsko, ko so septembra 1994 na srečanju s predsednikom kot vrhovnim poveljnikom najvišji častniki izrekli nezaupnico obrambnemu ministru (Simon, 1995, str. 68). Deloma pa so problemi izvirali tudi iz osebnosti generala Tadeusza Wileckega,

načelnika poljskega generalštaba. Wilecki je bil vojak stare šole, po specialnosti tankist, ki je bil odločen zaščititi poljsko vojsko pred zavedenimi civilisti in parlamentarci, ki po njegovem niso razumeli strategije, poljske zgodovine in potreb poljske vojske. Prav tako je bil sumničav do Zahoda in ni verjel v kredibilnost zahodnih varnostnih zagotovil. Zato je pogosto poudarjal, kako se je Poljska že v preteklosti motila, ko je računala na zahodno pomoč, obenem pa poudarjal svojo vizijo: novo srednjeevropsko varnostno konfederacijo pod poljskim vodstvom in sicer od Baltika do Črnega morja, torej nekakšno ponovitev Medmorja. S svojimi stališči je vztrajal vse do marca 1997, ko ga je novi predsednik Aleksander Kwaśniewski umaknil s položaja, tik pred vrhom Nata v Madridu (Betz, 2004, str. 91).

V luči dejstva, da je nekaj mesecev kasneje, julija 1997, poljska stran prejela povabilo v zavezništvo se je poteza izplačala. Vendar pa je veselje v Varšavi nekoliko zmanjšal predhodni vrh Nata, ki je maja potekal v Parizu in kjer je bila podpisana Temeljna listina Nato-Rusija. V očitnem poskusu, da bi svoje odnose z Moskvo postavili na solidne temelje še pred vstopom v Nato novih držav iz srednje Evrope, so stare članice skupaj z rusko stranjo ustanovile Stalni skupni svet Nato-Rusija. Slednji naj bi se sestajal na ravni zunanjih in obrambnim ministrov dvakrat letno in na veleposlaniški ravni vsak mesec enkrat. Iz dokumenta je zato tudi izhajalo, da bo "Rusija ustanovila misijo pri Natu, ki jo bo vodil predstavnik v rangu veleposlanika" (Temeljna listina Nato-Rusija, 1997, str. 8). Poleg tega je ustanovna listina vsebovala frazo, ki so jo ameriški politični svetovalci poimenovali "stavek iz pekla" in ki je požela močne proteste s strani bodočih članic, še posebej Poljakov (Asmus, 2002, str. 196). Šlo je namreč za zagotovilo, da Nato ne predvideva "dodatnega stalnega nameščanja znatnih bojnih sil" na ozemlju novih zaveznic (Temeljna listina Nato-Rusija, 1997, str. 14).

Stare zaveznice so bile sicer odločene iti še korak dlje, kar je postalo očitno leta 2002 ob sprejemu Rimske deklaracije. Šlo je za še bolj ambiciozen dokument, ki je zamenjal Stalni skupni svet s Svetom Nato-Rusija, ki naj bi se sestajal "vsaj enkrat na mesec" na veleposlaniški ravni, kot tudi Pripravljalni odbor na ravni zavezniškega Političnega odbora, ki naj bi imel sestanke "dvakrat mesečno, ali pa tudi pogosteje, če bo potrebno" (Rimska deklaracija, 2002, str. 4). Z drugimi besedami, Rusija je dobila ne le poseben kanal za komunikacijo s članicami Nata, temveč tudi enakovreden sedež za mizo novega skupnega organa in posledično daleč najbolj privilegiran položaj znotraj sedeža Severnoatlantskega zavezništva v primerjavi z drugimi partnerskimi državami. Vendar pa se deklaracija ni

ustavila pri tem. Predvidela je namreč tudi možnost "skupnih mirovnih operacij Nato-Rusija", kot tudi "okrepljeno medvojaško sodelovanje in interoperabilnost skozi okrepljena skupna usposabljanja in vaje" (prav tam, str. 5-6).

Rimska deklaracija je bila sprejeta navkljub zadržkom takratnih novih treh članic zavezništva, vključno s Poljsko. Češkega predsednika Václava Havla je poteza tako vznejevoljila, da je pobudo celo javno kritiziral kot "birokratsko vajo", ki lahko naredi zavezništvo za "ravno tako slabično kot sta OZN in OVSE" (Yusin, 1993, v Pouliot, 2010, str. 214)[226]. Vendar pa je bila ta kritika brez haska. Še več, iz pogovorov, ki jih je Pouliot (2010, str. 110-111) v tistem času opravil na sedežu zavezništva v Bruslju izhaja, da so se stare članice začele pritoževati, da je prihod novih "zavrl sodelovanje Nato-Rusija" in "spremenil naravo zavezništva", zaradi česar morajo novinke "evolvirati", "odrasti in iti prek tega", kot tudi "izkoreniniti trdorokce" v svojih vrstah. Stare članice so tudi zavrnile pripravo načrtov za možno obrambo novih članic, saj takšni scenariji enostavno "niso bil več del vojaškega in strateškega planiranja in razmišljanja", poleg tega pa takrat "ni bilo nobenega načrtovanja na Natu, ki bi Rusijo obravnaval kot nevarnost" (prav tam, str. 99).

Razočaranja so se sicer začela kopičiti tudi na EU strani. Poljska se je namreč leta 2003 znašla na zunanjepolitičnu čistini med "staro Evropo" in ZDA glede vojne v Iraku, kar je privedlo francoskega predsednika Jacquesa Chiraca, da je znamenito izjavil, da je skupaj z drugimi kandidatkami "zamudila odlično priložnost biti tiho" (Roszkowski, 2017, str. 544). Pred svojim članstvom je bila tudi soočena s ponižujočo razpravo o tranzicijskih omejitvah na področju dela, po vstopu leta 2004 pa s pravim malim eksodusom lastnega prebivalstva, še posebej v Veliko Britanijo, Irsko in Švedsko, ki niso uvedle prehodnih obdobij. Kot izpostavlja Samaluk (2016, str. 366) je takrat prišlo do "največjega množičnega izseljevanja aktivnega prebivalstva v poljski zgodovini". Na tem ozadju je tudi nastala knjiga *Neverjetno slovanstvo*, ki jo je znana poljska pisateljica Maria Janion objavila leta 2006 in z njo sprožila široko razpravo s predlogom prezidave poljske nacionalne identitete na starih, slovanskih temeljih, ter potrebi po tem, da Poljaki zadihajo z obema krilama svojih pljuč, torej ne le zahodnim, temveč tudi vzhodnim. Kot je pojasnila, jo je k pisanju tega odmevnega besedila predvsem vzpodbudila negotovost glede prihodnosti Poljske in njene identitete v razširjeni EU: "Minili sta dve leti odkar je napisana velika večina teh besed. Povečal se je pomen – po

[226] Yusin, M. (1993, 10. december). On Eve of Dec. 12 Elections, NATO Gives Yeltsin Unpleasant Surprise. *Izvestia*, Current Digest of the Post-Soviet Press 45(49).

odprtju evropskih trgov dela – pojava izseljevanja iz Poljske, zlasti mladih ljudi. Sredi leta 2006 se govori o odhodu od milijona sto tisoč do dveh milijonov ljudi, okoli 5 odstotkov prebivalstva" (Janion, 2006, str. 330).[227]

Izid knjige je sicer sovpadel z obdobjem, ki ga je zaznamovala delna otoplitev v poljsko-ruskih odnosih. Po zmagi Civilne platforme na državnih volitvah leta 2007 in nastopom Donalda Tuska kot novega predsednika vlade se je namreč Poljska osredotočila na okrepitev svojih stikov z Moskvo. Poteza je sledila šoku, ki ga je jeseni 2005 za poljsko stran predstavljala ustanovitev podjetja Nord Stream AG za izgradnjo morskega plinovoda od Rusije do Nemčije. Takratni poljski obrambni minister je projekt celo označil za "novi pakt Molotov-Ribbentrop" (Kloth, 2006). Tudi sicer je bila poljska jeza usmerjena predvsem proti Nemčiji, saj naj bi njeno delovanje predstavljalo ponoven primer "zahodnega izdajstva".[228] Olje na ogenj je prililo dejstvo, da je Gerhard Schröder že kmalu po zaključku svojega drugega kanclerskega mandata celo prevzel položaj predsednika nadzornega sveta novega podjeta za izgradnjo kontroverznega plinovoda Severni tok (Mancevič, 2013, str. 204-205).

Posledični obrat k Vzhodu se je odražal v dejstvu, da sta že na prehodu v leto 2008 ruska in poljska stran naenkrat uspeli končati spor, ki se je sicer vlekel od novembra 2005: Moskva je namreč umaknila embargo na uvoz poljskega mesa in izdelkov rastlinskega izvora, Varšava pa dvignila veto na začetek pogajanj o novem partnerskem sporazumu med Rusijo in EU (Roth, 2009, str. 10). Prav tako je bil že leta 2007 organiziran Festival ruske kulture na Poljskem, aprila 2008 pa se je na novi sceni moskovskega Bolšoj teatra s koncertom simfoničnih orkestrov obeh držav in v prisotnosti njunih ministrov uradno začelo leto poljske kulture v Rusiji ("Koncert v Boljšom teatre otkril 'Sezon poljskoj kuljturi' v Rosiji", 2008). Ruska stran je ob tem ne le dovolila predstavitev novega poljskega film *Katyń* o množičnem pokolu zajetih poljskih častnikov s strani Sovjetske zveze leta 1940, temveč je tudi

[227] Podobno izkušnjo, čeprav z zamikom, je doživela tudi Slovenija, ki jo je posebej prizadela dolžniška kriza evroobmočja in posledična gospodarska recesija. Kot izpostavlja Dernovšek (2016) se je "število državljanov Slovenije, ki so se odselili v tujino, po letu 2011 podvojilo", pri čemer gre praviloma "za mlade ljudi, stare od 25 do 34 let, od katerih jih ima kar 40 odstotkov višjo ali visokošolsko izobrazbo". Za ta razvoj dogodkov bi zato veljal isti komentar kot za proces izseljevanja izpred stotih let: "Odhajanje z mislijo po boljšem in drugačnem življenju ni bilo lastno samo slovenskemu človeku. Za Slovence pa je pomenilo odliv njihovih moči, njihovo številčno, fizično in intelektualno slabitev" (Drnovšek, 1991, str. 5).

[228] Izjava Radosława Sikorskega, ki je bil v tistem obdobju minister za obrambo, še posebej nazorno priča o tem, da je bila poljsko ogorčenje predvsem uperjeno proti Berlinu in da se je Varšava znova počutila izdano s strani Zahoda: "Posebej smo občutljivi, ko gre za koridorje in ko je vzhodna Evropa obravnavana drugače kot zahodna. To spominja na Locarno in pakt Molotov-Ribbentrop. To je 20. stoletje. . . . Šokirani smo, da bi Nemčija naredila nekaj . . . kar je geopolitično uperjeno proti poljskim interesom" (Kloth, 2006).

omogočila, da je premierna uprizoritev potekala v elitnem Domu kina v Moskvi, v nabito polni dvorani pa je bil celo prisoten posebni odposlanec ruskega predsednika za EU Sergej Vladimirovič Jastržembski (Bielecki, 2008). Dve leti kasneje, aprila 2010, pa je bil film še prikazan na ruski državni televiziji in sicer ob priložnosti uradnega obiska poljskega premierja Tuska, ki se je skupaj s predsednikom ruske vlade Putinom poklonil spominu pomorjenih Poljakov ob 70. obletnici katinskega pokola. Kot izpostavlja Sadecki (2013, str. 195-196) se je bivši poljski veleposlanik v Moskvi Jerzy Bahr tega kasneje spominjal takole:

> Sploh se ne zavedamo, da je bil Wajdin "Katyń", ki je bil prikazan dvakrat na osrednji ruski televiziji, kot zemeljski potres. Nenadoma so se mnogi Rusi spomnili lastnih žrtev, to pa je bilo dotlej potlačeno v zavesti. . . . Če se premier Vladimir Putin pojavi v kraju, kot je Katin in – v času, ko je večina Rusov še vedno prepričana, da je bilo to delo Nemcev – pove, kako je bilo dejansko, to ni vprašanje našega zadoščenja – ker smo že veliko storili kot narod in posamezniki, da zadeva ni šla v pozabo. Za povprečnega Rusa, ki to gleda na državni televiziji, pa so Putinove besede pravi šok.

O globini takratnega obrata v poljsko-ruskih odnosih sicer nazorno priča tudi zaupen dokument, ki ga je leta 2008 za takratnega šefa poljske diplomacije Sikorskega pripravil Jarosław Bratkiewicz, vodja Sektorja za Vzhodno Evropo Ministrstva za zunanje zadeve Republike Poljske. Slednji je namreč v sedem strani dolgem memorandumu z naslovom *Teze o politiki Republike Poljske do Rusije in Ukrajine* zavrnil tri mite o Rusiji, češ da je "večni sovražnik" Poljske, da bo z njo vedno v konfliktu in da ima poljska politika do Rusije naravo igre z ničelno vsoto. Prav tako je izpostavil, da "sodobno Rusijo ne vodi mesijanska ideologija (kot univerzalno razumljeno pravoslavje, panslavizem ali komunistična doktrina), ki bi upravičevala vseevropske ali globalne pretenzije" (Bratkiewicz, 2008, str. 1-2). Po njegovem se mora zato Poljska na Zahodu predvsem profilirati kot konstruktivna poznavalka Vzhoda in nepristranska razlagalka Rusije, da ne bi "pri izvajanju velikega projekta približevanja postsovjetskih držav zahodnemu svetu ostala sama, kot samostojna 'velesila', saj bo potem res naletela na rusko velikodržavniško reakcijo (pod demagoškimi slogani v smislu obrambe 'vzhodnoslovanskih bratov pred poljskim revizionizmom')" (prav tam, str. 6).

Glede na takšna razmišljanja in intenzivnost takratnih poljsko-ruskih stikov se zastavlja vprašanje, kam bi lahko ta medslovanski detant na koncu privedel. Vendar pa se navkljub obetavnemu zagonu ta vzpostavljena dinamika v medsebojnih odnosih ni ohranila, predvsem zaradi zunanjepolitičnih aktivnosti poljskega predsednika Lecha Kaczyńskega. Na poljsko zgodovino in njeno poslanstvo je imel namreč izrazito jagelonski pogled, zaradi česar ni bil le nenaklonjen poglobitvi stikov z Rusijo, temveč si je v brk Moskvi tudi prizadeval za

"prometejsko" širitev zveze Nato na Ukrajino in Gruzijo. To je prišlo najbolj do izraza na vrhu zveze Nato v Bukarešti aprila 2008, ko je Kaczyński skupaj s svojima kolegoma iz Romunije in Litve odigral ključno vlogo pri spremembi besedila že pripravljene deklaracije. Tudi na njegovo vztrajanje je bil namreč vanjo v zadnjem trenutku vključen stavek o tem, da bosta Ukrajina in Gruzija "postali članici Nata" (NATO, 2008). Kot izpostavlja Asmus (2010, str. 133) je šlo za potezo brez primere, saj "Nato nikoli prej ni eksplicitno izjavil, da bo država postala članica". Ta nepričakovani razvoj dogodkov je bil tudi presenečenje za Putina, čigar prihod v Bukarešto naj bi sicer predstavljal pomembno simbolno gesto, saj je bilo to prvič v zgodovini, da se je predsednik Rusije sploh udeležil zavezniškega vrha.[229] V posledični jezi je Ukrajino opisal kot "umetno tvorbo" in državo "katere formacija še ni dokončana" ter opozoril, da veliko njenih delov naseljujejo etnični Rusi, ki so bili samovoljno predani ukrajinski strani pod Stalinom: "Kdo lahko reče, da tam nimamo interesov?" (prav tam, str. 136). Na tiskovni konferenci je še dodal, da lahko vprašanje Nato članstva ogrozi obstoj Ukrajine, saj bo Rusija možnost pojave močnega vojaškega bloka na svojih mejah obravnavala kot neposredno grožnjo svoji varnosti: "Trditve, da ta proces ni uperjen proti Rusiji ne bodo zadostovale. Nacionalna varnost ne temelji na obljubah" (prav tam).

Čez nekaj mesecev, avgusta 2008, je tudi dejansko počilo, vendar ne v Ukrajini, ampak v Gruziji. Več kot 1.000 strani dolgo poročilo o konfliktu, ki ga je leto kasneje za potrebe EU pripravila skupina mednarodnih strokovnjakov pod vodstvom izkušene švicarske diplomatke Heidi Tagliavini (2009, str. 10), že v uvodnem delu izpostavlja, da je bila ne glede na prejšnje napetosti na terenu za izbruh sovražnosti odgovorna gruzijska stran: "V noči s 7. na 8. avgust 2008 je močan gruzijski topniški napad udaril po mestu Chinvali". Tudi Asmus (2010, str. 143) meni, da je Miheil Saakašvili bukareštansko zavezo vzel bolj resno, kot bi jo bil moral, na kar je ameriško stran že dan po zaključenem Nato vrhu opozoril takratni švedski zunanji minister Carl Bildt, ki je bil "zaskrbljen, da si gruzijski predsednik očitno razlaga svoje pogovore z Bushem kot nekakšno utripajočo rumeno luč za vojaško posredovanje, če bodo šle stvari po sedanji poti". Bildt je prav tako izpostavil, da je Saakašviliju v Bukarešti hrvaški

[229] Putinova udeležba naj bi deloma pomirila duhove po tem, ko je decembra 2007 stopil v veljavo njegov dekret o zamrznitvi ruskega izvajanja Pogodbe o konvencionalnih oboroženih silah v Evropi (CFE) in po tem, ko je februarja 2007 na münchenski varnostni konferenci napovedal, da bo Rusija na ameriško postavitev protiraketnega ščita na Poljskem in Češkem odgovorila z veliko cenejšimi, a nič manj učinkovitimi protiukrepi. V Münchnu je sicer izjavil tudi naslednje: "Širitev Nata nima nobene zveze z modernizacijo samega zavezništva ali zagotavljanjem varnosti v Evropi. Nasprotno, predstavlja resno provokacijo, ki zmanjšuje raven medsebojnega zaupanja. In mi imamo pravico vprašati: proti komu je ta širitev uperjena? In kaj se je zgodilo z zagotovili, ki so jih naši zahodni partnerji dali po razpustitvi Varšavskega pakta? Kje so te izjave? Nihče se jih niti ne spomni" (Kremelj, 2007a).

predsednik Stipe Mesić očitno namignil, da bi Gruzija "lahko proučila hrvaški primer Operacije Nevihta", zaradi česar je Šved že takrat začel pojasnjevati Gruzijcu, da je "bojevati se s Srbi nekaj povsem drugega kot bojevati se z Rusi" (prav tam). Vendar pa na koncu niti to niti druga prepričevanja niso zalega. Posledica je bila rusko-gruzijska vojna in izguba petine ozemlja, saj je Rusija že konec avgusta 2008 priznala Južno Osetijo in Abhazijo kot neodvisni državi, pri čemer je s prvo sklenila sporazum o medsebojni pomoči, z drugo pa sporazum o zaščiti državne meje.[230] Prav tako je bila posledica konflikta obsežna vojaška reforma, ki so se je v Moskvi lotili po tem, ko so se zavedli, kako slabo so bili pripravljeni na izziv in kako malo je manjkalo, da se zmaga nad manjšo sosednjo državo ni sprevrgla v boleč poraz ruskega Goljata proti gruzijskemu Davidu.[231] Njene rezultate je leta 2014 okusila Ukrajina.

Za poljsko stran je rusko-gruzijska vojna predstavlja bolečo epizodo. Najprej zato, ker je v posledičnem poskusu diplomatskega angažmaja predsednik Kaczyński moral zaradi varnostnih razmer na terenu s svojim letalom, na katerem so bili z njim še voditelji vseh treh baltskih držav, pristati v azerbajdžanski Gandži in ne gruzijskem Tbilisiju.[232] Drugič pa zato, ker je bilo delovanja Sveta Nato-Rusija navkljub njegovi začasni zamrznitvi že kmalu reaktivirano in sicer na vztrajanje zahodnih zaveznic. Te so aprila 2009 na Vrhu Nata v Strasbourg-Kehlu tudi poskrbele, da je položaj novega generalnega sekretarja zavezništva dobil danski predsednik vlade Rasmussen in ne poljski zunanji minister Sikorski, ki sta ga navkljub njegovi presenetljvi izjavi, da vidi možnost članstva Rusije v Natu "še posebej Nemčija in Francija dojemali kot preveč protiruskega v času, ko si zavezništvo želi obnoviti poškodovane stike z Moskvo" (Jones, 2009). Zahod je v svojih odnosih z Vzhodom očitno hotel malo manj slovanske spontanosti in malo več skandinavske predvidljivosti.

[230] Ironija tega razvoja dogodkov je bila v tem, da se je pri argumentaciji razlogov za priznanje predsednik Medvedjev skliceval na presedan, ki naj bi ga predstavljal primer Kosova, s čimer je ruska stran po svoje legitimirala načelo spreminjanja meja. Beograd tako še danes ni priznal Abhazije in Osetije, medtem ko so zunanji komentatorji že takrat rusko priznanje interpretirali kot "udarec pod pas" lastni zaveznici (Rodins, 2008).
[231] Gruzijske enote bi se za veliki met morale le prevočasno prebiti do vhoda v rokski tunel, ki povezueje Južno s Severno Osetijo in s tem Južni s Severnim Kavkazom. Kot izpostavlja Asmus (2010, str. 179) se je navkljub končni zmagi ruska vojska slabo odrezala, takratni predsednik vlade Putin pa je bil ob začetku operacij "zgrožen nad nesposobnostjo ruskih sil zavzeti Chinvali, okvarami ruskih tankov in druge opreme na poti skozi rokski tunel, kot tudi nad zasedo in ranjenjem zjutraj 9. avgusta poveljnika 58. armade, generala Anatolija Kruljeva".
[232] Čeprav je bil pilot poljskega predsedniškega letala, ki je zavrnil navodilo, da v vojnih razmerah pristane na letališču gruzijske prestolnice, za to odločitev naknadno celo odlikovan, je po mnenju številnih komentatorjev dejstvo, da ga je Kaczyński obtožil nepokorščine, prispevalo k strahu preostale posadke, da ne oporeka poljskemu predsedniku, ko je dve leti kasneje na poti na 70. obletnico katinskega pokola vztrajal, da je treba v megli pristati na slabo opremljenem ruskem vojaškem letališču pri Smolensku (Day, 2008; Davies, 2016). Kopilot v času t.i. "gruzijskega incidenta", Arkadiusz Protasiuk, ki mu je bil tudi neposredno priča, je namreč po njem zamenjal kljubovalnega pilota Grzegorza Pietruczuka in postal novi kapitan predsedniškega letala.

O tem sicer nazorno priča tudi takratna pobuda za resetiranje odnosov z Rusijo nove ameriške administracije predsednika Baracka Obame. Marca 2009 je ameriška zunanja ministrica Hillary Clinton na srečanju z ruskim sogovornikom Lavrovom celo skupaj pritisnila na simbolični gumb, kar naj bi predstavljalo začetek novega obdobja medsebojnega sodelovanja (Landler, 2009). Ameriška stran je sicer kot odgovor na to potezo že čez par mesecev dobila odprto pismo skupine srednjeevropskih politikov. Njegov iniciator ni bil nihče drug kot bivši poljski zunanji minister Adam Rotfeld, objavljeno pa je bilo v poljskem časniku *Gazeta Wyborcza*. Med drugim so se v njem predstavniki srednjeevropskih držav, vključno z dvema bivšima poljskima predsednikoma, Wałęso in Kwaśniewskim, zavzeli za to, da bi se "premislilo delovanje Sveta Nato-Rusija in se vrnilo k praksi, ko so Nato države članice vstopale v dialog z Moskvo z usklajenim stališčem" (Adamkus in drugi, 2009). Vendar pa protest ni imel zaželenega učinka.[233] Decembra 2010 je bila namreč Rusija na vrhu Nata v Lizboni razglašena za njegovo strateško partnerico, maja 2012 je bil samo zavezništvo na svojem vrhu v Chicagu opredeljeno za središče globalnega omrežja varnosti, marca 2013 pa so ZDA po 69 letih iz Evrope umaknile svoj zadnji težki bojni tank tipa M-1 Abrams (Vandiver, 2013).

Poljska sicer navkljub temu razvoju dogodkov ni vrgla puške v koruzo. V očitnem poskusu operacionalizacije doktrine Giedroyca je skupaj s Švedsko poskrbela, da je bila maja 2009 v okviru evropske sosedske politike tudi uradno lansirana pobuda Vzhodnega partnerstva. Njen cilj je bila intenzivacija političnega združevanja in gospodarskega povezovanja EU s šestimi partnerskimi državami in sicer poleg južnokavkaških Armenije, Azerbajdžana in Gruzije, še z vzhodnoevropskimi Belorusijo, Moldavijo in Ukrajino (Lungescu, 2009). Novembra 2013 je ravno v luči priprav na vrh te pobude v Vilni, kjer naj bi bil podpisan pridružitveni sporazum med EU in Ukrajino, prišlo do izbruha protestov v Kijevu, zaradi pomislekov takratnega ukrajinskega predsednika Viktorja Fedoroviča Janukoviča o ekonomski smotrnosti takšnega dogovora (Balmforth, 2013). Nekaj tednov pred tem je sicer Poljska na svojem ozemlju tudi gostila največjo Nato vajo v Evropi po letu 2006, ko jih je zavezništvo zaradi operacije ISAF v Afganistanu začasno nehalo izvajati. Potekala je pod imenom Steadfast Jazz, v svoj demonstracijski del pa je vključila tudi mehanizirano četo elitnega bataljona morske pehote ukrajinskih oboroženih sil (NATO, 2013).

[233] V odzivu na takšen pristop je francoski politolog Jacques Rupnik že leta 2009 povedal naslednje o novinkah v evroatlantskih integracijah: "Nove članice so prinesle svoje travme, svojo zgodovino in svojo izkušnjo življenja v razdeljeni Evropi. Imajo občutek, da sta njihovo izkustvo in bolečina na Zahodu premalo razumljena in priznana. Prinašajo ranjeni spomin preteklosti . . ." (Vidmajer, 2016).

Glede na navedeno zato niti ne preseneča, da je bila na koncu ravno Poljska tista nova država članica, ki je leta 2014, ko je izbruhnila kriza v Ukrajini, zahtevala izredni sklic Severnoatlantskega sveta po 4. členu Washingtonske pogodbe (NATO, 2014a). Ta člen, ki za razliko od bolj znanega 5. člena predvideva politične konzultacije zaveznic je bil sicer v preteklosti uporabljen redko, izključno s strani Turčije, pri čemer praviloma glede vprašanj vezanih na Bližnji vzhod. Vendar pa se poljski aktivizem pri tem ni končal. Že na vrhu zavezništva v Walesu septembra 2014 je namreč poljska stran ponudila, da naslednji vrh gosti v Varšavi in sicer julija 2016. Na njem je bila tudi sprejeta odločitev o vzpostavitvi t.i. okrepljene prednje prisotnosti in posledične napotitve štirih večnacionalnih zavezniških bataljonov v baltske države in na Poljsko.[234] Da bi bila mera polna je bil po spletu okoliščin ravno v tem obdobju vodja predstavništva Nata v Moskvi poljski državljan, ki je posledično nastopal v javnosti in razlagal zavezniške ukrepe ruskim sogovornikom.[235] V še posebej ostri razpravi na glavnem kanalu ruske televizije decembra 2014 na temo konflikta v Donbasu mu je tako eden od ruskih sogovornikov oponesel: "Vi ste Poljak, vi ste rusofob že izvorno!" (Pszczel, 2014). Čeprav je šlo za nekorekten izpad ostaja dejstvo, da je v ključnem trenutku Severnoatlantsko zavezništvo v Rusiji predstavljal zahodni Slovan, ki je bruseljska sporočila ruskim sogovornikom prenašal v sicer tekoči ruščini, ampak z izrazitim poljskim naglasom.[236] Zgodovinsko kolo se je torej znova zavrtelo, Poljska pa tudi na simbolni ravni vrnila k vlogi, ki jo je v preteklosti že imela in sicer – "vojaške predhodnice" Zahoda.

[234] Temeljna listina Nato-Rusija (1997, str. 14) govori o tem, da Nato ne predvideva "dodatnega stalnega nameščanja znatnih bojnih sil" na ozemlju novih zaveznic. Čeprav izraz "znatne bojne sile" ni bil nikoli formalno definiran, je nekako splošno sprejeto, da je bila s tem mišljena omejitev na velikost ene brigade na državo (Alberque, 2016, str. 10). V tem smislu so Natove bataljonske bojne skupine številčno še znotraj tega neuradnega limita. V vsakem primeru pa na zavezniški strani velja prepričanje, ki je bilo tudi zapisano v deklaraciji varšavskega vrha, da je Rusija "prekršila vrednote, načela in zaveze na katerih temeljijo odnosi med Natom in Rusijo" in da so zato sprejete odločitve "popolnoma v skladu z našimi mednarodnimi obveznostmi in ne morejo biti obravnavane kot v nasprotju s Temeljno listino Nato-Rusija" (NATO, 2016a).

[235] Šlo je Roberta Pszczela, poljskega diplomata in bivšega novinarja, ki je bil v obdobju od 2010 do 2017 vodja Informacijskega urada Nata v Moskvi.

[236] Gre za zanimiv primer, ki je delno posledica globalnega nepoznavanja slovanske problematike, pri čemer tudi na Zahodu, kjer očitno še vedno velja stari pregovor "slavica non leguntur", ali slovanskih zadev se ne bere. Drugače si je težko razložiti dejstvo, da so tudi v okviru najstarejšega in najuspešnejšega vojaškega zavezništva v zgodovini spregledali vprašljivost aranžmaja po katerem v kriznem obdobju natovska stališča Rusom razlaga Poljak in to sredi Moskve. Po isti logiki bi na vrhuncu napetosti zahodna sporočila Srbom sredi Beograda razlagal Hrvat, s podobnim psihološkim učinkom na ciljno publiko.

5. ANALIZA SLOVENSKO-RUSKIH ODNOSOV

5.1. Slovani ali Slovenci?

Slovencem slovanska ideja ni tuja. Kot izpostavlja Zajc (2009, str. 32), je ideja slovanstva pravzaprav "neločljivo povezana z razvojem slovenske nacionalne misli". Celo sodobna slovenska državniška ikonografija ima izrazito slovanske korenine. Pri tem ne gre le za grbovno upodobitev gore Triglav, kot se imenuje staroslovanski "bog nad bogovi, silen, strašen in premočen" (Ovsec, 1991, str. 174), temveč tudi za nekdanji obred knežjega ustoličevanja, ki daje "slovenski preteklosti historično-pravni pridih" (Granda, 2014, str. 160). Ta obred bi se namreč dalo zlahka interpretirati kot tipičen primer staroslovanske demokratične prakse, ki so jo med drugim poznali tudi v Novgorodu. Celo Pokrovski (1920, str. 35) – ta korifeja sovjetskega zgodovinopisja, ki zlepa ni našel lepe besede za predrevolucijsko Rusijo – je priznaval, da so tam svojega "posadnika" izbirali in umeščali na prestol enaki med enakimi: "Dejansko je bil [Novgorod] republika".[237] V tem kontekstu tudi vprašanje izvora in vloge kosezov postane manj zagonetno, saj gre najverjetneje za "družinike", se pravi člane tradicionalnega oboroženega spremstva slovanskega vladarja.[238] Sicer pa tudi *Pripoved o minulih letih*, to najstarejše in najpomembnejše ohranjeno letopisno besedilo Vzhodnih Slovanov iz 12. stoletja, omenja Karantance oz. "Horutance" kot enega od slovanskih ljudstev, ki so se "raztepla po svetu" po tem, ko je Bog ljudem zmešal jezike.[239] O tem, kako je bil slovanski poganski panteon še kako prisoten med Slovenci, pa je nazorno prikazal Mikhailov (1997, str. 92), ki je ostanke glavnega staroslovanskega mita, spopad nebeškega boga Peruna s htonskim božanstvom Velesom, našel v legendah in pripovedkah o gromovniku Kresniku.

[237] Ceremonija knežjega ustoličevanja se sicer v Sloveniji praviloma obravnava kot izvirno slovenska. Grafenauer (1979b, str. 118) v *Zgodovini Slovencev* tako zatrjuje: "Vse do zač. 15. st. je bil nastop koroškega vojvode zvezan z obredom, kakršnega takratna Evropa ni poznala".

[238] Štih (1996, str. 41) v *Slovenski zgodovini* tako ugotavlja: "Neposreden stik kosezov s karantanskim/koroškim knezom/vojvodo in njihova povezava z vojaško službo dela teorijo o kosezih kot družini (tj. vojaškem spremstvu) karantanskega kneza vsekakor za zelo atraktivno in sprejemljvo". Izraz sicer izvira iz staroslovanske besede "drug", ki označuje prijatelja, kar pomeni, da je šlo pri "družini" za tovarišijo oz. bratovščino.

[239] V slovenskem prevodu Aljaža Glaserja se uvodni del tega kanoničnega besedila glasi takole: "Po porušenju stolpa in razdelitvi ljudstev so Semovi sinovi zavzeli vzhodne, sinovi Hama pa južne dežele. Jafetovi sinovi so zavzeli zahod in severne dežele. Iz teh dvainsedemdesetih ljudstev je izšlo tudi slovansko ljudstvo, in sicer iz Jafetovega plemena – tako imenovani Noriki, ki so Slovani. Dolgo zatem so se Slovani naselili ob Donavi, kjer sta sedaj ogrska in bolgarska dežela. Ti Slovani so se raztepli po svetu in si nadeli imena po krajih, kjer so se naselili. Tako so se nekateri naselili ob reki Moravi in se poimenovali Moravani, drugi pa so se poimenovali Čehi. Tudi naslednji so Slovani: Beli Hrvati, Srbi in Karantanci" (Nestor, 2015, str. 9).

Leta 1414 je bil kot zadnji po starodavni navadi v slovenskem jeziku slovesno umeščen za koroškega vojvodo habsburžan Ernest Železni (Krese, 1990, str. 134). Vendar pa s tem zavedanje o povezanosti Slovencev z ostalim slovanskim svetom ni zamrlo, prej nasprotno. Sigismund Herberstein, znameniti habsburški diplomat, tako že v predgovoru svojih znamenitih zapiskov o mirovnih misijah pri velikem knezu Vasiliju III. v letih 1517 in 1526 izpostavlja, da se je "moskovskim zadevam" posvetil tudi zaradi znanja "slovanščine" oz. "slovenščine".[240] Kot pojasnjuje v svojih spominih se jo je naučil v rodni Vipavi in to navkljub zbadanju svojih vrstnikov, da je zaradi tega "Sclaf" in "Khadrotz".[241] Po Jazbecu (2010, str. 139) to priča o "prisotnosti slovanske dimenzije v slovenski diplomaciji že od samega začetka". Sicer pa je Herbersteinov sodobnik, veliki slovenski reformator Primož Trubar, slovanskost Slovencev prav tako jemal za samoumevno, pri čemer celo do te mere, da pri njegovem delu "nejasno ostaja, kdaj gre za Slovence in kdaj za Slovane, kdaj za ožji slovenski in kdaj za širši slovanski prostor" (Rajšp, 2010, str. 120). Zato niti ne preseneča trditev patra Stanislava Škrabca, enega najpomembnejših in najprodornejših slovenskih jezikoslovcev, da se je etnonim "Slovenci" vse do začetka 19. stoletja v bistvu uporabljal kot sopomenka za "Slovane" (Müller, 2003, str. 21).

Prvi, ki je bolj jasno zakoličil razliko med Slovenci in ostalimi Slovani, je bil Anton Tomaž Linhart. Ta pionir med slovenskimi zgodovinarji in dramatiki je v svojem *Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* iz konca 18. stoletja prvič definiral etnično enotnost "Slovanov v Notranji Avstriji", t.j. Kranjcev, Vindov in Slovencev na Koroškem in južnem Štajerskem. Kot je izpostavil Zwitter (1957, str. 9): "Tako odločne in jasne teze, da

[240] Originalni izraz v latinščini, ki ga je Herberstein (2007, str. 15) uporabil ob izidu svoje knjige na Dunaju leta 1549 je bil "linguae Slavonicae", kar pomeni "slovanski jezik": "Res vero Moscoviticas multo interiores, ac cognitioni istius aetatis non ita obvias, praetuli, easque describere aggressus sum, maxime duabus rebus fretus, perquirendi scilicet diligentia, ac linguae Slavonicae peritia, quae magnum mihi adiumentum ad hoc qualecunque scripti genus attulerunt". Vendar pa je Ludovik Modest Golia, ki je leta 1951 prvič prevedel *Moskovske zapiske* v slovenščino, to vseeno tolmačil kot "slovenski jezik": "Zato sem dal prednost moskovskim zadevam, ki so bile do sedaj zavite še v temo in jih sodobniki še malo poznajo. Tega pisanja sem se mogel lotiti zlasti zaradi dveh stvari: prvič, ker sem vse pazljivo preiskal, in drugič, zaradi znanja slovenskega jezika, ki mi je bil pri tem delu v veliko pomoč" (Herberstein, 2001, str. 5).

[241] Svojo avtobiografijo je Herberstein (1855, str. 70) napisal v nemščini, pri čemer je v tem primeru za jezik, ki se ga je naučil v domači Vipavi, uporabil izraz "Windisch": "Da zw Wippach hab ich Teutsch vnnd Windisch, baid Sprachen gelernnet. Die Windisch hat mir vill muee in meiner Jugenndt gemacht. Vill zuenamen muessen hören: 'Sclaf', 'Khadrotz' vnnd dergleichen. Dannocht hat mich niembt von der Sprach abtreiben mugen, des mir hernach in vill sachen genutzt hat". Müller (2003, str. 33) je to prevedel kot "slovenščino": "Tu v Vipavi sem se učil obeh jezikov, nemščine in slovenščine. Slovenščina me je v mladosti stala veliko truda. Veliko vzdevkov sem moral slišati: 'Sklaf!', 'Khadrotz!' in podobne. Vendar me od tega jezika, ki mi je pozneje bil v marsičem koristen, ni mogel nihče odvrniti". Navkljub temu pa Müller (prav tam, str. 35) sam opozarja, da Herbersteinova pisna zapuščina priča o tem, da je imel za "Windische" in "Slauische" prav vse Slovane, brez razlike. Besedo "Khadrotz" Zajčeva (2010, str. 20) sicer razlaga kot "žlobudrač", Skalovič (1882, str. 1) pa kot "Korošec".

živi na tem ozemlju en sam narod, in antiteze med nacionalno zgodovino in zgodovino posameznih dežel dotlej ne poznamo". Vendar pa se Linharta ne glede na to pogosto označuje tudi za prvega avstroslavista. Ob poudarjanju slovenskih posebnosti namreč ni pozabil izpostavljati tudi slovanskega vidika. Tako je v drugem zvezku *Poskusa* že leta 1791 posebej opozoril na slavno preteklost Slovanov in njihovo razširjenost, zaradi česar si "noben narod ne zasluži tolike pozornosti zgodovinarja, filozofa in državnika kakor slovanski" (Linhart, 1981, str. 171). Prav tako je opozoril, da bi se Avstrija tako kot Rusija morala imenovati slovanska država, saj Slovani predstavljajo večino njenega prebivalstva in izjemen potencial, ki ga je treba razviti in izkorisiti (prav tam). To je pa tudi osrednja misel avstroslavizma, po kateri bi Avstrija morala Slovane ne le priznavati kot enakopravne deležnike v državi, temveč jim tudi omogočiti "samostojen in nemoten nacionalni, kulturni, politični in gospodarski razvoj" (Gantar Godina, 1994, str. 10). Kot poudarja Lenček (1982, str. 43) je Linhartovo tezo leta 1808 ponovil slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar, leta 1826 slovaški filolog Pavol Jozef Šafárik in leta 1836 pobudnik ideje slovanske vzajemnosti Ján Kollár.[242] Slednji je šel po Maxwellu (2008, str. 6) celo tako daleč, da v svojem kanoničnem delu "ni omenil niti enega sodobnega politika ali monarha, je pa navedel štiri slovenske slovničarje in folkloriste".[243]

Linhart sicer ni bil osamljen med slovenskimi izobraženci v svojih razmišljanjih o slovanstvu, le da so drugi bolj poudarjali sorodnost Slovencev z Rusi. Že narodni buditelj in šolnik Blaž Kumerdej (1779, v Kidrič, 1930, str. 38) je na srečanju članov slovensko-filološke akademije leta 1779 v Ljubljani izjavil: "Narod, iz katerega izhajamo, je najbolj zaničevan v tako imenovanem olikanem svetu, le presijajna dela naših rodnih bratov Rusov morejo to

[242] Gantar Godina (1998, str. 111) glede tega opozarja, da Linhartova "razmišljanja o slovanski Avstriji pred letom 1792 sicer niso bila znana, saj je cenzor črtal Linhartov poziv cesarju, naj v večji meri upošteva slovanske narode, a bi lahko bila temelj kasnejšemu Palackýjevemu razumevanju slovanske vzajemnosti, t.i. avstroslavizmu". Vendar pa Kollár (2008, str. 78) vseeno izrecno omenja Linharta že v uvodnem delu svoje znane razprave *O literarni vzajemnosti med različnimi plemeni in narečji slovanskega naroda* in pri tem tudi izrecno navaja njegovo izjavo o Avstriji kot slovanski državi. Pri tem je zanimivo, da ima"Nemca" Linharta za preveč radikalnega pri njegovem načinu izpostavljanja pomena Slovanov znotraj Avstrije in mu za boljši zgled postavi "Slovana" Kopitarja, ki naj bi isto povedal z "več plemenitosti in skromne razumnosti" v uvodu svoje slovnice, ko je zapisal naslednje: "Slovanski podaniki avstrijskega cesarja imajo skupno pravico do pomirjujočega in poživljajočega vladarskega sonca. Od 20 milijonov, kolikor jih živi pod tem blagim žezlom, jih je 13 Slovanov, ostalih 7 pa Nemcev, Madžarov, Židov, in tako naprej" (prav tam, str. 75-76). Takšen zadržan pristop je sicer povsem v skladu s Kollárjevim konceptom "literarne vzajemnosti", ki ni imel izrazitega političnega značaja, saj se je predvsem zavzemal za zbližanje slovanskih narodov na področju kulture.

[243] Gre za Jerneja Kopitarja, Petra Dajnka, Franca Metelka in Antona Murka, ki jih Kollár (2008, str. 132) omenja kot avtorje izvrstnih pravopisov in slovarjev o "koroščini", ki jih je vsekakor treba vključiti v javne in zasebne slovanske knjižnice. Kollár (prav tam, str. 132, 110-111) sicer omenja še avtorja "vindišarskega" slovarja Urbana Jarnika, kot tudi "Kranjca-Slovenca" Franceta Prešerna, čigar poezija naj bi – tako kot tista izpod peres Čeha Karla Vinařickýja, Slovaka Ján Hollýja in Poljaka Jana Kochanowskega – v praksi dokazovala, da "slovanski jezik prav tako osredotoča v sebi na skoraj čudežen način metriko starih in sodobnih jezikov".

zaničevanje nekoliko zadrževati".[244] Verjetno si je tudi zato prizadeval, da bi pripravil slovnico vseslovanskega jezika, čeprav neuspešno. Je pa zato Valentinu Vodniku uspelo izdati slovensko slovnico, prvo po tisti od Adama Bohoriča iz 16. stoletja, v kateri se je namerno naslonil na slovnične izraze ruskih jezikoslovcev Maksima Gerasimoviča Smotrickega in Mihaila Vasiljeviča Lomonosova. V pravilnost poteze ga je vodilo prepričanje o podobnosti slovenščine z ruščino in o čistosti slednje: "Moškovitarji so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile, inu iz navade peršle" (Čurkina, 1995, str. 9).

Največ sta sicer v tistem obdobju za dvig zavedanja o ostalem slovanskem svetu na splošno in o Rusih posebej naredila dva dogodka, ki sta bila povezana s takratnimi napoleonskimi vojnami. Prvi je bil prehod leta 1799 čez slovenske dežele armade ruskega vojskovodje Aleksandra Vasiljeviča Suvorova, na poti v Italijo. Drugi pa je bil Ljubljanski kongres leta 1821, ko se je v slovenskem glavnem mestu kovala politika Svete alianse do ponapoleonovskih revolucionarnih nemirov, pri čemer ob nekajmesečni prisotnosti ruskega carja Aleksandra I. Glede prvega dogodka je že Vodnik (1799, str. 2) kot urednik takratnega osrednjega slovenskega časopisa vzhičeno zapisal: "Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po sveti imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti le tim se imamo bližati, kaderkol hočemo".[245] Ob tem je tudi razvil tezo o etnični povezanosti med obema "slovenskima" narodoma, med "Kranjci" in Rusi.[246] V zvezi z drugo zgodovinsko epizodo pa je slovenski liberalec Ferdinand Lev Tuma med I. svetovno vojno na rusko zunanje ministrstvo naslovil poročilo o Ljubljanskem kongresu v katerem je izpostavil, da je bil Aleksander I. na njem "najbolj popularna osebnost" med Slovenci, pri čemer je "njegova popularnost izhajala samo iz tega, da je bil slovanske krvi" (Čurkina, 2017, str. 92).

Dovzetnost za Slovence so v tistem obdobju začeli vse bolj izkazovati tudi na ruski strani. To še posebej velja za izobražence, kar je bila med drugim posledica dejstva, da so bile leta 1835

[244] Kumerdej, B. (1779, 28. maj). *Versuch über die krainerische Rechtschreibung, den Mitgliedern der Akademie der Operosorum Labacensium zur Beurtheilung vorgelegt* [Poskus kranjskega pravopisa, predložen članom Akademijo ljubljanskih operozov v obravnavo]. Ms. 356 Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

[245] Gre za *Lublanske novize* z dne 29. junija 1799: "Ena nova perkasſen je sa naſ krajnze, de ſo Ruſi naſhi ſtari bratje perſhli naſ ne li obiſkat, temuzh tudi pred ſovrashnikam branit. Pred poldrugi tavshent lętmi ſo pervi Slovęnzi v' tę naſhe Kraje perſhli, oni ſo bili od Ruſov inu drugih ſlovęnzov roda; od tiga pride raslozhik, sakaj mi lahko saſtopimo ruſovſki jesik; oni ſo namrezh ſlovenzi, inu Korenina, od katire ſo naſhi ozhaki rojeni. Dalezh uni kraj Donave ſo ſe saredili, inu pozhaſi leſem ſtęgvali, dokler je nar krajni rod na kraj laſhke deshele perderl, inu tukaj ſe naſelil, ter deshelo imenval Krajno" (Vodnik, 1799, str. 1-2).

[246] Po Kreftu (1958, str. 92) je Vodnik "s temi besedami že izpovedal v bistvu vse ideologije slovenskih panslovanov in rusofilov v 19. stoletju, ki so obstoj in napredek slovenskega naroda in njegove kulture tesno povezovali z usodo ruskega naroda". Podobno meni Lukšič (2019, str. 25): "Vodnik je preusmeril slovensko orientacijo z izrazito prozahodne tudi na vzhodno in utemeljil rusofilstvo".

v skladu z novim visokošolskim statutom na ruskih univerzah ustanovljene katedre za zgodovino in književnost slovanskih narodov (Čurkina, 1995, str. 45). Med prvimi slavisti carske Rusije je bil sicer Jurij Ivanovič Venelin, zakarpatski Ukrajinec, ki je leta 1823 še kot univerzitetni študent v takrat avstrijskem Lvovu emigriral v Moskvo, kjer se je pod mentorstvom zgodovinarja Pogodina posvetil proučevanju slovanskih narodov. Že leta 1829 je tako objavil prelomno knjigo *Starodavni in današnji Bolgari v njihovem političnem, narodopisnem, zgodovinskem in verskem odnosu do Rusov*, ki je odigrala pomembno vlogo v bolgarskem narodnem prerodu.[247] Zatem se je posvetil Slovencem, o katerih je izdal knjigo z naslovom *Starodavni in današnji Sloveni v njihovem političnem, narodopisnem, zgodovinskem in verskem odnosu do Rusov*. V njej je Venelin (1841, str. 1) že uvodoma zapisal, da izraz "Sloveni" uporablja za prebivalce spodnjega dela Štajerske in Koroške ter dveh grofij Ogrske, ki sebe sicer kličejo "Slowentzi", in za prebivalce, Kranjske, ki sebe imenujejo "Kraintzi", saj "jezik in teh in drugih tvori eno in isto narečje".[248] Na podlagi tega etnonima pa je izpeljal naslednji zaključek: "Če bi bilo v sedanjem letu 1834 potrebno oklicati del omenjenih dežel in samo Ilirsko kraljestvo po imenu njihovih prebivalcev, potem bi jih morali imenovati *Slovenija*, Slowenenland, la Slovenie" (Venelin, 1841, str. 2). Kot izpostavlja Čurkina (1995, str. 42), to pomeni da je "ravno Venelin prvi vpeljal v literaturo pojem 'Slovenija'", ki ga je na slovenski strani Jovan Vesel-Koseski prvič zapisal šele slabo desetletje kasneje, v odi "Slovenija caru Ferdinandu", ki je izšla v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* ob priložnosti obiska avstrijskega cesarja v Ljubljano.

V luči navedenega je po svoje ironično, da so v začetku 19. stoletja Slovenci spoznali, da slovanska ideja za njih lahko predstavlja tudi dvorezen meč. Po eni strani je večala samozavest s poudarjanjem moči Slovanov, po drugi pa predstavljala nevarnost raztopitve v

[247] Kot izpostavlja Čurkina (1995, str. 41-42) je Venelinova knjiga "eno prvih del o zgodovini Bolgarov", pri čemer je napisana "z veliko ljubeznijo do bolgarskega naroda, in ker obuja blesteče obdobje njegove zgodovine, je postala pomemben argument v rokah bolgarskih prosvetiteljev v njihovim boju za pravico Bolgarov do nacionalnega obstoja in do lastne nacionalne kulture".

[248] Venelinova knjiga je bila leta 2009 izdana tudi v slovenščini, pri čemer se v svojem prevodu Ana Brvar konsistentno izogiba izrazu "Sloveni", ki ga praviloma tolmači kot "Slovenci". Čeprav po svoje razumljiva, pa poteza včasih zamegli avtorjev način razmišljanja, kot na primer v naslednjem stavku: "Drugo območje Slovenije sestavljajo Slovaki v severo-zahodni Ogrski" (Venelin, 2009, str. 31). Lastni prevod tega dela originalnega besedila v ruščini namreč zveni takole: "Drugo vejo Slovenov sestavljajo *Slovaki* v severo-zahodni Ogrski" (Venelin, 1841, str. 1). Kot Ukrajinca po rodu je Venelina sicer fasciniralo ime osrednje slovenske dežele, Kranjske. V zvezi s tem Čurkina (1995, str. 42) izpostavlja, da je že v svoji knjigi o Bolgarih zapisal, da je "ime Sloveni pripadalo vedno izključno samo enemu slovanskemu plemenu – Panoncem in Italoukrajincem". S tem zadnjim izrazom je ciljal na slovenske Kranjce, ki naj bi svoje ime uporabljali "v popolnoma istem smislu, v kakršnem se ne le en Rusin imenuje *Ukrajinec*", torej kot prebivalci mejnega območja: "Prav tako so tudi južni Sloveni, ki so se po eni strani približali Italijanom, po drugi pa Arnavtom, poimenovali svojo obmejno deželo *Krajno*, ali *Ukrajino*" (Venelin, 1841, str. 2).

slovanskem morju. To je bila predvsem nepričakovana posledica Kollárjeve teze o razkroju prej enotnega slovanskega jezika na množico govoric in posledični potrebi po povečanju slovanske vzajemnosti z uporabo samo štirih narečij za intelektualno občevanje, t.j. ruščine, poljščine, "čehoslovaščine" in "ilirščine". O nevarnosti te podmene najbolj nazorno priča primer Stanka Vraza, nadebudnega prleškega pesnika, ki se je iz prvega štajerskega sodelavca *Kranjske čbelice* na koncu prelevil v štokavskega "Ilirca". Kot poudarja Jež (2015, str. 190), je Vraz do te jezikovne metamorfoze prišel tudi "ob nekritičnem povzemanju Kollárjevih pogledov" in v upanju, da "bo nemara ravno on tisti, ki mu bi hotel Kollár priznati panslovanski primat na tem [južnoslovanskem] območju". To bi mu tudi omogočilo, da bi "razničil Kollárjev očitek, češ da slovenski Štajer še ni rodil zvestega Slovana" (Slodnjak, 2013a). V četrtem delu svoje epske pesnitve, ki se dogaja v slovanskih nebesih, je namreč Kollár izpostavil Štajersko, Koroško in Šlezijo kot tiste slovanske dežele, ki še niso aktivno prispevale k slovanski vzajemnosti in preporodu.[249]

Takšnemu odnosu do Slovencev in slovenščine se je najbolj odločno in javno postavil po robu France Prešeren, danes kanoniziran kot največji slovenski pesnik. Do tega odklonilnega stališča je sicer prišel postopoma. O tem nazorno priča njegov veliki opus *Krst pri Savici*, ki ga je dokončal leta 1836 in v katerem mitološki staroslovenski junak Črtomir v znamenitem monologu z linhartovskim ponosom izjavi: "*Največ svetá otrokom sliši Slave*" (Prešeren, 1986, str. 143). Po Kosu (1991, str. 19) je poudarek na "slavni slovanski preteklosti, moči in svobodi" v uvodu tega slovenskega nacionalnega epa oprt ravno na Kollárjevo pesnitev *Slave hči* s katero je slednji sploh začel širiti svoje ideje. Še preden je namreč leta 1836 objavil

[249] To je 528. sonet celotne pesnitve oz. 129. sonet njene IV. knjige "Lethe", kjer Kollár (1862, str. 281) polaga naslednje besede v usta Slavine hčere Mine:

Tu též stála velká květohrázná,	Tu je bil tudi veliki cvetlični vrt,
zamknutá však ještě zahrada,	ampak vrt je bil zakljenjen,
přišel strážce, klíč mi oddada;	pride stražar, ključ mi da,
vejdu, bázeň pronikne mne mrázná,	vstopim, strah me prepoji leden.
neb co vidím? Místa, ale prázná,	ali kaj vidim? Mesta, vendar prazna,
stolic, věnců, slastí hromada,	stoli, venci, sladkosti grmada,
a nic lidu, žádná osada!	a nobenih ljudi, naselbine nobene!
Jak to? mluvím slova sobě tázná:	Kako to? rečem besede sam sebi:
Vtom mi padne v oči psaná hezko	Takrat mi padejo v oči lepo napisane
tablice, kde čítám bolavě	tablice, kjer berem z bolečino
jména: Štyrsko, Korytansko, Slezko;	imena: Štajerska, Korotan, Šlezija.
aha! myslím, odtud neposláno	aha! si mislim, od tod ni poslano
ještě nikoho sem ku Slávě,	še nikogar semkaj k Slavi,
ač jim dávno místa přichystáno.	čeprav imajo zdavnaj mesto pripravljeno.

odmevni spis *O literarni vzajemnosti*, je leta 1825 predstavil prvo verzijo svoje veličastne pesmi, takrat še v 150 spevih, ki jo je v močno dopolnjeni in tudi najbolj vplivni izdaji leta 1832 že razširil na "več kot 600 sonetov" (Jež, 2015, str. 191-193). Kot izpostavlja Kresnikova (2010, str. 48) je bila slednja med slovenskim izobraženci tako zelo popularna, da je Prešeren ravno zato uporabljal izraze kot sta "otroci Slave" in "Slava", pri katerih gre dejansko za kollárjevske skovanke.

Vendar pa se je v naslednjih letih Prešernovo navdušenje za medslovansko sodelovanje ohladilo. K temu je močno prispeval njegov spor z vse bolj prohrvaškim Vrazom, odhod slednjega v Zagreb in posledična ilirska propaganda med kranjsko dijaško mladino, kar je "med 1839 in 1843 resno ogrožalo ne samo razvoj, temveč tudi obstanek slovenske književnosti" (Slodnjak, 2013b). Prešeren se je zato leta 1845 zelo neposredno odzval na izid Vrazove pesniške zbirke *Gusle i tambura*, v kateri je slednji kar dvajset strani porabil samo za navajanje predplačnikov. V zdaj že legendarnem epigramu mu je Prešeren (1986, str. 102) posledično oponosel, da je postal "Slovéncev uskok" in "naróbe Katón" samo zato, ker je lačen "sláve" in "blagá". Še bolj ostro pa se je takrat odločil reagirati na idejo slovanske vzajemnosti kot jo je zagovarjal Kollár in kot so jo prevzeli propagatorji ilirskega gibanja. V zabavljivem napisu "Bahači četvero bolj množnih Slave rodov" je Prešeren (prav tam) namreč dal nedvoumno vedeti, kaj si misli o tem, da naj bi obstajali samo štirje slovanski izobraženi dialekti ter pri tem poleg "ilirščine" ošvrknil še ruščino:

> Čeh, Polják in llir, Rus svój 'zobraziti jezik,
> njih le mogóčni ga rod íma pravico pisát';
> Beli Hrovàt, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovenci ne drugi,
> tem gre, Slave pesòm, lájati, tace lizát'.

Zavračanje Kollárjevih tez je torej pomenilo tako distanciranje od prizadevanj Ljudevita Gaja, da hrvaško kajkavsko narečje podredi štokavščini, kot tudi od stališča ruskih slovanofilov, ki so v svoji materinščini videli naravni vseslovanski esperanto.

Oba epigrama sta bila leta 1846 vključena v Prešernovo pesniško zbirko *Poezije*. O njej je hrvaški pesnik Vladimir Nazor stoletje kasneje rekel tole Josipu Vidmarju (1984, str. 133): "Pomislite, kaj lahko povzroči takale knjižica pesmi. Tale je ustvarila slovenski narod. Brez nje ga ne bi bilo".[250] Izjava je sicer laskava, vendar je treba upoštevati, da Prešeren ni deloval v vakuumu – negativen odnos do ilirizma je bil tudi sicer značilen za takratno Kranjsko. Janez

[250] Nazorjeva izjava je predstavljala reakcijo na žepno izdajo Prešernovih *Poezij*, ki mu jo je Vidmar ponosno pokazal ob robu zasedanja AVNOJ-a v bosanskem Jajcu jeseni 1943 (Smolej, 1972, str. 100).

Bleiweis, ki je imel v tistem času že status nekakšnega vodje slovenskega narodnega gibanja, je tako govoril o "luninem jeziku", ki da ga hočejo ustvariti panslavistični in ilirski ideologi (Sperans, 1939, str. 110). Podobno zadržan je bil jezikoslovec Jernej Kopitar, ki je bil sicer trn v peti Prešernu in njegovemu krogu. Vendar pa je v skladu s svojo karantansko-panonsko teorijo o izvoru stare cerkvene slovanščine kajkavske Hrvate smatral za Slovence (Vidmar, 2010, str. 200).

Vseeno pa Prešeren ni šel tako daleč, da bi se slovanstvu povsem odrekel. To je razvidno tudi iz besedila *Zdravljice*, ki jo je napisal leta 1844 in dopolnjeval vse do objave leta 1847, saj je v njej četrta kitica posebej posvečena edinosti, sreči in spravi med Slovani: "Otrók, kar ima Slava, vsi naj si v róke sežejo" (Prešeren, 1986, str. 21). Zwitter (1962, str. 75) je mnenja, da v tem primeru "pesnik Prešeren izraža svoje ideje o bodoči slovanski federaciji verjetno pod vplivom idej poljske emigracije". Gre za prijateljstvo z Emilom Korytkom, poljskim revolucionarjem iz Lvova, ki so ga avstrijske oblasti leta 1837 za kazen internirale v Ljubljani, kjer je Prešerna naučil poljsko in navdušil za Mickiewicza, še posebej za njegovo *Knjige poljskega naroda*, tem katekizmom poljske revolucije.[251] Mogoče je tudi zato Prešeren leta 1841, ko se je v Ljubljani spoprijateljil z ruskim znanstvenikom Izmailom Ivanovičem Sreznjevskim, sicer utemeljiteljem sodobne slavistike, odklonil povabilo slednjega, da se preseli v Rusijo in zaposli v moskovski državni knjižnici. Kot pravi Slodnjak (2013b): "Ruski carizem ga gotovo ni mikal". Je pa zato svoje simpatije do ruskega znanca kot Slovana izkazal z naslednjim prisrčnim spominskim zapisom, ki med drugim priča tudi o Prešernovem (1986, str. 220-221) sinkretičnem pojmovanju izrazov "slovensko" in "slovansko":

> Si slovénskega rodú,
> te ne prašam kam, čemú,
> kadar boš prišel domú,
> sin neumrjoče Sláve,
> spomni bratov se krog Save!

V tem smislu tudi ne preseneča, da so se leta 1848 Slovenci udeležili prvega Slovanskega kongresa v Pragi, pa čeprav z najmanjšo delegacijo. Slednja je bila sicer osredotočena na zelo

[251] Gre za zelo čustveno delo, v katerem je ruski car med drugim predstavljen za največjega despota po rimskih cesarjih. Zaradi tega, kot tudi vrste podobnih protiruskih izjav, je Kollár v dopolnjeni verziji *Slave hčere* Mickiewicza postavil v slovanski pekel. Gre za 538. sonet pesnitve oz. 6. sonet njene V. knjige "Acheron" v katerem pri naštevanju izdajalcev in sovražnikov slovanstva, ki zdaj trpijo večno kazen, Kollár (1862, str. 289) omeni tudi, da se jim je iz Pariza pridružil "tisti poljski nevzajemnež" ("ten nevzájemník polský"). Mickiewicz mu ni ostal dolžan. V svojih predavanjih na Francoskem kolegiju je namreč skritiziral Kollárjevo apologetstvo do carske Rusije in ga obtožil, da uteleša češko slavofilstvo. Kot ugotavlja Krejči (1955, str. 151): "Glavna razlika je v tem, da Kollár postavlja slovansko enotnost pred individualnostjo posameznega naroda in ne kaže zanimanja za poljsko borbo proti carizmu".

konkretna vprašanja. Šlo je predvsem za jezikovna pričakovanja, željo po slovenski univerzi in pobudo za Zedinjeno Slovenijo (Cvirn, 2000, str. 134). Te zahteve so bile na koncu sprejete v osnutek spomenice avstrijskemu cesarju, čeprav ne brez težav. Kot izpostavlja Gantar Godina (1995, str. 96) so se češki delegati še posebej težko sprijaznili z idejo o Zedinjeni Sloveniji, saj je temeljila na načelu naravnega prava, po katerem bi bile lahko tudi češke dežele razdeljene na podlagi narodnosti, za razliko od principa državnega prava.

Slovanski kongres v Pragi so na koncu razgnale čete kneza Windischgrätza, habsburška monarhija pa se je za dobro desetletje pogreznila v Bachov absolutizem, ki je prizadejal veliko škode Slovencem, saj je bil glavni ukrep zloglasnega notranjega ministry "uveljavitev centralizma in s tem v zvezi nemškega jezika kot uradnega v upravi in na sodiščih" (Gantar Godina, 2003, str. 83). Oktroirana ustava iz leta 1849 je tako še omenjala Ilirsko kraljestvo, ki je bilo na podlagi prejšnjih francoskih Ilirskih provinc ustanovljeno s cesarskim patentom leta 1816. Kasneje pa se te upravne enote, ki je obsegala Koroško, Kranjsko, Goriško, Trst in Istro, ni več izpostavljalo, čeprav se je leta 1830 uveljavila tudi v cerkveni organizaciji, ko je goriški nadškof dobil naslov metropolita Ilirije (Gestrin in Melik, 1979č, str. 412). Še več, ko je kartograf Peter Kozler leta 1853 pripravil *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin* ta ni smel iziti niti pod imenom Kraljestva Ilirije, "čes da takega kraljestva ni in da bo služil za propagando slovenskega narodnega gibanja" (Gestrin in Melik, 1979c, str. 464).[252] Dunaj je torej raje poudarjal regionalno zavest posameznih dežel, kar je kasneje vidni slovenski politik Ivan Šušteršič označil za usodno napako, saj so bila z "nesrečnim oblikovanjem kronovin Goriško-Gradiščanske, Trsta in Istre" ta območja iztrgana "iz telesa cesarju zveste kranjske dežele" in spremenjena v "odprta vrata za najbolj nesramno in državi sovražno agitacijo in špionažo" z italijanske strani (Rahten, 2005, str. 228, 229, v Pirjevec, 2007a, str. 23)[253].

Slovenski sodobniki so na ta razvoj dogodkov reagirali s prizadevanji za notranjo konsolidacijo, o čemer nazorno priča članek "Ali Krajnc ali Slovenec?", ki ga je leta 1849

[252] Na račun te prepovedi si je sicer Kozler kasneje prislužil članstvo v prestižnem Ruskem geografskem društvu. Po ošibitvi cenzure je namreč v začetku šestdesetih let izdal drugo izdajo zemljevida, dvajset izvodov pa posredoval ruskemu protojereju Rajevskemu na Dunaj. Slednji jih je nato preposlal Lamanskemu v Sankt Peterburg s predlogom, da se Kozlerja včlani v društvo tudi zato, ker "je bila prva izdaja tega zemljevida prepovedana s strani avstrijskih oblasti" (Čurkina, 2017, str. 234). To se je potem leta 1866 tudi zgodilo. Lukšič (2019, str. 46) ima sicer epizodo, kot tudi sam program Zedinjene Slovenije, za "*vrh narodizma*, saj gre tu za elementarno vprašanje slovenskega jezika, šolstva z vrhom v univerzi ter administrativne enote z elementi samouprave pod tujo politično oblastjo, ne pa tudi za samostojno državo Slovencev".

[253] Rahten, A. (2005). *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848-1919*. Ljubljana: Nova revija.

Franc Malavašič objavil v prvi številki časopisa *Pravi Slovenec, Listi za podučenje naroda*. Kot navaja Krese (1990, str. 78) je v njem je med drugim zapisal naslednje:

> V mnoge podnarode so Nemci razcepljeni, poznamo Štajerce, Tirolce, Avstriane, Parce, Saksone, Prajse itd.; vsak podnarod ima svoje ime, vsi skup pa se imenujejo Nemce, in ponosijo se, ko pravijo: Wir sind Deutsche! Mi pa, ki smo ravno tako svobodni kakor Nemci, bi se še stariga kopita deržali, in Krajnci bi Štajerce, Štajerci Korošce itd. pisano gledali? Bog nas obvari! Krajnci ostanemo Krajnci, Štajerci Štajerci itd. pa eniga rodú, eniga jezika nej nam je tudi edíno ime ljubo in drago, edíno ime Slovenec, ki je perva in poglavitna pogodba edinosti in kreposti našiga naroda, ki ima, desiravno majhen in dozdaj malo znan, z narmogočnejšim in nar bolj razširjenim naródam enaki namen, enake pravice.

Združevanje Nemcev in drugih narodov je bilo na slovenski strani torej razumljeno kot vzpodbuda za poenotenje samih Slovencev, ne glede na deželno pripadnost. Vendar pa to ne pomeni, da je povsem zamrlo zanimanje za slovansko stvar. Dlje ko je trajala Bachova diktatura, bolj se je namreč radikaliziralo slovensko nacionalno gibanje, tudi skozi odraščanje nove generacije, ki je revolucionarno leto 1848 doživela v otroštvu in gojila globoko razočaranje do avstrijske vladne politike. Že leta 1850 je France Jeriša, redni dunajski dopisnik časnika *Slovenija*, poskušal prepričati svojega koroškega znanca o smiselnosti vpeljave ruščine kot vseslovanskega jezika: "Kakor vsi diplomati govore in svoja opravila peljejo v francoskem jeziku, tako bi mogel vsak izobražen Slavjan znati ruski jezik" (Prijatelj, 1955, str. 317). Še večje simpatije do Rusije pa je sprožila krimska vojna, ki so jo mnogi Slovenci videli kot poskus osvoboditve Slovanov izpod turškega jarma. Kot izpostavlja Kos (1903, str. 243) je tako mladi Simon Jenko poleti 1853 ob novici o tem, da je ruska vojska prestopila turško mejo in vkorakala v Moldavijo in Vlaško napisal pesnitev "Dan slovanski", ki vsebuje tudi tole kitico:

Vsi čujte grometi na glas:
Prišel je odmenjeni čas!
Od krajev, kjer solnce izhaja,
Do krajev, kjer solnce zahaja,
Kar nosi Slovana ime,
Naj složno poda si roke!

Ruski vojaški uspehi so se namreč "zdeli Jenku v temi Schwarzenberg-Bachovega režima kot znamenje svetlikajočega se upanja na narodnostno rešitev slovenstva v širši slovanski skupnosti" (Slodnjak, 1959, str. 219). Na kasnejši ruski poraz, ki mu je botrovala britansko-francoska intervencija na Krimu, pa je reagiral s pesnitvijo "Solze Slovencove", ki po eni strani odraža razočaranje nad slabostjo ruske strani in njeno nezmožnostjo zaščititi druge

Slovane, po drugi pa tudi uporno prepričanost o končni slovanski svobodi.[254] Slodnjak (prav tam) zato izpostavlja:

> Takšna spoznanja pa nisto strla Jenkovega bojevitega pesimizma, temveč so ga spreminjala v revolucionarno razpoloženje, v katerem se mu je zdel boj za obstanek slovenskega ljudstva v široki slovanski skupnosti, četudi ob izgubi narodne individualnosti v smislu romantičnega pojmovanja slovanskih narodov kot enote, edino potrebno in smiselno opravilo.

Podobno je tudi Josip Vošnjak (1905, str. 37) v svojih spominih pisal o naklonjenosti slovenske mladine "herojskim braniteljem Sevastopolja". V tem smislu mogoče niti ni presenetjivo, da je med svojim popotovanjem po Sloveniji leta 1860 Ivan Sergejevič Aksakov (1892, str. 110, v Čurkina, 2017, str. 198)[255], en vidnejših slovanofilov in članov leta 1858 ustanovljenega Moskovskega slovanskega odbora, v pogovoru s štajerskima duhovnikoma in publicistoma Davorinom Trstenjakom in Božidarjem Raičem zabeležil naslednjo izjavo: "Mi nismo ne Avstrijci ne Nemci . . . Če bi se tukaj pojavila ruska zastava, bi bili Rusi".[256]

Te simpatije in navdušenje sicer niso ušle nemškim opazovalcem, še posebej liberalne usmeritve. Med njimi je bil tudi Friedrich Engels (1953b, str. 74), ki ga je že leta 1849 v časniku *Neue Rheinische Zeitung* zaskrbelo, da ne bi slučajno Nemčijo in avstrijsko Štajersko od Jadranskega morja odrezali "trmasti Slovenci", ki želijo z "južnoslovansko republiko" nehvaležno poplačati Nemce za to, da so jim "prinesli trgovino, industrijo, dobičkonosne metode v kmetijstvu in izobrazbo". Leta 1855 pa je v strahu pred možnostjo, da bi ruski car zaigral na karto panslavizma proti Avstriji, ki se je v krimski vojni postavila na britansko-francosko stran, napisal članek za *Neue Oder-Zeitung* v katerem se je posvetil položaju Slovanov v monarhiji, med drugim tudi Slovencev, temu "ostanku plemena katerega zgodovina pripada preteklosti" in ki šteje "komaj 1.500.000" (Engels, 1953a, str. 85). Pri tem je ugotovil, da "nimajo niti nacionalne organizacije znotraj Avstrije" in da so "razsejani med različne province Kranjsko, Koroško, Štajersko, Hrvaško in jugozahodno Madžarsko" (prav tam). Iz tega je potegnil zaključek, da "čeprav živijo izključno na avstrijskem ozemlju" niso

[254] Pesnitev je najprej izšla v dijaškem časopisu *Vaje*, danes pa je bolj znana po tretjem od svojih štirih delov, ki je posvečen nekdaj slovanskemu jadranskemu morju in se začne z znanim verzom: "Buči morje adrijansko!".

[255] Aksakov, I. S. (1892). *Ivan Sergejevič Aksakov v jego pismah. Tom 3: Pisma 1851-1860 godov* [Ivan Sergejevič Aksakov v njegovih pismih. 3. del: Pisma 1851-1860 let]. Moskva: Tipografija M. G. Volčaninova.

[256] Na Aksakova so sicer med Slovenci največji vtis naredili Kranjci. Kot izpostavlja Čurkina (1995, str. 78) ga je Kranjska celo po jeziku in običajih spominjala na Rusijo, zaradi česar je v pismu materi zabeležil naslednje: "Kranjska je vsa popolnoma slovanska, tako da preprosti ljudje skoraj nič ne razumejo nemško; narod je ohranil svoj način oblačenja in običaje (pretežno v zvezi s prazniki in obredi). Moški so oblečeni drugače, ženska oblačila pa so čisto podobna našim sarafanom, ko si preko pleč ogrnejo pled. . . . Gradnja hiš spominja na Poljsko. . . . Pogovorjal sem se z ljudmi in smo se razumeli. . . . V jezikovnem pogledu je gorenjsko narečje nadvse zanimivo, ker je tako podobno ruščini, da Kranjec laže razume Rusa kot Čeha ali Srba".

niti približno priznani za ločen narod, temveč se jih smatra za "privesek" nemškega in da "v resnici tudi niso nič drugega" (prav tam). Besede pozneje kanoniziranega člana komunističnega panteona so pomembne zaradi tega, ker vsebujejo večino argumentov, ki so jih kasneje proti Slovencem uporabljali najbolj zadrti nemški Avstrijci, ko so se medetnične napetosti v harbsburškem cesarstvu okrepile.[257]

5.2. Rusofilska reakcija na dualizem Avstro-Ogrske in združitev Italije in Nemčije

S ponovno vzpostavitvjo ustavnega življenja v Avstriji je leta 1860 končno prišlo do odjuge. Takrat so se obnovila tudi slovenska kulturno-politična prizadevanja, tokrat že z izrazitim slovanskim predznakom. Tako je bila leta 1861 v Trstu ustanovljena prva slovenska čitalnica in sicer pod imenom – Slavjanska narodna čitalnica (Klabjan, 2006, str. 74). Leta 1863 je bilo v Ljubljani, samo leto dni po češkem zgledu, ustanovljeno gimnastično društvo Južni Sokol, tudi kot neposreden odgovor na ustanovitev Laibacher Turnvereina, telovadnega društva z jasnim nemškim predznakom.[258] Kot poudarja Stergar (2014, str. 39-40) je bila slovenskim ustanoviteljem še bolj od same telovadbe pomembna manifestativnost: "Sokolski izleti, plesi, maškarade in druge družabne prireditve so bili zelo popularni, uniformirani sokoli pa so postali obvezen del slovenskih prireditev".

To vse bolj živahno kulturno in družabno življenje je dolgovalo svoj nastanek drugi italijanski vojni za neodvisnost v kateri je bila leta 1859 Avstrija poražena. Cesar Franc Jožef je bil namreč zaradi tega ne le prisiljen Kraljevini Sardiniji prepustiti Lombardijo, temveč tudi svojim ljudstvom obljubiti "času primerne spremembe", kar je v praksi pomenilo, da je bil primoran dati ustavo, sklicati parlament in deželne zbore (Gestrin in Melik, 1979b, str. 468). Gibanje za združitev Italije, še posebej pa izkrcanje Giuseppeja Garibaldija na Siciliji, je vzbudilo "med južnimi Slovani val navdušenja", saj se je zdelo, da je "za podložne narode napočila ura svobode, da bo mogoče kjerkoli ponoviti Garibaldijev podvig" (Pierazzi, 1973,

[257] V tem smislu je pomenljivo, da je cesar Karl še v smrtnih krčih lastne države leta 1918 vztrajal pri njeni dualistični ureditvi in ni želel ponuditi Slovencem samostojne državne enote, "ker bi 'zapirali' Nemcem pod do Jadrana" (Repe, 2009, str. 30).

[258] Sokolsko gibanje sta leta 1862 v Pragi ustanovila Miroslav Tyrš and Jindřich Fügner. Iz Češke so takrat na Slovensko prišle tudi sokolske pesmi, med drugim *Spějme dál*. Kot poudarja Nemec Novak (2014, str. 27) se je slednja *Kot pesem sokolskih legij* med Slovenci neverjetno razširila, še posebej s pogosto citiranim uvodnim verzom "Le naprej, brez miru, za sokolskim praporom". Med II. svetovno vojno je bila prirejena v duhu časa, njen novi zaključek pa se je glasil: "Zdaj vihti trdo pest naš slovenski partizan".

str. 339). Vendar pa se je že kmalu pokazalo, da združitev vseh italijanskih držav, kakor jih je bil obnovil in ustvaril dunajski kongres, v enotno Italijo leta 1861 za Slovence v sebi nosi tudi veliko nevarnost, saj se je z vso neposrednostjo začelo postavljati vprašanje vzhodnih meja te nove tvorbe. Ko je bila leta 1866 Avstrija poražena še s strani Prusije so namreč "Habsburžani morali prepustiti njeni zaveznici Italiji Beneško kraljestvo in z njim tudi 40.000 prebivalcev nadiških dolin slovenskega rodu" (Pirjevec, 2007a, str. 29). Pri tem pa je italijanska stran dala jasno vedeti, da ji tudi tega ni dovolj in da ima še bolj ambiciozne načrte. Najbolj elokventen glasnik teh ozemeljskih zahtev ni bil nihče drug kot Pacifico Valussi, bivši pristaš Giuseppeja Mazzinija, ki ne le da je "opustil svoje ideje iz časa marčne revolucije o bratstvu med Italijani in Slovani", temveč je leta 1861 tudi objavil brošuro v kateri se je zavzel za to, da bi "tekla ločnica med Italijo in Slavijo od Triglava do Snežnika vse do skrajnih predalpskih vzpetin v Istri" (prav tam, str. 31). Dejstvo, da na tem področju živijo Slovenci mu ni delalo preglavic, saj naj bi po njegovem ti Slovani govorili "različna kmečka narečja, ki nimajo nič skupnega s katerimkoli knjižnim jezikom" in bodo zato ostali zvesti "svojemu poreklu le dokler ostanejo barbari" (Valussi, 1954, str. 51-57, v Pirjevec, 2007a, str. 32)[259].

Takšen pristop je padel na plodna tla, o čemer priča tudi članek, ki ga je leta 1884 objavil prvi italijanski nestrankarski dnevnik *Il Fanfulla*, v katerem je grobo zavrnil poziv po zagotovitvi vsaj osnovnih pravic za pripadnike slovenske manjšine. Najtrše uporabljene besede Podrecca (1884, str. 125-126) navaja takole: "Gre za *štiri ali pet tisoč* kmetov, ki so raztreseni po gornji Furlaniji in ki govorijo slovansko tako, kot bi jaz govoril hotentotsko, namreč v *barbarskem dialektu barbarskega jezika*".[260] Temu šovinizmu je na koncu podlegel tudi sam Mazzini, ta zagovornik nujnosti "italijansko-jugoslovanske zveze, ki naj bi zajezila rusko ekspanzijo na zahod" (Pierazzi, 1973, str. 341). Če je še sredi petdesetih let postavljal vzhodno italijansko mejo na Sočo, se je zdaj oprl na znani verz italijanskega srednjeveškega pesnika Danteja Alighierija (1994, str. 58, v Makuc, 2008, str. 46)[261] po katerem "v Pulju, kjer Kvarner v obalo buta, zaklepa Laško in mejé mu moči". Kot izpostavlja Pirjevec (2007a, str. 32) se je avgusta 1866, takoj po koncu italijansko-pruske vojne z Avstrijo, v članku z naslovom "La Pace" (Mir) odkrito zavzel za asimilacijo neitalijanskih manjšin, jim zanikal pravico do

[259] Valussi, P. (1954). *Trieste et l'Istrie: leurs droits dans la question italienne* [Trst in Istra: njuna pravica v okviru italijanskega vprašanja]. Rocca San Casciano: Cappelli.
[260] Šlo je za članek, ki je bil objavljen ob napovedi izida knjige *Italijanska Slavija* izpod peresa čedadskega Slovenca Carla Podrecce, sicer odlikovanega garibaldinskega veterana. Podrecca (1884, str. 125) je zato incident omenil v svojem delu, obenem pa se še zgrozil nad tem, da je bil sporni članek naslovljen z izrazom "Mikrob" ("Un microbo"). Sicer pa se je takratni občutek večvrednosti med Italijani izkazoval tudi v razširjenem tržaškem stereotipu o Slovencih, češ "da smrdijo, da so lenuhi in lažnivci, da radi kradejo" (Pirjevec, 2007a, str. 50).
[261] Alighieri, D. (1994). *Božanska komedija*. [Prevedel A. Capuder]. Ljubljana: Mihelač.

samostojnega razvoja in "zahteval mejo, ki naj bi na slovenskem naselitvenem prostoru segala vse do Postojne".

Resnici na ljubo pa je treba dodati, da so bili dvomi o razvitosti slovenščine in slovenski omikanosti lastni tudi mnogim izobraženim Slovencem tiste dobe. Najbolj znan takšen primer predstavlja Dragotin Dežman oz. Karl Deschmann, nekdanji urednik prvega slovenskega političnega časopisa *Slovenija*, ljubljanski župan in dolgoletni kustos kranjskega deželnega muzeja. Po tem, ko je bil leta 1861 izvoljen v prvo sestavo dunajskega državnega zbora po desetletju neoabsolutizma, se je v razpravi o pristojnostih, ki se je razvila med nemškimi centralisti in slovanskimi federalisti, postavil na nemško stran. Dežman (1861, str. 227) je v svojem nastopu posebej poudaril, da je to storil zato, ker "kjer gré za višjo duševno povzdigo, tam bi jaz ne poznal prave koristi svojega naroda, ako bi besedo poprijel za odpravo nemškega jezika in nemške kulture".[262] Kasneje, ko mu je njegovo stališče na Slovenskem prislužilo etiketo "nemškutarja", pa je na prvi strani dnevnika kranjskih ustavovercev *Laibacher Tagblatta* svoje stališče še dodatno obrazložil. Po njegovem namreč "nemškutar" ne sovraži nobenega naroda, predvsem pa ne nemškega, ki je slovenskega skoraj vsega naučil: "Tako je veliko bolj v stiku z Nemci kakor z manj civiliziranimi deželami slovanskega juga, kjer še obstaja krvno maščevanje in kjer morajo ljudje še obdelovati polja s puško na rami" ("Die Parteien im Lande", 1869, str. 1, v Cvirn, 2007, str. 53)[263]. Sicer Dežman tudi o samih Slovencih ni imel najboljšega mnenja, saj jih je imel za lenuhe, pijance, pretepače in razuzdance, torej prave "Balkance".[264]

Dežman sicer ni bil edini primer takšnega odpadništva v obdobju, ko se je slovensko narodno gibanje šele začelo postavljati na noge. Po njegovih stopinjah je namreč šel tudi Vinko Klun. Ta rojeni Ljubljančan je še leta 1857 v ruski slovanofilski reviji *Ruskaja beseda* objavil pregledni članek o Slovencih, v zaključku katerega je med drugim poudaril njihovo "sličnost z ruskim narodom in drugimi slovanskimi narodi sploh" ter izpostavil, da "pogumno in pošteno nudijo prijateljsko roko svojim bratom po rodu" in sicer s ciljem, da bi "se mi vsi zlili v eno

[262] V tem smislu gre za skrajni primer "tujeljubja", pri čemer velja upoštevati, da je še v 17. stoletju Križanić menil, da so zaradi dosežene stopnje germanizacije Slovenci že izgubljeni za slovanstvo (Golub, 1986, str. 480).
[263] Die Parteien im Lande [Stranke v deželi]. (1869, 20. januar). *Laibacher Tagblatt*, str. 1-2.
[264] V pismu vidnemu politiku in pisatelju Valentinu Zarniku je Dežman (1909, str. 12) že leta 1861 dal vedeti, da ga pri Slovencih še posebej moti "naša lenoba, naša farška potuhnjenost in pohlevnost, naše črtenje vsake zdrave in pravične kritike, naša zaljubljenost v jerhaste hlače, v kranjske oštarije in pijančevanje, naša apatija za javne reči, naša tesnosrčnost, naša prazna baharija, naša poželjivost po ravsanju in kavsanju, naša surovost".

družino narodov" (Klun, 1857, str. 122, v Čurkina, 1995, str. 77)[265]. Po uvedbi dualizma je bil leta 1867 kot kandidat slovenske stranke izvoljen v kranjski deželni zbor, ki ga je zatem poslal v državni zbor na Dunaju. Tam pa se je Klun ločil od slovenskih poslancev, izstopil iz narodne stranke in se pridružil nemškim liberalnim poslancem. V državnem zboru je postal zagovornik agresivnega nemštva in kot takšen omalovaževal slovenske zahteve, odrekal Kranjski zgodovinsko in sploh vsako pravico do samostojnosti, smatral združeno Slovenijo za neresno zadevo, v časopisu *Das Ausland* pa se je odkrito zavzemal za germanizacijo Slovencev (Pirjevec, 2013).

Ustavno obdobje in preoblikovanje avstrijskega cesarstva v dvojno monarhijo po porazu proti pruski vojski pri Sadovi je Slovence torej soočilo s posebnim izzivom. Po eni stani so s tem povezane spremembe prinesle slovenskemu narodnemu gibanju prvo veliko zmago. Ogromna večina kmečkega prebivalstva v vseh slovenskih kronovinah je namreč na volitvah v deželne zbore januarja 1867 izpovedala svojo narodno zavest, na Kranjskem pa so Slovenci takrat slavili tudi v Ljubljani in vseh drugih mestnih volilnih okrajih.[266] Po drugi strani pa je že sama dualistična ureditev Avstro-Ogrske pomenila udarec njihovim pričakovanjem po enakopravnosti vseh narodov v monarhiji. Zato so se tudi zavzemali za federalistično ureditev in spoštovanje pristojnosti dežel, prvi vseslovenski tabor v Ljutomeru leta 1868 pa je v svoji resoluciji izrecno pozval h konkretni izpolnitvi črke in duha 19. člena temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov, med drugim z uvedbo slovenščine kot uradnega jezika na Slovenskem in učnega jezika v ljudskih šolah ter združitvijo vseh Slovencev v Zedinjeno Slovenijo.[267] Vendar pa so bili pri tem s strani vladnih predstavnikov deležni izgovorov, da uvajanje slovenščine ovira "pomanjkanje izrazov in neizoblikovanost jezika" (Gestrin in Melik, 1979a, str. 479), s strani Nemcev in slovenskih privržencev nemškega kulturnega prostora pa odkritega posmeha, da so nerealni in da gre pri vsem skupaj za "fantastične panslavistične sanjarije" (Dežman, 1878, str. 34, v Cvirn, 2007, str. 54)[268]. Dodaten pritisk so

[265] Klun, V. (1857). Slovenci. *Ruskaja beseda, 2*(3), 65-122.
[266] Vidni mladoslovenski publicist Valentin Zarnik (1867, str. 43-44) je zato po volitvah v časniku *Novice* upravičeno zapisal: "Zdaj šele moremo prosto dihati, zdaj še le smemo reči, da je slovenski narod v resnici na svetu, da živi, da se zrelo politiško giblje in da nismo samo narodopisen pojem 'ein ethnografischer Begriff', kakor so o nas vedno mislili Nemci, in kar so tudi že – odkritosrčno govoreč – žalibog! naši jugoslovanski bratje, Čehi in drugi Slovani o nas mislili: da smo namreč skorej gotovo za večne čase brez vsakega rešenja germanizatorskemu aligatorju v žrelo padli".
[267] Zwitter (1962, str. 153) poudarja, da je bil ta člen ustave cislajtanskega dela dvojne monarhije iz decembra 1867 plod kompromisa, ki ni bil "niti jasen niti sistematičen in ki deloma ni bil nikdar izveden v praksi". Čeprav je zagotavljal enakopravnost vseh narodov in vsakemu neuničljivo pravico do varovanja in negovanja narodnosti in jezika, je nemščina uživala privilegiran status, ne glede na to, da ni bila nikoli proglašena za državni jezik.
[268] Stenografski zapisnik druge seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 16. septembra 1878.

predstavljale nepredvidljive mednarodne okoliščine, saj je bila že leta 1871 zaradi zmage Prusije v francosko-pruski vojni ustanovljena združena Nemčija, kar je dalo povsem novo težo vsemu nemškemu: "Stoletja je bil nemški center Evrope politično razdrobljen in šibek. Celino so obvladovale države s periferije, katerih interes je bil vzdrževati vakuum moči v njenem središču. Zdaj pa je bil center prvič združen in močan" (Clark, 2006, str. 552).

Zaradi pritiska na svojo zahodno poselitveno mejo s strani nove Italije in na svoj jezik in identiteto s strani germanofilskih državnih oblasti, ki so leta 1879 s privolitvijo v dvozvezo tudi jasno razkrile svojo afiniteto do združene Nemčije, se je med Slovenci okrepil občutek potrebe po povezanost z ostalimi slovanskimi narodi, tako v monarhiji, kot tudi izven nje. Gestrin in Melik (1979a, str. 492) v zvezi s tem pišeta:

> Iz istega občutka nevarnosti so se pri delu slovenske inteligence spet krepila panslavistična čustva. V odporu proti tudi v monarhiji zelo razširjenemu poudarjanju nemštva, njegove izredne vloge v evropski zgodovini in kulturi, ki je mejilo že na nadutost, so mnogi našli uteho v mislih na veliko rusko državo. . . . Učili so se cirilice in ruščine, prepevali carsko himno in ruske pesmi in vse poglede usmerjali na batjuško Rusijo. Njih rek je bil: "Raje Rusi kakor Prusi!"

V praksi se je ta obrat k Vzhodu sicer izkazoval tudi na druge načine. Še leta 1867, ob parlamentarnih razpravah o uvedbi spornega dualizma, se je namreč slovenska stran odzvala na vabilo sodelovati pri izvedbi etnografske razstave v Rusiji. V luči dejstva, da je dogodek sovpadel s politično krizo v Avstriji, je imelo že samo "pošiljanje etnografskih predmetov na razstavo v Moskvi značaj politične demonstracije" (Čurkina, 1995, str. 85). Poleg tega je razstava "vzpostavljala Rusijo kot vodilno deželo slovanskega sveta s tem, ko je ob nošah neslovanskih narodov, živečih na ozemlju tedanje Rusije, pokazala bogastvo noš slovanskih narodov" (Rogelj Škafar, 2008, str. 5). Kljub pritisku oblasti in gonji nemškega nacionalističnega tiska je narodno zavedni štajerski duhovnik in pesnik Valentin Orožen, sicer Slomškov učenec, podaril razstavi zbirko slovenskih domačih izdelkov, Janez Bleiweis, ljubljanski starosta slovenskega narodnega gibanja, pa je v Moskvo poslal nošo kranjskega Slovenca, za kar je dobil srebrno medaljo (Čurkina, 1995, str. 86-87). Še bolj se je izkazal koroški duhovnik Matija Majar, pisec znamenitega članka "Kaj Slovenci terjamo?" iz prelomnega leta 1848, kot tudi avtor prve ruske slovnice za Slovence in urednik časopisa *Slavjanin,* v katerem si je prizadeval za oblikovanje vseslovanskega jezika. V Moskvo je namreč poslal cel poročni sprevod iz Ziljske doline z nošami neveste in ženina, družic in svatov, h katerim je dodal še nevestino balo, kot tudi skrinjo, posteljo in kolovrat. Za bogato kompozicijo je na razstavi, ki se jo je tudi osebno udeležil, prejel nagrado druge stopnje. V

zvezi s tem Čurkina (prav tam, str. 87) izpostavlja, da je šlo dejansko za najvišje priznanje, saj so nagrade prve stopnje lahko prejele samo osebe knežjega stanu. Podobno Fikfak (2008, str. 17) omenja, da je Majar za opis postavitve, v kateri je med drugim poudaril svoje prepričanje o globoki starosti še ohranjenih slovenskih običajev, ki naj bi vlekli svoje korenine neposredno iz zgodnjeslovanskega obdobja, prejel veliko pohval in priznanj ruskih znanstvenikov. Jezernik (2013a, str. 105) pa opozarja na širši pomen te aktivne udeležbe:

> Razstava v Moskvi je pokazala še, da Slovenci niso le majhen narod, temveč del velike slovanske družine. To zavedanje ni bilo nič manj pomembno v desetletjih, ki so sledila, saj je bila tedaj slovenska nacionalna identiteta mnogokrat pod pritiskom, ki so ga izvajali mogočni sosedje. . . . Sočasno pa je vseslovanska razstava v Moskvi pomenila tudi priložnost, da se "znanstveno" dokaže obstoj slovenskega naroda in njegove posebne kulture, kar tedaj še ni bilo samoumevno. To se je potrdilo z dejstvom, da so razstavne eksponate, ki so jih donirali Matija Majar in drugi, označili z njihovimi etnonimi, ne pa s poreklom (Koroška, Kranjska in podobno), kar je bila stalna praksa v domovini.

Občutek ogroženosti je tudi vplival na izrazito naklonjenost do obiskovalcev s slovanskega Vzhoda na Slovenskem. Protojerej Mihail Fjodorovič Rajevski, pravoslavni duhovnik pri ruskem veleposlaništvu na Dunaju, ki je ponavadi pomagal organizirati takšne ekskurzije, je zato vedno lahko računal na takojšen odziv slovenskih znancev in naklonjeno obravnavo svojih varovancev. V drugi polovici 19. stoletja se je na Slovenskem tako zvrstilo kar nekaj zelo vplivnih Rusov, med drugim kasnejši rektor varšavske univerze Pjotr Aleksejevič Lavrovski, vodilni član Moskovskega slovanskega odbora Ivan Sergejevič Aksakov, filolog Memnon Petrovič Petrovski, zgodovinar Vasilij Jakovlevič Jarocki, slavist in folklorist Aleksander Fjodorovič Hilferding, panslavist Vladimir Ivanovič Lamanski, kasnejši rektor dorpatske univerze Anton Semjonovič Budilovič ter arheolog in etnograf Aleksandr Aleksandrovič Kotljarevski (Čurkina, 1995, str. 78-95). Skoraj vsi našteti so postali tudi člani Peterburške akademije znanosti. Lahko bi se reklo, da je šlo pri teh obiskih za slovansko vzajemnost v njeni najbolj izvorni, kollárjevski obliki, s ciljem poglabljanja medsebojnega poznavanja in medkulturnega dialoga. Še več, med svojim obiskom je Aksakov odigral pomembno vlogo pri prepričevanju svojih slovenskih sogovornikov, vključno z Bleiweisom, naj ustanovijo Slovensko matico, kar se je leta 1864 na koncu tudi zgodilo. Takrat jo je povezal z ruskimi znanstvenimi organizacijami, njegove napore pa je dodatno nadgradil Rajevski, ki ji je samo v prvem letu po ustanovitvi poslal več kot 200 knjig in si s tem prislužil naziv njenega prvega častnega člana (Čurkina, 2011, str. 155). Pirjevec (1977, str. 25-26) posledično ugotavlja, da so "ustanove, ki so odigrale tako pomembno vlogo v razvoju slovenskega kulturnega in političnega življenja, lahko računale na rusko materialno in, kar je bilo morda še pomembnejše, moralno pomoč". Podobnega mnenja je Lukšič (2019, str. 5,

102), ki v svoji analizi "porodnih krčev" sodobne slovenske politike izpostavlja naslednje glede njenega oblikovanja v obdobju do I. svetovne vojne:

> Utrjevanje narodne identitete in potrebe po lastni državi je določal predvsem *odnos do nemštva* in sodelovanje z avstrijskimi oblastmi (germanizacija), odnos do katolištva in papeške države oziroma svetega sedeža kot centra katoliške cerkve (*klerikalizem, antiklerikalizem*) ter odnos do slovanstva oziroma slovanskih držav in narodov (*ilirizem, panslavizem*).

Vsekakor pa med takratnimi obiskovalci iz Rusije posebno mesto zavzema Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay. Ta znanstvenik poljskega rodu, ki je danes znan kot en največjih slavistov vseh časov, se je namreč leta 1872 po prihodu na Slovensko nastanil v Gorici, kjer se je naučil slovenščine in tudi s pomočjo javnih oglasov v slovenskih časopisih in z neutrudnim delom na terenu začel zbirati gradivo o slovenskih narečjih na Goriškem, Tolminskem, Gorenjskem in Notranjskem. Že naslednje leto je začel s sistematičnim proučevanjem slovenskega nadiškega narečja v tedaj že italijanski Benečiji. Kot poudarja Spinozzi Monai (1988, str. 5) je težko dovolj poudariti pomen njegovega dela za ohranitev kulturne dediščine prebivalcev Nadiških dolin, saj njihov govor dotlej ni bil kodificiran in se v preteklosti razen litrugijskih besedil navadno tudi ni zapisoval ter bi bil do danes izgubljen brez Baudouinovega strogo znanstvenega zapisa, ki "predstavlja primer 'fotografske' zvestobe govorjenemu jeziku". Baudouin je na koncu celo doktoriral iz rezijanščine in sicer v razpravi z naslovom *Poskus fonetike rezijanskih govorov*, za katero je prejel prestižno nagrado Uvarova s strani Peterburške akademije znanosti, leta 1875 pa je bila tudi izdana kot knjiga v Peterburgu in Varšavi (Jakopin, 1996, str. 92). Ob tem je poskrbel še za izdajo *Rezijanskega katekizma*, sicer edinega knjižnega spomenika v rezijanskem narečju.[269]

Poleg tega se je Baudouin de Courtenay angažiral tudi pri promociji kulturnih stikov, saj je "na željo mladih Slovencev v Gorici organiziral krožek za učenje ruskega jezika" (Čurkina, 1995, str. 100).[270] Celo kasneje, kot profesor na univerzah v Kazanu, Dorpatu, Krakovu in Sankt Peterburgu se je redno vračal med Slovence (v letih 1877, 1890, 1892, 1893 in 1901), s

[269] Čeprav je bil ta dosežek že sam po sebi kolosalen, pa je bila njegova produktivno še veliko večja. Kot poudarja Čurkina (1995, str. 106): "Veliko Baudouinovega gradiva za slovensko dialektologijo, približno devet desetin, do danes še ni objavljenega, med drugim tudi slovar rezijanskih govorov in glosar terskega narečja, ki ju v rokopisu in v nedokončani obliki hrani arhiv Akademije znanosti v Peterburgu, kamor ju je Baudouin oddal leta 1903". Sicer pa o izjemnosti njegova dela govori dejstvo, da je med slavisti splošno sprejeto mnenje, da tako široko kot je Baudoin obdelal zahodna slovenska narečja niso bila raziskana nikjer drugje, pa čeprav so po njegovih stopinjah šli še drugi pomembni jezikoslovci (prav tam).

[270] Šlo je za dokaj intenziven tečaj ruščine, z lekcijami v goriški čitalnici kar trikrat na teden. Pirjevec (1977, str. 24) to epizodo vidi kot potrditev tega, da je bilo med Slovenci "panslavistično ali bolje hej slovansko vzhičenost opaziti posebno na periferiji slovenskega etničnega prostora, tam kjer so naši ljudje v boju za svojo narodno identiteto še kako rabili, če ne drugega, vsaj psihološko zavest, da so del velikega slovanskega sveta".

katerimi je ohranjal redne stike. Še posebej se je dopisoval z etimologom in zgodovinarjem Davorinom Trstenjakom, kot tudi z jezikoslovci Karlom Štrekljem, Vatroslavom Oblakom, Davorinom Hostnikom, Gašperjem Križnikom in Stanislavom Škrabcem (prav tam, str. 108-119). Čurkina (prav tam, str. 120) zato rezultat tega svojevrstnega kulturnega panslavizma ocenjuje takole:

> Bivanje Baudouina de Courtenaya na Slovenskem ni omogočilo samo njemu, da je napisal za slovensko jezikoslovje izjemno tehtna dela, ampak je imelo velik pomen tudi za razvoj slovenske znanstvene misli. Baudouin je kritiziral tista dela, ki niso ustrezala tedanji znanstveni ravni, spodbujal je mlade talente in postal pravi učitelj celi vrsti mladih znanstvenikov. V člankih, objavljenih v slovenskem tisku, je nastopal kot goreč prosvetitelj, ki se bori za prosveto ljudskih množic in za enakopravnost žensk.

Treba je še dodati, da je s svojim delom nedvoumno zakoličil prisotnost Slovencev na njihovem zahodnem poselitvenem območju v času, ko ga je italijanska stran že poskušala izbrisati. Tako je bila leta 1878 pod Kraljevino Italijo še celo italijanska različica imena znanega beneškega središča Špeter Slovenov iz San Pietro degli Slavi dodatno italijanizirana v San Pietro al Natisone.[271] Baudouinov akademski opus je zato v marsičem izničil poskuse takšnega pritajenega etničnega prikrojevanja.

Slovenska reakcija na odkrite poskuse potujčevanja se je kazala tudi v takratnem odnosu do ruskega jezika. Ponavljajoči se očitki predstavnikov "gosposkih narodov" o okornosti in nerazvitosti slovenščine so bili sicer v javnosti stalno zavračani, obenem pa vseeno vzeti resno. Po eni strani je to privedlo do poskusov njenega plemenitenja z obširnim sposojanjem izrazoslovja iz ruske leksike. To je še posebej očitno pri Mateju Cigaletu, enemu najvplivnejših slovenskih jezikoslovcev. Kot avtor prvega večja slovenskega tiskanega slovarja (*Deutsch-slovenisches Wörterbuch* iz leta 1860) in prvega slovenskega terminološkega slovarja (*Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* iz leta 1880) je "s pretirano slavizacijsko vnemo uvedel slovanske ustreznice v ok. 7% slovarskih sestavkov, med njimi je imel prvenstvo največji slovanski jezik" (Orel, 2017, str.

[271] Na takšno in podobno dogajanje je že takrat zelo občuteno opozarjal slovenski pesnik Simon Gregorčič, znan tudi kot goriški slavček, še posebej v njegovi pesmi "Na potujčeni zemlji", ki je bila marca 1880 objavljena na prvi strani revije *Zvon*, ki jo je na Dunaju urejal in izdajal slovenski pesnik Josip Stritar. V svoji pesnitvi je Gregorčič (1880, str. 1) med drugim zapisal naslednje verze:

Tak list prostran si ti, ravan!
Naš ded tu pisal svoja dela,
naš govor čul si prek poljan,
tu pesem naša je živela.

A zdaj zatrt je tod naš glas
in tuji krog zvene glasovi,
tuj trg in grad, tuj ves je kras,
oh, naši so samo – grobovi!

Zatorej, sončnata ravan,
ko nate moj pogled se upira,
teman mi duh je in mračan,
in srce tuge mi umira!

V zvezi s tem velja izpostaviti, da je imelo celo ime Stritarjevega literarnega časopisa ruske korenine. Kot izpostavlja Čurkina (1979, str. 456) ga je imenoval "na čast Hercenovemu 'Kolokolu' – 'Zvon'".

118). Po drugi strani pa je prišlo do odkritega prevzemanja teze ruskega zgodovinarja in panslavista Vladimirja Ivanoviča Lamanskega, ki je "mislil, da morajo za uspešen boj proti pritisku nemške in italijanske kulture Slovani imeti v rabi dva slovanska jezika" in sicer poleg svojega domačega še ruskega "za visoko izobraževanje in znanost" (Čurkina, 1979, str. 453). V tej luči je tudi precej manj presenetljivo dejstvo, da so se udeleženci drugega slovenskega študentskega shoda septembra 1869 poleg ustanovitve univerze v Ljubljani s slovenskim učnim jezikom zavzeli še za to, da naj za "višjo kulturo" Slovenci uporabljajo ruščino (Gestrin in Melik, 1979b, str. 493). Glede tega je bil zelo jasen tudi Gregor Blaž, slovenski trgovec na Reki in založnik prve slovnice ruskega jezika za Slovence, ki je še istega leta v časopisu *Slovenski narod* dal jasno vedeti, da bi bilo po njegovem za vse skupaj najbolje, če "sprimemo ruski jezik za občeslovanski" ("Še enkrat slovanska vzajemnost", 1869, str. 2). Istega mnenja je bil vidni predstavnik mladoslovencev, sicer znani publicist Fran Levstik. Avtor popularne pripovedke *Martin Krpan* je namreč v začetku sedemdesetih prišel do sklepa, da "Slovanov bode samo toliko otetih bodočnosti, kolikor se jih ruščina poprime, vse drugo požre nekoliko nemško, nekoliko laško morje" (Levstik, 1958, str. 59, v Čurkina, 1979, str. 454)[272].

Ravno v tem času tudi pride do novega pojava v slovenski literaturi in sicer izpostavljanja povezanosti s širšim slovanskim zaledjem v zgodovinskih romanih. Kot poudarja Hladnik (1997, str. 27) se je prva takšna daljša zgodba s slovansko tematiko pojavila leta 1870 v *Letopisu Matice slovenske* in sicer izpod peresa komaj sedemnajstletnega Jurija Vraniča. Slednji je v besedilu z naslovom *Mahmud* predstavil zgodbo o turškem vezirju slovenskega rodu, ki se odpove visoki otomanski karieri in se namesto tega raje vrne v rodno Kostanjevico na Krki, pri čemer celotno zgodbo, ki se odvija še v Sarajevu, na Hrvaškem in v Carigradu, preveva deklarativna ideja slovanske vzajemnosti. Tej povesti so sledile še druge, med bolj znanimi pa sta še posebej "historični roman" Josipa Jurčiča *Slovenski svetec in učitelj* iz leta 1886 o blagovestniku Slovanov svetem Metodu ter "povest davnih dedov" Frana Saleškega Finžgarja *Pod svobodnim soncem* iz leta 1906 o prihodu in naselitvi prednikov današnjih južnih Slovanov. Hladnik (prav tam, str. 39) v zvezi s tem izpostavlja naslednje:

> Okroglih 50 ali dobrih deset odstotkov slovenske zgodovinske povesti je bolj ali manj zaznamovano s slovansko tematiko. Na programski, t.j. nazorski, idejni ali politični ravni prav nič ne dvomi o tem, da varno eksistenco zagotavlja Slovencem le širno slovansko zaledje in da so pravi prijatelji samo med Slovani, zato je vzhičena nad razprostranjenostjo Slovanov, njihovo močjo, nravnim zdravjem in gostoljubnostjo ter žalostna zaradi tradicionalne nesloge med slovanskimi "plemeni".

[272] Levstik, F. (1958). *Zbrano delo 7*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Sicer pa so se v tistem obdobju zaradi razmer v Avstro-Ogrski slovenski izobraženci prav tako zanimali za možnosti potovanja in bivanja med ostalimi Slovani, predvsem Rusi. Kot izpostavlja Gantar Godina (2001, str. 16) so k temu pripomogle tudi ruske oblasti: "V 60. letih 19. stoletja je ruska država reformirala šolstvo in zato potrebovala veliko gimnazijskih profesorjev, predvsem predavateljev klasičnih jezikov". Poleg močnih panslovanskih in rusofilskih čustev so k odločitvi za pot pripomogle tudi bistveno boljše plače, ki jih je ponujala ruska stran v primerjavi z avstrijsko. Ruska država je zato leta 1866 vzpostavila posebni Slovanski učiteljski inštitut, da bi dodatno pripravila zainteresirane filologe iz slovanskih držav na delo v Rusiji s pomočjo eno do dvoletnega programa iz ruščine, ruske zgodovine, ruske literature in ruske zakonodaje (Čurkina, 2011, str. 160). Deloval je do leta 1882, v tem času pa ga je uspešno končalo kar štirinajst Slovencev.[273]

Med takratnimi slovenskimi izseljenci velja še posebej izpostaviti Davorina Hostnika. Čeprav je v Rusiji ostal do konca življenja in celo sprejel pravoslavje, je obenem ves čas vzdrževal stike z domovino, kjer je med drugim postal znan kot reden dopisnik, še posebej časopisa *Slovenski narod* in revije *Zvon*. V člankih je slovensko družbo seznanjal z razmerami o Rusiji, hkrati pa tudi izražal svoja politična stališča, ki so bila izrazito rusofilska: "Hostnikovo slovanstvo je bilo popolnoma nekritično zaljubljeno v Rusijo, napadalno do vseh njenih sovražnikov, brez vsakega razumevanja za poljske ali bolgarske težnje po samostojnosti" (Melik, 1984, str. 629). Prav tako se je Hostnik, sicer pod psevdonimom Krutorogov (1887a, str. 1), javno in brezkompromisno zavzemal za uvedbo slovanskega bogoslužja pri vseh slovanskih narodih:

> Bodimo Slovani tudi v *cerkvi*, terjajmo, vzemimo si slovansko liturgijo, jezik in "obrede naših apostolov, slovenskih stran učitelej", sv. Kirila in Metodija. Ven z latinskim jezikom, ven z latinico! Kdor je v tem proti nam, ta je naš sovražnik, naš zatiralec, naj nosi na glavi nemško "pickelhaubo" ali pa mitro ali tiaro! Kdor ni z nami, je proti nam! Разумѣйте языцы и покаряйте, яко съ нами Богъ![274]

Drugi primer Slovenca, ki je šel iskati boljše življenje v Rusijo je bil Fran Celestin, ki pa so ga razmere tam razočarale, pri čemer tako zelo, da se je vrnil v domovino in tudi napisal kritično knjigo v nemščini, ki je bila v Rusiji celo prepovedana (Gantar Godina, 2007, str. 55). Navkljub temu pa je rusko-turška vojna v njem znova zbudila stara slovanofilska čustva, celo

[273] Gre za naslednje slovenske štipendiste: Bartolomej Brezovar, Franc Celestin, Martin Bole, Franc Rebec, Josip Klemenčič, Martin Kramarič, Franc Štiftar, Štefan Širok, Vicencij Šumi, Andrej Logar, Domenik Paskolo, Vlasij Krajger, Peter Lešnik in Nikolaj Žagar (Čurkina, 2011, str. 162-163).

[274] Gre za cerkvenoslovansko verzijo svetopisemskega izraza iz knjige preroka Izaija (8:9-10), ki pomeni: "Razumite narodi in se pokorite, kajti z nami je Bog!" V Hostnikovem tekstu je sicer prišlo do manjše napake: beseda "покаряйте" bi morala biti napisana kot "покаряйтеся".

do te mere, da je tudi prek Rajevskega – sicer neuspešno – znova probal najti možnost, da bi se preselil med Ruse (Čurkina, 1995, str. 179-180).

Dobro ponazoritev takratne slovenske definicije Jaza s strani Drugega predstavlja tudi slovensko doživljanje bosansko-hercegovske vstaje in rusko-turške vojne, ki ji je sledila. Kot poudarjata Gestrin in Melik (1979a, str. 509) so Slovenci "takoj začutili, da vstaja nima pomena samo za bodočo usodo neposredno prizadetih pokrajin Bosne in Hercegovine, ampak širše, za vse jugoslovanske narode". Dejstvo, da je bilo javno mnenje znotraj Avstro-Ogrske glede upornikov razdeljeno po nacionalnem ključu je to podporo samo še potenciralo: "Slovenci so bili čustveno še toliko bolj na strani slovanskih narodov, ki so trpeli pod osmansko oblastjo, ker je nacionalistični nemški in madžarski tisk odločno stal na strani Turkov" (Čurkina, 1995, str. 121). Pri tem je šlo za star refleks: "Še sredi 18. stoletja se je avstrijska cesarica Marija Tereza izrekala za trdno in dolgotrajno zvezo sosed – Avstrije in Turčije, da bi zavarovala sebe in Evropo od vpliva slovanstva" (Kirakosjan, 2016, str. 161). Vstop Rusije v vojno proti Turčiji aprila 1877 pa je sprožil val pravega zanosa med Slovenci, saj so ga "navdušeno pozdravili tako liberalci kot konservativci" (Čurkina, 1995, str. 122). Pri tem je še posebej izstopal Josip Jurčič (1877, str. 1), avtor prvega slovenskega romana *Deseti brat* in takratni urednik časopisa *Slovenski narod*, ki je v enem od svojih številnih komentarjev zapisal: "Vspeh ruskega orožja je vspeh občega Slovanstva, torej tudi naš".[275] To navdušenje je bilo sicer značilno tudi za navadne Slovence. Ruska zmaga nad Turki v bitki pri Plevni je še posebej močno odmevala med prepostimi ljudmi, ki so sicer v vsakdanjem življenju bolj malo slišali o Rusih. Kot poudarja Čurkina (1995, str. 124): "Zmago pri Plevni so slovenski rodoljubi praznovali kot svoj nacionalni praznik. Po vsej Sloveniji so goreli kresovi, kakršne so navadno zažigali le ob najpomembnejših dogodkih".

Po Pirjevcu (1977, str. 24-25) je vse to navdušenje odražalo stanje, ko so Slovenci "zaradi nacionalnega pritiska habsburških oblasti z nekakšnim otroškim upanjem gledali k 'matjuški' Rusiji in pričakovali od nje podpore, bodrila, zaščite". In to ne glede na to, da sta takšno držo svojih slovanskih podanikov gospodujoča naroda Avstro-Ogrske z veseljem izkoristila za to, da "razvpijeta po vsej Evropi, kako potrebna je Avstrija kot jez pred panslavistično poplavo" (prav tam). Zadeve so se nekoliko umirile šele leta 1879, ko se je dokončno zlomila večletna

[275] Jurčič je bil sicer zaradi takšnih in podobnih besed preganjan s strani uradnih oblasti. Čurkina (1995, str. 122) tako navaja, da se je že leta 1875 zaradi zavzemanja za veliko jugoslovansko državo na Balkanu znašel na okrožnem sodišču v Ljubljani, kjer pa je nastopil "zelo samozavestno in je avstrijsko vlado obdolžil, da vodi protislovansko in Turkom naklonjeno politiko".

v centralizem in nemštvo usmerjena liberalna vlada kneza Adolfa Auersperga in je premierske vajeti v Cislajtaniji prevzel federalistično usmerjeni grof Eduard Taaffe. Ironija tega preobrata je bila v tem, da mu je botrovala velika vzhodna kriza in uspeh ruskega orožja, ki je pripeljal carske sile vse do obronkov tako opevanega Carigrada. Posledični rusko-turški mirovni sporazum, ki je bil podpisan v San Stefanu marca 1878, je namreč ostale velike sile tako razburil, da je bil v Berlinu že tri mesece kasneje sklican poseben kongres na katerem je bila med drugim sprejeta odločitev o tem, da Bosno in Hercegovino okupira Avstro-Ogrska. Ta zunanjepolitični met pa ni požel odobravanja nemških liberalcev v dunajskem parlamentu, ki so se "bali priključitve slovanskih pokrajin zaradi oslabitve položaja nemštva v monarhiji" (Čuček, 2008, str. 9). Auersperg je zato ponudil odstop kabineta, ki ga je cesar Franc Jožef sprejel v začetku oktobra, potem ko je njegova armada zasedla Bosno in Hercegovino. Med Slovenci je bila okupacija sprejeta pozitivno, sodelovanje večine slovenskih pešpolkov v vojaški ekspediciji pa je uživala splošno podporo (Stergar, 2004, str. 136). O tem sicer na zelo neposreden način priča tudi knjiga *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878* izpod peresa Jerneja plemenitega Andrejke, enega od slovenskih udeležencev tega oboroženega posredovanja, ki ga je doživel kot častnik 17. cesarsko-kraljevega pehotnega polka.[276]

Velika sprememba v avstrijski notranji politiki je prišla do pravega izraza po državnozborskih volitvah julija 1879. Zaradi kritike in nasprotovanja njegovemu aktivnemu angažmaju na Balkanu se je cesar namreč odločil, da tokrat z različnimi administrativnimi ukrepi ne podpre

[276] V svoji knjigi Andrejka (1905, str. 361) priobči tudi naslednjo polkovno pesem, ki je bila zložena posebej ob priložnosti intervencije:

Vsi cesarji in vsi kralji
So v Berlinu vkup se zbrali,
Sodbo ostro so držali
In tako-le so spoznali:
"Tur'k velika je nesnaga,
Mora se pomesti s praga;
Več ne sme kristjanov dreti,
Bosna se mu mora vzeti.
Naš prijatelj Avstrijan
Je za to dovolj močan;
On najlaže to stori,
Ker korajžne 'ma ljudi."
Ko se sodba ta prebere.
Cesar vojska skupaj zbere

In potem Filipoviča
K sebi na svoj dom pokliče.
Cesar reče generalu:
"Ktere bomo v boj poslali,
Al' Madjare, ali Nemce,
Al' Hrvate, ali Pemce?"
Rekel je Filipovič:
"Naši fantje so vsi ptič';
Toda Kranjci so med vsemi
Najbolj čvrsti in iskreni;
Kamor ti se zapraše,
Vse pred sabo polomé.
S Turkom star račun imajo,
Naj ga letos poravnajo.

Če junake te dobim,
Turka nič se ne bojim."
Cesar vse mu potrdi,
Pismo pisati veli
V Trst, na kranjski Kunov roj
Naj pripravi se na boj.
Kunovci so pismo brali,
So veselja za vriskali:
"Ha, poskušal boš, Turčin,
Kaj je kranjske zemlje sin
Kvišku, fantje, mi smo mi.
Greje nas slovenska kri!
S Turkom star račun imamo.
Prav je, da ga poravnamo."

Sicer pa njegova knjiga priča tudi o tem, da so bili slovenski vojaki nemalo presenečeni, ko so na koncu ugotovili, da "Turki", proti katerim so se šli boriti, govorijo njim povsem razumljiv slovanski jezik: "Bosenski mohamedanci govore večinoma srbo-hrvaščino, le malo jih je, ki lomijo turški. Tisti, ki nosijo priimek 'hafiza' ali 'hadžija', znajo samo toliko, da se morejo s pravim Turkom le za silo pogovoriti, a v njih turški jezik je vmešanih mnogo hrvatskih besed" (prav tam, str. 376).

nemškoliberalne oz. ustavoverne opcije. Slednja je zato zabeležila občuten padec v podpori, medtem ko so prišli do izraza slovanski glasovi. Že mesec dni po volitvah je bil tako za ministrskega predsednika imenovan Taaffe, ki je kasneje v svojem govoru v državnem zboru izrecno poudaril, da "se Slovani v Avstriji ne smejo pritiskati na steno, ker imajo iste državljanske pravice, kakor drugi avstrijski narodi" (Čuček, 2008, str. 33). Koalicija, ki jo je oblikoval je bila konservativno-slovanska, sestavljali pa so jo Poljski in Češki ter Hohenwartov klub.[277] Slednji se je sicer uradno imenoval Klub desnega centra, združeval pa je "nemške konservativne in klerikalne poslance, Slovence, istrske in dalmatinske Hrvate in Srbe ter del bukovinskih Romunov" (Gestrin in Melik, 1979a, str. 510). Slovenska stran je tako postala del vladne večine v parlamentu, za svojo podporo pa si je v naslednjih letih izposlovala tudi vrsto koncesij, od imenovanja Slovenca za deželnega predsednika na Kranjskem, do izboljšanja položaja slovenskega jezika v uradih. Slovenski poslanci so tudi ves čas izpostavljali potrebo po ustanovitvi slovenskih paralelk na gimnazijah v raznih slovenskih mestih, pri čemer je Taaffe njihove zahteve leta 1889 delno tudi izpolnil z otvoritvijo ultrakvistične vzporednice na mariborski gimnaziji (Cvirn, 1988, str. 47). Kot ugotavlja Prijatelj (1966, str. 139) se je tudi zato med Slovenci v osemdesetih in devetdesetih letih vedno manj razpravljalo "o smelih državnopravnih stavbah . . . v okviru ruskega panslavizma ali južnega slovanstva ali vsaj federalizacije Avstrije".

To obdobje, ki je v glavnem sovpadlo z dobo medslovenskega slogaštva, je trajalo do konca Taaffejevega premierstva leta 1893. Zapletati se je začelo, ko je ob nastopu kneza Alfreda Windischgrätza slovenska stran prek Hohenwartovega kluba začela pogojevati svoje sodelovanje v novi vladni koaliciji z izpolnitvijo še preostale Taaffejeve obljube, da bo slovenska vzporednica odprta tudi na celjski gimnaziji. Vladna stran, ki jo je predstavljal minister za izobraževanje Stanisław Madeyski, galicijski Poljak in bivši rektor Jagelonske univerze iz Krakova, je na ta pogoj pristala. Vendar pa so celjski Nemci v načrtovani potezi videli neposredno grožnjo nadaljnjemu obstoju nemških jezikovnih otočkov na Spodnjem Štajerskem in iz pobude ustvarili načelno "vprašanje moči" in epizodo v "velikem boju med Nemci in Slovani v Avstriji" (Cvirn, 1988, str. 49). Kot se tega obdobja po izročilu svojih

[277] Grof Karl Hohenwart, rojen Dunajčan, je bil soglasno izvoljen v slovenskem volilnem okraju in sicer na Gorenjskem. Na Slovence ga je vezalo veliko posestvo na Kranjskem, ki ga je podedoval po stricu Francu Hohenwartu. V letih od 1860 do 1861 je bil tudi kranjski deželni glavar, od leta 1867 do 1868 pa koroški deželni predsednik, za kratek čas od februarja do oktobra 1871 pa celo astrijski predsednik vlade. Kot poudarja Čuček (2008, str. 24) je šlo pri njegovi izvolitvi za primer načrtne slovenske politike "postavljanja nemških kandidatov v slovenskih volilnih okrajih, ki bi Slovencem pomagali s svojimi visokimi zvezami". Prijatelj (1966, str. 140) je to prakso manj prizanesljivo označil za "otroško zaupljivo praktičnost".

nemških staršev spominja Pollack (2005, str. 24): "Spodnja Štajerska je bila zanje bojišče, na katerem se morajo Nemci braniti do zadnje kaplje krvi".[278]

Kar je sledilo je bila skoraj dvoletna saga, ki se ni odvijala le v državnozborskih razpravah in na sejah vladnega kabineta, temveč tudi v časopisnih člankih in na ljudskih zborovanjih. Kot nemško občutljivost v celjskem za razliko od mariborskega primera razlaga Taylor (1956, str. 193): "Maribor je bil še vedno resnično nemški in bi bil ostal nemški, tudi ko bi slovenske otroke poučevali v njihovem jeziku; če pa bi Slovenci v Celju imeli srednješolski pouk, bi v Celju nihče več ne uporabljal nemščine za svoj kulturni jezik in Celje bi bilo izgubljeno". Ne glede na to je Windischgrätz postavko za ureditev slovenske nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju vključil v svoj predlog državnega proračuna za leto 1895, kar je privedlo do preštevanja na nemški strani in pozivov k mednemški solidarnosti pri glasovanju v proračunskem odboru. Ker je odbor navkljub temu celjsko postavko izglasoval v proračun so člani Združene nemške levice izstopili iz koalicije, s čimer je tudi razpadla vlada (Taylor, 1956, str. 194). Cesar Franc Jožef je zato po hitrem postopku za začasnega premiera imenoval grofa Ericha von Kielmansegga in sicer z nalogo, da spravi proračun skozi državni zbor. To se je na poimenskem glasovanju 10. julija 1895 tudi zgodilo, čeprav je bil končni rezultat dokaj tesen in sicer z 173 glasovi za in 143 proti. Kot poudarja Cvirn (1988, str. 59) je sprejem proračuna s postavko o celjski gimnaziji odmeval daleč prek spodnještajerskih meja in "sprožil ostre odzive med celotnim nemštvom v monarhiji". Dogodek tudi zato velja za mejnik v zgodovini Avstro-Ogrske, ki označuje prehod avstrijskih Nemcev od germanofilskega liberalizma k velikonemškemu radikalizmu. V zvezi s tem Gestrin in Melik (1979b, str. 545) izpostavljata naslednje:

> Namesto tabora, ki je skušal svoje težnje po nacionalnem zatiranju skriti s splošnimi liberalnimi gesli in je v 60. in 70. letih odigral v boju za ustavne svoboščine in politične pravice ter zmanjšanje cerkvene moči v državi dokaj napredno vlogo, se je vedno bolj uveljavljal nacionalistični tabor, ki je nastopal z gesli "obrambe nemštva", odprto poudarjal svoj nemški značaj in postavljal nemške nacionalne interese pred vse druge. . . . Posebno se je upiral vsakim koncesijam Slovencem in Čehom, ker je imel češke dežele in slovensko ozemlje s Trstom za najožje nemško območje, pri tem pa je bil pripravljen popuščati Slovencem še mnogo manj kakor Čehom.

[278] Pollack (2005, str. 18) sicer takratno stanje slovensko-nemškega "apartheida" plastično opisuje takole: "Na Spodnjem Štajerskem je bilo vse ločeno po narodnostni pripadnosti in jeziku: gostilne in društva, banke in šole, čitalnice, časopisi, kapelice ob poti in celo maše po cerkvah. Slovenci so na svojih trgih sadili lipe, Nemci hraste, Slovenci so svoj denar nosili v Posojilnico, Nemci v Sparkasse. Tu Slovenci – tam Nemci! Obe strani sta budno pazili, da ne bi kdo prestopil nevidne jezikovne meje. Nemci so se imenovali Nemci z jezikovne meje, 'Sprachgrenzdeutsche', kar je zvenelo bojevito, kot grmenje".

5.3. "Zakaj smo protiruski?" – vzpon katoliškega slovanstva med Slovenci

Če je bil konflikt glede celjske gimnazije vsem na očeh, pa je v slovenskih deželah potekal še veliko bolj nevaren podtalen spopad, ki je imel daleč bolj daljnosežne posledice. Izhajal je iz velike gospodarske krize v Avstro-Ogrski, ki je sledila dunajskemu borznemu zlomu leta 1873. Tako kot kriza evrskega območja dobro stoletje in pol kasneje, je tudi ta našla Slovence nepripravljene in nevarno zakreditirane. Kar je sledilo so bili masovni stečaji, predvsem slovenskih kmetov, katerim je v precejšnji meri botrovala finančna diskriminacija na nacionalni osnovi. Kot je v prelomnem članku s področja avstrijske ekonomske zgodovine ugotovil Good (1977, str. 141) je bilo za habsburško monarhijo značilno to, da so "banke pod nadzorom Nemcev v Avstriji dominirale avstrijskemu kapitalskemu trgu" in da je bil slednji diskriminatoren do nenemških udeležencev "v primerjavi z njihovimi nemškimi soudeleženci".[279] Tudi zato je prišlo do množičnega izseljevanja, ki je imelo skorajda epske razsežnosti, saj je do I. svetovne vojne Slovenija izgubila 23% vsega pribivalstva: "Če primerjamo slovensko izseljevanje v tem obdobju z evropskim, ugotovimo, da je bilo izseljevanje s slovenskega ozemlja dvakrat večje kot iz Evrope" (Drnovšek, 1991, str. 42-43). Tej ugotovitvi pritrjujejo tudi statistične raziskave, po kateri je bila med avstrijskimi deželami po odlivu prebivalstva daleč najbolj prizadeta Kranjska, bolj celo od Galicije, ki je sicer z Bukovino in Dalmacijo veljala za najrevnejšo kronovino.[280] Če je bila pri slednji v obdobju od 1900 do 1910 stopnja razlike med naravnim prirastkom prebivalstva in neto migracijo -.409 je bila v primeru Kranjske kar osupljivih -.657 (Good, 1992, str. 121).

Slovenci so na koncu odgovor na to nacionalno katastrofo našli v papeški okrožnici *Rerum novarum* iz leta 1891. V njej se je namreč papež Leon XIII. zavzel za obravnavo družbe kot organičnega telesa oz. "korpusa", v katerem imajo pravico do življenja prav vsi njegovi udi, ki

[279] Analiza je privedla do predvidljivih ugovorov s strani avstrijskih zgodovinarjev in polemike, ki se je vlekla nekaj let. Vseeno pa je tudi ob posledičnem upoštevanju vrste "olajševalnih" faktorjev Good (1992, str. 120) nekaj let kasneje v svoji knjigi o ekonomski zgodovini habsburške monarhije znova moral ugotoviti, da je diskriminacija pri kratkoročnih obrestih obstajala in da je izmerljiva: "Pod enakimi pogoji so bile mere v nenemških območjih nekaj višje kot v nemških območjih".

[280] Pri tem je zanimivo, da tudi slovenski zgodovinarji neradi iščejo vzroke za izseljevanje v slabem ekonomskem položaju slovenskega človeka. Njegova odselitev naj bi bila tako predvsem izraz želje po "boljšem zaslužku", kar naj bi bilo nekaj drugega od "uboštva" (Drnovšek, 1991, str. 30). Seveda se pri tem zastavlja vprašanje, ali ne gre za tavtologijo, saj iskanje boljšega ekonomskega okolja praviloma odraža ravno slabe življenske pogoje. V tem smislu je pomenljivo dejstvo, da je Fran Saleški Finžgar kot takratni župnik v Sori pri Medvodah zabeležil, da so poljski begunci iz Galicije, ki so prvo leto I. svetovne vojne dobili zatočišče na Kranjskem, "zabavljali čez našo hrano, isto, ki so jo vživali gospodarji in se je večkrat čulo o njih: To je za svinje!" (Budna, 1994, str. 127).

so medsebojno soodvisni in si morajo zato tudi pomagati. Kot takšna je okrožnica dala zagon ideologiji korporativizma, v slovenskih deželah pa nakazala pot klerikalnemu angažmaju na socialnem področju (Lukšič, 1994, str. 35). Pri tem se je še posebej izkazal mladi duhovnik Janez Evangelist Krek, ki mu je uspelo po vzoru posojilnic Raifeissen tipa v praktično vseh slovenskih župnijah do leta 1912 ustanovil 512 zadrug. Kot izpostavlja Drnovšek (1991, str. 28) so te nudile ugodne kredite in pomoč: "Zbrale so več kapitala kot vse delniške družbe na slovenskih tleh, vključno s Trstom, in približno desetkrat več, kot je bilo domačega kapitala vloženega v veliko industrijo".

Posledičnemu upadu ravni kratkoročnih obrestnih mer je sledila tudi omilitev obsega slovenskega izseljevanja, klerikalna stran pa je svoj dosežek na ekonomskem področju kronala tudi na političnem, kjer je že leta 1892 organizirala Katoliško narodno stranko, ki se je nato leta 1905 preimenovala v Slovensko ljudsko stranko. Slednja je na koncu postala vodilna politična sila na slovenskem ozemlju. O tem jasno pričajo tudi podatki o volitvah v kranjski deželni zbor, kjer je KNS/SLS leta 1895 osvojila 16 od 37 sedežev, na volitvah leta 1908 že 27 od 50 sedežev in leta 1913 še enega več, torej 28 sedežev (Gestrin in Melik, 1979b, str. 582). Oktobra 1909 so se ji pridružile sorodne katoliške organizacije iz Koroške, Spodnje Štajerske, Goriške in Istre. Kot takšna se je preimenovala v Vseslovensko ljudsko stranko, ki je na zadnjih državnozborskih volitvah v habsburški monarhiji leta 1911 osvojila kar 87% vseh slovenskih mandatov.

V luči navedenega je tembolj zanimivo stališče klerikalne strani do slovanskega vprašanja. Čeprav se je škof Tomaž Hren v zgodovino zapisal predvsem kot sežigatelj slovenskih protestantskih knjig, v katerih so avtorji kot Trubar izrecno omenjali tudi ostali slovanski svet, so katoliški duhovniki v naslednji stoletjih odigrali pomembno vlogo pri narodnobudilnih naporih. Pater Marko Pohlin, začetnik slovenskega knjižnega preporoda, je tako v uvodu svoje *Kraynske Grammatike* posebej poudaril naj se Kranjci svojega jezika ne sramujejo tudi zaradi razširjenosti jezikovnega sorodstva (Kidrič, 2013), Valentin Vodnik pa je bil tako zelo prepričan v sorodnost slovenščine in ruščine ter v čistost slednje, da je v svojem slovenskem slovarju namerno uvedel rusko leksiko med slovensko besedje.[281] Škof Anton Martin

[281] Vodnik je to utemeljeval s tem, da "je krajnski jezik moškovitarskimu narbol podoben; bol, kakor vsem drugim slovenskim izrekam" (Čurkina, 1995, str. 9). Po mnenju Franca Jakopina, največjega slovenskega strokovnjaka na področju rusistike in jezikoslovja vzhodnoslovanskih jezikov, naj bi posledična "slovanska povodenj" sprožila slovenski jezikovni "mehanizem", zaupanje v lastno ustvarjalno moč in v njeno rodnost (Orel, 2017, str. 115).

Slomšek, pa je poleg podpiranja slovenščine leta 1851 ustanovil po papežu potrjeno Bratovščino sv. Cirila in Metoda, ki naj bi si pod patronatom apostolov Slovanov prizadevala za cerkveno zedinjenje, ker mu je bilo žal, da so slovanski narodi razdeljeni na katoliške in pravoslavne kristjane.[282] S tem ni le postal eden od pionirjev ekumenskega gibanja, temveč je tudi sprožil razvoj dogodkov, ki so dobro stoletje kasneje na Slovenskem privedli do zamenjave oglejskih sv. Mohorja in Fortunata kot glavnih zavetnikov ljubljanske škofije s sv. Cirilom in Metodom, začetnikoma slovanskega bogoslužja in pismenosti.[283] Kot izpostavlja Lavrič (2011, str. 469): "Po Slomškovem prizadevanju so Slovenci začeli sprejemati sveta brata kot prava narodna zavetnika (dotlej so namreč častili le deželne) in se zatekali v njuno varstvo predvsem v narodnoobrambnem smislu".

V tej luči niti ne preseneča, da je bila posebna vloga katoliške duhovščine na slovenski strani splošno priznana in sprejeta. Ko so na primer mladoslovenci začeli leta 1868 izdajati svoj politični časnik se ta v verskem pogledu tudi zaradi tega "ni upal postaviti na odkrito liberalno stališče" (Gestrin in Melik, 1979a, str. 493). Kot je bilo pojasnjeno na prvi strani prve številke novega dnevnika: "*Slovenski narod* ne bo nikdar preziral, kako globoke korenine ima v našem narodu katoliška cerkev. Dobro nam je znano, za koliko blagega narodnega razvitka se imamo nji zahvaliti in koliko ga imamo še od nje pričakovati" ("'Slovenskega naroda' politični program", 1868, str. 1). Ta solidarnost med katoliško-konservativno in svobodomiselno-napredno skupino se je nadaljevala tudi v naslednjih letih, predvsem zaradi močnega raznarodovalnega pritiska. Ko pa je le-ta z nastopom Taaffejeve vlade nekoliko popustil "so se tudi Slovenci med seboj takoj začeli politično, socialno in kulturno diferencirati" (Prijatelj,

[282] Kot je to sam pojasnil leto kasneje v slovenskem cerkvenem listu *Zgodnja danica*: "Iz tega namena sim lansko leto o naših občjih duhovnih vajah željo razodel, de naj bi se pod obrambo Marije Matere Božje in slovenskih aposteljnov ss. Cirila in Metoda (deleč od vsaciga deržavniškega ali politiškiga namena in brez vsake osebne koristi) *k zedinovanju nezedinjenih grekov sploh in posebej ločenih Slovenov (Slovanov) molitvena družba napravila*" (Slomšek, 1852, str. 115). Bratovščina, ki jo je leta 1852 papež blaženi Pij IX. tudi uradno potrdil, se je naglo razširila izven meja Slomškove škofije. Leta 1891 se je preimenovala v Apostolstvo sv. Cirila in Metoda s sedežem v Velehradu na Moravskem (Filipič, 2010, str. 92). Slednje si prizadeva za pospeševanje češčenja slovanskih apostolov krščanske edinosti, pri njegovem delu pa je aktivno angažirana tudi slovenska stran: "Od leta 1907 do leta 2007 se je v moravskem Velehradu ob grobu sv. Metoda zvrstilo deset unionističnih kongresov, od katerih jih je devet (do leta 1947) sousmerjal Franc Grivec" (Pivec, 2013, str. 213).

[283] Do tega je prišlo leta 1961, ko je bila ljubljanska škofija povzdignjena v nadškofijo in s tem prevzela "predstavništvo slovenskega cerkvenega občestva" (Lavrič, 2011, str. 475). Prizadevanja v to smer na vseslovenski ravni se sicer lahko opazijo že v Mohorjevih koledarjih po koncu I. svetovne vojne, ko se njihova barvna kombinacija spremeni iz črno-rdeče-bele v trobojnico in ko pride do upodobitve sv. Cirila in Metoda v vlogi sv. Mohorja in Fortunata: "Dvoumna predstavitev svetniških parov je še posebej pomenljiva v prvi polovici dvajsetih let minulega stoletja, ko je slovenska Cerkev v novih političnih okoliščinah slovanske države in ob krepitvi ekumenskega gibanja začela sistematično spodbujati kult 'slovanskih apostolov', ki sta nacionalno obeležje dobila že v 19. stoletju" (Smrekar, 2017, str. 48). Člani Slovenske pokrajinske škofovske konference so sicer kasneje, leta 1985, sprejeli tudi sklep o ustanovitvi odličja sv. Cirila in Metoda in sicer kot cerkvenega odlikovanja za zvesto služenje Cerkvi na Slovenskem (Lavrič, 2011, str. 483).

1966, str. 143). Takrat je ob robu razprav glede ruske vloge pri državnem udaru proti Aleksandru Battenberškemu, prvemu princu Kneževine Bolgarije, prišlo do razpok med obema taboroma. Medtem ko je *Slovenski narod* stal na stališču, da je šlo za posledico bolgarske nehvaležnosti in nerazumevanja upravičene pokroviteljske vloge njene ruske "osvoboditeljice in predstaviteljice slovanstva", je konservativni *Slovenec* menil, da je šlo za nedopustno poseganje v notranje zadeve druge slovanske države in se zavzemal za "neodvisnost Bolgarsko" (Kermavner, 1966, str. 379-380). Na posledične mladoslovenske očitke o svojem rusofobstvu je *Slovenec* 27. novembra 1886 zelo neposredno odgovoril v članku z naslovom "Zakaj smo protiruski?" (1886, str. 1) v katerem je izpostavil naslednje:

> Ker smo katoliki in Slovani, Rusi so pa Rusi, nič kot Rusi in Rusi ostanejo, dokler jim je božja previdnost določila obstanek na zemlji. Veseli nas, da s temi nazori nismo sami na svetu, temveč imamo za seboj vse zmerne in konservativne Slovane na jugu in severu. *Le napačni panslavizem* in pa strogi radikalizem vpira se tem nazorom na jugu in severu in jih proglaša za napačne. Rekli smo "napačni panslavizem", namreč tisti, ki želi vse Slovane porušiti, ki želi — kar sam noče — vsim slovanskim narodnostim — recimo nevedé prirojeno narodnost zatreti in jim v nadomestilo rusko dati. . . . Ruska politika ni bila še nikdar slovanska politika in nikdar ne bo, prav tako, kakor so ruske koristi čisto različne od slovanskih koristij. Kaj je značaj ruske politike? Pribor! Rusije dejanje in nehanje obrnjeno je na ustanovo svetovne države — svet si hoče podjarmiti.

Ta ogorčeni izbruh pa je bil šele uvod v to kar je sledilo naslednje leto, ko je prišlo do dejanskega konflikta zaradi različnih razumevanj slovanske ideje. Temu razkolu pa ni botroval nihče drug kot Davorin Hostnik, eden najbolj znanih slovenskih rusofilov in izseljencev v Rusijo. Leta 1886 ga je namreč kot avtorja za *Slovenski narod* angažiral Ivan Hribar, radikalni narodnjak, ki si je ravno takrat zagotovil odločilno besedo v Narodni tiskarni, tedaj "največjem laičnem izdajateljskem podjetju na Kranjskem" (Grdina, 2010, str. 28). Pod imenom Krutorogov je začel Hostnik pošiljati prispevke, ki so bili praviloma objavljeni na naslovnici časopisa in sicer z naslovom "Iz Rusije", v katerih se je med drugim zavzemal za odstranitev latinščine in latinice iz cerkve, za vpeljavo staroslovanske liturgije in slovanskih obredov ter za ruščino kot skupni jezik Slovanov. Kot da to ne bi bilo dovolj je še poveličeval vojno silo Rusije in z njo grozil tudi Avstro-Ogrski (Kermavner, 1966, str. 386-390). Sodu pa je izbil dno članek, ki je bil objavljen v štirih nadaljevanjih jeseni leta 1887 in ki ga je Prijatelj (1966, str. 279) označil za "usodno bombo". Problematičen je bil namreč njegov zaključek, objavljen 3. novembra, v katerem je Hostnik v svojem panslavističnem zanosu zapisal tudi naslednji stavek: "Naše narodne sile *rastó*, a ne pojemajo; kri mučenikov daje obilo plodov in mi dokažemo našim tlačiteljem Italijanom, naj se pišó Crispi ali Pecci, Nemcem in Madjarom, da nas je dovolj, da bi se uprli tem izvrgom človeštva" (Krutorogov, 1887b, str. 2). Če je bila omemba Crispija, ministrskega predsednika Italije, mogoče še

razumljiva pa je bilo izpostavljanje Peccija, kot se je pisal takratni papež Leon XIII., sprejeto kot pravo bogoskrunstvo.[284] *Slovenec* je tako že dva dni kasneje objavil čustveno reakcijo z naslovom "Iz Ljubljane" (Kermavner, 1966, str. 398). Reagirali so tudi na Dunaju, kjer je 16. novembra sam cesar Franc Jožef "v pogovoru s kranjskim deželnim glavarjem dr. Josipom Poklukarjem kot velik problem označil rusofilske izjave dela rodoljubnega tiska" (Grdina, 2010, str. 29-39). Kot izpostavlja Prijatelj (1966, str. 280-281) se je vzdignil tudi takratni ljubljanski knezoškof Jakob Missia, ki je 26. novembra izdal pastirski list, podpisan s strani vseh ostalih škofov tedanje goriške nadškofije, vključno z goriškim nadškofom Alojzijem Matijo Zornom in tržaško-koprskim škofom Ivanom Nepomukom Glavino, v katerem je bilo med drugim zapisano:

> Dnevnik "Slovenski Narod", kteri vendar izhaja v čisto katoliškem narodu in kojega koristi, kakor trdi, hoče zastopati, se drzne častitljivega starčka papeža, in torej duševnega očeta tudi Našemu pastirstvu izročenih vernikov, rekli bi, na predvečer Njegove zlate maše imenovati – pero brani se zapisati – "izvrg človeštva"! . . . Bil bi pravi verski samoumor, ko bi se kteri katoliški narod le zarad plemenske sorodnosti ločil od drugih, sicer ne sorodnih, a vendar katoliških narodov . . .

V zaključku pisma so podpisani škofje še naročili vsem podrejenim duhovniškim zavodom in semeniščem, kot tudi posameznim duhovnikom in klerikom, da se ne smejo več naročati na *Slovenski narod* in da morajo podpirati le katoliško časopisje.[285]

Posledična "delitev duhov" je zajela tudi pojmovanje slovanske vzajemnosti in se je v praksi odrazila na več načinov. Najbolj seveda v odnosu do Rusije, kar je bilo dokaj jasno izpostavljeno že v prvi številki revije *Rimski katolik*, ki jo je komaj leto dni po epizodi s Hostnikom-Krutorogovom začel izdajati Anton Mahnič. Med uvodnimi članki je bil namreč tudi en z naslovom "Črtice o ruski cerkvi" v katerem se avtor sicer distancira od strupene rusofobije, ki jo do "mogočnega velikana" gojijo neslovanski narodi, obenem pa odločno obsodi "sanjarsko obožavanje našega brata na vshodu in poveličevanje rakove rane, ki razjeda plemenito njegovo telo — razkola, katerega v nečast slovanskima apostoljema nekateri kirilo-metodejsko cerkev imenujejo" (Červ, 1888, str. 45). V nadaljevanju izpostavi, da novo upanje

[284] Hribar (1983, str. 89) se je kasneje branil, da je uredniku časopisa Ivanu Železnikarju naročil "naj članek, predno ga natisnit da, prebere in eventuelno popravi" in da bi bil moral črtati "oni dve besedi" (t.j. "izvrg človeštva"), ki enostavno nista imeli nobene zveze s papežem, tem "blagim in učenim možem". Grdina (2010, str. 30) sicer dvomi v iskrenost Hribarjevega pojasnila: "Zatrdil je, da naj bi besedila, ki ga je dobil iz Rusije, pred natisom niti ne prebral – čeprav je naročil njegovo objavo!".

[285] Pri tem dramatičnem epilogu je predvsem presenetljivo to, da je do konflikta sploh prišlo, saj je Ivan Hribar, ki je dal Hostniku v *Slovenskem narodu* praktično proste roke pri pisanju člankov, še leta 1884 v uvodnem članku svojega tednika *Slovan* kot "izdajatelj in lastnik" posebej poudaril, da bodo v tem listu skozi uredniško politiko "čuvali krščanski značaj našega naroda" in zato ne bodo širili nazorov od drugod, še posebej ne "sleparstvo judovskega lažiliberalizma" ("Naš program", 1884, str. 2).

za vrnitev "razkolniške" pravoslavne h katoliški cerkvi in za njuno ponovno združitev vendarle daje "zbujeno duševno gibanje ruske duhovščine" (prav tam, str. 50). Sam Mahnič (1889b, str. 438) je bil leto dni kasneje še bolj jasen, ko je zapisal, da je težava s pravoslavjem njegova "narodnostna izključnost" in da je to tisto, kar je dejansko všeč "slovanskim liberalcem na zapadu, ki proslavljajo rusko ortodoksijo". Zato je Mahnič (prav tam) tudi posebej izpostavil razmišljanje ekumenističnega ruskega filozofa Vladimirja Sergejeviča Solovjova in se na podlagi tega zavzel za drugačno rusko pot:

> Rusija govori vedno o panslavizmu, vvažajoč ga za svojo historično misijo; a *Rusija ima dosti lepše poslaništvo kaker pokroviteljstvo ali prisvojitev Bolgarije, Srbije in drugih slovanskih plemen; njeno poslaništvo je vrniti se v jedinost krščansko, se dati preroditi in v svoje krščanstvo priliti svežo krv, mesto zavzeti mej katoliškimi narodi* sè svojimi sto milijoni duš, biti most mej Evropo in Azijo . . . biti *stražnik Petrov* na braniku krščanskem.

Takšna spreobrnitev oz. vrnitev v katoličtvo naj bi bila po Mahniču (1888, str. 2) tudi sicer edino logična, saj je dal že v prvi številki svoje revije nedvoumno vedeti, da je po njegovem "Božji Sin sezidal svojo cerkev na rimsko Skalo". Enotnost v katoličtvu ima zato prednost pred enotnostjo v slovanstvu, ki mu je tudi sicer podrejeno. Ravno zato pa morajo Slovenci paziti, kako in s katerimi Slovani se družijo. Čeprav bi bilo, na primer, pobratimstvo s katoliškimi Čehi sploh eden "najviših narodno-politiških vzorov" je treba celo v tem primeru ločiti in sicer "mej levo in desno", saj "iz slovstva, iz politiških agitacij, iz govorov vsak slepec lehko razvidi, da Mladočehi so brezverci" (Mahnič, 1889c , str. 387-388). Povedano drugače: "Dasi se liberalci slovanski še tako ponašajo se svojim rodoljubjem, dejanski so vender-le sovražniki slovanstva in naravnost se to sovraštvo posebno tedaj kaže, ko zahteva rodoljubje ob jednem i versko izpoved" (Mahnič, 1889č, str. 495-496).

Kot poudarja Gantar Godina (1994, str. 64) je bilo Mahničevo razmišljanje, vključno z njegovim nasprotovanjem povezavam z liberalnimi Slovani, "ekstremno in ga ni mogoče posplošiti na vse slovenske katolike". Vseeno pa je odražalo del takratnega duhovnega vzdušja o čemer priča tudi dejstvo, da je celo precej bolj prizanesljivi Janez Evangelist Krek že leta 1894 sodeloval na Prvem češko-slovanskem katoliškem shodu v Brnu, ki se je predvsem osredotočil na "naraščajočo nevarnost husitstva in liberalizma na Češkem" (prav tam, str. 63). Slovenska katoliška inteligenca se je prav tako odločila zoperstaviti percipirani liberalni nevarnosti s tem, da je začela "poudarjati poljsko predanost slovanski ideji" in priporočati "študij na poljskih univerzah, zlasti v Krakovu in Lvovu" (prav tam, str. 105). Pri tem je bil še posebej aktiven Leopold Lenard, teolog, publicist in katoliški duhovnik, sicer pa "eden najostrejših nasprotnikov sodelovanja z Rusijo" (Gantar Godina, 2004, str. 34). Menil

je namreč, da "je slovanska bodočnost mogoča tudi brez bodočnosti Rusije in mogoča celo proti sedanji Rusiji" in da je edini jasen slovanski program "program poljskih kulturnikov okrog lista *Świat Słowiański*" (prav tam, str. 34). V tem smislu je šlo pri Lenardu v bistvu za različico Kopitarjevega koncepta katoliškega avstroslavizma, ki "poudarja lojalnost Avstriji in zavrača kakršnekoli povezave z Rusijo" (Gantar Godina, 1998, str. 112).[286]

Zato je bil za slovenski katoliški tabor poljski obrat k slovanstvu leta 1897 tako zelo pomemben, saj je na svojevrsten način potrjeval upravičenost njihovega pristopa. Dotlej so bili namreč Poljaki videni kot nezainteresirani za slovansko sodelovanje, celo do te mere, da so jih slovenski rusofili javno žigosali za kraktkovidne renegate in "utrjeno ostro orožje, katero seče rane v telo Slovanstva " (Podgornik, 1891, str. 201). Z njihovo aktivacijo pa je klerikalna stran lažje utemeljevala potrebo po slovanski vzajemnosti v krščanskem okviru s sklicevanjem na največji slovanski katoliški narod.[287] O tem dokaj nazorno priča članek Franca Grivca "Slovanska in poljska ideja", ki je bil objavljen leta 1902 v reviji *Katoliški obzornik*. V njem je med drugim posebej izpostavil, da "Poljake, Čehe, Slovake, Slovence in Hrvate veže neka posebna vez, *katoliško slovanstvo*" in da je "slovanska ideja med Poljaki velikega pomena za Poljake same in za druge Slovane" (Grivec, 1902a, str. 213, 220). To pa zato, ker bi lahko "poljsko-slovanska vzajemnost pripomogla, da se prej spravi slovansko vprašanje v pravi tir", ki ni nič drugega kot "povzdigniti svojega in narodovega duha, da bodo narodi izvrševali in uresničevali *krščansko pravico* na zemlji!" (prav tam, str. 221).

V luči navedenega je bolj razumljivo, zakaj je klerikalna stran leta 1902, tik pred izvedbo prvega vseslovanskega novinarskega kongresa v Ljubljani, pohitela z ustanovitvijo lastnega novinarskega društva z imenom Jugoslovansko krščansko časnikarsko društvo. Slednje naj bi

[286] Ostrini njegovih besed navkljub pa ima Lenardova osebna zgodba ironičen razplet. Kot je namreč ugotovila Gantar Godina (1992, str. 399) je po I. svetovni vojni kot državljan Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v marsičem spremenil ne le svoj pogled na slovanstvo, ampak tudi svoj svetovni nazor: "Odrekel se je duhovniškemu poklicu, se poročil (po imenu žene sodeč s Srbkinjo) in deloval predvsem kot vladni uradnik".

[287] Zanimivo pri tej zagledanosti katoliških Slovencev v katoliške Poljake je to, da Poljaki v tistem času za Slovence sploh niso kaj dosti vedeli, pa čeprav so z njimi živeli skupaj v isti državi. Tisti, ki so jih poznali, pa so imeli do njih relativno podcenjujoč odnos. Ludwik Gumplowicz, eden od utemeljiteljev evropske sociologije, ki je več kot četrt stoletja predaval ustavno in administrativno pravo na graški univerzi, je tako še leta 1879 v svoji knjigi o pravicah narodnosti in jezikov v Avstro-Ogrski ocenil, da Slovenci niso državotvorni. Kasneje je svoje mnenje sicer nekoliko korigiral, vendar le v tem smislu, da je slovensko "pleme" na Kranjskem na tisti razvojni stopnji, s katere je "prehod k narodu ob ugodnih pogojih lahko mogoč" (Gantar Godina, 1987, str. 89). Tega so se, roko na srce, zavedali tudi nekateri slovenski katoliški intelektualci. Grivec (1902a, str. 209) je tako še ne začetku 20. stoletja z grenkobo zapisal: "Marsikdo, ki je prišel v osebno dotiko z omikanimi Poljaki je bil bridko razočaran, ko je videl, da celo mnogi avstrijski Poljaki, čisto nič ne vedó o južnih Slovanih. Znani so nam celo slučaji, ko izobražen avstrijski Poljak ni vedel, da Slovenci sploh bivajo". Stanje se je nekoliko izboljšalo leta 1905, ko je začela v Krakovu izhajati revija *Świat Słowiański*, v kateri je bila objavljena tudi vrsta preglednih člankov o Slovencih (Turkowski, 2016, str. 233-234).

združevalo samo "krščansko misleče novinarje", ki naj bi "z agitacijo za slovensko krščansko časopisje" pomagali "izvršiti dana navodila krščanske zavesti med Slovenci" (Gantar Godina, 2002, str. 381). Prav tako postane manj presenetljiva izrazito aktivna vloga slovenskih katolikov v naporih za institucionalizacijo sodelovanja med katoliškimi Slovani, predvsem na akademski ravni. Kot izpostavlja Gantar Godina (1989, str. 527) so bili najbolj dejavni "študentje in izobraženci okrog katoliškega dijaškega lista Zora", ki so se skupaj s predstavniki Čehov, Poljakov in Hrvatov julija 1908 v Pragi udeležili slovanskega kongresa katoliških akademikov. Tam so tudi sprejeli sklep o ustanovitvi posebne zveze z nalogo "širiti slovansko in krščansko idejo med slovanskim dijaštvom, zastopati skupne interese in pospeševati medsebojno spoznavanje" (prav tam). Stelè (1938, str. 24) se je kasneje teh naporov spominjal takole: "Mi smo sanjali namreč od samega začetka preko katoličtva ven v slovansko vesoljnost ter smo takoj začeli vabiti v svoj krog tudi Bolgare, Srbe, Ruse in moskalofilske Ukrajince, v prepričanju, da bo naš mladostni ogenj zadostoval, da premosti zapreke verskih presodkov, razpredenih med nas". Formalna ustanovitev Slovanske lige katoliških akademikov junija 1909 v dvorani hotela Post na Dunaju je zato zanj predstavljala svojervrsten "triumf" (prav tam). Ko je bila liga po I. svetovni vojni leta 1928 v Krakovu obnovljena kot Zveza slovanskih katoliških akademikov so se slovenski katoliki ponovno aktivno angažirali. V zvezi s tem je Grivec (1938, str. i) z izrazitim ponosom zapisal, da so "kot najmočnejši slovanski narod" zvezo zasnovali Poljaki, "takoj po rojstvu pa je iskala zavetja med Slovenci, na ozemlju najmanjšega slovanskega katoliškega naroda, da bi si mogla v luči naših ciril-metodijskih slovanskih tradicij začrtati program za svojo rast".

5.4. Od proruskega neoslavizma k avstroslavističnemu jugoslavizmu

Ironija tega razvoja dogodkov je v tem, da je bil poljski obrat k slovanstvu pozitivno sprejet tudi med slovenskimi liberalci. Viden je bil namreč kot ključen korak pri premoščanju poljsko-ruskega konflikta, ki naj bi predstavljal največjo oviro za poglobitev medslovanskega sodelovanja. Zato Gantar Godina (2003, str. 89) tudi izpostavlja, da so sprejem češko-poljske resolucije o medslovanskem sodelovanju v Krakovu decembra 1897, v kateri so se Poljaki zavezali tesneje sodelovati z drugimi slovanskimi narodi, na Slovenskem "navdušeno pozdravili tako liberalni kot katoliški krogi". Za slovensko stran je to pomenilo tudi vstop na veliki oder medslovanske politike, saj so bili med vidnimi ustanovnimi člani neoslavizma, ki ga je omogočil ravno ta novi razvoj dogodkov. Če namreč v primeru Poljakov lahko

govorimo o tem, da je sredi 19. stoletja knez Adam Czartoryski iz pariškega hotela Lambert izvajal "učinkovit zunanjepolitični program", potem v primeru Slovencev velja nekaj podobnega za začetek 20. stoletja (Berry, 1985, str. 46). Razlika je le v tem, da ga je v njihovem primeru izvajal župan Ivan Hribar in sicer iz ljubljanske mestne hiše. Tja je prišel leta 1896, torej tik po padcu Windischgrätzove vlade zaradi vprašanja slovenščine v gimnaziji v Celju in tik pred padcem Badenijeve zaradi vprašanja češčine v uradih na Češkem.

Ogorčenje, ki ga je sprožila Badenijeva kriza med avstrijskimi Slovani je bila tolikšna, da je med Slovenci celo privedla do začasnega slogaštva. V Ljubljani je, na primer, septembra 1897 prišlo do tako imenovanega vseslovenskega shoda, na katerem "so se med drugim zbrali poslanci obeh strank" in "se izrekli za narodno avtonomijo, to je za Zedinjeno Slovenijo" (Gestrin in Melik, 1979c, str. 583). Še pred tem pa je bil na Dunaju aprila 1897 ustanovljen nov parlamentarni klub in sicer Slovanska krščanska narodna zveza (SKNZ), v katero so poleg hrvaških in ukrajinskih poslancev "vstopili vsi slovenski državni poslanci, katoliški in liberalni", ki so imeli tako v njej relativno večino (Gantar Godina, 1994, str. 24). Vendar je še bolj pomembno to, da je kriza utrdila "povezovanje in sodelovanje mladočehov in Kramářa ter nekaterih poljskih politikov" (prav tam, str. 31). Posledično je bil junija 1898 v Pragi organiziran vseslovanski kongres, ki mu je sledil še 1. vseslovanki časnikarski kongres. Novica o dogodku je imela močan odmev v slovenskih medijih, še posebej "v liberalnem tisku, tako ljubljanskem kot tržaškem in goriškem", v katerem so "poudarjali, da se morajo slovenski predstavniki shoda nujno udeležiti" (prav tam, str. 39). In dejansko je s Slovenskega pripotovala močna delegacija, vključno z županom Hribarjem, ki je bil kot eden najdejavnejših in najvidnejših udeležencev kasneje tudi izvoljen za predsednika skupne seje vseslovanskega časnikarskega kongresa (prav tam, str. 48). V tem smislu je tudi neposredno prispeval k njegovim rezultatom, med katerimi je bil najpomembnejši ta, da se začne v Pragi izdajati novo glasilo, *Slovanský přehled*, ki je bil "namenjen predvsem seznanjanju Slovanov z dogodki z vseh področij v slovanskem svetu, hkrati pa naj bi poudarjal in pospeševal idejo slovanske vzajemnosti" (prav tam, str. 51).

Sodelovanje na dogodku je Hribarja tako navdihnilo, da se je odločil nekaj podobnega organizirati na Slovenskem. To mu je s pomočjo občinskega sveta tudi uspelo, saj mu je slednji marca 1902 odobril dovolj sredstev, da je lahko že čez dva meseca v Ljubljani izvedel 4. shod slovanskih novinarjev, s čimer se je slovenska stran tudi dejansko postavila na zemljevid

takratnega slovanskega sveta.[288] Kot ugotavlja Gantar Godina (1997, str. 33) je Hribar "predvsem kot župan Ljubljane in kot predstavnik liberalne stranke odločilno vplival na odločitve mestnega občinskega sveta, kjer je zlahka – kot je razvidno iz zapisnikov – pridobil podporo odbornikov, če je šlo za vprašanja sodelovanja ali za organizacijo slovanskih časnikarskih shodov". V tej luči je tudi lažje razumeti, zakaj je bila Ljubljana gostiteljica slovanskih novinarjev še enkrat in sicer septembra 1908, ko je priredila njihovo 8. srečanje, ki je bilo obenem tudi jubilejno, saj je potekalo ob 10. obletnici prvega časnikarskega kongresa v Pragi (Gantar Godina, 1994, str. 133). Tako kot je češka stran svoj dogodek izkoristila še za obeležitev 100. obletnice rojstva Palackega in postavitev temeljnega kamna za njegov kip, ga je slovenska za slavnostno akademijo ob priložnosti 400. obletnice rojstva Trubarja in odkritje temelja njegovega spomenika. Sicer pa je shod, ki so se ga udeležili predstavniki vsega slovanskega sveta, predvsem potekal v znamenju rusko-poljskega spora in v zvezi s tem celo uspel sprejeti skupno izjavo: "Slovanska vzajemnost mora sloneti na popolni ravnopravnosti in v nobenem oziru omejeni svobodi individualnega razvoja vseh slovanskih narodov" (prav tam, str. 139).

Dogodek je v tem smislu tudi verno odražal duh neoslavizma, ki je takrat zaznamoval slovansko gibanje in ki ga je izdatno podpirala slovenska stran, predvsem liberalci in Hribar osebno. Kot poudarja Grdina (2010, str. 77): "Klasični panslavizem in propravoslavno slavjanofilstvo so zavračali. Bili so prepričani, da prihodnost terja sodelovanje posameznih narodov pod ozvezdji svobode, enakosti in bratstva". Hribar, ki je bil en od utemeljitev neoslavizma in sodeloval pri pripravi njegovega programa, je v gibanju predvsem videl možnost vzpostavitve "bolj slovanske" Avstrije, do česar bi lahko prišlo s poglobitvijo njenih odnosov z Rusijo: "Pričakoval je, da bodo Slovani s pomočjo Rusije pridobili v Avstriji več politične moči, hitrejše priznanje nacionalnih zahtev s strani Nemcev, hitrejši gospodarski napredek in sodelovanje" (Gantar Godina, 1997, str. 33). V odgovoru na anketo, ki jo je leta 1906 izvedel češki časopis *Máj*, kaj slovanski politiki in izobraženci v Avstro-Ogrski menijo o medslovanskem sodelovanju, je tudi predstavil načrt, ki ga je Vyšný (1977, str. 56-57) ocenil za "enega najbolj zanimivih": politično sodelovanje med Slovani v avstrijski polovici cesarstva, tudi s pomočjo enotnega slovanskega parlamentarnega telesa v dunajskem državnem zboru; ekonomsko sodelovanje med Slovani obeh polovic Avstro-Ogrske, tudi s

[288] Glavni rezultat shoda je bila odločitev o ustanovitvi Osrednje zveze slovanskih časnikarjev s sedežem v Pragi. Pri tem velja omeniti, da je bil med sprejetimi sklepi tudi češki predlog, da se ustanovi Splošna slovanska matica, ki naj bi med drugim izdajala knjige o življenju, literaturi in zgodovini slovanskih narodov, pri čemer v "vseh živečih slovanskih jezikih" (Gantar Godina, 1994, str. 75). V tem smislu ustanovitev Foruma slovanskih kultur v Ljubljani leta 2004 predstavlja nekakšno izpolnitev tega sklepa, pa čeprav šele stoletje kasneje.

pomočjo združitve slovanskih finančnih ustanov; in kulturno sodelovanje med Slovani znotraj in izven habsburškega cesarstva, tudi s pomočjo usklajenega delovanja kulturnih inštitucij posameznih slovanskih narodov. Program je v tem smislu verno odražal Hribarjevo naravo in prepričanje, da "morajo Slovani delovati in sodelovati predvsem povsem konkretno" (Gantar Godina, 1997, str. 29).

Hribar je ta zelo praktičen pristop k medslovanski vzajemnosti pospremil z zelo konkretnimi dejanji. Kot izpostavlja Čurkina (1995, str. 235-236), je med svojim obiskom v Sankt Peterburgu leta 1908 med drugim podprl pobudo za stažiranje ruskih kmetov "po najbolj razvitih slovanskih deželah, da bi se seznanili s sodobnimi načini obdelave zemlje". In dejansko je bilo še isto leto na ukaz ruske vlade ustanovljeno društvo Ruskoje zerno, ki je začelo pošiljati kmečko mladino tudi v Slovenijo. To je Hribarju (1983, str. 223) sicer povzročilo veliko "troškov in skrbi", vendar mu je dalo tudi občutek zadoščenja, saj tako "prihaja med naše ljudstvo poznanje ruskega naroda, o katerem pri nas na kmetih takorekoč še ničesar ne vedo". Podobno je bil uspešen v svojih prizadevanjih pritegniti čimveč ruskih turistov, predvsem iz izobraženskih vrst, saj je že leta 1909 slovenske dežele obiskalo 345 ruskih učiteljev.[289] Hribar je sicer tudi zaslužen za to, da je Anton Aškerc kot takrat največji živeči slovenski pesnik dvakrat obiskal Rusijo in sicer leta 1901 in 1902 (Čurkina, 1995, str. 229). Rezultat teh popotovanj je bila tudi pesnitev "Ruski jezik", ki predstavlja enega najbolj prisrčnih poklonov ruščini in je bila verjetno tudi zato od njenega izida v *Ljubljanskem zvonu* s strani ruskih prevajalcev prevedena kar v šestih različicah (Rojs, 1989, str. 76). Aškerc (1902, str. 741) je namreč videl možnosti za uspešen razvoj slovenske kulture le v tesni povezavi z rusko, zaradi česar je dajal poseben pomen ruskemu jeziku, kar izhaja že iz uvodnega verza njegove pesmi:

> Ti krasni jezik bratovski slovanski,
> kako razveseljuješ mi uhó!
> In kadar slišim te, v dnu duše moje
> sorodne, tajne strune zapojó.[290]

[289] Hribar (1983, str. 225) je kasneje takole razložil ozadje iniciative: "Znano mi je bilo, da v velikem turističnem prometu poleg Angležev smatrajo Ruse za najštevilnejše in najboljše goste. In ti gosti so, ker je v Rusiji 'pojezdka za granicu' (potovanje za mejo) spadala k bontonu, puščali vsako leto stotine milijonov na Nemškem, v Franciji, v Švici in Italiji. . . . Želel sem pa pridobiti tudi oznanjevalcev lepote naše domovine na vsem širokem prostranstvu ruske države". V tem smislu bi lahko Hribarja šteli za prvega slovenskega ministra za turizem.

[290] Ta verz je dobro stoletje kasneje, maja 2006, na mednarodni konferenci o zgodovinskih temeljih in perspektivah slovensko-ruskih odnosov, ki je potekala na Ruski akademiji znanosti v Moskvi ob priložnosti obeležitve 15. obletnice slovenske državnosti in 14. obletnice vzpostavitve slovensko-ruskih meddržavnih odnosov, ponovil tudi takratni slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel. Pri tem je celo izjavil, da "rast zanimanja za ruski jezik v Sloveniji, ki ga opažamo zadnjih nekaj let, lahko primerjamo z njegovo popularnostjo med slovenskim izobraženstvom v 19. stoletju" (Rupel, 2011, str. 9).

Hribar je bil tako poleg Kramářa ena od osrednjih osebnosti novoslovanskega gibanja, ki je zaznamovalo obdobje med 1898 in 1912. Odnos katoliške strani do njegovega angažmaja je bil mešan. Po eni strani so bile nekatere poteze ocenjene pozitivno, vključno z izvedbo novinarskega kongresa v Ljubljani leta 1902, ki se ga je udeležila tudi poljska delegacija. To je katoliški strani imponiralo, tembolj ker so Poljaki obiskali ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventuro Jegliča, ustanovitelj krakovskega Slovanskega kluba Marian Zdziechowski pa še celo Antona Mahniča na Krku (Gantar Godina, 1994, str. 76-77). V *Slovencu* so za pomemben rezultat srečanja imeli tudi to, da so se na shodu Poljaki in Rusi sprva sicer gledali dokaj "sovražno", z vsakim dnem pa je bilo med njimi manj napetosti in "pri slovesu v Postojni je že Rus nazdravljal Poljaku", kar pomeni da so Slovenci "približali in združili nasprotne si brate" ("Slovanski parlament", 1902, str. 1).[291] Po drugi strani pa so nekaj let kasneje obsojali Hribarjevo udeležbo na posvetovanju slovanskih državnih poslancev v Sankt Peterburgu maja 1908, kamor je šel Hribar skupaj s Kramářem (Gantar Godina, 1994, str. 113-114). Obisk je odigral pomembno vlogo pri odločitvi Dmowskega, ki je bil takrat ne le vodja poljskih narodnih demokratov, temveč tudi poljskega kluba oz. "kola" v ruski Dumi, da se ruski Poljaki udeležijo prvega novoslovanskega kongresa v Pragi (Kohn, 1960, str. 247). Vseeno so v *Slovencu* kritizirali Hribarja, češ da mu ni nihče poveril mandata, da lahko govori v imenu slovenskega naroda in mu očital slabo presojo, ker je zaradi poti v Rusijo odpovedal udeležbo na poklonstvenih slovesnostih ob 60. obletnici vladavine cesarja Franca Jožefa na Dunaju. Kot ugotavlja Gantar Godina (2004, str. 36) zato "ni povsem jasno, ali je šlo za resno nasprotovanje povezovanjem z rusko državo ali pa je šlo predvsem za nasprotovanje dejstvu, da je bila dejavnost slovenskih liberalcev (npr. Ivana Hribarja) pri organizaciji številnih medslovanskih prireditev in pri slovanskih zadevah sploh . . . med Slovenci odmevnejša". Vyšný (1977, str. 98-99) tudi meni, da se "klerikalca" Janez Evangelist Krek in Ivan Šušteršič kot vodji največje slovenske stranke nista odzvala na vabilo za udeležbo na prvem neoslovanskem kongresu v Pragi predvsem zato, ker je bil "liberalni voditelj, Hribar, njun politični rival, vključen v organizacijo kongresa".[292]

[291] *Slovencu* je bilo sicer všeč tudi to, da "na vsem shodu ni padla *niti ena beseda* , ki bi bila žaljiva za *naše versko prepričanje*", kar pomeni, da se je v praksi pokazalo, "kako malo imajo pač pravice liberalci, napadati katoliško cerkev kot slovanstvu škodljivo", saj se je na shodu "tri dni govorilo o sovražnikih slovanstva", vendar od prisotnih slovanskih pravoslavcev in protestantov "ni niti eden omenil verstva ali katoličanstva ali celo duhovništva" ("Slovanski parlament", 1902, str. 1). Navedeno je treba jemati v kontekstu liberalno-klerikalnega obračunavanja, ki se je dogajalo v ozadju kongresa v slovenskem tisku (Gantar Godina, 2002, str. 381).

[292] Verjetnost te teze je tem večja v luči dejstva, da se obe strani niti nista tako zelo razlikovali, kar se tiče odnosa do ruske kulture kot takšne. Če je Hribar aktivno podpiral ustanavljanje ruskih krožkov, se je Krek v *Slovencu* prav tako odkrito zavzemal za učenje slovanskih jezikov v srednjih šolah in po kollárjevsko poudarjal: "Vsak

Če je šlo za to zadnje, je katoliški strani razvoj dogodkov že kmalu politično spodnesel njihovega tekmeca, obenem pa postavil na glavo medslovanske odnose. Le dober teden dni po zaključku jubilejnega shoda slovanskih novinarjev v Ljubljani so namreč vojaki graškega 27. pešpolka sredi Ljubljanje ubili četrtošolca Ivana Adamiča in strojnika Rudolfa Lundra, ki sta sodelovala na množičnih protestih proti nemškemu napadu na slovenske udeležence skupščine Družbe sv. Cirila in Metoda na Ptuju.[293] Grdina (2010, str. 63) izpostavlja, da je nemška stran epizodo in njene posledice, vključno z odstranitvijo še preostalih nemških napisov na mestnih ulicah s strani ogorčenih Ljubljančanov kasneje uporabila za to, da cesar Hribarju ni potrdil šestega županskega mandata, pa čeprav ga je dobil na volitvah.[294] Že v začetku oktobra 1908 pa je prišlo tudi do aneksijske krize, ki je zadala smrten udarec neoslovanskemu gibanju. Kot ugotavlja Vyšný (1977, str. 130) je priključitev Bosne in Hercegovine neoslovanske voditelje "soočila z zelo neprijetno dilemo izbire v sporu med njihovimi slovanskimi zavezniki v Rusiji in Srbiji na eni strani in njihovo lastno državo Avstro-Ogrsko ter Nemčijo, tradicionalno sovražnico Slovanov, na drugi". Hribar je bil glede tega vprašanja še posebej izpostavljen, saj je bil od leta 1907 tudi poslanec v dunajskem državnem zboru. Navkjlub svoji osebni navezanosti na rusko kulturo je sledil zgledu Kramářa, ki je na srečanju slovanskih poslancev izpostavil "potrebo po zagotovitvi

slovanski izobraženec naj bi znal hrvaški, češki, poljski in ruski" ("Slovanska vzajemnost", 1899, str. 1). Tiste, ki bi imeli pomisleke glede tega s političnega zornega kota pa je miril, da je panslavizem "popolnoma izmišljen pojem, ki so ga ne brez velike zlobnosti *vstvarili* naši nasprotniki" (prav tam). Tudi sicer je slovenski katoliški tisk v tistem obdobju posvečal precejšnjo pozornost slovanstvu in dogodkom v Rusiji. Znani slovenski teolog in ekumenski delavec Franc Grivec (1902b, str. 228) je tako med drugim v *Katoliškem obzorniku* napisal daljšo razpravo z naslovom "K novemu duševnemu gibanju v Rusiji", v kateri je izrazil upanje, da bodo aktualne razprave o svobodi vesti lahko privedle do korenitih sprememb znotraj pravoslavne cerkve, po vzoru ločitve posvetne in duhovne oblasti v katoliških deželah, saj "usoda Rusije in z njo usoda Slovanstva stoji na razpotju človeške zgodovine". Nekoliko ironično sicer je, da so v tistem času slovenske katoličane poleg pravoslavja pri Rusih najbolj begale še hitre družbene spremembe, ki so zaznamovale pozno carsko obdobje. Mahnič (1889a, str. 404) se je tako pod psevdonimom Tone od Kala v eni od zgodnejših izdaj svojega lista *Rimski katolik* v satiričnem razdelku "Iz dnevnika Štefana Hodulje" obregnil ob moteč zgled, ki naj bi ga Slovenkam dajale Rusinje, ki da se vpisujejo na vseučilišča in "dosegajo kaker moški doktorat iz medicine, iz prava, iz filozofije". Liberalni tisk pa je ravno iz takih informacij črpal navdih in koval Rusijo v nebo ne le kot slovansko državo, temveč tudi kot deželo blaginje in napredka. Marica Nadlišek Bartol, prva urednica prve slovenske ženske revije *Slovenka*, je tako v svoji korespondenci izhajala iz prepričanja, da je v Rusiji vse bolje, tudi položaj žensk: "V tem smislu ni bila nič drugačna od drugih rusofilov, ki so bili v svojem idealizmu nekritični do Rusije. Ruske ženske so bile smatrane za neodvisne in predane svojemu delu" (Selišnik in Verginella, 2013, str. 116-117).

[293] Kot ugotavlja Stergar (2004, str. 209) je na prekoračitev pooblastil in posledični tragični razplet 20. septembra 1908 vplivalo sovraštvo med vojaki, ki so bili večinoma štajerski Nemci, in slovenskim prebivalstvom Ljubljane: "O tem naj bi med drugim pričala vojaška pisma, ki so jih bile oblasti prisiljene zapleniti".

[294] Pomenljivo je, da Hribar (1983, str. 350) v zvezi s tem v svojih spominih omenja še naslednje: "Nemški nacijonalci so mi silno zamerili, da sem se udeleževal petrograjskih in praških slovanskih posvetovanj". Zaradi tega naj bi ga "ljudje, o katerih nočem povedati, kje jih je iskati, denuncirali vladi, da so bile ljubljanske septembrske demonstracije 1908. leta dogovorjene v Petrogradu in da sem jih jaz v smislu teh dogovorov inscenoval" (Hribar, 1984, str. 581).

brezpogojne podpore aneksiji" (Vyšný, 1977, str. 131). In dejansko so jo na koncu podprli "v velikanski večini" (Kohn, 1960, str. 250).

Razlogi za takšno odločitev so bili isti kot tisti iz leta 1878, kar se je med drugim pokazalo v okviru "aneksijske debate", ki je januarja 1909 potekala v kranjskem deželnem zboru. Takrat je Janez Evangelist Krek zapopadel bistvo slovenskega stališča, ko je priključitev Bosne in Hercegovine pozdravil z obrazložitvijo, da je "končno pod isto dinastijo postavila skoro dva milijona naših bratov po krvi, po zemlji, po jeziku" (Gantar Godina, 1994, str. 149). Še pred tem je na zboru zaupnikov Slovenske ljudske stranke v Ljubljani novembra 1908 Ivan Šušteršič takole razložil razmišljanje o trialistični rešitvi, ki naj bi jo aneksija ponujala slovenskim narodnim aspiracijam: "Činu z dne 5. oktobra bo v doglednem času moral z neizogibno silo slediti drugi čin: priklopitev Bosne in Hercegovine sosednim hrvatskim deželam. Potem pa se odpre perspektiva, da se tudi naše slovensko vprašanje definitivno reši pod žezlom habsburške dinastije" (Rahten, 2001, str. 83). Reakcija ruske strani ni izostala. Urednik revije *Slavjanskije izvestija* Vasilij Nikolajevič Korabljov – Katon (1910, str. 173) je tako Slovence neposredno obtožil, da so se "odrekli slovanstvu", zato ker so "uradno odobrili aneksijo Bosne in Hercegovine", tako kot Čehi in Poljaki. Podobno ogorčen je bil Platon Andrejevič Kulakovski (1909, str. 879), eden od vodij Sanktpeterburškega slovanskega odbora, ki je menil, da je zaseg slovanskega ozemlja s strani Avstro-Ogrske v polni meri pokazal, da so "vse čudovite izjave o vseslovanskih nalogah prazne besede, vsi govori o 'bratstvu, enakosti in svobodi' le prazne fraze", to pa zato, ker je koristoljubni pristop avstrijskih Slovanov k aneksijskemu vprašanju v polni meri razkril, da "vsaka slovanska narodnost sledi najbolj grobemu egoističnemu računarstvu".

Aneksijska kriza je tako namesto Rusije v ospredje slovenskih političnih razprav potisnila jugoslovansko vprašanje. Ta obrat je začel vplivati tudi na prevladujoča razmišljanja o slovanski vzajemnosti. Če je prej veljalo, da se je mladoslovenska generacija "bolj kot na hrvaško oziroma jugoslovansko vzajemnost . . . naslanjala na panslavistične in rusofilske ideje", je bilo z novim pokolenjem ravno obratno (Zajc, 2006, str. 165). V nekem smislu je pravzprav paradoksalno, da so bili nosilci tega drugačnega pristopa predvsem mladi izobraženci, ki so študirali v Pragi, kjer pa se niso navdušili nad Kramářem, temveč nad njegovim političnim tekmecem Tomášem Masarykom (Gestrin in Melik, 1979c, str. 580). Slednji je "nasprotoval pretiranemu zbliževanju z Rusijo", ker je smatral, da naj bi bilo za Rusijo "slovanstvo le element, ki bi ga lahko uporabljala proti Avstriji v tekmi za oblast in

vpliv v Srbiji, Romuniji in Bolgariji" (Gantar Godina, 1994, str. 14). Dejstvo, da so se mladočehi, s katerimi se je politično razšel leta 1893, in kasneje novoslovansko gibanje obrnili proti Rusiji je pripisoval slabemu poznavanju ruske resničnosti in psihološki potrebi po tuji pomoči v soočenju z nemško nevarnostjo v Avstriji in Nemčiji.[295] Njegov skepticizem se je zato tudi jasno odražal v poslanici slovenski mladini, ki so jo pod naslovom "Kaj hočemo?" slovenski masarykovci oz. realisti izdali leta 1901 v Ljubljani. V njej so se namreč povsem v njegovem duhu opredelili do slovanskega vprašanja: "Kritičneje gledamo na *slovanstvo* in *slovansko vzajemnost*. Ne zadovoljujejo nas navadna gesla in priljubljene tradicije. Ne bodimo v domišljiji bratje vsem, v resnici pa nikomur" (Gantar Godina, 1987, str. 34). Tako kot Masaryk so namreč izhajali iz tega, da moramo "gledati tudi v Slovanu najprej *človeka*, kakršen se nam kaže v konkretni formi" (prav tam, str. 35).

Z vstopom slovenskih realistov v Jugoslovansko socialno-demokratsko stranko se je to videnje slovanskega vprašanja preselilo tudi med slovenske socialiste, še posebej skozi revijo *Naši zapiski*. Verjetno je tudi zaradi tega strankino glasilo *Rdeči prapor* vseslovanski časnikarski kongres v Ljubljani leta 1908 pikro komentiralo z besedami, da so slovanski novinarji v Ljubljano prišli zato, da bi se "posvetovali o svojih stanovskih zadevah in pri tej priliki nekoliko banketirali in toastirali", čeprav na koncu "od vsega nenavadnega vzburkanja ne bo ostalo toliko kolikor ostane pepela na pogorišču" ("Slovanski glasovi", 1908, str. 2). V slovenski kolektivni zavesti se je sicer nenaklonjen odnos socialdemokratov do neoslavizma precej bolj ohranil skozi komedijo "Za narodov blagor". Ivan Cankar – ta nesojeni strankin kandidat na državnozborskih volitvah v litijskem okrožju leta 1907 – je namreč v njej upodobil tudi komično figuro za slovansko idejo plamteče gospe Mrmoljevke, ki ob vsaki priložnosti opominja druge dame in gospode, združene v liberalni stranki, na "sveto idejo slovanske vzajemnosti" (Širca, 2011, str. 25). Težava je le v tem, da jo zbrana gospoda redno presliši, ker je zaposlena z resnejšimi strankarskimi zadevami.[296] Kot protiutež nerealnemu vseslovanstvu so socialisti zato ponujali jugoslovanstvo, kar je prišlo še posebej do izraza leta 1909, ko je bila sprejeta tako imenovana "Tivolska" resolucija. V njej so namreč med drugim poudarili, da "avstro-ogrski Jugoslovani smatrajo za končni smoter svojega narodno-

[295] V zvezi s tem je Masaryk (1937, str. 3) v svojih spominih celo zapisal naslednje: "Razumljiva psihologija in politika; že Kollár je povedal, zakaj se je ideja o slovanski vzajemnosti porodila v mali Slovaški".

[296] Cankar se je v zvezi s tem delom odkrito pohvalil svojemu bratu Karlu z naslednjimi besedami: "Obrcal sem vse slovensko naprednjaštvo, liberalnost, patriotično navdušenost (fej!) in globoko ljubezen do 'preprostega' naroda (barab)" (Grušovnik, 2002). Poteza ga je stala prijateljstva s Franom Govekarjem, urednikom liberalnega *Slovenskega naroda* in revije *Slovan*, ki je bil s podporo tedanjega ljubljanskega župana Hribarja tudi gledališki intendant. Kot takšen je celih pet let onemogočal javno uprizoritev komedije, ki jo je Cankar sicer napisal že leta 1901 (Grafenauer, 2013).

političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh Jugoslovanov ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov" in da je v zvezi s tem potrebno tudi "sporazumljenje o skupnem narodnem jeziku in pravopisu, kot prvem predpogoju popolnega enotnega narodnega življenja Jugoslovanov" (Gestrin in Melik, 1979c, 587-588). S tem so šli sicer korak predaleč tako za masarykovce, kot tudi za Cankarja.[297] So pa našli posnemovalce svojih neoiliristični tendenc v preporodovcih, ki so "posvetili posebno pozornost učenju srbohrvaškega jezika pa tudi proučevanju jugoslovanskih kulturnih, političnih in narodnostnih razmer" (Gantar Godina, 1987, str. 107).

Slovenski masarykovci so sicer s svojim delovanjem vzpodbudili tudi del liberalnih študentov na Dunaju k bolj kritičnemu presojanju stanja na Slovenskem in posledični ustanovitvi narodno-radikalnega tabora. To se je zgodilo leta 1902, torej v obdobju, ki je sovpadlo z izvedbo prvega shoda slovanskih novinarjev v Ljubljani. Kot priča prvi letnik narodno-radikalnega glasila *Omladina*, ki je začel izhajati leta 1904, je bilo sicer slovanstvo takrat še ena glavnih programskih točk, ki so ga opredelili kot "*nadaljevanje narodne misli*" ter celo poudarili, da je v luči dejstva, da so Slovenci "slab in hudo eksponiran narod", slovenski nacionalizem "*omejen po slovanski vzajemnosti*" (Žerjav, 1904, str. 65-66). Vendar je le-ta po aneksijski krizi izgubila prvotni pomen, saj so narodni radikali na njeno mesto "postavili jugoslovansko idejo, ki je v prvotnem programu ni bilo" (Gantar Godina, 1987, str. 80). S tem so se precej oddaljili od Masarykovega gesla "Človek, Čeh, Slovan", pri čemer so to upravičevali z razlago, da je za razliko od češkega primera slovanska vzajemnost pri Slovencih omejena z jugoslovansko idejo, saj naj bi med Slovencem in Slovanom stal še – Jugoslovan. Zato so zdaj v širšem "slovanskem kozmopolitizmu" videli nevarnost tako za slovensko, kot tudi za jugoslovansko idejo (prav tam, str. 83-84). V tem smislu ne preseneča, da je tudi 3. shod Narodno-radikalnega dijaštva septembra 1909 v Ljubljani potekal v "jugoslovanskem duhu" (prav tam, str. 106).

Zavest, da je s priključitvijo Bosne in Hercegovine monarhija postala še bolj slovanska je torej na slovenski strani privedlo do obrata od Rusije in neoslavizma.[298] Novo rešitev

[297] Cankar je svoj pogled na to vprašanje najbolj jasno predstavil na znamenitem predavanju "Slovenci in Jugoslovani", ki ga je 12. aprila 1913 priredilo ljubljansko Splošno delavsko društvo Vzajemnost. Tam je nastopil proti neoilirizmu in poudaril, da na jugoslovansko vprašanje gleda kot na "izključno *političen* problem" in da "kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira" (Cankar, 1913, str. 1).

[298] V tem kontekstu je nekdanji župan Hribar deloval skoraj donkihotsko, ko je ne glede na razvoj dogodkov leta 1912 v Ljubljani ustanovil Slovanski klub.

nacionalnega vprašanja je predstavljala jugoslovanska opcija. Kot izpostavlja Gantar Godina (prav tam, str. 113) so bili pri tem preporodovci "praktično edina skupina na Slovenskem, ki je zavzela popolnoma protiavstrijsko stališče ter zavračala kakršnokoli obliko skupnosti v povezavi z monarhijo". Ostale politične grupacije so takšen pristop obsojale in ga pripisovale mladostniški prenapetosti, medtem ko so same razmišljale izključno v okviru federalizacije Avstrije ali trialistične rešitve. Klerikalna stran se je sicer zavedala vseh težav na tej poti, vendar je svoje upe polagala v habsburško dinastijo in računala na to, da bi posledična "samoupravna, svobodno živeča jugoslovanska enota v okviru Avstrije pritegnila k sebi še ostale brate na Balkanu" (Gestrin in Melik, 1979c, 586).[299] Kot poudarja Gantar Godina (1987, str. 116) so se liberalci v Narodno-napredni stranki prav tako zavzemali za "združeno avstrijsko Jugoslovanstvo", pri čemer "edino le v okviru avstrijske monarhije".[300] Isto velja za socialiste, saj Jugoslovanska socialno-demokratsko stranka "ni nastopala proti državni celoti in si je zamišljala svoje rešitve v njenem okviru" (Gestrin in Melik, 1979b, str. 592).

Ta vseslovenski politični konsenz Gantar Godina (2004, str. 37) pojasnjuje s tem, da pogosto sklicevanje na tisočletno slovansko-germansko borbo "ni pomenilo, da je 'slovenski' panslavizem temeljli na protiavstrijstvu, temeljil je predvsem na prepričanju o številčni premoči Slovanov v državi". Večina Slovencev je zato "ostala lojalna svoji državi, 'svoji' dinastiji, in v svoja panslavistična razmišljanja praviloma niso vpletali nič protiavstrijskega" (prav tam). Taylor (1956, str. 230) je to pikro komentiral z besedami, da je šlo za "poslednji odmev zveze med dinastijo in kmeti, ki so jo kovali v dneh oktobrske diplome". Zato ne preseneča, da je bila za Ericksona (1964, str. 15) Ljubljana predvsem znana po svojih "vdanih 'avstroslavističnih' Slovencih", s čimer se je strinjal tudi Kohn (1960, str. 63): "Slovenci so do konca ostali zvesti avstroslavisti". Rusinow (2003, str. 16) je prav tako zaključil: "Skoraj do zadnjega trenutka so [slovenske] politične elite vseh strank zrle proti Dunaju za rešitve in bile avstroslavistične, ali pa največ 'trialistične', prej kot pa jugoslovanske v svojih usmeritvah in ciljih". Enako Judson (2016, str. 368): "Slovenski nacionalisti so se redno predstavljali kot cesarjevi najbolj vdani podložniki, medtem ko so slovensko govoreči vojaški veterani izkazovali ponos na posebno zvestobo njihovega naroda". Lukšič (2019, str. 102) v tem

[299] V zvezi s tem velja izpostaviti, da tako kot je bil Mahnič prepričan v to, da bo ruska "razkolniška" cerkev na koncu sprevidela svojo zmoto, je tudi Krek menil, da se bodo pravoslavni Srbi "vrnili v katoliško cerkev, kajti, kar je politika razdružila, bo politika zopet združila" (Gestrin in Melik 1979c, 586). V tem smislu je bil del slovanske orientacije slovenskih klerikalnih politikov povezan s tem, da so se "opajali z mislijo, da so Slovenci in Hrvati poklicani privesti pravoslavno Slovanstvo nazaj k edinstvu cerkve" (prav tam).

[300] Celo Ivan Hribar, ta slovenski "spiritus agens medslovanskega sodelovanja", je bil "lojalen državljan Avstrije", ki je "poudarjal svojo zvestobo cesarju in dinastiji" in "pričakoval, da bo nekega dne Avstrija postala slovanska, toda le po zakoniti poti" (Gantar Godina, 1997, str. 33-34).

smislu utemeljeno opozarja, da se v tistem obdobju "nacionalizem na Slovenskem pojavlja predvsem kot *narodizem*, to je korporativni nacionalizem, ki mu do začetka prve svetovne vojne ne seže do zahteve po samostojni državi".

Ta privzgojena lojalnost do večstoletne katoliške monarhije je prišla tudi do izraza ob izbruhu I. svetovne vojne. Kot poudarjata Nećak in Repe (2005, str. 98) se je to na začetku konflikta videlo ne le po navdušenju v slovenskih mestih, temveč tudi po razširjenem geslu "Srbe na vrbe!".[301] Perovšek (2016, str. 99) pa posebej izpostavlja, da za slovenske vojake na fronti "vprašanje medsebojnega bojevanja Slovanov ni bilo sporno", kot tudi ne za klerikalni in liberalni tisk v zaledju.[302] Še več, Slovenci so bili ponosni na svojo bojevitost in surov odnos do slovanskih nasprotnikov.[303] O tem pričajo tudi rezultati statističnih meritev obširnega avstro-ogrskega cenzurnega aparata, ki je na podlagi pregledanih poštnih pošiljk ugotovil, da "držo posameznih slovenskih enot moremo označiti kot neoporečno" in da naj slovenski narod ne bi "sodil v povprečni okvir velikosrbske ideje", saj je agitacija dosegla le "inteligenco in da ljudstvo o tem ne ve veliko" (ÖSA, v Svoljšak, 2005, str. 117)[304].

V tej luči je mogoče celo manj presenetljiva zloglasna izjava takratnega ruskega zunanjega ministra Sergeja Dimitrijeviča Sazonova, ki je sicer razburjala kasnejše generacije slovenskih zgodovinarjev. V pogovoru s srbskima odposlancema Stojanovićem in Belićem (1915, v Šepić, 1960, str. 462)[305] naj bi namreč maja 1915 dejal: "Tudi če bi se zaradi Kranjske Rusija morala bojevati en dan dlje bi se odrekla njeni osvoboditvi".[306] Nećak in Repe (2005, str. 109)

[301] Povojnim demonstracijam v Ljubljani je bil priča tudi Hribar (1984, str. 102), ki jih je komentiral takole: "Ko nalezljiva bolezen je videzno vse sloje prebivalstva zajelo neko sladkobesno navdušenje. Fanatični govorniki pa so nastopali tu in tam ter skušali splošno navdušenje stopnjevati do blaznosti. Res so bili med množico posamezniki, ki so [od] blaznega navdušenja tulili ko besneči derviši".

[302] To, da so Slovenci, kot tudi Hrvati, za razliko od drugih avstro-ogrskih Slovanov precej "manj" streljali "v zrak" na vzhodni fronti se spominja tudi Adam Pribičević, hrvaški Srb in brat Svetozarja Pribičevića, podpredsednika Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov (Romanenko, 2002, str. 113).

[303] Slovenski vojak iz Bovškega je na primer v časopisu *Slovenec* takole opisal bojevanje večinoma slovenskega 27. gorskega pehotnega polka v Galiciji: "Tedaj je rekel eden od Rusov: 'Brate, ne streljati. Mi tudi Slovani!' Ali naša dolžnost do presvetlega cesarja, zavest, da branimo našo drago domovino in svoje drage – to nam je velevalo, da smo bili gluhi" ("Iz pisem naših junakov", 1914, str. 2).

[304] Österreichisches Staatsarchiv [Avstrijski državni arhiv], Kriegsarchiv, Armeeoberkommando, Evidenzbüro 1915-1918, Kart. 3789, Bericht des Leiters der Zensur – Abteilung für Kriegsgefangene Korrespondenz K.u.K. Major Theodor Primavesi, 20. 6. 1916.

[305] Stojanović L. in Belić A. (1915, 7. maj). Pismo Nikoli Pašiću, predsedniku vlade Kraljevine Srbije. Arhiv Jovana M. Jovanovića, pomočnika ministra za zunanje zadeve Kraljevine Srbije (1914-1915).

[306] Šepić (1960, str. 462) ta stavek navaja takole v izvirniku: "Ako bi zbog Kranjske Rusija morala i jedan dan duže ratovati, ona bi napustila njeno oslobođenje". Na to arhivsko gradivo se je naslonila tudi Kirilina (2018, str. 116), ko ga je podala v ruščini, čeprav z manjšim dodatkom: "Если бы Россия должна была воевать из-за Крайны хотя бы на полдня дольше, чем это необходимо, она отказалась бы от ее освобождения". V lastnem prevodu to zveni takole: "Tudi če bi se Rusija morala zaradi Kranjske bojevati samo pol dneva dlje, kot

sta izjavo ocenila za "višek diplomatskega cinizma". Po drugi strani pa Kirilina (2018, str. 104) izpostavlja, da je te besede treba razumeti predvsem v kontekstu analize, ki jo je na Sazonovo željo po izbruhu vojne naredilo rusko zunanje ministrstvo. V njej je namreč njen avtor, državni svetnik Aleksander Mihailovič Petrjajev in kasnejši namestnik ruskega zunanjega ministra v začasni vladi leta 1917, glede Slovencev vključil opozorilo, da je na "prizadevanja slovanskih narodnosti, ki so del avstro-ogrske monarhije, da bi se na vsak način osvobodile njenega gospostva" treba gledati kot na "izraz političnih stališč le nekaterih strank, ne pa celega naroda" (AVPRI, v Kirilina, 2018, str. 104)[307]. Analiza je bila pripravljena ob koncu leta 1914, kar pomeni, da je bil Sazonov seznanjen z njeno vsebino in oceno, ko je februarja 1915 v pogovoru z ustanoviteljem Jugoslovanskega odbora Franom Supilom decidirano izjavil, da "ne verjame v zedinitev katoliških Hrvatov in Slovencev s pravoslavnimi Srbi" (Šepić, 1969, str. 264). Malo kasnje, aprila 1915, pa je Rusija že pristopila k Londonskemu sporazumu, ki je italijanski strani med drugim prepustil dolino Soče, Gorico, Trst in Istro.

V retrospektivi zato tembolj kratkovidno delujejo poteze avstro-ogrskih oblasti, ki so že ob začetku vojnih operacij internirale ali poslale v konfinacijo vse, ki so se jim zdeli sumljivi. Med njimi je bil tudi bivši ljubljanski župan Ivan Hribar, ki se je že prvi mesec vojne znašel v samici kranjske deželne jetnišnice, naslednje leto pa je bil odpeljan še v dvoletno konfinacijo na Solnograško (Grdina, 2010, str. 86-88). Kot poudarjata Gestrin in Melik (1979b, str. 593) je bil preganjan "vsak najmanjši pojav izraženega protiavstrijskega mišljenja v zaledju", obenem pa so vojaška nagla sodišča "pošiljala ljudi tudi za prave malenkosti na strelišča". Položaj so še posebej izkoristili in zlorabili nemški šovinisti in nemškutarji, ki so zlasti na Štajerskem in Koroškem ovajali mnoge zavedne Slovence v "nenadzorovani orgiji denunciacij" (Judson, 2016, str. 396). Posledično se je pri Slovencih počasi začelo krepiti čustvo nezaupanja in občutek nezaželenosti: "Politiki, zlasti vodilni katoliški, so postajali

je potrebno, bi se vzdržala od njene osvoboditve". Med Slovenci je sicer bolj znana druga verzija izjave Sazonova, ki jo je Aleksandar Belić na podlagi svojih beležk priobčil leta 1923 v članku v beograjskem *Novem listu*: "O Hrvatima i Slovencima ne mogu vam ništa reći. Oni se tuku protiv nas i ja vam izjavljujem: kada bi bilo potrebno da se ruski narod bori pod oružjem samo pola dana, da se Slovenci oslobode, ja ne bih pristao na to" (Šepić, 1960, str. 462-463). Lipušček (2012, str. 205) je to prevedel takole: "O Hrvatih in Slovencih vam ne morem nič povedati. Oni se borijo proti nam in jaz vam sporočam: 'Če bi bilo potrebno, da se ruski narod z orožjem bori samo pol dneva, da bi osvobodili Slovence, jaz na to ne bi pristal'". Na te besede Sazonova se sklicujeta tudi Nećak in Repe (2005, str. 109), čeprav z manjšo spremembo: "*Če bi bilo potrebno, da se ruski narod samo pol dneva bori z orožjem, da bi osvobodili Slovence, na to ne bo pristal*".

[307] Arhiv vnešnjej politiki Rosijskoj imperiji [Arhiv zunanje politike Ruskega imperija], Fond Osobij političeskij otdel [Posebni politični oddelek], Op. 474, D. 293, L. 11, Zapiska statskogo sovjetnika A. M. Petrjajeva 1914-1915 [Opomnik državnega svetnika A. M. Petrjajeva 1914-1915].

zmedeni, ravnanje oblasti je bilo v letih 1914-1916 v nasprotju z njihovo vero v habsburško monarhijo" (Nećak in Repe, 2005, str. 94).

Ta fenomen sicer ni bil lasten samo Slovencem. Pieter Judson, vodilni sodobni zgodovinar Avstro-Ogrske, tako poudarja da so Habsburgi sicer "ustvarili situacijo v kateri so navadni ljudje lahko videli lastne interese v ustanovah imperija" (Charlemagne, 2018, str. 45). Ko pa so z začetkom vojne prišli tudi težki časi se je izkazalo, da so bile te zvestobe pogojne: "Država ni zagotavljala kar je obljubila, da bo zagotovila. Ni bilo niti hrane niti goriva. Moški so odšli na fronto, ženske v tovarne, otroci pa so ostali na cestah. Zvesti narodi . . . so bili preganjani brez osnove" (prav tam). Kar je sledilo je bil tipičen primer definicije Jaza s strani Drugega. Slovenci so se namreč zaradi vse bolj zatiralnega pritiska habsburškega vojnega režima hočeš nočeš ponovno poistovetili s slovansko dimenzijo svoje identitete. Posledično so se leta 1917, ko je po smrti cesarja Franca Jožefa znova začel delovati dunajski parlament, angažirali pri ustanovitvi Jugoslovanskega kluba, na čelu s takrat vodilnim slovenskim politikom dr. Antonom Korošcem. Slednji je tudi nastopil v zaključnem prizoru habsburške politične žaloigre, ko je 11. oktobra 1918 na zadnji avdienci pri novem cesarju Karlu I. zavrnil končno ponujeno samostojno državno enoto za Južne Slovane v okviru okrnjenega Avstrijskega cesarstva z besedami: "Prepozno je, vaše veličanstvo" (Repe, 2015, str. 342).

5.5. Jugoslovanski integralizem in "zaprašeno" slovanstvo

Slovenci so konec I. svetovne vojne in razpad habsburške monarhije dočakali evforično. Takšni so vsaj spomini Jana Masaryka (1990, str. 128, v Kristen, 2007, str. 273)[308], sina znanega češkega politika, ki je ta prelomni dogodek doživel v slovenskem glavnem mestu: "Konec oktobra 1918 sem pribežal z italijanske fronte do Ljubljane, ki je prekipevala od radosti nad osvoboditvijo". Masaryk je bil namreč priča množični manifestaciji 29. oktobra 1918 na kateri je bila proglašena slovenska odcepitev od habsburške monarhije in njena združitev z nastajajočo Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Takrat je med drugim na balkonu deželnega dvorca nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar, sicer izpričani masarykovec, izvlekel sabljo in vzkliknil: "Mi vojaki odrekamo pokorščino Avstriji in prisegamo svojo zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji" (Repe, 2009, str. 31). Nekaj sto prisotnih

[308] Masaryk, J. (1990). *Volá Londýn* [Govori London]. Praga: Panorama.

slovenskih častnikov je takoj sledilo njegovemu zgledu in na navdušenje množice prekrižalo svoja bodala in sablje. Masarykovemo sinu se je dogajanje tako močno vtisnilo v spomin, da se je še kasneje nostalgično spominjal te epizode.[309]

Zato je tembolj ironično, da takratno navdušenje ni dolgo trajalo, kot tudi ne slovensko-češko prijateljstvo. Razbilo se je namreč ob realpolitiki pogajanj za povojne meje, kjer se je na silno slovensko ogorčenje Praga postavila na stran Rima. Nova Češkoslovaška je namreč gojila topla čustva do Italije, kjer se je med drugim "oblikovala češkoslovaška vojaška sila" (Keršič-Svetel, 1996, str. 8). Še več, v Pragi so bili prepričani, da je bila "italijanska udeležba v vojni nepogrešljiva in da je za to Italiji pač treba priznati ustrezno plačilo" (prav tam). V praksi je to pomenilo, da je bila češkoslovaška stran pripravljena podpreti italijanske zahteve po Trstu in tretjini etničnega ozemlja svojih slovanskih bratov Slovencev.[310] Zelo kmalu je tudi opustila Kramářevo idejo iz leta 1914 o dvesto kilometrov dolgem in trideset kilometrov širokem koridorju, ki bi povezal južno Slovaško s severno Slovenijo in za vedno ločil ne le Avstrijo od Ogrske, temveč tudi Nemce od Madžarov, obenem pa vzpostavil železniški koridor do Jadrana za češko industrijo. Kot izpostavlja Klabjan (2010, str. 104) se je to zgodilo predvsem "zaradi nasprotovanja italijanske diplomacije, ki se je bala, da bi bil komaj pridobljeni Trst popolnoma absorbiran v širše slovansko gospodarsko in trgovinsko območje". Na koncu je protičeško vzdušje med Slovenci naraslo do te mere, da so "morali Čehi, živeči v Sloveniji, združeni v društvo *Česká obec* iz Ljubljane, v *Slovencu* objaviti odprto pismo slovenski javnosti, v katerem so skušali pojasniti stališča češke politike" (prav tam, str. 101). Vendar pa tudi to ni zaleglo, saj je javno mnenje te poglede smatralo za nič manj kot izdajalske. Gregor Žerjav, nekdanji masarykovec in podpredsednik Deželne vlade za Slovenijo, od novembra 1919 do februarja 1920 pa tudi njen predsednik, je tako 3. maja 1919 prvemu veleposlaniku Države Srbov, Hrvatov in Slovencev v Pragi, bivšemu ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju, z obžalovanjem napisal naslednje: "Na Slovenskem še vedno vlada znatna animoznost proti Čehom . . . in nam je jako žal, da zelo sposobni možje, ki so bili vedno naši prijatelji, zlasti inženirji, zapuščajo našo domovino" (prav tam, str. 101-102).

[309] Kot izpostavlja Kristen (2007, str. 272) je tako Masaryk aprila 1944 na londonskem BBC-ju ob vesti, da je Rdeča armada dosegla predvojne meje češkoslovaške države najprej "blagoslovil ruske junake", nato pa sporočil svojm poslušalcem, da si je "v tem najbolj usodnem trenutku" potrebno "začasno izposoditi" slovensko himno, ki jo je dvakrat ponovil: "Naprej zastava Slave, na boj junaška kri – za blagor očetnjave – naj puška govori".

[310] Keršič-Svetel (1996, str. 7) sicer v zvezi s tem še pomenljivo dodaja, da je bil del razloga za zadržan odnos Prage do Slovencev tudi njihovo zunanjepolitično zamudništvo, predvsem "omahljivost slovenskih politikov, ki so tako rekoč do zadnjega trenutka še – vsaj navzven – ohranjali lojalnost do Habsburžanov".

Vendar pa če so Čehi začeli zapuščati Slovenijo, so vanjo v tistem času množično prihajali predstavniki nekega drugega, po mnenju ljubljanskega dnevnika *Jutro* "najnesrečnejšega slovanskega naroda" in sicer – Rusi. Šlo je za t.i. bele emigrante, ki so po oktobrski revoluciji in državljanski vojni bežali pred domačo boljševiško oblastjo. Kot izpostavlja Grdina (2016, str. 8) so poleg Francije, Nemčije, Bolgarije in Kitajske zatoščiče našli predvsem v srbsko-hrvaško-slovenski kraljevini, pri čemer ne le iz človekoljubnih razlogov. Revolucionarno nasilje se je namreč neposredno dotaknilo tudi jugoslovanske kraljeve rodbine, predvsem prek srbskih in črnogorskih princes, ki so bile poročene z visokimi predstavniki ruskega plemstva. Med njimi je bila Jelena Karadjordjević, prvorojenka črnogorske princese Zorke in Petra I. Osvoboditelja, zadnjega kralja Srbije in prvega kralja Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter obenem starejša sestra Aleksandra I. Zedinitelja, prvega kralja Jugoslavije. Leta 1911 se je poročila s knezom Ivanom Konstantinovičem Romanovim, ki je bil 18. julija 1918, dan po pomoru ruske carske družine, še sam zverinsko ubit, njegova srbsko-črnogorska žena pa aretirana in nekaj mesecev konfinirana na Uralu, od koder je bila rešena le zahvaljujoč skupni intervenciji srbske in norveške diplomacije. Beograd je posledično vzpostavil diplomatske stike z Moskvo šele junija 1940, med zadnjimi v Evropi, ko je bilo že jasno, da največjo nevarnost za jugoslovansko državo vendarle predstavljata nacistična Nemčija in fašistična Italija (Romanenko, 2002, str. 183). Do takrat pa je svoja vrata držal na stežaj odprta ruskim emigrantom, med katerimi so si številni svoj drugi dom ustvarili v Sloveniji.

Za Slovence je ta razvoj dogodkov predstavljal nepričakovan blagoslov, saj so bili številni ruski begunci visoko izobraženi.[311] Pravzprav se je takrat v emigraciji znašel "cvet ruske inteligence" (Jegorova, 2010, str. 354). Kot takšni so bili ruski pribežniki že od samega začetka aktivno vključeni v vzpostavitev ljubljanske univerze, osrednje visokošolske ustanove, za katero so si Slovenci prizadevali vse od pomladi narodov v 19. stoletju. Univerza v Ljubljani je bila končno ustanovljena poleti 1919, ruski profesorji pa so v tem ključnem trenutku "predstavljali kar tretjino profesorskega zbora" (Grdina in Pagon, 2016, str. 83). Še leta 1921 so Rusi med predavatelji predstavljali 10% na filozofski, 25% na medicinski in 7,7% na tehniški faulteti, pri čemer je tam do leta 1929 delež ruskih profesorjev narasel na 21,7%, kar je mogoče razložiti s "tesno povezanostjo vojske in tehničnega visokošolskega izobraževanja v Rusiji" (Oset, 2016, str. 98-99). Vendar pa so bili Rusi propulzivni tudi na

[311] Mnogi prišleki so bili v bivši, carski Rusiji tudi visoko situirani in so v novem okolju zelo izstopali: "Ko so v nadvse siromašnih okoliščinah sicer mestnega okolja ohranjali gosposko vedenje, geste, oblačilno kulturo in komunikacijo, ki je strogo sledila minulim hierarhičnim položajem govorcev, so se slovenskim sodobnikom slikali kot prikazni, groteskno zaprte v neprebojni mehurček ruske preteklosti" (Ratej, 2014, str. 22).

drugih področjih. Aleksander Vasiljevič Maklecov je na primer od leta 1926 pa vse do svoje smrti razvijal različne teorije kazenskega prava na ljubljanski pravni fakulteti, zaradi česar ga "upravičeno imenujemo za očeta slovenske kriminologije" (Brglez, 2014, str. 245). Najbolj znan med vsemi pa je bil profesor prava Evgenij Vasiljevič Spektorski, predsednik Ruske matice in nosilec več prestižnih odlikovanj, ki je bil tudi "eno največjih imen ljubljanske univerze" (Brglez in Seljak, 2016, str. 39). V slovenski intelektualni zgodovini se je ta bivši rektor kijevske univerze zapisal z monumentalno *Zgodovino socijalne filozofije*, ki jo je v dveh delih leta 1932 in 1933 izdala Slovenska matica (Granda, 2014, str. 163-164).

Oktobrska revolucija je tako nepričakovano privedla do nove oblike slovanske vzajemnosti. Če si jo je Kollár med drugim zamišljal v obliki izmenjave besed med različnimi slovanskimi jeziki, s ciljem izrinjenja tujk, je v slovenskem primeru prišlo tudi do "sposojanja" ruskih izobražencev, ki so še posebej na tehniškem področju nadomestili prej dominantno nemško inteligenco. Vendar pa je bila ruska emigracija, za razliko od svojih takratnih sovjetskih sonarodnjakov, tudi sicer naklonjena slovanski ideji kot takšni. Med obiskom v Ljubljani je tako vidni predvojni liberalni politik in porevolucionarni urednik emigrantskega časopisa *Rosija i slavjanstvo* Peter Berngardovič Struve (1932, str. 6) za časopis *Jutro* izjavil naslednje: "Smatram, da je zgodovina ustvarila in še vedno ustvarja tesne vezi med vsemi Slovani. Slovanstvo ni prazna beseda: to ni bilo niti v dobi Cirila in Metoda (9. stoletje), niti v dobi Jurija Križaniča (17. stoletje) in ne v našem času".

V tem kontekstu je verjetno lažje razumeti delovanje in svetovni nazor Franceta Vebra, prvega profesorja filozofije in prvega vodjo oddelka za filozofijo na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. Med obema vojnama je imel namreč močan vpliv na širši krog slovenskih izobražencev, pri čemer ga imajo nekateri za "največjega", drugi pa celo za "edinega" slovenskega filozofa (Pihlar, 2015, str. 299; Juhant, 2012, str. 158).[312] Zato je tembolj pomembno, da je med njegovimi ključnimi deli tudi knjiga *Idejni temelji slovanskega agrarizma*, ki je izšla leta 1927 in je "verjetno najbolj artikuliran filozofski manifest tradicije

[312] Nekateri sodobniki so bili sicer drugačnega mnenja. Kocbek (2004, str. 332), na primer, v svojem dnevniku iz leta 1943 piše takole: "Zvečer se je povsem po naključju odprl razgovor o filozofiji. Ne vem več, kako smo prišli na Vebra. Tovariš je trdil, da Vebrova filozofija pomeni nekaj vsebinsko novega. Ugovarjal sem mu s trditvijo, da je Vebrova filozofija formalistična. Trdil sem, da Vebrovi filozofiji manjka nekaj bistvenega". Kardelj je šel pri kritiki Vebra, ki je imel tako kapitalizem kot komunizem za uničujoča sistema, še dlje in je v marksistični reviji *Književnost* leta 1939 zapisal, da sta največja nevarnost za slovenski narod France Veber in njegova filozofija. Zamera zaradi tega načelnega spora je bila tako huda, da je po koncu vojne leta 1945 Veber najprej izgubil svoj položaj rednega profesorja na ljubljanski univerzi, bil zatem izključen iz Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter nato živel v nemilosti vse do svoje smrti leta 1975.

slovenskega slavizma" (Lisjak Gabrijelčič, 2014a, str. 192). V njej je namreč postavil tezo, da ima samo "zemljedelska slojna produkcija . . . značaj historičnega fundamenta kulturno-historičnega ali racionalno-duhovnega, t.j. družinsko-narodnega človeškega razvoja" in da zato "vsaka resnično demokratična država je in mora biti narodna, t.j. je in mora biti agrarna" (Veber, 1927, str. 91, 289). Vas je opredelil kot vir zdravja in faktor nacionalizacije, ki daje energijo, mesto pa kot kraj narodne degeneracije in faktor internacionalizacije, ki energijo jemlje (prav tam, str. 134, 143). V primeru zahodne civilizacije se ta internacionalizacija manifestira v imperializmu in zatiranju tistih narodov, od katerih so v bistvu odvisni. Iz tega je potegnil zaključek, da je "povsem umljivo tisto veliko historično dejstvo, zakaj so vprav – vsi Slovani od nekdaj bili in deloma še so nekaki zgolj sredstveni objekti povsem drugačnih ter od njih bistveno razlikujočih se državno-političnih činiteljev" (prav tam, str. 143). Vendar pa dejstvo, da so Slovani vezani na zemljo tudi pomeni, da so vezani na agrarne vrednote, te pa so po Vebru fundamentalne v vseh pogledih: družinsko-narodnem, socialnem, psihološkem in razrednem (prav tam, str. 91, 99, 114, 120).[313] Zato se slovanski svet "dviga nad vse njegove dosedanje, pa najsi na zunaj še tako mogočne tlačitelje" (prav tam, str. 298).

Iz tega je Veber potegnil vrsto ambicioznih temeljnih postulatov slovanske politike. Prvi je: "Slovanska politika naj bo agrarna" (prav tam, str. 327). To pa zato, ker se le na ta način lahko zagotovi kontinuitetni in harmonični razvoj slovanskih dežel, tudi na industrijsko-tehničnem področju, ter ohranitev osnovne duševne podlage Slovanov.[314] Drugi je: "Slovanska politika naj bo zahodno-vzhoda in vzhodno-zahodna" (prav tam, str. 328). To pa zato, ker na vzhodu ekstremna mentaliteta "pozitivne vrste" proizvaja kulturo, na zahodu pa ekstremna mentaliteta "negativne vrste" ustvarja civilizacijo. Fundamentalna človeška mentaliteta bi morala združevati oboje, to pa lahko zagotovi ravno slovanstvo, ki že geografsko spaja zahod in

[313] Veber (1927, str. 326) je to razložil takole: "Slovanska psiha je tudi na takih točkah, ko nima več opravka, vsaj neposredno ne, z zemljedelstvom samim, v največji in najčistejši meri ohranila temeljno strukturo – zemljedelske psihe in je prav ta struktura zanjo tako značilna in konstitutivna, da postaja tem manj 'slovanska', v čim večji meri se na posamezunih točkah od nje oddaljuje".

[314] Mogoče se zdi takšna teza danes nenavadna, vendar pa ima podlago v nekaterih zgodovinskih analizah. Slednje namreč pričajo o tem, da je še med slovanskimi predniki današnjih Slovencev obstajal čustven in skoraj mističen odnos do "matere zemlje", zaradi česar so tudi oni uporabljali vrv za simbolno in prostorsko urejanje medsebojnih odnosov, v skladu s prakso, ki je bila opisana že v najstarejši zbirki vzhodnoloslovanskih zakonov *Ruski pravdi*. Vrv se je namreč hkrati uporabljala za pravilno razporejanje bivališč v ravnih linijah, obenem pa tudi za simbolno prostorsko ponazoritev sorodstvenih vezi. Pleterski (2013, str. 337) tako na primeru župe Bled ugotavlja naslednje: "Tako kot druži krvne brate popkovina z materjo, ki jim je dala življenje, tako druži vrvne brate vrv z materjo zemljo, ki jim daje življenje. Slovani so svoj prostor urejali s pomočjo vrvi . . . že v zgodnjem srednjem veku, z njo je bil v jugovzhodnih Alpah npr. urejen prostor Bodešč na Bledu in Polic na Cerkljanskem. Vsi, ki so pri tem skupaj držali vrv, so postali vrvni bratje. To je bilo pravno dejanje, ki je lahko vključilo tujca v skupnost kot enakopravnega člana, neodvisno od njegovega krvnega izvora. Tako je lahko postal Slovan". Po Pleterskem ta praksa predstavlja tudi eno od možnih razlag za izredno asimilacijsko moč Slovanov že v zgodnjem srednjem veku.

vzhod, obenem pa je zaradi lastnega bistva sposobno združiti v harmonično enost vzhodno "smotrenost" in zahodno "sredstvenost".[315] Tretji je: "Slovanska politika naj bo pravno-mirovna" (prav tam, str. 331). Ta postulat izhaja iz Vebrovega prepričanja da poljedelsko življenje preveva duh "defenzive mirotvornosti", za razliko od nomadske "bojaželjne agresivnosti", in da gre zato slovanstu že zaradi njegovega "najinertnejšega" bistva vloga "najelitnejšega" mirotvornega dejavnika v mednarodnih odnosih. O tem naj bi pričal tudi specifično slovanski odnos do neslovanskega sveta, ki je bil vedno mirovniški, celo "mučeniški miroven". Zato naj slovansko politiko vodi načelo "mirovnega prava" in ne "bojnega brezpravja", kar pomeni, da naj bo tudi v skrajnih primerih le "vzgojno-obrambna", nikakor pa ne "roparsko-osvajalna" (prav tam). Slovanstvu torej pripada zanj povsem naravna in harmonična naloga: ohranjati mir na zemlji, tudi za ceno človeške krvi. Četrta in zadnja teza pa je: "Slovanska politika naj bo mesijanska" (prav tam, str. 334). Po Vebru gre pri tem za logični rezultat prejšnjih postulatov. Kakor se je namreč Kristus s svojim brezmejnim individualnim trpljenjem žrtvoval na osebno-individulani ravni, tako se mora tudi slovanstvo za odrešitev človeštva in sicer s ciljem, da se dosedanje "socialno-politično paganstvo" zamenja s "socialno-političnim krščanstvom". Veber je namreč menil, da sta krščanstvo in slovanstvo recipročna kulturna dejavnika človeškega razvoja, zato je svojo študijo zaključil z naslednjimi besedami: "Kar je krščanstvo bilo in še je na polju osebno-duhovne *individualnosti* človeške, to naj Slovanstvo postaja in postane na polju osebno-duhovne *socialnosti* človeške" (prav tam, str. 335).

Vebrovo razumevanje slovanskega poslanstva se po svoji širokopoteznosti lahko kosa z najbolj znanimi deli ruskih panslavistov, vključno z Danilevskim in Lamanskim. Dejansko gre za program epskih razsežnosti. Vendar pa ta ambiciozna vizija ni padla na plodna tla. Kot poudarja Lisjak Gabrijelčič (2014a, str. 192): "Paradoksalno se je pojavila v trenutku, ko je bila ta paradigma že v zatonu". Temu je deloma botrovalo dejstvo, da se je v medvojnem obdobju slovenska gospodarska in družbena realnost počasi že začela odmikati od prej prvenstveno agrarne podlage. V praksi je to pomenilo, da je "dihotomija na relaciji vas proti mestu izgubila veliko svojega potenciala kot razlagalnega modela družbene dinamike in kot orodje za politično mobilizacijo" (prav tam, str. 193). Deloma pa je bila to posledica dejstva, da je na začetku leta 1929 kralj Aleksander I. razglasil svojo diktaturo, kot odgovor na atentat, ki ga je junija 1928 Puniša Račić izvedel v beograjskem parlamentu na Štefana Radića in

[315] V tem smislu se je Veber poistovetil z Lamanskim (2010b, str. 185), ki je menil, da vsi slovanski narodi pripadajo tako imenovanemu Srednjemu svetu, ki v bistvu ni niti "dejanska Azija", niti "dejanska Evropa".

druge voditelje Hrvatske republikanske kmečke stranke ter posledične nemire v državi. Leta 1931 je še izdal oktroirano ustavo s katero je odpravil izvirno federalno ureditev Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, jo preimenoval v Jugoslavijo, slednjo pa razglasil za ustavno dedno monarhijo z uradnim srbsko-hrvaško-slovenskim jezikom (Mikuž, 1979, str. 656).

Tako imenovana šestojanuarska diktatura je pomenila tudi "spremembo kulturne politike v državi in je hotela narediti rez z dotedanjo prakso" (Vrečko, 2015, str. 84). Posledični pritisk unitarističnega režima s ciljem nasilne združitve vseh v en jugoslovanski narod je predstavljal resno grožnjo slovenskemu jeziku in identiteti. Zato je že leta 1930 vodilni slovenski politik Anton Korošec odstopil s položaja predsednika kraljeve vlade, leta 1932 pa je prišlo še do splošne slovenske reakcije. Kot poudarja Prunk (2010, str. 10) je prvi javni klic k obrambi slovenstva predstavljala "mala knjižica svobodomiselnega slovenskega kulturnega delavca, literarnega kritika in dramaturga Josipa Vidmarja, z naslovom Kulturni problem slovenstva". Poleg znamenitega poziva k slovenskemu kulturnemu preporodu, češ "ustvarili bomo na svojih tleh nove Atene ali nove Firence", pa njegovo besedilo vsebuje tudi odločno zavrnitev slovanske ideje. Po Vidmarju (1984, str. 73-74) je sicer najbrž res, da "smo bili nekoč tudi vsi Slovani en rod", vendar ostaja dejstvo, da se je iz njega razvila "individualna razvita družina narodov". Zato zavrne pobude, da naj bi znova postali "ene narodnosti", kot tudi razmišljanja, da je glavno, da "smo si ohranili slovanstvo, vse drugo ni važno". Po njegovem je namreč slovanstvo le "romantični fantom" in "daljna realnost". Še več, pri tej "abstrakciji" gre za "rekvizit, pred katerim se je tako lepo sanjarilo o veličini in moči slovanstva, ki jima ni primere pod soncem", dejansko pa je vse skupaj le – "zaprašena kulisa" (prav tam, str. 74). Večjo razliko od le nekaj let starejšega Vebrovega pristopa si je težko zamisliti.[316]

Odpor do agresivnega jugoslovanskega integralizma je sicer zajel tudi slovensko politiko. Konec leta 1932 je tako Korošec, zdaj že v opoziciji, pripravil Slovensko deklaracijo, ki je "zahtevala takšno avtonomijo Slovenije, da bi ta postala privlačna za primorske in koroške Slovence, s čimer je obudil idejo Zedinjene Slovenije" (Kučan, 1998, str. 101).[317] Med radikalnimi narodnimi zahtevami, znanimi tudi kot "punktacije", so se znašli ime, zastava,

[316] Veber (1927, str. 28) je namreč menil, da se več narodov lahko "združi v še višjo narodno enoto", pri čemer je posebej poudaril naslednje: "Ta združitev je osobito možna, uspešna in tudi kulturno potrebna povsod tam, kjer vlada med takimi narodi tudi instinktivno-animalična večja ali manjša sorodnost (kot n.pr. med Slovenci, Hrvati in Srbi, končno pa sploh n.pr. med vsemi – 'Slovani')".

[317] Da bi bila senzacija še večja, je bila deklaracija prvič javno objavljena v Trstu in sicer kar v fašističnem dnevniku *Il Piccolo*. Mikuž (1979, str. 657) je glede tega še skoraj pol stoletja kasneje menil, da to "seveda še malo ni bilo prav".

finančna samostojnost in politična ter kulturna svoboda. Mnenja glede teh vprašanj so bila med slovenskim strankami sicer različna, vendar glede na to, da je bila nosilka deklaracije najmočnejša slovenska politična sila, Slovenska ljudska stranka, jo Prunk (2010, str. 12) smatra za "najpomembnejši, najjasnejši in najradikalnejši programski narodnopolitični dokument Slovencev med obema vojnama". Mogoče so tudi zaradi tega liberalci deklaraciji očitali separatizem in dosegli sodne sankcije Beograda zoper njene avtorje. To je bilo sicer pretirano, saj vsebina deklaracije jasno priča o tem, da klerikalci zavračanje neoilirskih idej o popolni kulturni in lingvistični unifikaciji južnih Slovanov niso prenašali na Jugoslavijo kot državno tvorbo, ki so jo sprejemali. Velikonja (2003, str. 89) ta paradoks pojasnjuje takole: "Slovenci so na splošno odklanjali integralno jugoslovanstvo, vendar pa niti pomembnejše slovenske politične stranke niti slovenski intelektualci niso bili protijugoslovanski". To je bila posledica tega, kar je Banac (1984, str. 342) identificiral kot "nujo Slovencev" in "ranljivost Slovenije", saj naj bi bilo "brez pomoči Srbije težko pričakovati, da bi Slovenija vzdržala pritisk na njeno ozemlje s strani Italije in Avstrije".

Do deklaracije so bili sicer kritični tudi slovenski komunisti, čeprav iz povsem oportunističnih razlogov. Kot razlaga Prunk (2010, str. 12): "Pri komunistih je šlo za njihovo ideološko nestrpnost do katoliških narodnjakov, ne glede na to, kaj so ti konkretnega počeli pri narodnem vprašanju." Dejansko pa so imeli do narodnega vprašanja precej podobna stališča. V tem smislu ne preseneča, da je bil tudi njihov odnos do ideje slovanske vzajemnosti zadržan. Boris Ziherl, kasneje eden glavnih slovenskih komunističnih ideologov, je tako leta 1938 pod pvsedonimom Poljanec (1938, str. 320) v članku "Vloga slovanstva v preteklosti in sedanjosti" že uvodoma izpostavil, da je za Slovenca samo slovenska narodna skupnost edino možno izhodišče sleherne širše slovanske koncepcije, pri čemer pa je slednje predvsem posledica zamudništva v zgodovinskem razvoju nekaterih zahodnih in južnih Slovanov:

> Avstrijski Slovani so bili v času, ko se je panslavizem pri njih porajal, po eni strani še preslabo razviti, da bi se mogli sami ustavljati nemškemu pritisku, t.j. mobilizirati *vse* sile naroda, na drugi strani pa so bili že toliko razviti, da so čutili potrebo, dati prebujajoči se nacionalni zavesti neko določnejšo obliko.

Iz tega je potegnil več tez, med drugim tudi to, da ni čudno, da je na Slovenskem "proti meglenim vseslovanskim teorijam" prvi nastopil ravno Prešeren, saj da je bil svetovnonazorsko "blizu mladoheglovskemu taboru, tedaj najnaprednejši smeri v nemški filozofiji", kot tudi to, da je bilo poljsko narodno gibanje "objektivno naprednega značaja", pa čeprav pod vodstvom svojega plemstva, to pa zato, ker se je postavilo po robu "izrodku"

slovanskega fevdalizma – ruskemu carizmu (prav tam, str. 320, 323, 326-327). Nič manj kritičen ni bil Edvard Kardelj, vodilni slovenski komunist, ki se je leto dni kasneje v knjigi *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* med drugim obregnil ob "panslavistične in iliristične sanjarije" ter izpostavil naslednje: "In najsi so panslovanski ideologi še tako dopovedovali, da se naslanjajo samo na *slovansko Rusijo,* so se dajansko naslanjali na *ruski absolutizem,* ki je bil glavni steber reakcije v Evropi. V tem smislu je bil panslavizem od vsega začetka element reakcije" (Sperans, 1939, str. 110-111).

Manj zadržana do možnosti medslovanskega sodelovanja je bila klerikalna stran, čeprav iz povsem drugačnih razlogov. Zanjo je bila namreč bistvena solidarnost katoliških slovanskih narodov in opozarjanje "na grozečo skupno nevarnost brezbožne anarhije, ki je Slovanom nevarnejša nego drugim narodom" (Grivec, 1938a, str. i). To je prišlo najbolj do izraza med kongresom slovanske akademske mladine leta 1930 in kongresom zveze slovanskih katoliških akademikov in seniorjev leta 1937, ki sta oba potekala v Ljubljani. Ti dogodki Slaviae Catholicae naj bi namreč pripomogli k izgradnji "katoliške slovanske vzajemnosti" in "nove slovanske občestvenosti", ta "nova slovanska ideologija" pa naj bi bila "organsko spojena s krščansko vesoljnostjo" (prav tam, str. ii).

V tem smislu ne preseneča, da je v svoji vlogi predsedujočega ljubljanskemu kongresu katoliških akademikov dr. France Stelè (1938, str. 25) najprej ugotovil, da je "večina gesel predvojnega slovanstva po svetovni vojni mrtvih" in da "večina slovanskega sveta, ki ga predstavlja Zveza sovjetskih socijalističnih republik, ideje slovanske vzajemnosti, kakor jo gojimo, sploh ne priznava", iz česar je potegnil naslednji zaključek: "Ako nam je katoličtvo resna zadeva, bomo premagali tudi najtežje ovire dejanskih medslovanskih razmerij!" Po mnenju prelata dr. Franca Grivca (1938a, str. i), ki je bil na dogodku proglašen za pokrovitelja Slaviae Catholicae, naj bi imeli Slovenci pri teh naporih posebno vlogo, zaradi česar bi se tudi morali začeti bolj zavedati zgodovinskega pomena "slovenskega panonskega kneza Koclja, junaškega pokrovitelja slovanskih apostolov, Metodovega rešitelja in s tem tudi rešitelja Ciril-Metodove dediščine za vse Slovane".

Ljubljanski škof Gregorij Rožman pa je v pozdravnem nagovoru udeležencem kongresa poudaril potrebo po tem, da morajo katoličani "postati graditelji novega slovanskega mostu med seboj", to pa zato, da bi "slovanska moč pomagala zgraditi novo Evropo, ki bo trdno stala na temelju krščanstva" (Slavia Catholica, 1938, str. 2). Resolucije, sprejete na ljubljanskem

kongresu, tako med drugim ugotavljajo, da "je v sedanjosti za duhovno skupnost Slovanov najnevarnejši sovražnik dialektični materializem, kakor je uresničen v SSSR" in obenem izpostavljajo, da Slavia Catholica "najbolj odločno protestira proti hudemu verskemu preganjanju narodov, ki žive pod vlado sovjetov, posebno Belorusov in Ukrajincev" (Resolucije Slaviae Catholicae, 1938, 1. točka). V tem smislu bi se lahko reklo, da je kongres verno odražal takratno usmeritev vrha slovenske Katoliške cerkve, po kateri "naj bi Ljubljana postala svetovno središče katoliške internacionale, ki naj bi se uprla komunistični" in predstavljal nekakšno predpripravo na kongres Kristusa Kralja, ki ga je s podporo škofa Rožmana julija 1940 v Ljubljani organiziral duhovnik Janez Evangelist Kalan, "goreč zagovornik križarske vojne proti boljševizmu" (Pirjevec, 2012a, str. 10).

5.6. Slovenci in Jugoslovani od "št. 2" do "judežev" slovanstva

Čeprav so oboji pripisovali velik pomen narodnemu vprašanju, so se slovenski klerikalci in komunisti popolnoma drugače odzvali na eno največjih groženj za narodni obstoj, ki ga je predstavljal izbruh II. svetovne vojne in razpad Jugoslavije. Šlo je za presenetljiv in pretresljiv razvoj dogodkov, o čemer priča tudi tragična smrt Ivana Hribarja, nekdanjega ljubljanskega župana in vodilne osebnosti predvojne liberalne Narodne napredne stranke. Po tem, ko mu je nova italijanska okupacijska uprava ponudila položaj župana Ljubljane in ga povabila v konsulto, se je ta prvi veleposlanik Kraljevine SHS v Pragi, pokrajinski namestnik za Slovenijo in nekdanji jugoslovanski senator ogrnil v državno zastavo in vrgel v Ljubljanico – izhoda iz obupnega položaja enostavno ni več videl. Kot je poudaril v svojem poslovilnem pismu, ga je še posebej prizadel "nož v hrbet", ki ga je za Kraljevino Jugoslavijo predstavaljala vzpostavitev Neodvisne države Hrvaške. Kot izpostavlja Grdina (2010, str. 120) pa je vseeno ohranil svojo vero v slovanstvo, pa čeprav samo zaradi maščevanja:

> Udarec je prehud, omagal sem pod njim. Črno izdajstvo Hrvatov me je potrlo in strlo. Kako lepo in srečno smo živeli v Jugoslaviji skupaj! Rastla je naša moč in veljava, večal se je naš politični ugled in kultura. Tudi gospodarsko smo polagoma sicer, a stalno napredovali. Sedaj pa naenkrat tak nepopisen polom! In po izdajstvu! Genij Slovanstva še živi in trdno vero imam, da tega izdajstva ne bo pustil nekaznovanega.

Vodji Slovenske ljudske stranke, Antonu Koroščcu, je bilo to razočaranje sicer prihranjeno, saj je preminil slabega pol leta pred zasedbo Slovenije. Vendar pa je še tik pred izbruhom same II. svetovne vojne predvidel nacifašistično agresijo in v zvezi s tem izrekel misli o Slovencih in Jugoslaviji, ki predstavljajo svojevrsten testament. Kot navaja Prunk (1992, str. 287) je v

primeru napada sil osi svetoval Slovencem, da "se zatečejo pod protektorat Italije", kjer bodo lažje preživeli kataklizmo, ker "pred Italijani nimajo manjvrednostnega kompleksa kot v odnosu do Nemcev". Sicer pa je na dolgi rok verjel v končno zmago demokratičnih sil, ki bodo obnovile Jugoslavijo. V zvezi s tem je Korošec svetoval "ponovno vključitev Slovencev v Jugoslavijo, ki je po njegovem za Slovence minor malum" (prav tam). In dejansko je katoliški tabor sledil temu pristopu, ki ga je kasneje sicer razlagal kot "taktično kolaboracijo" (Lisjak Gabrijelčič, 2014b, str. 324).

Odziv komunistov pa je bil drugačen. Odločili so se namreč za oborožen odpor, pri čemer z oporo na Sovjetsko zvezo, ki so jo videli tudi kot edino slovansko silo, ki se je še zoperstavljala raznarodovalnim načrtom nacističnih in fašističnih okupacijskih oblasti. Za nekatere ta nenadni prehod sicer ni bil povsem samoumeven. Ivan Regent (1967, str. 220), slovenski revolucionar in Kardeljev zaupnik, se tako spominja, da "ni bil posebno vesel", ko je poleti 1941 v Moskvo dobil pisno obvestilo, da so ga "imenovali za zastopnika Slovencev v Vseslovanskem odboru". To se mu "ni zdelo v redu", ker je bila vsa njegova preklost "posvečena boju proti nacionalizmu, boju za mednarodno sodelovanje med delavci in narodi" (prav tam). Vendar pa je že kmalu spremenil mnenje in prišel do ugotovitve, da je bila zamisel o ustanovitvi odbora "odlična in povsem utemeljena" in da je bilo "pametno in daljnovidno nasloniti boj proti nacizmu in fašizmu tudi na idejo svobode in neodvisnosti vseh slovanskih narodov" (prav tam). Na koncu je celo postal eden najaktivnejših članov Vseslovanskega odbora, njegov prispevek za radiomiting, ki je potekal avgusta 1941 ob robu Prvega vseslovanskega kongresa in bil pod naslovom "Slovenci, v boj do končne zmage!" objavljen tudi v časniku *Pravda*, pa je bil "edini, ki ni potreboval nobenega popravka" (prav tam, str. 222). V njem je Regent (1941, str. 4) med drugim izpostavil naslednje:

> Zdaj pa se je zgrnila nad Slovence kakor nad vse Slovane nova velika nevarnost. Stari duh tevtonskih vitezov v osebi nemških fašističnih banditov bi si rad pokoril ves svet, bi rad fizično uničil vse slovanske narode, katere smatra za člane nižje rase, sposobne le za to, da bi postala gnoj na poljih, ki naj bi redila umazano sodrgo tevtonskih in drugih banditov. . . . Slovenci! Orožje, ki je naperjeno proti Sovjetski zvezi, je naperjeno proti vsem slovanskim narodom, torej tudi proti nam. . . . Naš boj proti fašizmu bo tem lažji, ker v tem boju ne bomo sami. Z nami se bori veliki ruski narod, ki je v zgodovini še vedno premagal svoje sovražnike; z nami se borijo vsi slovanski narodi.

V tem smislu ne preseneča, da je julija 1942 Boris Kidrič (1964, str. 435) kot član najožjega vodstva Komunistične partije Slovenije in politični komisar glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet javno zapisal naslednje: "Novi slovenski patriotizem se tesno povezuje s čustvi vseslovanske enotnosti pod vodstvom velikega Ruskega naroda, ki je nesporno prevzel

najnaprednejšo vlogo med narodi". Nove razmere so tudi vplivale na Kardeljeve poglede. Če je še nedavno kritično pisal o "slovanski Rusiji" in "reakcionarnem panslavizmu" je zdaj šel tako daleč, da je odločitvam Vseslovanskega odbora v Moskvi začel pripisovati status mednarodnopravnih aktov. To še posebej velja za proglas z dne 21. oktobra 1942 v katerem je Vseslovanski odbor razglasil Osvobodilno fronto za edino zakonito slovensko oblast: "Proglas je objavil Slovenski poročevalec 4. novembra; to je Kardelj raztolmačil kot enakovredno priznanju sovjetske vlade" (Čepič, 1998, str. 104). Posledično sta že 15. novembra 1942 Izvršni odbor OF in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdala okrožnico štabom vojaških enot in okrožnim odborom OF o ukrepih za uničevanje Bele garde in razširjanje OF, v katerem je bila kot "linija naše agitacije" posebej izpostavljena naslednja: "Vseslovanski odbor v Moskvi je kot vodstvo osvobodilne borbe slovanskih narodov priznal OF za edino zakonito narodno oblast na Slovenskem" (Hribar, Kalan, Tratar in Posavc, 2005, str. 209).

Med podpisniki te okrožnice je bil tudi "Pavle Tratar", kar je partizansko ime za Edvarda Kocbeka, vodilnega krščanskega socialista v Izvršnem odboru OF. Kocbek (1978, str. 332) je misel o vodilni vlogi Sovjetske zveze med Slovani že januarja 1943 ponovil v svojem pismu ljubljanskemu škofu Gregoriju Rožmanu, ko ga je še zadnjič pozval, naj se Cerkev ali pridruži odporu ali pa ostane nevtralna:

> Večina slovenskega naroda se je nagonsko opredelila za naslonitev na Sovjetsko zvezo. Zakaj? Zato, ker na svetu danes ni silnejše in pravičnejše državne tvorbe od Sovjetske zveze. Narodno rešitev zastonj iščemo pri zahodnih demokracijah. Njihov politični in družbeni sistem je doigral, ne premorejo v sebi niti velikega, niti jasnega političnega gibanja, ki bi reševalo človeka in narode, niti kot narodi ne premorejo več zadostne človeške sile in mesijanske vizionarnosti, ki bi človeka navdušila in okrepila. Saj vidimo, kako taktizirajo z drugo fronto in kako hladnokrvno dopuščajo narodne krvavitve po Evropi. Iz računarskih razlogov hočejo s čim manjšim rizikom čim več odnesti od zmage, ki jo dejansko ustvarjajo Slovani.[318]

Kasneje, jeseni 1943, ko se je na Slovenskem poleg narodnoosvobodilne do konca razplamtela še državljanska vojna, je Kocbek (1964, str. 174) v svojem dnevniku zapisal: "Po svojem civilizacijskem vzdušju, po svojem pravnem občutju in zemljepisni legi smo srednjeevropski narod, veliko sodobno prebujanje Slovanov pa nas veže na južne krvne

[318] Ocena je sicer ostra, vendar ne povsem brez osnove. Hanson Baldwin, nagrajeni vojni dopisnik in kasneje dolgoletni urednik vplivnega ameriškega časopisa *The New York Times* je že kmalu po koncu vojne v svoji knjigi o napakah zahodnih zaveznikov zapisal, da ZDA in Velika Britanija ne bi bili smeli tako močno podpreti sovjetske strani, kot sta jo, temveč ji pomagati le toliko, da bi ostala v vojni, vendar spet ne preveč, da bi škodovala Nemčiji (Huston, 1988, str. 35). Znani britanski vojaški zgodovinar generalmajor J.F.C. Fuller (1982, str. 577) pa je brezkompromisni in pravičniški vidik zavezniške vojne proti Hitlerju sploh smatral za strateško napako, ki da je privedla do obžalovanja vrednih slovanskih ozemeljskih pridobitev v Evropi: "Zahodna meja Rusije je napredovala od močvirij Pripeta do Thuringerwalda, razdalja 750 milj, in, kot v časih Karla Velikega, so Slovani stali na Elbi in v Boehmerwaldu. Tisoč let evropske zgodovine se je zavrtelo nazaj".

sorodnike". V zvezi s tem je izpostavil, da se bo "naša narodnoosvobodilna sila" obrnila zoper "imperializem sosedov", za katere so bili Slovenci ves čas zgodovine "njihova civilizirana kolonija", in da pri tem slovenska stran računa na ustrezno pomoč: "Upamo, da nas bodo v tem prizadevanju podprli tudi ostali južni Slovani, predvsem pa Rusi" (prav tam, str. 175). Od Rusov si Slovenci tudi "posebej želimo", da bi pomagali "s svojimi velikimi vojaškimi zmagami in s svojim tehtnim diplomatskim vplivom pri določanju naših meja" (prav tam, str. 176). Bajt (2016, str. 161) je zato upravičeno prišel do naslednjega zaključka: "Sovjetska zveza je bila za slovenske (in jugoslovanske) komuniste potemtakem od vsega začetka svetel zgled in poosebitev slovanstva v boju za svobodno prihodnost človeka in naroda".

Nasprotna stran je slovanstvo sicer tudi omenjala, vendar v drugačnem kontekstu. Kot izpostavlja Lisjak Gabrijelčič (2014b, str. 326): "Čeprav je ideja južnoslovanske solidarnosti le redko šla skozi nemško cenzuro so bile bolj splošne slovanske navedbe pogosto vključene v slovensko kolaboracionistično propagando". Pri tem je šlo predvsem za izkušnje somišljenikov drugih slovanskih narodov s komunistično nevarnostjo. Dober primer tega je članek, ki je bil jeseni leta 1944 objavljen v reviji *Slovensko domobranstvo*, kjer avtor v poročilu o strokovni ekskurziji domobranskih predstavnikov v Berlin, kjer "slišiš vse mogoče jezike, največ pa slovanskih", omeni srečanja z bivšim ukrajinskim županom Harkova, s Poljaki, s srbskimi prostovoljci generala Nedića, z osebjem hrvaškega veleposlaništva, kot tudi z ruskimi vlasovci (Blatnik, 1944, str. 14).[319] Vendar pa so tudi takšne navedbe proti koncu vojne zbledele, v eni zadnjih številk domobranskega *Tolminskega glasu* pa je bil v članku z naslovom "Slovenec sem . . . tako je mati djala" celo objavljen sintetičen opis slovenske etnogeneze "brez kakršne koli reference na slovanstvo" (Lisjak Gabrijelčič, 2014b, str. 326).

Po drugi strani pa so zmagovalci slovansko tematiko izpostavljali tudi po koncu vojne. Ziherl (1986, str. 154, v Bajt, 2016, str. 164-165)[320], ki je bil še desetletje prej kritičen do "hej-slovanstva" slovenskih rodoljubov in poudarjal realistično Masarykovo pojmovanje slovanske vzajemnosti, je zdaj pisal hvalnice Sovjetski zvezi kot vodilni slovanski sili: "Sodobna ideja slovanske solidarnosti je povezana z glavnimi silami napredka, s Sovjetsko zvezo, z velikim in svobodnim ruskim ljudstvom, ki stoji v prvi vrsti boja za občečloveško kulturo in . . . za

[319] V zvezi s tem tudi opiše nesporazum, ki nastane z ruskimi sogovorniki, zaradi podobnosti slovenskih in ruskih nacionalnih simbolov: "Tudi na Ruse smo naleteli in se z njimi marsikaj pomenili. Saj so nas kar ustavljali na cestah in spraševali, če nismo morda tudi mi Rusi, protikomunistični prostovoljci generala Vlasova. Motila jih je naša slovenska kokarda na čepicah, kajti tudi oni, nacionalni Rusi, imajo v zastavi iste barve v isti razporeditvi: belo, modro, rdečo" (Blatnik, 1944, str. 14).

[320] Ziherl, B. (1986). *Zbrana dela. Tretja knjiga*. Ljubljana: Inštitut za marksistične študije ZRC SAZU.

svobodo vseh narodov". V tem je bil povsem na liniji navdušenja, ki je sicer kulminiralo ob izvedbi Slovanskega kongresa v Beogradu decembra 1946. Takrat je maršal Tito (1947, str. 6), kot njegov gostitelj, v svojem uvodnem nastopu potegnil povezavo med dogodkom in preteklimi prizadevanji za slovansko sodelovanje:

> Ta kongres je bil težnja naših davnih prednikov. To je težnja, ki je bila stoletja v srcih naših najboljših sinov slovanskih narodov. In glejte, prišel je čas, ko so se Slovani takole zbrali po tem težkem in krvavem boju, po velikem osvobodilnem boju, da bi skupno enkrat za vselej sklenili, da se slovanski narodi ne bodo nikoli več med seboj sprli, ampak bodo enotni v korist vsega naprednega človeštva.

Ta cilj je Tito obrazložil z besedami, da je ravno nedavna vojna pokazala, "kaj pomeni nesložnost" in "kaj pomeni nevarnost germanstva" (prav tam). Zato se je zahvalil "našim velikim slovanskim bratom", Sovjetski zvezi, da je "z brezštevilnimi žrtvami in potoki krvi osvobodila tudi nas slovanske narode v drugih deželah" (prav tam). V nadaljevanju je pozval h krepitvi bratstva, sodelovanja in duhovne enotnosti med vsemi Slovani, čeprav razdeljenimi z oceani. Dejal je, da bodo v prihodnje Slovani sledili samo še svojim interesom, da je konec z izkoriščanjem Slovanov, da se je stoletni boj za njihov obstanek končal. Slovani so ponosni na svoje trpljenje, na svojo kulturne prispevke, na Veliko oktobrsko revolucijo, na svoje mrtve v II. svetovni vojni, na svojo novo družbeno strukturo in novo narodno demokracijo, ki je bila najprej ustanovljena v Sovjetski zvezi. Slovani bodo pokazali svojo odločenost za mir, ker jih je njihovo stoletno trpljenje s strani drugih napolnilo z velikim razumevanjem in sposobnostjo ceniti svobodo in neodvisnost. Tito (prav tam, str. 7) je zaključil z besedami, da Slovani hočejo biti "duhovno združeni", da bi postali ena sama napredna sila in "bi tako pripomogli človeštvu k boljšemu in srečnejšemu miru".

Poleg številnih aplavzov tem in podobnim vzhičenim besedam so udeleženci kongresa tudi ustanovili novi Vseslovanski komite s sedežem v Beogradu, za njegovega predsednika pa izvolili jugoslovanskega generalmajorja Božidarja Maslarića, po rodu Hrvata ("Sestav vseslovanskega komiteja", 1947, str. 117-118). Vse to je zahodnim opazovalcem narekovalo misel, da imajo Jugoslovani odslej "rang št. 2 med slovanskimi narodi" (Kohn, 1960, str. 305). Pirjevec (1998, str. 12) zato utemeljeno ugiba, da mogoče tudi zaradi tega "ni nihče opazil napetosti, ki je nastala med Beogradom in Moskvo, ker ta ni dosledno podpirala jugoslovanskih teritorialnih zahtev". Nekaj mesecev pred kongresom se je namreč v Parizu začela mirovna konferenca, kjer je bila oktobra izglasovana nova državna meja med Jugoslavijo in Italijo in sicer na podlagi predloga Sveta zunanjih ministrov, ki je v francoski prestolnici zasedal od aprila do julija. Ti so na koncu sprejeli ravno francoski predlog poteka

meje, ki ne le da je prepustil Italiji približno toliko Slovencev, kolikor Italijanov je ostalo v Jugoslaviji, temveč je prav tako ustanovil Svobodno tržaško ozemlje, razdeljeno na dve coni, jugoslovansko in angloameriško, na severu pa Gorico prisodil Italiji.

To je še posebej ogorčilo Kardelja, slovenskega šefa jugoslovanske delegacije na mirovnih pogajanjih. Pred tem je namreč osebno razložil sovjetskemu zunanjemu ministru Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu, da bo jugoslovanska stran – če že res ne more dobiti Trsta – privolila v ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja samo pod pogojem, da obenem Gorica pripade Jugoslaviji. V ključnem trenutku pa je Molotov brezpogojno podprl ustanovitev STO, čeprav bi bila zahodna stran za ta pristanek pripravljena sprejeti jugoslovansko zahtevo. Ko mu je Kardelj (1984, str. 76) kasneje razburjeno očital, da ni upošteval njunega dogovora je ta jezno odgovoril: "Kaj toliko vztrajate pri tem mestecu, ki nima nobenega pomena ne za vas in ne za Italijo". Podobna zgodba se je ponovila pri pogajanjih o mejah STO, kjer si je Kardelj prizadeval za morsko obalo vsaj od Milj in naprej proti jugu, a je Molotov v pogajanjih hitro pristal na francoski predlog, ki jo je postavil pri Novigradu. Na Kardeljev (prav tam, str. 77) čustveni očitek, da je s tem "majhnemu narodu, slovenskemu narodu . . . ponovno zaprt dostop do njegovega morja", je Rus osorno odreagiral z besedami: "Ali mislite, da mora imeti vsak okraj svoje morje!".

Poleg Kardelja je takšen razplet dogodkov razburil tudi Tita, ki je bil navsezadnje po materini strani Slovenec. Kot izpostavlja Pirjevec (2011, str. 224) ga je novica, da so zunanji ministri štirih velikih sil sklenili, da bodo pariški mirovni konferenci predlagali ustanovitev STO, razjezila do te mere, da je sprožil najhujši povojni vojaški incident med blokoma: "Svojo nejevoljo je izrazil tako, da je letalskim silam ukazal, da prisilijo k pristanku dve ameriški vojaški letali, ki sta kršili jugoslovanski zračni prostor".[321] Tudi na podpis mirovne pogodbe z Italijo 10. februarja 1947 je pristal šele pod hudim diplomatskim pritiskom Vzhoda in Zahoda. V tej luči zato niti ni presenetljivo, da je že na Vseslovanskem kongresu v Beogradu v svoj govor vključil tudi tale stavek: "Slovani imajo veliko poslanstvo, toda ne poslanstva, da bi ustvarjali kakšen panslovanski blok" (Tito, 1947, str. 5-6). Slednji bi namreč lahko imel samo en center, medtem ko se je jugoslovansko vodstvo zaradi štiriletne partizanske epopeje navadilo na svojo samostojnost. Kot izpostavlja Pirjevec (1987, str. 12): "Tito je imel

[321] Pirjevec (2011, str. 211) v zvezi s tem izpostavlja: "Dejstvo, da Sovjeti niso odločneje podprli njegovih ozemeljskih zahtev na Tržaškem in Goriškem kakor tudi ne na Koroškem, je bilo za slovenski narod izjemno hud udarec, za Tita pa moralna klofuta, ki jo je težko prenesel".

utemeljene razloge za ponos; v obdobju od leta 1941 do 1944 se je uveljavil kot izjemen vojaški poveljnik, saj je celo Hitlerju ušel občudujoči stavek".

Bolj kot podrejenost Stalinu je Tita zanimala možnost vzpostavitve velike balkanske federacije, ki "naj bi postavila pod vprašaj razdelitev Jugovzhodne Evrope, kakor je bila dogovorjena med velikim silami v Teheranu in Jalti" (Pirjevec, 2011, str. 231). Pri tem je še posebej računal na Bolgarijo in Albanijo. Vendar pa je ta ambicija na koncu sprožila odprti konflikt z Moskvo, ki na svojem vplivnem področju enostavno ni bila pripravljena pristati na zunanjepolitične poteze, do katerih bi prišlo brez njenega soglasja. Tako imenovana informbirojevska kriza, poimenovana po kritični resoluciji Komunističnega informacijskega biroja o Komunistični partiji Jugoslavije z dne 28. junija 1948, je zato do temeljev zatresla ne le nastajajoči socialistični blok, temveč tudi porajajoči se videz slovanske solidarnosti, ki ga je dajalo "novo slovansko gibanje" (Dostal, 1997, str. 183). Tito je že nekaj mesecev pred izbruhom javne konfrontacije, ob novici da sovjetska stran namerno prelaga že predvidene pogovore o podaljšanju trgovinske pogodbe z Jugoslavijo, na razširjeni seji politbiroja KPJ dejal, da je znotraj KPSZ prišlo do ideoloških premikov, ki so partijo preobrazili v stranko "velikoruskega šovinizma" (Dedijer, 1984, str. 303-306, v Pirjevec, 2011, str. 242)[322]. Kasneje pa spor celo komentiral takole: "Z eno besedo, hoteli so napraviti iz nas najnavadnejšo rusko gubernijo" (AS, v Pirjevec, 2011, str. 244)[323]. Nič več besed torej o tem, da se je treba usmeriti "po poti medsebojne ljubezni, medsebojnega sodelovanja, po poti duhovne enotnosti slovanskih narodov", ki jih je bil poln Titov (1947, str. 5) govor zbranim predstavnikom slovanskih narodov v Beogradu decembra 1946.[324]

Podobno kritičen do Moskve je bil Kardelj. Mogoče je bilo to povezano z nezadovoljstvom nad tem, kako so se Sovjeti v stikih z zahodnimi zavezniki lotili tržaškega vprašanja.[325]

[322] Dedijer, V. (1984). *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita* [Nove priloge za biografijo Josipa Broza Tita]. 3. del. Beograd: Mladost.
[323] Arhiv Slovenije, fond Dedijer, t. e. 51, Titove primedbe na rukopis Priloga za biografiju [Titove pripombe na rokopis Prilog za biografijo].
[324] Ironija usode je tudi v tem, da je bil za enega zadnjih poskusov spraviti jugoslovansko stran na kolena odgovoren ravno eden od ruskih članov sovjetske delegacije z Vseslovanskega kongresa v Beogradu. Šlo je za maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, čigar armade so med II. svetovno vojno osvobodile večino Balkana in Madžarske. Julija 1947 je namreč od Beograda zahteval, da Rdeči armadi da na razpolago pomorske baze v Pulju, Šibeniku in Boki Kotorski ter se odpove jurisdikciji nad njimi, obenem pa dovoli sovjetski strani, da zgradi še novo pristanišče pri Metkoviću blizu Ploć. Kot izpostavlja Pirjevec (2011, str. 232): "Te zahteve naj bi Tolbuhin postavil še enkrat na začetku leta 1948, toda Tito jih je zavrnil".
[325] Slovenska stran je že med vojno polagala velike upe v Moskvo glede tega vprašanja. Kocbek (1964, str. 176) je tako v svoj dnevnik konec novembra 1943 zapisal, da si Slovenci od Rusov še posebej želijo, da bi pomagali "s svojimi velikimi vojaškimi zmagami in s svojim tehtnim diplomatskim vplivom pri določanju naših meja".

Mogoče pa je bil posredi tudi njegov rezerviran odnos do Rusije, ki ga je izpričal že v *Razvoju slovenskega narodnega vprašanja*.[326] Kardelj (1984, str. 113) je kasneje v svojih spominih celo navedel dokaj nelaskavo oceno na nacionalni osnovi o tem, zakaj je do razkola sploh prišlo in sicer, da je bila "oktobrska revolucija izvedena v izrazito zaostali državi, ne samo v ekonomskem pogledu, ampak tudi glede odnosov med ljudmi, ki so še bili pod vplivom mentalitete stare Rusije".[327] Leta 1948 je bil še bolj neposreden. Dedijer (1969, str. 231) tako navaja, da je še pred odkritim izbruhom krize ostalim članom politibiroja KPJ zatrjeval: "Dobro poznam Ruse . . . Poznam njihovo logiko. Razglasili nas bodo celo za fašiste, da bi pred svetom moralno in politično utemeljili boj proti nam. Če bi mogli, bi nas tudi s silo likvidirali". Sicer pa tudi Pirjevec (2011, str. 248) ugotavlja, da se je med Titovimi najbližjimi sodelavci "morda samo Kardelj sposoben otresti ideoloških spon in videti stvari v njihovi surovi resničnosti". Vsekakor ostaja dejstvo, da je bil skupaj s Titom edini sopodpisnik obeh odločnih odgovorov na izredno grobo kritiko KPJ, ki sta jo Stalin in Molotov spomladi 1948 v treh pismih poslala v Jugoslavijo s ciljem, da se zamaje jugoslovansko vodstvo. Moskvi sta se torej postavila po robu en in pol Slovenca.

Jugoslovani, s tem pa tudi Slovenci, so tako nenadoma prevzeli nekdanjo vlogo Poljakov in postali "judeži" in "izdajalci" slovanstva (Kohn, 1960, str. 208). Sprememba, ki jo je ta razvoj dogodkov pomenil za Slovenijo, je bila občutna. Konec vojne je namreč prinesel s sabo sovjetske učbenike in ruščino kot obvezni učni predmet v osnovnih in srednjih šolah, kot tudi na univerzi. Rusifikacija pedagoškega procesa je napredovala do te mere, da so se v priročniku za izvedbo proslav iz leta 1947 "znašli zgolj odlomki iz najbolj pravoverne sovjetske socrealistične literature ob njih pa samo še Klopčičeva pesem *Ob prihodu rdeče armade* . . . in Simonitijeva *Le vkup uboga gmajna*" (Bajt, 2016, str. 169). Rusifikacija je sicer poleg šol zajela tudi druge segmente družbe, kar se je med drugim kazalo pri prevodih ruskih

---

Zato je bilo razočaranje po koncu vojne tem večje. Vidmar (1984, str. 182) je tako še v intervjuju iz leta 1983 zagrenjeno izjavil: "Za Trst so Italiji pomagali Sovjeti. To so bile grde kupčije in ni vredno govoriti več o tem".

[326] Kardelj je v svojem delu celo z odobravanjem navedel izjavo, ki jo je leta 1844 po vrnitvi iz Rusije zapisal razočarani češki pisatelj in politik Karel Havlíček: "Nočem nobenih stikov z Rusi in Poljaki; ni me volja, da bi šele dokazoval, da Rusi in mutatis mutands Poljaki niso naši bratje, kakor jih imenujemo, marveč dosti večji sovražniki in dosti nevarnejši za našo narodnost kakor pa Madžari in Nemci" (Sperans, 1939, str. 111). Havlíček (1955, str. 87) je sicer v svojem traktatu *Čeh in Slovan* to zadržanost dodatno razložil z naslednjimi besedami: "Ne smemo gledati na rusko-poljske odnose s tako slepimi očmi kot to počne večina Evrope; ne smemo razmišljati o nedolžni ovci in volku, temveč vedeti, da se v tem primeru volk sooča z volkom in da je ovca med njima Ukrajinec".

[327] To nenaklonjenost so delili tudi drugi člani slovenskega komunističnega vodstva. Kidrič naj bi bil tako že leta 1935, v času svoje prve moskovske izkušnje, godrnjal zaradi ogromne sovjetska birokracije, po vojni pa je kot član zvezne jugoslovanske vlade "odločilno vplival na njen kritičen odnos do Sovjetske zveze, o kateri je govoril, da nima kulture" (Pirjevec, 2011, str. 313).

del, ki so polnila knjižne police: "Od 283 prevedenih del v Sloveniji v letih 1945-1947 jih je bilo 184 iz ruskega jezika in 59 iz drugih slovanskih jezikov, leta 1948 pa je bilo od 119 prevedenih del 74 iz ruščine in 25 iz drugih slovanskih jezikov" (Gabrič, 1991, str. 588). Podobno je sicer veljalo za preostalo državo: "Že jeseni 1945. leta so v kinematografih po Jugoslaviji predvajali več kot 100 različnih sovjetskih filmov, to število se je v letu 1947 povzpelo na okrog 170, to pa je bila približno polovica vseh uvoženih filmov" (prav tam). Zdelo se je, torej, da se bo na koncu tudi v praksi uresničila vizija Lamanskega (2010b, str. 740) o ruščini kot "vseslovanskem, literaturnem in diplomatskem organu". V zvezi s tem je Matica Hrvatska leta 1947 pohitela s prvim hrvaškim prevodom *Politike,* temeljnega dela svojega izgubljenega sina Juraja Križanića, ki jo je posvetila "tristoletnici Križanićeve poti v Rusijo in polni zmagi njegovih osnovih idealov o bratstvu in enotnosti slovanskih narodov" (Bogdanov, 1947, str. 6).

Naenkrat pa je bilo z vsem tem konec. Ruski učitelji in inštruktorji širom Jugoslavije so se po hitrem postopku vrnili domov, leta 1948 pa je v Ljubljani tudi prenehalo s svojim delom Društvo prijateljev Sovjetske zveze, ki je bilo sicer sredi leta 1940 ustanovljeno na pobudo Komunistične partije Slovenije. Kot poudarja Pirjevec (2011, str. 338) so oblasti "opustile politiko rusifikacije, ki je bila močno opazna v letih 1945-1947, in so na primer januarja 1950 sprejele resolucijo, s katero so študij ruščine v šolah poenotile s študijem drugih tujih jezikov". Prizanešeno ni bilo niti pripadnikom ruske emigracije iz dvajsetih let: "Pod udarom so se v tem dramatičnem trenutku znašli tudi ruski emigranti v Sloveniji, vključno z njihovimi potomci, katerih posamični predstavniki so se navkljub belogardistični preteklosti svojih staršev izrekli za Informbiro in se s tem izpostavili represiji organa državne varnosti UDBA" (Pirjevec, 2007b, str. 9). Spremembe so prav tako zajele kulturno sfero, kjer se je začel majati dominantni status socrealizma.[328] Prej kritizirani "izmi 20. stoletja", vključno z impresionizmom in ekspresionizmom, ki jih je Ziherl še jeseni 1944 v skladu z "marksistično-leninistično teorijo umetnosti" označil za reakcionarne in dekadentne, so si znova pridobili domovinsko pravico (Gabrič, 1991, str. 486). Leta 1949 je tako celo prišlo do prve velike

[328] S ciljem promocije teorije socialističnega realizma oz. teorije odraza, po kateri mora umetniško delo odražati objektivno družbeno stvarnost, so bili v Sloveniji po vojni objavljeni prevodi številnih sovjetskih ideologov, med drugim *Osnovne poteze ruske klasične estetike* Valentina Ferdinandoviča Asmusa, *O socialističnem realizmu* Aleksandra Aleksandroviča Fadejeva in *Referat o revijah "Zvezda" in "Leningrad"* Andreja Aleksandroviča Ždanova. Poleg tega je prišlo tudi do več gostovanj sovjetskih umetnikov. V slovenski javnosti je še posebej odmevala likovna razstava štirih vodilnih sovjetskih slikarjev novembra 1947 v Ljubljani. Kot poudarja Gabrič (1991, str. 588): "Časopisi so bili polni pogovorov z Aleksandrom Mihajlovičem Gerasimovim, takratnim predsednikom zveze sovjetskih likovnih umetnikov. Kasneje so po njem imenovali pojave ždanovstva v slikarstvu gerasimovstvo".

povojne retrospektive štirih slovenskih impresionistov v novo zgrajeni Moderni galeriji.[329] Kot poudarja Smrekar (2014, str. 17): "Čeprav izobčenje Jugoslavije iz Tretje internacionale ni pomenilo kar takojšnje opustitve doktrine socialističnega realizma, je postopno povečevalo vsaj politično toleranco do realizmov, s katerimi bi doktrinaši hoteli obračunati".[330]

Slovenija se je torej le nekaj let po koncu vojne, ki je postavila pod vprašaj njen fizični obstoj, aktivno preusmerila od Vzhoda nazaj proti Zahodu. V zvezi s tem ni nepomembna ugotovitev, da se je med čistko, ki je po izbruhu informbirojevske krize sledila v Jugoslaviji za Titu najbolj zvesto izkazala ravno slovenska stran.[331] Kot v svoji študiji izpostavlja Banac (1988, str. 150-151), je imela Slovenija v obdobju od 1948 do 1955 najmanjši procent informbirojevcev, tako v relativnem smislu, glede na ostale republike (1,68%), kot tudi v absolutnem, glede na število prebivalcev (0,07%): "Od bolj pomembnih skupin so bili slabše zastopani med Slovenci . . . [ki] niso bili zelo dovzetni za kominformizem".[332] Ta zadržanost do Moskve se je nadaljevala tudi v naslednjih letih, do razpada Jugoslavije. Miheljak (2018) zato trdi, da je bila "še zlasti Slovenija fenomen, saj je kot socialistična dežela gojila izjemni protiruski in protisovjetski sentiment, kar je neredko zameglilo pogled na dobre strani Rusije in drugih sovjetskih dežel v kulturni, umetniški, znanstveni produkciji, v športu in še kje."[333]

---

[329] Razstava je potekala od 12. aprila do 5. junija 1949 in bila zelo dobro sprejeta: "Kritike razstave so bile enotno pozitivne. Poudarjale so slovenski značaj del, ki so se zato ločila od sočasnih del npr. francoskih impresionistov" (Gabrič, 1992, str. 1223). Njen pomen je bil v tem, da so bili po koncu vojne velikani slovenske likovne umetnosti postavljeni na stran, pri čemer je bila podvržena kritiki tudi njihova umetniška vrednost. V vse bolj živahno razpravo pred odprtjem razstave je tako na koncu posegel celo vidnejši jugoslovanski politik Moša Pijade, ki je med obiskom v Ljubljani izjavil: "Tu je nekdo govoril v imenu centralnega komiteja in obsodil slovenske impresioniste kot reakcionarje. Poznal sem jih, bil sem njihov prijatelj in zato lahko rečem, da so to bili najnaprednejši ljudje in da jih nihče nima pravice žaliti" (prav tam, str. 1222).

[330] Pri dokončnem odmiku od ždanovskega socrealizma je določeno vlogo odigral tudi negativen odnos Tita do tega stila, ki ga je leta 1952 zaničljivo opisal z besedami, da je "kot z lopato malano" (Pirjevec, 2011, str. 339).

[331] Po Pirjevcu (2007b, str. 9) je bilo to zato, ker "ne glede na zanimanje za Rusijo, v Sloveniji za razliko od drugih jugoslovanskih republik praktično nihče ni gojil iluzij glede režima Stalina". Verjetno se v tem skriva tudi delen odgovor na vprašanje o medvojnem vplivu ruskih emigrantskih profesorjev na slovensko dojemanje sovjetskega boljševizma. Kot je izpostavil že Granda (2014, str. 162) je bila večina med njimi "politično orientirana izrazito protikomunistično, česar tudi niso skrivali".

[332] Najbolj "prorusko" sta bili med jugoslovanskimi republikami usmerjeni Črna gora in Srbija, pri čemer so bili informbirojevci še posebej nadpovprečno zastopani med Črnogorci, s kar 1,32% celotne populacije. Črna gora je tudi prednjačila pred ostalimi republikami po absolutnem številu izključitev iz Komunistične partije Jugoslavije. Samo v obdobju od januarja 1950 do avgusta 1951 je tako brez partijske knjižice ostalo 2.100 Črnogorcev, za razliko od 2.000 Srbov in samo 350 Slovencev (Banac, 1988, str. 147, 150). Črnogorci so bili tudi povezani z odmevnimi prestopi na sovjetsko stran, kot v primeru Radonje Golubovića, ki je v znak protesta proti "antisovjetski" politiki Beograda javno odstopil s položaja jugoslovanskega veleposlanika v Bukarešti, in generalpolkovnika Arse Jovanovića, bivšega načelnika vrhovnega štaba, ki je najprej neuspešno poskusil izvesti vojaški udar, potem pa še prebežati v Romunijo. Pirjevec (2011, str. 273) je to obnašanje razložil takole: "Poleg tradicionalne navezanosti na Rusijo je treba pri tem upoštevati tudi razočaranje marsikaterih partizanov in njihovih družih zaradi težkih razmer, kakršne so se ustvarile v povojni Jugoslaviji".

[333] Miheljak (2018) v zvezi s tem dodaja še: "Spomnim se, s kakšno težavo smo mladi intelektualci konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let presegali stereotipno generalizacijo pogleda na Rusijo skozi prizmo

Zavezanost južnoslovanski neodvisnosti pa je slovenska stran drago plačala. Za doživeto ponižanje se je namreč prva med slovanskimi državami maščevala na vseh ravneh, tudi na diplomatski. Med drugim je to pomenilo, da sovjetska stran "ni podprla jugoslovanskih zahtev po reviziji slovensko-avstrijske meje na Koroškem, temveč se je junija 1949 v zameno za 'nemško lastnino' v Avstriji dogovorila z Zahodom o sprejemu rešitve, ki je dokončno fiksirala mejo po zgornjem hrbtu Karavank" (Pirjevec, 2007b, str. 9). Še ena pomembna posledica razkola s Sovjetsko zvezo, s katero se je morala soočiti slovenska stran, pa je bila krepitev centralističnih tendenc znotraj Jugoslavije. Do tega je prišlo zaradi notranje konsolidacije države v pričakovanju posredne in neposredne intervencije s sovjetske strani. V praksi je to pomenilo, da je najprej prišlo do čistke resničnih ali samo domnevnih stalinistov oz. "male državljanske vojne", kot jo je imenoval Kardelj. Izvedla jo je tajna policija, pri čemer z isto brutalno učinkovitostjo kot prej proti četnikom, ustašem in domobrancem. S tem je v državi le še okrepila svojo vlogo, kot tudi vpliv njenega vodje, Aleksandra Rankovića, ki pa je bil prepričan, da so "v Jugoslaviji le Srbi državotvorni narod" (Pirjevec, 2011, str. 470).

Informbirojevska kriza je prav tako dodatno okrepila vlogo Jugoslovanske armade, ki je "za svoje potrebe leta 1949 dobila kar 50 odstotkov letnega državnega proračuna" (prav tam, str. 291). Poleg tega, da je odvračala možno posredovanje z Vzhoda in se soočala s številnimi provokacijami – samo v petletnem obdobju od 1948 do 1953 je prišlo do 7.877 obmejnih incidentov – je bila tudi porok nujne gospodarske in vojaške pomoči z Zahoda. Na ameriški strani so namreč smatrali, da "s svojo lego in vojsko, ki šteje več kot trideset divizij, lahko neodvisna Jugoslavija služi kot ščit za obrambo Zahoda" in jo bili pripravljeni ohraniti nad površjem v zameno za razporeditev jugoslovanskih vojaških enot po svojih željah, vključno z namestitvijo najboljših na območje t.i. Ljubljanskih vrat (prav tam, str. 294, 299-300). To pa je pomenilo, da se je okrepila inštitucija do katere so bili na slovenski strani že od konca vojne naprej zadržani. Navkljub obljubi, ki jo je leta 1943 Tito dal slovenski strani, da bodo slovenske vojaške enote tudi po zmagi ohranile slovenščino kot poveljevalni jezik, je bil namreč Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije leta 1945 nenadno razpuščen, slovensko moštvo pa vključeno v nastajajočo Jugoslovansko armado, ki je po vzoru svoje kraljeve predhodnice ponovno uvedla poslovanje v srbščini oz. srbohrvaščini. Kot izpostavlja Gabrič (2014, str. 157), se je zaradi tega velik del slovenskih

slabe politike ter postopoma odkrivali bisere sovjetskega sodobnega filma, literature, likovne umetnosti itd. Pri Ameriki to ni bilo tako".

častnikov demobiliziral, med Slovenci, ki so bili "ponosni na uspešno organiziranje slovenske partizanske vojske s slovenskim komandnim jezikom", pa je upadel ugled njene naslednice.

V tem smislu je pomenljivo, da je leta 1957 v novi izdaji svoje knjige *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* Kardelj bistveno spremenil tisti del besedila, ki se je nanašal na ilirizem in panslavizem. V originalni verziji je namreč kritiko ilirizma navezal izključno na hrvaško stran: "Ilirizem je hrvaška oblika panslavizma, prikrojenega interesom zaostalega hrvaškega meščanstva in plemstva, ki je branilo svoje provincialne interese pred madžarskimi centralisitičnimi tendencami" (Sperans, 1939, str. 111). Iz tega je sledil oster zaključek: "Priključitev slovenskega ozemlja ilirski akciji je očiten izraz hegemonističih tendenc hrvaškega plemstva in meščanstva" (prav tam, str. 112). V kasnejši verziji pa je svoje protihrvaško stališče že omehčal: "Seveda se naša ocena ne nanaša na vse struje ilirskega gibanja, marveč na sile, ki so dominirale v njem" (Kardelj, 1957, str. 197). To omilitev prejšnje sodbe je pojasnil s tem, da naj bi se na Hrvaškem "močno afirmirala tudi leva demokratična struja, in četudi ta struja – podobno kot na Slovenskem – ni nikoli mogla postati dominantni faktor hrvaškega narodnega gibanja, je vendarle pomemben faktor v razvoju hrvaškega naroda" (prav tam). Hrvaške gospodovalne težnje je torej zrelativiziral v tem smislu, da jih je pripisal slabim vplivom panslavizma: "K vsemu temu je treba dodati, da je bil hrvaški ilirizem v idejnem pogledu nekak različek panslavizma" (prav tam, str. 195). Ta obrat pa je uporabil za to, da je močno okrepil splošno kritiko teženj po medsebojni prevladi med Slovani. V dokaj jasni aluziji na takratno dogajanje v Jugoslaviji je namreč dodal, da je bil panslavizem kot takšen "marsikdaj tudi ena od oblik bolj ali manj izražene tendence po hegemoniji nad drugimi slovanskimi narodi" in da to žal velja tudi za "panslavizem in ilirizem pri južnoslovanskih narodih" (prav tam).

Kot poudarja Pirjevec (2011, str. 449) je Kardelja k posodobitvi in ponovni izdaji knjige "verjetno spodbudila anketa, organizirana v Beogradu na dan mladosti leta 1957, v kateri je 90 odstotkov izprašancev odgovorilo, da se po nacionanosti čutijo Jugoslovani". V razširjenem uvodu svoje študije je bil zato še bolj ekspliciten, da Jugoslavija ni in ne bo nikakršen talilni lonec. Po eni strani je namreč jasno poudaril, da so po dolgih obdobjih odvisnosti "Slovenci dobili lastno državo, socialistično ljudsko republiko v okviru jugoslovanske federacije", po drugi pa je tudi nedvoumno opozoril, da "z vsem tem pa ni rečeno, da so likvidirani vsi aspekti nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji" (prav tam, str. xlvii-xlviii). O tem naj bi pričali "poskusi ponovne afirmacije starega šovinističnega 'integralnega

jugoslovanstva' kot tendence negacije obstoječih jugoslovanskih narodov z namenom afirmirati neko novo 'jugoslovansko nacijo'" (prav tam, str. li). Vzrok za take poskuse naj bi bil "birokratski centralizem ter njegova idejno-politična manifestacija – veledržavni hegemonizem" (prav tam, str. l).

Odgovor na te tendence je predstavljala ideja samoupravljanja. Slednja se je najprej utrnila Milovanu Djilasu, samosvojemu črnogorskemu članu partijskega vodstva, ki je zaradi svoje javne kritičnosti do svojih kolegov iz vrhuške sicer kmalu končal v nemilosti. V celoti pa sta jo razvila Edvard Kardelj in Boris Kidrič, ki sta se pri tem naslonila na dolgoletno tradicijo slovenskega korporativizma, "v skladu s politično kulturo slovenskega naroda" (Lukšič, 1992, str. 55). Pobuda je bila sicer od samega začetka sprejeta zadržano na srbski strani. Dobrica Ćosić (2001, str. 323, v Pirjevec, 2011, str. 336)[334], vplivni srbski literat in politik, je tako posumil, da "ruši jugoslovanstvo in socialistično integralnost Jugoslavije: ustvarja legitimni etatizem, partikularizem in krepi oblast nacionalnih oligarhij". Glavni razlog, da jo je Tito, ki je bil sicer prav tako naklonjen centralizaciji države, toleriral je bil v tem, da je sprejel Kardeljevo tezo, da bi Jugoslavijo "samouprava lahko rešila iz pasti stalinizma", obenem pa "postala celo model za druge" (Pirjevec, 2011, str. 331). Kot izpotavlja Lukšič (1992, str. 47) se je samoupravljanje na koncu kot družbeni sistem v svoji popolnosti "legaliziral v ustavi iz leta 1974, teoretsko opravičbo pa je doživel s Kardeljevimi *Smermi razvoja* leta 1977".

Ustava iz leta 1974 je bila pomembna tudi zaradi tega ker je dodatno poudarjala državnost republik in jim omogočala izhod iz federacije, pri čemer brez vsejugoslovanskega referenduma. Pot do te pogojne slovenske "zmage" pa je bila sila vijugava, o čemer priča že to, da je Kardelj v petdesetih in šestdesetih letih kot najbolj eksponirani slovenski politik v takratni Jugoslaviji kar nekajkrat padel v nemilost, leta 1961 pa med lovom s srbskimi kolegi po čistem čudežu preživel poskus atentata (Pirjevec, 2011, str. 451-452). Dejstvo, da je leta 1966 uspel dočakati padec svojega zagrizenega nasprotnika Rankovića zato ni niti približno samoumevno, kot tudi ne ustanovitev Teritorialne obrambe leta 1968. Slovenija je bila prav tako soočena z resnimi izzivi kot sta bila na primer stavka rudarjev v Trbovljah leta 1958 in cestna afera leta 1969, v obeh primerih pa je šlo za posledice nerazrešenih razmerij med republiko in osrednjo administracijo. Ob vsem tem pa se je v jugoslovanski javnosti odvijala javna in pogosto žolčna polemika o nacionalnem vprašanju in pristojnosti republik. Najbolj

[334] Ćosić, D. (2001). *Piščevi zapisi (1951-1968)*. Beograd: Filip Višnjić.

odmevna je bila tista, ki jo je že omenjeni Ćosić sprožil leta 1961, na višku moči svojega prijatelja Rankovića, ko se je v enem od svojih intervjujev obregnil ob republiške "vampirske nacionalizme". Odgovoril mu je Dušan Pirjevec (1961, str. 287), vidnejši slovenski intelektualec, ki je menil, da "bi bilo treba marsikatero besedo reči tudi o unitarističnih in integralističnih vampirjih, o bradatih in obritih centralistih, ki ne vedo, ne kaj so republike, ne kaj so narodi". Polemika se je nadaljevala leto dni, dokler ni potihnila, tudi na željo Tita, češ da "zelo škoduje partiji" (Pirjevec, 2011, str. 450).

Na temo narodnosti so sicer oglašali tudi drugi znani slovenski intelektualci. Josip Vidmar (1984, str. 154) je tako leta 1965 v odziv na VIII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije zapisal, da "v novi socialistični Jugoslaviji seveda našega obstoja nihče ne ogroža", vendar pa obenem "ni mogoče reči, da bi bilo slovensko narodno čustvo do kraja pomirjeno in utešeno". Zaradi periodičnih poskusov vsejugoslovanskega "poenotenja" je izpostavil naslednje: "Naposled mora vsakemu Slovencu že presedati to večno ponavljajoče se kombiniranje o enotnem jugoslovanskem narodu, katerega nastanek ali rojstvo ali izdelavo bi neogibno plačali z resignacijo ali z izgubo svoje individualnosti ravno Slovenci" (prav tam). Po njegovem je v teh poskusih "nekaj netaktnega in brezčutnega kar mora povzročati resna nerazpoloženja, ki so popolnoma nepotrebna in ki ne morejo koristiti nikomur in ničemur" (prav tam, str. 154-155).

Vendar pa so se ti poskusi nadaljevali, tudi po letu 1974, ko je bila sprejeta nova ustava, ki naj bi Jugoslavijo preoblikovala v skupnost narodov. Vidmar (1984, str. 180) je zato v pogovoru z Barbaro Goričar leta 1983 jezno dejal: "Kar se pa politike tiče, bi pa rekel vsej jugoslovanski javnosti na ves glas tole: mislim, da smo Slovenci svojo republiko izbojevali". To je pojasnil z besedami: "Hočem reči, da naj se ne vtikajo v naše interne – slovenske nacionalne – stvari ljudje, ki o tem nimajo nobenega pojma in ki nas skušajo kritizirati in učiti" (prav tam). Svoje ogorčenje pa je okronal z naravnost osupljivo izjavo in sicer: "A če bi že moral zatajiti svoj jezik – to sem že nekoč napisal – bi se odločil za ruskega. Nedvomno. Res, čisto zagotovo bi se odločil zanj, če bi se moral" (prav tam). Ali drugače povedano, v trenutku stiske je en večjih slovenskih kulturnih delavcev rešitev pred nevarnostjo integralnega jugoslovanstva videl v – Rusiji. V tem smislu je na svojevrsten način sklenil zgodovinski krog in se nazavedno vrnil na stališče panslavista Lamanskega (2010c, str. 694), ki je že v 19. stoletju promoviral ruščino kot obvezni jezik medslovanskega sporazumevanja, torej kot nekakšen slovanski esperanto, tudi z argumentom, da bi se na ta način manjše slovanske narode, kot so

Slovenci, obranilo pred "načrti, ki si niti ne zalužijo imena donkihotskih, ker so poleg tega še brez čistosti in plemenitosti namer".[335]

5.7. Sizifovska pot do Bruslja slovenskih Venetov

V luči navedenega niti ni presenetljivo, da so bili ob koncu 20. stoletja, sredi osemdesetih, Slovenci v svojih vrstah priča pojavu tako imenovane "venetske teorije" etnogeneze. Slednja je zavrnila splošno sprejeti migracijski model s poudarkom na slovanskem poreklu iz *Völkerwanderung* obdobja zgodnjega srednjega veka s trditvijo, da so Slovenci "avtohtoni na evropskem kontinentu" (Skrbiš, 2008, str. 138). Teorija, ki so jo leta 1985 prvič predstavili učitelj, duhovnik in pesnik je izhajala iz prepričanja, da so "Slovenci kot ljudstvo nastali v predzgodovini srednje Evrope, v 13. stoletju pred našim štetjem", da so njihovi predniki "proto-slovanski Veneti", da so Veneti "razvili pomembno kulturo Este" in da so "njeni številni napisi še vedno lahko razumljeni skozi slovenski jezik" (Šavli, Bor in Tomažič, 1996, str. 520). Po njihovem je splošno sprejeto prepričanje o slovanskem izvoru Slovencev nič drugega kot relativno nedavna in neosnovana predpostavka, ki ne zdrži resne obravnave: "Od kod bi lahko vsi ti ljudje prišli, da bi zasedli ogromen prostor od Jadranskega morja do Donave? Vsekakor ne iz močvirij Pripjata, kot trdijo uradni zgodovinarji. To bi moralo biti zelo nenavadno močvirje" (prav tam, str. 521).

[335] Lamanski (2010c, str. 694) je že leta 1868 opozoril ruskega slavista Sreznjevskega, da Rusijo obhajajo in prosijo, če bi "pomagala Srbo-Hrvatom asimilirati Bolgare in Slovence", kar pomeni, da "v imenu skupnih slovanskih interesov želijo Rusijo vplesti v nore pobude, ki so brez možnosti sence uspeha", saj po njegovem "srbo-hrvaška, jugoslovanska, ali ilirska teorija, o kateri govorimo, pripada zastarelemu, preživetemu in nevzdržnemu pogledu na slovanski svet". Iz tega je potegnil sklep, da je uvedba ruščine kot obveznega drugega jezika vsakega izobraženega Slovana tembolj potrebna zaradi zavračanja takšnih "provincialnih interesov" in zaščite manjših slovanskih narodov kot so Slovenci, Bolgari in Slovaki – ti so idejo o ruščini kot medslovanskem diplomatskem jeziku tudi sicer izvorno predlagali – pred potujčevalskimi vzgibi malo večjih: "Najpomembnejši del češkega, poljskega in srbo-hrvaškega izobraženstva se oborožuje proti hegemoniji ruskega jezika, najpomembnejši del izobraženstva šibkejših in manjših zahodnih in južnih slovanskih plemen pa daje prednost ruski hegemoniji pred češko, poljsko ali srbo-hrvaško hegemonijo" (prav tam, str. 692, 690-691). Vidmar je s tem, ko je izrazil pripravljenost "zatajiti" slovenščino v korist ruščine v bistvu šel iz obupa v skrajnost, saj Lamanski ni želel izkoreniniti ostalih slovanskih jezikov, temveč uvesti ruskega kot nevtralni medij medsebojne komunikacije s končnim ciljem povečanja relativne lingvistične teže vseh Slovanov: "Brez odpovedi literarni obdelavi svojih lastnih narečij za lokalne potrebe svojih ločenih domovin, z izključno plemenskimi cilji, bi se južni in zahodni Slovani z ruskim jezikom kot skupnim organom lahko končno rešili podrejenega in uslužnega odnosa do Nemcev, Italijanov, Madžarov, Grkov" (prav tam, str. 680). To pa zato, ker bi se bili posledično "ta slovanski jezik [ruščino] prisiljeni in obvezani učiti vsi ti Franki . . . Grki . . . Italijani . . . Nemci . . . Romuni in Madžari" (prav tam, str. 680-681).

Čeprav sporna, je teorija postala zelo popularna v Sloveniji, na veliko presenečenje slovenskega establišmenta. Na vrhuncu posledične kontroverze je starosta slovenskih zgodovinarjev in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti Bogo Grafenauer (1988, str. 421) artikuliral svojo osuplost na naslednji način: "Po moji védnosti nikjer nimajo takšni zgodovinarski posebneži tako širokega odmeva kot prav pri Slovencih. In tu se res sprašujem zakaj in zaradi česa?!" Vendar pa je teorija navkljub svojemu neznanstvenemu pedigreju verno odražala duh časa, v čemer se je skrivala tudi njena privlačnost. Osemdeseta leta v Sloveniji je namreč zaznamovalo vse večje razočaranje z Jugoslavijo in naraščajoča napetost s Srbi, dominantnim južnoslovanskim narodom v državi. Razlogi za to so bili le deloma ekonomski. Po smrti Tita se je že leta 1981 začela splošna politična kriza v Jugoslaviji s protesti na prištinski univerzi, ko so študentje zahtevali večjo avtonomijo za Kosovo, kar je pripeljalo do neposrednega posredovanja Jugoslovanske ljudske armade (Marmullaku, 2003, str. 304). Čeprav je bila ta pokrajina prizorišče nemirov praktično vsakih deset let po koncu II. svetovne vojne je bil tokrat konflikt še posebej resen, Slovenija pa je bila vanj vpletena "kot del iste države" (Napotnik, Kopač, Malešič, Frankovič in Pipenbaher, 2004, str. 105). Slovenski angažma je bil tem večji v luči prakse bivše JLA, da je nabornike iz severnih delov države pošiljala služiti vojaški rok na jug in obratno. Na koncu je celo Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije začela zahtevati naj Slovenci služijo vojaščino v Sloveniji, februarja 1990 pa je v Ljubljani potekal množični protest proti nadaljnjim napotitvam slovenskih rekrutov na Kosovo (Rizman, 2006, str. 166).

Položaj so dodatno zaostrovali poskusi Beograda okrepiti enotnost države skozi centralizacijo, vključno na občutljivem področju izobraževanja. Leta 1981 je bil tako predstavljen predlog o vzpostavitvi skupnih učbenih načrtov, s ciljem zmanjšanja razlik poučevanju na osnovnih in srednjih šolah v šestih zveznih republikah Jugoslavije, kot tudi o uvedbi državljanske vzgoje, ki bi oblikovala zavedne Jugoslovane. Čeprav je bila slovenščina na papirju en od štirih uradnih jugoslovanskih jezikov, so ti načrti predvidevali manj poudarka na učenju materinščine in domače književnosti (Požgaj-Hadži in Balažic Bulc, 2005, str. 32). Slovenska javnost se je posledično dvignila proti predlogu, na čelu z nekaterimi osrednjimi slovenskimi kulturniki. Kot že omenjeno, je bil med njimi tudi Josip Vidmar (1984, str. 209), ki je v članku "Naš kulturni prostor" med drugim z ogorčenjem zapisal: "V tej državi, za katero smo se svobodno odločili, doživljamo iz desetletja v desetletje, se pravi trajno vsakršne nasvete ali opomine ali prerokbe ali celo zahteve, naj kot narod prenehamo eksistirati in naj se vključimo v tako imenovani jugoslovanski narod".

Njegova frustracija je tudi odražala dejstvo, da je srbohrvaščina vse bolj postajala priviligirani in prestižni jezik ne le v celi Jugoslaviji, temveč tudi v Sloveniji, kjer je torej ogrožala slovenščino na njenem domačem ozemlju (Požgaj-Hadži in Balažic Bulc, 2005, str. 31). Olje na ogenj je prilila aretacija slovenskega podčastnika in treh novinarjev leta 1988, ki so bili obtoženi izdaje vojaške skrivnosti JLA glede njenega možnega vojaškega posredovanja v Sloveniji. Dejstvo, da je posledično sojenje na Vojaškem sodišču sredi Ljubljane potekalo v srbohrvaščini in ne slovenščini je bilo sprejeto kot neposredni izziv slovenski suverenosti in dostojanstvu. Postopek je zato "sprovociral masovno demonstracijo Slovencev" (Velikonja, 2003, str. 96).

V luči takšnega vzdušja venetska teorija ni našla le plodne zemlje, temveč se je tudi hitro ukoreninila. Kot je poudaril Lisjak Gabrijelčič (2008, str. 9) je predstavljala "zelo nedvoumen napad na percepcijo južnih Slovanov kot posebno etnično in lingvistično celoto, kar je bila osnova jugoslovanske ideje". Prav tako je pomagalo, da je bilo po teoriji prepričanje v slovansko poreklo "konstrukt in zarota, ki so si ga najprej izmislili nemški nacionalistični zgodovinarji in ga kasneje prevzeli komunisti" (Skrbiš, 2008, str. 143). Kot izpostavlja Hansenova (1996, str. 479) je bil končni rezultat presenetljiv:

> Tako zagovorniki ilirizma kot slovenstva so videli slovensko identiteto kot del jugoslovanske identitete. Nekateri so verjeli, da se bo slovenska identiteta raztopila in postala organski del jugoslovanske identitete; drugi so bili bolj skeptični glede integrativne moči jugoslavizma in trdili, da bo vedno razlika med Slovencem in Jugoslovanom. Nihče od njih pa ni konstruiral jugoslovanske identitete kot veliko nevarnost za slovensko identiteto.

O vplivu venetoloških trditev na slovensko javno zavedanje priča splošna dostopnost venetoloških tekstov tako v knjigarnah v Sloveniji, kot tudi med slovensko diasporo v tujini. Po Skrbišu (2008, str. 139) so knjige, ki raziskujejo venetsko zgodovino Slovencev, pogosto "velike dragocenosti v emigrantskih domovih", njihova prisotnost pa je "splošno interpretirana kot zanesljiv znak očitne odprtosti do resnične slave slovenske zgodovine in dediščine". Dodatno na vpliv venetske teorije kaže domet "zgodovinskega simbola Slovencev", ki so ga predlagali njeni zagovorniki: črni panter na srebrnem ščitu (Lisjak Gabrijelčič, 2008, str. 91). Do leta 1990 je postal splošno prepoznaven emblem, ki je bil celo predlagan za novi uradni grb Slovenije. Čeprav je bila ta možnost na koncu zavrnjena pa je simbol v njegovi rdeči različici prevzela ena od elitnih državnih formacij – specialna enota slovenske policije (Tomšič, 2013, str. 18).

V luči takšnega razvoja dogodkov, kot tudi posledične Desetdnevne vojne, ki je sledila slovenski razglasitvi neodvisnosti leta 1991, bi se moralo oddaljevanje Slovencev od slovanstva še naprej nadaljevati. Lisjak Gabrijelčič (2008, str. 28) celo odkrito trdi, da je bila "ideja o slovanski sorodnosti uveljavljena in dokaj očitna značilnost konceptualizacij slovenske identitete do njenega propada po drugi svetovni vojni, še posebej po 1980. letih". Vendar se to na koncu ni zgodilo. Ne le, da je bil trend zaustavljen, temveč celo obrnjen.

Najbolj verjetna razlaga za ta razvoj dogodkov se nahaja v zgodovinski izkušnji primerljivih slovanskih narodov. Slavizem je namreč nastal kot obrambna reakcija na percipirane nevarnosti in razočaranja v stikih s sosednjimi neslovanskimi narodi in naddržavnimi inštitucijami. Ko so bili v prvi polovici 19. stoletja soočeni z napadom na svoj jezik in kulturo so Slovaki reagirali z lansiranjem ideje slovanske vzajemnosti in, ko njihove skrbi niso bile vzete v obzir, z nadaljnjim obratom k odkritemu panslavizmu. Podobno so se odzvali tudi Čehi, ki so navkljub svoji začetni zadržanosti in poudarjanju avstroslavizma na koncu v drugi polovici 19. stoletja botrovali nastanku neoslavizma in zaradi razočaranj pri naporih za notranjo preureditev habsburškega cesarstva začeli promovirati sodelovanje z Rusijo. Na podlagi teh zgodovinskih primerov je zato logično predpostavljati, da je podoben zunanji izziv ali frustracija lahko sprožil podoben odgovor med Slovenci.

V primeru Slovenije je bila glavna preokupacija novonastale države, da se distancira od nestabilnega Balkana in da si zagotovi mesto, ki naj bi ji pripadal, v porajajočem se evropskem projektu. Tako močno je bilo to hrepenenje, da je že leta 1989, še pred razpadom Jugoslavije, celo Zveza komunistov Slovenije uradno sprejela geslo "Evropa zdaj" (Balažic, 2002, str. 563). Ta ambicija se je le še večala po samostojnosti in leta 1993 privedla do uradne vloge za podpis Evropskega sporazuma. Leta 1994 je Slovenija tudi stopila na atlantsko pot, ko je postala prva država, ki se je pridružila Natovemu programu Partnerstvo za mir. Odločitev je bila posledica splošno sprejete percepcije jasne in neposredne nevarnosti z ozemlja bivše Jugoslavije.[336] Ta splošna orientacija je bila kasneje kodificirana v prvi slovenski zunanjepolitični deklaraciji, ki je identificirala članstvo v EU in Natu kot "strateški

[336] V začetku 1994. leta je bila slovenska soseda, Hrvaška, še vedno soočeno z okupacijo ene tretjine svojega ozemlja, pri čemer se je t.i. Republika Srbska Krajina nahajala le 20 km stran od Slovenije. Vojna v bližnji Bosni in Hercegovini je bila tudi v polnem razmahu, do prvega pokola na Markalah v Sarajevu je prišlo v začetku februarja 1994. Slovenija je posledično gostila približno 70.000 bosanskih beguncev, skoraj 4% svojega prebivalstva.

razvojni in varnostni interes Republike Slovenije" (Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije – *DeZPRS*, 1999, uvod). Zato je smiselna predpostavka, da je bil tisti zunanji sprožilec, ki je povzročil identitetni premik, povezan z idealizirano evroatlantsko potjo.

In res, če je bil Bruselj ključni cilj slovenske zunanje politike, potem se je cesta do te opevane destinacije izkazala za dolgo in vijugasto. Italija, največja sosednja država in ustanovna članica tako EU kot Nata, je bila med prvimi, ki je prispevala k neprijetni vožnji. Že v začetku devetdesetih let, kmalu po slovenski samostojnosti, je italijanska stran nakazala namero odpreti Osimske sporazume iz leta 1975, ki so uredili zadnje še sporno vprašanje kopenske meje med Italijo in Jugoslavijo. Čeprav je Italija predvsem želela revidirati pogoje restitucije nepremičnin italijanskim lastnikom, ki so po koncu II. svetovne vojne emigrirali iz Jugoslavije, je bil splošen vtis v Sloveniji, da je celotna zahodna meja nove države tudi pod vprašajem (Gow in Carmichael, 2010, str. 220). Upravičeni, ali ne, so imeli ti strahovi pomemben psihološki učinek. Italija je namreč med obema svetovnima vojnama kontrolirala eno tretjino današnje Slovenije in, kot je izpostavil Bajc (2008, str. 125, 130), vladala z železno roko lokalnemu slovenskemu prebivalstvu, na katerega je gledala zviška, kot na člane etnično "nečiste" rase, katerih jezik je bilo treba prepovedati in katerih "smešna" in "nemoralna" imena je bilo treba italijanizirati. Nasilje se je le še povečalo med II. svetovno vojno, ko so italijanske sile okupirale še osrednjo Slovenijo, obdale slovensko prestolnico z bodečo žico in jo spremenile v nekakšno urbano koncentracijsko taborišče, več kot 7% njenega prebivalstva pa internirale.[337]

Ugotovitev, da navkljub evroatlantskim integracijskim procesom tako opevana "Evropa" ni zamišljeni raj na zemlji, temveč konglomerat hladnokrvnih nacionalnih držav, prvenstveno osredotočenih na svoje ozke interese je bila šok za Slovence. V tem smislu tudi ni pomagalo, da za veliko krogov na italijanski strani, še posebej tistih povezanimi z ezulskimi organizacijami, Slovenci niso bili niti malo Veneti, kaj šele Evropejci, temveč predvsem pripadniki osovražene in zaničevane slovanske rase.[338] Italija je zato v slovenskih očeh začela

[337] Ljubljana je bila prva v bivši Jugoslaviji, ki je prejela častni naziv "mesta heroj" ravno zaradi italijanske strahovlade, ki ji je bila izpostavljena med vojno in odpora, ki ga je prožila okupatorju (Mikuž, 1981, str. 5).

[338] Z italijanskim šovinizmom se je sicer svojčas soočil celo znani britanski zgodovinar A.J.P. Taylor. V svoji knjigi *Habsburška monarhija 1815-1918* tako opisuje, kako je na njegovo opazko o tem, da je bila še leta 1910 dobra polovica prebivalcev Trsta slovenskega izvora in "bi se bila nedvomno povrnila k zvestobi svojemu narodu" ugleden Italijan reagiral z naslednjimi besedami: "Ljudje izhajajo od opic, pa se vendar ne povračajo k zvestobi svojemu rodu" (Taylor 1956, str. 303). To rasistično pripombo je Britanec ironično pokomentiral na naslednji način: "Tudi to je eden izmed čudnih primerov kulturne domišljavosti 'gosposkih narodov'. Seveda je res, da slovenska kultura nikoli ni bila dovolj visoka, da bi bila dala kakega Mussolinija" (prav tam).

pridobivati podobo nečesa znano zloveščega iz preteklosti. Nelagodje so dodatno krepile aktivnosti in izjave nekaterih italijanskih politikov, ki so se napajale iz zamer etničnih Italijanov, ki so se preselili v Italijo po koncu II. svetovne vojne.[339] Mirko Tremaglia, desničarski član italijanskega parlamenta, ki je kasneje postal minister za Italijane po svetu, je tako ne le pozval k blokadi vstopa Slovenije in Hrvaške v EU, temveč je leta 1994 tudi predlagal, da bi morala Italija "raztrgati" sporazum o meji z bivšo Jugoslavijo in izjavil, da sta istrski polotok in dalmatinska obala "zgodovinsko italijanska" ter ju je zato treba obravnavati kot "okupirani ozemlji" (Tagliabue, 1994). Posledična zaskrbljenost je postala opazna v izjavah slovenskih političnih predstavnikov. Namestnik predsednika odbora za zunanjo politiko slovenskega Državnega zbora Borut Pahor, ki je kasneje postal premier in predsednik države, je tako leta 1995 znamenito izjavil, da Slovenija ne dolguje Italiji ničesar, "niti opeke" (Vidmajer, 2012a).

Soočena z italijansko blokado EU pristopnega procesa in v želji predstaviti svojo plat zgodbe širši mednarodni javnosti se je Slovenija zatekla k pripravi in izdaji *Bele knjige o diplomatskih odnosih*. Slednja je vsebovala nekatere ključne dokumente o mejnem vprašanju, kot tudi seznam Italijanov, ki so zagrešili hudodelstva na ozemlju Slovenije med II. svetovno vojno, ki ga je bivša Jugoslavija posredovala Komisiji OZN za vojne zločine leta 1945. V uvodu publikacije je slovenski zunanji minister brez dlake na jeziku obtožil Italijo, da poskuša spodkopati pravno veljavo svojih sporazumov z Jugoslavijo, ki jih je Slovenija podedovala kot država naslednica, in si prizadeva izsiliti njihovo spremembo: "Tako je kmalu po osamosvojitvi začela ponovno odpirati vprašanje izvajanja Rimskega sporazuma in zahtevati vračilo nepremičnin tako imenovanih optantov" (Thaler, 1996, str. 7). Nadalje je zatrdil, da Italija izkorišča svoj položaj znotraj EU in svojo sosedo dobesedno sili v reakcijo:

> Ker so naše pobude naletele na zid nasprotovanja, ker Italija izkorišča svoj položaj znotraj evropskih asociacij za to, da v mednarodni javnosti popačeno prikazuje bistvo odnosov med Italijo in Slovenijo, in ker ne ločuje med bilateralnim sporazumevanjem in multilateralnim pogojevanjem, je Republika Slovenija sklenila z objavo *Bele knjige* dokumentirano in pravno osvetliti zgodovinske odnose med državama in v tej luči pred očmi tuje in domače javnosti razjasniti tudi ozadje vsega nepotrebnega in neupravičenega dogajanja, ki dandanes meče senco na skupno prihodnost dveh evropskih sosed.

Na koncu pa je morala Slovenija vendarle popustiti. Nevarnost, da bi zaostala v evropskih integracijskih procesih je bila ocenjena za preveliko. V zadnjem trenutku, julija 1997, je

[339] Ballinger (2002, str. 10) tako opiše pogovor z enim od italijanskih emigrantov, ki izjavi, da "so 'Slovani' ukradli italijansko zemljo in pregnali njene izvorne prebivalce, mnogi iz katerih . . . so se naselili v bližnjem Trstu, od koder so lahko ob jasnem dnevu strmeli na svojo izgubljeno domovino".

slovenski parlament požrl svoj ponos in v skladu s t.i. "španskim kompromisom" spremenil slovensko ustavo in omogočil tujcem, vključno z Italijani, da kupujejo nepremičnine. Ta poteza je bila potegnjena navkljub močnemu javnemu nasprotovanju, saj je bil nadzor nad zemljo "tipično viden kot pomemben za obstoj in ohranitev slovenskega naroda in njegove nacionalne identitete" (Šabič in Brglez, 2002, str. 72). Zaradi tega je Boduszyński (2010, str. 129) ta zunanjepolitični salto označil za naravnost "neverjetnega". Kakor koli že, odločitev je omogočila, da je bila Slovenija vključena v seznam Evropske komisije predlaganih držav kandidatk za bodoči pristop, kar je omogočilo začetek pogajanj marca 1998. Vseeno pa je epizoda pustila grenak priokus. Kot je izpostavila Hansen (1996, str. 489) je "sprememba od idealpolitike k realpolitiki" povzročila "postopno zmanjševanje prestiža", ki ga je imela "Evropa" v slovenskih očeh in pokazala, da konstrukcija "Evrope" in "Balkana" ni statična: "Pomen obeh se lahko spremeni in pomen 'Slovenije' se lahko spremeni z njima".

Nekatere kasnejše italijanske poteze so te tendence le še okrepile. Tako je leta 2004 italijanski parlament razglasil 10. februar, t.j. obletnico podpisa Pariškega mirovnega sporazuma iz leta 1947, ki je določil mejo med Jugoslavijo in Italijo ter posledično med Slovenijo in Italijo, za "dan spomina" na istrski eksodus in žrtve povojnega nasilja (Vidmajer, 2012b, str. 134). Naslednje leto je italijanska državna televizija RAI obeležila datum s predvajanjem svojega novega filma *Srce v breznu*, ki je predstavil zgodbo masovnega in sistematičnega terorja, ki naj bi ga Slovenci in Hrvati zagrešili nad Italijani z obmejnih območij ob koncu II. svetovne vojne. Film, ki ga je že prvi večer predvajanja videlo okoli 17 milijonov Italijanov, je "Slovane" predstavil v vlogi "diaboličnih, brezvestnih in brezčutnih okupatorjev, ki pobijajo vse po vrsti, tudi ženske in otroke, posiljujejo in požigajo vasi", in tako v bistvu zamenjal zgodovinske vloge dejanskih žrtev in agresorjev (Štefančič, 2010, str. 117). Nazadnje je leta 2007, ob priložnosti ponovne obeležitve novega državnega praznika, italijanski predsednik Girgio Napolitano (Urad predsednika Republike Italije, 2007) osupnil slovensko javnost z govorom, v katerem je rekel naslednje o koncu II. svetovne vojne:

> Šlo je torej za pohod sovraštva in krvoločnega besa in za slovanski aneksacijski naklep, ki je prevladal v Mirovni pogodbi iz leta 1947 in dobil grozeče obrise "etničnega čiščenja". Z gotovostjo se lahko reče, da je bilo to kar se je zgodilo – najbolj očitno v nečloveški divjaškosti fojb – eno od barbarstev prejšnjega stoletja.

Te besede so odmevale po vsej soseščini, tako v Sloveniji kot na Hrvaškem, pri čemer je slovenski predsednik svojemu italijanskemu kolegu v odgovor poslal zasebno pismo, hrvaški pa ga je javno obtožil "odkritega rasizma, zgodovinskega revizionizma in političnega

revanšizma" (Reuters, 2007). Značilno je, da Evropska komisija ni želela komentirati italijanske izjave, kritizirala pa je odzive nanjo, in to navkljub dejstvu, da "tako sovražnih besed na Kvirinalu ni bilo slišati niti za časa fašizma in da je Napolitano v svojem nastopu uporabil miselne obrazce in trditve, ki si jih je izposodil iz besedišča skrajno desničarskih voditeljev od včeraj in danes" (Pirjevec, 2012b, str. 10). Razburjanje je nazadnje poleglo, vendar pa je incident pustil neizbrisno sled, navkljub spravnemu koncertu predsednikov Italije, Slovenija in Hrvaške leta 2010 v Trstu, ob devetdeseti obletnici požiga simbolno pomembnega slovenskega Narodnega doma.

Takšna in podobna razočaranja na evroatlantski poti so bila tem težje sprejemljiva v luči nekaterih slovenskih predstav, ki so jih imeli o samih sebi ob samostojnosti. Kot je izpotavil Skrbiš (2008, str. 143) je bila glavna poanta venetske teorije, da so bili Slovenci prisiljeni v "umetno politično zvezo z drugimi balkanskimi Slovani", čeprav naj bi bili sami dejansko "Evropejci *par excellence*". Dodaten vir ponosa in samozadovoljstva je izviral iz dejstva, da je Slovenija tranzicijsko pot v tržno gospodarstvo začela "iz izjemno ugodnih začetnih pogojev", kot verjetno najbolje situirana med postsocialističnimi državami (Bohle in Greskovits, 2012, str. 202). Z drugimi besedami, zdelo se je, da je pred Slovenci le še svetla prihodnost in boljša, lepša bodočnost. Vendar pa se je realnost izkazala za precej drugačno. Kot je izpostavil Boduszyński (2010, str. 128): "Evropa, po drugi strani, ni bila pripravljena sprejeti Slovencev z odprtimi rokami in, ko so Slovenci to dojeli, se je njihovo navdušenje prelevilo v razočaranje".[340]

Slovenske frustracije pa se niso omejile samo na EU širitveni proces, temveč so se tudi razširile na Natovo politiko odprtih vrat. Slovenija je bila prva država, ki se je marca 1994 pridružila zavezniškemu programu Partnerstvo za mir in prva med aspirantkami, ki je aprila 1996 odprla individualni dialog z Natom. Marca 1997 je celo gostila prvo srečanje Političnega

[340] V zvezi s tem velja izpostaviti tudi težave s katerimi se je Slovenija soočila v poznih devetdesetih letih z še eno svojo sosedo, Avstrijo. V primerjavi s tistimi, ki jih je povzročila Italija, se zdijo sicer skoraj zanemarljive. Vendar pa so tudi te na slovanski strani utrdile vtis o latentnem revizionizmu in revanšističnih nagnjenjih med državami "stare Evrope", še posebej sosednjimi. V avstrijskem primeru so se vprašanja večinoma vrtela okrog zahtev po formalnem priznanju nemško govoreče manjšine v Sloveniji, odpravi sklepov Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije glede ljudi nemške narodnosti in pospešitve postopkov vezanih na denacionalizacijske zahtevke avstrijskih državljanov. Avstrijska stran je tudi postavljala pod vprašaj nadaljnje delovanje Jedrske elektrarne Krško, s tem pa tudi status Slovenije kot ene od samo tridesetih držav na svetu z zaključenim civilnim jedrskim programom. Več o tem v dvojezični slovensko-nemški publikaciji *Avstrija-Slovenija: preteklost in sedanjost*, ki jo je takratni slovenski predsednik vlade pospremil na pot z upanjem, da "bosta Slovenija in Avstrija v prihodnji razširjeni Evropski uniji partnerici", obenem pa opozoril, da se takšnega partnerstva ravno zato "ne sme obremenjevati z občutki nekorektnega odnosa do vstopa v Unijo" (Drnovšek, 2002, str. 14).

odbora Nata izven zavezniških meja (Gow in Carmichael, 2010, str. 209-212). Vseeno pa Ljubljana na vrhu v Madridu julija 1997 ni dobila povabila za vstop v prvem širitvenem krogu po koncu hladne vojne. Ta razvoj dogodkov je predstavljal veliko presenečenje za slovenske oblasti in javnost. Depeše ameriškega veleposlaništva v Ljubljani pričajo o tem, da je junija 1997 slovenski premier Janez Drnovšek zaradi tega ameriškemu veleposlaniku "izrazil jezo in nejevero", zatem pa v razmaku dveh tednov napisal dve pismi ameriškemu predsedniku Billu Clintonu v katerih se je zavzel za to, da bi bila Slovenija vendarle vključena v načrtovani krog širitve in apeliral, da se odločitev še enkrat pretehta (Veleposlaništvo ZDA v Ljubljani, v Asmus, 2002, str. 226)[341]. Po ameriškem poročanju je tudi slovenski predsednik Milan Kučan razvoj dogodkov opisal kot "pretresljiv" in potožil, da je "njegova država po krivici talka širšega nabora dejavnikov izven njenega nadzora" (prav tam)[342].

Sol na rano so v tem kontekstu predstavljale spremne kritike, še posebej z ameriške strani, da je Slovenija potencialna prisklednica, ki si želi varnostnih zagotovil, obenem pa se otepa svojih dolžnosti na Balkanu.[343] Ali drugače povedano, Sloveniji je bilo rečeno, da se mora dokazati Natu skozi aktiven angažma ravno v tisti regiji, ki jo je videla kot svojo glavno varnostno grožnjo in pred katero se je poskušala zaščititi z vstopom v Severnoatlantsko zavezništvo.[344] Podobno neupravičene s slovenskega stališča so bile pritožbe o tempu njenih obrambnih reform in njenih vojaških struktur. Navsezadnje je bila Slovenija edina med državami kandidatkami, ki je nedavno bojevala in tudi izbojevala vojno.[345] Ta vtis pristranskosti na slovenski strani so dodatno okrepili kasnejši dogodki, ko je zaradi pomanjkljive vojaške pripravljnosti treh povabljenk zavezništvo leta 1999 uvedlo t.i. Akcijski

[341] Veleposlaništvo ZDA v Ljubljani, depeša št. 001427 z dne 13. junija 1997 ("PM Drnovsek Reacts to Slovene Exclusion from NATO First Round", depeša št. 01537 z dne 26. junija 1997 ("Text of Letter from Slovene Prime Minister Janez Drnovsek to President Clinton").

[342] Veleposlaništvo ZDA v Ljubljani, depeša št. 001431 z dne 13. junija 1997 ("Slovenian Officials Register Disappointment Over U.S. Decision on NATO Enlargement").

[343] Po besedah Asmusa (2002, str. 217), ki je takrat služboval kot namestnik pomočnika državnega sekretarja ZDA za Evropo v ameriškem State Departmentu: "Kar nekaj nas je menilo, da je država v samozanikanju o tem, da je bila nekoč del bivše Jugoslavije in da se otepa svoje regionalne odgovornosti na Balkanu". O Sloveniji je še zapisal: "Bali smo se, da hoče vstopiti v Nato zaradi potrditve svoje evropejskosti in ne zato, ker bi nam želela pomagati pri zajezitvi bodočih evropskih konfliktov" (prav tam).

[344] Bojinović Fenko in Šabič (2014, str. 56) sta imela torej prav, ko sta opozorila, da so bili "zunanji akterji" tisti, ki so "močno vplivali na (re)integracijo Slovenije v jugovzhodno Evropo, da bi lahko napredovala proti evroatlantskim integracijam".

[345] Čeprav kratka, je bila desetdnevna vojna za slovensko samostojnost vse prej kot "operetna", kot so zatrjevali nekateri komentatorji. Poleg 44 mrvih in 146 ranjenih je namreč Jugoslovanska ljudska armada izgubila tudi osupljivih 4.693 vojakov kot vojnih ujetnikov (Švajncer, 2001). V praksi je to pomenilo, da je armadni kontingent 22.300 mož v Sloveniji utrpel več kot 20% izgube v zelo kratkem časovnem obdobju, kar je ohromilo njegovo bojno sposobnost, saj sta bili posledično močno okrnjeni njegova morala in kohezija. Slovenska stran je bila zato upravičeno ponosna na svojo odločujočo zmago, ki jo je izbojevala navkljub velikanski premoči nasprotne strani.

načrt za članstvo, da bi v prihodnje zagotovilo ustrezno izpolnjevanje potrebnih standardov na strani aspirantk še pred njihovim vstopom v Nato.[346]

Politične posledice vrha v Madridu julija 1997 so vključevale odstop slovenskega zunanjega ministra še isti mesec, kot tudi izredno sejo slovenskega parlamenta septembra. Glavna obrambna linija vlade je bila, da je prejela zagotovila, tudi v besedilu madridske deklaracije, da je Slovenija naslednja na vrsti za širitev čez dve leti. V pričakovanju tega povabila je vlada začela sprejemati ukrepe, da bi ustregla željam zaveznic kadarkoli in kjerkoli mogoče. Ena od posledic takšnega pristopa je bila, da je država pod nujno začela z izvajanjem dvanajstletnega načrta za obrambno prestrukturiranje (Gow in Carmichael, 2010, str. 215). Druga je bila nenaden izstop Slovenije iz koalicije za novo agendo, t.j. iz iniciative za svet brez jedrskega orožja, na sedežu OZN v New Yorku (Johnson, Butler in Pullinger, 2006, str. 49). To je slovenski strani naredilo precej škode, saj je bil zaradi nenadne poteze, ki se je zgodila na očeh celotne mednarodne skupnosti, omajana njena verodostojnost.[347]

Navkljub vsemu temu pa tudi leta 1999 Slovenija ni bila povabljena v Nato na vrhu v Washingtonu. Namesto tega je bil dogodek posvečen dobrodošlici trem povabljenkam iz leta 1997 kot polnopravnim zaveznicam. Slovenski upi so se torej ponovno rablinili, navzlic pričakovanjem, ki so izhajala tudi iz prejetih zagotovil. Slovenija je tako morala čakati še nekaj let, do vrha v Pragi novembra 2002, da je bila povabljena v zavezništvo, tokrat skupaj s še šestimi drugimi državami. Z izgubo političnega zagona pa je tudi javna podpora za članstvo v Natu, ki je bila na vrhuncu pred vrhom v Madridu, v naslednjih mesecih in letih občutno padla ter začela kazati "znake dvoumnosti": če se je leta 1996 približevala 70%, se je leta 2000 že znižala na okoli 50% (Šabič, 2002, str. 16-17). Na podoben način so se nekateri prejšnji "odlični zagovorniki" slovenske kandidature spreobrnili v njene "goreče nasprotnike" (Rupel, 2004, str. 538-539).

[346] Nekateri takratni opazovalci so zaradi tega označili tri države iz prvega kroga širitve za "gnila jabolka" v zavezniški košari (Bartkowski, 2004, str. 1).

[347] Slovenski veleposlanik pri OZN v New Yorku v tistem času, ki je bil neposredno prizadet zaradi nenadne spremembe smeri, saj je bil posledično izpostavljen različnim reakcijam in pikrim komentarjem na pregovornem diplomatskem parketu, je kasneje postal predsednik Slovenije. Na tem položaju se je epizode spomnil na naslednji filozofski način: "Slovenija je bila del te iniciative, vendar je kasneje od nje odstopila. To ni nič tragičnega. Slovenija v tistem času še ni bila pripravljena na vključevanje v tako ambiciozne projekte, kot je bil ta" (Türk, 2009).

5.8. Vrnitev h koreninam in slovanska dimenzija nove Evrope

"Skozi vzajemno delovanje", poudarja Wendt (1992, str. 406), "ustvarjamo in izražamo relativno trajne socialne strukture v smislu katerih definiramo naše identitete in interese". V primeru Slovenije je bila interakcija z Zahodom v prvih letih njene samostojnosti takšna, da je spodbudila otipljiv občutek nevarnosti in obnovila močno zavedanje o njeni slovanski identiteti. To na novo odkrito samorazumevanje pa se je začelo izražati tako v besedah kot v dejanjih slovenskega vodstva.

Dober primer tega je pomemben članek o EU in Natu, ki ga je napisal dolgoletni slovenski premier Janez Drnovšek in ki je bil objavljen v časopisu *Wall Street Journal* sredi leta 2001. Medtem, ko je ponovno potrdil slovensko zavezanost integriranemu in konsolidiranemu Zahodu, je prav tako uperil vrsto kritičnih osti na obe organizaciji. V zvezi z EU je zapisal: "Bodimo odkriti, včasih vidimo veliko barantanja in ne zelo dosledne rešitve" (Drnovšek, 2001, str. E8). Glede Nata pa je pozval naj bo politika odprtih vrat "več kot le slogan" in dal vedeti, da se bo Slovenija v primeru ponovnega nepovabila v zavezništvo v naslednjem krogu širitve "osredotočila na evropski koncept obrambe kot na preostalo alternativo" (prav tam).

Očitni občutek frustriranosti z evroatlantskimi inštitucijami pa se ni odražal v delu besedila, ki se je nanašal na Rusijo in ki je bil opazno toplejši. Drnovšek je svoj članek pravzaprav zaključil s pozivom k poglobitvi sodelovanja z Moskvo in poudaril potrebo po "pozitivnih sporočilih", da se Rusija ne bi čutila izključeno, ali ogroženo zaradi širitve EU in Nata. Po njegovem "Rusija mora videti svojo bodočnost v sodelovanju z Evropo, Natom in Združenimi državami" in "mora biti celo sposobna nadejati se pridružitve integracijskim procesom v prihodnje" (prav tam).

Dejstvo, da je bil članek napisan in objavljen leta 2001 je pomembon, ker ravno to leto predstavlja začetek obdobja, ko je Slovenija začela reagirati na ponavljajoča se razočaranja in frutracije na svoji evroatlantski poti. V skladu z že opisano in utečeno refleksno reakcijo manjših slovanskih narodov na zavrnitve z Zahoda, je Slovenija obrnila pogled proti Vzhodu za pomoč. Pri tem pa ni le ponovno odkrila svoje slovanske identitete, temveč tudi začela spodbujati slovansko sodelovanje kot tako. Ta razvoj dogodkov je pravzaprav dobro dokumentiran, celo do točnih datumov. Na začetku leta 2001 je na slovensko pobudo 10. februarja prišlo do srečanja na visoki ravni med premierom Drnovškom in ruskim

predsednikom Putinom ob robu smučarskega prvenstva v Avstriji (Kremelj, 2001a). Temu je sledilo povabilo ruske strani na delovni obisk v Moskvo do katerega je prišlo 24. marca (Kremlin, 2001b). Nekaj mesecev kasneje je ruska stran kontaktirala slovensko s predlogom, da gosti prvo srečanje med predsednikom Putinom in njegovim ameriškim kolegom Georgeom Bushem (Steyskal, 2001). Ta sestanek na visoki ravni še vedno predstavlja najodmevnejši zunanjepolitični dogodek v zgodovini samostojne Slovenije. Ruska stran je torej dvignila mednarodni profil majhne slovanske države ravno v obdobju, ko je le ta nujno potrebovala večjo vidljivost. Sicer pa je ravno ob robu vrha ZDA-Rusija v Sloveniji, 16. julija, med dvostranskim srečanjem z ruskim voditeljem slovenski predsednik predstavil pobudo iz katere je kasneje nastal Forum slovanskih kultur.

Kot je kasneje razložil sam predsednik Kučan (2004) je bilo bistvo zamisli v tem, da "bi bila Ljubljana neko središče povezovanja in srečevanja slovanskih kultur in tudi sicer slovanskih držav". Trajalo je sicer nekaj časa, da se je iniciativa razvila, vendar pa je po daljšem obdobju slovensko-ruskih pogajanj o temeljnih dokumentih forum leta 2004 dejansko zaživel. Poleg predstavnikov iz Slovenije in Rusije, so se ustanovnega srečanja na Brdu pri Kranju udeležili delegati iz Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Makedonije, Poljske ter Srbije in Črne gore. Kasneje so se mu pridružile še Belorusija, Češka, Slovaška in Ukrajina, tako da "danes povezuje trinajst slovanskih držav" (Mednarodna ustanova Forum slovanskih kultur, 2017, str. 5). Njegovo navedeno poslanstvo je "povezati slovanske kulture in jih uprisotniti v globalnem kulturno družbenem kontekstu" (prav tam). Po besedah vplivnega vodje Inštituta za slovanske vede Ruske akademije znanosti: "Čeprav delovanje te ustanove ni potekalo brez težav, je vseeno že privedla do zbližanja med slovanskimi kulturami in državami" (Nikiforov, 2014, str. 133). K temu je v precejšnji meri prispeval tudi aktiven angažma slovenskih oblasti, saj je še med pripravami na njegovo ustanovitev takratni zunanji minister Rupel ("Pred vrati jutrišnjega sveta", 2003, str. 17) izjavil, da od foruma "pričakuje uspehe" in da se bo za to "tudi osebno potrudil":

> Središče ali forum slovanskih kultur je odlična ideja. V prihodnjih letih mora vse bolj naraščati. Ob tem je treba upoštevati dve okoliščini: prvič, da ni pogojev za panslavizem starega kova in da je potrebno vsako stvar pretehtati v soglasju s predstavniki vseh slovanskih kultur; in drugič, da bi bilo mogoče tak forum uporabiti kot pomoč pri uveljavljanju Slovanov (Poljakov, Čehov, Slovakov, Slovencev, Bolgarov) v Evropski uniji. Navzočnost slovanske kulture v EU je nekaj novega, nekaj izredno privlačnega in koristnega. Ruska kultura (opera, balet, literatura, slikarstvo . . .) pa je za vse nas navdih, ki mu ni para.

Poleg tega multilateralnega projekta se je slovenska stran prav tako osredotočila na poglobitev dvostranskega sodelovanja z Rusijo, kot največjo in najvplivnejšo slovansko državo. Že leto

dni po svojem obratu na Vzhod je Slovenija z rusko stranjo podpisala Deklaracijo o prijateljskih odnosih in sodelovanju. Na dogodku pred sprejemom tega pomembnega dokumenta je slovenski zunanji minister Rupel izpostavil: "Tako bo tradicionalno prijateljstvo, ki je skupno obema slovanskima narodoma, potrjeno tudi na simbolni ravni" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2002). Tej potezi je sledilo opazno povečanje stikov med državama. Že površen pregled poročil slovenskega zunanjega ministrstva razkrije, da če so bila še leta 1995 dvostranska srečanja omejena na obisk slovenskega gospodarskega ministra v Moskvi, so se do leta 2006 že razširila na obiske predsednika, premierja, ministrov za zunanje zadeve, obrambo, kmetijstvo, transport, izobraževanje, pravosodje in gospodarstvo, kot tudi državnih sekretarjev zunanjega in notranjega ministrsteva ter, za nameček, predsednika računskega sodišča (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 1996, str. 283-284; Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2007, str. 91-92). Slovenija in Rusija sta tudi vzpostavili prakso letnih konzultacij na delovni ravni med zunanjima ministrstvoma, ki se redno potrjujejo v obliki formaliziranega načrta srečanj (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2013a).

V zvezi s tem postane bolj jasno, zakaj en ključnih zunanjepolitičnih dokumentov, ki ga je Vlada Republike Slovenije sprejela oktobra 2002, izrecno omenja medslovansko sodelovanje. Naslovljen *Primerna zunanja politika – Temeljne prvine zunanje politike Republike Slovenije ob vključevanju v evroatlantske povezave*, že v uvodnem delu izpostavlja naslednje: "Poleg usklajevanja v EU in konstruktivnega sodelovanja v NATO se bo slovenska zunanja politika po vsem videzu osredotočila . . . na odnose s . . . slovanskimi državami . . ." (Rupel, 2002, str. 201). V nadaljevanju poudari še tole: "S širitvijo bo EU pridobila nov – slovanski – element, kar bo pomembno tudi za koncept 'razširjene Evrope' in za sodelovanje EU s slovanskimi državami vzhodno od njenih novih meja. V tem sklopu bo Slovenija lahko imela pomembno vlogo v SZVP" (prav tam, str. 202).

Okrepljeni stiki na politični ravni so se kmalu odrazili na številnih področjih, tudi pri kulturnem sodelovanju. Konec leta 2004 je bila na primer v Ljubljani organizirana slovensko-ruska razstava v Muzeju sodobne umetnosti v Ljubljani. Posvečena je bila "sedmim grehom", ki naj bi bili tipični za Vzhodno Evropo in torej skupni slovenskim in ruskim umetnikom. Gre za kolektivizem, utopizem, mazohizem, cinizem, lenobo, neprofesionalnost in – ljubezen do

Zahoda.[348] Kot so izpostavili organizatorji dogodka: "Z zunanjega – predvidoma zahodnega – gledišča jih lahko razumemo kot slabosti in pomanjkljivosti, lahko pa so tudi 'kreposti', vrednote, ki jih morejo vzhodne, slovanske dežele doprinesti k evropski kulturi in jo s tem narediti bolj raznoliko in bogatejšo" (Badovinac, Misiano in Zabel, 2008, str. 5). Uvodne besede za katalog razstave ni prispeval nihče drug kot slovenski predsednik, ki ni le spomnil na "skupne slovanske korenine slovenskega in ruskega ter drugih slovanskih narodov", temveč tudi poudaril potrebo "po večjem sodelovanju med slovanskimi državami pri uveljavljanju svoje kulturne identitete v evropski družini narodov" (Drnovšek, 2008, str. 3). V naslednjih letih so se stiki na kulturnem področju samo še poglobili.[349] Pri čemer do te mere, da se je aprila 2011 ruska stran odločila odpreti Ruski center znanosti in kulture v Ljubljani, otvoritvene slovesnosti pa sta se skupaj udeležila slovenski in ruski zunanji minister (Soban, 2011). Pet let kasneje pa je bil v Moskvi v sodelovanju ljubljanskega Foruma slovanskih kultur in Vseruske državne knjižnice za tujo literaturo odprt Center slovanskih kultur in sicer kot "vozlišče za ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine vseh slovanskih držav" ("V Moskvi bodo odprli Center slovanskih kultur", 2016).

Sprememba v odnosih je tudi vplivala na raven udeležbe na tradicionalni komemoraciji pri pravoslavni kapelici v slovenskih Alpah za preminule ruske vojake iz I. svetovne vojne. Zgrajena leta 1916 v spomin na nekaj sto vojaških ujetnikov, ki so umrli v smrtonosnem plazu, je kapelica postala prizorišče rednih slovensko-ruskih srečanj ob koncu vsakega julija, ko je opravljena spominska slovesnost za tam pokopane. Na začetku, v zgodnjih 1990-ih, je šlo za neformalna srečanja, organizirana s strani entuziastov iz civilne družbe, večinoma članov Društva Slovenija-Rusija. Vendar pa so sčasoma "tudi uradne slovenske državne institucije začele bolj sodelovati pri vse pomembnejših obiskih visokih predstavnikov ruske politike" (Testen, 2007, str. 323). To sodelovanje se je na koncu prelevilo v aktivni angažma, pri čemer je bila cesta na Vršič leta 2006 celo uradno preimenovana v Rusko cesto (Benedejčič, 2007). Kot častni pokrovitelj dogodka je leta 2013 takratni slovenski zunanji

[348] Križanić (2003, str. 240) bi se s tem nedvomno strinjal, čeprav bi skoraj zagotovo vztrajal pri precej manj prizanesljivem izrazu "tujeljubje".

[349] Ta nova senzibilnost je prišla do izraza celo v popularni kulturi. Slovenska avantgardna glasbena skupina Laibach je tako v svoj konceptualni album *Volk* iz leta 2006 vključila tudi predelavo panslovanske himne "Hej Slovani", ki jo je preimenovala v "Slovanijo". Laibachova (2006) različica vključuje tudi naslednji verz v angleščini, ki v lastnem prevodu zveni takole:

Out of the feudal darkness,	Iz fevdalne teme,
Away from the Nameless One,	stran od Brezimenega,
We stand alone in history,	stojimo sami v zgodovini,
Facing East in sacrifice.	obrnjeni proti Vzhodu v žrtvi.

minister Erjavec dogodek označil takole: "Ruska kapelica je simbol globoke povezanosti in razumevanja, solidarnosti in spoštovanja med dvema slovanskima narodoma" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2013b). Sicer pa je že od leta 2000 seznam udeležencev na vsakoletni komemoraciji postal pravo kazalo pomembnih osebnosti ne le na slovenski, temveč tudi na ruski strani: Vladimir Lukin, Mihail Margelov, Metropolit Ciril (sedanji patriarh moskovski in vse Rusije), Aleksej Kudrin, Dimitrij Mezencev, Sergej Mironov, Jegor Gajdar, Ljubov Sliska, Boris Grizlov in drugi. Leta 2015 se je navkljub napetostim v odnosih med Zahodom in Rusijo komemoracije kot častni gost udeležil premier Dimitrij Medvedjev, leta 2016 pa predsednik Vladimir Putin (Vlada Ruske federacije, 2015; Kremelj, 2016).

Ta razvoj dogodkov se je sicer že leta 2007 odrazil v pregledu odnosov EU-Rusija, ki ga je pripravil Evropski svet za zunanje odnose (ECFR). Ta londonski think tank je namreč v odmevni analizi vzel pod lupo stike posameznih EU članic z Rusijo in jih razvrstil po lestvici, ki se je raztezala od "trojanskih konjev" do "novih hladnovojnih bojevnikov". Slovenija se je znašla v srednji skupini "prijateljskih pragmatikov", skupaj z Avstrijo, Belgijo, Bolgarijo, Finsko, Madžarsko, Luksemburgom, Malto, Portugalsko in Slovaško. Za avtorje poročila so bile to države, ki "vzdržujejo tesno razmerje z Rusijo in praviloma postavljajo svoje poslovne interese nad politične cilje" (Leonard in Popescu, 2007, str. 2) Po drugi strani pa se je večina drugih novih članic EU znašla v bolj ekstremnih skupinah "hladnih pragmatikov" (Češka, Estonija, Latvija in Romunija) in "novih hladnovojnih bojevnikov" (Litva in Poljska).

Gower (2013, str. 222) je zato označila Slovenijo za "drugačno od ostalih postkomunističnih držav" v smislu, da je ustanovila "pozitivne in razvejane dvostranske odnose z Rusijo" in se prav tako razvila v "dokaj majhnega, ampak vseeno pomembnega igralca glede politike EU-Rusija". Na to stanje niso vplivale niti domače politične spremembe, kot na primer prihod na oblast desno-sredinske koalicije leta 2004. Pravzaprav je že kmalu po nastopu funkcije novi premier Janez Janša (2006, str. 21) na spominski slovesnoti pri Ruski kapelici izjavil, da "so pripadniki slovenskega in ruskega naroda kljub geografski oddaljenosti drug do drugega vedno čutili iskreno naklonjenost, saj sta jih povezovala duh slovanstva, pa bogata zapuščina bratov Cirila in Metoda, katerih delo je vključilo Slovane v evropski kulturni prostor".

Pod novo vlado je Slovenija celo izkoristila vlogo predsedujoče Svetu EU v prvi polovici leta 2008, da izpostavi ne le svoje slovanske korenine, temveč tudi slovansko dimenzijo razširjene EU in njenega sosedstva. Pod pokroviteljstvom slovenskega predsedstva je bila tako v Bruslju

slovesno odprta razstava "Slovani Evrope" in sicer v prestižnem muzeju Cinquantenaire. Dogodek, ki ga je v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem in Ruskim etnografskim muzejem organiziral ljubljanski Forum slovanskih kultur, je predstavljal ponovitev etnografske razstave, ki je bila prvič postavljena v Moskvi leta 1867 ob priložnosti takratnega slovanskega kongresa (Rogelj Škafar, 2008, str. 5).

Etnolingvistični motiv je bil tudi očiten na zaključni novinarski konferenci vrha EU-Rusija v Hanti-Mansijsku junija 2008. Tam je slovenski premier Janša, v svoji vlogi predsedujočega Svetu EU, izpostavil "simbolizem tega vrha, na katerem so bili slovanski jeziki prvič slišani na obeh straneh mize" in – v zelo kollárjevskem duhu – poudaril, da so "predniki Slovencev in Rusov govorili isti jezik" (Kremelj, 2008). Pri primerjavi Slovenije s starejšimi članicami evroatlantskih integracij, ki imajo posebne odnose z Rusijo, kot sta Nemčija in Portugalska, je Wagner (2009, str. 86) zato izpostavil, da je "diskurz evroslavizma konstrukt, ki je unikaten za državne predstavnike Republike Slovenije".

Sicer pa je Slovenija zaradi svojega posebnega odnosa do Rusije postala tudi nekaj posebnega med novimi članicami Nata. Ta drugačnost je bila dejansko nekaj, kar je slovenska stran že leta 1997 poskusila predstaviti kot eno od svojih prednosti pri potegovanju za Nato članstvo. Kot izpostavljata Gow in Carmichael (2010, str. 211) je argument "na začetku pripravil nekatere člane zavezništva do tega, da so zavzeli naklonjeno stališče do članstva Slovenije, ker ni moglo biti sporno ali sovražno za Rusijo". Vendar pa je do vrha v Madridu vprašanje postalo "večinoma irelevantno" zaradi predhodnega podpisa Temeljne listine Nato-Rusija (Bebler, 2000, str. 131-132). Vseeno pa je kasneje že omenjeni slovenski dokument o primerni zunanji politiki in njenih temeljnih prvinah izpostavil naslednje: "Slovenija je naklonjena krepitvi odnosov med NATO in Rusijo, saj sodelovanje med državami NATO in Rusijo pozitivno vpliva na varnostni položaj v svetu" (Rupel, 2002, str. 206). Zato ne preseneča, da se je ob svojem vstopu v Nato dve leti kasneje Slovenija postavila ob bok skupini starejših zaveznic, ki so kazale večjo mero zaupanja do Rusije, "takšnih kot Nemčija, Francija, Italija, Španija, Norveška in Belgija" (Pouliot, 2010, str. 111).

Ta pristop se je manifestiral na več načinov. Že leta 2005, kmalu po svojem vstopu v zavezništvo, je slovenska stran v Ljubljani gostila konferenco Sveta Nato-Rusija, na kateri je slovenski zunanji minister "pozval k enotnosti vseh v boju proti terorizmu" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2005). Dogodek je bil organiziran v okviru akcijskega

načrta, ki so ga zunanji ministri Nata in Rusije sprejeli po terorističnem napadu v Beslanu septembra 2004. Kasneje, leta 2006, je Slovenija aktivno sodelovala v tako imenovanem "reliju" Nato-Rusija, ki je bil "organiziran po celi Rusiji, da bi promoviral sodelovanje z zavezništvom kot enim od ključnih zunanjepolitičnih interesov države" (Pouliot, 2010, str. 128). Slovenija je skupaj z Luksemburgom sogostila dogodek v Samari, ob aktivnem sodelovanju njenega prvega veleposlanika pri Natu, ki je nastopil na temo "evroatlantske varnosti včeraj, danes in jutri" (NATO, 2006). Še isti mesec je slovenski predsednik vlade Janša obiskal Moskvo na čelu velike vladne in gospodarske delegacije in med drugim prisostvoval pri podpisu sporazuma o sodelovanju med slovenskim in ruskim obrambnim ministrstvom (Šonc Simčič, 2006, str. 8). Komaj dve leti zatem je Slovenija z rusko stranjo podpisala še pogodbo o izgradnji večnamenske vojaške ladje tipa Svetljak v ladjedelnici Almaz v Sankt Peterburgu v okviru pogasitve sovjetskega klirinškega dolga do bivše Jugoslavije ("Topnjača primerna tudi za zaščito in reševanja", 2008).

Po rusko-gruzijski vojni in delni zamrznitvi sodelovanja Nato-Rusija se je Slovenija pridružila tistim državam, ki so bile naklonjene obnovitvi sodelovanja z Moskvo. Marca 2009 je tako slovenski zunanji minister "podprl krepitev odnosov z Rusijo" na Nato srečanju v Bruslju (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2009). Kasneje istega meseca se je Slovenija na sedežu Nata pridružila Franciji, Italiji, Norveški in Turčiji pri pripravi predloga o tem, kako narediti iz Sveta Nato-Rusija boljše orodje, ki je bil posredovan vsem njegovim članom.[350] Tudi zaradi tega je že naslednji mesec, aprila 2009, med srečanjem s svojim slovenskim sogovornikom v Moskvi ruski zunanji minister Lavrov izjavil, da je ruska stran glede stikov s Slovenijo "zainteresirana za poglobitev zunanjepolitičnega sodelovanja pri teh in številnih drugih vprašanjih, vključno z našo skupno udeležbo v Svetu Rusija-Nato" (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2009).

Podobno je leta 2010, sredi razprav o novem zavezniškem strateškem konceptu, Slovenija pripravila svoj nacionalni pozicijski dokument, ki je izpostavil odnose Nato-Rusija kot eno od prioritet, skupaj s temeljnimi načeli in politiko odprtih vrat.[351] V njem se je slovenska stran

[350] Dokument se je zavzel za pregled vseh nedavnih "lekcij" s ciljem izboljšanja delovnih metod Sveta Nato-Rusija in promocije bolj konstruktivnega pristopa k izgradnji medsebojnega zaupanja. Kot možne praktične korake je predlagal boljšo izrabo neformalnih srečanj na veleposlaniški ravni, izvedbo "participativnih posvetov", vsaj eno srečanje letno v formatu Politično svetovalne skupine, kot tudi neposredne in odprte razprave kot splošno vodilno načelo ("How to Make NRC a Better Tool", 2009, str. 1).

[351] Dokument, ki je bil usklajen v okviru Medresorske delovne skupine za Nato, je bil s cirkularno noto posredovan vsem veleposlaništvom zavezniških držav akreditiranim v Sloveniji, kot tudi vsem zavezniškim

zavzela za to, da bi Nato in Rusija "zgradila resnično in pozitivno strateško partnerstvo" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2010, str. 1). Več naporov bi bilo treba vložiti v "premagovanje še obstoječih senc iz preteklosti", zavezniške države pa bi morale "bolj pazljivo prisluhniti ruskim skrbem in bojaznim" (prav tam). Poleg tega naj bi bilo smiselno "začeti razmišljati o možnosti še tesnejšega političnega in varnostnega sodelovanja med Natom in Rusijo na dolgi rok" in v zvezi s tem "izrabiti priložnosti lingvistične in kulturne bližine, ki prav tako obstaja med zavezništvom in Rusijo, s ciljem povečanja medsebojnega razumevanja in poglobitve obstoječega partnerstva" (prav tam, str. 2). V zvezi s tem velja izpostaviti, da je Strateški koncept zveze Nato, ki je bil sprejet na lizbonskem vrhu zavezništva novembra 2010, v svoji končni različici dejansko odražal takšen pozitiven pristop. Sodelovanju z rusko stranjo je namreč pridal "strateški pomen" in izpostavil, da si zavezništvo želi "videti resnično strateško partnerstvo med Natom in Rusijo" (Strateški koncept zveze Nato, 2010, str. 29). Prav tako je poudaril, da sta "varnost Nata in Rusije prepletena in da močno in konstruktivno partnerstvo na osnovi medsebojnega zaupanja, transparentnosti in predvidljivosti lahko najbolj koristi naši varnosti" (prav tam). Poleg tega je podčrtal odločenost zaveznic "okrepiti politične konzultacije in praktično sodelovanje z Rusijo" in "izkoristiti celoten potencial Sveta Nato-Rusija za dialog in skupno ukrepanje z Rusijo" (prav tam, str. 30).

Želja po poglobitvi bilateralnih in multilateralnih stikov je prav tako zaznamovala uradni obisk slovenskega predsednika Türka v Rusijo novembra 2010, tik pred vrhom Nata v Lizboni. Vrhunec dogodka je bil podpis deklaracije o partnerstvu za modernizacijo z gostiteljem, takratnim ruskim predsednikom Medvedjevim. Uvodni del dokumenta je pomenljiv, saj omenja "tradicionalno prijateljske odnose in sodelovanje, utemeljeno na civilizacijski, kulturni in jezikovni bližini ter skupnih slovanskih koreninah" (Deklaracija o partnerstvu za modernizacijo med Republiko Slovenijo in Rusko federacijo, 2010). Pri tem sta se strani med drugim zavzeli "za razvoj sodelovanja med Evropsko unijo in Rusko federacijo", kot tudi za "čimprejšnje dokončanje dialoga o odpravi vizumskega režima med Evropsko unijo in Rusko federacijo" v želji po "krepitvi stikov med državljani obeh držav" (prav tam). Prav tako pomemben je bil intervju, ki ga je med svojim obiskom slovenski šef države dal televizijski postaji Russia Today. Na vprašanje o tem, kako spodbujati tesnejše

misijam na sedežu Nata. Prav tako je bil vročen bivšemu britanskemu obrambnemu ministru Geoffreyu Hoonu, ko je februarja 2010 kot član skupine izvedencev za novi Natov strateški koncept obiskal Ljubljano, in sicer s strani takratne obrambne ministrice Ljubice Jelušič (Vlada Republike Slovenije, 2010).

vezi med Rusijo in Natom je predsednik Türk (2010) najprej odgovoril z besedami, da "se Nato mora spremeniti in Nato išče poslanstvo že dlje časa", zatem pa je poudaril naslednje:

> Po koncu hladne vojne je bilo legitimno vprašanje, če je Nato sploh še potreben. Vendar pa poslanstvo ni bilo nikoli dokončno definirano in jaz mislim, da ne more biti dokončno definirano brez resničnega partnerstva z Rusijo. Nimamo več hladne vojne in moramo ugotoviti kaj to novo partnerstvo pomeni.

S ciljem prispevanja k razvoju tega novega partnerstva je slovenska stran naredila več konkretnih korakov. Slovenija je bila tako prva, ki je pozitivno reagirala na predlog nove Pogodbe o evropski varnosti, ki jo je Rusija cirkulirala konec novembra 2009, in ob tem tudi posredovala "konkretne pripombe na osnutek" (Gower, 2013, str. 227). Dokument je predstavljal poskus predsednika Medvedjeva ustvariti "skupno nedeljivo območje" v evroatlantski regiji, da bi "končno odpravili hladnovojno dediščino" (Kremelj, 2009). Vendar pa je zaradi vrste elementov v besedilu, vključno s tistimi, ki so se nanašali na sprejemanje odločitev v okviru vojaških zavezništev, razmestitvi sil na ozemlju držav pogodbenic in prejšnjih varnostnih zavez, na Zahodu obveljalo mnenje, da je pogodba predvsem "uperjena v zmanjšanje vloge Nata" (Weitz, 2012, str. 1). Verjetno je tudi zaradi tega generalni sekretar Nata Anders Fogh Rasmussen zaobšel to vprašanje med svojim obiskom v Moskvi decembra 2009 z besedami, da je "glavni in naravni forum za razpravo o teh predlogih OVSE, ki vključuje vse države, ki so zainteresirane za obravnavo idej predsednika Mevedjeva" (NATO, 2009). Po drugi strani pa je Slovenija nadaljevala s svojo podporo. Med uradnim obiskom na Finskem marca 2010 je namreč slovenski predsednik Türk (Urad predsednika Republike Slovenije, 2010) med predavanjem z naslovom "Od Helsinške sklepne listine do nove listine OVSE: vprašanje nove varnostne arhitekture" pozdravil osnutek dokumenta, ki ga je cirkuliral ruski predsednik kot "dobrodošel nedavni prispevek" k celovitemu pregledu varnostnih vprašanj na evroatlantskem prostoru:

> Njegovemu predlogu za pogodbo o evropski varnosti bi bilo treba nameniti posebno pozornost in ga resno obravnavati. Je resen poskus predlagati pravni okvir za vseevropski varnostni sistem, ki bi zelo pripomogel k ohranjanju miru in varnosti na svetu. Poudarja v državo usmerjene vidike, zlasti nujnost mehanizmov za posvetovanje med državami, krepitev zaupanja in sodelovanja.

Slovenski predsednik je prav tako poudaril, da je eventualni uspeh pobude odvisen od tega, če bo zagotovila pravo kombinacijo "prvin mednarodne varnosti, osredotočenih na državo, in prvin, osredotočenih na človeka" (prav tam). Vendar pa je bila ne glede na ta predpogoj podpora ruskim naporom očitna, kar je ruska stran tudi opazila. To je mogoče razbrati že iz povabila slovenskemu predsedniku na delovni obisk v Moskvo maja 2011 s ciljem razprave o

aktualnih mednarodnih vprašanjih, vključno z "razvojem mehanizmov varnosti in sodelovanja v Evropi" (Urad predsednika Republike Slovenije, 2011).

Slovenska podpora razvoju partnernstva na varnostnem področju se je raztezala tudi na problematiko protiraketne obrambe. To občutljivo vprašanje v odnosih Nato-Rusija je bilo dolgo časa jabolko spora med obema stranema. Natov vrh novembra 2010 je zato ponudil žarek upanja za kakovostni preboj, saj je odprl pomembno možnost sodelovanja. V Lizboni so namreč šefi zavezniških držav in vlad potrdili načrt integracije obstoječih zmogljivosti Nato članic kot dela celovite zavezniške obrambne drže. Obenem je bil v formatu Sveta Nato-Rusija sprejet predlog ruskega predsednika, da se prouči možnost medsebojnega sodelovanja na področju protiraketne obrambe. V praksi naj bi to pomenilo pripravo celovite skupne analize bodočega okvirja takšnega sodelovanja, kot tudi skupne ocene raketnih groženj (NATO, 2010). Čeprav obetaven, je dogovor odprl številne dileme glede tega, kaj naj bi kooperativni protiraketni aranžma dejansko vključeval. Najbolj pereča je bila problematika transparentnosti in skupnih vaj, torej možnega skupnega podatkovnega centra in centra za načrtovanje in operacije (Pifer, 2012). Z namenom predstavitve ruskih pogledov na ta odprta vprašanja, vključno z idejami o tako imenovani "sektorski" protiraketni obrambi, je ruski predsednik zadolžil Dimitrija Olegoviča Rogozina, takratnega ruskega veleposlanika pri Natu, da obišče vse zavezniške države in kot njegov posebni odposlanec brifira njihove šefe držav in vlad (Frolov, 2011). Nenavadno imenovanje je sprožilo vprašanje katere od zavezniških prestolnic ga bodo sploh sprejele in na kateri ravni. Na tej točki je znova posredovala slovenska stran, ki je junija 2011 Rogozina povabila v Ljubljano ("Rogozin to travel to Slovenia to explain Russia's approaches to missile defense", 2011). S tem, ko mu je omogočila srečanje s predsednikom države ni le vzpostavila presedana glede njegovega tretmaja s strani drugih zaveznic, temveč tudi zagotovila nadaljevanje pogovorov glede potencialne prekretnice v odnosih Nato-Rusija.

Vendar pa navkljub pričakovanjem vsi ti napori na koncu niso obrodili zaželenih sadov. Deloma je šlo za to, da je bilo vprašanje protiraketne obrambe že samo po sebi težavno, še posebej z vidika pogajanj med ZDA in Rusijo. Deloma pa je bila to tudi posledica dejstva, da so v začetku decembra 2011 v Moskvi izbruhnili množični protesti zaradi nezadovoljstva z rezultati nedavnih parlamentarnih volitev. Takratni predsednik vlade Putin je posledično celo obtožil ameriško zunanjo ministrico Hillary Clinton, da je podprla opozicijsko gibanje in s tem "zagrozila z iztirjenjem občutljivega resetiranja odnosov med državama" (Elder, 2011).

Še isti mesec je bil ruski veleposlanik pri Natu odpoklican iz Bruslja v Moskvo, pri čemer je njegov položaj ostal demonstrativno nezaseden leto dni.[352] Imenovanje Rogozinovega naslednika konec decembra 2012 je zato znova obudilo upe glede možnega napredka v medsebojnih odnosih.[353] In znova se je glede tega angažirala – Ljubljana. Kot je v svojem prvem nagovoru tujemu diplomatskemu zboru poudaril novi slovenski predsednik Borut Pahor, Slovenija razume procese globalnih sprememb in si aktivno prizadeva, da bi ti potekali na miroljuben način: "V tej luči je in bo Slovenija vedno posebej poudarjala politični dialog zavezništva NATO z Rusko federacijo" (Urad predsednika Republike Slovenije, 2013). Maja 2013 so bile te besede nadgrajene s konkretnimi koraki, ko je slovenska stran gostila srečanje Politično svetovalne skupine Sveta Nato-Rusija, s ciljem nadaljnje poglobitve sodelovanja z Moskvo. Srečanje je bilo pomembno tudi zato, ker je bilo komaj drugo takšno, po juniju 2010, ko se je skupina prvič sestala v Rimu (NATO-Russia Council, 2013a). Na otvoritvi je državni sekretar slovenskega zunanjega ministrstva izrecno poudaril stališče, da "sodelovanje med Natom in Rusijo ni samo prava izbira, temveč je edina izbira" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2013c).[354]

Izgledi za nadaljnjo poglabljanje partnerstva med Zahodom in Vzhodom so bili torej dobri. To je bilo tudi razvidno iz dejstva, da je decembra 2013 Svet Nato-Rusija uspel sprejeti ministrsko izjavo v podporo angažmaju Organizacije za prepoved kemičnega orožja in OZN v Siriji, še bolj pa iz začetka priprav na lansiranje skupne operacije Nato-Rusija (NATO-Russia Council, 2013b). Šlo je za pomorsko spremljevalno misijo za potrebe varovanja specializirane

[352] To je tudi pomenilo, da je bilo vse to obdobje delovanje Sveta Nato-Rusija ohromljeno, saj ni bilo več sestankov na veleposlaniški ravni. V tem smislu tudi ne preseneča, da maja 2012 ni prišlo do srečanja v formatu Nato-Rusija na zavezniškem vrhu v Chicagu, čeprav bi predstavljalo odlično priložnost za obeležitev 10. obletnice Sveta Nato-Rusija in 15. obletnice Ustanovne listine Nato-Rusija. Vseeno pa so se v svoji deklaraciji voditelji Nato držav zavzeli za "resnično strateško partnerstvo med Natom in Rusijo" in izjavili, da še naprej cenijo "pomembno vlogo Sveta Nato-Rusija kot foruma za odkrit in pošten političen dialog – vključno o zadevah o katerih se ne strinjamo – in za promocijo praktičnega sodelovanja" (NATO, 2012).

[353] Kot je izpostavil Pouliot (2010, str. 137) je bila ena od frustracij na sedežu Nata ta, da je "Moskva stalno pošiljala v Bruselj veleposlanike, ki niso znali niti francosko niti angleško . . . kar je delovalo kot slaba vera številnim Nato izvedencem". V primeru poliglota Rogozina tega hendikepa sicer ni bilo, je pa kot karierni politik iritiral ljudi na drugačen način, saj je na Natu kmalu pridobil sloves človeka z "buldožerskim stilom", ki je poleg tega še pripravljen tvitniti karkoli mu kdorkoli pove, pa čeprav še tako zaupno (Popescu, 2012). V tem smislu je prihod veleposlanika Aleksandra Viktorjeviča Gruška že sam po sebi predstavljal pozitivno sporočilo v precej napetem obdobju. Ne le, da je bil znan kot karierni diplomat in priznani strokovnjak za politično-vojaške zadeve ter nadzor nad oborožitvijo, temveč je pred prihodom v Bruselj vrsto let tudi delal kot namestnik zunanjega ministra v Moskvi ("Career Diplomat Replaces Rogozin as NATO Envoy", 2012).

[354] Poleg pomočnika generalnega sekretarja Nata za politične zadeve je bil na srečanju prisoten tudi namestnik ruskega zunanjega ministra za vseevropsko sodelovanje. Rezultati teh razprav so bili kasneje vključeni v delovni program Sveta Nato-Rusija za leto 2014, ki ga je ruski zunanji minister na tiskovni konferenci v Bruslju opisalo takole: "Je vsebinski in predvideva razvoj našega sodelovanja, predvsem na pomembnih področjih kot so borba s skupnimi izzivi in grožnjami, terorizmom, afganistanskim trgovanjem z mamili, človeške in naravne nesreče, piratstvo" (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2013).

ameriške ladje "Cape Ray", ki naj bi na odprtem morju s posebnim postopkom razgradila obstoječe sirijsko kemično orožje v netoksične komponente (Baczynska in Croft, 2014). Slovenska stran je v zvezi s tem začela proučevati možnost, da bi v njej sodelovala s svojo novo ladjo "Triglav", ki jo je leta 2010 prejela iz Rusije iz naslova pogasitve sovjetskega klirinškega dolga. Vendar pa je nepričakovani razvoj dogodkov v Ukrajini februarja 2014 ne le potisnil na stran takšna razmišljanja, temveč tudi popolnoma spremenil naravo odnosov Nato-Rusija. Zaradi ruskega posredovanja na Krimu se je namreč zavezništvo marca 2014 odločilo zamrzniti nadaljnje načrtovanje pomorske misije in potem, aprila 2014, tudi "vso praktično civilno in vojaško sodelovanje med Natom in Rusijo" (NATO, 2014b). So se pa zunanji ministri držav članic Nata odločili, da se "politični dialog znotraj Sveta Nato-Rusija lahko nadaljuje, po potrebi, na veleposlaniški ravni in višje" (NATO-Russia Council, 2014).

Odziv Slovenije na te dogodke je bil predvidljiv in v skladu s prejšnjimi stališči in aktivnostmi. Že septembra 2013, na vrhuncu sirske krize, je slovenski zunanji minister zavrnil sugestije, da bi različni pogledi na režim v Damasku lahko vplivali na slovenske odnose z Rusijo in v zvezi s tem razložil: "Mi imamo to slovansko mentaliteto in stvari razumemo drugače kot kdo drug. Slovanska duša je le slovanska duša. Rusi na nas gledajo kot na prijatelje" ("Stalne članice VS ZN dosegle dogovor o Siriji", 2013). Reakcija na izbruh krize v Ukrajini februarja 2014 je bila prav tako umirjena, s poudarkom na diplomatskem angažmaju in potrebi po kontinuiranih stikih z Rusijo (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2014). Marca 2014 je minister Karl Erjavec celo ponudil možnost slovenske mediacije med Brusljem in Moskvo.[355] Maja 2014 pa je vodja slovenske diplomacije odpotoval v Moskvo, na pripravljalno srečanje pred naslednjim zasedanjem Medvladne slovensko-ruske komisije za trgovinsko-gospodarsko in znanstveno-tehnično sodelovanje, ki ga je med drugim izkoristil za to, da je ruskega zunanjega ministra povabil na obisk v Slovenijo (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2014a). V zvezi s tem je kasneje ob robu udeležbe na zasedanju zunanjih ministrov Nata v Bruslju poudaril, da je njegova pobuda "v duhu Natovih stališč, da zaveznice ohranijo dialog z Rusijo od veleposlaniške ravni navzgor, prekinejo pa praktično sodelovanje na nižjih ravneh" (Miklavc, 2014). Pri tako imenovanem "dvotirnem pristopu" držav zveze Nato do Rusije je Slovenija torej dala

[355] Pobuda je bila široko obravnavana tako v slovenskih medijih, kot tudi med slovenskimi strokovnjaki za mednarodne odnose. Brglez je v zvezi s tem izpostavil, da je Slovenija "edina slovanska država, ki z Rusko federacijo nima problemov oziroma ima urejene dvostranske odnose" (Vidmajer, Gole in Potič, 2014).

poudarek dialogu.[356] Zato ni presenetljivo, da je med svojim poslednim obiskom v Sloveniji julija 2014 ruski zunanji minister Lavrov izjavil: "Cenimo tradicionalno konstruktivno stališče Slovenije glede odnosov med Rusijo in Evropsko unijo ter znotraj Sveta Rusija-Nato. Pozicija Ljubljane je usmerjena na interakcijo pri še tako zapletenih vprašanjih, brez sklicevanja na nestrinjanje kot izgovorom za zamrznitev odnosov" (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2014b). Te besede je izrekel po čustveni slavnostni otvoritvi bodočega spominskega muzeja sovjetskim vojnim ujetnikom v Mariboru na kateri so bili poleg slovenskega zunanjega ministra prisotni še drugi člani slovenskega establišmenta, vključno s predsednikom države in obrambnim ministrom, kot tudi dva bivša predsednika (Čibej, 2014).

Te poteze so sicer naletele na kritike znotraj Slovenije, češ da so v nasprotju z zahodnim pristopom do Rusije. Še posebej oster v svojih stališčih je bil bivši zunanji minister Rupel, tudi v svoji takratni vlogi vodje zunanjepolitičnega odbora največje opozicijske stranke. V televizijski debati ob izbruhu ukrajinske krize je celo napadel poskuse aktualnega zunanjega ministra posredovati med EU in Rusijo ter pozval k njegovemu odstopu ("Erjavec v Tarči", 2014). Vendar pa je bila ta kritika, čeprav energična, v marsičem dvoumna. Navsezadnje je sam bivši zunanji minister na začetku leta 2014, torej v času radikalizacije protivladnih protestov v Kijevu, objavil članek z naslovom "Slovenski nacionalni interes, zunanja politika in EU" v katerem se je zavzel za to, da bi se Slovenija "odlikovala s previdnim angažiranjem pri razreševanju zapletenih odnosov EU s slovanskimi sosedi (Belorusija, Rusija, Ukrajina)" (Rupel, 2014). Drugače povedano, zunanjepolitični angažma na podlagi skupne slovanske identitete je nekaj, kar je pravzaprav blizu vsem slovenskim političnim opcijam, ki so tudi same aktivno promovirale slovansko dimenzijo evroatlantskih integracij, ko so bile na oblasti. Zdi se torej, da je ne glede na vse slavizem objektivno dejstvo v današnji Sloveniji.

[356] Dvotirni pristop izhaja iz tako imenovane Harmelove doktrine, poimenovane po bivšem belgijskem zunanjem ministru, ki je leta 1967 v posebnem poročilu Severnoatlantskemu svetu zveze Nato predlagal kombinacijo močne obrambe skupaj z dobrimi diplomatskimi stiki v odnosih z državami Varšavskega pakta. Ta pristop je prispeval k detantu v sedemdesetih letih in ustanovitvi Konference za varnost in sodelovanje v Evropi, predhodnici današnje OVSE, v Helsinkih leta 1975. Na podoben način se danes govori o kombinaciji "odvračanja in dialoga" (Rathke, 2016).

6. DRUŽBENI KONSTRUKTIVIZEM IN RELEVANTNOST SLOVANSTVA

Alfred Rambaud, ugledni francoski proučevalec slovanskega sveta, naj bi nekoč dejal, da Slovani zasedajo večji prostor v geografiji kot pa v zgodovini Evrope (Waskovich, 1962, str. 84). Zdi se, da isto drži za znanost o mednarodnih odnosih. Z družbeno-konstruktivistično analizo interakcije ruskega zunanjepolitičnega sistema s širšim slovanskim svetom skozi čas poskuša ta disertacija vsaj deloma zapolniti to vrzel in izpostaviti relevantnost slovanstva kot razlagalnega elementa. Kot poudarja Zajc (2009, str. 41):

> Slovanstvo, ki kot celota ni obstajalo niti v kulturnem, jezikovnem, političnem in še kakšnem smislu je najprej obstajalo kot koncept "drugih". Ta koncept pa so sprejeli "preporoditelji" slovanskih narodov z odprtimi rokami in ga preoblikovali sebi v prid. "Preporoditelji" posameznih slovanskih narodov so vzpostavili ideološke temelje bodočih nacionalizmov kot kombinacijo zavesti o slovanstvu in zavesti o "lokalnih" posebnostih, ki so jih dojeli kot slovanske (jezik, običaji, zgodovina, državna tradicija itd.). Šele ta povezava med ožjim in širšim je lahko predstavljala prvi naboj nacionalnega.

V tem smislu se disertacija bistveno razlikuje od obstoječih študij s področja mednarodnih odnosov, tudi tistih redkih, ki slovanstvo sploh prepoznavajo kot predmet proučevanja. Udovič (2011, str. 48) je na primer v svoji analizi "slovanske komponente" v zunanjih politikah in diplomacijah Češke, Poljske, Slovenije in Slovaške skozi primerjavo struktur zunanjih ministrstev in sestav diplomatskih misij teh štirih držav prišel do sklepa, da "govoriti skupni jezik in deliti nekaj kulturnih podobnosti" ne igra večje vloge v formulaciji njihovih zunanjepolitičnih ciljev. Zato je zaključil, da je "skupna 'slovanska' identiteta izrabljen koncept, neprivlačen in nerelevanten za sodobni čas" (prav tam, str. 49).

Čeprav argumentirana, pa ta trditev vseeno ne upošteva vrste dejavnikov. Prvi je širši vidik geneze sodobnega slavizma kot takšnega. Slednji je namreč nastal kot protestno gibanje manjših zahodno in južnoslovanskih narodov, ki so reagirali na dejanske in percipirane grožnje s strani svojih neslovanskih sosedov tudi s tem, da so se za moralno podporo in varnostna zagotovila obračali na "velikega brata" na Vzhodu (Kohn, 1960, str. 4). Drugače povedano, ko so se razmere dejansko zaostrile so se njihovi bodrilni pogledi od samih sebe obrnili k Rusiji. O tem pričata ne le primera Štúra in Kramářa pri Slovakih in Čehih, temveč tudi Hribarja in Dmowskega pri Slovencih in Poljakih. Ocena relevantnosti slovanstva in njegovega pojasnjevalnega potenciala mora zato nujno upoštevati najmočnejšo in najvplivnejšo slovansko državo.

Drugi pomemben dejavnik je povezan z relativno omejenim notranjepolitičnim dometom zunanjih ministrstev in diplomacij majhnih in novih držav. Že Petrič (1996, str. 880-881) je namreč opozoril na posebnosti takšnih zunanjepolitičnih sistemov:

> V majhnih državah pa je izrazita in težko obvladljiva tendenca, da posamezni državni resorji nastopajo v mednarodnih stikih samostojno in nekoordinirano, bodisi ker kadrovsko in strokovno šibko Ministrstvo za zunanje zadeve dejansko ni sposobno zagotoviti koordinacije in strokovne pomoči, bodisi ker ocenjujejo, da pomoči ne rabijo in da koordinacija ni potrebna. . . . Za organiziranost in delovanje organov za zunanje zadeve majhnih držav, še posebej novih držav, so pogosto značilne neusklajenost, nejasna razmejitev kompetenc, težnja različnih državnih organov, da "samostojno" (in s tem nekoordinirano) nastopajo v mednarodnih odnosih. . . . Pogosto tudi ni pripravljenosti za vsebinsko usklajeno sodelovanje z lastnimi veleposlaništvi, ki jih razni državni organi vidijo kvečjemu kot servis za prevoze, hotelske rezervacije ipd; ne rabijo pa brifingov, kaj šele vsebinskih navodil veleposlaništva.

V primeru Slovenije se je to pokazalo tako, da je v obdobju, ko je slovenski stalni predstavnik pri Natu svojim zahodnim sogovornikom dokazoval, da slovenska stran ni samozadovoljna in ko je bilo zunanje ministrstvo polno angažirano v predreferendumski kampanji prepričevanja lastnega prebivalstva o smiselnosti vključitve v evroatlantske integracije, slovenski predsednik vlade zaradi negativnih presenečenj v stikih z Zahodom obrnil pogled proti Vzhodu in začel spodbujati medslovansko sodelovanje.[357] Posledično je Slovenija poleti 2004 naposled sicer le postala članica EU in zveze Nato, vendar pa obenem tudi država gostiteljica novoustanovljenega Foruma slovanskih kultur. V primeru Poljske pa se je to odrazilo v tem, da je ravno v času, ko je poljski veleposlanik v Moskvi aktivno delal na poglobitvi sodelovanja med državama, vodja vzhodnoevropskega sektorja v Varšavi pa pisal strateški dokument o potrebi po tem, da se poljska stran profilira kot konstruktivna poznavalka Vzhoda in nepristranska razlagalka Rusije, poljski predsednik zaradi svoje jagelonske vizije Poljske začel aktivno promovirati politiko odprtih vrat zveze Nato. Končni rezultat je bil ta, da je Poljska na Vrhu zavezništva v Bukarešti aprila 2008 odigrala eno ključnih vlog pri sprejemu brezprecedenčnega zagotovila o tem, da bosta Ukrajina in Gruzija postali članici Nata, kar je privedlo do ogorčenega odziva ruske strani. V obeh primerih sta bili torej zunanji ministrstvi obeh držav zaobideni, navkljub središčni vlogi, ki naj bi ju imeli pri koordiniranju zunanje

[357] Očitki o samozadovoljstvu (t.i. "complacency"), ki jih je bila Slovenija deležna v sklepni fazi svojega približevanja zvezi Nato, bi bolj držali za prvi krog širitve iz leta 1999, kot pa za tistega iz leta 2004. Takrat namreč slovenski vrh ni bil samozadovoljen, temveč razočaran in naveličan: "Razočaran zaradi tega, ker ni bil deležen vabila takrat, ko so ga druge, takrat revnejše in manj razvite države prejele, naveličan pa zato, ker mu niso šle v račun stalne kritike kandidatke, ki je veljala za tranzicijsko zgodbo o uspehu, tako v političnem kot ekonomskem smislu" (Benedejčič, 2014). Zato tudi uradni obisk slovenskega predsednika vlade v Washingtonu 17. maja 2002 ni deloval kot nekakšen diplomatski dosežek, kar je zaradi obiska Bele hiše sicer bil, temveč bolj kot pot v Canosso, predvsem zaradi stalnih zaklinjanj, da Slovenija glede vstopanja v zavezništvo ni samozadovoljna, in nenehnih zagotavljanj, da bo obrambnim izdatkom dejansko namenila 2 odstotka proračuna.

politike, pri čemer so se poljski diplomati morali odpovedati nadaljnjemu poglabljanju sodelovanja z največjo slovansko državo, slovenski pa se z njo začeti intenzivno ukvarjati.[358]

Nenazadnje se ne sme podcenjevati dejavnikov kot sta simbolna moč kulture in s tem povezana privlačnost etnične identitete, torej tisto čemur je van den Berghe (1991, str. 79) rekel "biologija nepotizma". Udovič (2011, str. 36) sicer trdi, da obstoj Foruma slovanskih kultur in njegovo poslanstvo "deloma potrjuje hipotezo . . . glede relevantnosti slovanstva v kulturnih zadevah, medtem ko druga področja – kot je zunanja politika, ekonomija, in tako naprej – niso pod bistvenim vplivom slovanske komponente". To stališče je podobno tistemu, ki ga je imel pred dobrim stoletjem in pol tudi Ján Kollár in sicer glede narave in dometa lastne pobude o slovanski vzajemnosti. Vendar pa ga je že takrat z naslednjimi besedami zelo neposredno zavrnil Valerian Krasiński (1848, str. 111): "Ampak ali je bilo sploh mogoče, da to prvotno čisto intelektualno gibanje ne bi privzelo politične težnje!". Kot izpostavlja Maxwell (2008b, str. 101) je ta poljski plemič, ki se je v prvi polovici 19. stoletja v Angliji iz političnega emigranta prelevil v panslovanskega aktivista ter zagovornika "prisrčne zveze med Poljaki in Rusi", na lastnem primeru ugotovil, da je še tako abstraktno idejo težko ograditi znotraj izključno literarnih meja in je ne posvojiti ali celo izkoristiti – kot jo je na koncu tudi on sam – za potrebe konkretne zunanjepolitične agende.[359]

V sodobnem slovenskem primeru je obrat k slovanstvu predstavljal reakcijo na dejstvo, da je Zahod ne le začasno zaprl vrata Sloveniji, temveč tudi začel postavljati pod vprašaj veljavnost povojnega *statusa quo* glede države. Navkljub visokim pričakovanjem je bila tako Slovenija soočena z blokado njenega EU pristopnega procesa in izločitvijo iz prvega kroga Nato širitve, medtem ko je ena od ustanovnih članic evroatlantskih inštitucij celo poskušala odpreti sporazum o njeni zahodni meji, ki naj bi bila rezultat nepravičnega "slovanskega aneksacijskega naklepa". Dejstvo, da se je Slovenija posledično zavlekla v svojo slovansko lupino zato potrjuje relevantnost družbeno-konstruktivističnega pristopa pri analizi zunanje

[358] Kot izpostavlja Petrič (1996, str. 880): "Ker je v majhni državi stalno prisotna težnja urejati vse 'po domače', se predpostavlja, da podobno delujejo tudi druge države. Vendar ni tako. V vsaki urejeni državi Ministrstvo za zunanje zadeve usmerja, koordinira in tudi nadzoruje izvajanje celotne zunanje politike, čeprav imajo tudi drugi organi države neposredne mednarodne kontakte". V zvezi s tem dodaja: "Še posebej v majhni državi drugi organi neradi pristajajo na to, da naj bi vse mednarodne odnose usmerjalo Ministrstvo za zunanje zadeve, ki naj bi mu drugi organi o svojih mednarodnih stikih obvezno in promptno poročali" (prav tam).

[359] Krasiński je v svoji knjigi *Panslavizem in germanizem*, ki je izšla v Londonu leta 1848, to misel sicer še bolj razdelal. Tako je med drugim napisal: "Ali ni bila naravna posledica, da so različni narodi iste rase, ob prizadevanju povečati svoj literarni pomen z združitvijo svojih ločenih naporov, skozi proces razmišljanja prišli do ideje in želje pridobiti politični pomen z združitvijo svoje celotne rase v en mogočen imperij ali konfederacijo, ki bi Slovanom zagotovila odločilno premoč v zadevah Evrope!" (Krasiński, 1848, str. 111-112).

politike. Kot so izpostavili že Jepperson, Wendt in Katzenstein (1996, str. 52-53) kulturni in institucionalni elementi globalnih okolij držav oblikujejo njihovo identiteto, medtem ko spremembe v državni identiteti vplivajo na njihovo zunanjo politiko. Pri aplikaciji tega raziskovalnega programa na vprašanje, zakaj Slovenija ni bila povabljena v Nato v prvem krogu širitve je Brglez (2002, str. 45) prodorno izpostavil: "Takšen proces interakcije (vključno s širitvenim procesom) je najprej spremenil identiteto (Jaz) Nata in njegovih članic, obenem pa na novo sestavil Druge (srednje in vzhodnoevropske države ter Rusijo) s katerimi je Jaz relacijsko soodvisen". Z drugimi besedami, "logika vključitve" je tudi vzpostavila "nevarnost izključitve", ki je v primeru Slovenije pripeljala do ponovnega premisleka lastne državne identitete.

Posledična sprememba je bila tako očitna, da je pritegnila pozornost vrste raziskovalcev. Gower (2013, str. 222) je na primer prišla do zaključka, da je bila občutna nadgradnja slovensko-ruskega dvostranskega sodelovanja povezana ne le s pomembnimi gospodarskimi interesi, ampak tudi z "močnim občutkom skupne slovanske kulturne identitete". Liik (2018, str. 42) podobno ugotavlja, da "kot člani iste slovanske etno-lingvistične in kulturne skupine Slovenci čutijo sorodnost z Rusi, kar zagotavlja Rusiji trajen vpliv v Sloveniji". Wagner (2009, str. 92) pa je v luči odmevnega pregleda odnosov EU-Rusija, ki sta ga leta 2007 za londonski ECFR pripravila Leonard in Popescu, izpostavil, da se njuna "karakterizacija Slovenije kot 'prijateljske pragmatičarke' morda zdi preveč previdna, še posebej, če upoštevamo diskurz evroslavizma in njegov poudarek na skupni kulturi in civilizaciji". Pravzaprav, po njegovem mnenju, "bi lahko celo razmišljali, da bi Slovenijo kategorizirali kot 'trojanskega konja' ali 'strateško partnerico', če bi se odločili, da se držimo Leonardove in Popescujeve terminologije" (prav tam).

Ne glede na provokativnost tega predloga pa se vseeno zastavlja vprašanje, kako trajen bi lahko bil slavizem v slovenskem primeru? Če se izhaja iz pristopa kritične točke, bi to lahko bil trajen in samokrepilen vidik zunanje politike države, zaradi odvisnosti narave socialnih in političnih odnosov od že prehojene zgodovinske poti. Kot je poudaril prekaljeni diplomat Henry Kissinger (1994, str. 26-27): "Ko se mednarodni red prvič vzpostavi so mu na voljo številne izbire. Vendar pa vsak izbor omeji svet preostalih možnosti. Ker kompleksnost zavira fleksibilnost so začetne odločitve še posebej ključne". Zgodnje poteze s strani EU in Nata glede kandidature Slovenije so torej v veliki meri opredelile odziv države in njeno trenutno zunanjo politiko. Pouliot (2010, str. 192) v zvezi s tem izpostavlja: "Zgodnji koraki se

praviloma utirijo v določeno tirnico in izločijo alternative, ki so bile odprte na začetku". Bourdieu in Wacquant (1992, str. 133) gresta še dlje in opozarjata na "relativno nepovratnost" procesa, ker "so vse zunanje spodbude in formativne izkušnje v vsakem trenutku percipirane skozi kategorije, ki so bile konstruirane na podlagi prejšnjih izkušenj". Z drugimi besedami, po tej interpretaciji je pot, ki jo je Slovenija že ubrala, naredila druge poti za manj verjetne.

Po drugi strani pa dejanska zgodovinska izkušnja slovanstva kaže, da je njegova privlačnost ciklična in da le-ta narašča in pojema v skladu s potrebami posameznih slovanskih narodov. Ko je razpravljal o razvoju slovanske ideje v 19. stoletju je Kohn (1961, str. 330) tako izpostavil, da "češki rusofilski panslavizem ni imel paralele med avstrijskimi Poljaki ali Slovenci". Nasprotno pa se danes smatra, da imajo Čehi "hladne" odnose z Moskvo, njihova država pa je bila še do pred kratkim "v središču spora glede gradnje ameriškega raketnega obrambnega ščita", pri čemer so Rusi grozili, da bodo v odgovor "namerili izstrelke na Prago" (Leonard in Popescu, 2007, str. 46). Z drugimi besedami, zdi se da so se Čehi vrnili nazaj na svojo staro, predfrankfurtsko držo.[360] Prizel (1998, str. 33-34) je to spremembo razložil z metamorfozo oz. popolnim izginotjem Drugega:

> Med 1848 in 1948 so češki intelektualci zamerili nemško politično in kulturno dominacijo in bili nagnjeni k poudarjanju svojih slovanskih korenin in njihove solidarnosti z drugimi Slovani. Po II. svetovni vojni se je definitivni "drugi" Čehov premaknil z njihovih nemško govorečih sosedov na hegemonsko, rusko dominirano Sovjetsko zvezo. V tem primeru je sprememba v "drugem" temeljito spremenila nacionalno identiteto Čehov.

V luči navednega je zato povsem možno, da bi se lahko sčasoma tudi Slovenija prestavila v eno svojih prejšnjih, bolj zadržanih faz. Obstaja par razlogov, zakaj bi do tega prišlo. Prvi je povezan z vprašanjem socializacije, ki ga je Brglez (2002, str. 44) izpostavil kot eno od možnih razlag za neuspešen poskus Slovenije vstopiti v Nato že v 1990-ih. Po tej interpretaciji, ki se navdihuje iz družbenokonstruktivističnega pristopa, je bilo obdobje takratne interakcije Slovenije z Natom enostavno prekratko, da bi si zaslužila povabilo. Po drugi strani pa je Slovenija vse od vstopa v zavezništvo leta 2004 polno integrirana v to varnostno skupnost in vse bolj prežeta z občutkom pripadnosti, ki je še posebej nalezljiv v okviru Severnoatlantskega sveta v Bruslju (Benedejčič, 2014, str. 13).

[360] Ob tem je sicer treba omeniti pomembno izjemo. Za razliko od češke vlade je namreč češki predsednik Miloš Zeman zavzel precej bolj drugačen in spravljiv pristop do Rusije, navkljub napetostim povezanim z ukrajinsko krizo. Svojo odločitev, da se za razliko od svojih zahodnih kolegov udeleži slovesnosti v Moskvi v čast 70. obletnice zmage nad nacistično Nemčijo v II. svetovni vojni je znamenito utemeljil z besedami, da želi z obiskom v Rusiji "izraziti hvaležnost Čehov, da jim ni treba več govoriti nemško" (Esih, 2015).

Drugi razlog je povezan s prvim, nanaša pa se na evolucijo odnosov Slovenije z Italijo. Po tem ko je Slovenija vstopila v EU in Nato sta si ti dve sosednji državi končno izmenjali uradna obiska: slovenski predsednik je obiskal Italijo januarja 2011, italijanski predsednik pa Slovenijo julija 2012 (Urad predsednika Republike Slovenije, 2012). To na novo odkrito zaupanje se je začelo odražati tudi na drugih področjih. Slovenija je bila tako edina EU država, ki je Italiji priskočila na pomoč pri njenem zgodnjem soočanju s povečanim migracijskim pritiskom na Evropo, ko je leta 2013 poslala svojo zastavno ladjo "Triglav" v pomorsko operacijo "Mare Nostrum" (Ministrstvo za obrambo Republike Italije, 2013). Državi sta tudi uspeli razviti dobro sodelovanje na delovni ravni znotraj Nata, ki sega od italijanskega varovanja zračnega prostora nad Slovenijo do skupnega sodelovanja v zavezniških operacijah ("MORS: Slovensko nebo bodo varovala italijanska letala", 2004). Slovenija se je tako leta 2018 pridružila Italiji v rotaciji skupnih sil zelo visoke pripravljenosti, znanih tudi kot Natova "bojna konica" ("LC DCOM Visits SAF HQ", 2015). Z drugimi besedami, če je prej Slovenija pogledovala proti Rusiji tudi zaradi Italije, zdaj odvrača Rusijo skupaj z Italijo. Izgledi za dodatno pobotanje torej obstajajo, navkljub nekaterim ponavljajočim se izzivom.[361]

O cikličnosti slovanstva sicer priča tudi nova slovenska zunanjepolitična strategija, ki je bila sprejeta leta 2015. Že Hansenova (1996, str. 490) je v luči slovenskih razočaranj na poti v evroatlantske integracije razmišljala o dveh zgodovinsko pogojenih možnostih za Slovenijo in sicer o "slovanskem projektu" in o "srednjeevropskem projektu":

> Prvi od dveh je tisti, ki ga hegemonski in nacionalistični diskurz konstruirata kot glavno nevarnost: karkoli v zvezi z Balkanom, Jugoslavijo in slavizmom je nemogoče v sedanji slovenski politiki. Drugi projekt ni odsoten iz identitetne politike v Sloveniji: sklicevanje na habsburško preteklost naj bi pričalo o srednjeevropski identiteti Slovenije.

Kasnejši dogodki so potrdili njeno pronicljivost. Razlika je le v tem, da je bil navkljub vsem zadržkom "slovanski projekt" aktiviran, kasneje pa se je sprožil tudi "srednjeevropski". To dejstvo je prišlo še posebej do izraza v času, ko se je pripravljalo sedanjo slovensko zunanjepolitično strategijo. Še junija 2012 je namreč predsednik Türk (2012) v svojem predavanju z naslovom "Slovenija in svet", ki je potekalo v organizaciji Kluba nekdanjih

[361] Konec maja 2014 je skupina članov Unije Istranov, italijanske emigrantske združbe, uprizorila improvizirano komemoracijo v središču slovenske prestolnice za italijanske žrtve povojnih pobojev, ki naj bi potekali na ljubljanskem gradu. Ta nepričakovana provokacija je sprožila val protestov, tudi s strani Jožeta Pirjevca, vidnega slovenskega zgodovinarja in člana slovenske manjšine v Trstu: "Si predstavljate, da bi Francozi dovolili nemškim nacistom, da bi šarili po Franciji in proslavljali okupacijo Pariza? Kako je mogoče, da Italija dovoljuje te akcije in da Slovenija to prenaša? To je vzbujanje sovraštva med narodoma v trenutku, ko najvišji predstavniki držav proglašajo prijateljstvo" (Vičič, 2014).

slovenskih veleposlanikov, poudaril naslednje: "Z vidika geopolitike je Slovenija zaznamovana s svojo trojno identiteto: je hkrati balkanska, srednjeevropska in sredozemska država". Na prvo mesto je torej postavil neposredno južnoslovansko sosedstvo. Vendar pa ta pogled na koncu ni našel svojega odraza v strategiji, ki se je med drugim pripravljala dlje časa tudi zaradi dileme, kako razporediti prednostna območja slovenske zunanje politike.[362] V njeni zaključni različici je namreč prevagal "srednjeevropski projekt", kar je razvidno že iz uvodnih stavkov poglavja o slovenski soseščini (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2015, 2.2 naslov):

> Slovenija je srednjeevropska in sredozemska država v središču alpsko-jadranskopodonavskega prostora, treh makroregij ter na stičišču zahodne in jugovzhodne Evrope. Je (skupaj s Češko) najzahodnejša slovanska država. Stičišče treh geografskih in petih jezikovnih svetov (germanskega, romanskega in retoromanskega – furlanskega, ugrofinskega in slovanskega) ponuja izredne priložnosti za gospodarsko, politično in kulturno sodelovanje.

Slovenska "srednjeevropskost" je na identitetni lestvici torej postavljena na nedvoumno prvo mesto. Po drugi strani pa je slovenska "slovanskost" previdno sanitizirana. Tako se neposrednega slovenskega južnoslovanskega sosedstva sploh ne omenja, temveč se ga skupaj z Balkanom zabriše z izrazom "jugovzhodna Evropa". Podobno je pri naštevanju lingvističnega sosedstva, kjer je omemba slovanskega jezikovnega sveta potisnjena na zadnje mesto (celo za ugrofinsko jezikovno skupino), čeprav je Slovenija država gostiteljica Foruma slovanskih kultur. Edina eksplicitna omemba neizpodbitnega dejstva, da je Slovenija slovanska država pa je relativizirana s poudarkom na tem, da je najzahodnejša in sicer "skupaj s Češko". Ironija te formulacije je seveda v tem, da je bila ravno Češka svojčas glavna promotorka slovanske ideje in rusofilskega neoslavizma. Vseeno pa izrecno poudarjanje zahodnosti navaja na misel, da ima nova slovenska zunanjepolitična strategija pri tem verjetno bolj v mislih Češko iz časov Masaryka, kot pa Kramářa ali celo Beneša. Zdi se torej, da je v primeru Slovenije identitetno nihalo zopet zanihalo v drugo smer, stran od Vzhoda. Hansenova (1996, str. 473-474) zato v svoji študiji o slovenski identiteti pravilno ugotavlja:

[362] Za končno verzijo besedila je bil zadolžen takratni vodja Sektorja za strateške študije in analize na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije, sicer tudi avtor knjige *Kaj je tako vzhodnega pri Vzhodni Evropi?* V njej je med drugim zapisal, da so že okoli 13. stoletja Slovenci "prejeli krščanstvo večinoma iz nemške cerkve" in "posvojili latinsko pisavo, zahodno mišljenje in zahodno politično organiziranost" ter da je bila leta 1918 Slovenija "povlečena v balkanski kontekst, ki mu ni nikoli pripadala", pri čemer z ljudstvi "s katerimi so si delili ali daljne slovanske korenine ali pa včasih še tega ne" (Marc, 2009, str. 36, 86). Kot bi komentirala Hansenova (1996, str. 486-487): "Konstrukcija Slovenije kot 'države izven vojne in balkanske smodnišnice' artikulira habsburško preteklost kot odločujoč del evropskosti Slovenije. Habsburško/nemški nasproti jugoslovansko/slovanskemu vplivu je zdaj obrnjen za 180 stopinj v primerjavi s tem, ko je bila prva Jugoslavija ustanovljena".

"'Slovenija' je zgodba o konkurenčnih političnih projektih, ki vključujejo konkurenčne artikulacije nacionalnih identitet in ponovnega izumljanja zgodovine".

V tem smislu je tembolj zanimiv primer Poljske. Ob koncu 19. stoletja in v obdobju med obema vojnama so jo namreč slovenski katoliki videli kot center pravega slovanstva, njena privlačnost med Slovenci pa je začela ponovno naraščati v začetku 21. stoletja.[363] Poljake je imel sicer za prve med Slovani tudi italijanski revolucionar Mazzini (1847a, str. 187), ki je na podlagi pogovorov s poljskim emigrantskim politikom Lelewelom videl v Poljski glavno pobudnico slovanskega gibanja in jo opeval kot "slovansko vojskujočo se Cerkev". Navkljub obdobjem delnega zavračanja tega vidika lastne identitete, ki je prišel še posebej do izraza po neuspeli vstaji 1863. leta, ko je po Kohnu (1960, str. 178) celo liberalni poljski plemič knez Andrzej Zamoyski "opozarjal Čehe, da bo njihova pot v Moskvo predstavljala izdajo Evrope", če se bodo udeležili Slovanskega kongresa 1867. leta, je med Poljaki zavest o njihovem lastnem slovanstvu ostala živa. To je prišlo do izraza tudi v sodobni Poljski, ko je znana pisateljica Maria Janion leta 2006 sprožila široko razpravo s knjigo *Neverjetno slovanstvo* in njenim predlogom prezidave poljske nacionalne identitete na starih, slovanskih temeljih.

S tem, da bi Poljska morala zadihati še z vzhodnim krilom svojih pljuč se je v tistem obdobju sicer strinjal tudi poljski predsednik vlade. Zaradi vrste razočaranj nad Zahodom, med drugim tudi nad nemškim angažmajem v plinovodnem projektu Severni tok, si je prizadeval okrepiti stike z Moskvo. Kot je takrat izjavil Donald Tusk: "Želimo si dialoga z Rusijo, takšno, kakršna je" (Roszkowski, 2017, str. 582). Do tega obrata je sicer prišlo navkljub prizadevanjem poljskega predsednika Lecha Kaczyńskega, ki je poglabljanju poljsko-ruskega sodelovanja nasprotoval in ga je želel prekiniti. Vendar pa česar ni uspel doseči v življenju, je dosegel v smrti. Aprila 2010, le nekaj dni po zgodovinskem skupnem poklonu predsednikov vlad Poljske in Rusije katinskim žrtvam, je namreč ob ponesrečenem poskusu pristanka državnega letala v megli pri Smolensku preminil skupaj s svojo ženo in velikim delom poljskega političnega, vojaškega in cerkvenega vrha.[364]

[363] Že leta 2004 je takratni slovenski zunanji minister zapisal: "V zadnjem času so posebej zanimive in privlačne pobude Republike Poljske. Tu mislimo na najnovejšo pobudo poljskega predsednika Kwasniewskega, v kateri se zavzema za 'subregionalno partnerstvo' držav Srednje, Vzhodne in Južne Evrope. Tudi o tej pobudi mora Slovenija razmisliti, še zlasti v luči morebitnega okrepljenega sodelovanja slovanskih članic in kandidatk za EU" (Rupel, 2004, str. 619).

[364] Najbolj verjetna razlaga za tragedijo je slabo vreme in človeški faktor. Takšna je bila vsaj ugotovitev uradnega poročila poljske komisije, ki jo je vodil notranji minister Jerzy Miller in ki je po več kot petnajstih mesecih dela prišla do naslednjega zaključka: "Neposredni vzrok nesreče je bil spust pod minimalno višino prileta pri prekomerni stopnji spuščanja v vremenskih pogojih, ki so preprečili vizualni stik s tlemi, kot tudi

Katastrofi nakljub je najprej sicer kazalo, da bo dve državi celo zbližala. Navsezadnje je kardinal Stanisław Dziwisz (2010) v eulogiji pred mašo zadušnico za preminulega predsednika v krakovski baziliki Device Marije znamenito izrekel naslednje besede:

> Tragedija, ki se je zgodila pred osmimi dnevi, je sprožila številne plasti dobrega, ki se nahajajo v ljudeh in narodih. Sočutje in pomoč, ki smo jo doživeli v teh dneh od ruskih bratov oživljajo upanja na zbližanje in spravo naših dveh slovanskih narodov. Te besede naslavljam na gospoda predsednika Rusije. To je naloga za našo generacijo. Vzemimo jo velikodušno!

Ravno v tem duhu se je nekaj mesecev kasneje ruski zunanji minister Lavrov prvič udeležil letnega srečanja poljske diplomacije v Varšavi ("Russian Foreign Minister Attends Polish Diplomatic Meeting", 2010). Do obiska je prišlo še pred vrhom zveze Nato v Lizboni, kjer so se zavezniške države zavzele za "resnično strateško partnerstvo med Natom in Rusijo" (Strateški koncept zveze Nato, 2010, str. 29). Tik pred njim je bil v Varšavi na uradnem obisku tudi ruski predsednik Medvedjev, ki je doživel topel sprejem s strani novega poljskega predsednika. Bronisław Komorowski (2010) v intervjuju za rusko tiskovno agencijo celo izjavil, da je "poljski glas v Natu in EU – glas za sodelovanje teh organizacij z Moskvo" in dodal še naslednje:

> V zgodovini želimo najti elemente, ki so dragoceni za nas – in za Rusijo in za Poljsko. Tu imam v mislih zmago v drugi svetovni vojni. Ponos Rusije glede vloge, ki jo je imela pri tej zmagi vaša država, je za nas popolnoma razumljiv. Poljska se je tudi borila od 1. septembra 1939 do leta 1945. In mi vemo, kakšno visoko ceno je bilo treba plačati za zmago nad fašizmom. Vedno smo ponosni na to, da smo bili v tem odločilnem obdobju zavezniki.

V zaključku pogovora pa je na vprašanje o tem, kaj želi ruskim bralcem, odvrnil: "Želim si ohranitve tistega, kar je značilno za Slovane – poguma" (prav tam).

Vendar pa je razvoj dogodkov šel svojo pot, saj so se navkljub tem in podobnim izjavam odnosi začeli vse bolj upogibati pod težo medsebojnih obtožb in teorij zarot, ki je zajel Poljsko po nesreči. Lechov brat Jarosław, vodja desničarske stranke Zakon in pravičnost (PiS), je tako prišel s tezo, da je pri smolenski tragediji dejansko šlo za zahrbtno dejanje: "Krivi so Rusi, poljski politični nasprotniki gospoda Kaczyńskega pa so namenoma izvedli pomanjkljivo preiskavo, da bi prikrili lastno malomarnost" (Santora, 2018). Izbruh ukrajinske krize leta 2014 in prevzem vladnih vajeti po volitvah leta 2015 s strani Zakona in pravičnosti

---

zakasnjena izvedba postopka prekinitve pristanka" (Committee for Investigation of National Aviation Accidents, 2011, str. 318). V zvezi s tem velja dodati še željo predsednika Kaczyńskega, da se na vsak način tudi sam pojavi v Katinu ob priložnosti okrogle obletnice, kar naj bi prispevalo k pritisku na pilote, da poskušajo pristati navkljub slabim vremenskim pogojem.

sta tako le še zapečatila ta začasni medslovanski detant. Posledični znotrajpoljski obračun je bil neusmiljen.[365]

O silovitosti tega obrata nazorno priča nenavadna epizoda, ko je zunanji minister nove vlade Witold Waszczykowski celo objavil zaupen dokument, ki ga je leta 2008 za takratnega šefa poljske diplomacije Sikorskega pripravil vodja vzhodnoevropskega sektorja zunanjega ministrstva Bratkiewicz in v katerem se je zavzel za konstruktivno in neobremenjeno politiko do Rusije. Waszczykowski je na seznanitev s *Tezami o politiki RP do Rusije in Ukrajine* reagiral tudi z obtožbami v smislu, da je memorandum predstavljal "začetno točko opustitve proukrajinske politike v korist proruske politike", kot tudi "začetek odmika od politike Giedroyca" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Poljske, 2017). S strokovnim internim dokumentom lastnega ministrstva je še javno polemiziral in izjavil, da ne drži, da Rusija ne bi imela svoje vodilne ideologije: "Ta ideologija je koncept Aleksandra Dugina o ustanovitvi 'ruskega sveta'. Putin uradno sledi tej politiki od leta 2007, česar bi se avtor memoranduma moral zavedati" (prav tam).[366]

Sicer pa se je že ob nastopu svojega mandata Waszczykowski tudi odločil, da bo znotraj poljskega zunanjega ministrstva in v zunanji službi izvedel kadrovsko čistko, uperjeno proti vsem tistim poljskim diplomatom, ki so svojo izobrazbo pridobili na ruskih visokošolskih ustanovah.[367] O tem, kako temeljit je bil ta poseg, priča izjava njegovega naslednika Jaceka Czaputowicza, ki je leta 2018 z zadovoljstvom ugotovil, da se je vodstvo zunanjega ministrstva "skoraj stoodstotno zamenjalo" in da "trenutno na vodilnih položajih ni . . . diplomantov moskovske MGIMO" (Kertysova, 2018). Glede na to, da elitni Moskovski državni inštitut za mednarodne odnose predstavlja tudi pomemben kanal za neformalen politični dialog z rusko stranjo, je vplivni bruseljski EUobserver v zvezi s tem objavil

[365] Kot sta v svoji zgodovinski študiji o poljsko-ruskih identitetnih interakcijah ugotovila že Ransel in Shallcross (2005, str. 4): "Ker se identiteta oblikuje proti podobi Drugega, nujno vključuje Drugega. V prizadevanju, da bi razlikovali kar jih loči, so Rusi in Poljaki morali zanikati veliko tega, kar jih združuje".

[366] Zaključil je sicer z nenavadno mislijo, ki pa je popolnoma v skladu s stališčem stranke Zakon in pravičnost, da je ravno ta zunanjepolitični odmik prisilil takratnega premiera Tuska, da je pristal na ločeno ceremonijo v Katinu leta 2010 brez predsednika Kaczyńskega: "Tusk je želel jahati val svojih domnevnih izkušenj in poznavanja odnosov z Rusijo. Želel se je promovirati na Zahodu. Vendar so Rusi videli skozi njegovo politiko in se odločili, da bo moral Tusk plačati ceno, če želi flirtati z njimi, na primer eliminirati vlogo predsednika Lecha Kaczyńskega pri oblikovanju vzhodne politike, držati njegov vpliv ob strani" (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Poljske, 2017).

[367] Ta poteza je po svoje zrcalila takratno odločenost stranke Zakon in pravičnost, da po zmagi na parlamentarnih volitvah Poljsko dokončno "očisti" tudi od vseh spominskih obeležij več kot 600.000 padlim pripadnikom Rdeče armade na svojem ozemlju: "V komunističnih časih so bili ti vojaki videni kot osvoboditelji. Danes pa se totalitarni režim, čigar uniforme so nosili, enači z nacistično okupacijo" (Luxmoore, 2018).

naslednji komentar: "Nova kadrovska politika se lahko interpretira tudi kot poteza, ki naj bi vnaprej preprečila diplomatom – s 'pragmatičnimi' pogledi na Rusijo – trasirati poljsko-rusko zbližanje" (prav tam).

Današnja Poljska se tako nahaja v položaju, ko je po eni strani v sporu z Rusijo, po drugi pa tudi z Zahodom. Že leta 2005 je Lech Kaczyński, takrat še kot župan Varšave, v sklopu predsedniške volilne kampanje izdal poročilo po katerem naj bi Nemčija povzročila za 45,3 milijard evrov škode poljski prestolnici med II. svetovno vojno.[368] Leta 2007 je njegov brat Jarosław kot predsednik vlade izrazil zadržke do predlaganega novega EU volilnega sistema z agrumentom, da "če Poljska ne bi morala preživeti obdobja 1939-45, bi Poljska danes imela demografijo države s 66 milijoni" (Dowling, 2007). Štiri leta kasneje je kot vodja opozicije v svoji knjigi *Poljska naših sanj* obtožil Berlin, da si želi anektirati območja, ki so bila nemška pred II. svetovno vojno, se zavzel za nasprotovanje nemškim investicijam v zahodni Poljski, in očital kanclerki Angeli Merkel, da pripada generaciji nemških politikov, ki si želijo povrniti nemško imperialno moč (Solarz, 2011). Po zmagi njegove stranke na parlamentarnih volitvah leta 2015 so se te obdolžitve le še okrepile.[369] Leta 2018 je tako vidni predstavnik Zakona in pravičnosti ter član poljskega Sejma zahteval več kot 700 milijard evrov nemških reparacij, novi zunanji minister Czaputowicz pa je v intervjuju za nemško revijo *Spiegel* po poročanju njenega novinarja Beckerja (2018) zjavil:

> Triinsedemdeset let po koncu II. svetovne vojne ljudje na Poljskem še vedno govorijo o našem trpljenju in izgubah. Lahko bi se reklo, da je to del naše identitete. In na Poljskem mislimo, da so bile naše izgube veliko večje od tistih v drugih državah. Vendar pa če pogledate, kako je Nemčija kompenzirala druge zahodnoevropske države za njihove izgube, na primer Francijo in Belgijo, in kako je kompenzirala Poljsko za naše izgube, boste videli diskrepanco.

Podobno zapleten je postal odnos Varšave do Bruslja. Prvo jabolko spora je sodna reforma, saj se je po zmagi na volivah leta 2015 stranka Zakon in pravičnost odločila delo in sestavo ustavnega sodišča spremeniti tako, da slednje ne bi moglo nadzorovati delovanja vlade.[370] Evropska komisija je zaradi posledičnega tveganja hujše kršitve vrednot, na katerih je

[368] Kaczyński je bil sicer tudi en glavnih podpornikov ustanovitve novega Muzeja varšavske vstaje, ki je odprl svoja vrata 31. julija 2004, na predvečer 60. obletnice poljskega upora proti nemškim okupacijskim silam.
[369] Kritičen odnos do Nemčije sicer ni lasten le privržencem stranke Zakon in pravičnost. V tem smislu tudi ne preseneča, da je v sklopu priprav na obeležitev 70. obletnice varšavske vstaje Poljski filmski inštitut že leta 2013 izdatno podprl snemanje filma *Miasto 44*, ki v holywoodskem stilu prikazuje upor Poljakov leta 1944 in njegovo krvavo zadušitev. Nemci so v filmu, ki je bil sicer posnet tudi pod častnim pokroviteljsvom poljskega predsednika Komorowskega, predstavljeni kot rasistični šovinisti, sadistični morilci in brutalni posiljevalci.
[370] Pogled uradne poljske strani je seveda drugačen. Izhaja namreč iz tega, da je del mandata, ki ga je nova vlada dobila na demokratičnih volitvah, tudi reforma pravosodja: "Cilj reforme je izboljšanje delovanja sodišč in ne njihova oslabitev ali oslabitev neodvisnosti sodnikov" (Veleposlaništvo Republike Poljske v Ljubljani, 2017).

utemeljena EU, zato že januarja 2016 proti Poljski uvedla postopek, ki se teoretično lahko konča tudi s tako imenovano "jedrsko opcijo", t.j. z odvzemom njenih glasovalnih pravic v skladu s 7. členom evropskih pogodb, če bi za takšno možnost glasovalo vseh preostalih 27 članic EU (Kocbek, 2017b). Poljska je prav tako zavrnila možnost sprejetja beguncev v okviru obveznih kvot za njihovo razporejanje po EU. Kot je navkljub številnim kritikam glede pomanjkanja solidarnosti in grožnjam z odvzemom evropskih sredstev dal vedeti poljski pravosodni minister Mariusz Błaszczak: "Poljsko stališče je trdno in jasno, smo proti premeščanju. Ta mehanizem ne rešuje begunskega problema, temveč ga samo še otežuje, saj k prihodu spodbuja nove valove prebežnikov iz Afrike in Azije" ("Poljska kljubuje tudi po opozorilu", 2017). Na kritike se je odzval tudi poljski predsednik Andrzej Duda, ki je EU označil za "namišljeno skupnost", ki je izgubila stik s Poljaki, za pritiske iz Bruslja glede begunskih kvot pa dejal, da gre za "diktat močnejšega", ki vzbuja neprijetne spomine na življenje za železno zaveso (Moody in Waterfield, 2018). Paradoksalno posledico vsega tega je izpostavila že Liik (2018, str. 38), ki ugotavlja, da se je "na Poljskem relativen pomen Rusije kot sovražnika zmanjšal zaradi poslabšanja odnosov Varšave z njenimi EU partnerji". V tem smislu bi se lahko celo reklo, da se na primeru Poljske uresničuje napoved Simonitija (2010, str. 273), ki je svaril pred možnimi posledicami, če se slovanske nove članice ne bi intelektualno in organizacijsko polno angažirale pri delovanju EU: "To bo pri Slovanih postopoma povzročalo frustracije, slabo voljo in komplekse, na zahodni strani pa utrjevalo prepričanje o večvrednosti".[371]

Če izhajamo iz razmišljanja Hansenove (1996, str. 490) o zgodovinsko pogojenih možnostih za Slovenijo, bi zato lahko tudi za Poljsko rekli, da je soočena z dvema opcijama in sicer s "pjastovskim projektom" in "jagelonskim projektom". Pravzaprav se zdi, da je dilema današnje Poljske podobna tisti iz medvojnega obdobja. Razlika je le v tem, da je imela takrat jagelonske meje, obenem pa pjastovsko vizijo etnično homogene države, danes pa ima pjastovske meje, obenem pa jagelonsko vizijo vzhodne zunanje politike. Rezultat pa je, da

[371] Po Simonitiju (2010, str. 267) je sicer glavni slovanski problem v naslednjem: "Zahodnemu racionalizmu so se Slovani zoperstavili z intuicijo; zahodnim kompliciranim miselnim konceptom in praktični izvedbi pa z navdihom in improvizacijo, ki je dobremu življenju vedno v škodo". Dodal je še: "Upanje Slovanov, da bodo zahodnemu potrošništvu, površinskosti, moralni dekadenci in seksualni permisivnosti vdihnili globljega duha in zato globlji smisel človeškega življenja so pobožne želje, ne pa uresničljiva realnost" (prav tam). S tem se sicer ne bi strinjal slovenski filozof Veber (1927, str. 329), ki je bil naklonjen neposrednemu oz. "pozitivnemu" stiku vzhodnega sveta z resnično kulturo: "Na zunaj se vidi to dejstvo n.pr. v oni organični skupnosti vsega vzhodnega človeškega življa, ki ni dopuščala nastajanja in razvijanja najrazličnejših samostojnih kulturnih panog, kakor so n.pr. znanost, umetnost, religija, politika itd., temveč je nasprotno zahtevala, da so tudi vse te panoge bile in ostajale nekako embrionalno združene, kaj še da bi nastopale v ostrem boju druga proti drugi".

tako kot takrat tudi danes poskuša balansirati med Vzhodom in Zahodom, ki naj bi jo oba ogrožala. Na to dilemo je na svojevrsten način opozorila Janion (2006, str. 328):

> Smo postkolonialna dežela, ki se hkrati – kar se včasih zgodi – počuti superiorna svojemu kolonizatorju – Rusiji. Na tej točki smo čutili in čutimo Evropo, ki se bori z azijatskim barbarstvom. Kot pravi latinski, katoliški, sredozemski Evropejci se ne moremo resnično poistovetiti s slovanstvom, ker bi nas to približalo "slabši" Rusiji. Vendar pa, ker smo postkolonialna država, nismo dejansko pravi Evropejci, ker smo – kot Slovani – za njih drugorazredni, saj se nam je zgodilo rusko-slovansko mešanje. Bili smo hkrati kolonija in kolonizatorji bratskega slovanstva. Do danes čutimo do njega superiornost, ampak tudi nekakšno sorodnost z njegovo "inferiornostjo".

V tem smislu niti ne preseneča, da med Poljaki raste interes k nekdanjemu političnemu prvaku Dmowskemu. V socialistični Poljski je bilo njegovo ime in kakršno koli preučevanje njegovega dela tabuizirano, saj je bil obravnavan kot radiklani nacionalist in antisemit, simpatizer ruskega imperija in prepričan sovražnik boljševizma. V današnji Poljski pa je bilo leto 2014 razglašeno za leto Dmowskega zaradi 150. obletnice njegovega rojstva in 70. obletnice njegove smrti (Likošina, 2016, str. 6). Pred njegovim spomenikom, ki je bil v Varšavi postavljen leta 2006, se vsak november razplamtijo politične strasti, ko ob priložnosti poljskega dneva neodvisnosti pride še do nacionalističnega marša neodvisnosti. Posledično številni sodobni poljski evroskeptiki, ki menjo, da je Poljska padla v preveliko odvisnost od EU in njenih vrednot, vidijo ravno v Dmowskem svojega navdihovalca in idejnega predhodnika. Za glavno nevarnost torej nimajo "ruski imperializem", ampak razjedanje poljske identitete pod pritiskom velikih evropskih držav, predvsem pa pod pritiskom Nemčije. Za idejne naslednike Dmowskega se "veličina Poljske" ne meri v kvadratnih kilometrih ali sposobnosti Varšave vplivati na politiko Minska in Kijeva, temveč v samostojnosti poljske države, njene suverenosti in pripravljenosti, da sama določa svojo politiko, brez upoštevanja nadnacionalnih ustanov.[372] Rezultati parlamentarnih volitev iz leta 2015 kažejo, da imajo stranke, ki izhajajo iz "platforme Dmowskega" in se distancirajo od tradicionalnih konservativcev in liberalcev, volilni potencial in v prihodnosti lahko tudi bolj neposredno vplivajo na poljsko politiko.

Vendar pa tudi ne gre podcenjevati predstavnikov generacije nekdanje protikomunistične opozicije, ki so sedaj na oblasti. Ti se imajo namreč v veliki meri za naslednike Piłsudskega z

[372] Na nevarnost avtomatičnega podpiranja Kijeva je v svojem znanem memorandumu sicer opozarjal že Bratkiewicz (2008, str. 7): "Lahko bi se reklo, da se je Poljska v stikih z Ukrajino preveč podvrgla taktiki tamkajšnjih elit, lačnih pohval in obljub v kontekstu njenega povezovanja z Zahodom, ki te obljube (nedokončno izpolnjene ali sploh nezmožne izpolnitve) obravnavajo kot stvar prestiža in argument v notranjih ukrajinskih spopadih za oblasti in privatizacijski vpliv".

njegovimi idejami prometejizma in aktivne udeležbe v ukrajinskih in beloruskih zadevah, sicer po vzoru bolj pragmatične povojne formule Giedroyca. O njihovi propulzivnosti priča tudi leta 2016 lansirani novi poljski zunanjepolitično projekt, tako imenovana Pobuda treh morij, ki naj bi okrepil srednjeevropsko sodelovanje in povezal sever in jug evropske celine, od Baltskega do Jadranskega in Črnega morja.[373] Gre za prenovljeno verzijo medmorske iniciative, po kateri se je v devetdesetih letih že oziral načelnik poljskega generalštaba general Wilecki in ki je bila sestavni del poljskih zunanjepolitičnih razmišljanj v tridesetih, ko se je zunanji minister Beck poigraval z idejo o t.i. "Tretji Evropi" (Cienciala, 2011, str. 141). Razlika je v tem, da se lahko tokrat politika "równowage" oz. "ravnovesja" opre na močnega zaveznika in sicer na Združene države Amerike. V tem smislu je dejstvo, da se je drugega vrha pobude v Varšavi julija 2017 udeležil ameriški predsednik Donald Trump pomenljivo, čeprav imajo nekateri idejo "srednjeevropske osi", ki bi sestavila nov tip Evrope za "nevarno in nepredvidljivo" (Markeš, 2017). Tudi sicer se današnja Poljska vse bolj opira na ZDA in tamkajšnjo vplivno poljsko diasporo, ki je v svojih pogledih v marsičem še bolj radikalna od politikov v Varšavi. Kot izpostavlja Nowak (2008, str. 329) si je pravzprav težko zamisliti intelektualno življenje povojnega Zahoda brez poljske emigracije: "Poljski vpliv je bil še posebej močan glede pogledov na Rusijo". Zgodovinar Richard Pipes je tako kot član Sveta za nacionalno varnost in vodja skupine zunanjih sovjetologov za potrebe Centralne obveščevalne agencije (t.i. "Team B") ključno prispeval k oblikovanju Reaganove doktrine demokratičnega intervencionizma, Carterjev svetovalec za nacionalno varnost Zbigniew Brzeziński pa je kasneje postavil znano tezo, da Rusija ne more obstati kot imperij brez Ukrajine.[374] Vendar pa se zdi, da je v svojih pogledih šel še najdlje politolog Janusz Bugajski, ki je na začetku leta 2019 v Washingtonu objavil poziv z naslovom "Upravljanje razpada Rusije" v katerem se je zavzel za aktivne priprave na fragmentacijo države.[375] Bolj prometejsko-jagelonski od tega ne bi mogel biti niti Piłsudski.

[373] Članice te pobude so Avstrija, Bolgarija, Češka, Estonija, Hrvaška, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Romunija, Slovaška in Slovenija (Markeš, 2017). Kot takšna predstavlja skoraj tretjino ozemlja EU in dobro petino njenega prebivalstva.

[374] Grdina (2011, str. 499) izpostavlja, da je imel Pipes "opazno vlogo pri opustitvi na teoriji konvergence med cilji komunističnega in tržnega gospodarstva sloneče politike détanta" in je zato "v Moskvi obveljal za človeka, čigar misli in dela je treba dobro poznati". Kasneje je tudi napisal vrsto vplivnih knjig o Rusiji in ruski zgodovini, vljučno z . Znani citat Brzezińskega (2012, str. 95) iz njegove odmevne knjige *Strateška vizija: Amerika in kriza globalne moči* pa se v celoti glasi: "Ne da se dovolj poudariti, da brez Ukrajine Rusija preneha biti imperij, toda z Ukrajino, ki je zapeljana in nato podrejena, Rusija samodejno postane imperij".

[375] Bugajski (2019) v svojem članku ni kaj dosti okolišil: "Nato bi se moral pripraviti na možne nevarnosti in priložnosti, ki jih bo predstavljal razpad Rusije. Zadostna varnost mora biti še posebej zagotovljena evropskim sosedam Moskve, da bi se zaščitile pred najbolj destabilizacijskimi scenariji, medtem ko izvajajo priprave za angažma s postruskimi entitetami". Dodal je še: "Nekatera območja bi se lahko pridružila državam kot so Finska, Ukrajina, Kitajska in Japonska, ki jim je Moskva v preteklosti na silo odvzela ozemlja. Druge republike na

S tem pa se znova vrnemo k vprašanju slovanske dimenzije ruske diplomacije. Kako namreč Rusija reagira na poteze "bratskih" in "sestrskih" držav, ki se ji včasih poskušajo prikupiti, spet drugič pa si jo prizadevajo uničiti? Ali jih sploh prepoznava kot takšne, torej identitetno sorodne? In, če jih, ali to vpliva na njeno interakcijo z njimi? Ali ima mogoče tudi sama načrte za njih? Navsezadnje naj bi v obdobju hibridnega vojskovanja težišče večplastnega delovanja predstavljalo ravno vplivanje na ciljne populacije.[376] General Valerij Vasiljevič Gerasimov (2013), načelnik generalštaba oboroženih sil Ruske federacije, je namreč že leta 2013 na podlagi opravljene analize vzrokov, poteka in posledic arabske pomladi sklenil:

> Tudi sama "pravila vojne" so se bistveno spremenila. Zrasla je vloga nevojaških načinov pri doseganju političnih in strateških ciljev, ki so v vrsti primerov po svoji učinkovitosti močno presegli moč orožja. Poudarek pri uporabljenih metodah konfrontacije se preusmerja v stran široke uporabe političnih, gospodarskih, informacijskih, humanitarnih in drugih nevojaških ukrepov, ki se izvajajo z uporabo protestnega potenciala prebivalstva.

Zastavlja se torej vprašanje, če je tudi slovanstvo eden od takšnih "nevojaških" sredstev, po katerem bi lahko posegla Moskva, s ciljem izrabe njegovega "protestnega potenciala"?

Pomemben prispevek k možnim odgovorom na te dileme ponuja analiza sovjetsko-jugoslovanskih odnosov leta 1955, torej v obdobju tako imenovane odjuge, ki je sledila Stalinovi smrti. Takrat je namreč na julijskem plenumu centralnega komiteja Komunistične partije Sovjetske zveze prišlo do razprave o tem kakšne stike, če sploh, naj Sovjetska zveza vzpostavi z Jugoslavijo sedem let po tem, ko so bili pretrgani zaradi informbirojevske krize. To je pomenilo tudi sedem let sovjetskega hibridnega vojskovanja, ki je vključeval "specialce za vohunsko dejavnost, sabotažo in sovražno propagando", kot tudi stalne obmejne incidente: "Med temi je bilo do 142 oboroženih spopadov, v katerih sodelovalo več kot 600 sovražnih agentov" (Pirjevec, 2011, str. 294). V svoji knjigi *Socialna konstrukcija mednarodnih politik: identitete in zunanje politike, Moskva, 1955 in 1999* je Ted Hopf na podlagi ohranjenega stenograma seje identificiral dva bloka, ki sta se oblikovala skozi razpravo, pri čemer je enega

---

severnem Kavkazu, ob srednji Volgi, v Sibiriji in na Daljnem vzhodu pa bi lahko postale popolnoma neodvisne države in vzpostavile odnose s Kitajsko, Japonsko, ZDA in Evropo" (prav tam).

[376] Hibridno vojskovanje po definiciji bivšega namestnika generalnega sekretarja Nata Alexandra Vershbowa, ki jo je skoval po ruskem posredovanju v Ukrajini, pomeni "združevati vojaško grožnjo, prikrito intervencijo, tajne zaloge orožja in oborožitvenih sistemov, ekonomsko izsiljevanje, diplomatsko pretvarjanje in manipulacijo medijev z odkrito dezinformacijo" (Topychkanov, 2015). Nekateri takšen način vojskovanja enačijo z "doktrino Gerasimova", poimenovano po načelniku ruskega generalštaba ob izbruhu ukrajinske krize, vendar je šlo pri njegovem razvpitem članku iz leta 2013 dejansko za analizo tega kar ruska stran sama percipira kot zahodni nelinearni pristop k sodobnim konfliktom (Galeotti, 2018). Številni analitiki sicer opozarjajo, da navkljub privlačnemu imenu pri konceptu hibridnega vojskovanja pravzaprav ne gre za kaj bistveno novega. Že legendarni kitajski general in strateg Sunzi (2003, str. 66, 74) je namreč v 6. stoletju pr. n. št. izpostavljal, da je "pot vojne pot prevare" in da "vrhunska odlika ni zmagati v vsaki bitki, temveč poraziti sovražnika brez boja".

predstavljal Molotov, stari zunanji minister, drugega pa Hruščov, novi prvi sekretar zvezne partije. Prvi je vztrajal pri tem, da se Jugoslavijo kot ideološkega odpadnika lahko obravnava le kot občasnega geopolitičnega partnerja, na ravni z nesocialističnima Finsko in Indijo, drugi pa se je navkljub vsem percipiranim jugoslovanskim pomanjkljivostim in idejnim deviacijam zavzemal za obnovo stikov, tudi zaradi nekdanjih "bratskih" vezi in "stoletnega" prijateljstva.

Molotov je krivdo za razdor leta 1948 pripisoval izključno jugoslovanski strani in njenemu nacionalizmu: "Skliceval se je na dejstvo, da je maja 1945, v govoru v Ljubljani, Tito kritiziral Sovjetsko zvezo zaradi nepodpore jugoslovanskim zahtevam po Trstu" (Hopf, 2002, str. 118). Dodatne nacionalistične ekscese naj bi predstavljale grožnje Albaniji in poskus ustanovitve balkanske federacije s sedežem v Beogradu. Molotov je iz tega potegnil zaključek, da je jugoslovanska nacionalna identiteta nevarna razredna deviacija, ki kot takšna grozi sovjetskemu zavezništvu z drugimi socialističnimi državami v vzhodni Evropi. V zvezi s tem se je vprašal, kaj bi se zgodilo, če bi se ta odklon razširil tudi na Poljsko, državo "z enkrat in pol večjim prebivalstvom od Jugoslavije" (prav tam). Zato je vztrajal na stališču, da je Jugoslavija sicer lahko občasni zunanjepolitični partner, tako kot bivše kolonije tretjega sveta in nevtralne evropske države, ne pa tudi članica socialistične bratovščine. Po Hopfu je Molotov s tem, ko je jugoslovansko stran obtožil, da ignorira razred in razredni boj, zaradi česar naj bi ponovno povezovanje z njo lahko postavilo pod vprašaj samo pojmovanje Sovjetske zveze kot socialistične avantgarde, v bistvu artikuliral "sovjetsko velikodržavniško identiteto" (prav tam, str. 120).

Hruščov sicer ni oporekal kriterju ideološke pravovernosti, vseeno pa je za ocenjevanje jugoslovanske primernosti uporabil drugačno merilo. To je bila neposredna posledica tega, da je navkljub uradni zavezanosti razvijanju sovjetske identitete, ki bi transcendirala narod, zunanji Drugi v obliki Jugoslavije pripeljal v diskurzivno ospredje njeno slovansko dimenzijo.[377] Kot izpostavlja Hopf je Hruščov tako že uvodoma spomnil udeležence plenuma na nekdanje "bratske odnose", kot tudi "vezi gorečega prijateljstva", ki so še do nedavnega tesno povezovali državi (prav tam, str. 109).[378] Čeprav so pojavi buržoaznega nacionalizma

[377] To potrjuje tudi osebna izkušnja slovenskega diplomata Bogdana Osolnika, pooblaščenega ministra na jugoslovanskem veleposlaništvu v Moskvi med leti 1954 in 1956. Kot je izpostavil v pogovoru z Jazbecem (2010, str. 145) je namreč Hruščov na uradni večerji, ki jo je gostil takratni jugoslovanski veleposlanik, "na začetku med drugim uporabil argument 'mi smo Slovani – vi ste Slovani'".

[378] O tem, da je med udeleženci plenuma ta apel padel na plodna tla priča izjava Dmitrija Trofimoviča Šepilova, takratnega urednika osrednjega sovjetskega časopisa *Pravda* in kasnejšega naslednika Molotova na položaju zunanjega ministra, ki je obžaloval "izgubo druge največje slovanske države za Poljsko" (Hopf, 2002, str. 114).

vedno obžalovanja vredni, pa je po njegovem treba razumeti, da so še posebej prisotni ravno v manj razvitih državah, kar naj bi na lestvici socializma Jugoslavija vsekakor bila v primerjavi s Sovjetsko zvezo. Zato se nacionalnega vprašanja kaže lotiti po leninovsko in sicer z veliko mero fleksibilnosti, delikatnosti in takta, nikakor pa ne z izbruhi velikodržavniškega šovinizma. Hruščov je ob tem izpostavil ruske odnose z Ukrajino kot dober primer takšnega leninističnega pristopa v praksi (prav tam, str. 115). Ali drugače povedano, Hruščov je razpravo o sovjetsko-jugoslovanskih odnosih umestil v okvir rusko-ukrajinskih in torej medslovanskih odnosov: "Sovjetsko razumevanje samih sebe kot Rusov je impliciralo razumevanje Jugoslavije kot sorodnika neke vrste, kot deloma enega od nas, ne glede na njegovo obnašanje" (prav tam, str. 123). Ironija tega diskurzivnega obrata je bila v tem, da je poudarjanje ruske komponente sovjetske identitete obenem reproduciralo rusko razumevanje medslovanske hierarhije. In, kot ugotavlja Hopf (prav tam, str. 117), tu ni bilo dvoma o tem, kdo je prvi med enakimi:

> Tako kot je ruska identiteta znotraj Sovjetske zveze situirala vse Neruse v podrejeni položaj v prevladujočem diskurzu, je bila Jugoslavija umeščena v to hierarhijo. Kot slovanski brat je bila Jugoslavija dosti bolj podobna Ukrajini kot Uzbekistanu, vendar vseeno ne enakovredna Rusiji. Jugoslovanske bratske karakteristike so bile vedno primerjane ruskemu centru, nikoli obratno.

Hopf podrobne analize slovanskega faktorja, ki jo je izvedel za leto 1955, ni ponovil tudi za leto 1999, in je torej ni neposredno apliciral na sodobno Rusijo.[379] Vseeno pa iz navedenega izhaja, da obstajata dva možna pristopa ruske strani do slovanskega vprašanja. Prvi je globalistični, kjer za slovanstvo pravzaprav ni prostora, saj izhaja iz nadnacionalne vizije in podmene, da so odnosi med državami, ki pripadajo različnim civilizacijskim projektom, "kot borba v kateri je mehkost neopravičljiva in popuščanje nedopustno" (prav tam, str. 108). Drugi pa je velikodržavniški, ki sicer priznava identitetno sorodnost, vendar pa pri tem ne pušča dvoma o statusni podrejenosti drugih slovanskih narodov največjemu med njimi, tako zaradi njegove številčnosti kot tudi razvojne prednosti oz. državniške zrelosti. Prvi je v skladu

---

Podobnega mnenja je bil Lazar Moisejevič Kaganovič, prvi namestnik predsednika Sveta ministrov ZSSR, ki je poudaril, da Jugoslavija pač ni Finska ali Indija temveč "posebna država, bližnja in nam sorodna" (prav tam).

[379] V svoji knjigi je v zvezi z letom 1999 Hopf slovanstvo omenil le bežno in sicer v povezavi s posredovanjem Nata proti Zvezni republiki Jugoslaviji. Tako je ugotovil, da je Natova akcija sicer diskreditirala "nove zahodne Ruse", vendar ne toliko zaradi slovanstva kot občutka ogroženosti velikodržavnega statusa in ozemeljske celovitosti Rusije (Hopf, 2002, str. 233). V tem smislu so mediji panslovanske izlive "novih sovjetskih Rusov" kritizirali kot neodgovorne, saj naj bi promoviranje zunanjega zavezništva na podlagi rasne in verske sorodnosti ogrožalo enotnost Rusije kot večnacionalne države (prav tam, str. 221). V zvezi s tem opiše svojo tretjo skupino proučevanja, tako imenovane "liberalne esencialiste", kot Ruse, ki pri samorazumevanju izhajajo iz "enojne, ekskluzivne ruske identitete" in se zato ne vidijo "kot vrhuško neke hierarhije slovanskih narodov" (prav tam, str. 256). Pravzaprav naj bi bili po njihovem nekateri vidiki neslovanskih evropskih in azijskih ljudstev "bolj kompatibilni z avtentičnimi Rusi kot lastnosti nekaterih slovanskih bratov" (prav tam, str. 257).

s tradicionalnim pristopom ruskih oblasti do slovanstva, drugi pa je značilen za obdobja notranjih reform in zunanjih izzivov. V tem smislu bi se lahko reklo, da je Molotov s svojim vztrajanjem na globalistični logiki, ki slovanstva sploh ne prepoznava kot geopolitične kategorije, še najbolj podoben Duginu. Na isti način bi se lahko Hruščova primerjalo s Putinom, ki je začel kot reformator, končuje kot krizni upravitelj, vseskozi pa je bil prepričan zagovornik posebnega ruskega položaja in poslanstva v svetu. Kot je znamenito izjavil že februarja 2007 na münchenski varnostni konferenci: "Rusija je država z več kot tisočletno zgodovino in je praktično vedno uživala privilegij izvajanja neodvisne zunanje politike. Tej tradiciji se tudi danes ne mislimo odpovedati" (Kremelj, 2007a).

O utemeljenosti te predpostavke priča odgovor na precej neposredno vprašanje, ki ga je ruski predsednik prejel decembra 2014, med svojo letno novinarsko konferenco. Takrat je eden od udeležencev dogodka najprej izjavil, da so sankcije in sovražni odnos nakaterih držav do Rusije ena stvar, nekaj povsem drugega pa je to, da "so se jim pridružili tudi slovanski narodi, ki smo jih imeli vedno za prijateljske" (Kremelj, 2014b). V zvezi s tem je vprašal: "Ali je v perspektivi možno, da bi tako kot prej slovanski narodi . . . oblikovali nekakšno prijateljsko, če že ne državno zvezo?" Putin (prav tam) je na provokativno poizvedbo odgovoril takole:

> Kar se tiče slovanskih držav, se nahajajo v dokaj težkem ekonomskem položaju in so posledično podvržene precejšnjemu pritisku. Celo ruska ekonomija je pod vplivom zunanjeekonomske konjunkture in do določene mere sankcij, kaj šele te majhne države. So zelo odvisne in se soočajo s številnimi izzivi pri zagotavljanju svoje suverenosti. Vendar pa trdno verjamem, da globoko v slovanskih narodih ostaja težnja ohraniti kulturno in duhovno, če že ne politično enotnost. Ta težnja še vedno obstaja in bo obstajala, ne da se je izkoreniniti.

Odgovor je zanimiv iz več vidikov, saj poleg načelnega priznanja medslovanske sorodnosti vsebuje tudi jasno demonstracijo prepričanosti v rusko posebnost: na eni strani "te majhne države", na drugi Rusija. Prve so ne le "odvisne", temveč komaj ohranjajo svojo "suverenost", medtem ko so za Rusijo mednarodna ekonomska gibanja in sankcije predvsem stvar zaznave, na pritiske pa je sicer imuna. Na eni strani torej šibke kneževine, na drugi močno carstvo. Vseeno pa jim na koncu Putin prizna kulturno in duhovno sorodstvo, ki ga ni mogoče zanikati in ki ga ni mogoče izničiti, vendar predvsem zaradi njihovih narodov in navkljub samim državnim formacijam, ki dejanske zunanjepolitične samostojnosti niso niti zmožne. Zdi se skoraj, kot da se je Putin ustavil tik pred tem, da ni rekel, da ostalim Slovanom do dejanske subjektivitete manjka tega, kar je uspelo Rusom: transcendirati svoje slovanstvo skozi velikodržavništvo in polietnično civilizacijsko misijo.

Kot takšen odgovor ponuja zanimivo primerjavo s Hopfovo analizo sovjetsko-jugoslovanskih stikov leta 1955. Razprava, ki je potekala na julijskem plenumu sovjetske partije je namreč pokazala, da je bila Moskva ne glede na ostrino nedavnega informbirojevskega konflikta, ki je vključeval takratno različico hibridnega vojskovanja in grožnje z dejanskim, na koncu večinoma odprta za obnovo stikov z Beogradom, saj naj bi bili le-ti zaradi "trdnih korenin iz preteklosti" v svojem bistvu prijateljski. Kot je poudaril Hopf (2002, str. 113): "Pričakovalo se je, da bo ta skupna slovanska preteklost prispevala k obetavnemu odnosu med državama". To pojmovanje povezanosti je torej znižalo sovjetsko oceno nevarnosti, ki naj bi sicer izvirala iz različnosti jugoslovanske družbene ureditve. Obenem je priznanje sorodnosti privedlo do projekcije na Jugoslavijo identitete majhnega slovanskega brata veliki Rusiji: "Vendar pa je to etnično-nacionalno razumevanje Jugoslavije tudi narekovalo uporabo hierarhije, po kateri so bili Srbi in Hrvati razumljeni kot ukrajinski mlajši bratje, ki so bili manj napredni na socialistični razvojni lestvici od bolj avtentično socialističnih zaveznic Sovjetske zveze" (prav tam, str. 123).

Vse kaže, da takšen pristop ruska stran ohranja tudi danes. Le da tokrat ne gre za to, da bi bili z njene perspektive drugi Slovani nižje na lestvici socialističnega razvoja, temveč nižje na stopnji državne suverenosti. Takšen pogled pa ni lasten le predsedniku Putinu, temveč tudi drugim delom ruskega establišmenta, med drugim raziskovalcem, ki se profesionalno ukvarjajo s slovanskim svetom. Nadežda Sergejevna Piljko (2016, str. 114), strokovnjakinja za Slovenijo na Inštitutu za slovanske vede Ruske akademije znanosti, tako v svoji analizi slovenske izkušnje s članstvom v EU neprizanesljivo zapiše: "Ne glede na to, kakšni politični voditelji bi se pojavili, ne bodo mogli bistveno vplivati na položaj v državi". To pa zato, ker "pomanjkanje svobode pri sprejemanju odločitev in odvisnost od politike EU preprečujejo državi sprejemati samostojne poteze", zaradi čear lahko slovensko vodstvo samo "pospeši ali upočasni razpad nacionalne ekonomije države" (prav tam, str. 114-115). Po njenem "Slovenija trpi izgube zaradi zunanje politike EU", zaradi česar je "kriza v Sloveniji predvsem kriza Evrope" (prav tam). Z ruskega stališča torej slovenska izkušnja predvsem priča o posledicah državniške nezrelosti: "Na primeru te majhne države lahko nazorno vidimo, da nepremišljeno vključevanje nacionalne ekonomije v globalno makroekonomski sistem neizbežno pelje k propadu prve" (prav tam, str. 114).

Nič manj kritična ni Larisa Semjonovna Likošina, dolgoletna raziskovalka Poljske na Ruski akademiji znanosti. V svoji analizi sodobnih poljskih razmer tako z odobravanjem navaja

stališče poljske desne opozicije, da je lahkomiselna privatizacija in posledična prevlada tujega kapitala spremenila Poljsko v neokolonialno državo: "Od 100 večjih podjetij se jih le 17 nahaja v rokah Poljakov" (Likošina, 2016, str. 35). V tem smislu tudi posebej citira trditev iz poljskega desničarskega priročnika *Menažka narodnjaka: ABC sodobnega nacionalizma* po kateri raven prisotnosti tujega kapitala v trgovini, gospodarstvu, finančnem sektorju in sredstvih javnega obveščanja postavlja Poljsko na raven "nekaterih afriških držav" (prav tam).[380] Podobno skeptična je glede poljskega položaja v Severnoatlantskem zavezništvu. Likošina (2012, str. 920) namreč izpostavlja, da po eni strani "Nato, v predstavah poljske vladajoče politične elite, ne more izpolniti svojih funkcij brez poudarjenega ameriškega vodstva", po drugi pa naj bi se navkljub posledičnim prizadevanjem za maksimalno možno poglobitev evroatlantskega sodelovanja "Poljska nahajala prej v položaju satelita kot pa enakopravnega partnerja ZDA".[381] To percepcijo je na ruski strani samo še utrdila odmevna afera iz leta 2014, ko je bil na Poljskem javno objavljen zapis pogovora takratnega zunanjega ministra Sikorskega, v katerem se je tudi sam pridušal nad naravo poljskih odnosov z ZDA.[382]

Še dlje je šla ruska zgodovinarka Ksenija Grigorjevna Mjalo, sicer soustanoviteljica, skupaj z nekdanjim disidentom Šafarevičem, javnega odbora "Ruski Sevastopol" leta 1992 in članica pripravljalnega odbora za Svetovni ruski narodni zbor leta 1996. Kljub temu, da naj bi bil po njej začetek 20. stoletja zaznamovan "z enormnimi pričakovanji, ki naj bi jih uresničil slovanski svet", je sto let kasneja slovanska tema praktično ugasnila, še posebej med samimi Slovani, ki "množično drvijo na Zahod" (Mjalo, 2014, str. 474, 476). To percipirano gorečnost novih slovanskih "vernikov" v evroatlantske inštitucije Mjalo (prav tam, str. 477) kritično ošvrkne na naslednji način:

> Danes pa neofitov v EU, po vsem sodeč, niti najmanj ne moti, da se je ta Unija odkrito začela simbolično identificirati z likom Karla Velikega, v čigar čast je bila ustanovljena visoka nagrada. Take simbolizacije pač ne morejo biti naključne, pa tudi politični poročevalci, vključno z nemškimi, občasno z veseljem delajo analogije med EU in imperijem Karla Velikega. To pa v bistvu pomeni potrjevanje pravilnosti Karlovih dejanj

[380] Kritika spominja na Križanićevo (2003, str. 280) o tujeljubju iz 17. stoletja: "Povsem jasno je in ni skrivnost, da so tujci pri Poljakih zavladali nad vsem zlatom in srebrom in požirajo vse plodove in sokove te dežele".
[381] V tem smislu njena ocena sovpada z mnenjem ruskih uradnih struktur, ki ga je zelo slikovito predstavil Rogozin (2011), ko je še kot ruski veleposlanik pri Natu v nagovoru častnikom ruskih zračno-vesoljskih sil dejal: "Nato je zelo neuravnotežena, velika organizacija, ki se je v preteklih letih razširila na račun naših nekdanjih zaveznikov iz Varšavskega sporazuma. Res je sicer, da Natu niso prinesli veliko koristi, saj so takšni kapriciozni ljudje, s svojimi strahovi in fobijami".
[382] Med srečanjem z bivšim finančnim ministrom je Sikorski namreč med drugim dejal: "Veš, da poljsko-ameriško zavezništvo ni vredno ničesar. Je pravzaprav škodljivo, ker na Poljskem ustvarja lažen občutek varnosti. Popolni 'bulšit'. Skregali se bomo z Nemčijo, z Rusijo, in bomo mislili, da je vse super, ker smo ga potegnili Američanom. Frajerji. Kompletni frajerji. Problem na Poljskem je, da imamo plitek ponos in nizko samozavest. Takšni zamorski hlapci" ("Rozmowa Sikorski-Rostowski", 2014). Pogovor je objavil tednik *Wprost*.

> za "obrzdanje predrznosti", torej napravilnosti dejanj "upornih in svojeglavih Slovanov", kakor je svojčas slavil tega cesarja frankovski kronist.

Mjalo (prav tam, str. 476) obžaluje, da si Slovani navkljub kulturnemu poprepreoščenju do katerega naj bi prišlo na Zahodu s "skoraj patološkim navdušenjem" prizadevajo, da bi se prelili v morje "povprečnih Evropejcev" in da so se za svoj vstop v EU in zvezo Nato celo pripravljeni sprijazniti "z prekodiranjem lastnega zgodovinskega spomina". V tem smislu njena kritika iz 21. stoletja spominja na očitke Križanića (2003, str. 240) iz 17. stoletja o "tujeljubju" in "divjem zaupanju tujcem", ki da je "smrtonosna kuga" slovanskega sveta in vzrok "sramote, ki ga naše ljudstvo (do Donave in za Donavo) trpi in prestaja", kot tudi na uničujočo oceno Dostojevskega (2007, str. 252-254) iz 19. stoletja o "omejenosti" in "strašni nedoraslosti" Slovanov, ki bodo opijanjeni že samo od tega, ko bodo "v pariških in londonskih časopisih o sebi brali telegrame".

Kritična distanca v odnosu do slovanskih držav je sicer značilna tudi za rusko diplomacijo. V svojih spominih Vjačeslav Ivanovič Dolgov (2009, str. 135), ruski veleposlanik v Sloveniji v obdobju od leta 2002 od 2004, tako omenja, kako začuden je bil, ko je slovenska stran v pripravah na svoje predsedovanje Svetu EU začela omenjati "tezo" o novi, slovanski komponenti evroatlantskih integracij: "Prvič sem jo slišal iz ust slovenskega ministra za zunanje zadeve, ki je govoril, da se bo z vstopom Slovenije in vrste drugih slovanskih držav v Evropsko unijo le-ta bistveno spremenila, saj se bo prvič v evropski integraciji pojavila 'slovanska dimenzija'". Čeprav "izredno pomembna", se mu je izjava zdela tudi "nenavadna": "Vprašal sem se, kako bo uspelo Slovencem in drugim slovanskim članicam evroatlantskih struktur to uresničiti v praksi" (prav tam). Njegova skepsa je bila povezana s tem, da je kaj takšnega "težko uresničiti v današnjih okoliščinah integracije in globalizacije", tembolj ker sta EU in Nato "strogo strukturirani organizaciji" (prav tam). Zato ni bil presenečen nad previdnostjo nekaterih ob ustanovitvi Foruma slovanskih kultur: "Seveda ni skrivnost, da so se nekatere slovanske države na začetku vzdržale in niso hotele postati njegove članice, z izgovorom, da je potrebno najprej videti, kako bo to potekalo v realnosti" (prav tam, str. 137). Dolgov se tudi ni mogel načuditi dobremu odnosu Slovencev do Rusov. Odgovor je ta štirikratni izredni in pooblaščeni veleposlanik Ruske federacije in nekdanji član kolegija ruskega zunanjega ministrstva našel v specifični slovenski potrebi, da so "del velikega slovanskega sveta" in refleksni želji po velikem bratu: "Menim, da mnogim Slovencem greje dušo spoznanje, da so sami v nekakšnem slovanskem sorodstvu z veliko in v svetovnem merilu vplivno državo, Rusijo" (prav tam, str. 143). O dejanski realnosti tega sorodstva pa je

imel pomisleke, ki jih je med drugim ponazoril z izkušnjo tistih zahodnih veleposlanikov, ki so bili v Slovenijo poslani zaradi svojega znanja ruščine, ker naj bi bila blizu slovenščini: "Po prihodu v Slovenijo so tuji kolegi hitro opazili, da so njihove kadrovske službe nekolike pretiravale glede podobnosti ruskega in slovenskega jezika in je bilo zato nujno potrebno takoj pričeti z učenjem jezika države, kjer bivajo" (prav tam, str. 141). Zato gre pri njegovi sklepni ugotovitvi, da se Slovenija "lahko opredeli kot neke vrste duhovni, slovanski zaveznik Rusije" (prav tam, str. 143), bolj za analitični zaključek profesionalnega diplomata, kot pa za oznanitev najdbe pogrešanega družinskega člana.[383]

Rusko stran se kot previdno in sistematično v uradnih stikih s slovanskimi sogovorniki spominja tudi bivši poljski veleposlanik v Moskvi, Jerzy Bahr. O svojih izkušnjah z ruskimi diplomati v obdobju od leta 2006 do 2010 je tako Sadeckiju (2013, str. 223) med drugim povedal naslednje:

> Spominjam se določene situacije – nomina sunt odiosa, ker gre za enega najbolj nadarjenih in najbolj obetajočih politikov, kar jih ima Poljska. Z naše strani smo "zaigrali" ostrino, iskrenost, takšno nekakšno slovansko spontanost. In partner je ostal suh, natančen, hladno presojajoč naše resnične in domnevne slabosti.

Na dodatno vprašanje, če bi bil poljski sogovornik s takšnim pristopom vendarle lahko kaj dosegel je Bahr odgovoril: "Ne z Rusi!" (prav tam). Po njegovem gre namreč za izpiljen diplomatski aparat z dolgo državniško tradicijo, ki ne podlega čustvom in za katerega sta predvsem značilna birokratska disciplina, red in kontinuiteta.[384] Prav tako naj bi bilo za rusko dipomacijo tipično večvariantno obravnavanje politične realnosti: "Njihovo načelo je priprava vseh možnosti, ki se lahko zgodijo, skupaj z natančno analizo posledic vsake rešitve. Imajo celo opcije za vsako okoliščino" (prav tam, str. 224). Po njegovem gre za veščino, ki zahteva sistemsko dodelanost, saj večvariantni pristop ni mogoč brez odlične informiranosti. Zato zaključi z naslednjimi besedami: "Rusi so v takšnem razmišljanju o svetu neprekosljivi. Z njimi se ne moremo meriti, ker Poljska ne vodi globalne politike" (prav tam).

---

[383] V tem smislu je tudi pomenljivo, kako se je ruski veleposlanik spominjal svojega mandata v drugi slovanski državi, kjer je služboval pred prihodom v Slovenijo, in sicer v Belorusiji. Čeprav naj bi slednja veljala za najtesnejšo zaveznico Rusije, s katero je formalno celo povezana v meddržavno zvezo, je Dolgov (2009, str. 21) svojo izkušnjo komentiral brez posebnega navdušenja, prej z olajšanjem, z besedami, da je šlo za "več kot triletno, dokaj utrudljivo in stresno delo v Minsku".

[384] V zvezi s tem pove naslednje: "Nakajkrat sem si lahko ogledal zapiske ruske strani. Tako sem opazil, da so vprašanja, o katerih razpravljamo, predstavljena zelo logično v diagramih. Vse v svojih kvadratkih. Domnevam, da so takšni kvadratki obstajali že v XIX. stoletju in prešli – tako kot se abak predaja naslednji generaciji – v novi, sovjetski in nato v sodobni čas. Zato se priklanjam njihovemu birokratskemu mojstrstvu" (Sadecki, 2013, str. 223). V tem smislu ta osebna izkušnja pritrjuje Hopfovi (2002, str. 151) napovedi: "Pričakovati je, da bo ruska geopolitična identiteta imela razpoznavno podobnost s sovjetskim konstruktom, ne nazadnje zaradi institucionalne kontinuitete, ki jo zagotavlja zunanje ministrstvo".

V luči navedenega manj presenečajo nekatere poteze ruske diplomacije. Leta 2004 je na primer v sklopu administriativne reforme državne uprave in s tem povezane racionalizacije notranjih struktur rusko zunanje ministrstvo neceremonialno ukinilo 4. evropski direktorat, ki je bil med drugim zadolžen za pokrivanje vseh južnoslovanskih držav (Ljubarskaja, 2004). Šlo je za dobro znano organizacijsko enoto, ki jo v svoji analizi omenja tudi Hopf (2002, str. 106), ko posebej izpostavi pomen tega, da se je ravno vodja tega direktorata avgusta 1955 udeležil sprejema v čast jugoslovanske parlamentarne delegacije v Moskvi. Tej častitljivi zgodovini navkljub pa je bil pol stoletja kasneje ocenjen za manj prioritetnega in meni nič, tebi nič zlit s 3. evropskim direktoratom, ki poleg vseh zahodnoslovanskih držav pokriva še Nemčijo. Ponovno je bil vzpostavljen šele nekaj let kasneje. Pri tem ni povsem jasno, ali je šlo za posledico številnih pritožb s strani južnoslovanskih veleposlanikov, ki so se zaradi nepričakovane poteze začeli soočati s težavami pri svojem delu, ali za predlog preobremenjenega vodje novega, povečanega direktorata, ki jim ni niti utegnil, niti želel posvečati ustrezne pozornosti, ki jo je še naprej dosledno in brezkompromisno usmerjal v nemško govoreči svet.[385]

Nič manj pomenljivo ni dejstvo, da leta 2016 ruska stran navkljub vsem ugibanjem o nasprotnem na koncu ni vztrajala pri nobenem od slovanskih kandidatov za novega generalnega sekretarja Organizacije združenih narodov, vključno z bivšim slovenskim predsednikom Danilom Türkom in bolgarsko generalno direktorico Unesca Irino Bokovo. Ruska diplomacija se je za takšen pristop odločila navkljub dejstvu, da je bilo to prvič v zgodovini OZN, ko je vzhodnoevropska regionalna skupina držav sploh dobila takšno priložnost. Kot je v članku s pomenljivim naslovom "Volitve generalnega sekretarja OZN: med Slovani, žensko in zatonom" napovedal eden od ruskih komentatorjev, Rusija ni nasprotovala kandidaturi Antónia Guterresa iz Portugalske, torej iz zahodnoevropske skupine, tudi zato, ker "svetovnim velesilam ni v interesu, da bi OZN doživela usodo Lige narodov in se bodo zato dogovorile o kompromisnem kandidatu" (Andrejev, 2016). Dodatni razlog se je verjetno skrival v dejstvu, da je bil Guterres predsednik socialistične vlade v Lizboni ravno v

[385] Do zlitja je prišlo julija 2004, do ponovne ustanovitve 4. evropskega direktorata pa aprila 2008, ko ga je prevzel Aleksander Nikolajevič Aleksejev, bivši ruski veleposlanik v Srbiji ("Aleksejev odlazi", 2008). V zvezi s tem je pomenljivo, da sta vodji vmesnega, združenega direktorata oba nadaljevala kariero v nemško govorečih državah, ki so bile tudi sicer njuna specialnost. Igor Borisovič Bratčikov, ki je 3. evropski direktorat vodil od julija 2004 do avgusta 2007 je postal ruski veleposlanik v Švici, Sergej Jurjevič Nečajev, ki ga je nasledil, pa je marca 2010 postal ruski veleposlanik v Avstriji (Kremelj, 2007b; Kremelj, 2010).

obdobju, ko si je Portugalska v očeh mnogih prislužila oznako "prijateljske pragmatičarke" v odnosu do Rusije (Leonard in Popescu, 2007, str. 2).

Zgodba se je ponovila tudi naslednje leto, med tekmo za položaj novega generalnega sekretarja Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, te največje regionalne varnostne organizacije na svetu, ki od izbruha ukrajinske krize igra ključno vlogo pri ohranjanju premirja na terenu skozi svojo Posebno opazovalno misijo. Ruska diplomacija se je namreč raje postavila na stran nemško govorečega kandidata iz nevtralne Švice, Thomasa Gremingerja, kot pa nekdanjega češkega komisarja EU za širitev in sosedsko politiko Štefana Füleja ali bivšo namestnico beloruskega zunanjega ministra Aleno Mikolajevno Kupčino (Liechtenstein, 2017). Slednja je bila sicer prav tako kandidatka za položaj visoke komisarke OVSE za narodne manjšine, vendar je ruska stran tudi v tem primeru delovala zelo pragmatično in na koncu podprla bivšega italijanskega generalnega sekretarja OVSE Lamberta Zannierja, torej Neslovana in obenem predstavnika države, ki naj bi bila "strateška partnerica" Rusije (Leonard in Popescu, 2007, str. 2). Ob tem je sicer odgovornost za svojo potezo priročno pripisala – Zahodu.[386]

V tem smislu je tudi bolj razumljivo zakaj je tik pred ustanovitvijo Foruma slovanskih kultur takratni ruski zunanji minister Igor Sergejevič Ivanov slovenski strani zelo nedvoumno prenesel dve sporočili. Najprej, da je zagon nove ustanove načeloma koristna in pomembna zadeva: "Uresničevanje te pobude odpira po našem mnenju nove možnosti za krepitev samobitnosti bratskih slovanskih narodov, za razvoj slovanske kulture kot neodtujljive sestavine evropske in svetovne civilizacije" ("Pred vrati jutrišnjega sveta", 2003, str. 17). Obenem pa je Ivanov (prav tam) zelo jasno konstatiral uradni ruski pogled glede možnih političnih razsežnosti takšnega sodelovanja:

> Kot politična ideja se je panslavizem izkazal za neprepričljivega že v 19. stoletju. Za Rusijo ni bil nikoli niti uradna ideologija niti politični program. Ruska diplomacija tega obdobja ga je ocenjevala negativno, kajti menila je, da se mora zunanja politika neke države graditi na podlagi nacionalnih interesov, ne pa katere koli ideologije.

[386] Ruski zunanji minister Lavrov je glede tega na tiskovni konferenci ob robu neformalnega ministrskega zasedanja OVSE v Mauerbachu dejal naslednje: "Obžalujemo, da je vrsta naših zahodnih partnerjev kategorično proti uravnoteženi naravi vodstva organizacije. Med drugim niso podprli zelo močne kandidature Republike Belorusije, njene predstavnice na Dunaju, Alene Kupčine. Prepričani smo, da bi bila močna kandidatka za katerega koli od položajev. Vendar pa mora organizacija delovati. Nezasedenost teh položajev ne prispeva k učinkovitosti OVSE. Prizadevali si bomo za konsenz, če ga bodo vsi ostali pripravljeni podpreti. Mi ne bomo delali težav" (Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije, 2017b).

Sporočilo je bilo tako v sozvočju s stališčem prvega ruskega predsednika Jelcina, ki je avgusta 1995 v intervjuju za japonski časopis *Nihon Keizai* izjavil, da so "panslavistične ideje ali, kot pravite vi, ideje 'slovanske zveze', ostale v preteklosti" (Romanenko, 1999, str. 115).

Čeprav bi se lahko reklo, da delujejo dokaj neorealistično, pa te izjave predvsem pričajo o tem, da je slovanska dimenzija ruske diplomacije bolj kot od same Rusije odvisna od drugih slovanskih držav, kot tudi od notranjih dogodkov in zunanjega pritiska. Identitetno se namreč ruska stran v slovanstvu prepozna, njena reakcija nanj pa je predvsem odvisna od trenutnega samopojmovanja. Kot je izpostavil Hopf (2002, str. 122-123): "Sovjetska izkušnja z Jugoslavijo kaže, da je za to, da bi vedeli, kako država razume drugo državo, smiselno začeti z ugotovitvijo, kako država razume samo sebe". Sodobna Rusija se, tako kot Sovjetska zveza, vidi kot država s posebno vlogo in položajem v svetu. Vidi pa se tudi kot vse bolj obkrožena in pod pritiskom. Zato ni nepomembno, da je navkljub prejšnji prepovedi vrste organizacij s slovanskim predznakom ta pristop deloma spremenila po izbruhu ukrajinske krize. Že leta 2015 je namreč gostila vojaško vajo z imenom Slovansko bratstvo, ki je prvič na taktični ravni povezala elitne enote Rusije, Belorusije in Srbije. Od takrat vajo, ki ima za delovni jezik ruščino, tudi redno ponavlja, pri čemer so nekateri zahodni analitiki Slovansko bratstvo 2017 celo intepretirali kot uverturo v obsežne manevre Zahod 2017, ki naj bi ogrozili baltske države in Poljsko (Sukhankin, 2017). Zato ni vseeno, če je tudi znani slovaški politični analitik Alexander Duleba (2018) kritično ocenil odpornost slovaške družbe na nove razmere:

> Ruski vpliv na Slovaškem je dokaj občuten. Vendar pa ne zato, ker bi bila Rusija perfektna ali izjemno sposobna izvajati vpliv na Slovaško. Razlog za ranljivost Slovaške ruskemu vplivu je naša nacionalna identiteta, ki obstaja v specifičnem zunanjepolitičnem kontekstu. Enostavno povedano, Slovaki vidijo Ruse drugače kot naše sosede, na primer Poljake.[387]

Kot bi izjavo komentiral Hopf (2002, str. 114): "Ta uporaba ideje skupnih interesov, ki izvirajo iz skupnih etnično-zgodovinskih korenin, kaže kako razumljena podobnost lahko rodi pričakovanja sodelovanja ali ublažitve konflikta v svetovni politiki".

[387] V zvezi s tem je Duleba (2018) dodal še: "Druga pomembna stvar, če hočemo razumeti slovaški diskurz o Rusiji, njen vpliv in naše medsebojne odnose je dejstvo, da so v preteklosti Slovaki iznašli podobo Rusije, ki ni bila nikoli resnična. Obstajala je le v njihovih glavah, vendar so začeli verjeti tej podobi in nadaljujejo obravnavati naš odnos z današnjo Rusijo skozi prizmo zamišljene Rusije". V tem smislu njegov opis Slovakov leta 2018 spominja na Hopfov (2002, str. 114-115) opis Jugoslovanov leta 1955: "Jugoslovani so sami reproducirali rusko nacionalno identiteto Sovjetske zveze skozi niz lastnih socialnih praks. Na primer, sovjetske delegacije so bile zelo pogosto naprošene, da zapojejo tradicionalne ruske narodne pesmi". Isto sicer počnejo tudi sodobni Slovenci ob Ruski kapelici pod Vršičem: "Slovesnost so zaključili Jaroslavski pevci, ki so zapeli nekaj ruskih pesmi in končali z Na mnogaja ljeta slovenskemu in ruskemu narodu" ("Slovesnosti", 2009).

Slovanstvo je torej relevanten pojem v mednarodnih odnosih, družbeni konstruktivizem pa tisti konceptualni vmesnik, ki lahko najbolje osvetli njegov pomen. To pa zato, ker je sposoben povezovati institucije in politične odnose z identitetnimi strukturami in medsebojnimi percepcijami. Kot izpostavljata Medvedev in Neumann (2012, str. 13) le družbeni konstruktivizem omogoča "premoščanje političnih praks s socialnimi identitetami". Medtem ko neorealizem predpostavlja, da imajo vse enote v globalni politiki samo eno smiselno identiteto, tisto sebične države, družbeni konstruktivizem obravnava identiteto kot empirično vprašanje, ki naj bo teoretizirano znotraj zgodovinskega konteksta. V nasprotnem primeru bi bili namreč iz teoretiziranja izločeni sami "temelji mednarodnega političnega življenja, narava in definicija akterjev" (Hopf, 1998, str. 176).

Slovanski faktor si posledično zasluži večjo pozornost v znanosti o mednarodnih odnosih. Pri tem ne gre le za to, da ta disciplina svoj sodobni teoretski razvoj dolguje ravno dogodkom v slovanskem delu Evrope, ki so temeljito zatresli neorealizem kot etablirano paradigmo mednarodne politike (Kratochwil, 1993, str. 63). Vzporedno s tem, ko so na razpokah razlagalne hegemonije prej dominantne racionalistične teorije začeli s svojim delom kritični teoretiki mednarodnih odnosov, so se namreč z nezmanjšano hitrostjo nadaljevali tudi dogodki v slovanskem svetu. Od razpada Sovjetske zveze se je tako število slovanskih držav skoraj potrojilo, dinamika njihovih medsebojnih odnosov pa je že imela daljnosežne posledice. V primeru bivše Jugoslavije je privedla do prvega posredovanja Nata izven meja Severnoatlantskega zavezništva, v primeru krize v in okoli Ukrajine pa do izbruha nove hladne vojne v Evropi. Kot je kmalu po koncu hladne vojne opozoril Dolgan (1993, str. 193):

> Živimo v času, ko je izbruhnilo medsebojno slovansko nasprotovanje. Ne sprejemamo vodilnega položaja Rusije in ruščine. Najbolj si nasprotjujejo sosednja slovanska ljudstva: Čehi in Slovaki, Rusi in Ukrajinci, Bolgari in Makedonci, Slovenci in drugi Jugoslovani, Srbi in Hrvatje itd. Divjá bratomorna slovanska vojna. Nastaja strašno razdejanje na političnem, gospodarskem in duhovnem (kulturnem) področju ter v zasebnem življenju.

Kot medslovanski konflikt ukrajinska kriza še posebej sproža vrsto vprašanj, saj za razliko od jugoslovanske neposredno zadeva tudi največjo med slovanskimi državami, Rusijo. Poleg uvedbe ekonomskih sankcij je bil namreč sestavni del zahodnega odgovora na rusko aneksijo Krima in posredovanje v Donbasu sprejem vrste pomembnih odločitev na vojaškem področju.[388] Ta položaj sproža vprašanje, če bo zaradi posledičnega povečanega občutka

[388] Te so najprej vključevale sveženj ukrepov za poglobitev obrambnega sodelovanja Nata z Ukrajino, kot tudi sprejem zagotovil vseh zavezniških držav za varnost vzhodnih članic Nata, med drugim z okrepitvijo varovanja baltskega zračnega prostora (t.i. Baltic Air Policing). Sledilo je oblikovanje celostnega paketa ukrepov

ogroženosti ruska stran v skladu z zgodovinsko prakso posegla tudi po slovanstvu in ga "naorožila", tako kot se jo obtožuje, da to počne z informacijami v novi hibridni hladnovojni realnosti (Waltzman, 2017, str. 3-4). Dilema je tembolj umestna v luči dejstva, da se v večnacionalnih poveljniških elementih in bataljonskih bojnih skupinah na Poljskem in v baltskih državah nahajajo vojaki iz vseh slovanskih članic Nata.[389] Upoštevati je treba tudi to, da če je ruska oblast glede tega vprašanja previdna, je njeno prebivalstvo precej manj. Navsezadnje je še ne tako dolgo nazaj celo Boris Aleksandrovič Prokudin (2007, str. 4), profesor politologije na Moskovski univerzi, izpostavil, da se "lahko prognozira, da bodo, ko bo Rusiji uspelo stopiti na pot dinamičnega ekonomskega razvoja, tako imenovane 'tamponske' države, ki se nahajajo med Rusijo in Zahodom in ciklično menjajo svoj vektor zavezniških odnosov ali k Zahodu ali k Rusiji, zavzele k nam bolj naklonjeno stališče" in da bodo "v takšni situaciji ideje slovanske enotnosti lahko dobile nov impulz".[390]

---

prilagajanja Nata na spremenjeno varnostno okolje, ki ga je septembra 2014 pod imenom Akcijski načrt pripravljenosti (t.i. Readiness Action Plan – RAP) potrdil valižanski vrh zavezništva (Aust, 2018, str. 5). Sprejeta je bila tudi odločitev za okrepitev Natovih odzivnih sil, ki so se preoblikovale v združene sile v velikosti divizije. V sklopu teh je bila vzpostavljena tudi tako imenovana bojna konica zavezništva in sicer Sile zelo visoke stopnje pripravljenosti (t.i. Very High Readiness Joint Task Force – VJTF), ki so sestavljene iz večnacionalne brigade in pripravljene na premik v samo nekaj dneh (prav tam, str. 6). Za pomoč pri nameščanju teh sil na terenu so bili v vzhodnih zaveznicah oblikovani večnacionalni poveljniški elementi (t.i. NATO Force Integration Units – NFIUs). Sledila je priprava strateških načrtov za obrambo vzhodnega krila zavezništva, kot tudi pregled infrastrukture za potrebe vnaprejšnjega nameščanja sil. Na varšavskem vrhu julija 2016 je bila zatem sprejeta še odločitev o vzpostavi okrepljene prednje prisotnosti v baltskih državah in na Poljskem in sicer v obliki štirih stalno stacioniranih večnacionalnih bataljonskih bojnih skupin (t.i. enhanced Forward Presence – eFP). Vse skupaj pa je zaokrožila že leta 2014 sprejeta zaveza članic Nata, da bodo v desetih letih svoje obrambne izdatke dvignile na 2% bruto domačega proizvoda, svoje obrambne proračune pa prilagodile zavezniškemu priporočilu, da gre 20% vseh sredstev v nabavo nove opreme (prav tam).

[389] Leta 2018 so se tako v okviru večnacionalne Natove bataljonske bojne skupine v Latviji nahajali vojaki iz Slovenije, Češke, Poljske, Slovaške, kot tudi Črne gore ("Montenegro to Join NATO Battalion Deployed in Latvia – NATO General", 2018). Češki vojaki so bili skupaj s hrvaškimi prav tako v Litvi. Hrvati so se sicer na Poljskem tudi pridružili Poljakom, ki v bližini mesta Suwałki nadzorujejo ranljivo stokilometrsko čistino med rusko Kaliningrajsko oblastjo in Belorusijo ("NATO's Enhanced Forward Presence", 2018). Bolgari pa so angažirani v okviru Natovega večnacionalnega poveljniškega elementa v poljskem Bydgoszczu ("NFIU Poland", 2018). To sicer ni prvič, da je ruska stran neposredno soočena z vojaki drugih slovanskih narodov. Poljaki so namreč predstavljali dobro šestino napoleonske Velike armade, ki je leta 1812 zakorakala proti Moskvi, skozi ilirski polk pa je bilo v operacijo neposredno vključenih tudi nekaj tisoč Slovencev (Gieysztor in drugi, 1982, str. 338; Švajncer, 1992, str. 73). Nekaj podobnega se je ponovilo ob izbruhu I. svetovne vojne, ko je bila ruska stran v Galiciji soočena s predstavniki praktično vseh slovanskih narodov avstro-ogrske monarhije. Med II. svetovno vojno so bile od slovanskih držav proti Sovjetski zvezi angažirane Tisova Slovaška in Pavelićeva Hrvaška, pri čemer slednja z okrepljenim polkom. Ironija usode je hotela, da je bil njegov zadnji poveljnik, polkovnik Marko Mesić, po zajetju angažiran s strani sovjetskih oblasti in postavljen za vodjo novoustanovljene jugoslovanske brigade. V tej funkciji je leta 1944 tudi sodeloval na kongresu Slovanov-vojščakov v Moskvi, kjer je med drugim izjavil, da je bil "po okupaciji Jugoslavije prisilno mobiliziran in vržen na rusko fronto" in da je bila to "težka, ponižujoča in trnova pot, vendar jaz, tako kot mnogi drugi, ki so delili enako usodo z mano, nisem pozabil na našo slovansko solidarnost" (Mesić, 1944, str. 50).

[390] Dodal je še, da je po njegovem tudi "očitno, da se ideja slovanske enotnosti stalno pojavlja v tistih družbenih krogih Belorusije in Ukrajine, ki se zavzemajo za tesno zvezo ali združitev z Rusijo" (Prokudin, 2007, str. 4).

Sicer pa večjo pozornost k slovanstvu zahtevajo tudi dogodki na Zahodu, kjer so vrsto prej samoumevnih resnic in prepričanj zamenjali dvom in samospraševanje. Najprej gre za posledice evrske krize iz leta 2008, ki je spodkopala blaginjo in zamajala samozavest številnih EU članic.[391] Položaj je dodatno zapletla begunska in migracijska kriza leta 2015, ki je med drugim prispevala k vzponu populističnih in desničarskih strank po Evropi, vključno v tradicionalnih slovanskih sosedah. V Nemčiji je tako septembra 2017 odkrito nacionalistična Alternativa za Nemčijo prvič prestopila parlamentarni prag in to kot tretja najmočnejša stranka s kar 12,6% glasov podpore, v Avstriji pa je bila le par mesecev kasneje na podlagi tamkajšnjih volitev oblikovana tako imenovana črno-modra vladna koalicija med Ljudsko stranko in ksenofobnimi svobodnjaki, ki so dobili notranje, obrambno in zunanje ministrstvo (Hawes, 2017, str. 227; Vinocur, 2017). V Italiji so leta 2018 parlamentarne volitve poleg evroskeptičnega Gibanja petih zvezd na oblast pripeljale desničarsko Ligo (Jones in Di Giorgio, 2018). Vodja slednje, Matteo Salvini, je že leto kasneje kot novi podpredsednik vlade in notranji minister nazorno pokazal, kako se fobija do daljnih Afričanov in Arabcev lahko zelo hitro prenese na bližnje slovanske Druge. Ob kontroverznem dnevu spomina je namreč pri fojbi v Bazovici postregel z eklatantnim primerom relativizacije vzrokov in posledic, ko je glede odgovornosti izjavil: "Tako kot ni 'ampaka' v Auschwitzu, ni 'ampaka' v Bazovici. In eni so kriminalci in drugi so kriminalci" (Salvini, 2019a). Da takšno enačenje genocida "podljudi" z justifikacijo "nadljudi" in zamolčevanje fašističnih na račun nacističnih zločinov ni prav nič nedolžno je nakazal drugi govorec na istem dogodku in sicer Antonio Tajani, vidni predstavnik stranke Naprej, Italija. Svoj nastop je namreč posvetil tudi tistim, ki "so se borili za to, da bi bila lahko cona B znova enkrat v Italiji" in tistim, ki "so verjeli, da bi bili lahko Osimski sporazumi napisani drugače" (Tajani, 2019). Govor, ki ga je začel s sklicevanjem na italijanske žrtve "etničnega sovraštva" pa je zaključil z vzkliki: "Živel Trst, živela italijanska Istra, živela italijanska Dalmacija, živeli italijanski ezuli" (prav tam).

Čeprav osupljiv, je bil izpad obeh visokih italijanskih politikov ne le pospremljen z bučnimi aplavzi navzočih, temveč tudi v sozvočju s tem kar se dogaja v nekaterih drugih delih Evrope. Vodilni član podmladka Alternative za Nemčijo tako verjame, da je bil napad na Poljsko leta

[391] Gre za sistemsko krizo, ki je povezana z dejstvom, da evro ni ekonomski, temveč politični projekt. Kot namreč izhaja iz teorije optimalnih valutnih območij ("optimum currency areas"), ki jo je razvil nobelovski nagrajenec Robert A. Mundell, skupna valuta lahko deluje optimalno le v razmerah, kjer kulturne in identifikacijske razlike ne predstavljajo ovir za prosti pretok delovne sile, kar pa za Evropsko unijo ne drži povsem. To pa pomeni, da se ne more ustrezno odzivati na asimetrične šoke. Več o tem v članku "En denar za vse te narode?", kjer je posebej izpotavljena možnost, da nereflektirano vzpostavljanje evroobmočja privede do nastanka "na videz enotne monetarne unije, ki jo lahko specifičnost njene delovne sile privede najprej do ekonomskih, nato pa še političnih težav" (Benedejčič, 1999, str. 36).

1939 upravičen in da bi "vsak politik ravnal tako kot Hitler" (Bellut, 2018).[392] Vodja avstrijskih desničarjev Heinz-Christian Strache, ki je leta 2017 postal celo podpredsednik avstrijske vlade, pa je že pred časom v program Svobodnjaške stranke Avstrije (FPÖ) vrnil pangermanski vidik: "Jezik, zgodovina in kultura Avstrije so nemški. Velika večina Avstrijcev je del nemške narodne, jezikovne in kulturne skupnosti" (Zeilinger, 2011; Party Programme of the Freedom Party of Austria, 2011). Vendar je za razliko od omenjenih dveh Tajani svoje besede v Bazovici izrekel tudi v vlogi predsednika Evropskega parlamenta. To pa ne priča le o globini sprememb, ki so se v zadnji nekaj letih zgodile znotraj EU, temveč tudi sproža povsem umestne dileme o prihodnosti evropskega projekta s perspektive njegovih slovanskih članic. Navsezadnje je že Snyder (2008, str. 262, 264) opozoril, da je "povprečna velikost današnje evropske države primerljiva z velikostjo habsburške province pred stotimi leti", pri čemer je EU "tako kot habsburška dinastija, brez nacionalne identitete, vendar usojena nasloviti nacionalno vprašanje znotraj svojih sestavnih delov in ob svojih mejah". Zastavlja se torej uganka, če bo notranjepolitična radikalizacija v vrsti evropskih držav znova sprožila zgodovinsko pogojeni refleks manjših slovanskih narodov, kadar so soočeni z dejansko ali navidezno grožnjo z Zahoda.

V tem smislu so pred slovanstvom kot predmetom preučevanja in družbenim konstruktivizmom kot paradigmo obenem najboljši in najslabši časi. Ta dickensovski paradoks po eni strani izhaja iz tega, da so vse slovanske članice evroatlantskih integracij angažirane v vojaškem odvračanju Rusije od Zahoda, pri čemer se taisti Zahod lahko zaradi trenutnih političnih trendov na koncu celo obrne proti njim samim. Po drugi strani pa ta ironična situacija na najbolj neposreden način tudi izpostavlja pomen identitet v mednarodnih odnosih in uporabnost družbenega konstruktivizma pri razumevanju njihove dinamike. Če si neorealistična predpostavka sebičnosti domišlja, da ima država v mednarodni politiki večni pomen, konstruktivizem nasprotno predpostavlja, da so osebnosti ali identitete držav spremenljive. Hopf (1998, str. 175) v zvezi s tem poudarja:

> Država razume druge v skladu z identiteto, ki jim jo pripisuje, medtem ko sočasno reproducira svojo lastno identiteto skozi dnevno socialno prakso. Ključna ugotovitev tukaj je, da proizvajalec identitete nima pod nadzorom tega kaj ta na koncu pomeni drugim; intersubjektivna struktura je končni razsodnik razumevanja.

To pomeni, da reflektirane ocene, se pravi stališča in vedenje pomembnih Drugih, predstavljajo ključni vir lastne identitete. Clunanova (2009, str. 6) zato izpostavlja:

[392] V zvezi s tem je tembolj na mestu opozorilo Krasteva (2017, str. 5-6), da "polovica vseh petnajtletnikov in šestnajstletnikov v nemških srednjih šolah ne ve niti, da je bil Hitler diktator, medtem ko jih tretjina verjame, da je ščitil človekove pravice".

> Identiteta je produkt tega, kako je Jaz viden s strani Drugega, s tem da Jaz prevzame identiteto samega sebe, kot jo projicira Drugi. Identiteta v tem primeru temelji na pogledu Drugega in ne na samopodobi; nacionalna identiteta izhaja iz tega, kako je država identificirana s strani druge države oziroma . . . iz njene usklajenosti s prevladujočimi mednarodnimi normami, in ne iz tega, kako država vidi samo sebe v kontekstu lastne zgodovinske izkušnje.

Na nevarnost posledične krožne logike za odnose med mednarodnimi akterji je opozarjal tudi Wendt (1999, p. 263):

> Jaz zrcali Drugega, postane *njegov* sovražnik, da preživi. To bo seveda potrdilo kakršne koli sovražne namene, ki jih je *Drugi* pripisal Jazu, in ga prisililo v izvajanje lastne realpolitike, kar bo po drugi strani okrepilo percepcijo, ki jo ima Jaz o Drugem in tako naprej. Realpolitika je, na kratko, samoizpolnjujoča se prerokba: njena prepričanja proizvajajo poteze, ki potrjujejo ta prepričanja.

Podobnega mnenja je bil Prizel (1998, str. 2), ki je izpostavil, da so navkljub razširjenemu prepričanju o identitetni stanovitnosti držav "nacionalne identitete, tako kot posameznikove, ravno toliko stabilne kot okolje okoli njih". Dodal je še, da ima posledično "zunanja politika – torej odnos, ki ga ima država s tujimi državami – močno dialektično razmerje z nacionalno identiteto, temeljem nacionalizma" (prav tam, str. 8).

Zato ni nepomembno, če je pred leti celo priznani italijanski zgodovinar začel opozarjati, da smo v primeru odnosov sodobne Italije do svojega vzhodnega sosedstva soočeni s fenomenom "holokavstizacije" fojb in namerne uporabe generičnega izraza "Slovani" za prebivalce Slovenije in Hrvaške, ki "je značilen tudi zato, ker je imel pogosto slabšalen prizvok" (Franzinetti, 2012, str. 329, 331). S tem se namreč utrjujejo iracionalni predsodki do eksotičnega Drugega, do domnevno umetnega slovanskega "etnofaga", pri čemer sistematično in množično, saj so od leta 2004 svečane prireditve v počastitev 10. februarja "po zakonu obvezne v vsaki italijanski občini" (Tenca Montini, 2017, str. 46).[393] Zato tudi vznemirja izjava podpredsednika italijanske vlade Salvinija (2019b), ki je po bazoviški komemoraciji posebej poudaril: "Mi ne pozabljamo". O kakšni vseevropski spravi in skupnem pogledu na zgodovino tukaj težko govorimo.[394] V tem smislu ima verjetno prav znani bolgarski politolog Ivan Krastev (2017, str. 44), ki v svoji knjigi *Po Evropi* opozarja, da je bila "združitev Evrope

[393] Franzinetti (2012, str. 336) v zvezi s tem opozarja na nevarnost dolgoročnih posledic institucionalizirane ritualizacije spominjanja na žrtve fojb in njegove datumske in simbolne navezave na vsakoletne žalne slovesnosti za žrtvami antisemitskega iztrebljanja: "Šolske skupine redno obiskujejo Rižarno pri Sv. Soboti in nato bazoviški jašek. Zelo verjetno je, da bodo dijaki, tako kot njihovi starši, pomešali dan spomina na fojbe in eksodus z dnevom spomina na holokavst. Čez nekaj let bo zanimivo preveriti, kaj je v njihovi zavesti ostalo od teh obiskov, od televizijskih filmov, ki so vedno znova na sporedu, od površnih lekcij".

[394] Italijanska stran tudi sicer še vedno ne upošteva ugotovitev končnega poročila o slovensko-italijanskih odnosih 1880–1956, ki ga je pripravila mešana slovensko-italijanska zgodovinsko-kulturna komisija (Potič, 2019). Bazoviški junaki, ki so simbol slovenskega upora proti italijanskemu raznarodovanju in fašističnemu nasilju v času med obema vojnama, pa so za italijansko državo uradno še vedno "teroristi" (Močnik, 2019).

vedno bolj sen kot resničnost" in da "vrnitev vzhodno-zahodne ločnice bolj kot kateri koli drugi politični razvoj podžiga strahove o popolnem ali vsaj delnem razpadu EU". V zvezi s tem Krastev (prav tam, str. 5) v luči zgodovinske izkušnje z nenadnim kolapsom habsburške monarhije izpostavi nepredvidljivost sedanjega položaja:

> Tako kot pred stoletjem Evropejci danes živijo v trenutku, ko je domišljijo družbe zajela paralizirajoča negotovost. Gre za trenutek, ko so politični voditelji in navadni državljani razpeti med hektično aktivnostjo in fatalistično pasivnostjo, za trenutek, ko se tisto, kar je bilo doslej *nepredstavljivo* – dezintegracija unije – prične obravnavati kot *neizbežno*. In gre za trenutek, ko se vse narative in predpostavke, ki so še včeraj vodile naše delovanje, začnejo zdeti ne le zastarele, temveč skoraj nerazumljive. Kot vemo iz zgodovine, dejstvo, da se nekaj zdi absurdno in iracionalno še ne pomeni, da se ne more zgoditi.

Vendar pa takšno stanje negotovosti danes ni lastno le EU, temveč tudi Natu. Če je še v času hladne vojne veljalo, da zavezništvo obstaja zato, da bi držalo "Sovjetsko zvezo zunaj, Američane notri in Nemce spodaj", kot se je izrazil njegov prvi generalni sekretar Ismay, je na začetku 21. stoletja ta paradigma postavljena pod vprašaj (NATO, 2016b). Krivdo za to se praviloma pripisuje ameriškemu predsedniku Donaldu Trumpu, ki naj bi Nato neodgovorno obravnaval kot klub evropskih zastonjkarjev in prisklednikov, ki svojo varnost uživajo na račun ZDA. Leta 2018 je celo resno razmišljal o izstopu iz zavezništva in to tik pred vrhom zveze Nato v Bruslju (Barnes in Cooper, 2019). Dejansko pa je do odmika ameriške pozornosti prišlo že prej. Trumpov neposredni predhodnik, Barack Obama, je leta 2012 začel govoriti o "obratu k Aziji", zatem pa leta 2013 umaknil zadnji ameriški tank iz Evrope (Vandiver, 2013). Njegov obrambni sekretar Robert Gates (2014, str. 194), ki ga je demokrat Obama nasledil od republikanskega predhodnika Georgea Busha in zatem tudi obdržal, pa je v svojih spominih zapisal naslednje glede Nata in njegovih članic:

> Zasedanja Nata so bila boleče dolgočasna. Na vsako temo so lahko predstavniki vsake od osemindvajsetih držav imeli svoj nastop, prebirajoč vnaprej pripravljeno besedilo. Mojo skrivnost, kako ostati buden, je na enem od srečanj javno obelodanil francoski obrambni minister, ko se je razburjal nad tem, kako dolgočasne so seje – priznal je, da si čas krajša s čečkanjem in ob tem razkril, da jaz rešujem križanke.[395]

V takšnem pristopu do zavezništva in zaveznic Gates sicer ni osamljen. Pravzaprav njegova osebna refleksija verno odraža kritična razmišljanja na ameriški strani, ki se vlečejo že dlje časa. V svoji knjigi *Meje zavezništva* je tako priznani izvedenec za varnostne študije Andrew Michta (2006, str. 2, 3) že kmalu po največji širitvi leta 2004 izpostavil vprašanje, če so "Nato in zavezništva na splošno optimalno orodje za soočanje z novim varnostnim okoljem", tembolj ker večina novih članic "ponuja le marginalno vojaško vrednost". Dejstvo, da je

[395] Že naslednje leto, torej kmalu po objavi Gatesovih spominov, so bili na sedežu Nata nastopi zavezniških predstavnikov tudi zaradi njegovih besed omejeni na dolžino samo treh minut (Emmott, 2017).

dobro desetletje kasneje nič manj vplivni ekspert Barry Posen (2019) na elitni komentatorski strani najuglednejšega ameriškega časopisa *The New York Times* objavil razmišljanje o tem, da je obramba novih zavezniških držav "nepotreben projekt, ker ne prispevajo ničesar k ameriški nacionalni varnosti", zato pravzaprav ni nič posebno novega. Po Posenu (prav tam) je namreč "razpad Sovjetske zveze leta 1991 odstranil zadnje ostanke večje varnostne grožnje Natu in s tem razlog za ameriško vojaško prisotnost v Evropi", evropske države pa so se sposobne same braniti, tudi pred današnjo Moskvo: "Francija in Nemčija imata skupaj toliko prebivalstva kot Rusija, jo ekonomsko enormno prekašata in porabita več za obrambo".

Verjetno tudi v tem tiči razlog, da so se ameriški politologi začeli vse bolj posvečati Nemčiji. Vodilni neokonservativec Robert Kagan (2019) tako v avtoritativni reviji *Foreign Affairs* zelo neposredno piše o tem, da je ne glede na končno usodo evropskega projekta samo vprašanje časa, kdaj se bo treba ponovno soočiti z nemškim vprašanjem v vsej njegovi kompleksnosti: "Še preden je začel ta liberalni svetovni red razpadati se je zastavljalo vprašanje, kako dolgo bo Nemčija pripravljena ostati abnormalna nacija, ki se odreka normalnim geopolitičnim ambicijam, normalnim sebičnim interesom in normalnemu nacionalističnemu ponosu". V zvezi s tem opozori na vse večji odpor nemške desnice do prej splošno sprejetega "kulta krivde" zaradi zločinov iz II. svetovne vojne, glede trenutnih zahtev ameriške strani po večjih obrambnih izdatkih Nemcev in ostalih evropejskih Nato zaveznikov pa napove, da "se bodo verjetno ponovno oborožili, vendar ne na načine, ki bi koristili Američanom" (prav tam).[396]

Podobno zaskrbljen glede Nemčije je tudi britanski publicist James Hawes (2018), ki ob tem posebej izpostavlja neizživeto prusko tradicijo bivše Vzhodne Nemčije, tega ključnega dela Evrope med rekama Labo in Odro, ki je "bilo 800 let sporno ozemlje med Nemci in Slovani". To vpeljavo slovanstva v zunanjepolitični diskurz Hawes (2017, str. 63) drugje utemelji s tem, da sta avtoritarnost in šovinizem, ki naj bi bila značilna za tamkajšnje nemško prebivalstvo, neposredna posledica nemške kolonizacije tega območja:

[396] V tem smislu je zanimiv članek, ki je bil objavljen leta 2017 v nemški reviji *Spiegel*, ki velja za eno bolje obveščenih o nemških aktivnostih znotraj Nata. Njegov avtor je namreč med drugim predlagal, da se s ciljem boljše porazdelitve zavezniških bremen tako Slovenija kot Češka dokončno odpovesta svojim letalskim silam, saj bi "Nemčija lahko prevzela odgovornost za nadzor nad zračnima prostoroma obeh držav – brez težav" (Hammerstein, 2017). In to ne glede na to, da češka stran nalašč najema reaktivne lovce tipa JAS 39 Gripen od Švedske, slovenska pa ima že od vstopa v Nato v sodelovanju z Italijo in kasneje tudi Madžarsko delujoč sistem varovanja zračnega prostora (t.i. Air Policing), svoja turbopropelerska letala tipa Pilatus PC-9M pa z ameriško pomočjo uporablja za usposabljanje zavezniških usmerjevalcev združenih ognjev (t.i. Joint Terminal Attack Controller – JTAC), posebej izurjenih pripadnikov oboroženih sil, ki predstavljajo ključni vezni člen med letalstvom in pehoto.

> Ker Slovani niso bili nikoli povsem pokorjeni, so bili neplemiški Nemci v tej kolonialni pokrajini na koncu odvisni od junkerskih vojvod za svojo obrambo in – kot, na primer, revni belci na ameriškem jugu – razvili zvesto podložnost svojim gospodarjem, pomešano z bojazljivim prezirom do tujega podrazreda.

Zato na nemško oblast tudi naslovi apel, naj se ne pusti speljati na tanek led nacionalizma s strani svojih vzhodnih dežel in ostane zvesta zahodnim koreninam nemške civilizacije.[397]

Dejanski razvoj dogodkov je seveda težko napovedati, vendar pa so lahko na koncu novodobni Slovani hočeš, nočeš soočeni z dilemo s katero se je ubadal že František Palacký, češki utemeljitelj avstroslavizma. Gre za to, da si je po eni strani želel močno večnacionalno unijo, ki bi med drugim varovala manjše narode pred ambicijami velikih držav kot je Rusija, po drugi strani pa je tudi pričakoval in vztrajal na tem, da so znotraj te združbe vsi njeni člani obravnavani enakopravno in ob polnem upoštevanju njihovih posebnosti. Dejstvo, da za to ni našel razumevanje niti pri liberalnih organizatorjih Frankfurtskega parlamenta, niti pri cesarskih oblasteh na Dunaju, ki so pozabile na "pravne in moralne osnove svojega obstoja", ga je leta 1848 prisililo v sklic in predsedovanje prvemu Slovanskemu kongresu v Pragi (Palacký, 2007, str. 327). Ogorčenje nad preoblikovanjem Avstrijskega cesarstva v Avstro-Ogrsko leta 1867 pa je demonstriral z odmevnim "romanjem" na Etnografsko razstavo in Slovanski kongres v Moskvi (Pirjevec, 1984, str. 259). Zastavlja se torej vprašanje, če se lahko podobne dileme začnejo ponavljati tudi v okviru današnjih evroatlantskih integracij, ki naj bi jih bile sicer presegle. V zvezi s tem se odpira tudi vprašanje možnih opcij, ki so na voljo za soočanje s takšnimi novimi-starimi izzivi. Na prvi pogled bi se lahko reklo, da poljska Pobuda treh morij že deluje kot nastavek možnega okvirja sodelovanja, navkljub njenem trenutnem fokusu na infrastrukturne in investicijske projekte. Navsezadnje ravno Poljaki "slovanstvo, Slovane, slovanske dežele in slovanske kulture razumejo kot naravno integracijsko stopnjo k Evropi, slovanstvo kot naravni del evropejstva, ki ga ne bi smeli enačiti z zahodnoevropejstvom" (Pospíšil, 2005, str. 24). Če je vodilo zgodovinska izkušnja,

[397] Na latentno slavofobijo, ki naj bi obstajala na Zahodu, je sicer že pred časom začela opozarjati raziskovalka Roumiana Deltcheva in sicer v kontekstu feministične analize zahodnega diskurza o slovanskih ženskah po koncu hladne vojne. Prišla je namreč do zaključka, da je "slovanska cipa, ki je pripravljena prodati svoje telo in dušo za zelence, postala ravno takšna stalnica v zahodnem kinu kot je bila ruska hudobnica v James Bond filmih med hladno vojno" (Deltcheva, 2004, str. 164). V tem smislu je slovenska izkušnja tipična: igralka Katarina Čas je bila v uspešnici *Volk z Wall Streeta* postavljena v vlogo tihotapske slačipunce, manekenka Melanija Trump, rojena Knavs, pa je navkljub svojemu položaju prve dame ZDA v odmevnem ameriškem televizijskem programu Saturday Night Live redno prikazovana kot preračunljiva lovača (Lešničar, 2013; Wiedlack, 2018, str. 8). Rasne in geopolitične implikacije takšne stereotipizacije je v svoji analiza filma *Rojstnodnevno dekle* pojasnila Tuszynska (2004, str. 204), ki meni, da je v pohladnovojni zahodni popularni kulturi Zahod namerno diskurzivno konstruiran kot očetovska figura večinoma slovanski vzhodni Evropi, kar naj bi pričalo o njeni "infantilni naravi in torej inferiornosti in nezmožnosti vladati sami sebi na odgovoren in odrasel način".

pa v skrajnem primeru tudi ni mogoče izključiti eksplicitnih oblik evroslavizma, ali celo sodobnega neoslavizma.[398]

Takšne možnosti se mogoče zdijo malo verjetne, samo razmišljanje o njih pa provokativno. Vendar pa je obenem tudi res, da si še do nedavnega nihče ni mogel predstavljati, da bo Slovenijo konec leta 2015 prečkalo skoraj pol milijona beguncev in migrantov iz Bližnjega Vzhoda in Centralne Azije, ali da se bo Velika Britanija na referendumu sredi leta 2016 odločila za izstop iz EU.[399] Slednja je sicer že od leta 2013 soočena z zastojem v svojem širitvenem procesu, kar predvsem negativno vpliva na slovanske države kandidatke.[400] Sodobni svet je torej navkljub fukuyamovski napovedi o "koncu zgodovine" nepredvidljiv in poln presenečenj, včasih celo bolj od najbolj drzne fikcije. Obravnava potencialnih izzivov, ki imajo nesporne zgodovinske presedane in so tudi identitetno utemeljeni, je zato upravičena. Še več, lahko bi se reklo, da bi ignoriranje takšnih možnosti predstavljalo primer opustitve dolžnega ravnanja na intelektualni in akademski ravni.[401]

---

[398] Premisleki o večjem sodelovanju med slovanskimi članicami evroatlantskih integracij sicer že obstajajo. Podgornik in Udovič (2012, str. 203) svojo analizo kulturne diplomacije slovanskih držav v EU celo zaključita z naslednjim pozivom: "Menimo, da je nujno najprej, da slovanske države izkoristijo zgodovinski potencial slovanskega združevanja in se začnejo, s ciljem identificiranja skupnih interesov, ki jih lahko zastopajo na ravni EU, znova intenzivneje povezovati med seboj". Dolgan (1993, str. 193, 192) pa se je že kmalu po slovenski osamosvojitvi zavzel za promocijo "medsebojne naklonjenosti" med slovanskimi narodi, pri čemer tudi s tem, da bi se za medsebojno komunikacijo ustvaril "sodobni slovanski esperanto" in sicer na osnovi liturgičnega jezika slovanskih pravoslavnih cerkva: "Cerkvenoslovanščina ima lastnost strokovnosti in intelektualnosti. V ta namen bi bilo treba ta jezik korenito posodobiti in poenostaviti na osnovi sodobnih slovanskih jezikov".

[399] O potencialnih širših implikacijah tega nepričakovanega razvoja dogodkov za evroatlantski prostor nazorno priča dejstvo, da je že kmalu po referendumu franoska stran začela lobirati v Washingtonu, da znotraj Nata prevzame položaj namestnika Vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Evropo, ki ga sicer tradicionalno zaseda britanski general, z obrazložitvijo, da naj bi bila kot članica EU po Brexitu bolj primerna za takšno vodilno vlogo od Velike Britanije (Dearden, 2017).

[400] Zadnji evropski komisar za *širitev*, Čeh Štefan Füle, je zaključil mandat leta 2014, njegov naslednik, Avstrijec Johannes Hahn, pa je že imel naziv evropskega komisarja za *širitvena pogajanja*. Ta navidezno majhna razlika je vsebinsko dejansko velika in kot takšna verno odraža naraščajočo širitveno "utrujenost" znotraj EU.

[401] Vsekakor bo eno od vprašanj, ki se bo zaradi Brexita odprlo znotraj EU, oslabitev statusa angleščine kot enega od njenih uradnih in delovnih jezikov ter posledični vzpon francoščine in nemščine. Predsednik Evropske komisije Jean-Claude Juncker je tako že leta 2017 na konferenci v Firencah posebej izpostavil, da bo govoril po francosko, saj da "angleščina izgublja pomen v Evropi", medtem ko je kandidat za njegovega naslednika Manfred Weber leta 2018 lansiral svojo kampanjo s tiskovno konferenco na kateri je odgovarjal samo na vprašanja, ki so mu jih novinarji zastavljali po nemško (Heath, 2017; Michalopoulos, 2018). Za slovanske članice EU, kot je Slovenija, takšen razvoj dogodkov vsekakor ni nepomemben. Kot je že pred nekaj desetletji izpostavil znani slovensko-ameriški ekonomski zgodovinar Toussaint Hočevar (1979, str. 96) učenje jezika dominantne lingvistične skupine s strani nedominantne za slednjo predstavlja občuten napor: "Gre za investicijo, v katere izračun moramo vključiti poleg eksplicitnih tudi implicitne stroške učenja, se pravi oportunitetno vrednost časa, ki je potreben za učenje. Slednja tudi pri otrocih ni ravno majhna, ker bi se pač namesto dominantnega jezika *A* lahko učili česa drugega". Poleg tega je treba upoštevati še potencialne posledice statusnega vzpona dominantnega jezika na njegovih lingvističnih mejah, s čimer bodo med drugim soočene vse slovanske sosede nemško govorečih EU članic, torej Nemčije in Avstrije. Slovenska stran se je v takšnem položaju nazadnje znašla v času habsburške monarhije, pri čemer z ne najbolj ugodnim končnim izidom.

S tem se pa tudi neizbežno vrnemo k temi slovanske dimenzije ruske diplomacije. Zgodovinska analiza namreč priča o tem, da čeprav pregovorno previdna in zadržana, ruska država vseeno ni povsem nedovzetna za slovanske priprošnje, v ključnih trenutkih pa je celo sama pripravljena poseči po slovanstvu kot zunanjepolitičnem orodju. V tem smislu velja izpostaviti besede britanskega izvedenca za rusko zgodovino Longwortha (2005, str. 326):

> Rusija nima moči, da bi v bližnji prihodnosti izzvala Ameriko, vendar ni nič nespremenljivo. Svet se spreminja, strateški red pa se spreminja z njim. Rusija se je začela postavljati na noge. Njene vojaške zmogljivosti so precejšnje, četudi močno zmanjšanje, njena tradicija pazljive diplomacije na podlagi boljše obveščenosti, realizma in razumevanja drugih kultur pa ji daje prednosti, ki drugim primanjkujejo, in ji bodo še koristile.

Seveda se pri tem zastavlja vprašanje možnega alternativnega razvoja dogodkov v primeru notranjepolitičnih sprememb v Moskvi, ki je trenutno soočena z ekonomskim in vojaškim pritiskom Zahoda. Vendar pa tudi glede tega velja ostati realen. Po zunanjepolitičnem debaklu na Berlinskem kongresu je namreč panslavist Lamanski (2010b, str. 609) kot zaskrbljeni občan že leta 1879 v vplivnem *Ruskem vestniku* javno dvignil glas proti "brezbarvnemu, bojda vseevropskemu pogledu", ki naj bi se bil posledično razširil med demoraliziranim ruskim vodstvom. Glede usode Rusije pa je navkljub njenemu takratnemu neugodnemu geopolitičnemu položaju samozavestno izjavil naslednje: "Spremeniti zgodovinski proces razvoja velike države je izven moči ne le majhnih umov in nesposobnih osebnosti, ki jih včasih na površje vrže kakšna ironična kaprica usode, ampak tudi močnih likov in domiselnih voditeljev sovražnih držav" (prav tam). V luči kasnejših dogodkov so se njegove besede izkazale za daljnovidne, v luči te disertacije pa znova potrjujejo relevantnost slovanstva v mednarodnih odnosih in družbenega konstruktivizma pri njegovem razumevanju.

7. SKLEP

V znanosti o mednarodnih odnosih je slovanstvo slabo raziskan pojem, čeprav ravno ta disciplina svoj sodobni teoretski razvoj dolguje dogodkom v slovansko govorečem svetu. Ruska perestrojka in posledični razpad sovjetskega bloka sta namreč zagotovila ključni test za neorealizem kot etablirano paradigmo mednarodne politike. S tem, ko je bila spodkopana razlagalna hegemonija dominantne racionalistične teorije, so se odprla vrata kritičnim teoretikom. Vendar pa so se njihova kasnejša dela komajda dotaknila vprašanja slovanske identitete in možnih zunanjepolitičnih implikacij. Pionirji družbeno-konstruktivističnega pristopa v svojih analizah ruske zunanje politike tej tematiki doslej prav tako niso posvečali posebne pozornosti, ali pa so jo omenjali le bežno. Celo Ted Hopf, ki je v svoji podrobni analizi družbene konstrukcije mednarodne politike pojem slovanstva vendarle prepoznal kot pomembnega za leto 1955, v kontekstu otoplitve jugoslovansko-sovjetskih odnosov, ga kasneje, v primeru leta 1999, vseeno ni vključil v sodobni zemljevid ruske identitete.

Vendar pa zgodovina zadnjih dveh stoletjih priča o tem, da se slovanska ideja periodično aktualizira, praviloma v kriznih obdobjih. Tako je bilo, ko so si slovanski narodi v habsburškem cesarstvu prizadevali ohraniti svojo samobitnost pod vse bolj intenzivnim potujčevalnim pritiskom, kot tudi ko je prišlo do združitve Italije in Nemčije. Slovansko sodelovanje je bila tudi ključna referenčna točka delovanja Vseslovanskega odbora, ki je bil v Moskvi ustanovljen med II. svetovno vojno, po napadu nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo. Udeleženci mitinga slovanskih vojščakov leta 1944 niso imeli nobenega dvoma proti komu se borijo, ko so se v svojem pozivu obrnili k vsem, ki "vodijo sveto borbo proti Nemcem – smrtnim sovražnikom in zatiralcem slovanstva" (Gundorov in drugi, 1944, str. 7). V povojni Jugoslaviji je zatem leta 1946 celo potekal Vseslovanski kongres, ki so se ga prvič udeležili uradni predstavniki vseh slovanskih držav kot zmagovalcev tega orjaškega spopada.

Zato tembolj bode v oči, da je v današnjem času precej manj slišati o slovanstvu, pri čemer ne le s strani teoretikov mednarodnih odnosov, temveč tudi s strani Rusije, največje slovanske države, ki se jo praviloma enači z "zaščitnico" vseh Slovanov (Kohn, 1960, str. 327). Ko je leta 1999 prišlo do posredovanja zveze Nato proti Zvezni republiki Jugoslaviji so se ruski mediji sicer odzvali s številnimi reportažami in članki na temo medsebojne solidarnosti, vendar pa dlje od nekajdnevne epizode z ruskimi vojaki na prištinskem letališču ob zagonu

operacije Kfor uradna Moskva ni šla (Colton, 2008, str. 427). Kasneje, leta 2008, ko je Kosovo razglasilo samostojnost, je takratni metropolit in današnji patriarh Ruske pravoslavne cerkve Ciril sicer izrazil moralno podporo Srbski pravoslavni cerkvi, obenem pa javno pozval ruske oblasti naj se v nobenem primeru ne vmešajo v konflikt, ker je "Rusija enkrat že radikalno reagirala na dogodke na Balkanu, leta 1914, zaradi česar smo izgubili lastno državo" ("V Ruskoj pravoslavnoj cerkvi solidarni s sjerbami", 2008). Kremelj se je z njim očitno strinjal, saj se je ruski zunanji minister Lavrov načeloma zavzel za ohranitev ozemeljske celovitosti države, hkrati pa tudi izjavil, da "ne bomo večji Srbi od Srbov" ("Lavrov nazivajet izvrašjonim podhod Londona k probljeme s Britanskim sovjetom", 2008). Podobno zagonetno delujejo dogodki po izbruhu ukrajinske krize leta 2014. Ruska stran je namreč v sklopu svoje agresije sprožila tudi hibridno vojno proti Zahodu, ki ga poskuša razdeliti predvsem s pomočjo propagande in dezinformacij (Amann in drugi, 2016). Vendar pa v njeni informativni produkciji vsaj doslej ni bilo opaziti sklicevanj na slovanstvo, čeprav je od padca berlinskega zidu v Evropi nastalo "enajst slovansko govorečih držav", od katerih jih je šest članic Evropske unije in sedem zveze Nato (Troebst, 2014, str. 19). Beseda celo ni bila niti enkrat uporabljena v prelomnem govoru ruskega predsednika Putina, ki ga je imel marca 2014 ob aneksiji Krima. V njem je namesto tega izpostavil nek drug koncept in sicer idejo "ruskega sveta" (Kremelj, 2014a).

Čeprav navidez paradoksalno, pa trenutno rusko zunanjepolitično stališče verno odraža genezo tako slovanske ideje kot ruske identete, ki sta tudi sicer predmet te disertacije. Iz opravljene analiza namreč izhaja, da ima slovanstvo kot pojem kompleksen izvor, saj že najstarejše slovanske kronike izpostavljajo medsebojno sorodnost slovanskih ljudstev, prvi razdelan predlog medslovanskega sodelovanja pa je sredi 17. stoletja na ruskega carja naslovil hrvaški kajkavec, s ciljem slovanske združitve in cerkvene edinosti. Tudi kot sodobni filozofski in družbeni fenomen se ideja slovanske vzajemnosti ni rodila v Rusiji, ampak na Slovaškem, predvsem kot reakcija luteranskega pastorja Jána Kollárja na nemški in madžarski raznarodovalni pritisk. Avstroslavizem je predstavljal poskus češkega zgodovinarja Františka Palackega reformirati habsburško monarhijo, da bi spoštovala pravice svojih slovanskih prebivalcev, njegov neuspeh pa je najprej privedel do odkritega panrusizma L'udovíta Štúra in kasneje do rusofilskega neoslavizma Karla Kramářa. Analiza torej kaže, da se slovanska ideja periodično aktualizira in aktivira, najpogosteje v kriznih obdobjih, pri čemer so bili iniciatorji teh pobud praviloma manjši slovanski narodi iz srednje in južne Evrope.

Predvsem pa analiza priča o tem, da je imela ruska država zgodovinsko gledano zadržan odnos do slovanske ideje. Še več, v oblastnih krogih se je slovanstvo praviloma obravnavalo kot dokaj nevaren in v bistvu nezaželen pojav, ki je šel v navzkriž z idealiziranim nadetničnim značajem Rusije, same teoretike slovanskega sodelovanja pa se je obravnavalo kot "idejne disidente". Odnos Nikolaja I. do slovanstva je bil sploh trdo odklonilen, o čemer priča tudi doktrina "uradne nacionalnosti". Podobno zadržan, čeprav v manjši meri, je bil Aleksander II., medtem ko je njegov naslednik Aleksander III. znamenito izjavil, da sta edina zaveznika Rusije "njena vojska in mornarica". V prvih desetletjih sovjetske oblasti je bila celo slovanska filologija ožigosana za "fašistično ideologijo", medtem ko znani sodobni ruski filozof in strateg Aleksander Geljevič Dugin meni, da "slovanstvo ni geopolitična kategorija".

Pomembne izjeme od tega pravila so bila obdobja demokratičnih populističnih reform in epizode resne nacionalne nevarnosti. V prvem primeru je pritisk javnosti prisilil ruske oblasti, da se priklonijo nacionalističnim zahtevam po slovanski solidarnosti, tako kot ob izbruhu rusko-turške vojne v letih 1877-1878 in aneksijske krize v letih 1908-1909. V drugem primeru pa so ruske oblasti aktivno razmišljale o uporabi slovanske karte, tako kot med krimsko vojno v letih 1853-1856, ali pa po njej tudi dejansko posegle, tako kot med veliko domovinsko vojno v letih 1941-1945. Slednja je celo privedla do kratkega obdobja, ko je slovanska ideja postala uradna ideologija v vseh slovanskih državah. Ta panslavistična epizoda je doživela strmoglav konec leta 1948 z burnim razkolom med Titovo Jugoslavijo in Stalinovo Sovjetsko zvezo.

Slovanska dimenzija ruske diplomacije je zato bolj kot od same Rusije odvisna od drugih Slovanov, kot tudi od notranjih dogodkov in zunanjega pritiska. V tem smislu sta izkušnji Poljske in Slovenije pomenljivi. V prvovrstnih primerih definicije Jaza s strani Drugega sta obe periodično odkrivali svoje slovanske korenine skozi zgodovinsko pogojene reflekse, ki so se aktivirali ob zavrnitvah in izzivih s strani Zahoda. Poljski intelektualci, kot Stanisław Staszic, so tako v prvi polovici 19. stoletja zavestno izpostavljali svoje slovanstvo iz razočaranja nad zahodno reakcijo nad delitvami Poljske in še naprej poudarjali temo slovanstva tudi po neuspeli vstaji v letih 1830-1831. Na začetku 20. stoletja so se poljski politiki, kot Roman Dmowski, aktivno angažirali v okviru rusofilskega neoslovanskega gibanja zaradi percipirane nevarnosti germanizacije z Zahoda. Leta 1955 je poljska prestolnica postala sedež Varšavskega pakta v znak priznanja poljske vloge pri njegovem nastanku, ki je predstavljal odgovor na vstop Zahodne Nemčije v zvezo Nato in ponovno

oborožitev države. Ob koncu 20. stoletja pa si je celo demokratično izvoljeno poljsko vodstvo pustilo odprta vrata v Moskvi vse dokler ni bilo vprašanje povojne poljsko-nemške meje dokončno rešeno.

V slovenskem primeru je obrat k rusofilskemu slovanstvu v 19. stoletju predstavljal neposredno reakcijo na vzpostavitev dvojne Avstro-Ogrske monarhije leta 1867 ter združitev Italije leta 1861 in Nemčije leta 1871. Strah pred germanizacijo in italijanskim poseganjem z Zahoda tudi pojasni aktivno slovensko vlogo v neoslovanskem gibanju na začetku 20. stoletja. Leta 1942 je bila podpora moskovskega Vseslovanskega odbora uporabljena za utrditev legitimnosti slovenske Osvobodilne fronte, katere vodstvo je tudi odkritko računalo na sovjetsko pomoč pri vzpostavitvi novih meja. Izrazit obrat k slovanstvu na začetku 21. stoletja pa je predstavljal reakcijo na dejstvo, da je Zahod ne le začasno zaprl vrata Sloveniji, temveč tudi začel postavljati pod vprašaj veljavnost povojnega *statusa quo* glede države. Navkljub visokim pričakovanjem je bila tako Slovenija soočena z blokado njenega EU pristopnega procesa in izločitvijo iz prvega kroga širitve Nata po koncu hladne vojne, medtem ko je Italija, ena od ustanovnih članic evroatlantskih inštitucij, celo poskušala odpreti veljavni sporazum o njeni zahodni meji, ki naj bi bila rezultat nepravičnega "slovanskega aneksacijskega naklepa". Vse to je privedlo do tega, da Slovenija ni le postala pobudnica in gostujoča država Foruma slovanskih kultur, temveč je tudi vzpostavila aktivne odnose s sodobno Rusijo.

Navedeno tudi ponuja odgovor na raziskovalno vprašanje disertacije in sicer ali gre pri specifičnosti razvoja ruske zunanje politike od leta 1991 med drugim za odraz slovanske dimenzije ruske diplomacije v odnosu do tako imenovanega Zahoda, ki je tudi sam v procesu svoje institucionalne širitve pridobil razpoznavno slovansko komponento? Analiza namreč kaže, da v določeni meri gre, vendar ne toliko zaradi ruske strani same po sebi, kot drugih slovanskih držav. Posledično ruska diplomacija spominja na pregovorno Odisejevo barko, ki se včasih bolj in včasih manj uspešno upira vabljivemu petju slovanskih siren med svojim plutjem skozi varljive vode mednarodne politike. Ta paradoks je povezan z odgovorom na prvo raziskovalno podvprašanje o tem, kakšna je narava in obseg skupnega razumevanja znotraj ruske politične elite in javnosti o identiteti Rusije? Slednjega ni oziroma je dihotomno, saj uradna oblast prisega na idejo o Rusiji kot polietnični civilizaciji, medtem ko je javnost dojemljiva za pozive k vzpostavitvi etnično mononacionalne družbe, kar pride še posebej do izraza med zdaj že vsakoletnimi ruskimi marši. Podobno kompleksen je tudi odgovor na

drugo raziskovalno podvprašanje in sicer kakšen je odnos do razumevanja in spominov na rusko zgodovino? Tu pride predvsem do izraza razlika med tradicionalnim pojmovanjem dvestoletne tuje nadvlade v poznem srednjem veku kot "mongolskega jarma" in evrazijskim videnjem tega obdobja kot najbolj bistvenega in blagodejnega, brez katerega "ne bi bilo Rusije" (Spektorski, 1944, str. 4). V tem smislu tudi ne preseneča dvodelni odgovor na tretje raziskovalno podvprašanje o tem, kakšna je narava in obseg skupnega razumevanja znotraj ruske politične elite in javnosti o slovanstvu in slovanski ideji? Ruske vodilne strukture so bile namreč do slavizma v vseh njegovih pojavnih oblikah tradicionalno zadržane in sumničave, bodisi zaradi percipiranih povezav s katoliškim proselitizmom, revolucionarnim prekucništvom, populističnim mesijanstvom, buržoaznim imperializmom ali pa etničnim nacionalizmom, pač odvisno od zgodovinskega obdobja. Po drugi strani pa je med samim prebivalstvom zavest o sorodnosti slovanskih narodov bila in je še vedno vsaj latentno prisotna, o čemer poleg ponarodelih pesmi, kot je na primer legendarna koračnica "Slovo Slovanke", najbolj nazorno priča število prepovedanih organizacij s slovansko tematiko.

Zato pa bolj enoten odgovor ponuja četrto raziskovalno podvprašanje o tem, kakšen je vpliv evroatlantskih širitvenih procesov na pojem ruske nacionalne identitete in na percepcijo mednarodnih akterjev znotraj ruske javnosti in elite? Oboji namreč na širitev EU in zveze Nato proti ruskim mejam gledajo skozi prizmo negativnih zgodovinskih izkušenj z Zahodom. Med njimi še posebej izstopa tista iz obdobja "mongolskega jarma", ko je knez Aleksander Nevski navkljub takratni podrejenosti ruskih dežel Zlati hordi zbral dovolj moči, da se je uspešno uprl prodirajočemu tevtonskemu viteškemu redu z besedami: "Zahodu se bomo upirali, Vzhodu pa priklanjali".[402] Mongoli namreč za razliko od tevtoncev niso imeli namena Rusov spreobračati in jim jemati identitete – zanimale so jih njihove dajatve in ne duše, zaradi česar so jim tudi pustili nedotaknjen lokalni sistem knežje oblasti.[403] V tem smislu je pridigajoči zahodni Drugi nedvomno prispeval k definiciji današnjega ruskega Jaza, ki se vidi ponovno obkoljenega in ogroženega na lastnih mejah v obdobju svoje šibkosti s strani novodobnih križarjev.[404]

[402] Leta 2008 je bil v vseruski javnomnenjski anketi knez Nevski izbran za največjega Rusa in glavnega junaka ruske zgodovine (Trenin, 2011, str. 213).

[403] Kot v zvezi s tem izpostavlja Rupnik (1999, str. 338): "Pod mongolsko-tatarskim jarmom je bila Ruska pravoslavna cerkev pravzaprav edina privilegirana, saj ni bila dolžna plačevati davkov. Tatari so spoštovali krščansko duhovščino, ta pa se je ljudstvu kazala kot edina prava naslednica velike kijevske državnosti. Ruska pravoslavna cerkev je ves čas tatarskega jarma bogatela, medtem ko je ljudstvo plačevalo ogromne dajatve svojim ruskim knezom, da so se ti odkupovali pri tatarskem kanu".

[404] Po današnjem ruskem protokolu morajo tuji veleposlaniki pred vročitvijo svojih poverilnih pisem ruskemu predsedniku najprej počakati v eni od predsob kremeljskega dvorca, kjer se nahaja velika slika, ki prikazuje

Ruska stran pri tem prepoznava dejstvo, da je Zahod v procesu svoje institucionalne širitve pridobil novo, slovansko dimenzijo. Vendar pa na ta razvoj dogodkov gleda previdno, če ne celo zadržano. Po eni strani se je pripravljena angažirati v projektih kulturne diplomacije, kot je na primer Forum slovanskih kultur. Prav tako sprejema prakso rednih srečanj z veleposlaniki vseh slovanskih držav v Moskvi, pri čemer s svoje strani celo na ravni zunanjega ministra. Obenem pa se dobro zaveda dejstva, da je skoraj polovica teh držav v evroatlantskih strukturah, kjer aktivno zagovarjajo ekonomske sankcije proti Rusiji in zagotavljajo vojaško odvračanje na njenih mejah. Navkljub vsemu temu ruska stran na slovanske članice EU in Nata ne gleda toliko s sovraštvom kot s sočutjem, če že ne pomilovanjem. Zdi se namreč, da jih navkljub vsemu vidi predvsem kot objekte in ne subjekte evroatlantskih inštitucij, ki se zunanjepolitično nahajajo prej v položaju satelitov kot enakopravnih partnerjev, notranjepolitično pa zaradi dosežene ravni integracije z Zahodom niti ne morejo bistveno vplivati na dogajanje v lastnih državah. Njihova percipirana usoda zato za Moskvo predvsem predstavlja priliko o posledicah nedržavniške politike, možnost sodelovanja z njimi pa priložnost, da vsaj na tej ravni pomaga pri ohranjanju samobitnosti tamkajšnjega prebivalstva, pri čemer skupaj ali pa tudi mimo njegovih (nestanovitnih) elit.[405]

V tem smislu je pomenljiv odgovor predsednika Vladimirja Vladimiroviča Putina na zelo neposredno vprašanje glede možnosti za enoten slovanski nastop na mednarodni areni, ki ga je prejel na tiskovni konferenci decembra 2014. Izjavil je namreč, da se bo težnja po kulturni in duhovni enotnosti med slovanskimi narodi sicer ohranila, vendar pa so slovanske države kot takšne relativno majhne in posledično zelo podvržene zunanjim pritiskom: "So zelo odvisne in se soočajo s številnimi izzivi pri zagotavljanju svoje suverenosti" (Kremelj, 2014b). Njegov odgovor zato zelo spominja na oceno znanega ruskega pisatelja Fjodora

poraz tevtonskih vitezov s strani ruskih vojščakov v bitki pri Čudskem jezeru leta 1242, pod njo pa znani izrek knez Nevskega: "Kdor k nam z mečem pride, bo od meča pokončan!" (Benedetti, 2008, str. 32-33). Zato niti ne preseneča nedovzetnost ruskih diplomatov za razlage o tem, da simbol zveze Nato ne predstavlja križa, temveč kompas, ki naj bi sicer po besedah njegovega avtorja, prvega generalnega sekretarja zavezništva generala Ismaya, držal zavezniške države "na pravi poti, poti miru" (NATO, 2016c).

[405] V zvezi s tem je pomenljiva epizoda iz leta 2007, ko je slovenski predsednik vlade tik pred zdajci odpovedal sicer že potrjeno udeležbo na Sanktpeterburškem ekonomskem forumu in s tem povezano srečanje z ruskim predsednikom Putinom. Mihail Valentinovič Vanin, takratni ruski veleposlanik v Sloveniji, je namreč ta razvoj dogodkov komentiral z naslednjimi besedami: "Odnosi med Slovenijo in Rusijo so edinstveni in temeljijo na večletni zgodovini in tradiciji. Odločitev o odpovedi obiska, iz katere ne gre delati drame, ne more pokvariti dobrih odnosov med državama. Vlade in politiki prihajajo in odhajajo, zgodovinski spomin narodov, ki živijo v prijateljstvu, pa je močnejši" (Cirman, 2007). Vanin se je sicer kasneje kot ruski veleposlanik na Danskem v zahodnih analih precej bolj zapisal z izjavo, da bodo v primeru danske pridružitve Natovemu sistemu protiraketne obrambe "danske bojne ladje postale tarče za ruske jedrske izstrelke" (Garofalo, 2015).

Mihailoviča Dostojevskega in svojčas namestnika predsednika Sanktpeterburškega slovanskega odbora, ki je bila v disertaciji podrobno predstavljena. Še v času rusko-turške vojne, torej v obdobju nastajanja vrste novih slovanskih držav je namreč zapisal, da bodo to "posamezne majhne vladavine" za katere bo značilen ne le servilen odnos do Zahoda temveč tudi medsebojna nestrpnost (Dostojevski, 2007, str. 249). Zaradi nerazumevanja dejanskega pomena "bratstva in sloge" se bodo te "državice ves čas prepirale, ves čas bodo druga drugi zavidale in druga proti drugi spletkarile" (prav tam, str. 254). Po njem bodo "vsa ta slovanska plemena" tudi opravljala Rusijo, jo "klevetale pred Evropo" in ji celo odrekala njeno slovanskost (prav tam, str. 252). Ne glede na vso to "pritlehnost", "nehvaležnost", "omejenost", "trmo", "nedoraslost", "slabe navade", "smešno sovraštvo" in "izdajo" pa mora Rusija po Dostojevskem (2007, str. 253-255) biti vedno pripravljena na to, da po potrebi zaščiti in "ob kakšni priložnosti celo izdere meč" za ostale Slovane in sicer zaradi svojega višjega poslanstva in vsečloveške misije, kar je po njegovem tudi bistvo same ruske ideje.

Dejanska evolucija odnosov Rusije z novim Zahodom, ki zdaj vključuje tudi slovanske države kot sta Poljska in Slovenija, se bo pokazala šele v prihodnje. Že zdaj pa lahko na podlagi opravljene raziskave potrdimo tezo disertacije, da je ruska identiteta sicer pomemben, ne pa tudi zadosten razlagalni element ruske zunanje politike. Za ustrezno razumevanje potez ruske diplomacije je prav tako potrebna pojasnjevalna vloga slovanstva, tako v smislu odnosa do neposrednega zahodnega sosedstva, kot tudi v smislu razvoja odnosov do evroatlantskih integracij. V luči navedenega lahko torej ugotovimo, da je zamišljena slovanska skupnost v 21. stoletju več kot le analitični konstrukt temveč dejansko dejstvo.

V teoretskem smislu to tudi potrjuje pomen identitete in zgodovine pri oblikovanju meddržavnih politik in varnostnih skupnosti. Prav tako dokazuje uporabnost družbenega konstruktivizma v znanosti o mednarodnih odnosih zaradi njegove sposobnosti premoščanja političnih praks s socialnimi identitetami. Kot sta opozorila že Medvedev in Neumann (2012, str. 13): "Konstruktivisti razlagajo kako, v poskusu razumevanja, kdo smo Mi – in kaj dela Nas drugačne od Drugih – skupine sprejemajo politične ukrepe in rišejo politične meje". V tem smislu disertacija tudi prispeva k odgovoru na vprašanje o nacionalni identiteti, ki sta ga zastavila Šabič in Brglez (2002, str. 71) in sicer, "če je integracija Jaza (ali izločitev Drugega) konstruirana skozi odnose 'drugačnosti' (t.j. z obravnavanjem drugih kot nevarnosti) ali z odnosi navadne 'razlike' (kjer ni niti strahu niti nevarnosti)".

Disertacija ima prav tako jasne implikacije za proces evroatlantskih integracij v prihodnje, še posebej glede slovanskih držav kandidatk. Kot je bilo prikazano v primeru Poljske in Slovenije imajo lahko neizzvana razočaranja v odnosih z Zahodom nenamerne posledice, zaradi česar bi morala EU in Nato izkazati več premisleka in senzibilnosti pri obravnavi vprašanja širitve kot v preteklosti. To še posebej drži v primeru nekaterih držav kandidatk iz bivše Jugoslavije, za katere se včasih zdi, da gre pri njihovi poti do zahodnih inštitucij bolj kot ne za sizifovska potepanja. To je tvegano, ker lahko različna pričakovanja na koncu privedejo do histereznih učinkov in popuščanja prej samoumevnih resnic.[406]

V luči teh in drugih zgodovinskih izušenj bi bilo zato prav tako napačno domnevati, da lahko relativno zadržan sedanji ruski odnos do slovanstva zdrži tudi v prihodnje. Dejstvo, da ruska država ni posegla po slovanski karti v novem kriznem obdobju z Zahodom še ne pomeni, da ne bo tega storila kdaj v bodoče, če bo prišla do zaključka, da je pod vpašanjem njen obstoj. V tem smislu je en od izzivov za nadalnje raziskave možnost, ki jih slovanstvo ponuja za hibridno vojskovanje. Pri sedanjem konfliktu med Zahodom in Rusijo gre namreč v marsičem za medslovanski konflikt. Zato bo ta vidik odnosov med novim, razširjenim Zahodom in Rusijo še bolj pomemben v prihodnje kot se mogoče zdi danes in torej zahteva dodatno razumevanje in raziskovanje. Tembolj ker vrsta strokovnjakov za varnostna vprašanja iz slovanskih članic evroatlantskih integracij sama ugotavlja, da imajo njihova prebivalstva pogosto specifičen pogled na Rusijo, ki odraža njihovo zgodovinsko izkušnjo in posledično identitetno samopercepcijo.

Disertacija ponuja tudi prispevek k razpravi, ki danes razdvaja diplomatske študije. Gre za vprašanje o tem, koga sploh šteti za diplomata oz. diplomatko? Kot je izpostavil Brglez (2011, str. 554) je od odgovora "odvisna širina polja, ki naj bi ga diplomatske študije proučevale". Iz opravljene analize namreč izhaja, da čeprav je bila do 20. stoletja večina slovanskih narodov brez lastnih držav, so ne glede na to izvajali zelo konkretne diplomatske aktivnosti z zelo neposrednimi zunanjepolitičnimi posledicami prek kulturnih, gospodarskih in drugih stikov. Med bolj eklatantnimi primera tega sta bila knez Adam Czartoryski pri Poljakih, ki je v svojem izgnanstvu iz hotela Lambert v Parizu sredi 19. stoletja izvajal učinkovit zunanjepolitični program, in župan Ivan Hribar pri Slovencih, ki je iz mestne hiše v Ljubljani

[406] V tem smislu je Zahod sam ustvaril idealne pogoje za poseganje in vmešavanje Rusije na Zahodnem Balkanu. Dejstvo, da so se zunanji ministri Nato zaveznic decembra 2015 odločili povabiti Črno goro, da začne s pristopnimi pogovori za članstvo v Severnoatlantskem zavezništvu, in njen posledični vstop v zvezo Nato junija 2017, priča o tem, da se zavedanje o kratkovidnosti takšnega pristopa končno prijemlje.

na začetku 20. stoletja poskrbel, da so bili Slovenci med utemeljitelji neoslavizma. Nič manj pomenljiv ni primer Juraja Križanića, tega slovanskega Machiavellija hrvaških korenin, čigar *Politika* deluje med Rusi ravno tako aktualno danes kot pred več kot tristo leti, medtem ko je vpliv sistematičnega angažmaja vrste ruskih jezikoslovcev na narodna gibanja številnih manjših slovanskih narodov v 19. stoletju, vključno s slovenskim, težko preceniti.[407] Če je, kot navaja Brglez (prav tam), en od ustanoviteljev diplomatskih študij Geoff Berridge že spremenil strukturo svojega prej državocentričnega učbenika v luči priznanja, da "izvajanje diplomacije ni več omejeno le na profesionalne diplomate in diplomatke", bi veljalo ta zaključek dopolniti z ugotovitvijo, da vsaj v primeru slovanskega sveta nikoli niti ni bilo in verjetno tudi v prihodnje ne bo. To pa ima tudi implikacije za nadaljnje raziskovanje tega kar Jazbec (2011, str. 103, 122) imenuje "paradiplomacija", saj zgodovinsko gledano pri delovanju slednje na področju "samostojnosti in neodvisnosti" očitno ne gre toliko za "specifično slovensko izkušnjo", kot za širšo slovansko.

V tem smislu je prav tako pomembno slediti odnosu do slovanstva med člani ruske opozicije. Če je Kremelj osredotočen na promocijo državocentričnega ideala ruske identitete – pri čemer si predsednik Putin zamišlja Rusijo kot polietnično civilizacijo, ki jo povezuje rusko kulturno jedro – je nacionalistična opcija v marsičem brezkompromisno etnična v svojih pogledih. To je pomembno, ker predstavlja najbolj možno alternativo sedanjim oblastem. Dimitrij Olegovič Rogozin, bivši vodja nacionalistične stranke Rodina, je tako pozval k ustanovitvi slovanskih prostovoljskih bataljonov v ruskih oboroženih silah še ko je bil veleposlanik pri zvezi Nato. Aleksej Anatoljevič Navalni, ki je najbolj izpostavljen obraz sodobne ruske opozicije, pa se ima za nacionalnega demokrata in odkrito nasprotuje muslimanski in azijski migraciji v slovansko osrčje Rusije ter je aktiven udeleženec ruskih maršev, teh vsakoletnih demonstracij ruskega etničnega ponosa, ki sovpadajo z dnem narodne enotnosti. Vse to navkljub dejstvu, da sodobni ruski evrazijci, kot na primer Dugin, rišejo ostro ločnico med evropskimi Slovani, kot pasivnimi in odvisnimi oponaševalci političnih projektov Zahoda, in evrazijskimi Slovani, kot aktivnimi in samostojnimi državotvorci, še posebej Rusi, ki naj bi že presegli svoje slovanstvo in bili naravno orientirani na Vzhod.

[407] Samo po razpadu Sovjetske zveze je bila Križanićeva *Politika* v Rusiji izdana že večkrat, med drugim leta 2003 s strani Ekonomičeskaje gazete. Njen direktor je v spremni besedi med drugim poudaril: "V nasvetih Križanića je veliko takšnega, brez česar ne bodo mogli niti naši sodobni politiki, ki bi jim zelo koristilo . . . iskati svojo lastno pot in verjeti v srečno zvezdo Rusije, ki jo Gospod seveda ne bo pustil brez milosti" (Jakutin, 2003, str. 27). Besedilo knjige je sicer tudi prosto dostopno na številnih ruskih spletnih straneh.

Seveda vedno obstaja možnost ponovnega samostojnega povečanja interesa k širšemu slovanskemu svetu med samimi zahodnimi in južnimi Slovani. Trenutne spremembe v Evropi, vzpodbujene z begunsko in migracijsko krizo ter Brexitom, so namreč nepredvidljive. Če se bodo nadaljevale z nezmanjšano hitrostjo lahko pripeljejo do pomembnih sprememb v razmerju sil znotraj evroatlantskih inštitucij, še posebej kar se tiče tradicionalnih slovanskih sosed, predvsem Nemčije, Avstrije in Italije. Njihove prihodnje poteze lahko v marsičem vplivajo na to, kako se bo slovanski element znotraj nove Evrope obnašal v prihodnje, zaradi česar tudi kličejo po še bolj poglobljenem in kritičnem spremljanju.

Primer Poljske v zvezi s tem je indikativen. Prej nadebudno učenko med novimi članicami evroatlantskih integracij zdaj v Bruslju gledajo postrani in je predmet sankcijske procedure EU. Vendar pa država ostaja kritična do "evroliberalnega mainstreama", odločno nasprotuje sprejemanju muslimanskih in afriških migrantov in promovira nativistični patriotizem. Sprožila je celo vprašanje nemških reparacij za povzročeno škodo med II. svetovno vojno in lansirala lastni zunanjepolitični projekt, tako imenovano Pobudo treh morij. Slednja vključuje vse slovanske članice EU in zveze Nato, med drugim tudi Slovenijo, gostiteljico četrtega vrha te poljske iniciative leta 2019.

Takšni identitetni obrati in nihanja na državni ravni se mogoče zdijo nenavadni, vendar pa zbledijo v primerjavi s preobrazbami na osebni, ki jih je bilo v slovanskem svetu na pretek že v preteklosti in o katerih nazorno priča tudi ta disertacija. Iz opravljene raziskave na primer izhaja, da je knez Adam Czartoryski začel kot ruski zunanji minister, ki se je zavzemal za vzpostavitev slovanske federacije pod carskim žezlom, končal pa kot vodja poljske emigracije v Parizu, ki je z mobilizacijo zahodnega javnega mnenja povzročal sive lase uradnemu Sankt Peterburgu. Konstantin Sergejevič Aksakov, izolacionistični slovanofil, ki je bil najprej popolnoma brezbrižen do vsega neruskega, je z leti postal zagovornik ekspanzivne zunanje politike, ki naj pripelje do trajne zveze vseh Slovanov pod vrhovnim protektoratom Rusije. Vinko Klun se je leta 1857 navduševal nad slovensko "sličnostjo" z ruskim in drugimi slovanskimi narodi, že leta 1867 pa zagovarjal popolno germanizacijo Slovencev. Konstanty Borzęcki, udeleženec velikopoljske vstaje leta 1848, je prestopil iz katoliške vere v islam, privzel ime Mustafa Dželaledin Paša in tik pred izbruhom rusko-turške vojne kot otomanski general padel v boju s Črnogorci. Leopold Lenard najprej ni hotel nič slišati o sodelovanju katoliških Slovanov z Rusi, po I. svetovni vojni pa je zapustil duhovniški stan in se poročil s pravoslavno Srbkinjo. Roman Dmowski je bil še kot mladenič zagrizen rusofob, kasneje pa se

je prelevil v propagatorja rusofilskega neoslavizma med Poljaki. Platon Andrejevič Kulakovski se je najprej povzpel do položaja namestnika Sanktpeterburškega slovanskega odbora, potem pa ob izbruhu aneksijske krize zavrnil novoslovansko geslo bratstva, enakosti in svobode kot prazno frazo. Josip Vidmar se je pod Kraljevino Jugoslavijo pridušal nad "zaprašenim slovanstvom", pol stoletja kasneje pa prosto po panslavistu Vladimirju Ivanoviču Lamanskem iskal rešitev pred srbohrvaščino v ruščini. Josip Visarionovič Stalin, ta največji Rus med Gruzijci, pa je najprej podpiral marristično lingvistiko, ki je dobesedno uničila sovjetsko slavistiko, potem pa ustanovil Vseslovanski odbor in se razglasil za "novodobnega slovanofila". V tem smislu ima dramaturški lok Prešernovega (1986, str. 142) tragičnega junaka Črtomirja, ki začne kot staroslovenski bojevnik za "vero staršev, lepo bognjo Živo, za črte, za bogove nad oblaki", konča pa kot zahodni menih, več vzporednic z resničnim svetom kot se zdi na prvi pogled.[408]

Pozornost na možne sodobne variacije na to identitetno temo je pomembna, tudi zaradi potencialnih implikacij za in interakcijo z rusko diplomacijo, kot sredstvom za izvajanje ruske zunanje politike. Ali se bo trenutno poudarjanje domnevne nadetnične narave ruskega bistva s strani Moskve nadaljevalo, skupaj z evrazijskim drsenjem proti Vzhodu? Ali pa bo ta trend obrnjen, bodisi zaradi reakcije na percipirano nevarnost z Zahoda bodisi zaradi eventualne spremembe vodstva v Kremlju? Ali bo slovanski faktor v tem primeru dejavnik potencialne destabilizacije ali zbližanja med Rusijo in novim Zahodom, ki ima zdaj tudi svojo slovansko dimenzijo? Navsezadnje imajo slovanske države navkljub trenutnim medsebojnim napetostim tudi marsikaj skupnega, saj so splošno gledano bolj konservativne, zadržane do spolnih manjšin in nenaklonjene priseljencem.[409] Ali pa je mogoče alternativni slovanski center že v

[408] Nekateri sicer menijo, da je Prešeren največji slovenski pesnik ne zaradi, ampak navkljub *Krstu pri Savici*, ravno zaradi tega antiherojskega razpleta. Dominik Smole (1969, str. 5, 55-56) je šel pri tem tako daleč, da je ta slovenski nacionalni ep znamenito reinterpretiral, s tem da v njegovi verziji Črtomir kot "spreobrnjeni slovenski knez" v nadaljevanju zgodbe poblazni in v imenu "boga maščevanja, rdečega boga" zakolje Bogomilo: "Kakor na dlani imam zdaj pred sabo vso to brezmejno zvijačnost, to prevrtljivo, spletkarsko, opolzko ženskost – od takrat, ko si hodila oprezovat Valjhunovo vojsko in tehtat, kam se bo nagnila zmaga: v Ajdovski gradec ali na to stran tukaj, imam na dlani to psičje v tebi, takrat, ko si v zameno za ljubezen pripeljala duhovnika s križem in z nekim maziljenim bogom, sleherni tvojih priliznjenih in svetohlinskih korakov tam doli v Ogleju je preštet, pazi se, na sledi sem ti tudi tukaj, vse vidim, gledam, čakam, v drži strelca sem". Cooper (1985, str. 64) je drugačnega mnenja in družbeno sporočilnost Prešernove pesnitve vidi v tem, da je "sprejetje višjega reda, tudi če je vsiljen s silo, nujno za nadaljnji obstoj naroda". Slovenska avantgardna skupina Laibach (1987) pa je v prelomni glasbeno-gledališki reinterpretaciji nacionalnega epa, ki je leta 1986 potekala pod imenom *Krst pod Triglavom*, zgodbo predstavila kot parabolo o moči ljubezni: "Die Liebe ist die größte Kraft, die alles schafft!".

[409] Kot je bilo izpostavljeno že v disertaciji je Igor Jurjevič Jurgens, nekdanji svetovalec ruskega predsednika in sedanji opozicijski politik, na Nato konferenci v Oslu januarja 2010 navzočim slovanskim udeležencem tudi direktno oponesel, da ruske vrednote niso prav nič drugačne od njihovih, ampak so celo identične. Milena Miklavčič (2014), avtorica odmevne knjige *Ogenj, rit in kače niso za igrače*, bi se strinjala: "Slovenci smo v bistvu zelo konservativni. Še danes, ko obiskujem različne literarne večere, obiskovalci raje nič ne rečejo".

nastajanju, baziran v Varšavi in navdahnjen s federalističnimi idejami kneza Adama Czartoryskega, Medmorjem Józefa Piłsudskega ter politko "ravnovesja" med liberalnim Zahodom in avtoritarnim Vzhodom? V zvezi s tem se velja spomniti na aktivni slovenski angažma v medvojni poljski iniciativi Slavia Catholica, kot tudi na takratne poglede slovenskega filozofa Franceta Vebra, ki je verjel, da mora biti slovanska politika agrarna, sinkretično zahodno-vzhodna in vzhodno-zahodna, kot tudi miroljubna in mesijanska.

Možnosti so torej številne, vse pa nakvljub svoji različnosti govorijo o tem, da so državni interesi sestavni del procesa identitetne konstrukcije. Prav tako pričajo o tem, da je v slovansko govorečih državah slavizem sestavni del takšnega procesa. V tem smislu je disertacija osvetlila pomen slovanske ideje v obnašanju slovanskih držav. Izpostavila je tudi uporabnost družbenega konstruktivizma kot konceptualnega vmesnika za razumevanje in razlago takšnega obnašanja. To pa zato, ker so slovanstvo, ki je bil izvorno koncept Drugih, v 19. stoletju posvojili preroditelji slovanskih narodov in ga uporabili za dosego lastnih ciljev. Ob tem so oblikovali ideološko podstat bodočih nacionalizmov kot mešanico zavesti o slovanstvu na splošno in o lokalnih običajih, ki so jih imeli za slovanske. Posledična zgodovinska izkušnja kaže, da je privlačnost slavizma ciklična in da le-ta narašča in pojema v skladu s potrebami posameznega slovanskega naroda. Zato bi se bilo smiselno še naprej posluževati družbeno-konstruktivističnega pristopa pri analizi interakcijskih vzorcev med slovanskimi državami, še posebej v času, ko se slednje nahajajo na obeh straneh nove evropske ločnice, pri čemer polovica predstavlja novi obraz novega Zahoda, največja in najmočnejša med njimi, Rusija, pa pooseblja novi Vzhod.

7. VIRI

1. Adamkus, V., Butora, M., Constantinescu, M., Demes, P., Dobrovsky, L., Eorsi, M., Gyarmati, I., ... Walesa, L. (2009, 15. julij). An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe. *Gazeta Wyborcza*. Dostopno prek http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html

2. Aksakov, I. S. (1886). *Sočinenija: poljskij vopros i zapadno-ruskoje delo, jevrejskij vopros, 1860-1886* [Zbrana dela: poljsko vprašanje in zahodno-ruska zadeva, židovsko vprašanje, 1860-1886]. Moskva: Tipografija M. G. Volčaninova. Dostopno prek https://cloud.mail.ru/public/Auza/P7SZ4KWcP

3. Aksakov, K. S. (1910). Pisma K. S. Aksakova iz čužih krajev v Moskvu [Pisma K. S. Aksakova iz tujih dežel v Moskvo]. *Ruskij arhiv, 48*(1), 134-160. Dostopno prek https://runivers.ru/upload/iblock/705/132%20tom_Russkiy%20arhiv_1910_vip%201-4.pdf

4. Akt o ustanovitvi ustanove "Mednarodna ustanova – Forum slovanskih kultur", potrjen v notarskem zapisu 26. junija 2004 v Ljubljani. Dostopno prek http://fsk.si/Portals/0/FSK%20Akt%20o%20Ustanovitvi.pdf

5. Alberque, W. (2016). *"Substantial Combat Forces" in the Context of NATO-Russia Relations.* Rim: Research Division, NATO Defense College. Dostopno prek http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=493

6. Aleksejev odlazi [Aleksejev odhaja]. (2008, 25. januar). *Večernje novosti*. Dostopno prek http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:209312-Aleksejev-odlazi

7. Aleskandrov, G. (1941, 21. avgust). Slavjane [Slovani]. *Pravda*. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1941-08-21.pdf

8. Alpatov, V. M. (1993). Marr, marrizm i stalinizm [Marr, marrizem in stalinizem]. *Filosofičeskije isledovanija, 1*(3-4), 271-288.

9. Amann, M., Becker, M., Bidder, B., Gude, H., Hammerstein, K., Hock, A., Hoffmann, ... Schult, C. (2016, 5. februar). Russia's Propaganda Campaign Against Germany. *Spiegel*. Dostopno prek http://www.spiegel.de/international/europe/putin-wages-hybrid-war-on-germany-and-west-a-1075483.html

10. Anderson, B. (2007). *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

11. Anderson, N. S. (1993). *An Improbable Venture: A History of the University of California, San Diego*. La Jolla: The UCSD Press.

12. Andrejev, A. (2016, 4. avgust). Vibori genseka OON: meždu slavjanami, ženščinoj i zakatom [Volitve generalnega sekretarja OZN: med Slovani, žensko in zatonom]. *Kolokol Rosiji*. Dostopno prek http://kolokolrussia.ru/geopolitika/vbor-genseka-oon-mejdu-slavyanami-jenschinoy-i-zakatom

13. Andrejka, J. pl. (1905). *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

14. Antonenko, O. in Yurgens, I. (2010, 18. november). Next, a NATO-Russia Strategic Concept. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/2010/11/19/opinion/19iht-edantonenko.html

15. Aronova, E. (2017). Russian and the Making of World Languages during the Cold War. *Isis*, *108*(3), 643-650.

16. Arutunyan, A. (2017, 17. marec). Who will make Russia "great again"? *openDemocracy*. Dostopno prek https://www.opendemocracy.net/en/odr/who-ll-make-russia-great-again/

17. Ascherson, N. (2015). *Black Sea. Coasts and Conquests: From Pericles to Putin*. London: Vintage Books.

18. Asmus, R. D. (2002). *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia University Press.

19. Asmus, R. D. (2010). *A Little War that Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West*. New York: Palgrave Macmillan.

20. Aškerc, A. (1902). Iz popotnega dnevnika. *Ljubljanski zvon*, *22*(11), 740-743.

21. Aškerc, A. (1904). *Četrti zbornik poezij*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

22. Aškerc, A. (2006). *Med Turki in Rusi*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

23. Ašnin, F. D. in Alpatov, V. M. (1994). *Delo slavistov: 30-ije godi* [Zadeva slavistov: 30-ta leta]. Moskva: Nasledije.

24. Aust, T. (2018). *Modernized Deterrence and Revitalized Dialogue – Adapting the Harmel Report to post-2014 Europe*. Rim: Research Division, NATO Defense College. Dostopno prek http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=550

25. Baczynska, G. in Croft, A. (2014, 14. februar). Russia, NATO plan joint operation on Syria's chemical weapons. *Reuters*. Dostopno prek https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia-nato/exclusive-russia-nato-plan-joint-operation-on-syrias-chemical-weapons-idUSBREA1D0Y120140214

26. Badovinac, Z., Misiano, V. in Zabel, I. (2008). Sedem grehov: Ljubljana – Moskva. V Z. Badovinac, V. Misiano in I. Zabel (ur.), *Sedem grehov: Ljubljana – Moskva* (str. 5-7). Ljubljana: Moderna galerija.

27. Baer, J. (2007). *Slavic Thinkers or the Creation of Polities: Intellectual History and Political Thought in Central Europe and the Balkans in the 19th Century*. Washington: New Academia Publishing.

28. Bajc, G. (2008). Crimes Committed by the Fascist Regime in the Slovene Territory. V P. Jambrek (ur.), *Crimes Committed by Totalitarian Regimes: Reports and Proceedings of the 8 April European Public Hearing on Crimes Committed by Totalitarian Regimes* (str. 125-133). Ljubljana: Slovenian Presidency of the Council of the European Union.

29. Bajt, D. (2016). *Kar je Sonce za Luno, to je Rusija za nas: kaj je socialistični realizem*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

30. Bakunin, M. A. (1920). *Izbranije sočinenija: federalizm, socializm i antiteologizm* [Izbrana dela: federalizem, socializem in antiteologizem]. Moskva: Knigoizdatelstvo Golos Truda.

31. Balažic, M. (2002). Evropa zdaj. *Teorija in praksa*, *39*(4), 559-578.

32. Ballinger, P. (2002). *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton: Princeton University Press.

33. Bahrušin, S. V. in Skazkin, S. D. (1947). Diplomacija v XVII. stoletju. V V. P. Potemkin (ur.), *Zgodovina diplomacije: prvi zvezek* (str. 197-246). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

34. Balmforth, R. (2013, 12. december). Kiev protesters gather, EU dangles aid promise. *Reuters*. Dostopno prek https://www.reuters.com/article/us-ukraine/kiev-protesters-gather-eu-dangles-aid-promise-idUSBRE9BA04420131212

35. Banac, I. (1984). *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca: Cornell University Press.

36. Banac, I. (1987). Milan Kundera i povratak Srednje Evrope. *Gordogan*, *9*(1), 39-46.

37. Banac, I. (1988). *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Ithaca: Cornell University Press.

38. Barford, P. M. (2001). *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press.

39. Barnes, J. E. in Cooper, H. (2019, 14. januar). Trump Discussed Pulling U.S. From NATO, Aides Say Amid New Concerns Over Russia. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/2019/01/14/us/politics/nato-president-trump.html

40. Barnett, M. N. (1996). Identity and Alliances in the Middle East. V P. J. Katzenstein (ur.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (str. 400-450). New York: Columbia University Press.

41. Bartkowski, M. (2004, februar). Impact of NATO on Poland, Hungary and the Czech Republic: The Case of Unfulfilled Commitments and Broken Promises. *Rubikon*, str. 1-10. Dostopno prek http://macbartkowski.com/wp-content/uploads/2018/06/Maciej-Bartkowski-Impact-of-NATO-on-Poland-Hungary-and-the-Czech-Republic-the-Case-of-Unfulfilled-Commitments-and-Broken-Promises.pdf

42. Baszko, G. (1822). *Kronika Lechitów i Polaków* [Kronika Lehitov in Poljakov]. [Prevedel H. Kownacki]. Varšava: Drukarnia XX. Piiarów. Dostopno prek https://polona.pl/item/522737/2/

43. Bebler, A. (2000). Slovenia and NATO Enlargement. *International Journal*, *55*(1), 125-136.

44. Becker, M. (2018, 4. september). Interview with Poland's Foreign Minister: "Our Losses Were Much Bigger". *Spiegel*. Dostopno prek http://www.spiegel.de/international/europe/poland-we-have-the-right-to-discuss-reparations-says-foreign-minister-a-1226483.html

45. Bellut, D. (2018, 5. oktober). Hitler "forced" to invade Poland, AfD youth leader claims. *Deutsche Welle*. Dostopno prek https://www.dw.com/cda/en/hitler-forced-to-invade-poland-afd-youth-leader-claims/a-45774237

46. Benedejčič, A. (1999, 29. junij). En denar za vse te narode? *Delo (Sobotna priloga)*, str. 36.

47. Benedejčič, A. (2007, 23. oktober). The Road the Russians Built. *The Moscow Times*. Dostopno prek http://old.themoscowtimes.com/opinion/article/the-road-the-russians-built/193469.html

48. Benedejčič, A. (2014). NATO = BOG + KAPITAL: Deset let članstva Slovenije v zvezi NATO. *Pogledi, 5*(7), 12-13.

49. Benedetti, K. (2008). *Protokol, simfonija forme*. Ljubljana: Planet GV.

50. Beneš, E. (1942). Revolucionoje sodružestvo svobodnih slavjanskih narodov [Revolucionarna skupnost svobodnih slovanskih narodov]. *Slavjane, 1*(5-6), 11-18.

51. Benko, V. (1992). O vprašanju prioritet v zunanji politiki Slovenije. *Teorija in praksa, 29*(1-2), 3-11.

52. Benko, V. (1997). *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede.

53. Berdjajev, N. A. (2000). *Ruskaja ideja: osnovnije problemi ruskoj misli XIX veka i načala XX veka* [Ruska ideja: temeljni problemi ruske misli XIX. stoletja in začetka XX. stoletja]. Moskva: Ševčuk.

54. Berger, P. L. in Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.

55. Berghe, P. L. van den. (1991). Biologija nepotizma: etničnost kot sorodstventa selekcija. V R. Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu* (str. 79-107). Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.

56. Berling, Z. (1944). Buduščeje Poljši – v bratskom sojuze s slavjanskimi narodami [Bodočnost Poljske – v bratski zvezi s slovanskimi narodi]. V V. Ignatjeva (ur.), *Vperjod, k pobede! Miting slavjan-voinov v Moskve 23-24 fevralja 1944 g.* [Naprej, k zmagi! Miting Slovanov-vojščakov v Moskvi 23.-24. februarja 1944. leta] (str. 29-31). Moskva: Gospolitizdat. Dostopno prek http://www.nibu.kiev.ua/elfond/vpered_k_pobede_23-24_fevralja_1944/vpered_k_pobede_23-24_fevralja_1944.pdf

57. Bernštejn, S. B. (1989). Tragičeskaja stranica iz istoriji slavjanskoj filologiji (30-e godi XX v.) [Tragična stran iz zgodovine slovanske filologije (30-ta leta XX. st.)]. *Sovjetskoje slavjanovedenije*, *24*(1), 77-82.

58. Berry, R. A. (1985). Czartoryski's Hôtel Lambert and the Great Powers in the Balkans, 1832-1848. *The International History Review*, *7*(1), 45-67.

59. Betz, D. J. (2004). *Civil-Military Relations in Russia and Eastern Europe*. New York: Routledge.

60. Bielecki, T. (2008, 19. marec). Andrzej Wajda pokazał "Katyń" w Moskwie [Andrzej Wajda je pokazal "Katin" v Moskvi]. *Gazeta Wyborcza*. Dostopno prek http://wyborcza.pl/1,75410,5036144.html

61. Bird, R. (2004). *Andrei Rublev*. London: British Film Institute.

62. Biskupski, M. B. (2006). Marceli Handelsman (1882-1945). V P. Brock, J. D. Stanely in P. J. Wróbel (ur.), *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War* (str. 352-385). Toronto: University of Toronto Press.

63. Blatnik, F. (1944). V Berlinu smo bili. *Slovensko domobranstvo*, *1*(6), 14.

64. Boduszyński, M. P. (2010). *Regime Change in the Yugoslav Successor States: Divergent Paths toward a New Europe*. Baltimore: The Jonsh Hopkins University Press.

65. Bogdanov, V. (1947). Uvod. V J. Križanić (ur.), *Politika ili razgovori o vladalaštvu* (str. 5-47). Zagreb: Matica Hrvatska.

66. Bohle, D. in Greskovits, B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca: Cornell University Press.

67. Bojinović Fenko, A. (2010). *Premoščanje ločnice med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike: primer mednarodnega regionalizma.* Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede.

68. Bojinović Fenko, A. in Šabič, Z. (2014). From the Balkans to Central Europe and Back: The Foreign Policy of Slovenia. V S. Keil in B. Stahl (ur.), *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe* (str. 47-68). New York: Palgrave Macmillan.

69. Borejsza, J. W. (2017). *A Ridiculous Hundred Million Slavs: Concerning Adolf Hitler's World-View*. Varšava: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

70. Bourdieu, P. in Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.

71. Borsody, S. (1962). *The Tragedy of Central Europe*. New York: Collier Books.

72. Bratkiewicz, J. (2008). *Tezy o polityce RP wobec Rosji in Ukrainy* [Teze o politiki RP do Rusije in Ukrajine]. Varšava: Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP. Dostopno prek https://pl.wikisource.org/wiki/Indeks:Tezy_o_polityce_RP_wobec_Rosji_i_Ukrainy.pdf

73. Brglez, A. in Seljak, M. (2007). *Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

74. Brglez, A. (2014). Aleksander Vasiljevič Maklecov in začetki kriminologije na Slovenskem. *Monitor ISH, 16*(1), 245-270.

75. Brglez, M. (1996). O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa*, *33*(1), 18-35.

76. Brglez, M. (1998). Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava. V M. Jazbec (ur.), *Diplomacija in Slovenci* (str. 59-88). Celovec: Založba Drava.

77. Brglez, M. (1999). Za realistično razumevanje in razlago institucionalizacije mednarodnih odnosov. *Časopis za kritiko znanosti*, *27*(197), 107-134.

78. Brglez, M. (2002). NATO Enlargement and Slovenia: Interpreting, Mapping, and Constructing International Relations Perspectives. V Z. Šabič and C. Bukowski (ur.), S*mall States in the Post-Cold War World: Slovenia and NATO Enlargement* (str. 25-52). Westport: Praeger.

79. Brglez, M. (2008). *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

80. Brglez, M. (2011). K slovenskim diplomatskim študijam. *Teorija in praksa*, *48*(3), 545-561.

81. Briggs, K. A. (1979, 5. junij). Pope's Gift: A Skillful Use of Language and History. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/1979/06/05/archives/popes-gift-a-skillful-use-of-language-and-history-news-analysis-the.html

82. Brzezinski, R. (2006). *Polish Winged Hussar 1576-1775*. Oxford: Osprey Publishing.

83. Brzeziński, Z. (2012). *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. New York: Basic Books.

84. Bučar, B. (1993). *Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

85. Bučar, B. (2001). Stroka in politika ob deseti obletnici slovenske zunanje politike. *Teorija in praksa, 38* (1), 142-151.

86. Budna, N. (1994). Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik. *Loški razgledi*, *41*(1), 113-130.

87. Bugajski, J. (2019, 9. januarja). Managing Russia's dissolution. *The Hill*. Dostopno prek https://thehill.com/opinion/national-security/424511-managing-russias-dissolution

88. Bulahtin, M. A. (2012). Kanun velikoj vojni: Rosija i polski vopros [Predvečer Velike vojne: Rusija in poljsko vprašanje]. V A. F. Noskova (ur.), *Poljša v XX veke: očerki političeskoj istoriji* [Poljska v 20. stoletju: orisi politične zgodovine] (str. 44-68). Moskva: Izdateljstvo "Indrik". Dostopno prek https://inslav.ru/images/stories/pdf/2012_Polsha_v_XX_veke.pdf

89. Bulkina, I. S. (2013). Receptivnaja istorija stihotvorenija A. S. Homjakova "Kijev": "Smisl ob uniji" [Zgodovina sprejema pesmi A. S. Homjakova "Kijev": "Smisel o uniji"]. V A. I. Vdovin in R. G. Lejbov (ur.), *Hrestomatijnije teksti: ruskaja pedagogičeskaja praktika XIX v. i poetičeskij kanon* [Učbeniški teksti: ruska pedagoška praka XIX. st. in pesniški kanon] (str. 163-172). Tartu: University of Tartu Press.

90. Bunevič, D. S in Holodov, G. V. (2017). Neizvestnij Dmovskij [Neznani Dmovski]. V D. S. Bunevič in G. V. Holodov (ur.), *Germanija, Rosija i polskij vopros* [Nemčija, Rusija in poljsko vprašanje] (str. 5-10). Sankt Peterburg: Aleteja.

91. Burleigh, M. (1997). *Ethics and Extermination*. Cambridge: Cambridge University Press.

92. Bull, H. (1969). International Theory: The Case for a Classical Approach. V K. Knorr in J. N. Rosenau (ur.), *Contending Approaches to International Politics* (str. 20-38). Princeton: Princeton University Press.

93. Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

94. Cankar, I. (1913, 16. april). Slovenci in Jugoslovani (Predavanje Ivana Cankarja v ljubljanskem "Mestnem domu" 12. aprila 1913). *Zarja*, str. 1.

95. Career Diplomat Replaces Rogozin as NATO Envoy. (2012, 24. oktober). *The Moscow Times*. Dostopno prek http://old.themoscowtimes.com/news/article/career-diplomat-replaces-rogozin-as-nato-envoy/470380.html

96. Cerulo, K. A. (1995). *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*. New Brunswick: Rutgers University Press.

97. Charlemagne. (2018, 1. september). Life in the Centrifuge: What Europe Can Learn From the Collapse of the Habsburg Empire a Century Ago. *The Economist*, str. 45.

98. Chivers, C. J. in Herszenhorn, D. M. (2014, 2. april). In Crimea, Russia Showcases a Rebooted Army. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/2014/

04/03/world/europe/crimea-offers-showcase-for-russias-rebooted-military.html

99. Christoff, P. K. (2014). *K. S. Aksakov: A Study in Ideas*. Princeton: Princeton University Press.

100. Churchill, W. (1967). *The Second World War, Volume 1: The Gathering Storm*. London: Cassell.

101. Churchill, W. (2003). *Never Give In! The Best of Winston Churchill's Speeches*. New York: Hyperion.

102. Cienciala, A. M. (2011). The Foreign Policy of Józef Piłsudski and Józef Beck, 1926-1939: Misconceptions and Interpretations. *The Polish Review, 56*(1-2), 111-152.

103. Ciril I. (2010, 21. september). Intervju Svjatejšego Patriarha Kirila telekanalu "Rosija" [Intervju presvetlega patriarha Cirila televizijski postaji "Rusija"]. *Ruskaja pravoslavnaja cerkov*. Dostopno prek http://www.patriarchia.ru/db/text/1280323.html

104. Cirman, P. (2017, 27. junij). Lavrov, tako kot Janša, nima časa. *Dnevnik*. Dostopno prek https://www.dnevnik.si/254018

105. Clark, C. (2006). *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia, 1600-1947*. London: Penguin Books.

106. Clunan, A. L. (2009). *The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

107. Cohen, S. F. (2016, 3. avgust). Cold War, Détente, Neo-McCarthyism, and Donald Trump. *The Nation*. Dostopno prek https://www.thenation.com/article/cold-war-detente-neo-mccarthyism-and-donald-trump/

108. Colton, T. J. (2008). *Yeltsin: A Life*. New York: Basic Books.

109. Committee for Investigation of National Aviation Accidents. (2011). *Final Report from the examination of the aviation accident no 192/2010/11 involving the Tu-154M airplane, tail number 101, which occurred on April 10th, 2010 in the area of the SMOLENSK NORTH airfield*. Dostopno prek https://wayback.archive-it.org/all/20120906032711/http://mswia.datacenter-poland.pl/FinalReportTu-154M.pdf

110. Connor, W. (1991). From Tribe to Nation? *History of European Ideas, 13*(1-2), 5-18.

111. Cooper, H. R. (1985). The Baptism on the Savica. *Slovene Studies, 7*(1-2), 63-80.

112. Cordell, K. in Wolff, S. (2005). *Germany's Foreign Policy towards Poland and the Czech Republic: Ostpolitik Revisited*. London: Routledge.

113. Cottey, A. (1995). *East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security*. New York: St. Martin's Press.

114. Crump, L. (2015). *The Warsaw Pact Reconsidered: International Relations in Eastern Europe, 1955-69*. London: Routledge.

115. Cvirn, J. (1988). *Boj za Celje: politična orientacija celjskega nemštva, 1861-1907*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

116. Cvirn, J. (2000). Die Slovenen und der Prager Slavenkongress. V A. Moritsch (ur.), *Der Prager Slavenkongres 1848* [Praški slovanski kongres 1848] (str. 127-136). Dunaj: Böhlau Verlag.

117. Cvirn, J. (2007). Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo. *Zgodovina za vse*, *14*(2), 38-56.

118. Čaadajev, P. J. (1913). Sočinenija i pisma. Tom I [Spisi in pisma. 1. del]. Moskva: Tipografija A. I. Mamontova. Dostopno prek https://imwerden.de/pdf/chaadaev_sochineniya_tom1_1913.pdf

119. Čaadajev, P. J. (1914). Sočinenija i pisma. Tom II [Spisi in pisma. 2. del]. 2. Moskva: Tipografija A. I. Mamontova. Dostopno prek https://imwerden.de/pdf/chaadaev_sochineniya_tom2_1913.pdf

120. Čaadajev, P. J. (1999). Filosofičeskije pisma (1828-1831) [Filozofska pisma (1828-1831)]. V N. G. Fedorovski (ur.), *V poiskah svojego puti: Rosija meždu Jevropoj i Aziej* [V iskanju svoje poti: Rusija med Evropo in Azijo] (str. 47-51). Moskva: Izdatelskaja korporacija "Logos".

121. Čepič, Z. (1998). Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *38*(1-2), 89-110.

122. Černova, A. V. (2016). *Rol' Poljši v vostočnoj politike ES* [Vloga Poljske v vzhodni politiki EU]. Moskva: Aspekt Press.

123. Červ, A. (1888). Črtice o ruski cerkvi. *Rimski katolik*, *1*(1), 45-56.

124. Čibej, B. (2014, 8. julij). Lavrov v Mariboru: Ruski plin bo tekel skozi Slovenijo. *Delo*. Dostopno prek http://www.delo.si/novice/slovenija/lavrov-v-mariboru-ruski-plin-bo-tekel-skozi-slovenijo.html

125. Čuček, F. (2008). *Uspehi spodnještajerskih Slovencev v Taaffejevi dobi: gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879-1893)*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje.

126. Čurkina, I. V. (1979). Osnovne etape v razvoju rusko-slovenskih odnosov v drugi polovici 19. stoletja. *Zgodovinski časopis*, *33*(3), 451-462.

127. Čurkina, I. V. (1995). *Rusko-slovenski kulturni stiki: od konca 18. stoletja do leta 1914*. [Prevedel J. Sever]. Ljubljana: Slovenska matica.

128. Čurkina, I. S. (2008). Slavjanskije forumi i sovremenije problemi slavjanstva [Slovanski forumi in sodobni problemi slovanstva]. V M. J. Dostal in I. V. Krjučkov

(ur.), *Slavjanskije forumi i probljemi slavjanovedenija: sbornik statej* [Slovanski forumi in problemi slovanskih ved: zbornik člankov] (str. 5-17). Moskva: Izdateljstvo SGU.

129. Čurkina, I. S. (2011). Protoijerej Mihail Fjodorovič Rajevskij i Jugoslovjane [Protojerej Mihail Fedorovič Rajevski in Jugoslovani]. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

130. Čurkina, I. S. (2017). *Rosija i slavjane v idejologiji slovjenskih nacionalnih dejatelej XVI. v – 1914 g.* [Rusija in Slovani v ideologiji slovenskih narodnih buditeljev XVI. stoletja – 1914. leta]. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

131. Čurkina, I. S. (2018). Etnografičeskaja vistavka i Slavjanskij sjez v Moskve v 1867 g. [Etnografska razstava in Slovanski kongres v Moskvi leta 1867]. V S. I. Dančenko (ur.), *Slavjane i Rosija: slavjane v Moskve* [Slovani in Rusija: Slovani v Moskvi] (str. 48-79). Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

132. D'Abernon, E. V. (1931). *The Eighteenth Decisive Battle of the World: Warsaw, 1920*. London: Hodder and Stoughton.

133. Danilevski, N. J. (2008). *Rosija i Jevropa* [Rusija in Evropa]. Moskva: Knjižni klub TERRA.

134. Davies, C. (2016, 8. april). The Ghosts of Smolensk. *Foreign Policy*. Dostopno prek https://foreignpolicy.com/2016/04/08/the-ghosts-of-smolensk-poland-kaczynski-russia/

135. Davies, N. (2001). *Heart of Europe: The Past in Poland's Present*. Oxford: Oxford University Press.

136. Davies, N. (2005a). *God's Playground: A History of Poland. Volume 1: The Origins to 1795*. Oxford: Oxford University Press.

137. Davies, N. (2005b). *God's Playground: A History of Poland. Volume 2: 1795 to the Present*. Oxford: Oxford University Press.

138. Davies, N. (2011). *Vanished Kingdoms: The History of Half-Forgotten Europe*. London: Penguin Books.

139. Day, M. (2018, 18. september). Polish defence minister honours pilot who defied President Kaczynski. *The Telegraph*. Dostopno prek https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/poland/2983110/Polish-defence-minister-honours-pilot-who-defied-President-Kaczynski.html

140. Dearden, L. (2017, 10. januar). Brexit: UK could lose its most senior military position in NATO to France after departure from EU. *The Independent*. Dostopno prek https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/brexit-latest-news-uk-lose-most-senior-nato-military-position-eu-european-union-deputy-supreme-a7519196.html

141. Debrix, F. (2002). Language as Criticism: Assessing the Merits of Speech Acts and Discursive Formations in International Relations. *New Political Science*, *24*(2), 201-219.

142. Dedijer, V. (1969). *Izgubljeni boj J. V. Stalina, 1948-1955*. [Prevedla B. Pahor in A. Novak]. Ljubljana: Delo.

143. Deklaracija o partnerstvu za modernizacijo med Republiko Slovenijo in Rusko federacijo, podpisana 17. novembra 2010 v Moskvi. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Novinarsko_sredisce/Sporocila_za_javnost/1011/Deklaracija_o_modernizaciji.pdf

144. Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije – DeZPRS. (1999). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 17. decembra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DEKL3#

145. Deltcheva, R. (2004). Eastern Women in Western Chronotypes: The Representation of East European Women in Western Films after 1989. V V. Glajar in D. Radulescu (ur.), *Vampirettes, Wretches, and Amazons: Western Representations of East European Women* (str. 161-186). New York: Columbia University Press.

146. Denisov, J. N. (2016). *Rosija i Poljša: istorija vzaimootnošenij v XVII-XX vekah* [Rusija in Poljska: zgodovina medsebojnih odnosov v XVII.-XX. stoletjih]. Moskva: Izdateljstvo "Nauka".

147. Dernovšek, I. (2016, 4. avgust). Slovenijo letno zapusti več kot 8000 Slovencev. *Dnevnik*. Dostopno prek https://www.dnevnik.si/1042747925

148. Desjaterik, V. I. (2002). Voprosi, predloženije Ivanu Sergejeviču Aksakovu III-m otdelenijem [Vprašanja, zastavljana Ivanu Sergejeviču Aksakovu s strani III-ga oddelka]. V V. I. Desjaterik, V. V. Dementjev in V. V. Fedorov (ur.), *Bit' Rosiji v blagodenstviji i slave* [Biti Rusiji v blaginji in slavi] (str. 343-356). Moskva: Paškov dom.

149. Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee, M. Jr., Lichterman, M., Lindgren, R. E., … Van Wagenen, R. W. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.

150. Dežman, D. (1861, 10. julij). Govor gosp. Dežman-a, poslanca kranjskega, v zbornici poslancov 27. junija. *Novice*, str. 227.

151. Dežman, D. (1909). Dragotina Dežmana pismo Valentinu Zarniku. Iz Ljubljana, dne 9. januarija 1861. *Naši zapiski*, *6*(1), 11-13.

152. Dijk, T. A. van. (2001). Critical Discourse Analysis. V D. Schiffrin, D. Tannen in H. E. Hamilton (ur.), *The Handbook of Discourse Analysis* (str. 352–371). Malden: Blackwell Publishing.

153. Djakow, W. (1993). Polskie słowianofilstwo i jego wpływ na slawistykę (koniec XVII w. – 1939 r.) [Poljsko slovanofilstvo in njegov vpliv na slavistiko (konec XVII. stoletja – 1939. leta]. *Analecta, 2*(1), 7-29.

154. Djavol vertljav i boltljiv [Hudič je živčen in čvekav]. (2012, 13. avgust). *Lenta.ru*. Dostopno prek https://lenta.ru/articles/2012/08/13/surkov/

155. Długosz, J. (1997). *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber decimus et liber undecimus, 1406-1412* [Anali ali kronika znamenitega kraljestva Poljskega. Knjiga deseta in knjiga enajsta, 1406-1412]. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN. Dostopno prek https://polona.pl/item/ioannis-dlugossi-annales-seu-cronicae-incliti-regni-poloniae-lib-10-11-1404-1412,MzczMTU2OTQ/38/#info:metadata

156. Dmowski, R. (2017). *Germanija, Rosija i polskij vopros* [Nemčija, Rusija in poljsko vprašanje]. Sankt Peterburg: Aleteja.

157. Dmytryshyn, B. (1991). Iurii Krizhanich: The First Sibirologist. *Russian History, 18*(2), 143-161.

158. Dolgan, M. (1993). *Sestrski jeziki: doživljanje in učenje slovanskih jezikov*. Ljubljana: Slavistično društvo.

159. Dolgov, V. 2009. *Slovenija v ruskih očeh*. Volče: Kulturno društvo "Myra Locatelli".

160. Donaldson, R. H. in Nogee, J. L. (2005). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*. London: M. E. Sharpe, Inc.

161. Donskis, L. (2013). *Forms of Hatred: The Troubled Imagination in Modern Philosophy and Literature*. New York: Rodopi.

162. Dostal, M. J. (1997). Ideja slavjanskoj solidarnosti i nesostojavšijsja v Moskve v 1948 g. Pervij obščeslavjanskij kongrjes učjonih-slavistov [Ideja slovanske solidarnosti in neizvedeni v Moskvi v 1948. letu Prvi vseslovanski kongres znanstvenikov-slavistov]. V M. J. Dostal (ur.), *Slavjanskij vopros: vehi istoriji* [Slovansko vprašanje: mejniki zgodovine] (str. 182-203). Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN.

163. Dostal, M. J. (1998). "Slavjanskij vopros" v mirovozreniji grafa S. S. Uvarova ["Slovansko vprašanje" v svetovnem nazoru grofa S. S. Uvarova]. V M. A. Robinson (ur.), *Slavjanskij almanah 1997* (str. 105-119). Moskva: Izdateljstvo Indrik.

164. Dostal, M. J. (2000). "Novoje slavjanskoje dviženije" v SSSR i Vseslavjanskij komitet v Moskve v godi vojni ["Novo slovansko gibanje" v ZSSR in Vseslovanski komite v Moskvi v vojnih letih]. V M. A. Robinson (ur.), *Slavjanskij almanah 1999* (str. 175-188). Moskva: Izdateljstvo Indrik.

165. Dostal, M. J. (2007). Slavistika meždu proljetarskim internacionalizmom i slavjanskoj idejej (1917-1941) [Slavistika med proletarskim internacionalizmom in slovansko idejo (1917-1941]. V M. A. Robinson (ur.), *Slavjanskij almanah 2006* (str. 114-140). Moskva: Izdateljstvo Indrik.

166. Dostojevski, F. M. (1984). *Polnoje sobranije sočinenij* [Celotna zbirka del]. Moskva: Nauka.

167. Dostojevski, F. M. (2007). *Dnevnik pisatelja 2: izbor publicističnih del*. Ljubljana: Študentska založba.

168. Dowling, S. (2007, 22. junij). Poland Blasted for Mentioning the War. *Spiegel*. Dostopno prek http://www.spiegel.de/international/germany/the-world-from-berlin-poland-blasted-for-mentioning-the-war-a-490178.html

169. Drnovšek, J. (2001, 1. junij). NATO and the EU: The Defense of Western Values. *The Wall Street Journal Europe*, str. E8. Dostopno prek http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/jd.nsf/dokumentiweb/912BFC73EEAB5C4FC1256F5600484E63?OpenDocument

170. Drnovšek, J. (2002). Knjigi "Avstrija – Slovenija. Preteklost in sedanjost" na pot. V T. Logar (ur.), *Avstrija – Slovenija. Preteklost in sedanjost* (str. 13-15). Ljubljana: Cankarjeva založba.

171. Drnovšek, J. (2008). Uvodnik. V Z. Badovinac, Victor Misiano and Igor Zabel (ur.), *Sedem grehov: Ljubljana – Moskva* (str. 3). Ljubljana: Moderna galerija.

172. Drnovšek, M. (1991). *Pot slovenskih izseljencev na tuje: od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku, 1880-1924*. Ljubljana: Založba Mladika.

173. Dugin, A. (2001, 2. junij). Slavjanski mir i osnovnije tendenciji geopolitiki [Slovanski svet in osnovne tendence geopolitike]. *Arktogea*. Dostopno prek http://arcto.ru/article/996

174. Dunne, T. (2001). Liberalism. V J. Baylis in S. Smith (ur.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (str. 162-181). Oxford: Oxford University Press.

175. Duncan, P. J. S. (2000). *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*. London: Routledge.

176. Dungaciu, D. (1999). East and West and the "Mirror of Nature": Nationalism in West and East Europe – Essentially Different? V R. Gerin in P. Jedlicková (ur.), *A Decade of Transformation* (str. 1-27). Dunaj: IWM. Dostopno prek http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-08-031.pdf

177. Dunne, T. in Schmidt, B. C. (2001). Realizem. V J. Baylis in S. Smith (ur.), *Globalizacije svetovne politike: uvod v mednarodne odnose* (str. 205-236). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

178. Dziewanowski, M. K. (1971). Czartoryski and His *Essai sur la Diplomatie*. *Slavic Review*, *30*(3), 589-605.

179. Dziwisz, S. (2010, 18. april). "Nadzieje na pojednanie naszych słowiańskich narodów": Przemówienie kard. Stanisława Dziwisza na początku Mszy św. żałobnej za Lecha i Marię Kaczyńskich 18 kwietnia 2010 r. ["Upanje na spravo naših

slovanskih narodov": govor kard. Stanisława Dziwisza na začetku žalne maše za Lecha in Mario Kaczyńsko 18. aprila 2010]. *Rzeczpospolita*. Dostopno prek https://www.rp.pl/artykul/463508--Nadzieje-na-pojednanie-naszych-slowianskich-narodow-.html

180. Eberhardt, P. (2009). Polish Precursors to the Idea of the Political Unification of Europe. *Geographia Polonica*, *82*(2), 35-44.

181. Ellis, C. (1981). *Tanks of World War 2*. London: Octopus Books.

182. Emmott, R. (2017, 23. maj). NATO's Feel-Good Meeting Aims to Impress Trump. *Reuters*. Dostopno prek https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-nato-idUSKBN18J1QP?il=0

183. Engels, F. (1953a). Panslavism and the Crimean War. V P. W. Blackstork in B. F. Hoselitz (ur.), *The Russian Menace to Europe: A Collection of Articles, Speeches, Letters and News Despatches* (str. 84-95). London: George, Allen and Unwin Ltd.

184. Engels, F. (1953b). Democratic Panslavism. V P. W. Blackstork in B. F. Hoselitz (ur.), *The Russian Menace to Europe: A Collection of Articles, Speeches, Letters and News Despatches* (str. 67-84). London: George, Allen and Unwin Ltd.

185. Erickson, J. (1964). *Panslavism*. London: The Historical Association.

186. Erjavec, K. (2015). Predgovor. V A. Zidar (ur.), *Ustanovna listina Organizacije združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča* (str. v-vii). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

187. Erjavec v Tarči: EU je naivno odigral ta proces, zato sem ponudil pomoč. (2014, 6. marec). *MMC RTV Slovenija*. Dostopno prek http://www.rtvslo.si/svet/erjavec-v-tarci-eu-je-naivno-odigral-ta-proces-zato-sem-ponudil-pomoc/331454

188. Esih, U. (2015, 14. april). Svojeglavi češki predsednik. *Večer*. Dostopno prek https://www.vecer.com/201504146109535-6109535

189. Ezergailis, A. (1983). *The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution. The First Phase: September 1917 to April 1918*. New York: Columbia University Press.

190. Fadejev, R. A. (1889). *Vooružonije sili Rosiji* [Oborožene sile Rusije]. Sankt Peterburg: Tipografija V. V. Komarova. Dostopno prek https://runivers.ru/lib/book3059/9663/

191. Fadejev, R. A. (2005). *Kavkazskaja vojna* [Kavkaška vojna]. Moskva: Eksmo.

192. Ferguson, N. (2003). *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*. London: Pan Books.

193. Fertač, S. (1990). Dviženije slavjanskoj solidarnosti i poljskaja emigracija v Velikobritaniji vo vremja Vtoroj mirovoj vojni [Gibanje slovanske solidarnosti in poljska emigracija v Veliki Britaniji v času druge svetovne vojne]. *Sovjetskoje slavjanovedenije*, *26*(6), 29-36.

194. Fertacz, S. (2010). *Polska myśl słowiańska w okresie drugiej wojny światowej* [Poljska slovanska misel v obdobju druge svetovne vojne]. Katovice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

195. Feuchtwanger, E. J. (2002). *Bismarck*. London: Routledge.

196. Figes, O. (2008). *Natašin ples: kulturna zgodovina Rusije*. [Prevedli M. Venier, M. Jesih in T. Pavček]. Ljubljana: Modrijan.

197. Figes, O. (2010). *Crimea: The Last Crusade*. London: Penguin Books.

198. Fikfak, J. (2008). Narodopisje in Matija Majar. V B. Rogelj Škafar (ur.), *Razstava slovani Evrope: slovenski prispevek* (str. 13-28). Loka pri Mengšu: Forum slovanskih kultur. Dostopno prek http://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/Slovani_Evrope.pdf

199. Filipič, I. (2010). Stepišnik in sveta brata Ciril in Metod. *Bogoslovni vestnik*, *70*(1), 83-93.

200. Firsov, E. F. (1998). Sjezdi slavjanskih žurnalistov (1898-1912) [Srečanja slovanskih novinarjev (1898-1912)]. V M. J. Dostal (ur.), *Slavjanskoje dviženije XIX-XX vekov: sjezdi, kongresi, sovešanija, manifesti, obrašenija* [Slovansko gibanje XIX.-XX. stoletij: srečanja, kongresi, posvetovanja, manifesti, pozivi] (str. 147-170). Moskva: Rosijskaja akademija nauk.

201. Forum slovanskih kultur. (2017). Kulturne poti slovanskega sveta končno na evropskem zemljevidu [Zemljevid]. [Merilno ni navedeno]. Dostopno prek http://fsk.si/sl-si/Novice/Kulturne-poti-slovanskega-sveta-na-evropskem-zemljevidu

202. Franzinetti, G. (2012). Ponovno odkritje fojb. V T. Logar (ur.), *Fojbe* (str. 326-337). Ljubljana: Cankarjeva založba.

203. Friedman, T. L. (1998, 2. maj). Foreign Affairs; Now a Word From X. *The New York Times*. Dostopno prek http://www.nytimes.com/1998/05/02/opinion/foreign-affairs-now-a-word-from-x.html?_r=0

204. Frolov, V. (2011, 28. februar). Rogozin Would Make an Excellent President. *The Moscow Times*. Dostopno prek http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/rogozin-would-make-an-excellent-president/431730.html

205. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.

206. Fuller, J.F.C. (1982). *The Decisive Battles of the Western World, 1792-1944*. London: Granada Publishing.

207. Gabrič, A. (1991). *Slovenska agitpropovska kulturna politika: 1945-1952*. Ljubljana: Mladika.

208. Gabrič, A. (1992). Polemika o slovenskih impresionistih v letu 1949: razmišljanja o prvi povojni diskusiji v Sloveniji. *Nova revija*, *11*(126-127), 1217-1226.

209. Gabrič, A. (2014). Slovenščina in Jugoslovanska ljudska armada. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *54*(2), 155-177.

210. Gaj, L. (1935). Memorandum of Liudevit Gaj. *The American Historical Review*, *40*(4), 708-716.

211. Galeotti, M. (2018, 5. marec). I'm Sorry for Creating the "Gerasimov Doctrine". *Foreign Policy*. Dostopno prek https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/

212. Gantar Godina, I. (1987). *T. G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem (1895-1914)*. Ljubljana: Slovenska matica.

213. Gantar Godina, I. (1989). Novoslovanska ideja in Slovenci. *Zgodovinski časopis*, *43*(4), 513-546.

214. Gantar Godina, I. (1991, 29. junij). Pobuda za center za slovanske študije. *Delo (Sobotna priloga)*, str. 30.

215. Gantar Godina, I. (1992). Dr. Leopold Lenard. *Zgodovinski časopis*, *46*(3), 395-400.

216. Gantar Godina, I. (1994). *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

217. Gantar Godina, I. (1995). Slovenes and Czechs: An Enduring Friendship. *Slovene Studies*, *17*(1-2), 95-112.

218. Gantar Godina, I. (1997). Ivan Hribar in slovanska ideja. V I. Žmuc (ur.), *Homo sum ... : Ivan Hribar in njegova Ljubljana* (str. 29-34). Ljubljana: Mestni muzej.

219. Gantar Godina, I. (1998). Iskanje rešitve v panslavizmu. V S. Granda in B. Šatej (ur.), *Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti* (str. 111-114). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

220. Gantar Godina, I. (2001). Kulturnoumetniško delovanje Slovencev v slovanskih deželah do začetka prve svetovne vojne. *Dve domovini*, *12*(14), 15-18.

221. Gantar Godina, I. (2002). Ljubljana – gostiteljica 4. vseslovanskega časnikarskega kongresa maja 1902. *Kronika*, *50*(3), 375-384.

222. Gantar Godina, I. (2003). Slovenski izobraženci v slovanskem svetu. V V. Gorjup Posinković (ur.), *Izseljenski koledar 2003* (str. 79-93). Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.

223. Gantar Godina, I. (2004). Pogledi slovenskih izseljencev v Rusiji na svojo domovino. V I. Gantar Godina in M. Breznikar (ur.), *Davorin Hostnik med Slovenijo in Rusijo:*

simpozij ob 150-letnici rojstva (1853-1929), Šmartno pri Litiji, 3. september 2003 (str. 31-37). Šmartno pri Litiji : Ustvarjalno središče Breznikar.

224. Gantar Godina, I. (2007). Slovenian Intellectuals: Atypical Emigrants to Atypical Destinations. V M. Drnovšek (ur.), *Historical and Cultural Perspectives on Slovenian Migration* (str. 45-66). Ljubljana: ZRC Publishing.

225. Gardner, M. M. (1927). [Recenzija knjige *Słowianofilstwo w literaturze Polskiej*, Z. Klarnerówna]. *The Slavonic Review*, *15*(5), 696-697.

226. Garofalo, A. (2015, 22. marec). Russia threatens to aim nuclear missiles at Denmark ships if it joins NATO shield. *Reuters*. Dostopno prek https://www.reuters.com/article/us-denmark-russia/russia-threatens-to-aim-nuclear-missiles-at-denmark-ships-if-it-joins-nato-shield-idUSKBN0MI0ML20150322

227. Gates, R. M. (2014). *Duty: Memoirs of a Secretary at War*. London: W. H. Allen.

228. Gellner, E. (2006). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing.

229. Gerasimov, V. V. (2013, 26. februar). Cenost nauki v predvideniji [Vrednost znanosti je v predvidevanju]. *Vojeno-promišljenij kurjer*. Dostopno prek https://vpk-news.ru/articles/14632

230. Gesemann, W. (1965). Herder's Russia. *Journal of the History of Ideas*, *26*(3), 424-434.

231. Gestrin, F. in Melik V. (1979a). Afirmacija slovenske narodne celote. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 468-526). Ljubljana: Cankarjeva založba.

232. Gestrin, F. in Melik V. (1979b). Demokratična in socialna prebuja na Slovenskem. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 527-597). Ljubljana: Cankarjeva založba.

233. Gestrin, F. in Melik V. (1979c). Revolucionarno leto 1848 in Program Zedinjene Slovenije. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 442-464). Ljubljana: Cankarjeva založba.

234. Gestrin, F. in Melik V. (1979č). Začetki slovenskega narodnega gibanja v okviru propadajočega fevdalizma (do 1848). V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 388-441). Ljubljana: Cankarjeva založba.

235. Gieysztor, A., Kieniewicz, S., Rostworowski, E., Tazbir, J. in Wreszycki, H. (1982). *Zgodovina Poljske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

236. Glonar, J. (2013). Lavrin, Janko, akademik (1887–1986). V P. V. Ogrin (ur.), *Slovenska biografija*. Dostopno prek https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi319660/

237. Godzimirski, J. M. (2008). Putin and Post-Soviet Identity: Building Blocks and Buzz Words. *Problems of Post-Communism*, *55*(5), 14-27.

238. Golenkova, Z. G. (2014). Slavjanskije ideji Juraja Križaniča [Slovanske ideje Juraja Križanića]. *RUDN Journal of Sociology*, *7*(3), 7-22.

239. Golub, I. (1986). The Slavic Idea of Juraj Križanić. *Harvard Ukrainian Studies*, *10*(3-4), 438-491.

240. Good, D. F. (1977). National Bias in the Austrian Capital Market before World War I. *Explorations in Economic History*, *14*(2), 141-166.

241. Good, D. F. (1992). *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914*. Berkeley: University of California Press.

242. Gorbachev, M. (1988, 7. december). *Address by Mikhail Gorbachev at the UN General Assembly Session*. Dostopno prek https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116224

243. Gorenburg, D. (2016). *What Russia's Military Operation in Syria Can Tell Us About Advances in its Capabilities*. Washington: PONARS Eurasia. Dostopno prek http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm424_Gorenburg2_March2016_2.pdf

244. Gorenburg, D. (2018, 13. september). 5 things to know about Russia's Vostok-2018 military exercises. *The Washington Post*. Dostopno prek https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/13/5-things-to-know-about-russias-vostok-2018-military-exercises/?utm_term=.262c0c249f39

245. Gorjainov, A. N. (1998). "Slavjanskaja vzajimnost" v traktovke sovjetskoj istoriografiji 1920-1930-x godov ["Slovanska vzajemnost" v interpretaciji sovjetskega zgodovinopisja 1920-1930-ih let]. V V. A. Djakov (ur.), *Slavjanskaja ideja: istorija i sovrjemenost* [Slovanska ideja: zgodovina in sodobnost] (str. 147-159). Moskva: Institu slavjanovedenija i balkanistiki Rosijskoj akademiji nauk.

246. Górny, M. (2010). Józef Piłsudski: Address Delivered in Vilnius. V A. Ersoy, M. Górny in V. Kechriotis (ur.), *Modernism: The Creation of Nation-States* (str. 368-371). Budimpešta: Central European University Press.

247. Gorska, J. A. (2010). *Dealing with a Juggernaut: Analyzing Poland's Policy Toward Russia, 1989-2009*. New York: Lexington Books.

248. Gow, J. in Carmichael, C. (2010). *Slovenia and the Slovenes: A Small State in the New Europe*. London: Hurst & Company.

249. Gower, J. (2013). Slovenia. V M. David, J. Gower in H. Haukkala (ur.), *National Perspectives on Russia: European Foreign Policy in the Making?* (str. 222-230). London: Routledge.

250. Grafenauer, B. (1979a). Konec samostojnosti slovenskih kneževin. Uveljavljanje frankovskega fevdalnega reda. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 132-155). Ljubljana: Cankarjeva založba.

251. Grafenauer, B. (1979b). Samova "država" in država karantanskih Slovencev. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 111-122). Ljubljana: Cankarjeva založba.

252. Grafenauer, B. (1988). Ob tisočletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje. V B. Grafenauer in B. Avsenak (ur.), *Zgodovina Langobardov* (str. 321-422). Maribor: Založba Obzorja.

253. Grafenauer, I. (2013). Cankar, Ivan (1876–1918). V P. V. Ogrin (ur.), *Slovenska biografija*. Dostopno prek http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi155071

254. Granda, S. (2014). Spektorski in usoda njegove Zgodovine socijalne filozofije. *Monitor ISH*, *16*(1), 157-176.

255. Grdina, I. (2008). Od razumevanja zgodovine do premišljevanj o Rusiji. V T. Tomšič (ur.), *Natašin ples: kulturna zgodovina Rusije* (str. 567-583). Ljubljana: Modrijan.

256. Grdina, I. (2010). *Ivan Hribar: "Jedini resnični radikalec slovenski"*. Ljubljana: Založba ZRC.

257. Grdina, I. (2011). Richard E. Pipes in njegovo razumevanje ruske zgodovine. V A. Šteger (ur.), *Kratka zgodovina ruske revolucije* (str. 495-522). Ljubljana: Študentska založba.

258. Grdina, I. (2016). Predgovor. V A. Cindrič (ur.), *Anatolij Ignatjevič von Špakovski: prispevek k bio-bibliografiji* (str. 5-12). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

259. Grdina, I. in Pagon, N. (2016). *Ruski album: veliko prijateljstvo v slikah*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

260. Gregorčič, S. (1880). Na potujčeni zemlji. *Zvon*, *6*(5), 1.

261. Gregorčič, S. (1888). *Poezije*. Ljubljana: J. Gorup.

262. Grivec, F. (1902a). Slovanska in poljska ideja. *Katoliški obzornik*, *6*(3), 209-221.

263. Grivec, F. (1902b). K novemu duševnemu gibanju v Rusiji. *Katoliški obzornik*, *6* (4), 224-237.

264. Grivec, F. (1909). *Vzhodno cerkveno vprašanje*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.

265. Grivec, F. (1938). Vzajemnost katoliških Slovanov. V F. Grivec (ur.), *Vzajemnost katoliških Slovanov. Poročilo o kongresu zveze Slovanskih kat. akademikov in seniorov (Slavia Catholica) v Ljubljani od 19. do 22. julija 1937* (str. i.-ii). Ljubljana: Slovanski klub.

266. Grizold, A. (1990). *Militarizacija in vojaško-industrijski kompleks*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.

267. Grizold, A. (1999). *Obrambni sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.

268. Grizold, A. in Ferfila, B. (2000). *Varnostne politike velesil*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

269. Grizold, A., Mitrevska, M., Wanis-St. John, A., Buchkovski, V. in Tršar, I. (2012). *Conflict Prevention and Conflict Management in the New Security Context: The Case of the Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Ljubljana: Založba FDV.

270. Grizold, A., Tršar, I., Doberšek, V., Žoher, N., Vidic, M., Stjepanović, B., … Čavničar, Š. (2015). *Svet na prelomu – varnostne skupnosti kot odgovor na kompleksno ogrožanje sodobnega sveta*. Ljubljana: Založba FDV.

271. Grudzień, S. (2016). Koncepcje współpracy słowiańskiej w II Rzeczpospolitej: piśmiennictwo za lata 1945-2011 [Koncepti slovanskega sodelovanja v II. republiki: literatura v letih 1945-2011]. V Z. Chyra-Rolicz in T. Rokosz (ur.), *Panslawizm: wczoraj, dziś, jutro* [Panslavizem: včeraj, danes, jutri] (str. 213-229). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego.

272. Grušovnik, M. (2002, 17. oktober). Le boj za oblast. *Dnevnik*. Dostopno prek https://www.dnevnik.si/34232

273. Gundorov, A. S. (1942, 5. april). Krepite jedinij slavjanskij front protiv nemeckofašistskih porabotiteljej [Krepite združeno slovansko fronto proti nemško-fašističnim zasužnjevalcem]. *Pravda*, str. 2. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1942-04-05.pdf

274. Gundorov, A. S. (1944). V ognje osvoboditelnoj borbi zakaljajetsja družba slavjanskih narodov [V ognju osvobodilne borbe se kali prijateljstvo slovanskih narodov]. V V. Ignatjeva (ur.), *Vperjod, k pobede! Miting slavjan-voinov v Moskve 23-24 fevralja 1944 g.* [Naprej, k zmagi! Miting Slovanov-vojščakov v Moskvi 23.-24. februarja 1944. leta] (str. 23-25). Moskva: Gospolitizdat.

275. Gundorov, A., Timofej, Š., Lunin, N., Molodčij, A., Polovčenja, G., Berling, Z., Kubš, F., ... Stojanov, A. (1944). Obraščenije mitinga slavjan-vojinov [Poziv mitinga Slovanov-vojščakov]. V V. Ignatjeva (ur.), *Vperjod, k pobede! Miting slavjan-voinov v Moskve 23-24 fevralja 1944 g.* [Naprej, k zmagi! Miting Slovanov-vojščakov v Moskvi 23.-24. februarja 1944. leta] (str. 7-16). Moskva: Gospolitizdat.

276. Gundorov, A. S. (1947). Novo slovansko gibanje in naloge slovanskih organizacij. V *Prvi slovanski kongres v Beogradu* (str. 98-118). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

277. Halecki, O. (1952). *Borderlands of Western Civilization*. New York: Ronald Press.

278. Hamann, B. (1999). *Hitler's Vienna: A Dictator's Apprenticeship*. Oxford: Oxford University Press.

279. Hammerstein, K. (2017, 24. maj). How Can NATO Best Address the Russian Threat? *Spiegel*. Dostopno prek https://www.spiegel.de/international/europe/how-can-nato-best-address-the-russian-threat-a-1148796-2.html

280. Hansen, L. (1996). Slovenian Identity: States-Building on the Balkan Border. *Alternatives, 21*(4), 473-496.

281. Hauner, M. (2009). "We Must Push Eastwards!" The Challenges and Dilemmas of President Beneš after Munich. *Journal of Contemporary History, 44*(4), 619-656.

282. Havlíček, K. (1955). Czech and Slav. V H. Kohn (ur.), *The Mind of Modern Russia: Historical and Political Thought of Russia's Great Age* (str. 83-90). New York: Harper and Brothers.

283. Hawes, J. (2017). *The Shortest History of Germany*. Devon: Old Street Publishing.

284. Hawes, J. (2018, 2. september). Germany's far right never went away, but festered in its eastern stronghold. *The Guardian*. Dostopno prek https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/sep/02/germanys-far-right-never-went-away-but-festered-in-its-eastern-stronghold

285. Headley, J. (2008). *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*. London: Hurst & Company.

286. Heath, R. (2017, 5. maj). Jean-Claude Juncker: "English is losing importance". *Politico*. Dostopno prek https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-english-is-losing-importance/

287. Hehn, P. N. (2002). *A Low, Dishonest Decade: The Great Powers, Eastern Europe and the Economic Origins of World War II, 1930-1941*. New York: Continuum.

288. Hellie, R. (1974). The Petrine Army: Continuity, Change, and Impact. *Canadian-American Slavic Studies, 8*(2), 237-253.

289. Herberstein, S. (1855). Selbst-Biographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein 1486-1553 [Avtobiografija barona Sigismunda pl. Herbersteina 1486-1553]. V T. G. von Karajan (ur.), *Fontes rerum austriacarum: Oesterreichische Geschichts-Quellen* (str. 67-396). Dunaj: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei. Dostopno prek https://archive.org/details/fontesrerumaustr01kaisuoft

290. Herberstein, S. (2001). *Moskovski zapiski*. [Prevedel L. M. Golia]. Ljubljana: Slovenska matica.

291. Herberstein, S. (2007). *Rerum Moscoviticarum Commentarii* [Moskovski zapiski]. München: Osteuropa-Institut. Dostopno prek https://www.dokumente.ios-regensburg.de/publikationen/Herberstein_gesamt.pdf

292. Hercen, A. I. (1966). *Sobranije sočinenij. Tom 12. Proizvedenija 1852-1857 godov* [Zbrana dela. 12. del. Spisi 1852-1857 let]. Moskva: Izdateljstvo Akademiji nauk SSSR.

293. Herder, J. G. (1803). *Outlines of a Philosophy of the History of Man. Volume II*. [Prevedel T. Churchill]. London: Luke Hansard.

294. Herkeľ, J. (1826). *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta* [Elementi univerzalnega slovanskega jezika in živih narečij podvrženi načelom znanosti in zdrave logike]. Buda: Typis Regiae Universitatis Hungaricae. Dostopno prek https://archive.org/details/elementauniversa00herk/page/n8

295. Herman, R. G. (1996). Identity, Norms, and National Security: The Soviet Foreign Policy Revolution and the End of the Cold War. V P. J. Katzenstein (ur.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (str. 271-316). New York: Columbia University Press.

296. Hill, F. in Gaddy, C. G. (2013). *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Washington: Brookings Institution Press.

297. Hitler, A. (2007). *Moj boj*. [Prevedel M. Furlan]. Celje: Mavrica.

298. Hladnik, M. (1997). Slovani v slovenski zgodovinski povesti. *Opera Slavica, 7*(3), 27-40.

299. Hobson, J. M. (2010). *The Wealth of States: A Comparative Sociology of International Economic and Political Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

300. Hočever, T. (1979). *Slovenski družbeni razvoj: izbrane razprave*. New Orleans: Založba Prometej.

301. Holdsworth, N. (2008, 18. oktober). Stalin 'planned to send a million troops to stop Hitler if Britain and France agreed pact'. *The Telegraph*. Dostopno prek https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/3223834/Stalin-planned-to-send-a-million-troops-to-stop-Hitler-if-Britain-and-France-agreed-pact.html

302. Hollis, M. in Smith, S. (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

303. Homjakov, A. S. (1900a). *Polnoje sobranije sočinenij, tom četvjortij: Tragediji i stihotvorenija* [Polna zbrana dela, četrti del: Tragedije in pesnitve]. Moskva: Universitetskaja tipografija. Dostopno prek https://azbyka.ru/otechnik/books/original/15653/15653-Том-IV.pdf

304. Homjakov, A. S. (1900b). *Polnoje sobranije sočinenij, tom vosmoj: Pisma* [Polna zbrana dela, osmi del: Pisma]. Moskva: Universitetskaja tipografija. Dostopno prek https://azbyka.ru/otechnik/books/original/15658/15658-Том-VIII.pdf

305. How to Make NRC a Better Tool (2009, 25. marec). [Priloga skupnemu pismu stalnih predstavnikov Francije, Italije, Norveške, Slovenije in Turčije pri zvezi Nato]. Zavedeno na Stalnem predstavništvu Republike Slovenije pri zvezi Nato pod zaporedno številko MNA P-115/09.

306. Holsti, K. J. (1995). *International Politics: A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

307. Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security, 23*(1), 171-200.

308. Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press.

309. Hopf, T. (2012). *Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958*. Oxford: Oxford University Press.

310. Horeva, O. A. (1994). Slavjanskij sjezd 1848 g. v Prage i nekotorije probljemi sovremenogo nacionalnogo razvitija [Slovanski kongres 1848. leta v Pragi in nekateri problemi sodobnega nacionalnega razvoja]. V E. P. Aksenova (ur.), *Slavjanskije sjezdi XIX-XX vv.* [Slovanski kongresi XIX.-XX. stoletij] (str. 21-39). Moskva: Rosijskaja akademija nauk.

311. Hosking, G. (1997). *Russia: People and Empire, 1552-1917*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

312. Hosking, G. (2006). *Rulers and Victims: The Russians in the Soviet Union*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

313. Hribar, A., Kalan, P., Tratar, P. in Posavc, J. (2005). Okrožnica Izvršnega odbora OF in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dne 15. novembra 1942 štabom vojaških enot in okrošnim odoborom OF o ukrepih za univečanje Bele garde in za razširajnje OF. V M. Adamič (ur.), *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 10: dodatek januar 1942 – september 1943* (str. 208-210). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

314. Hribar, I. (1983). *Moji spomini, I. del: od 1853. do 1910. leta*. Slovenska matica: Ljubljana.

315. Hribar, I. (1984). *Moji spomini, II. del: osvobojevalna doba*. Slovenska matica: Ljubljana.

316. Hribarjeva predrznost. (1908, 1. junij). *Slovenec*, str. 2.

317. Hroch, M. (1985). *Social Preconditions of a National Revival in Europe: A Comparative Analyisis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.

318. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Penguin Books.

319. Huston, J. A. (1988). Fifteen Great Mistakes of the Cold War. *World Affairs, 151*(1), 35-45.

320. Hvostov, V. M. (1947a). Francosko-pruska vojna. Frankfurtski mir (1870-1871). V V. P. Potemkin (ur.), *Zgodovina diplomacije* (str. 526-536). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

321. Hvostov, V. M. (1947b). Boj med antanto in avstrijsko-nemško zvezo (1908-1911). V V. P. Potemkin (ur.), *Zgodovina diplomacije: diplomacija v novi dobi (1872-1919)* (str. 185-220). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

322. Ioannes Paulus II. (1985, 2. junij). *Slavorum apostoli* [Apostola Slovanov]. Dostopno prek http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_19850602_slavorum-apostoli.html

323. Ivanov, A. N. (2017). *Vserosijskaja etnografičeskaja vistavka i slavjanskij sjezd v maje 1867 goda* [Vseruska etnografska razstava in slovanski kongres v maju 1867. leta]. Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

324. Ivantišinova, T. V. (1992). Rosija i Centralnaja Jevropa vo vzgljadah slavjanofilov [Rusija in Centralna Evropa v pogledih slovanofilov]. V L. P. Lapteva (ur.), *Rosijskoje obščestvo i zarubežnije slavjane, XVIII – načalo XX veka: materijali meždunarodnoj naučnoj konferenciji "Rosija i slavjane XVIII – 1918 g."* [Ruska družba in zamejski Slovani, XVIII. – začetek XX. stoletja: gradiva mednarodne znanstvene konference "Rusija in Slovani XVIII. stoletje – 1918. leto] (str. 24-33). Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN.

325. Iz pisem naših junakov. (1914, 12. december). *Slovenec*, str. 2

326. Jack, A. (2004). *Inside Putins' Russia*. London: Granta Books.

327. Jakopin, F. (1996). [Recenzija knjige *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*, I. Čurkina]. *Slavistična revija*, *44*(1), 86-93.

328. Jakutin, J. V. (2003). Vo blago tem, kem pravjat! [Za blagor teh, ki jim vladajo!]. V J. Križanić (ur.), *Politika* (str. 7-27). Moskva: Izdatelskij dom "Ekonomičeskaja gazeta".

329. Janion, M. (2006). *Niesamowita Słowiańszczyzna* [Neverjetno slovanstvo]. Krakov: Wydawnictwo Literackie.

330. Janša, J. (2006). Govor na spominski slovesnosti ob Ruski kapelici pod Vršičem, 20. julija 2006. V Z. Zupanič Slavec in P. Testen (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: Ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992-2006)* (str. 21-23). Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.

331. Jazbec, M. (1998). Vzpostavljanje diplomatskih organizacij novih majhnih držav. *Teorija in praksa*, *35*(3), 455-471.

332. Jazbec, M. (2009). *Osnove diplomacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

333. Jazbec, M. (2010). Slovanska dimenzija slovenske diplomacije. V E. Petrič in drugi (ur.), *Slovenski diplomati v slovanskem svetu* (str. 139-152). Ljubljana: ZRC SAZU, Center za evropsko prihodnost.

334. Jazbec, M. (2011). Pomen in prihodnost paradiplomacije: Slovenija (izhodišča za študijo primera). V B. Udovič (ur.), *Diplomacija med teorijo in prakso* (str. 101-124). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

335. Jegorov, B. F. (1996). O nacionalizme i panslavizme slavjanofilov [O nacionalizmu in panslavizmu slovanofilov]. V F. B. Uspenskij, *Iz istoriji ruskoj kulturi* [Iz zgodovine ruske kulture] (str. 491-503). Moskva: Škola "Jaziki ruskoj kulturi".

336. Jegorov, B. F. (2003). *Ot Homjakova do Lotmana* [Od Homjakova do Lotmana]. Moskva: Škola "Jaziki ruskoj kulturi".

337. Jegorova, K. B. (2010). T. G. Masarik: ot "ruskogo voprosa" k "Ruskoj akciji" [T. G. Masaryk: od "ruskega vprašanja" k "Ruski akciji"]. V V. E. Bagno in M. E. Malikova, K istoriji idej na Zapade: "Ruskaja ideja" [K zgodovini idej na Zahodu: "Ruska ideja"] (str. 339-357). Sankt Peterburg: Izdateljstvo Puškinskogo Doma.

338. Jelavich, B. (1964). *A Century of Russian Foreign Policy, 1814-1914*. New York: J. B. Lippincott.

339. Jelavich, B. (1991). The Polish Emigration, 1831-1871: the Challenge to Russia. V Milza, P. (ur.), *L'émigration politique en Europe aux XIXe et XXe siècles* [Politična emigracija v Evropi v 19. in 20. stoletju] (str. 235-245). Rim: École Française de Rome.

340. Jelavich, B. (1974). *St. Petersburg and Moscow: Tsarist and Soviet Foreign Policy, 1814-1974*. Bloomington: Indiana University Press.

341. Jepperson, R. L., Wendt, A. in Katzenstein, P. J. (1996). Norms. Identity and Culture in National Security. V P. J. Katzenstein (ur.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (str. 33-78). New York: Columbia University Press.

342. Jezernik, B. (2013a). *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofsk fakultete Univerze v Ljubljani.

343. Jezernik, B. (intervjuvanec). (2013b, 26. julij). Prof. dr. Božidar Jezernik: "Lahko pa si v kavarni naročil ruski čaj in so te kot stalinista poslali v taborišče". *Mladina*. Dostopno prek https://www.mladina.si/146702/prof-dr-bozidar-jezernik-lahko-pa-si-v-kavarni-narocil-ruski-caj-in-so-te-kot-stalinista-poslali/

344. Jež, A. (2015). *Stanko Vraz v precepu identitet 19. stoletja* (doktorska disertacija). Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Podiplomska šola, Ljubljana. Dostopno prek http://www.slov.si/dipl/jez_andraz.pdf

345. Johnson, R., Butler, N. in Pullinger, S. (2006). *Worse than Irrelevant? British Nuclear Weapons in the 21st Century*. London: Acronym Institute for Disarmament Diplomacy.

346. Jones, G. in Di Giorgio, M. (2018, 1. junij). Italy's Conte sworn in as PM of anti-establishment government. *Reuters*. Dostopno prek https://www.reuters.com/article/us-italy-politics/italys-conte-sworn-in-as-pm-of-anti-establishment-government-idUSKCN1IX49T

347. Josifova, B. (1983). *Djekabristi* [Dekabristi]. Moskva: Progres. Dostopno prek https://www.litmir.me/bd/?b=12817

348. Judson, P. M. (2016). *The Habsburg Empire: A New History*. Cambridge: Harvard University Press.

349. Juhant, J. (2012). Veber in antropološke osnove krščanstva in naroda. *Anthropos*, *44*(3-4), 157-170.

350. Jurčič, J. (1877, 28. april). Vojska. *Slovenski narod*, str. 1.

351. Kagan, R. (2019, 2. april). The New German Question: What Happens when Europe Comes Apart? *Foreign Affairs*. Dostopno prek https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2019-04-02/new-german-question

352. Kaminski, M. (2012, 3. marec). The Man Vladimir Putin Fears Most. *The Wall Street Journal*. Dostopno prek https://web.archive.org/web/20150102042232/http://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203986604577257321601811092

353. Kamenski, Z. A. (1999). P. J. Čaadajev – kritik slavjanofiljstva [P. J. Čaadajev – kritik slovanofilstva]. *Istorija filosofiji*, *4*(1), 135-161.

354. Kamusella, T. (2009). *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

355. Kaplan, M. A. (1969). Traditionalism vs. Science in International Relations. V K. Knorr in J. N. Rosenau (ur.), *Contending Approaches to International Politics* (str. 9-61). New York: M.E. Sharpe.

356. Kardelj, E. (1957). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

357. Kardelj, E. (1984). *Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944-1957: spomini*. Ljubljana: Prešernova družba.

358. Keenan, E. L. (1994). On Certain Mythical Beliefs and Russian Behaviors. V S. F. Starr (ur.), *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia* (str. 19-40). New York: M. E. Sharpe.

359. Kennan, G. F. (1947). The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, *25*(4), 566-82.

360. Kermavner, D. (1966). *Slovenska politika v letih 1879 do 1895: političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848-1895*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

361. Kertysova, K. (2018, 25. oktober). Know your enemy. *EUobserver*. Dostopno prek https://euobserver.com/opinion/143134

362. Keršič-Svetel, M. (1996). *Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnama*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

363. Kidrič, B. (1964). Novi slovenski patriotizem. V M. Luštek (ur.), *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2: april 1942 – julij 1942* (str. 434-436). Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.

364. Kidrič, F. (1930). *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

365. Kikešev, N. I. (2008). *Slavjanskoje dviženije v SSSR: 1941 – 1948 godi* [Slovansko gibanje v ZSSR: 1941. – 1948. leta] (doktorska disertacija). Institut rosijskoj istoriji Rosijskoj akademiji nauk, Centr vojenoj istoriji, Moskva. Dostopno prek http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kik00.php

366. Kindleberger, C. P. (1986). *The World in Depression, 1929-1939*. Berkeley: University of California Press.

367. Kirakosjan, A. D. (2016). *Očerki diplomatičeskoj istoriji i istoriografij armjanskogo voprosa* [Orisi diplomatske zgodovine in zgodovinopisja armenskega vprašanja]. Moskva: Rosijskij pisatelj.

368. Kirilina, L. A. (2018). Vosprijatije slovenskogo voprosa v rosijskih oficijalnih krugah v 1914-1915 gg. [Obravnava slovenskega vprašanja v ruskih uradnih krogih v letih 1914-1915]. V K. V. Nikiforov (ur.), *Slovenica IV: Rosijsko-slovenskije otnošenija v XX veke* [Slovenica IV: Rusko-slovenski odnosvi v XX. stoletju] (str. 99-120). Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

369. Kissinger, H. A. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

370. Kiš, D. (1992). On Nationalism. V M. Thompson (ur.), *A Paper House: The Ending of Yugoslavia* (str. 337-340). New York: Pantheon Books.

371. Klabjan, B. (2006). Čehi v zalivu: češka prisotnost v Trstu od leta 1848 do prve svetovne vojne. *Zgodovinski časopis*, *60*(1-2), 69-94.

372. Klabjan, B. (2010). "Praški Triglav" – delovanje slovenskih diplomatov v Pragi v času med svetovnima vojnama. V E. Petrič in drugi (ur.), *Slovenski diplomati v slovanskem svetu* (str. 93-116). Ljubljana: ZRC SAZU, Center za evropsko prihodnost.

373. Klaus, V. (2005, 19. oktober). *Small Nations and Europe 90 Years After Masaryk*. Dostopno prek http://www.klaus.cz/clanky/1961

374. Kloth, H. M. (2006, 1. maj). Polish Minister Attacks Schröder and Merkel. *Spiegel Online*. Dostopno prek https://www.spiegel.de/international/indirect-hitler-comparison-polish-minister-attacks-schroeder-and-merkel-a-413969.html

375. Knutsen, T. L. in Šabič, Z. (2016). Norwegian and Slovenian Foreign Policy. V K. Ringdal, S. P. Ramet in D. Fink-Hafner (ur.), *Small States, Big Challenges: Norway and Slovenia in Comparative Perspective* (str. 311-338). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

376. Kocbek, D. (2017a, 14. februar). Slovenija kolonija Nemčije. *Večer*. Dostopno prek https://www.vecer.com/slovenija-kolonija-nemcije-6249246

377. Kocbek, D. (2017b, 1. marec). Poljska je dokaz, kako nemočna je EU. *Mladina*. Dostopno prek https://www.mladina.si/178927/poljska-je-dokaz-kako-nemocna-je-eu/

378. Kocbek, E. (1964). *Slovensko poslanstvo: dnevnik s poti v Jajce 1943*. Celje: Mohorjeva družba.

379. Kocbek, E. (1978). Pismo člana Izvršnega odbora OF Edvarda Kocbeka dne 29. januarja 1943 ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu. V M. Luštek (ur.), *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, januar-februar 1943* (str. 330-335). Ljubljana: Partizanska knjiga.

380. Kocbek, E. (2004). *Tovarišija: dnevniški zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

381. Kohn, H. (1940). The Genesis and Character of English Nationalism. *Journal of the History of Ideas, 1*(1), 69-94.

382. Kohn, H. (1945). *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. New York: Macmillan.

383. Kohn, H. (1948). The Heritage of Masaryk. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *258*(1), 70-73.

384. Kohn, H. (1955). Khomyakov and Aksakov. V H. Kohn (ur.), *The Mind of Modern Russia: Historical and Political Thought of Russia's Great Age* (str. 104-108). New York: Harper and Brothers.

385. Kohn, H. (1960). *Pan-Slavism: Its History and Ideology*. New York: Vintage Books.

386. Kohn, H. (1961). The Impact of Pan-Slavism on Central Europe. *The Review of Politics*, *23*(3), 323-333.

387. Kohn, H. (1963). Slavdom and Slavism in the Polish National Consciousness, 1794-1848. V Goettingen Research Committee (ur.), *Eastern Germany: A Handbook. Volume 2: History* (str. 221-279). Würzburg: Holzner Verlag.

388. Kohn, H. (1965). *Nationalism: Its Meaning and History*. New York: Van Nostrand Company.

389. Kollár, J. (1862). *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v pěti zpěvích* [Slave hči: lirično-epska basen v petih spevih]. Praga: I. L. Kober.

390. Kollár, J. (2009). On Literary Reciprocity between the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation. [Prevedel A. Maxwell]. V A. Maxwell (ur.), *Reciprocity between the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation* (str. 73-136). Bloomington: Slavica.

391. Komitet vistavki [Odbor razstave]. (1867). *Vserosijskaja etnografičeskaja vistavka i slavjanskij sjezd v maje 1867 goda* [Vseruska etnografska razstava in slovanski kongres v maju 1867]. Moskva: Universitetskaja tipografija. Dostopno prek https://books.google.ru/books/about/Всероссійская_этногр.html?hl=ru&id=nnhBAAAAYAAJ

392. Komitet vistavki [Odbor razstave]. (2017). *Vserosijskaja etnografičeskaja vistavka i slavjanskij sjezd v maje 1867 goda* [Vseruska etnografska razstava in slovanski kongres v maju 1867. leta]. Moskva: Institut ruskoj civilizaciji. Dostopno prek http://vseslav.su/wp-content/uploads/2017/05/sezd-1867.pdf

393. Komorowski, B. (intervjuvanec). (2010, 6. december). Prezidjent Poljši Bronislav Komorovskij: čuvstvuju sebja sčastlivčikom [Predsednik Poljske Bronisław Komorowski: imam se za srečneža]. *Izvestija*. Dostopno prek https://iz.ru/news/368824

394. Kostrikova, E. G. (2017). *Geopolitičeskije interjesi Rosiji i slavjanskij vopros: idejnaja borba v rosijskom obščestve v načale XX veka* [Geopolitični interesi Rusije in slovansko vprašanje: idejna borba v ruski družbi na začetku XX. stoletja]. Moskva: Izdateljstvo "Kučkovo polje".

395. Kojalovič, M. O. (1997). *Istorija ruskogo samosoznanija po istoričeskim pamjatnikam i naučnim sočinenijam* [Zgodovina ruskega samozavedanja po zgodovinskih spomenikih in znanstvenih člankih]. Minsk: Luči Sofiji.

396. Kołodziejczyk, D. (2011). Whose Nation? Mustafa Djelaleddin between Ottomanism and Turkism. V J. Borejsza (ur.), *The Crimean War 1853-1856: Colonial Skirmish or Rehearsal for World War? Empires, Nations, and Individuals* (str. 115-128). Varšava: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

397. Komunike i dokumenti IX Vseslavjanskogo sjezda [Komunike in dokumenti IX Vseslovanskega kongresa]. (2005, 2. julij). *Atenej*. Dostopno prek http://ateney.ru/old/rus/slavyanstvo/VSSezd.htm

398. Koncert v Boljšom teatre otkril "Sezon poljskoj kuljturi" v Rosiji. (2008, 3. april). *RIA Novosti*. Dostopno prek https://ria.ru/culture/20080403/102933734.html

399. Korabljov, V. N. (1910). Krah neoslavizma. *Slavjanskije izvestija*, *21*(2), 170-177. Dostopno prek http://books.e-heritage.ru/book/10093316

400. Korbel, J. (1963). *Poland Between East and West Soviet and German Diplomacy toward Poland, 1919-1933*. Princeton: Princeton University Press.

401. Kos, F. (1903). Rokopis Simona Jenka. *Dom in svet*, *16*(2), 242-244.

402. Kos, J. (1991). Spremna besedila in opombe. V F. Prešeren (ur.), *Krst pri Savici* (str. 6-38). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

403. Kostjukova, I. (2011, 16. november). "Bataljon" s pricelom na pasport ["Bataljon" z muho na potnem listu]. *Vzgljad*. Dostopno prek https://vz.ru/politics/2011/11/16/539091.html

404. Krasiński, V. (1848). *Panslavism and Germansim*. London: Thomas Cautley Newby.

405. Krastev, I. (2017). *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

406. Kratochwil, F. (1993). The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik without Politics. *Review of International Studies, 19*(1), 63-80.

407. Kravčuk, L. (intervjuvanec). (2014, 18. marec). Leonid Kravčuk, eks-prezidjent Ukraini: Jelcin prosil vernut' Krim [Leonik Kravčuk, bivši predsednik Ukrajine: Jelcin je prosil vrniti Krim]. *Komsomolskaja pravda*. Dostopno prek https://www.kp.ru/daily/26207/3093145/

408. Kreft, B. (1958). Fragmenti o slovensko-ruskih stikih. *Slavistična revija, 11*(1-2), 90-108.

409. Krejči, K. (1955). Mickiewicz and the Literature of the Western and Southern Slavs. V K. Wyka (ur.), *Adam Mickiewicz, 1798-1855: In Commemoration of the Centennary of his Death* (str. 143-160). Pariz: UNESCO.

410. Kremelj. (2001a, 10. februar). *President Vladimir Putin meets with Slovenian Prime Minister Janez Drnovsek*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/news/40850

411. Kremelj. (2001b, 24. marec). *President Vladimir Putin met with Slovenian Prime Minister Janez Drnovsek*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/news/40673

412. Kremelj. (2007a, 10. februar). *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034

413. Kremelj. (2007b, 12. september). *Ukaz Prezidjenta Rosijskoj Federaciji No. 1186 o naznačeniji Bratčikova I. B. Črezvičajnim i Polnomičnim Poslom Rosijskoj Federaciji v Švejcarskoj Konfederaciji* [Ukaz predsednika Ruske federacije št. 1186 o postavitvi Bratčikova I. B. za izrednega in polnomočnega veleposlanika Ruske federacije v Švicarski konfederaciji]. Dostopno prek http://www.kremlin.ru/acts/bank/26145

414. Kremelj. (2008, 27. junij). *Joint Press Conference following the Russia-European Union Summit*. Dostopno prek http://eng.kremlin.ru/transcripts/9654

415. Kremelj. (2009, 29. november). *The draft of the European Security Treaty*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152

416. Kremelj. (2010, 9. marec). *Ukaz Prezidjenta Rosijskoj Federaciji No. 1186 o naznačeniji Nečajeva S. J. Črezvičajnim i Polnomičnim Poslom Rosijskoj Federaciji v Avstrijskoj Republike* [Ukaz predsednika Ruske federacije št. 289 o postavitvi

Nečajeva S. J. za izrednega in polnomočnega veleposlanika Ruske federacije v Avstrijski republiki]. Dostopno prek http://www.kremlin.ru/acts/bank/30732

417. Kremelj. (2014a, 18. marec). *Address by President of the Russian Federation*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603

418. Kremelj. (2014b, 18. december). *News conference of Vladimir Putin*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/news/47250

419. Kremelj. (2016, 30. julij). *Visit to Slovenia*. Dostopno prek http://en.kremlin.ru/events/president/trips/52628

420. Krese, S. (1990). *Naprej zastava slave*. Celje: Mohorjeva družba.

421. Kresnik, Z. (2010). Osebnosti, ki so zaznamovale Vrazovo življenje in delo. V M. Hartman (ur.), *Stanko Vraz, 1810 – 1851: Zbornik referatov ob dvestoti obletnici rojstva* (str. 37-54). Ormož: Zgodovinsko društvo Ormož.

422. Kristen, S. (2007). V Pragi "Naprej zastava slave", v Ljubljani "Kde domov můj?" Jan Masaryk in Slovenci. *Anthropos, 207-208*(3-4), 267-285.

423. Križanić, J. (2003). *Politika*. Moskva: Izdatelskij dom "Ekonomičeskaja gazeta".

424. Krutorogov. (1887a, 4. junij). Nemško vohunstvo. *Slovenski narod*, str. 1.

425. Krutorogov. (1887b, 3. november). Iz Rusije. *Slovenski narod*, str. 1-2.

426. Krzoska, M. (2009). Historische Mission und Pragmatismus: Die slawische Idee in Polen im 20. Jahrhundert [Zgodovinsko poslanstvo in pragmatičnost: slovanska ideja na Poljskem v 20. stoletju]. *Osteuropa, 59*(12), 77-94.

427. Kuban Cossacks Choir. (2016). *Tam šli dva brata* [Šla sta brata] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=CvusQ511g0I

428. Kučan, A. (1998). *Krajina kot nacionalni simbol*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

429. Kučan, M. (intervjuvanec). (2004, 25. oktober). V oddaji "Se res poznamo" o dejavnosti bivšega predsednika republike. *Radio Kranj*. Dostopno prek http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/bp-mk.nsf/dokumenti/-intervju-izjava

430. Kukiel, M. (1955). *Czartoryski and European Unity, 1770-1861*. Princeton: Princeton University Press.

431. Kulakovski, P. A. (1909). Slavjanskije sjezdi i poljskij vopros [Slovanski kongresi in poljsko vprašanje]. *Slavjanskije izvestija, 20*(7), 867-896. Dostopno prek http://books.e-heritage.ru/book/10093314

432. Kundera, M. (1984). The Tragedy of Central Europe. *The New York Review of Books, 31*(7), 33-38.

433. Kupiecki, R. (2001). Atlanticism in Post-1989 Polish Foreign Policy. V R. Kuzniar (ur.), *Poland's Security Policy 1989-2000* (str. 229-285). Varšava: Foundation of International Studies.

434. Kuzmic, T. (2016). *Adulterous Nations: Family Politics and National Anxiety in the European Novel*. Evanston: Northwestern University Press.

435. Laibach. (1987). Germania. V *Krst pod Triglavom – Baptism* [CD]. Bruselj: Sub Rosa. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=82jN0V8Pvyg

436. Laibach. (2006). Slovania. V *Volk* [CD]. London: Mute Records. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=WjIOP7M2DrY

437. Lamanski, V. I. (1867). Predislovije [Predgovor]. V V. I. Lamanski (ur.), *Slavjanstvo i mir budušego: poslanije Slavjanam s beregov Dunaja Ljudevita Štura. Perevod neizdanoj nemeckoj rukopisi s primečanijami Vladimira Lamanskogo* [Slovanstvo in svet prihodnosti: poslanica Slovanom z bregov Donave L'udovíta Štúra. Prevod neobjavljenega nemškega rokopisa s pripombami Vladimirja Lamanskega] (str. i-vi). Moskva: Imperatorskoje Obšestvo Istoriji i Drevnostej Rosijskih pri Moskovskom Universitete. Dostopno prek https://runivers.ru/upload/iblock/970/1867%201.pdf

438. Lamanski, V. I. (2010a). Čtenija o slavjanskoj istoriji v imperatorskom Sankt-Peterburgskom universitete [Branja o slovanski zgodovini v imperatorski sanktpeterburški univerzi]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 699-741). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

439. Lamanski, V. I. (2010b). Jevreji i njemci v Privisljanskom kraje [Židje in Nemci v Privisljanski provinci]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 561-614). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

440. Lamanski, V. I. (2010c). Neporešenij vopros. Statja 1. Ob istoričeskom obrazovaniji slavjanskogo i ruskogo jazika (I. I. Sreznjevskomu) [Nerešeno vprašanje. Članek 1. O zgodovinskem nastanku slovanskega in ruskega jezika (I. I. Sreznjevskemu)]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 651-698). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

441. Lamanski, V. I. (2010č). Ob istoričeskom izučeniji grjeko-slavjanskogo mira v Jevrope [O zgodovinski analizi grško-slovanskega sveta v Evropi]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 42-182). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

442. Lamanski, V. I. (2010d). Reč, proiznjesena v S.-Peterburgskom universitjete 31 janvarja 1860 g. pri publičnoj zašjite disjertaciji na stjepen magistra: "O slavjanah v Maloj Aziji, v Afrjike i v Ispaniji [Govor, prebran v Sanktpeterburški univerzi 31. januarja 1860 leta ob javni zaščiti disertacije za naziv magistra: "O Slovanih v Mali Aziji, v Afriki in v Španiji"]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 28-41). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

443. Lamanski, V. I. (2010e). Tri mira Azijsko-Evropejskogo materika [Trije svetovi azijsko-evropske celine]. V O. A. Platonov (ur.), *Geopolitika panslavizma* (str. 183-323). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

444. Landler, M. (2009, 6. marec). Lost in Translation: A U.S. Gift to Russia. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/2009/03/07/world/europe/07diplo.html

445. Lane, R. C. (1989). Publicistika Tjutčeva v ocenke zapadnojevropejskoj pečati konca 1840-ih – načala 1850-ih g. [Publicistika Tjutčeva v ocenah zahodnoevropskega tiska konca 1840-ih – začetka 1850-ih let]. V S. A. Makašin (ur.), *Fjodor Ivanovič Tjutčev* (str. 231-252). Moskva: Nauka.

446. Lane, T. in Wolański, M. (2009). *Poland and European Integration: The Ideas and Movements of the Polish Exiles in the West, 1939-91*. New York: Palgrave Macmillan.

447. Lapteva, L. P. (1994a). Ideja slavjanskoj vzajimnosti i slavjanskije sjezdi XIX v. [Ideja slovanske vzajemnost in slovanski kongresi XIX. stoletja]. V E. P. Aksenova (ur.), *Slavjanskije sjezdi XIX-XX vv.* [Slovanski kongresi XIX.-XX. stoletij] (str. 5-20). Moskva: Rosijskaja akademija nauk.

448. Lapteva, L. P. (1994b). Slavjanskij sjezd v 1867 g. i učastije v njom češskoj delegaciji [Slovanski kongres v 1867. letu in sodelovanje v njem češke delegacije]. V E. P. Aksenova (ur.), *Slavjanskije sjezdi XIX-XX vv.* [Slovanski kongresi XIX.-XX. stoletij] (str. 81-90). Moskva: Rosijskaja akademija nauk.

449. Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

450. Laruelle, M. (2009). *In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia*. New York: Palgrave Macmillan.

451. Lavrič, A. (2011). Svetniški zavetniki ljubljanske (nad)škofije. V F. M. Dolinar (ur.), *Ljubljanska škofija – 550 let* (str. 457-492). Ljubljana: Nadškofija.

452. Lavrin, J. (1966). Yury Krizhanich. *The Russian Review*, *25*(4), 369-382.

453. Lavrin, J. (2011). Ot redakciji [Od uredništva]. V J. A. Sozina (ur.), *Janko Lavrin i Rosija* [Janko Lavrin in Rusija] (str. 194-197). Moskva: Institut slavjanovedenija Rosijskoj akademiji nauk.

454. Lavrov nazivajet izvrašjonim podhod Londona k probljeme s Britanskim sovjetom [Lavrov ima za izkrivljenega pristop Londona k problemu z Britanskim svetom] (2008, 23. januar). *NEWSru.com*. Dostopno prek https://www.newsru.com/russia/23jan2008/lavrov2.html

455. LC DCOM Visits SAF HQ. (2015, 16. oktober). *Allied Land Command*. Dostopno prek https://lc.nato.int/media-center/news-archive/2015/lc-dcom-visits-saf-hq

456. Lednicki, W. (1948). Pan Slavism. V F. Gross (ur.), *European Ideologies* (str. 808-912). New York: Philosophical Library.

457. Lee, M. A. (2000). *The Beast Reawakens: Fascism's Resurgence from Hitler's Spymasters to Today's Neo-Nazi Groups and Right-Wing Extremists*. New York: Routledge.

458. Lemberg, H. (2009). Hej Slované! Die Slawische Idee bei Tschechen und Slowaken [Hej, Slovani! Slovanska ideja med Čehi in Slovaki]. *Osteuropa*, *59*(12), 21-40.

459. Lenček, R. L. (1982). *The Structure and History of the Slovene Language*. Columbus: Slavica.

460. Leonard, M. in Popescu, N. (2007). *A Power Audit of EU-Russia Relations*. London: European Council on Foreign Relations.

461. Lešničar, T. (2013, 26. december). Kdo je volk z Wall Streeta in kaj ima z njim slovenska zastava. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/kultura/film-tv/kdo-je-volk-z-wall-streeta-in-kaj-ima-z-njim-slovenska-zastava.html

462. Levin, M. (2012, 10. januar). Aleksej Navalnij kak oblako tegov [Aleksej Navalni kot oblak oznak]. *Forbes*. Dostopno prek https://www.forbes.ru/sobytiya/vlast/78258-aleksei-navalnyi-kak-oblako-tegov

463. Levine, L. (1914). Pan-Slavism and European Politics. *Political Science Quarterly*, *29*(4), 664-686.

464. Liechtenstein, S. (2017, 14. marec). OSCE selects new Secretary General. *Security and Human Rights Monitor*. Dostopno prek https://www.shrmonitor.org/osce-selects-new-secretary-general/

465. Lieven, D. (2003). *Empire: The Russian Empire and Its Rivals from the Sixteenth Century to the Present*. London: Pimlico.

466. Lihomanov, I. V. (2015). František Duhinski – "bednij rodstvenik" jevrazijstva [Franciszek Duchiński – "revni sorodnik" evrazijstva]. *Ideji i ideali*, *23*(1), 76-90.

467. Liik, K. (2018). *Winning the Normative War With Russia: An EU-Russia Power Audit*. London: European Council on Foreign Relations.

468. Likošina, L. S. (2012). Geopolitičeskije prioriteti Respubliki Poljša [Geopolitične prioritete Republike Poljske]. V A. F. Noskova (ur.), *Poljša v XX veke: očerki političeskoj istoriji* [Poljska v 20. stoletju: orisi politične zgodovine] (str. 905-923). Moskva: Izdateljstvo "Indrik".

469. Likošina, L. S. (2016). *Radikalnij nacionalizm v sovremenoj Poljše v svete idejnogo nasledija Romana Dmovskogo* [Radikalni nacionalizem v sodobni Poljski v luči idejnega nasledstva Romana Dmowskega]. Moskva: Institut naučno informaciji po obščestvenim naukam RAN.

470. Lindenmeyr, A. (1994). The Rise of Voluntary Associations during the Great Reforms: The Case of Charity. V B. Eklof, J. Bushnell in L. Zakharova (ur.), *Russia's Great Reforms, 1855-1881* (str. 264-280). Bloomington: Indiana University Press.

471. Linhart, A. (1981). *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, 1 in 2*. Ljubljana: Slovenska matica.

472. Lipušček, U. (2012). *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

473. Lisjak Gabrijelčič, L. (2008). *The Dissolution of the Slavic Identity of the Slovenes in the 1980s: The Case of the Venetic Theory* (magistrsko delo). Central European University, Department of History, Budimpešta. Dostopno prek http://www.etd.ceu.hu/2008/lisjak-gabrijelcic_luka.pdf

474. Lisjak Gabrijelčič, L. (2014a). France Veber: The Ideal Foundations of Slavic Agrarianism. V D. Mishkova, M. Turda in B. Trencsényi (ur.), *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945)* (str. 191-193). Budapest: Central European University Press.

475. Lisjak Gabrijelčič, L. (2014b). Manifesto of the Slovenian National Defense Corps. V D. Mishkova, M. Turda in B. Trencsényi (ur.), *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945)* (str. 323-328). Budapest: Central European University Press.

476. Little, R. (1996). The Growing Relevance of Pluralism? V S. Steve, K. Booth in M. Zalewski (ur.), *International Theory: Positivism and Beyond* (str. 66-86). Cambridge: Cambridge University Press.

477. Ljubarskaja, E. (2004, 20. april). MVD Rosiji doživajet poslednije dni: administrativnaja reforma ne minujet silovije ministerstva [MNZ Rusije doživlja zadnje dni: upravna reforma ne bo zaobšla državnih ministrstev]. *Lenta.ru*. Dostopno prek https://m.lenta.ru/articles/2004/04/20/powerreform/

478. Ljunggren, M. (2014). *Poetry and Psychiatry: Essays on Early Twentieth-Century Russian Symbolist Culture*. Boston: Academic Studies Press.

479. Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*. New York: Palgrave.

480. Longworth, P. (2005). *Russia's Empires: Their Rise and Fall From Prehistory to Putin*. London: John Murray.

481. Lozar, M. (1997). *Zgodba o "kameleonskem" hegemonu: poskus sinteze teorije hegemonske stabilnosti in teorije multilateralizma* (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

482. Lucas, E. (2008). *The New Cold War: How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury.

483. Lukjanov, F. A. (2011, 27. julij). Čas za opustitev iluzij. *Revija NATO*. Dostopno prek https://www.nato.int/docu/review/2011/NATO_Russia/Abandon_Illusion/SL/index.htm

484. Lukšič, I. (1992). Preoblečeni korporativizem na Slovenskem. *Časopis za kritiko znanosti, 20*(148/149), 47-56.

485. Lukšič, I. (1994). *Liberalizem versus korporativizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

486. Lukšič, I. (2019). *Med hlapci in revolucionarji: nastanek političnih idej in doktrin na Slovenskem*. Ljubljana: Modrijan.

487. Lukšič, I. in Pikalo, J. (2007). *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.

488. Lungescu, O. (2009, 7. maj). EU reaches out to troubled East. *BBC*. Dostopno prek http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8035710.stm

489. Luxmoore, M. (2018, 13. julij). Poles apart: the bitter conflict over a nation's communist history. *The Guardian*. Dostopno prek https://www.theguardian.com/news/2018/jul/13/poles-apart-the-bitter-conflict-over-a-nations-history-poland-monuments-communism-soviet-union

490. MacKenzie, D. (1967). *The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-1878*. Ithaca: Cornell University Press.

491. MacMillan, M. (2003). *Paris 1919: Six Months That Changed the World*. New York: Random House.

492. Mahnič, A. (1888). Rimski katolik. *Rimski katolik, 1*(1), 1-3.

493. Mahnič, A. (1889a). Iz dnevnika Štefana Hodulje. *Rimski katolik, 1*(4), 402-409

494. Mahnič, A. (1889b). Pravoslaven o pravoslavji. *Rimski katolik, 1*(4), 437-439.

495. Mahnič, A. (1889c). Slovenci, pazimo, s kom se bratimo! *Rimski katolik, 1*(4), 387- 392.

496. Mahnič, A. (1889č). Svetnik roda slovanskega — in slovanski brezverci. *Rimski katolik, 1*(5), 491-496.

497. Makowski, K. in Hadler, F. (2013). Introduction. V K. A. Makowski in F. Hadler (ur.), *Approaches to Slavic Unity: Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism, and Solidarity Among the Slavs Today* (str. 7-11). Poznań: Zakład Graficzny UAM.

498. Makuc, N. (2008). Kaj imata skupnega Dante Alighieri in slovensko ozemlje? V K. Keber in K. Šter (ur.), *Historični seminar 6* (str. 41-56). Ljubljana: Založba ZRC.

499. Malmenvall, S. (2015). Kijevska Rusija in *Pripoved o minulih letih*. V B. Podlesnik (ur.), *Pripoved o minulih letih* (str. 175-248). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

500. Mancevič, D. (2013). *Ruska energetska diplomacija v 21. stoletju*. Ljubljana: UMco.

501. Marc, L. (2009). *What's so Eastern about Eastern Europe? Twenty Years after the Fall of the Berlin Wall*. Harpenden: Oldcastle Books.

502. Marías, J. (1967). *History of Philosophy*. New York: Dover Publication, Inc.

503. Marjina, V. V. (1997). Slavjanskaja ideja v godi Vtoroj mirovoj vojni (K voprosu o političeskoj funkciji) [Slovanska ideja v letih druge svetovne vojne (k vprašanju politične fukcije)]. V M. J. Dostal (ur.), *Slavjanskij vopros: vehi istoriji* [Slovansko vprašanje: mejniki zgodovine] (str. 169-181). Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN.

504. Markedonov, S. M. (2019, 31. januar). Russia's Foreign Policy and Security: The Evolution of Approaches, Goals and Aims. *Minsk Dialogue*. Dostopno prek http://minskdialogue.by/Uploads/Files/research/reports/pdf/2019-01-31_Report_Security_Perceptions_Russia_Markedonov.pdf

505. Markeš, J. (1998). Slovenija med predmoderno in postmoderno družbo. *Nova revija*, *27*(196-197), 1-10.

506. Markeš, J. (2017, 7. julij). Po koridorju do Baltskega morja. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/sobotna/po-koridorju-do-baltskega-morja.html

507. Marmullaku, R. (2003). Albanians in Yugoslavia: A Personal Essay. V D. Djokić (ur.), *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918-1992* (str. 304-316). Madison: The University of Wisconsin Press.

508. Masaryk, T. G. (1919). *The Spirit of Russia. Volume One*. London: George Allen and Unwin Ltd. Dostopno prek https://archive.org/details/spiritrussiastu00masagoog

509. Masaryk, T. G. (1922). The Slavs after the War. *The Slavonic Review*, *1*(1), 2-23.

510. Masaryk, T. G. (1937). Iz Masarykovih spominov. *Slovenija*, *6*(7), 2-3.

511. Masaryk, T. G. (1967). *The Spirit of Russia. Volume Three*. London: George Allen and Unwin Ltd. Dostopno prek https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.183807

512. Mastný, V. (1972). The Beneš-Stalin-Molotov Conversations in December 1943: New Documents. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, *20*(3), 367-402.

513. Mastný, V. (2000). The Soviet Union and the Origins of the Warsaw Pact in 1955. V N. E. Rosenfeldt, B. Jensen in E. Kulavig (ur.), *Mechanisms of Power in the Soviet Union* (str. 241-266). London: Macmillan Press.

514. Maškova, A. G. (2015). "Zavešanije" slavjanskomu miru: traktat Ljudevita Štura "Slavjanstvo i mir budušego" ["Oporoka" slovanskemu svetu: traktat L'udovíta Štúra "Slovanstvo in svet prihodnosti"]. *Stephanos*, 4(12), 96-104.

515. Matthews, W. K. (1948). The Japhetic Theory. *The Slavonic and East European Review*, *27*(68), 172-192.

516. Matvejev, G. F. (2012). Vtoraja Reč Pospolita (1918-1939) [Druga Republika (1918-1939)]. V A. F. Noskova (ur.), *Poljša v XX veke: očerki političeskoj istoriji* [Poljska v 20. stoletju: orisi politične zgodovine] (str. 107-258). Moskva: Izdateljstvo "Indrik".

517. Matvejević, P. (1963). Nepristajanje Czeslawa Milosza. *Sodobnost*, *34*(1), 92-98.

518. Maver, G. (1955). Adam Mickiewicz and Italy. V K. Wyka (ur.), *Adam Mickiewicz, 1798-1855: In Commemoration of the Centennary of his Death* (str. 115-142). Pariz: UNESCO.

519. Maxwell, A. (2008a). Ján Kollár's Literary Nationalism. V A. Maxwell (ur.), *Reciprocity between the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation*.(str. 1-68). Bloomington: Slavica.

520. Maxwell, A. (2008b). Walerjan Krasiński's *Panslavism and Germanism* (1848): Polish Goals in a Pan-Slav Context. *New Zealand Slavonic Journal*, *42*(1), 101-120.

521. Maxwell, A. (2009). *Choosing Slovakia: Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism*. London: Tauris Academic Studies.

522. Maxwell, A. (2011). Herder, Kollár, and the Origins of Slavic Ethnography. *Traditiones*, *40*(2), 79-95.

523. May, E. R. (2000). *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*. London: I.B. Tauris Publishing.

524. Mazowiecki, T. (intervjuvanec). (2010, 9. marec). Un entretien avec le premier ministre polonais [Pogovor s poljskim predsednikom vlade]. *Le Monde*, str. 1, 4. Dostopno prek https://archive.org/stream/LeMondeDiplomatique1990FranceFrench/Mar%2009%201990%2C%20Le%20Monde%20Diplomatique%2C%20%2314032%2C%20France%20%28fr%29_djvu.txt

525. Mazzini, G. (1847a). On the Slavonian National Movement. *Lowe's Edinburgh Magazine*, *2*(9), 182-192.

526. Mazzini, G. (1847b). On the Slavonian National Movement: Second Article. *Lowe's Edinburgh Magazine*, *2*(12), 540-545.

527. Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.

528. Mednarodna ustanova Forum slovanskih kultur. (2017). *Strateški načrt 2017-2021*. Dostopno prek http://fsk.si/Portals/0/SN%20FSK%20final_slo.pdf

529. Medvedev, R. A. (2001). Stalin and Linguistics: An Episode from the History of Soviet Science. V Z. A. Medvedev in R. A. Medvedev (ur.), *The Unknown Stalin* (str. 200-209). London: I. B. Tauris.

530. Medvedev, S. in Neumann, I. (2012). Identity Issues in EU-Russian Relations. V R. Krumm, S. Medvedev in H. Schröder (ur.), *Constructing Identities in Europe: German and Russian Perspectives* (str. 9-32). Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

531. Melik, V. (1984). Ivan Hribar in njegovi Spomini. V I. Hribar (ur.), *Moji spomini, II. del: osvobojevalna doba* (str. 619-661). Ljubljana: Slovenska matica.

532. Mendick, R. (2016, 6. november). UK military intelligence issues warning over Russian supertank threat. *The Telegraph*. Dostopno prek https://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/05/uk-military-intelligence-issues-warning-over-russian-super-tank/

533. Meritorni in moralni uspehi slovanske konference. (1908, 25. julij). *Slovenski narod*, str. 3.

534. Mesić, M. (1944). Narodi Jugoslaviji gerojičeski borjutsja protiv gitljerovskih ubijc i predatelej [Narodi Jugoslavije se herojsko borijo proti hitlerskim morilcem in izdajalcem]. V V. Ignatjeva (ur.), *Vperjod, k pobede! Miting slavjan-voinov v Moskve 23-24 fevralja 1944 g.* [Naprej, k zmagi! Miting Slovanov-vojščakov v Moskvi 23.-24. februarja 1944. leta] (str. 29-31). Moskva: Gospolitizdat.

535. Meyer, A. G. (1991). Politics and Methodology in Soviet Studies. *Studies in Comparative Communism, 24*(2), 127-136.

536. Michalopoulos, S. (2018, 5. september). Top candidate Weber's EU campaign gets off on wrong foot. *Euractiv*. Dostopno prek https://www.euractiv.com/section/eu-elections-2019/news/top-candidate-webers-eu-campaign-gets-off-on-wrong-foot/

537. Michałowicz, M. (1947). Delež Poljakov v svetovni kulturi. V *Prvi slovanski kongres v Beogradu* (str. 54-68). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

538. Michta, A. A. (2006). *The Limits of Alliance: The United States, NATO, and the EU in North and Central Europe*. Boulder: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

539. Mickiewicz, A. (1832). *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* [Knjige poljskega naroda in poljskih romarjev]. Paris: A. Pinard. Dostopno prek https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ksiegi-narodu-polskiego-i-pielgrzymstwa-polskiego.pdf

540. Mickiewicz, A. (1870). *La politique du dix-neuvième siècle* [Politika devetnajstega stoletja]. Paris: Librairie du Luxembourg.

541. Mickiewicz, A. (1914). *Les Slaves: Cours professé au Collège de France, 1842-1844* [Slovani: tečaji predavanj na Francoskem kolegiju, 1842-1844]. Paris: Musée Adam Mickiewicz.

542. Mierosławski, L. (1856). *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen* [O poljski narodnosti v evropskem ravnovesju]. Paris: Librairie de F. Chamerot.

543. Mieroszewski, J. (1997). *Finał klasycznej Europy* [Konec klasične Evrope]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

544. Mihailovski, G. N. (1993). *Zapiski. Iz istoriji rosijskogo vnešnjepolitičeskogo vedomstva, 1914-1920 gg.* [Opombe. Iz zgodovine ruskega zunanjega ministrstva, 1914-1920]. Moskva: Izdateljstvo "Meždunarodnije otnošenija".

545. Miheljak, V. (2018, 6. april). Prišlek. *Mladina*. Dostopno prek http://www.mladina.si/184916/prislek/

546. Mikeln, M. (1981). Prva svetovna vojna 1914-1918. V K. Rapoša (ur.), *Stoletje svetovnih vojn* (str. 33-110). Ljubljana: Cankarjeva založba.

547. Mikhailov, N. (1997). Baltoslovanska mitologija – baltska in slovanska mitologija – slovenska mitologija. Nekaj terminoloških opomb. *Traditiones*, *26*(1), 77-99.

548. Miklavc, P. (2014, 25. junij). Erjavec: Kerry podpira obisk Lavrova v Sloveniji. *Slovenska tiskovna agencija*. Dostopno prek https://www.sta.si/2024410/erjavec-kerry-podpira-obisk-lavrova-v-sloveniji

549. Miklavčič, M. (intervjuvanka). (2014, 26. november). Resnične izpovedi naših prednikov. *Mojaleta.si*. Dostopno prek https://mojaleta.si/m-clanek/Resnicne-izpovedi-nasih-prednikov

550. Mikuž, M. (1979). 1929-1941. V M. Sluga (ur.), *Zgodovina Slovencev* (str. 655-687). Ljubljana: Cankarjeva založba.

551. Mikuž, M. (1981). Ljubljana − mesto heroj. *Zgodovinski časopis*, *35*(1-2), 5-13.

552. Mikuž, M. (1983). *Svet po vojni 1945-1957: oris časa, v katerem živimo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

553. Miller, F. A. (1968). *Dmitrii Miliutin and the Reform Era in Russia*. Nashville: Vanderbilt University Press.

554. Miller, O. F. (1877). *Slavjanstvo i Jevropa: Statji i reči Oresta Millera, 1865-1877* [Slovanstvo in Evropa: članki in govori Oresta Millerja]. Sankt Peterburg: Tipografija G. E. Blagosvetlova.

555. Miłosz, C. (1953). *The Captive Mind*. London: Secker and Warburg.

556. Ministrstvo za obrambo Republike Italije. (2013, 13. december). *Mare Nostrum: Slovenia Takes Part in the Humanitarian Operation*. Dostopno prek http://www.difesa.it/EN/Primo_Piano/Pagine/20131213_MareNostrumSloveniatakespartinthehumanitarianoperation.aspx

557. Ministrstvo za pravosodje Ruske federacije. (2018, 23. avgust). *Perečen nekomerčeskih organizacij, v otnošeniji kotorih sudom prinjato vstupivšeje v zakonuju sil rešenije o likvidaciji ili zaprete dejatelnosti po osnovanijam, predusmotrenim Federalnim zakonom "O protivodejstviji ekstremistskoj dejatelnosti"* [Seznam neprofitnih organizacij, v zvezi s katerimi je sprejeta v zakonsko veljavo stopivša sodna odločba o likvidaciji ali prepovedi dejavnosti na podlagi razlogov, ki jih

predvideva zvezni zakon o "Preprečevanju ekstremistične dejavnosti"]. Dostopno prek http://minjust.ru/nko/perechen_zapret

558. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Poljske. (1941). *German Occupation of Poland: Extract of Note Addressed to the Allied and Neutral Powers*. New York: The Greystone Press. Dostopno prek https://archive.org/stream/GermanOccupationOfPoland/German%20Occupation%20of%20Poland#page/n1/mode/2up

559. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Poljske. (2017, 23. januar). *MFA discloses a 2008 memorandum; Witold Waszczykowski: it signalled the beginning of a pro-Russian policy*. Dostopno prek https://mfa.gov.pl/en/news/they_wrote_about_us/mfa_discloses_a_2008_memorandum__witold_waszczykowski__it_signalled_the_beginning_of_a_pro_russian_policy;jsessionid=04EDCD39EE56CA1235E5676C8DE7A8A6.cmsap1p

560. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (1996). *Poročilo Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije za leto 1995.*

561. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2002, 24. junij). *Dr. Rupel Participates in a Round Table Commemorating the 10th Anniversary of the Establishment of Diplomatic Relations with the Russian Federation.* Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/nc/en/newsroom/news/article/3247/9703/

562. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2005, 28. junij). *Minister dr. Rupel na konferenci Sveta Nato-Rusija pozval k enotnosti vseh v boju proti terorizmu*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/6309/

563. Ministrstvo za zunanje zadever Republike Slovenije. (2007). *Poročilo Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije za leto 2006*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zakonodaja_in_dokumenti/Porocilo_MZZ_2006_web.pdf

564. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2009, 5. marec). *Minister Žbogar se je udeležil neformalnega zasedanja zunanjih ministrov zveze Nato*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/25236/

565. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2010, 16. februar). Cirkularna nota št. ZVP-14/10-775.

566. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2013a, 16. oktober). *Ministra Erjavec in Lavrov zadovoljna z razvojem odnosov med Slovenijo in Rusko federacijo*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/32672/

567. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2013b, 28. julij). *Minister Erjavec: Slovesnost pri Ruski kapelici je praznik slovensko-ruskega prijateljstva*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/32408/

568. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2013c, 16. maj). *DS Cerar: "Sodelovanje Nato–Rusija ni samo prava izbira, je edina izbira"*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/32086/

569. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2014, 2. marec). *Minister Erjavec za aktivno vlogo Slovenije pri reševanju krize v Ukrajini*. Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/33223/

570. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. (2015). *Slovenija: varna, uspešna in v svetu spoštovana: Zunanja politika Republike Slovenije.* Dostopno prek http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zakonodaja_in_dokumenti/dokumenti/strategija_ZP.pdf

571. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. (2009, 8. april). *Transcript of Remarks and Response to Media Questions by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at Joint Press Conference Following Talks with Slovenian Minister of Foreign Affairs Samuel Zbogar, April 8, 2009*. Dostopno prek http://www.mid.ru/en/vistupleniya_ministra/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/299170

572. Ministrstvo za zunanje zadever Ruske federacije. (2013, 4. december). *Speech by the Russian Foreign Minister, Sergey Lavrov, and his answers to questions from the mass media summarizing the results of the session of the NATO-Russia Council at the level of foreign ministers, Brussels, 4 December 2013*. Dostopno prek http://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/85330

573. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije (2014a, 30. maj). *Introductory speech by the Russian Foreign Minister, Sergey Lavrov, before his meeting with the Vice Prime Minister, Minister of Foreign Affairs of Slovenia, Karl Erjavec, Moscow, 30 May 2014*. Dostopno prek http://www.mid.ru/en_GB/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/57994

574. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije (2014b, 8. julij). *Speech by the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov and his answers to questions from the mass media at the joint press conference summarising the results of his negotiations with the President of the Republic of Slovenia, Borut Pahor, and the Slovenian Foreign Minister, Karl Erjavec, Maribor, 8 July 2014*. Dostopno prek http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/si/-/asset_publisher/WoZiTN0Oqzhu/content/id/678333

575. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. (2016, 1. december). *Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016).* Dostopno prek http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248

576. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. (2017a). *K 110-letiju Vtoroj gaagskoj konferenciji mira* [Ob 110-letnici Druge haaške mirovne konference]. Dostopno prek https://idd.mid.ru/informacionno-spravocnye-materialy/-/asset_publisher/WsjViuPpk1am/content/k-110-letiu-vtoroj-gaagskoj-konferencii-mira

577. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. (2017b, 11. julij). *Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers to media questions following the OSCE Informal Ministerial Meeting, Mauerbach*. Dostopno prek http://www.mid.ru/press_service/video//asset_publisher/i6t41cq3VWP6/content/id/2811931?p_p_id=101_INSTANCE_i6t41cq3VWP6&_101_INSTANCE_i6t41cq3VWP6_languageId=en_GB2542248

578. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. (2018, 12. julij). *Press release on Foreign Minister Sergey Lavrov's meeting with ambassadors of Slavic countries.* 12. julij. Dostopno prek http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3293952

579. Mirikova, A. V. (2003). *F. I. Tjutčev: osobenosti političeskogo diskursa* [F. I. Tjutčev: posebnosti političnega diskurza]. Moskva: Izdateljstvo Vorobjev A. V.

580. Miszewski, D. (2017). Slavic Idea in Political Thought of Underground Poland during World War II. *Review of Nationalities*, *7*(1), 67-118.

581. Močnik, B. (2019, 14. marec). Za rojake gre, gospod predsednik. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/mnenja/komentarji/za-rojake-gre-gospod-predsednik-160580.html

582. Montefiore, S. S. (2003). *Stalin: The Court of the Red Tsar*. London: Orion Books.

583. Montenegro to Join NATO Battalion Deployed in Latvia – NATO General. (2018, 19. september). *Latvijas sabiedriskais medijs* [Latvijski javni mediji]. Dostopno prek https://eng.lsm.lv/article/society/defense/montenegro-to-join-nato-battalion-deployed-in-latvia-nato-general.a292929/

584. Morgenthau, H. (1995). *Politika med narodi: borba za moč in mir*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

585. Morozov, V. (2008). Sovereignty and Democracy in Contemporary Russia: A Modern Subject Faces the Post-Modern World. *Journal of International Relations and Development*, *11*(2), 152-180.

586. MORS: Slovensko nebo bodo varovala italijanska letala. (2004, 26. marec). *Slovenska tiskovna agencija*. Dostopno prek https://www.sta.si/819589/mors-slovensko-nebo-bodo-varovala-italijanska-letala?q=neb

587. Motyl, A. J. (1993). The Dilemmas of Sovietology and the Labyrinth of Theory. V F. J. Fleron in E. P. Hoffmann (ur.), *Post-Communist Studies & Political Science: Methodology and Empirical Theory in Sovietology* (str. 77-104). Boulder: Westview Press.

588. Moody, O. in Waterfield, B. (2018, 14. september). EU is an imaginary community, Polish president tells supporters. *The Sunday Times*. Dostopno prek https://www.thetimes.co.uk/article/eu-is-an-imaginary-community-polish-president-tells-supporters-hmdsgb8p5

589. Mosely, P. E. (1935). A Pan-Slavist Memorandum of Liudevit Gaj in 1838. *The American Historical Review*, *40*(4), 704-708.

590. Moskovski patriarhat. (2018, 23. maj). *Toržestvenaja ceremonija s učastijem posoljstv slavjanskih stran projdjot v Den slavjanskoj pismjenosti i kuljturi* [Slavnostna proslava z udeležbo veleposlaništev slovanskih držav bo potekala na Dan slovanske pismenosti in kulture]. Dostopno prek http://psk-mp.ru/113155.html

591. Možina, J. (1996). "Odpad k pravoslavju, to je k razkolništvu". *Zgodovina za vse, 3*(2), 22-39.

592. Müller, J. (2003). Raba imena Slovenci v 16. stoletju. V J. Toporišič (ur.), *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002* (str. 21-41). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

593. Nahtigal, R. (1951). Trenja v ruski lingvistiki. *Slavistična revija*, *4*(3-4), 254-262.

594. Napotnik, D., Kopač, E., Malešič, M., Frankovič, M. in Pipenbaher, B. (2004). The Kosovo Crisis: The NATO Campaign Against the Former Republic of Yugoslavia. V A. Brändström in M. Malešič (ur.), *Crisis Management in Slovenia: Comparative Perspectives* (str. 103-131). Stockholm: Elanders Gotab.

595. Naš program. (1884, 3. januar). *Slovan*, str. 1-2.

596. NATO. (2006). *2006 NATO-Russia Rally, Samara, 15 May, Programme*. Dostopno prek http://www.nato.int/docu/other/ru/2006/060511/samara-eng.pdf

597. NATO. (2008, 3. april). *Bucharest Summit Declaration*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/us/natohq/official_texts_8443.htm

598. NATO. (2009, 17. december). *NATO and Russia, Partners for the Future*. Dostopno prek http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_60223.htm

599. NATO. (2010a, 14. januar). *Third Seminar on NATO's Strategic Concept: NATO's Partnerships and beyond*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natolive/events_60524.htm

600. NATO. (2010b, 20. november). *NATO-Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO-Russia Council held in Lisbon on 20 November 2010*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_68871.htm

601. NATO. (2013, 2. november). *NATO's Steadfast Jazz exercise gets underway*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_104648.htm

602. NATO. (2014a, 4. marec). *Statement by the North Atlantic Council following meeting under article 4 of the Washington Treaty*. Dostopno prek http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_107716.htm

603. NATO. (2014b, 5. marec). *Remarks by the NATO Secretary General, Anders Fogh Rasmussen at the Press Conference held following the meeting of the NATO-Russia Council at NATO HQ, Brussels*. Dostopno prek http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_107743.htm

604. NATO. (2016a, 9. julij). *Warsaw Summit Communiqué*. Dostopno prek http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm

605. NATO. (2016b, 23. november). *Lord Ismay, 1952-1957*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_137930.htm

606. NATO. (2016c, 20. oktober). *A Star is Born*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/ra/natohq/declassified_136211.htm

607. NATO's Enhanced Forward Presence. (2018). NATO Public Diplomacy Division. Dostopno prek https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_09/20180910_1809-factsheet_efp_en.pdf

608. NATO-Russia Council. (2013a, 21. maj). *Political Advisory Group Meets in Slovenia*. Dostopno prek http://www.nato.int/nrc-website/EN/articles/20130521-nrc-pag/index.html

609. NATO-Russia Council. (2013b, 4. december). *NATO-Russia Council Statement Of Support For The OPCW-UN Joint Mission*. Dostopno prek https://www.nato.int/nrc-website/en/articles/2013-12-04-opcw-statement/index.html

610. NATO-Russia Council. (2014, 14. junij). *Statement by NATO Foreign Ministers*. Dostopno prek https://www.nato.int/nrc-website/en/articles/20140327-announcement/index.html

611. Navalni, A. A. (2008, 8. avgust). Armija [Blog]. Dostopno prek https://navalny.livejournal.com/274456.html

612. Navalni, A. A. (2011, 30. september). Obšenacionalnaja kampanja "Hvatit kormit Kavkaz" [Vsenacionalna kampanja "Nehajte hraniti Kavkaz"] [Blog]. Dostopno prek https://navalny.livejournal.com/627082.html

613. Navalni, A. A. (intervjuvanec). (2012, 10. februar). [Intervju z najbolj vidnim ruskim opozicijskim politikom]. Intervjuval J. E. Kiseljov. V *Bolšaja Politika* [Televizijska oddaja]. Kijev: Telekanal "Inter". Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=-WMxAfaIsOc

614. Navalni, A. A. (2017a). Programa Alekseja Navalnogo [Program Alekseja Navalnega]. Dostopno prek https://2018.navalny.com/platform/

615. Navalni, A. A. (2017b). Sovremenaja Rosija v sovremenom mire [Sodobna Rusija v sodobnem svetu]. Dostopno prek https://2018.navalny.com/platform/7/

616. Nećak, D. (2002). *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija: Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

617. Nećak, D. in Repe, B. (2005). *Prelom, 1914-1918: svet in Slovenci v I. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia.

618. Nečkina, M. V. (1975). *Dekabristi* [Dekabristi]. Moskva: Nauka.

619. Nekraševič-Korotkaja, Ž. V. (2010). Hudožestvenoje osmislenije istoričeskogo značenija Grjunvaldskoj bitvi v geroičeskoj poeme "Pruskaja vojna" (1516) Jana

Vislickogo [Umetniška osmislitev zgodovinskega pomena grunvaldske bitke v junaški pesnitvi "Pruska vojna" (1516) Jana Vislickega]. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, *2*(8), 53-78.

620. Nemec Novak, J. (2014). Sokolstvo in glasba. V M. T. Volasko (ur.), *150 let sokolstva v Sloveniji (1863-2013)* (str. 21-30). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.

621. Nenaševa, Z. S. (1984). Slavjanskij vopros v buržuazno-dvorjanskije obščestvenije krugi Rosiji na rubeže XIX i XX vv. [Slovansko vprašanje v buržoazno-plemiških družbenih krogih Rusije na prelomu XIX. in XX. stoletja]. V V. N. Vinogradov (ur.), *Voprosi socialnoj, političeskoj i kulturnoj istoriji Jugo-Vostočnoj Jevropi* [Vprašanja socialne, politične in kulturne zgodovine jugovzhodne Evrope] (str. 176-185). Moskva: Nauka.

622. Nenaševa, Z. S. (1992). Slavjanskije obščestva v Rosiji v poslednej četverti XIX v. [Slovanska društva v Rusiji v zadnji četrtini XIX. stoletja]. V L. P. Lapteva (ur.), *Rosijskoje obščestvo i zarubežnije slavjane, XVIII – načalo XX veka: materijali meždunarodnoj naučnoj konferenciji "Rosija i slavjane XVIII – 1918 g."* [Ruska družba in zamejski Slovani, XVIII. – začetek XX. stoletja: gradiva mednarodne znanstvene konference "Rusija in Slovani XVIII. stoletje – 1918. leto] (str. 33-48). Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN.

623. Nestor. (2015). Pripoved o minulih letih meniha iz Teodozijevega pečerskega samostana o tem, od kod je izšla ruska dežela < ... >, o tem, kdo ji je prvi zavladal, in o izvoru ruske dežele. [Prevedel A. Glaser]. V B. Podlesnik (ur.), *Pripoved o minulih letih* (str. 7-174). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

624. Neuman, W. L. (2006). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Pearson Education, Inc.

625. Neumann, I. B. (1996). *Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations*. London: Routledge.

626. Neumann, I. B. (1999). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

627. Neumann, I. B. (2008). Russia as a Great Power, 1815-2007. *Journal of International Relations and Development*, *11*(2), 128-151.

628. NFIU Poland. (2018). *Allied Joint Force Command Brunssum*. Dostopno prek https://jfcbs.nato.int/page5725819/nato-force-integration-units/nfiu-poland

629. Nikiforov, K. (2014). Russland und die Slavische Idee heute [Rusija in slovanske ideja danes]. V A. Gaşior, L. Karl in S. Troebst (ur.), *Post-Panslavismus: Slavizität, Slavische Idee und Antislavismus im 20. und 21. Jahrhundert* [Post-panslavizem: slovanstvo, slovanska ideja in antislovanstvo v 20. in 21. stoletju] (str. 127-136). Göttingen: Wallstein Verlag.

630. Nikitin, S. A. (1960). *Slavjanskije komiteti v Rosiji v 1858-1876 godah* [Slovanski odbori v Rusiji v 1858.-1876. letih]. Moskva: Izdateljstvo moskovskogo univeristeta.

631. Norris, R. S. in Kristensen, H. M. (2006). Global nuclear stockpiles, 1945–2006. *Nuclear Notebook*, *62*(4), 64-67.

632. Norris, S. M. (2012). *Blockbuster History in the New Russia: Movies, Memory and Patriotism*. Bloomington: Indiana University Press.

633. Nowak, A. (2008). *History and Geopolitics: A Contest for Eastern Europe*. Varšava: Polish Institute of International Affairs.

634. Orbini, M. (1601). *Il regno degli Slavi* [Kraljestvo Slovanov]. Pesaro: Girolamo Concordia. Dostopno prek https://archive.org/details/ilregnodeglislav00orbi/page/n4

635. Orel, I. (2017). Ruska leksika v slovenskem slovaropisju druge polovice 19. stoletja. *Stephanos*, *22*(2), 113-129.

636. Oset, Ž. (2016). Rusi prihajajo! Ruski profesorji na tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani v obdobju Kraljevine SHS. *Monitor ISH*, *18*(1), 87–108.

637. Ostrovsky, A. (2015). *The Invention of Russia: The Journey from Gorbachev's Freedom to Putin's War*. London: Atlantic Books.

638. Oświadczenie emigracji polskiej w sprawie wystawy etnograficznej [Izjava poljske emigracije glede etnografske razstave]. (1867, 23. maj). *Gazeta Narodowa*, str. 1. Dostopno prek https://polona.pl/item/gazeta-narodowa-r-6-nr-119-23-maja-1867,MjY1NTM4NDQ/0/#info:metadata

639. Ovsec, D. J. (1991). *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Založba DOMUS.

640. Palacký, F. (2007). Letter to Frankfurt, 11 April 1848. V B. Trencsényi in M. Kopeček (ur.), *National Romanticism: The Formation of National Movements* (str. 324-329). Budapest: Central European University Press.

641. *Party Programme of the Freedom Party of Austria (FPÖ)*, sprejet 18. junija 2011 v Gradcu. Dostopno prek https://www.fpoe.at/themen/parteiprogramm/parteiprogramm-englisch/

642. Pavlenko, N. I. (2003). *Mihail Pogodin*. Moskva: Pamjatniki istoričeskoj misli.

643. Perminov, A. N. (2008). Ruskij stal pjervim jazikom v kozmose [Ruščina je postala prvi jezik v vesolju]. *RusskiyMir.ru*, *2*(6), 58-59. Dostopno prek https://russkiymir.ru/media/magazines/pdf/RM_06_2008.pdf

644. Perovšek, J. (2016). "Psi s cvetlicami": slovenski vojaki in vojna s slovanskimi nasprotniki v slovenskem političnem časopisju 1914–1916. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *56*(2), 98-115.

645. Petersen, A. (2011). *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

646. Petrič, E. (1996). Zunanja politika majhnih držav. *Teorija in praksa*, *33*(6), 876-897.

647. Petrič, E. (2010). *Zunanja politika: osnove teorije in praksa*. Ljubljana: Center za evropsko prihodnost.

648. Petrovich, M. B. (1956). *The Emergence of Russian Panslavism, 1856–1870*. New York: Columbia University Press.

649. Pettman, R. (2000). *Commonsense Constructivism or the Making of World Affairs*. Armonk: M. E. Sharpe.

650. Pfaff, W. (1993). *The Wrath of Nations: Civilization and the Furies of Nationalism*. New York: Simon & Schuster.

651. Pierazzi, J. (1973). Mazzini in Južni Slovani. *Zgodovinski časopis*, *27*(3-4), 329-342.

652. Pifer, S. (2012, 28. december). NATO-Russia Missile Defense: Compromise is Possible. *Brookings*. Dostopno prek https://www.brookings.edu/articles/nato-russia-missile-defense-compromise-is-possible/

653. Pihlar, T. (2015). Pot iz pozabe. V A. Cindrič (ur.), *Od imatrikulacije do promocije: Doktorandi profesorja Franceta Vebra na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v luči arhivskega gradiva 1919-1945* (str. 299-310). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske faultete Univerze v Ljubljani.

654. Piljko, N. S. (2016). Respublika Slovenija: 11 let s Jevrosojuzom [Republika Slovenija: 11 let z Evropsko unijo]. V K. V. Nikiforov (ur.), *Meždu Moskvoj i Brjuselem* [Med Moskvo in Brusljem] (str. 109-115). Moskva: Institut slavjanovedenija Rosijskoj akademiji nauk.

655. Pipes, R. (1990). *The Russian Revolution*. New York: Vintage Books.

656. Pipes, R. (1995). *Russia under the Bolshevik Regime*. New York: Vintage Books.

657. Pipes, R. (2005). *Russian Conservatism and Its Critics: A Study in Political Culture*. New Haven: Yale University Press.

658. Pipin, A. N. (1913). *Panslavizm v prošlom i nastojaščem* [Panslavizem v preteklosti in sedanjosti]. Peterburg: Kolos.

659. Pirjevec, A. (2013). Klun, Vinko Fereri (1823–1875). V P. V. Ogrin (ur.), *Slovenska biografija*. Dostopno prek http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi277396

660. Pirjevec, D. (1961). Oprostite, kako ste rekli? *Naša sodobnost*, *9*(3), 286-288.

661. Pirjevec, J. (1977). M. F. Raevskij in slovenski rusofili. *Jezik in slovstvo*, *23*(1), 23-26.

662. Pirjevec, J. (1984). *Storia della Russia del XIX secolo, 1800-1917* [Zgodovina Rusije 19. stoletja, 1800-1917]. Padova: Francesco Vallardi.

663. Pirjevec, J. (1987). *Tito, Stalin in Zahod*. [Prevedla N. Pagon]. Ljubljana: Delavska enotnost.

664. Pirjevec, J. (1998). Pariška mirovna konferenca. V ur. D. Darovec (ur.), *Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji* (str. 7-14). Koper: Znanstveno-raziskovalno središče.

665. Pirjevec, J. (2007a). *"Trst je naš!": boj Slovencev za morje (1848-1954)*. Ljubljana: Nova revija.

666. Pirjevec, J. (2007b). Slovjenci i ruskije s 1918 goda [Slovenci in Rusi po letu 1918]. V I. Kirjanov in B. Repe (ur.), *Zgodovinski vestnik univerz v Ljubljani in Permu* (str. 5-11). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

667. Pirjevec, J. (2011). *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

668. Pirjevec, J. (2012a). Predgovor k slovenski izdaji. V T. Logar (ur.), *Hitler* (str. 7-11). Ljubljana: Cankarjeva založba.

669. Pirjevec, J. (2012b). Predgovor. V T. Logar (ur.), *Fojbe* (str. 9-24). Ljubljana: Cankarjeva založba.

670. Pivec, F. (2013). Sveta brata Ciril in Metod kot zavetnika Evrope. *Edinost in dialog*, *68*(1-2), 209-218.

671. Plamenatz, J. (1976). Two Types of Nationalism. V E. Kamenka (ur.), *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea* (str. 23-36). London: Edward Arnold.

672. Pleterski, A. (2013). Vprašanja o preteklosti zgodnjih Slovanov ob primeru župe Bled. *Arheološki vestnik*, *64*(1), 335-352.

673. Plokhy, S. (2001). *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*. Oxford: Oxford University Press.

674. Plokhy, S. (2006). *The Origins of Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. New York: Cambridge University Press.

675. Pobratimstvo v Krakovu. (1897). *Slovenski list*, *2*(74), str. 427-428.

676. Podgornik, A. in Udovič, B. (2012). *Kulturna diplomacija slovanskih držav v Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

677. Podgornik, F. (1891). Avstrijski Poljaki pa slavizem. *Slovanski svet*, *4*(13), 201-203.

678. Podgornik, F. (1898). Shod slovanskih novinarjev. *Slovanski svet*, *11*(12), 179-182.

679. Podrecca, C. (1884). *Slavia Italiana* [Italijanska Slavija]. Čedad: Presso Fulvio Giovanni. Dostopno prek https://archive.org/stream/PodreccaSlaviaItaliana#page/n0

680. Podslapinsky, S. (1900, 28. februar). Poljaki nismo Slovani! *Edinost*, str. 1.

681. Pogodin, M. P. (2011). *Večnoje načalo: Ruskij duh* [Večni začetek: ruski duh]. Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

682. Pokrovski, M. N. (1933). *Ruskaja istorija v samom sžatom očerke* [Ruska zgodovina v najbolj jedrnati obliki]. Moskva: Partijnoje izdateljstvo. Dostopno prek http://pokrovsky.newgod.su/books/russkaya-istoriya-v-samom-szhatom-ocherke/

683. Poljska kljubuje tudi po opozorilu: Beguncev ne bomo sprejeli. (2017, 18. maj). *MMC RTV Slovenija*. Dostopno prek https://www.rtvslo.si/begunska-kriza/poljska-kljubuje-tudi-po-opozorilu-beguncev-ne-bomo-sprejeli/422727

684. Pollack, M. (2005). *Smrt v bunkerju: poročilo o mojem očetu*. [Prevedla Amalija Maček]. Ljubljana: Slovenska matica.

685. Popescu, N. (2012, 2. april). Rogozin's travails in Moldova. *European Council on Foreign Relations*. Dostopno prek hhttps://www.ecfr.eu/blog/entry/rogozins_travails_in_moldova

686. Posen, B. R. (2019, 10. marec). Trump Aside, What's the U.S. Role in NATO? *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/2019/03/10/opinion/trump-aside-whats-the-us-role-in-nato.html

687. Pospelov, P. N. in Král, V. (1983). *Dokumenti i materiali po istoriji sovjetsko-čehoslovackih otnošenij, t. 4, kn. I* [Dokumenti in materiali o zgodovini sovjetsko-češkoslovaških odnosov, 4. del, I. knjiga]. Moskva: Nauka.

688. Pospíšil, I. (2005). Problem slavizmov in njegov kontekst. *Primerjalna književnost*, *28*(2), 17-31.

689. Pospíšil, I. (2016). Frank Voljman i jego polemiki o panslavizme [Frank Wollman in njegove polemike o panslavizmu]. V Z. Chyra-Rolicz in T. Rokosz (ur.), *Panslawizm: wczoraj, dziś, jutro* [Panslavizem: včeraj, danes, jutri] (str. 147-160). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego.

690. Postanovlenije o Dnje slavjanskoj pismenosti i kulturi [Uredba o Dnevu slovanske pismenosti in kulture] (1991). Št. 568-1. Ruska sovjetska federativna socialistična republika, Prezidium vrhovnega sovjeta. 30. januar. Dostopno prek http://docs.cntd.ru/document/901606593

691. Potič, Z. (2019, 11. februar). Tajani se je opravičil Sloveniji in Hrvaški za besede ob fojbah. *Dnevnik*. Dostopno prek https://www.dnevnik.si/1042862229

692. Pouliot, V. (2010). *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press.

693. Požgaj-Hadži, V. in Balažic Bulc, T. (2005). Kam je izginila srbohrvaščina? Status jezika nekoč in danes. V M. Stabej (ur.), *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj* (str. 30-39). Ljubljana: Center za slovenščino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

694. Pravoslavije i jadernij šjit ukrepljajut Rosiju [Pravoslavje in jedrski ščit krepita Rusijo]. (2007, 1. februar). *RIA Novosti*. Dostopno prek https://ria.ru/20070201/60050923.html

695. Pred vrati jutrišnjega sveta: zunanji minister Rusije Igor S. Ivanov in zunanji minister Republike Slovenije Dimitrij Rupel iz oči v oči o mednarodnih razmerah, razmerjih in svetovnih izzivih. (2003, november). *Ampak, 4*(11), 14-19.

696. Preobrat v slovanski politiki. (1908, 1. junij). *Slovenski narod*, str. 1.

697. Prešeren, F. (1986). *Poezije dóktorja Prancéta Prešérna z dodatkom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

698. Price, R. in Reus-Smit, C. (1998). Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism. *European Journal of International Relations, 4*(3), 259–294.

699. Prijatelj, I. (1955). *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848-1895.* 1. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

700. Prijatelj, I. (1966). *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848-1895.* 5. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

701. Prizel, I. (1998). *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press.

702. Prokudin, B. A. (2007). *Ideja slavjanskogo jedinstva v političeskoj misli Rosiji XIX veka* [Ideja slovanske enotnosti v politični misli Rusije XIX. stoletja] (doktorska disertacija). Moskovskij gosudarstvenij universitet, Filosofskij fakultet, Moskva.

703. Proletaryat. (1991). Mamy tysiąc lat [Imamo tisoč let]. V *Proletaryat II* [CD]. Varšava: Studio Izabelin. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=hdHVsy6ars4

704. Prunk, J. (1992). *Slovenski narodni vzpon: narodna politika 1768-1992*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

705. Prunk, J. (2010). Slovenska politična misel o narodu med obema vojnama. *Javnost, 17*(supl.), 5-16.

706. Pszczel, R. (2014, 5. december). *Eto kakoj-to seans nenavisti i propagandi* [To je nekakšna seansa sovraštva in propagande] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=ePVejKMGBSk

707. Pursiainen, C. (2000). *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*. Aldershot: Ashgate.

708. Puškin, A. S. (1950). *Pesmi*. [Prevedel M. Klopčič]. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

709. Putin, V. V. (2012, 23. januar). Rosija: nacionalnij vopros [Rusija: nacionalno vprašanje]. *Nezavisimaja gazeta*. Dostopno prek http://www.ng.ru/politics/2012-01-

23/1_national.html

710. Pynsent, R. B. (1994). *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*. Oxford: Oxford University Press.

711. Radzinski, E. (2007). *Aleksandr II: Žizn' i smert'* [Aleksander II.: življenje in smrt]. Moskva: Izdateljstvo ACT.

712. Ragin, C. C. (2007). *Družboslovno raziskovanje – enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

713. Rahten, A. (2001). *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897-1914*. Celje: Založba Panevropa.

714. Rajšp, V. (2010). Primož Trubar in slovanski svet. V V. Smole (ur.), *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj* (str. 115-120). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

715. Ransel, D. L. in Shallcross, B. (2005). Introduction: Russian Identity in Its Encounter with Poland. V D. L. Ransel in B. Shallcross (ur.), *Polish Encounters, Russian Identity* (str. 1-19). Bloomington: Indiana University Press.

716. Ratej, M. (2014). *Ruski diptih: Iz življenja ruske emigracije v Kraljevini SHS*. Ljubljana: Modrijan.

717. Rathke, J. (2016, 15. april). NATO Needs Deterrence and Dialogue: Defining the New Balance in View of the Warsaw Summit. *Center for Strategic and International Studies*. Dostopno prek https://www.csis.org/analysis/nato-needs-deterrence-and-dialogue-defining-new-balance-view-warsaw-summit

718. Raznoterosti. (1904). *Slovan, 2*(4), 127-128.

719. Regent, I. (1941, 11. avgust). Slovjenci, v boj do konečnoj pobedi! [Slovenci, v boj do končne zmage!]. *Pravda*, str. 4. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1941-08-11.pdf

720. Regent, I. (1967). *Spomini*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

721. Rejai, M. (1991). *Political Ideologies: A Comparative Approach*. New York: M. E. Sharpe.

722. Remnick, D. (1997). *Resurrection: The Struggle for a New Russia*. New York: Random House.

723. Renan, E. (1964). Qu'est-ce qu'une Nation? [Kaj je narod?]. V L. L. Snyder (ur.), *The Dynamics of Nationalism: Readings in its Meanings and Developments* (str. 9-10). Princeton: Van Norstand.

724. Repe, B. (2009). Zakaj so Slovenci vstopili v Jugoslavijo in zakaj so iz nje odšli? V B. Balkovec (ur.), *Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države* (str. 21-46). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

725. Repe, B. (2015). "Osvobajate nas, hkrati pa nas režete na koščke". Odnos velikih sil do Slovencev med prvo svetovno vojno in ob njenem koncu. *Studia Historica Slovenica*, *15*(2), 337-356.

726. Resolucije Slaviae Catholicae. (1938). Sprejete na zaključnem zborovanju Slaviae Catholicae v Ljubljani dne 22. julija 1937. V F. Grivec (ur), *Vzajemnost katoliških Slovanov* (str. 49-50). Ljubljana: Slovanski klub.

727. Rimska deklaracija – *Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation*, sprejeta 28. maja 2002 v Rimu. Dostopno prek https://www.nato.int/nrc-website/media/69549/2002.05.28_nrc_rome_declaration.pdf

728. Rizman, R. M. (2006). *Uncertain Path: Democratic Transition and Consolidation in Slovenia*. College Station: Texas A&M University Press.

729. Rodina. (2005). *Očistim Moskvu ot musora!* [Očistimo Moskvo smeti!] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=PiBOg5jTJQs

730. Rodins, A. (2008, 28. avgust). Russia's fence of sticks. *Diena*, str. 2. Dostopno prek https://www.redorbit.com/news/international/1536309/latvian_commentary_says_recognition_of_abkhazia_s_ossetia_hurts_russia/

731. Rogelj Škafar, B. (2008). Nekoliko zapletena zgodba. V B. Rogelj Škafar (ur.), *Razstava slovani Evrope: slovenski prispevek* (str. 5-6). Loka pri Mengšu: Forum slovanskih kultur. Dostopno prek http://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/Slovani_Evrope.pdf

732. Rogozin, D. O. (2011, 3. november). *Rogozin v Krasnoznamjonske* [Rogozin v Krasnoznamensku] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=kWzIOgTjdFo

733. Rogozin to travel to Slovenia to explain Russia's approaches to missile defense. (2011, 16. junij). *Kyiv Post*. Dostopno prek https://www.kyivpost.com/article/content/russia/rogozin-to-travel-to-slovenia-to-explain-russias-a-106854.html

734. Rojs, J. (1989). Anton Aškerc v ruskem prevodu. *Jezik in slovstvo*, *35*(3), 76-77.

735. Rokina, G. V. (1998). Kanun slavjanskogo sjezda 1867 g.: traktat L. Štura "Slavjanstvo i mir budušego" [Predvečer slovanskega kongresa leta 1867: traktat L. Štúra "Slovanstvo in svet prihodnosti]. V M. J. Dostal (ur.), *Slavjanskoje dviženije XIX-XX vekov: sjezdi, kongresi, sovešanija, manifesti, obrašenija* [Slovansko gibanje XIX.-XX. stoletij: srečanja, kongresi, posvetovanja, manifesti, pozivi] (str. 73-94). Moskva: Rosijskaja akademija nauk.

736. Rokina, G. V. (2005). *Teorija i praktika slavjanskoj vzaimnosti v istoriji slovacko-ruskih svjazej XIX v.* [Teorija in praksa slovanske vzajemnosti v zgodovini slovaško-ruskih stikov XIX. stoletja]. Kazan: Izdateljstvo Kazanskogo universiteta.

737. Romanenko, S. A. (1999). Raspad Jugoslavije i politička elita Rusije. V J. Kurjak (ur.), *Ruska politika na Balkanu: zbornik radova* (str. 101-115). Beograd: Institut za medjunarodnu politiku i privredu.

738. Romanenko, S. A. (2002). *Jugoslavija, Rosija i "slavjanskaja ideja": Vtoraja polovina XIX – načalo XXI veka* [Jugoslavija, Rusija in "slovanska ideja": druga polovica XIX. – začetek XXI. stoletja]. Moskva: Institut prava i publičnoj politiki.

739. Rosenau, J. N. (1974). Comparing Foreign Policies, Why, What, How. V J. N. Rosenau (ur.), *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods* (str. 3-22). New York: Sage.

740. Roszkowski, W. (2017). *Historia Polski 1914-2015* [Zgodovina Poljske 1914-2015]. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

741. Roth, M. (2009). *Bilateral Disputes between EU Member States and Russia* (CEPS delovni dokument, 319). Bruselj: Centre for European Policy Studies.

742. Rothschild, J. (1990). *East Central Europe between the Two World Wars*. Seattle: University of Washington Press.

743. Roucek, J. S. (1969). The Image of the Slav in U.S. History and in Immigration Policy. *The American Journal of Economics and Sociology*, *28*(1), 29-48.

744. Rozmowa Sikorski-Rostowski [Pogovor Sikorski-Rostowski]. (2014, 22. junij). *Wprost*. Dostopno prek https://www.wprost.pl/453226/Rozmowa-Sikorski-Rostowski-Mozna-zac-PiS-komisja-specjalna-ws-Macierewicza

745. Rupel, D. (2002). Primerna zunanja politika – Temeljne prvine zunanje politike Republike Slovenije ob vključevanju v evroatlantske povezave. V F. Černe (ur.), *Slovenia and European Union = Slovenija in Evropska unija* (str. 197-219). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

746. Rupel, D. (2004). *Prevzem zgodbe o uspehu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

747. Rupel, D. (2011). Istoričeskije osnovi i perspektivi rosijsko-slovjenskih otnošenij [Zgodovinske osnove in perspektive rusko-sloenskih odnosov]. V K. V. Nikiforov (ur.), *Slovenica I: Istorija i perspektivi rosijsko-slovenskih otnošenij* [Slovenica I: Zgodovina in perspektive rusko-slovenskih odnosov] (str. 8-10). Sankt Peterburg: Aleteja.

748. Rupel, D. (2014, 7. februar). Slovenski nacionalni interes, zunanja politika in EU. *Pogledi*. Dostopno prek http://www.pogledi.si/druzba/slovenski-nacionalni-interes-zunanja-politika-eu

749. Rupnik, A. (1999). *Tretji Rim: Rusija nekoč in danes*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

750. Rusinow, D. (2003). The Yugoslav Idea Before Yugoslavia. V D. Djokić (ur.), *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918-1992* (str. 27-41). Madison: The University of Wisconsin Press.

751. Russian Foreign Minister Attends Polish Diplomatic Meeting. (2010, 2. september). *Radio Free Europe – Radio Liberty*. Dostopno prek https://www.rferl.org/a/Russian_ Foreign_Minister_Attends_Polish_Diplomatic_Meeting/2147713.html

752. S slavjanskogo sjezda v Prage [S slovanskega kongresa v Pragi]. (1908). *Slavjanskije izvestija*, *19*(4-5), 208-219. Dostopno prek http://books.e-heritage.ru/book/10092952

753. Sadecki, J. (2013). *Ambasador*. Varšava: Agora SA.

754. Salvini, M. (2019a, 10. februar). *Matteo Salvini a Basovizza per ricordare i martiri delle foibe* [Matteo Salvini v Bazovici v spomin na mučenike fojb] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=b3_DGW1wUIU

755. Salvini, M. [matteosalvinimi]. (2019b, 10. februar). Oggi a Basovizza mi sono emozionato e commosso, durante la preghiera per i nostri connazionali Martiri delle foibe e nell'ascolto delle storie dei loro famigliari. Grazie, noi non dimentichiamo. #giornodelricordo #10febbraio LIVE: https://www.facebook.com/salviniofficial/videos/ 597214744037624/ [Twitter]. Dostopno prek https://twitter.com/matteosalvinimi/status/ 1094588585309859841

756. Samaluk, B. (2016). Neoliberalna (samo)kolonizacija: primer sodobnih poljskih in slovenskih izseljevanj aktivnega prebivalstva. *Časopis za kritiko znanosti*, *44*(264), 362-380.

757. Samarin, J. F. (2008). Sovremenij objom poljskogo voprosa [Sodobni obseg poljskega vprašanja]. V O. A. Platonov (ur.), *Pravoslavije i narodnost* [Pravoslavje in narodnost] (str. 334-358). Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.

758. Samarina, A. (2011, 22. november). Slavjanskij pohod Dmitrija Rogozina [Slovanski pohod Dimitrija Rogozina]. *Nezavisimaja gazeta*. Dostopno prek http://www.ng.ru/ politics/2011-11-22/1_rogozin.html

759. Santora, M. (2018, 16. junij). After a President's Shocking Death, a Suspicious Twin Reshapes a Nation. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/ 2018/06/16/world/europe/poland-kaczynski-smolensk.html

760. Sapper, M. in Weichsel, V. (2009). Idee und Interesse [Ideje in interesi]. *Osteuropa*, *59* (12), 5-6.

761. Satter, D. (2012, 21. april). The Threat of Russian Nationalism. *Foreign Policy Research Institute*. Dostopno prek https://www.fpri.org/article/2012/04/the-threat-of-russian-nationalism/

762. Schola Benedyktynów Tynieckich. (2016). Bogurodzica. V *Kompleta – modlitwa na zakończenie dnia* [CD]. Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=CwhtnnSGrug

763. Selišnik, I. in Verginella, M. (2013). The Desire to be Free: Marica Nadlišek Bartol and the Young Intelligentsia at the Turn of the 20th Century. *Historijski zbornik, 66*(1), 101-120.

764. Seljanov, S. M. (producent) in Balabanov, A. O. (režiser). (1997). *Brat* [Film]. Rusija: Kinokompanija STV. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=VfvEZo4CLMg

765. Sergounin, A. A. (2000). Russian post-Communist Foreign Policy Thinking at the Cross-roads: Changing Paradigms. *Journal of International Relations and Development, 3*(3), 216-255.

766. Serov, V. V. (2004). *Enciklopedičeskij slovar' krilatih slov i viraženij* [Enciklopedijski slovar aforizmov in izrazov]. Moskva: Lokid-press.

767. Sestav vseslovanskega komiteja (1947). *Prvi slovanski kongres v Beogradu* (str. 117-118). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

768. Seton-Watson, H. (1946). *Eastern Europe Between the Wars, 1918-1941*. Cambridge: University Press.

769. Shafarevich, I. (1981). Separation or Reconciliation? – The Nationalities Question in the USSR. V A. Solzhenitsyn (ur.), *From under the Rubble* (str. 88-104). Washington: Regnery Gateway.

770. Shakleyina, T. A. in Bugaturov, A. D. (2005). The Russian Realist School of International Relations. V A. P. Tsygankov in P. A. Tsygankov (ur.), *New Directions in Russian International Studes* (str. 61-81). Stuttgart: Ibidem-Verlag.

771. Shod slovanskih časnikarjev v Pragi. (1898, 22. junij). *Slovenski narod*, str. 1-2.

772. Shod slovanskih žurnalistov. (1899, 25. september). *Slovenski narod*, str. 2.

773. Sikorski, W. (1939, 19. december). Odezwa Rządu z dnia 18 grudnia 1939 r. do Ogółu Społeczeństwa w Kraju [Poslanica Vlade z dne 18. decembra 1939 vsemu prebivalstvu države]. *Monitor Polski*, str. 1. Dostopno prek http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/LMP19392770001/O/LMP19392770001.pdf

774. Sikorski, W. (intervjuvanec). (1940, 31. januar). Interview du général Sikorski [Intervju generala Sikorskega]. *Le Petit Parisien*, str. 1-2. Dostopno prek https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k683930s/f1.image.r=sikorski?rk=21459;2

775. Simons, M. (1992, 17. april). For the Name of Macedonia, a Burst of Greek Pride. *The New York Times*. Dostopno prek https://www.nytimes.com/1992/04/17/world/for-the-name-of-macedonia-a-burst-of-greek-pride.html

776. Skalovič, M. (1882, 30. avgust). Trst in okolica. *Edinost*, str. 1.

777. Skórczewski, D. (2013). *Teoria-literatura-dyskurs: pejzaż postkolonialny* [Teorija-literatura-diskurz: postkolonialna pokrajina.]. Lublin: Wydawnictwo KUL.

778. Skrbiš, Z. (2008). "The First Europeans" Fantasy of Slovenian Venetologists: Emotions and National Imaginings. V M. Svašek (ur.), *Postsocialism: Politics and Emotion in Central and Eastern Europe* (str. 138-158). New York: Berghahn Books.

779. Slezkine, Y. (1996). N. Ia. Marr and the National Origins of Soviet Ethnogenetics. *Slavic Review, 55*(4), 826-862.

780. Slomšek, A. M. (1852). Pastirski list. *Zgodnja danica, 5*(29), 115-116.

781. Slovanski shod v Pragi. (1908, 17. julij). *Slovenski narod*, str. 1.

782. Slovestnosti ob 93-letnici ruske kapelice pod Vršičem. (2009, 26. julij). *Katoliška Cerkev v Sloveniji*. Dostopno prek http://aktualno.rkc.si/index.php/content/display/7705

783. Simon, J. (1995). *Central European Civil-Military Relations and NATO Expansion*. Washington: National Defense University.

784. Simoniti, I. (2010). *Historia magistra mortis: eseji*. Ljubljana: Slovenska matica.

785. Simoniti, I. (2011). O nastanku držav in njihovih diplomacij konec 20. stoletja – slovenska diplomacija. V B. Udovič (ur.), *Diplomacija med teorijo in prakso* (str. 77-100). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

786. Simoniti, V. (2001). Umetnost pogajanja in neizprosnost oblasti. V S. Herberstein (ur.), *Moskovski zapiski* (str. 277-286). Ljubljana: Slovenska matica.

787. Sjezd slavjanskih narodov [Kongres slovanskih narodov]. (2001). *Bratja Slavjane*. Dostopno prek http://bratyaslaviane.narod.ru/2001/23/i23-01-7-r.html

788. Slavia Catholica. (1938). Poročilo o kongresu Slaviae Catholicae v Ljubljani od 19. do 22. julija 1937. V F. Grivec (ur.), *Vzajemnost katoliških Slovanov* (str. 1-10). Ljubljana: Slovanski klub.

789. Slodnjak, A. (1930). Jan Kochanowski: ob štiristoletnici njegovega rojstva. *Ljubljanski zvon, 50*(9), 555-561.

790. Slodnjak, A. (1959). Realizem I. V L. Legiša (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva: romantika in realizem* (str. 179-384). Ljubljana: Slovenska matica.

791. Slodnjak, A. (2013a). Vraz, Stanko (1810–1851). V P. V. Ogrin (ur.), *Slovenska biografija*. Dostopno prek http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi818079

792. Slodnjak, A. (2013b). Prešeren, France (1800–1849). V P. V. Ogrin (ur.), *Slovenska biografija*. Dostopno prek http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi463215

793. Slovanska vzajemnost. (1899, 5. oktober). *Slovenec*, str. 1.

794. Slovanski dnevi v Sofiji. (1910, 13. julij). *Slovenski narod*, str. 1-2.

795. Slovanski glasovi. (1908, 12. september). *Rdeči prapor*, str. 2.

796. Slovanski parlament. (1902, 24. maj). *Slovenec*, str. 1.

797. "Slovenskega naroda" politični program. (1868, 2. april). *Slovenski narod*, str. 1.

798. Smole, D. (1969). *Krst pri Savici*. Maribor: Založba Obzorja.

799. Smrekar, A. (2014). Umetnost za nove dni. V M. Krapež (ur.), *Umetnost za nove dni: slike iz Vladne umetnostne zbirke* (str. 7-22). Ljubljana: Narodna galerija.

800. Smrekar, A. (2017). Življenje in delo Helene Kottler Vurnik. V A. Smrekar (ur.), *Helena Vurnik: slikarka in oblikovalka, 1882-1962* (str. 22-62). Ljubljana: Narodna galerija.

801. Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishing.

802. Smith, S. (1997). New Approaches to International Theory. V J. Baylis in S. Smith (ur.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (str. 165-190). Oxford: Oxford University Press.

803. Smith, S. in Baylis, J. 2007. (Uvod). V J. Baylis in S. Smith (ur.), *Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose* (str. 1-17). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

804. Smolej, V. (1961). Izvirnik himne Hej Slovani in slovenski prevod. *Jezik in slovstvo, 6*(6), 206-208.

805. Smolej, V. (1972). Narodnoosvobodilni boj in slovenska kulturna tradicija. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 11-12*(1-2), 97-111.

806. Solženicin, A. I. (2009). *Arhipelag Gulag*. Moskva: Alfa-knjiga. Dostopno prek https://knijky.ru/books/arhipelag-gulag

807. Snyder, L. L. (1984). *Macro-Nationalism: A History of the Pan-Movements*. Westport: Greenwood Press.

808. Snyder, T. (2003). *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. New Haven: Yale University Press.

809. Snyder, T. (2005). *Sketches from a Secret War: A Polish Artist's Mission to Liberate Soviet Ukraine*. New Haven: Yale University Press.

810. Snyder, T. (2008). *The Red Prince: The Secret Lives of a Habsburg Archduke*. New York: Basic Books.

811. Soban, B. (2011, 21. april). Rusko-slovensko sodelovanje na področju humanistike vedno eno od prednostnih. *Delo*. Dostopno prek http://www.delo.si/novice/politika/rusko-slovensko-sodelovanje-na-podrocju-humanistike-vedno-eno-od-prednostnih_2.html

812. Solarz, M. (2011, 5. oktober). Kaczynski Warns of Germany's "Imperial" Ambitions. *Spiegel*. Dostopno prek http://www.spiegel.de/international/europe/polish-opposition-leader-kaczynski-warns-of-germany-s-imperial-ambitions-a-790034.html

813. Solovjov, S. M. (1995). *Istorija Rosiji s drevnejših vremjon. Tom IX.* [Zgodovina Rusije od najstarejših časov. Zvezek IX.]. Moskva: Kolokol-Press.

814. Solzhenitsyn, A. (1978, 8. junij). *A World Split Apart* [Govor na svečani podelitvi diplom harvardske univerze]. Dostopno prek https://www.solzhenitsyncenter.org/a-world-split-apart

815. Solzhenitsyn, A. (1981). Repentance and Self-Limitation in the Life of Nations. V A. Solzhenitsyn (ur.), *From under the Rubble* (str. 105-143). Washington: Regnery Gateway.

816. Sozina, J. A. (2009). Poetičeskoje i duhovnoje nasledije A. S. Homjakova v slovenskoj periodike vtoroj polovini XIX – pervoj polovini XX v. [Pesniška in duhovna dediščina A. S. Homjakova v slovenski periodiki druge polovice XIX. – prve polovice XX. st.]. V M. A. Robinson (ur.), *Slavjanskij almanah 2008* (str. 275-287). Moskva: Izdateljstvo Indrik.

817. Spearin, C. R. (2018). Russia's Military and Security Privatization. *Parameters*, *48*(2), 39-49.

818. Spektorski, E. V. (1933). *Zgodovina socijalne filozofije. Zvezek II.: devetnajsto stoletje in začetek dvajsetega*. [Prevedel J. Vidmar]. Ljubljana: Slovenska matica.

819. Spektorski, E. V. (1944). *Evrazijstvo in boljševizem*. Ljubljana: Mohorjeva družba.

820. Sperans. (1939). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Naša založba.

821. Spinozzi Monai, L. (1988). Predgovor. V J. Baudouin de Courtenay (ur.), *Materiali za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo: ljudska besedila v prozi in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873* (str. 5-7). Trst: Založništvo tržaškega tiska.

822. Splichal, S. (1990). *Analiza besedil* (FSPN metodološki zvezki, 6). Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politologijo in novinarske vede.

823. Stalin, J. V. (1941a, 3. julij). Vistuplenije po radio Predsedatelja Gosudarstvenogo Komiteta Oboroni I. V. Stalina [Nastop na radiu Predsednika državnega odbora za obrambo J. V. Stalina]. *Pravda*, str. 1. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1941-07-03.pdf

824. Stalin, J. V. (1941b, 8. november). Reč predsedatelja Gosudarstvenogo komiteta oboroni i narodnogo komisara oboroni tov. I. V. Stalina na Krasnoj ploščadi v den' XXIV godovšini Velikoj Oktjabrskoj socialističeskoj revoljuciji [Govor predsednika Državnega odbora za obrambo in narodnega komisarja za obrambo tovariša J. V. Stalina na Rdečem trgu na dan XXIV. obletnice Velike oktobrske socialistične revolucije]. *Pravda*, str. 1. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1941-11-08.pdf

825. Stalin, J. V. (1945, 24. maj). Vistuplenije tovariša I. V. Stalina na prijome v Kremlje v čest komandujuših vojskami Krasnoj armiji [Govor tovariša J. V. Stalina na sprejemu v Kremlju v čast poveljnikov vojsk Rdeče armade]. *Hronos*. Dostopno prek http://www.hrono.ru/dokum/194_dok/194505kreml.php

826. Stalne članice VS ZN dosegle dogovor o Siriji. (2013, 27. september). *Delo*. Dostopno prek http://www.delo.si/novice/svet/stalne-clanice-vs-zn-dosegle-dogovor-o-siriji.html

827. Stanič, J. (1981). Socializem in vojne. V K. Rapoša (ur.), *Stoletje svetovnih vojn* (str. 403-414). Ljubljana: Cankarjeva založba.

828. Staroń, M. (2016, 29. marec). Bunt Żeligowskiego – "zielone ludziki" Piłsudskiego w Wilnie [Upor Żeligowskega – "zeleni človečki" Piłsudskega v Vilni]. *Wirtualna Polska*. Dostopno prek https://opinie.wp.pl/bunt-zeligowskiego-zielone-ludziki-pilsudskiego-w-wilnie-6126038648100993a

829. Statut Kulturno-izobraževalnega sklada "Slovanski sklad Rusije" (1990 in dop. 1995, 2014, 2015). Dostopno prek http://www.slavfund.ru/ustav

830. Statut Mednarodne ustanove – Foruma slovanskih kultur. (2004 in dop. 2008, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 in 2015). Dostopno prek http://fsk.si/Portals/0/Statut%20-%20slovenscina.pdf

831. Stelè, F. (1938). Skušnje dosedanjih medslovanskih stikov. V F. Grivec (ur.), *Vzajemnost katoliških Slovanov. Poročilo o kongresu zveze Slovanskih kat. akademikov in seniorov (Slavia Catholica) v Ljubljani od 19. do 22. julija 1937* (str. 17-26). Ljubljana: Slovanski klub.

832. Stengel, R. (2007, 19. december). Choosing Order Before Freedom. *Time*. Dostopno prek http://content.time.com/time/specials/2007/personoftheyear/article/0,28804,1690753_1690757_1696150,00.html

833. Stergar, R. (2004). *Slovenci in vojska, 1867-1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

834. Stergar, R. (2014). Prišel, videl in . . . obupal: Jan Zdeněk Veselý in ljubljanski sokoli. V T. Pavlin (ur.), *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja* (str. 36-46). Ljubljana: Fakulteta za šport.

835. Steyskal, T. (2001, 15. junij). Slovenia: The Summit's Quiet Host. *BBC News*. Dostopno prek http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1390905.stm

836. Stone, D. (2001). *The Polish-Lithuanian State, 1386-1795*. Seattle: University of Washington Press.

837. Stone, D. R. (2006). *A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*. Westport: Praeger Security International.

838. Strateški koncept zveze Nato – *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, sprejet 19. novembra 2010 v Lizboni. Dostopno prek https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf

839. Struve, P. B. (intervjuvanec). (1932, 2. julij). Dr. Peter Struve o stališču ruske emigracije. *Jutro*, str. 6.

840. Suhomlinov, M. I. (1889). *Isledovanija i statji po ruskoj literature i prosveščeniju* [Raziskave in članki o ruski književnost in prosveti]. Sankt-Peterburg: Izdanije A. S. Suvorina.

841. Sukhankin, S. (2017, 26. junij). Brotherhood 2017 – A Road to Zapad 2017? *Eurasia Daily Monitor, 14*(85). Dostopno prek https://jamestown.org/program/slavic-brotherhood-2017-road-zapad-2017/

842. Sunzi. (2003). *Umetnost vojne*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

843. Sutherland, C. (2001). *The Princess of Siberia: The Story of Maria Volkonsky and the Decembrist Exiles*. London: Quartet Books.

844. Svoboda, L. (1944). Budem dostojni okazanoj nam česti [Bodimo vredni izkazane nam časti]. V V. Ignatjeva (ur.), *Vperjod, k pobede! Miting slavjan-voinov v Moskve 23-24 fevralja 1944 g.* [Naprej, k zmagi! Miting Slovanov-vojščakov v Moskvi 23.-24. februarja 1944. leta] (str. 32-35). Moskva: Gospolitizdat.

845. Svoljšak, P. (2005). Slovenci v primežu avstrijske cenzure. V P. Vodopivec in K. Kleindienst (ur.), *Velika vojna in Slovenci* (str. 109-127). Ljubljana: Slovenska matica.

846. Szyroka, I. (2010). [Recenzija knjige *Niesamowita Słowiańszczyzna*, M. Janion]. *Angelaki, 15*(3), 201-202.

847. Šabič, Z. (2002). Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process. V Z. Šabič in C. Bukowski (ur.), *Small States in the Post-Cold War World: Slovenia and NATO Enlargement* (str. 1-24). Westport: Praeger.

848. Šabič, Z. in Brglez, M. (2002). The National Identity of Post-Communist Small States in the Process of Accession to the European Union: The Case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies*, *35*(1), 67-84.

849. Šavli, J., Bor, M. in Tomažič, I. (1996). *Veneti – First Builders of European Community: Tracing the History and Language of Early Ancestors of Slovenes*. Dunaj: Editiones Veneti.

850. Še enkrat slovanska vzajemnost. (1869, 31. avgust). *Slovenski narod*, str. 1-2.

851. Šepić, D. (1960). O misiji Lj. Stojanovića i A. Belića u Petrogradu 1915. godine [O misiji Ljubomirja Stojanovića in Aleksandra Belića v Petrogradu leta 1915]. *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, *3*(1), 449-497.

852. Širca, A. A. (2011). *Za narodov blagor, Ivan Cankar; in Limonada slovenica, Vinko Möderndorfer*. Ljubljana: Rokus Klett.

853. Šivic-Dular, A. (2013). Slovenska slavistika in mednarodni slavistični kongresi. *Jezikoslovni zapiski*, *19*(1), 5-13.

854. Šonc Simčič, A. (2006, junij). Government and Business Delegation Visit the Russian Federation. *Sinfo*, str. 8. Dostopno prek http://www.15years.gov.si/sinfo-june-2006.pdf

855. Štefančič, Jr., M. (2010). *Slovenci*. Ljubljana: Študentska založba.

856. Štih, P. (1996). Karantanija. V M. Rotar (ur.), *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva* (str. 33-41). Ljubljana: Korotan.

857. Štúr, L. (1867). Slavjanstvo i mir budušego [Slovanstvo in svet prihodnosti]. V V. I. Lamanski (ur.), *Slavjanstvo i mir budušego: poslanije Slavjanam s beregov Dunaja Ljudevita Štura. Perevod neizdanoj nemeckoj rukopisi s primečanijami Vladimira Lamanskogo* [Slovanstvo in svet prihodnosti: poslanica Slovanom z bregov Donave L'udovíta Štúra. Prevod neobjavljenega nemškega rokopisa s pripombami Vladimirja Lamanskega] (str. 1-191). Moskva: Imperatorskoje Obšestvo Istoriji i Drevnostej Rosijskih pri Moskovskom Universitete.

858. Švajncer, J. J. (1992). *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba.

859. Švajncer, J. J. (2001, maj). Vojna za Slovenijo. *Slovenska vojska*. Dostopno prek http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/vojna/

860. Tagliabue, J. (1994, 25. april). Italian Coalition Trips on Old Yugoslavia Issue. *The New York Times*. Dostopno prek http://www.nytimes.com/1994/04/25/world/italian-coalition-trips-on-old-yugoslavia-issue.html

861. Tagliavini, H., Guéhenno, J.-M., Plassnik, U., Rotfeld, A., Schmid, S., Sommaruga, C., Voigt, K. D., ... Stazsewski, M. (2009). *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia*. Dostopno prek https://www.echr.coe.int/Documents/HUDOC_38263_08_Annexes_ENG.pdf

862. Tajani, A. (2019, 10. februar). *Non dimentichiamo i martiri delle foibe* [Ne pozabimo na mučenike fojb] [Videoposnetek]. Dostopno prek https://www.youtube.com/watch?v=9C7fZxybD9g

863. Tarkovski, A. A. (režiser) in Končalovski, A. S. (scenarist). (1966). *Andrej Rubljov* [Film]. Sovjetska zveza: Kinostudija Mosfilm. https://www.youtube.com/watch?v=uq_YTSypmM8

864. Taylor, A. J. P. (1956). *Habsburška monarhija, 1815-1918. Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

865. Temeljna listina Nato-Rusija – *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*, podpisana 27. maja 1997 v Parizu, v veljavi od dneva podpisa. Dostopno prek https://www.nato.int/nrc-website/media/59451/1997_nato_russia_founding_act.pdf

866. Tenca Montini, F. (2017). Fojbe so drugi. *Razpotja*, *8*(27), 44-47. Dostopno prek http://www.razpotja.si/fojbe-so-drugi/

867. Terry, S. M. (1983). *Poland's Place in Europe: General Sikorski and the Origin of the Oder-Neisse Lin, 1939-1943*. Princeton: Princeton University Press.

868. Testen, P. (2007). Kronika 15-letnih slovensko-ruskih srečanj. V Z. Zupanič Slavec in P. Testen (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem: Ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992-2006)* (str. 175-324). Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.

869. Thackeray, F. W. (1992). Pilsudski, Dmowski, and the Russo-Japanese War: An Episode in the Diplomacy of a Stateless People. V J. Morison (ur.), *Eastern Europe and the West* (str. 52-70). New York: St. Martin's Press.

870. Thaler, Z. (1996). Spremna beseda. V B. Gradišnik in J. Šušmelj (ur.), *Slovenija, Italija: Bela knjiga o diplomatskih odnosih* (str. 7-8). Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

871. The Slav Delegates in Russia. (1908, 30. maj). *The Times*, str. 9.

872. The World Factbook. (2018). *Central Intelligence Agency*. Dostopno prek https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/

873. Thorun, C. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West.* New York: Palgrave Macmillan.

874. Tito, J. B. (1947). Pozdravni govor maršala Tita na Slovanskem kongresu. V *Prvi slovanski kongres v Beogradu* (str. 5-8). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

875. Tjutčev, F. I. (1951). *Pesmi*. [Prevedel J. Vidmar]. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

876. Tjutčev, F. I. (2008). *Stihotvorenija* [Pesmi]. Moskva: Eskmo.

877. Tolstoj, A. N. (1941, 11. avgust). K bratjam ugnjetjonim slavjanam [K bratom zatiranim Slovanom]. *Pravda*, str. 3. Dostopno prek http://pressa-voiny.ru/data/pravda/pravda_1941-08-11.pdf

878. Tolstoj, L. N. (1966). *Ana Karenina. Druga knjiga.* Prevedla Gitica Jakopinova. Ljubljana: Mladinska knjiga.

879. Tolz, V. (2001). *Russia: Inventing the Nation.* London: Hodder Education.

880. Tomšič, M. (2013). *Specialna enota*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija. Dostopno prek http://www.policija.si/images/stories/Publikacije/PDF/SpecialnaEnota40Let_knjiga.pdf

881. Topnjača primerna tudi za zaščito in reševanja. (2008, 18. julij). *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/novice/slovenija/topnjaca-primerna-tudi-za-zascito-in-resevanja.html

882. Topychkanov, P. (2015, 17. julij). "Hybrid War" – a Scholarly Term or a Propaganda Cliché? *Carnegie Moscow Center*. Dostopno prek https://carnegie.ru/2015/07/17/hybrid-war-scholarly-term-or-propaganda-clich-pub-60855

883. Tracevskis, R. M. (2012, 2. februar). Dialogues between Dzerzhinsky and Pilsudski. *The Baltic Times*. Dostopno prek https://www.baltictimes.com/news/articles/30494/

884. Treitschke, H. von (2013). *Origins of Prussianism: The Teutonic Knights*. New York: Routledge.

885. Trenin, D. (2002). *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Washington, DC: Carnegie Endowment.

886. Trenin, D. (2007). *Getting Russia Right*. Washington, DC: Carnegie Endowment.

887. Trenin, D. (2011). *Post-Imperium: A Eurasian Story*. Washington: Carnegie Endowment.

888. Troebst, S. (2014). Post-Panslavism? Political Connotations of Slavicness in 21st Century Europe. V A. Gaşior, L. Karl in S. Troebst (ur.), *Post-Panslavismus: Slavizität, Slavische Idee und Antislavismus im 20. und 21. Jahrhundert* (str. 17-21). Göttingen: Wallstein Verlag.

889. Troyat, H. (1967). *Tolstoy*. New York: Grove Press.

890. Tsygankov, A. P. (2006). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

891. Tsygankov, A. P. (2008). Self and Other in International Relations Theory: Learning from Russian Civilizational Debates. *International Studies Review*, *10*(4), 762-775.

892. Tuminez, A. S. (2000). *Russian Nationalism Since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

893. Turkowski, R. (2016). Obraz wsi czeskiej w świetle "Świata Słowiańskiego" – periodyku słowianofilów polskich sprzed i wojny światowej [Podoba češke vasi v luči "Slovanskega sveta" – časopisa poljskih slavofilov iz časa pred I. svetovno vojno]. V Z. Chyra-Rolicz in T. Rokosz (ur.), *Panslawizm: wczoraj, dziś, jutro* [Panslavizem: včeraj, danes, jutri] (str. 231-248). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego.

894. Tuszynska, A. (2004). Eastern Girls, Western Boys: The Image of the Eastern European Woman in *Birthday Girl*. V V. Glajar in D. Radulescu (ur.), *Vampirettes, Wretches, and Amazons: Western Representations of East European Women* (str. 203-214). New York: Columbia University Press.

895. Türk, D. (2009, 14. april). Predavanje "Mednarodna varnost in sodelovanje v luči aktualnih dogodkov". *Urad predsednika Republike Slovenije*. Dostopno prek http://www2.gov.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/D1BE15DD157983D2C125759B002CF483?OpenDocument

896. Türk, D. (intervjuvanec). (2010, 17. november). In Search of a Mission, NATO has to Change − Slovenian President. *Russia Today*. Dostopno prek http://www.rt.com/politics/nato-slovenia-eu-energy/

897. Türk, D. (2012, 6. junij). Predavanje predsednika republike "Slovenija in svet". *Urad predsednika Republike Slovenije*. Dostopno prek http://www2.gov.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/5B86D310623D2336C1257A15005EAB21?OpenDocument

898. Turnbull, S. (2003). *Tannenberg 1410: Disaster for the Teutonic Knights*. Oxford: Osprey Publishing.

899. Udovič, B. (2009). *Ekonomska in gospodarska diplomacija*. Ljubljana: FDV.

900. Udovič, B. (2011). Central-European Intra-Slavic Diplomacy: A Comparative Approach. *Journal of Comparative Politics*, *4*(1), 31-51.

901. Urad predsednika Republike Italije. (2007, 10. februar). *Intervento del Presidente della Repubblica, Giorgio Napolitano, in occasione della celebrazione del "Giorno del Ricordo"* [Govor predsednika republike Giorgia Napolitana ob priložnosti praznovanja "dneva spomina"]. Dostopno prek http://presidenti.quirinale.it/elementi/Continua.aspx?tipo=Discorso&key=930

902. Urad predsednika Republike Slovenije. (2010, 9. marec). *Od Helsinške sklepne listine do nove listine OVSE: vprašanje nove varnostne arhitekture.* Dostopno prek http://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/E2CA1034D839DA46C12576EA0035A0F7?OpenDocument

903. Urad predsednika Republike Slovenije. (2011, 11. maj). *Delovni obisk predsednika Türka v Moskvi.* Dostopno prek http://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/A70003A74D978ADEC125788D002DB750?OpenDocument

904. Urad predsednika Republike Slovenije. (2012, 10. julij). *Državniški obisk predsednika Italijanske republike*. Dostopno prek http://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/A3017A4B85C623C3C1257A3700599268?OpenDocument

905. V Moskvi bodo odprli Center slovanskih kultur. (2016, 19. december). *Russia Beyond*. Dostopno prek https://si.rbth.com/news/2016/12/19/v-moskvi-bodo-odprli-center-slovanskih-kultur_661704

906. V Ruskoj pravoslavnoj cerkvi solidarni s sjerbami [V ruski pravoslavni cerkvi so solidarni s Srbi]. (2008, 19. februar). *Interfaks*. Dostopno prek https://www.interfax.ru/presscenter/1820

907. Valota, B. (2003). Giuseppe Mazzini's "Geopolitcs of Liberty" and Italian Foreign Policy toward "Slavic Europe". *East European Quarterly*, *37*(2), 151-166.

908. Vandiver, J. (2013, 4. april). US Army's last tanks depart from Germany. *Stars and Stripes*. Dostopno prek https://www.stripes.com/news/us-army-s-last-tanks-depart-from-germany-1.214977

909. Vasiljčikov, A. I. (1883). *Pervije 15 let suščestvovanija Sankt-Peterburgskogo Slavjanskogo blagotvoriteljnogo obščestva po protokolam obščih sobranij jego členov, sostojavšihsja v 1868-1883 gg.* [Prvih 15 let obstoja sankt-peterburškega Slovanskega dobrodelnega društva po zapisnikih splošnih zasedanj njegovih članov, izvedenih v 1868.-1883. letih]. Sankt-Peterburg: Tipografija A. M. Kotomina.

910. Veber, F. (1927). *Idejni temelji slovanskega agrarizma: programatična socialna študija*. Ljubljana: Kmetijska tiskovna zadruga.

911. Veleposlaništvo Republike Poljske v Ljubljani. (2017, 21. julij). *Izjava veleposlaništva v zvezi z reformo sodstva na Poljskem*. Dostopno prek https://lublana.msz.gov.pl/sl/news/izjava_veleposlanistva_v_zvezi_z_reformo_sodstva_na_poljskem

912. Velikonja, M. (2003). Slovenia's Yugoslav Century. V D. Djokić (ur.), *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918-1992* (str. 84-99). Madison: The University of Wisconsin Press.

913. Venelin, J. V. (1841). *Drevnije i ninešnije slovene v političeskom, narodopisnom, istoričeskom i religioznom ih otnošeniji k rosijanam* [Starodavni in današnji Sloveni v njihovem političnem, narodopisnem, zgodovinskem in verskem odnosu do Rusov]. Moskva: Universitetskaja tipografija. Dostopno prek https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Венелин_Ю.И._-_Историко-критические_изыскания,_том_2_-_Словене_(1841).djvu

914. Venelin, J. V. (2009). Starodavni in današnji Sloveni v političnem, narodopisnem, zgodovinskem in verskem odnosu do Rusov. [Prevedla A. Brvar]. V A. Šiško (ur.), *Starodavni in današnji Slovenci* (str. 27-294). Ljubljana: Amalietti & Amalietti.

915. Vičič, D. (2014, 11. julij). Pomembna simbolika: govor ali govoričenje o spravi in prijateljstvu. *Mladina*. Dostopno prek http://www.mladina.si/158350/pomembna-simbolika/

916. Vidmar, J. (1984). *Slovensko pismo*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

917. Vidmar, L. (2010). *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

918. Vidmajer, S. (2012a, 8. december). Zunanja politika Boruta Pahorja: Niti opeke. *Delo*. Dostopno prek http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zunanja-politika-boruta-pahorja-niti-opeke.html

919. Vidmajer, S. (2012b). *Čas odraščanja: dvajset let slovenske zunanje politike*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

920. Vidmajer, S. (2016, 11. marec). Darilo z Vzhoda. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/sobotna/darilo-z-vzhoda.html

921. Vidmajer, S., Gole, N., in Potič, Z. (2014, 3. marec). Slovenija med zmernejšimi državami v kritiki Rusije. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/novice/politika/slovenija-med-zmernejsimi-drzavami-v-kritiki-rusije.html

922. Vinocur, N. (2017, 16. december). Sebastian Kurz gets approval for coalition with Austrian far right. *Politico*. Dostopno prek https://www.politico.eu/article/sebastian-kurz-seals-coalition-deal-with-austrian-far-right/

923. Vinogradov, V. N. (2005). *Balkanskaja epopeja knjazja A. M. Gorčakova* [Balkanska epopeja kneza A. M. Gorčakova]. Moskva: Nauka.

924. Vinogradov, V. V. (1959). Sostojanije i perspjektivi razvitija sovjetskogo slavjanovedenija: kratkij očerk slavjanovedenija [Stanje in perspektive razvoja sovjetskih slovanskih ved: kratek oris slovanskih ved]. *Voprosi jazikoznanija, 8*(6), 3-17.

925. Vlada Republike Slovenije. (2010, 15. februar). Geoffrey Hoon, član angleškega parlamenta, bo na obisku na MORS. Dostopno prek http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/napovednik/arhiv_dogodkov/arhiv_dogodkov/article/geoffrey_hoon_clan_angleskega_parlamenta_bo_na_obisku_na_mors_7860/

926. Vlada Ruske federacije. (2015, 26. julij). *Dmitry Medvedev takes part in memorial ceremony at Russian Orthodox Chapel for Russian soldiers who died in WWI*. Dostopno prek http://government.ru/en/news/19039/

927. Vodnik, V. (1799, 29. junij). Lublana. *Lublanske novize*, str. 1-3.

928. Vošnjak, J. (1905). *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

929. Vraz. S. (1955). *Pjesnička djela III.: Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

930. Vrečko, A. (2015). Vzpostavljanje nacionalnega izraza v delovanju Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov. *Ars & Humanitas, 9*(2), 84-105.

931. Vyšný, P. (1977). *Neo-Slavism and the Czechs 1898-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.

932. Wæver, O. (1997). Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigms. V I. B. Neumann in O. Wæver (ur.), *The Future of International Relations: Masters in the Making* (str. 1-37). New York: Routledge.

933. Wagner, L. (2009). *The EU's Russian Roulette: An Analysis of Discourses of Council Presidencies on EU-Russia Relations* (magistrsko delo). University of Tampere, Department of Political Science and International Relations, Tampere. Dostopno prek http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/81047/gradu03888.pdf?sequence=1

934. Walicki, A. (1979). *A History of Russian Thought: From the Enlightenment to Marxism*. Stanford University Press.

935. Walicki, A. (1991). *Russia, Poland and Universal Regeneration: Studies on Russian and Polish Thought of the Romantic Epoch*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

936. Walicki, A. (1994). *Poland Between East and West: The Controversies over Self-Definition and Modernization in Partitioned Poland*. Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute.

937. Walicki, A. (2005). The Slavophile Thinkers and the Polish Question in 1863. V D. L. Ransel in B. Shallcross (ur.), *Polish Encounters, Russian Identity* (str. 89-99). Bloomington: Indiana University Press.

938. Walt, S. M. (2002). The Enduring Relevance of the Realist Tradition. V I. Katznelson in H. V. Milner (ur.), *Political Science: State of the Discipline* (str. 197-230). New York: Norton.

939. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, Inc.

940. Waltz, K. N. (1981). Another Gap? V R. E. Osgood (ur.), *Containment, Soviet Behavior, and Grand Strategy* (str. 74-86). Berkeley: University of California.

941. Waltzman, R. (2017). *The Weaponization of Information: The Need for Cognitive Security*. Santa Monica: RAND Corporation.

942. Waskovich, G. (1962). Poland's Place among the Slavs. *The Polish Review, 7*(3), 84-91.

943. Weitz, R. (2012). *The Rise and Fall of Medvedev's European Security Treaty*. Washington: The German Marshall Fund of the United States. Dostopno prek http://www.gmfus.org/file/2657/download

944. Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization, 46*(2), 391-425.

945. Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

946. Werth, A. (1964). *Russia at War, 1941-1945: A History*. Delaware: Skyhorse Publishing.

947. Westerman, F. (2010). *Inženirji duše*. Ljubljana: Študentska založba.

948. Wiedlack, K. (2018). In/visibly different: Melania Trump and the othering of Eastern European women in US culture. *Feminist Media Studies*, 1-16. https://doi.org/10.1080/14680777.2018.1546205

949. Williams, K. A. (2012). *Imagining Russia: Making Feminist Sense of American Nationalism in U.S.-Russian Relations*. New York: SUNY Press.

950. Wilson, A. (2005). *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven: Yale University Press.

951. Wilson, W. A. (1973). Herder, Folklore and Romantic Nationalism. *The Journal of Popular Culture*, *6*(4), 819-835.

952. Winkler, H. A. (2006). *Germany: The Long Road West, 1789-1933*. Oxford: Oxford University Press.

953. Wolff, L. (1982). "Czas" and the Polish Perspective on the Austro-Hungarian Compromise of 1867. *The Polish Review*, *27*(1-2), 65-75.

954. Začasni statut vseslovanskega komiteja. (1947). V *Prvi slovanski kongres v Beogradu* (str. 128-130). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

955. Zajc, M. (2006). *Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

956. Zajc, M. (2009). "Panslavizem, panslavizem, bi kričalo od vseh strani!": k zgodovini slovanstva, slovenstva in nemškega strahu pred panslavizmom 1788-1861. *Prispevki za novejšo zgodovino*, *49*(1), 31-42.

957. Zajc, N. (2010). Habsburški diplomat Sigismund Herberstein, Rusija in *Moskovski zapiski*. V E. Petrič in drugi (ur.), *Slovenski diplomati v slovanskem svetu* (str. 19-48). Ljubljana: ZRC SAZU, Center za evropsko prihodnost.

958. Zakaj smo protiruski? (1886, 27. november). *Slovenec*, str. 1-2.

959. Zarnik, V. (1867, 6. februar). 21., 26. in 30. januar. *Novice*, str. 43-45.

960. Zawadzki, W. H. (1993). *A Man of Honour: Adam Czartoryski as a Statesman of Russia and Poland, 1795-1831*. Oxford: Clarendon Press.

961. Zehfuss, M. (2001). Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison. *European Journal of International Relations*, *7*(3), 315-348.

962. Zeilinger, G. (2011, 16. junij). Straches "neue" Heimat und der Boulevardsozialismus [Stracheva "nova" domovina in bulvarni socializem]. *Der Standard*. Dostopno prek https://derstandard.at/1308186237768/FPOe-Parteitag-Straches-neue-Heimat-und-der-Boulevardsozialismus

963. Zimmerman, W. (2002). *The Russian People and Foreign Policy: Russian Elite and Mass Perspectives, 1993-2000*. Princeton: Princeton University Press.

964. Zlatar, Z. (2004). "For the Sake of Slavdom": St. Petersburg Slavic Benevolent Society – A Collective Portrait of 1913. *East European Quarterly*, *38*(3), 261-298.

965. Zwitter, F. (1957). Anton Tomaž Linhart in njegovo zgodovinsko delo. *Naša sodobnost*, *5*(1), 1-13.

966. Zwitter, F. (1962). *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica.

967. Żeligowski, L. (1943). *Zapomniane prawdy* [Pozabljene resnice]. London: F. Mildner & Sons. Dostopno prek http://history-belarus.by/images/img-figures/zeligowski/Zeligowski_Zapomnianae-prawdy.pdf

968. Žerdin, A. (2011, 19. marec). Pahor se dela Francoza na nemškem vlaku. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/mnenja/komentarji/pahor-se-dela-francoza-na-nemskem-vlaku.html

969. Žerjav, G. (1904). Uvodnik. *Omladina*, *1*(5), 65-67.

970. Žukov, K. A. (2015). Poljaki v Osmanskoj imperiji i Rosija (60–70-e gg. XIX v.) [Poljaki v osmanskem cesarstvu in Rusija (60–70-ta leta XIX. stoletja]. *Probljemi nacionalnoj strategiji*, *33*(6), 186-220.

8. STVARNO IN IMENSKO KAZALO

A

Adamič, Ivan 258
Adampol 178
Adenauer, Konrad 205
Aehrenthal, Alois Lexa von ..102, 108, 189
Afera Drawsko 212
Akcijski načrt za članstvo 297
Aksakov, Ivan Sergejevič.70, 74, 155, 175, 176, 231, 237
Aksakov, Konstantin Sergejevič75, 76, 355
Aleksander I. 66, 166, 167, 187, 224
Aleksander I. Zedinitelj.....267, 270
Aleksander II. ..18, 83, 84, 88, 98, 101, 348
Aleksander III.....106, 182, 348
Aleksander Nevski 126, 350
Aleksej I. 63, 64, 65
Aleksejev, Aleksander Nikolajevič.....333
Aleksij II. (patriarh).....145
Alighieri, Dante.....233
Alpe.....79
Ana Karenina 100
Anderson, Benedict 20, 32
Andrej Rubljov.....154
Andrejka, Jernej plemeniti 243
Aneksijska kriza (1908-1909) 110, 114, 189, 259, 348
Aškerc, Anton 107, 177, 182, 256
avstroslavizem.....223, 252

B

Bachov absolutizem 58, 229
Badenijeve jezikovne naredbe.....111, 181, 254
Bahr, Jerzy.....216, 332
Bakunin, Mihail Aleksandrovič ..61, 80, 81
Balabanov, Aleksej Oktjabrjonovič 150
Banac, Ivo.....30
Baudouin de Courtenay, Jan..146, 238, 239
Beck, Józef 198, 324
begunska in migracijska kriza 322, 338, 344
Beloveški sporazum (1991).....141, 146
Beneš, Edvard.....118, 131, 194, 317
Berija, Lavrentij Pavlovič.....137
Berling, Zygmunt 129
Berlinski kongres.....102, 108, 189
Bernštejn, Samuil Borisovič 128
Bierut, Bolesław..... 204
Bildt, Carl..... 217
Bismarck, Otto von 90, 106, 180
Bitka pri Grunvaldu (1410).. 129, 158, 184, 186
Błaszczak, Mariusz 322
Bleiweis, Janez..... 228, 236
Bogoljubov, Andrej Andrejevič..... 105
Bogorodica..... 157
Bokova, Irina 333
Boleslav 157
Borisov, Pjotr Ivanovič 68
Brandt, Willy 205
Brat 150
Bratčikov, Igor Borisovič 333
Bratkiewicz, Jarosław 216, 320, 323
Brexit 344
Brežnjeva doktrina..... 208
Brzeziński, Zbigniew 324
Bugajski, Janusz..... 324
Bush, George Walker..... 299, 341

C

Cankar, Ivan..... 260, 261
Cape Ray (ladja) 309
Carter, Jimmy..... 324
Cavour, Camillo Benso de 170
Celestin, Fran 241
Center slovanskih kultur 301
Centralnoevropska zveza držav 200
Chirac, Jacques 214
Churchill, Winston..... 13, 14, 19, 119, 203
Chyliński, Michał..... 184
Cigale, Matej..... 239
Ciril (patriarh) 144, 302, 347
Clinton, Bill 296
Clinton, Hillary 219, 307
COMECON 137
Curzonova linija..... 191, 203, 206
Czaputowicz, Jacek..... 320, 321
Czartoryski, Adam . 26, 166, 167, 173, 178, 194, 254, 353, 355, 357

Č

Čaadajev, Pjotr Jakovlevič..... 70

Češko-jugoslovanski teritorialni koridor 266
Črtomir 226, 356

Ć

Ćosić, Dobrica 286, 287

D

Danilevski, Nikolaj Jakovlevič .24, 96, 270
dekabristi 68, 69, 86, 169
Deklaracija o prijateljskih odnosih in sodelovanju 300
Dembowski, Edward 172
Desetdnevna vojna (1991) 296
Dežman, Dragotin 234
diplomacija ..32, 38, 98, 311, 333, 334, 349
Djilas, Milovan 286
Długosz, Jan 158
Dmowski, Roman ...24, 112, 114, 185, 187, 257, 311, 323, 348, 355
Dnevi slovanske pismenosti in kulture ..147
Dolgov, Vjačeslav Ivanovič 331, 332
Domovinska vojna (1812) 76, 126
Donbas 220, 336
Dostojevski, Fjodor Mihailovič 24, 102, 331, 352
Drnovšek, Janez 296, 298, 301
Druga svetovna vojna 33, 43, 137, 199, 292, 315, 337, 342, 355
Drugi vseslovanski miting (1942) 128
Društvo Slovenija-Rusija 301
Društvo združenih Slovanov 68, 72
družbeni konstruktivizem 15, 27, 29, 30, 31, 41, 46, 47, 48, 52, 336, 339, 357
dualizem 236
Duchiński, Franciszek Henryk 146
Duda, Andrzej 322
Dugin, Aleksander Geljevič ...24, 145, 146, 154, 320, 348, 354
Dvozveza (1879) 236
Dziwisz, Stanisław (kardinal) 319
Dželaledin Paša (Konstanty Borzęcki) .179, 355

E

Engels, Friedrich 50, 83, 122, 231
Erjavec, Karl 302, 309, 310
EU 22, 29, 142, 292, 298, 303, 310, 313, 322, 329, 338, 339, 341, 350
Evrazijska ekonomska unija (EvrAzES) 155
evrazijstvo ... 21, 29, 49, 145, 146, 354, 356
Evropski svet za zunanje odnose (ECFR) 302, 314
evrska kriza 338

F

Fadejev, Rostislav Andrejevič 84, 97
Ferdinand I. 106
Filjevič, Ivan Porfirjevič 115
Filofej (menih) 63
Finžgar, Fran Saleški 240, 246
Fjodor I. 64, 65
Fjodorov, Mihail Mihailovič 110
fojbe 294, 338, 340
Fonvizin, Denis Ivanovič 164
Forum slovanskih kultur 19, 148, 299, 303, 313, 331, 349, 351
Franc Ferdinand 117
Franc Jožef I. 232, 245, 250, 265
Francosko-pruska vojna (1870-1871) ... 236
Frankfurtski parlament 59, 315, 343
Füle, Štefan 334, 344

G

Gagarin, Jurij Aleksejevič 138
Gaj, Ljudevit 57, 70
Garašanin, Ilija 173
Garibaldi, Giuseppe 232
Gates, Robert 341
Gerasimov, Valerij Vasiljevič 325
Giedroyc, Jerzy 207, 208, 219, 324
glasnost 84, 96, 141, 208
Glavina, Ivan Nepomuk (škof) 250
Gorbačov, Mihail Sergejevič 141, 208
Gorčakov, Aleksander Mihailovič ... 17, 93, 99
Grabski, Stanisław 203
Grafenauer, Bogo 289
Gregorčič, Simon 28, 239
Greminger, Thomas 334
Grivec, Franc 252
Gruško, Aleksander Viktorjevič 308
Gumplowicz, Ludwik 252
Gundorov, Aleksander Semjonovič 126, 128, 130, 131

H

Hahn, Johannes.....344
Hallsteinova doktrina 205
Harmelova doktrina.....310
Havel, Václav 214
Havlíček, Karel.....281
Hej Slovani 165
Helsinška sklepna listina 306
Herberstein, Sigismund 41, 222
Hercen, Aleksander Ivanovič 22, 80
Herder, Johann Gottfried.....54, 58, 66, 67, 124
Herkeľ, Ján 56
hibridno vojskovanje.....325, 329, 337, 353
Hilferding, Aleksander Fjodorovič .91, 237
Himmler, Heinrich 125
Hitler, Adolf ..120, 124, 181, 197, 280, 339
Hladna vojna 22, 34, 38, 44
Hlibovicki, Mikola Pavlovič 112
Hmelnicki, Bogdan.....64
Hočevar, Toussaint.....344
Hohenwartov klub 244
Homjakov, Aleksej Stepanovič 24, 72
Hoon, Geoffrey.....305
Hostnik, Davorin 239, 241, 249
Hren, Tomaž (škof) 247
Hribar, Ivan 24, 26, 113, 116, 188, 249, 254, 255, 257, 261, 264, 266, 274, 311
Hruščov, Nikita Sergejevič ...136, 326, 328
Hruševski, Mihajlo Serhijovič.....193
Huntington, Samuel.....145

I

Idejni temelji slovanskega agrarizma ...268
ilirizem 226, 227, 285, 288
Ilirski polk 337
Imamo tisoč let 211
Informbirojevska kriza ..135, 280, 283, 284
Inštitut za slovanske vede Ruske akademije znanosti.....21, 299, 329
ISAF 219
Ismay, Hastings Lionel.....341
Ivan III.....41
Ivan IV. Grozni 161
Ivan Susanin 160
Ivanov, Igor Sergejevič 334
Izvolski, Aleksander Petrovič108, 109, 189

J

Jafetski inštitut 123
Jan III. Sobieski 163
Janez Pavel II. (papež) 207
Janion, Maria 51, 214, 318, 323
Janša, Janez..... 302, 303, 351
Januarska vstaja (1863).....174
Janukovič, Viktor Fedorovič.....219
Jaruzelski, Wojciech 210
JAS 39 Gripen (letalo) 342
Jastržembski, Sergej Vladimirovič 216
Jeglič, Anton Bonaventura (škof) 257
Jelcin, Boris Nikolajevič. 46, 141, 147, 335
Jelcinov, Boris Nikolajevič.....35
Jelušič, Ljubica 305
Jenko, Simon.....230
Jožef II. 55
Juncker, Jean-Claude 344
Jurčič, Josip..... 240, 242
Jurgens, Igor Jurjevič..... 40, 356
Južna družba dekabristov.....69
Južni Sokol.....232

K

Kaczyński, Jarosław..... 319
Kaczyński, Lech..... 216, 218, 318, 321
Kagan, Robert 342
Kalan, Janez Evangelist 274
Kardelj, Edvard.... 273, 276, 279, 280, 285, 286
Karel I. Habsburško-Lotarinški 265
Karel I. Veliki 330
Katarina II. Velika 164, 166
Katinski pokol..... 202, 218
Katkov, Mihail Nikiforovič 174
Kennan, George 21, 43
Keohane, Robert 15
KFOR..... 143, 347
Kidrič, Boris..... 275, 286
Kijev..... 72
Kirejevski, Ivan Vasiljevič 75
Kissinger, Henry 314
Klaus, Václav..... 19, 52
Ključevski, Vasilij Osipovič..... 54
Klun, Vinko 234, 355
Knjige poljskega naroda..... 171, 228
Kocbek, Edvard 127, 268, 276, 280
Kocelj..... 273
Kohl, Helmut 209
Kohn, Hans 33, 53, 91

Kokovcov, Vladimir Nikolajevič 109
Kollár, Ján 24, 55, 56, 61, 166, 223, 226, 268, 303, 313, 347
Komarov, Visarion Visarionovič .104, 111, 184
Kominterna.....126
Komorowski, Bronisław.....319
Koncept nacionalne varnosti Ruske federacije.....39
Koneczni, Feliks.....190
Kopitar, Jernej 228, 252
Korabljov, Vasilij Nikolajevič 189, 259
Korošec, Anton.....265, 271, 274
Korytko, Emil.....228
Kozler, Peter.....229
Kramář, Karel.24, 111, 114, 116, 180, 189, 257, 258, 311, 317, 347
Krasiński, Valerian.....313
Krasovski, Mihail Vasiljevič.....114, 188
Krastev, Ivan 340
Kravčuk, Leonid Makarovič 141
Krek, Janez Evangelist 247, 257, 262
Krim 141, 143, 152, 154, 336
Krimska vojna (1853-1856) 82, 348
kritična diskurzivna analiza.....26
Križanić, Juraj ..61, 63, 138, 163, 268, 282, 330, 331, 354
Krst pri Savici.....226, 356
Küchük, Ahmed bin 41
Kučan, Milan.....296, 299
Kulakovski, Platon Andrejevič 115, 259, 356
Kulturni problem slovenstva 119, 271
Kumerdej, Blaž.....223
Kundera, Milan.....30
Kupčina, Alena Mikolajevna.....334
Kutuzov, Mihail Ilarionovič.....126
Kwaśniewski, Aleksander 213, 219

L

Laibach (skupina).....301
Lamanski, Vladimir Ivanovič.....24, 85, 88, 92, 93, 95, 229, 237, 240, 270, 282, 287, 345, 356
Langie Bej (Marian Langiewicz) 179
latvijski bajoneti 139
Lavrin, Janko.....117
Lavrov, Sergej Viktorovič....304, 310, 319, 334, 347
Lažni Dimitrij.....160
Lelewel, Joachim 24, 168, 318
Lenard, Leopold..... 251, 355
Lenin, Vladimir Iljič 119, 141, 142
Leon XIII. (papež) 250
Leon XIII., papež..... 246
Letalska nesreča v Smolensku 318
Levstik, Fran 240
liberalizem 15, 29, 45, 46
liberum veto 162
Liga narodov..... 333
Linde, Samuel Bogumił 168
Linhart, Anton Tomaž..... 24, 222, 226
lisovčiki..... 164
Ljubljanska vrata..... 284
Lomonosov, Mihail Vasiljevič 74, 224
LT-35 (tank)..... 198
LT-38 (tank)..... 198
Lunder, Rudolf..... 258

M

M-1 (tank)..... 219, 341
Madeyski, Stanisław 244
Mahnič, Anton (škof).... 250, 251, 257, 258
Majar, Matija 90, 236
Makedonija 56
Maklecov, Aleksander Vasiljevič..... 268
Marr, Nikolaj Jakovlevič 121
marrizem 122, 134
Masaryk, Jan 265
Masaryk, Tomáš Garrigue ... 104, 106, 119, 259, 317
masarykovci 260
Maslarić, Božidar..... 278
Mazowiecki, Tadeusz 209
Mazzini, Giuseppe 169, 171, 178, 233, 318
Medmorje..... 193, 213, 357
Medvedjev, Dimitrij Anatoljevič. 151, 218, 302, 305, 319
Meje zavezništva 341
Mesić, Marko 129, 337
Mesić, Stipe 218
Michałowicz, Mieczysław 204
Michnik, Adam 212
Michta, Andrew 341
Mickiewicz, Adam..... 171, 172, 182, 228
Mierosławski, Ludwik 172, 178
Mieroszewski, Juliusz..... 207
Miljutin, Dmitrij Aleksejevič..... 84
Miljutin, Nikolaj Aleksejevič 84, 175
Miller, Jerzy..... 318

Miller, Orest Fjodorovič.....73, 95
Miłosz, Czesław 20
Missia, Jakob (škof) 250
Miting slovanskih vojščakov (1944) 128, 346
Mješko I.....156, 204
mladočehi 260
Mladočehi.....182
Molotov, Vjačeslav Mihailovič....135, 199, 279, 281, 326
mongolo-tatarski jarem ...41, 142, 145, 350
Morgenthau, Hans 14, 42
Moskovska etnografska razstava (1867) 19, 87, 177, 236, 303, 343
Moskovski državni inštitut za mednarodne odnose (MGIMO).....320
Moskovski slovanski odbor.....85, 102
Moskovski vseslovanski odbor 43, 126, 129, 276, 349
Münchenska varnostna konferenca (2007) 217, 328
Mussolini, Benito 292

N

Na potujčeni zemlji.....239
nacionalizem.....33, 34, 121, 123, 150, 153, 261, 263, 330
nacionalna varnost....22, 39, 193, 195, 217, 307, 342, 348
Nadlišek Bartol, Marica 258
Napoleon, Bonaparte.....67, 166
Napolitano, Giorgio.....294
narodni radikali 261
NATO...13, 22, 29, 40, 135, 136, 137, 142, 217, 292, 298, 303, 306, 312, 319, 327, 330, 341, 350
Navalni, Aleksej Anatoljevič 153, 155, 354
Nazor, Vladimir.....227
Nečajev, Sergej Jurjevič.....333
Nemcov, Boris Jefimovič.....152
nemi sejm 165
neoliberalizem 15, 45
neorealizem 15, 16, 43, 44, 52, 335, 336, 339
neoslavizem.....110, 180, 255
Nestor (menih).....54
Neverjetno slovanstvo 51, 214, 318
Nikolaj I.....69, 82, 155, 348
Nikolaj II. 106, 108, 118
Nikon (patriarh).....64, 138
Normanska teorija..... 73
nova miselnost 208
Novembrska vstaja (1830-1831).... 61, 187, 348
Novgorod 30, 169, 221
novo slovansko gibanje..... 130
Novoslovanski kongres v Pragi (1908) 113, 115

O

Obama, Barack..... 219, 341
Obrekovalcem Rusije 23
Odra-Nisa..... 205
Okrepljena prednja prisotnost (eFP).... 220, 337
Onuf, Nicholas 46
Operacija Visla 206
Orbini, Mavro 54
Organizacije za prepoved kemičnega orožja (OPCW) 308
Osimski sporazumi 292, 338
Osolnik, Bogdan 326
Osvobodilna fronta 276
OVSE..... 14, 137, 142, 214, 306, 310, 334
OZN 137, 214, 293, 297, 308, 333

P

Pahor, Borut 308
Palacký, František 24, 59, 60, 87, 183, 343, 347
Panin, Nikita Ivanovič 164
panslavizem 30, 43, 56, 58, 91, 96, 123, 129, 130, 242, 255, 273, 334
paradiplomacija..... 39, 354
Pariški mirovni sporazum 294
Partnerstvo za mir 291, 295
perestrojka..... 17, 49, 141, 208, 346
Pestel, Pavel Ivanovič 69
Peter I. Veliki..... 66, 76, 138, 163, 164
Pilatus PC-9M (letalo) 342
Piłsudski, Józef 187, 191, 197, 357
Pipes, Richard 324
Pirjevec, Dušan 287
Pobuda treh morij..... 324, 343, 355
Podgornik, Franc..... 177
Pogodba o evropski varnosti..... 306
Pogodba o konvencionalnih oboroženih silah v Evropi (CFE) 217
Pogodba o nešir jenju jedrskega orožja (NPT) 138

Pogodin, Mihail Petrovič.....77, 82
Pohlin, Marko.....247
Poklukar, Josip.....250
Pokrovski, Mihail Nikolajevič 120, 122, 221
Porošenko, Petro Oleksijovič.....145
Posen, Barry.....342
Potsdamski sporazum.....205
Prešeren, France 226, 227, 356
Primerna zunanja politika.....300
Pripoved o minulih letih.....54, 221
prometejizem.....192, 217, 324
protiraketna obramba.....307
Prva balkanska vojna (1912-1913).....117
Prva svetovna vojna 38, 263, 301, 337
Prvi vseslovanski miting (1941).....126
Puškin, Aleksander Sergejevič.....23, 71
Putin, Vladimir Vladimirovič.24, 144, 148, 216, 218, 299, 302, 328, 329, 351
Putinom, Vladimir Vladimirovič.....328

R

Rajevski, Mihail Fjodorovič (protojerej)87, 229, 237
Ranković, Aleksandar 135, 284
Rasmussen, Anders Fogh 218, 306
Razstava *Slovani Evrope*.....19, 303
Razum Rusíje ne dojema 13
Reagan, Ronald 324
realizem 28, 29, 42, 43
Regent, Ivan 127, 128, 275
Rimska deklaracija 213
Rimski sporazum.....293
Rogozin, Dimitrij Olegovič..150, 152, 307, 330, 354
Rostohar, Mihajlo.....265
Rotfeld, Adam 219
Rožman, Gregorij (škof) 273, 276
Rupel, Dimitrij 256, 297, 299, 310, 318
Ruska akcija 120
Ruska cesta.....301
ruska identiteta ...16, 20, 22, 23, 30, 34, 77, 78, 112, 148, 149, 155, 327, 346, 352, 354
Ruska kapelica pod Vršičem.....301, 335
Ruska pravoslavna cerkev.....19, 125, 147, 154, 350
Rusko-gruzijska vojna (2008).....154, 217, 218
Rusko-japonska vojna (1904-1905) 107
Rusko-turška vojna (1877-1878) 18, 95, 348

S

Saakašvili, Miheil 217
Sadik Paša (Michał Czajkowski) 178
Salvini, Matteo..... 338, 340
Samarin, Jurij Fjodorovič 22, 174
samoupravljanje..... 286
Sanktpeterburški slovanski odbor.. 91, 104, 105
sarmatizem..... 163, 165
Sazonov, Sergej Dimitrijevič..... 263
Sazonov, Sergej Dmitrijevič..... 117
Schröder, Gerhard..... 215
Schumacher, Kurt 204
Sedem grehov..... 300
Sefer Paša (Władysław Kościelski) 179
Seleznjov, Genadij Nikolajevič 145
Sigismund III. 66, 140, 164
Sikorski, Radosław 215, 218, 320, 330
Sikorski, Władysław 200, 201
Sile zelo visoke stopnje pripravljenosti (VJTF)..... 316, 337
Skupni učbeni načrti 289
Slave hči..... 226
Slavia Catholica 195, 273, 274, 357
slavizem 49, 53
Slomšek, Anton Martin (škof) 248
slovanofilstvo21, 25, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 80, 92, 123, 146, 155, 166, 185, 231, 255, 356
Slovanom..... 90
Slovanska banka 113
Slovanska krščanska narodna zveza 254
Slovanska liga katoliških akademikov.. 253
slovanska vzajemnost 23, 25, 55, 57, 58, 61, 67, 69, 70, 81, 89, 105, 106, 123, 126, 130, 177, 227, 237, 240, 252, 255, 258, 259, 260, 261, 268, 272, 273, 277, 291, 313, 347
Slovanski komite..... 131, 134
Slovanski kongres v Beogradu (1946). 130, 132, 278, 280
Slovanski kongres v Moskvi (1867) 85, 88, 95, 177, 303, 343
Slovanski kongres v Pragi (1848).... 58, 60, 87, 97, 228, 343
Slovanski kongres v Pragi (1898)..... 254

Slovanski novinarski kongres v Ljubljani (1902) 252
Slovanski sklad Rusije 19
Slovansko bratstvo 2017 (vojaška vaja) 335
slovanstvo ...21, 22, 25, 30, 31, 83, 85, 106, 119, 125, 155, 168, 175, 221, 257, 352
Slovanstvo in svet prihodnosti 58, 86, 92
Slovenija – varna, uspešna in v svetu spoštovana 317
Slovenska deklaracija 271
sokolsko gibanje 232
Solovjov, Vladimir Sergejevič 251
Solženicin, Aleksander Isajevič 24, 138, 140, 142, 146, 155
sovjetologija 28
Spektorski, Evgenij Vasiljevič 25, 268
Sputnik 138
Srce v breznu 294
Sreznjevski, Izmail Ivanovič 228
Stalin, Josip Visarionovič.24, 43, 119, 125, 132, 356
Stanislav II. Avgust 164
Staszic, Stanisław 168, 348
Steadfast Jazz (vojaška vaja) 219
Stelè, France 273
Stolipin, Pjotr Arkadjevič 109, 113, 116
Stresemann, Gustav 195
Stritar, Josip 239
Strossmayer, Josip Juraj (škof) 57
Struve, Peter Berngardovič 268
Surkov, Vladislav Jurjevič 144
suverena demokracija 144
Suvorov, Aleksander Vasiljevič 126, 224
Svatkovski, Vsevolod Pavlovič 112
Svet NATO-Rusija 213, 218, 303, 307, 310
Sveta aliansa 67, 82
Sveti Ciril in Metod 19, 144, 147, 208, 248, 258, 268, 273
Sveti Mohor in Fortunat 248
Svoboda, Ludvík 129
Svobodno tržaško ozemlje 279

Š

Šafarevič, Igor Rostislavovič 140
Široký, Viliam 136
Škrabec, Stanislav 222, 239
šlahta....162, 177
španski kompromis....294
Štúr, L'udovít....58, 85, 311, 347
Šušteršič, Ivan 229, 257, 259

T

T-14 (tank) 23
T-72 (tank) 35, 141
Taaffe, Eduard 243
Tagliavini, Heidi 217
Tajani, Antonio 338
Tam šla sta brata 179
Tarkovski, Andrej Arsenjevič 154
Temeljna listina NATO-Rusija 213, 220, 303
teorija hegemonske stabilnosti 43
Teritorialna obramba.... 286
Těšín.... 119
Teze o politiki Republike Poljske do Rusije in Ukrajine 216, 320
Tito, Josip Broz.... 278, 279, 280, 287
Tivolska resolucija 260
Tjutčev, Fjodor Ivanovič.... 13, 79, 90
Tolbuhin, Fjodor Ivanovič 280
Tolstoj, Aleksej Nikolajevič 126
Tolstoj, Lev Nikolajevič 76, 100
Tretja Evropa 198, 324
Tretji Rim.... 21, 63, 199
Tretji vseslovanski miting (1943) 128
trializem 262
Triglav (gora) 221
Triglav (topnjača) 304, 309, 316
Trstenjak, Davorin 231, 239
Trubar, Primož 222
Truman, Harry 203
Trump, Donald.... 324, 341
Trump, Melanija 343
tujeljubje 62, 234, 301, 330, 331
Türk, Danilo.... 297, 305, 316, 333
Tusk, Donald.... 215, 216, 318

U

UDBA 282
Uhtomski, Esper Esperovič.... 106
Ukrajinska vstajniška armada 206
uniatstvo.... 65, 73, 140, 173, 178, 206
Unija Istranov 316
uradna nacionalnost 77
Uvarov, Sergej Semjonovič.... 24, 77

V

Vācietis, Jukums 139
Valussi, Pacifico 233
Vanin, Mihail Valentinovič 351

Varšavski pakt 89, 135, 136, 137, 138, 146, 211, 217, 348
Vasilij III. 63, 222
Vasiljčikov, Aleksander Ilarijonovič 98, 99
Veber, France ..24, 268, 270, 271, 322, 357
Velika domovinska vojna (1941-1945) 126, 348
Velike reforme 84
Velikonočna 28
Venelin, Jurij Ivanovič 225
Venetske teorija 288, 295
Vergun, Dmitrij Nikolajevič 115
Vershbow, Alexander 325
Vidmar, Josip 13, 90, 119, 271, 287, 356
Vinogradov, Viktor Vladimirovič 124
Višinski, Andrej Januarjevič 122
Vladislav IV. 140, 161
Vodnik, Valentin 224, 247
Vojna in mir 76
Vošnjak, Josip 231
Vraz, Stanko 72, 226, 227
Vseslovanski komite 278
Vzhod 2018 (vojaška vaja) 23
Vzhodna kriza 98
Vzhodno partnerstvo 219

W

Waigel, Theo 209
Wałęsa, Lech 210, 219
Waltz, Kenneth 15, 28, 44
Waszczykowski, Witold 320
Weber, Manfred 344
Wendt, Alexander 46, 298, 340
Wilecki, Tadeusz 212, 324
Willson, Woodrow 42
Windischgrätz, Alfred 244
Witkiewicz, Stanisław Ignacy 194

Z

Za narodov blagor 260
Zahod 2017 (vojaška vaja) 335
zahodnjaštvo 21, 70, 152
Zahodnoslovanski odbor 200
Zamoyski, Andrzej 318
Zannier, Lamberto 334
Zaolzje 194, 198
Zasužnjeni um 20
Zdziechowski, Marian 185, 188, 257
Zedinjena Slovenija 235, 271
Zelena internacionala 119
Żeligowski, Lucjan 24, 196, 201, 202
Zeman, Miloš 91, 315
Ziherl, Boris 272, 277, 282
Zorn, Alojzij Matija (škof) 250
zunanja politika 13, 32, 34, 35, 36, 37, 142, 155, 300, 310, 334, 340
Zveza treh cesarjev 98, 106

Ž

Ždanov, Andrej Aleksandrovič 20, 130, 133, 282
Žerjav, Gregor 261, 266
Žižka, Jan 158, 184